

นิทานสังวรธรรม

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี

สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

จัดพิมพ์ถวาย

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

นิพนธ์สมเด็จพระสังฆราช

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

พระนิพนธ์ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖
จัดพิมพ์ถวาย

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ความเข้าใจเรื่องชีวิต, - กรุงเทพฯ :

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

ISBN 978-616-7821-20-7

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ตุลาคม ๒๕๕๖

จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม

ออกแบบปก : พระศพร คุณวโร

ออกแบบรูปเล่ม : พระปริญญา อภิชาโน

แบบอักษรญาณสังฆวรธรรม : อาจารย์วิชัย รักชาติ

ดำเนินการผลิตโดย : สาลงพิมพ์การ ๐-๒๔๒๙-๒๔๕๒

พิมพ์ที่ : บริษัท ปัญญณ์ตร์ บุ๊คส์ บายดิ้ง จำกัด

๓๖ หมู่ ๘ ถ.คลองถนน ต.เสารังหิน อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี ๑๑๑๔๐

โทร ๐-๒๑๙๐-๔๔๒๘-๙, ๐๘๑-๘๕๔-๐๗๕๙

คำปรารภ

นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี

ในโอกาสการจัดทำหนังสือที่ระลึกงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
พุทธศักราช ๒๕๕๖

.....

เนื่องในโอกาสที่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆ-
ปริณายก ทรงเจริญพระชันษา ๑๐๐ ปีบริบูรณ์ ในวันที่ ๓ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๕๖
นี้ นับว่าเป็นศุภมงคลวาระอันหาได้ยากยิ่ง และมีได้เคยปรากฏมีแต่กาลก่อน เป็น
ที่ปิติสมนัสของพุทธบริษัททั้งปวง รัฐบาลพร้อมด้วยคณะสงฆ์และประชาชนไทยผู้
เป็นศาสนิกชนจึงได้ร่วมกันจัดงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขึ้นระหว่างวันที่ ๑ - ๗ ตุลาคม พุทธศักราช
๒๕๕๖ เมื่อความทราบฝ่าละอองธุลีพระบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้รับงานฉลองพระชันษาดังกล่าวไว้ใน
พระบรมราชูปถัมภ์ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุคติได้

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก
ทรงเป็นพระมหาเถระผู้เพียบพร้อมด้วยศีลและธรรม ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญศาสนกิจ
น้อยใหญ่เกื้อกูลแก่พุทธศาสนิกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศมาช้านาน ได้ทรง
พระเมตตาโปรดให้สร้างพุทธสถาน อาคารเรียน และสถานสาธารณประโยชน์ขึ้นไว้
เป็นจำนวนมาก เพื่อเผยแผ่พระบรมพุทธศาสนา ส่งเสริมการศึกษา และอำนวยความสะดวก
สุขแก่ชุมชนมุขม ได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือหลากหลายเรื่องเกี่ยวกับหลักธรรม
คำสอนและเรื่องนารู้อันพระบรมพุทธศาสนาไว้เป็นจำนวนมาก หนังสือพระนิพนธ์
เหล่านี้เป็นที่ยกย่องกันว่าได้ทรงเรียบเรียงด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงสอดส่องเชี่ยวชาญ

ในอรรถและธรรม ได้ทรงนำพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแสดงให้ปรากฏ เป็นประโยชน์แก่มหาชนที่จะได้ศึกษาและใคร่ครวญตรึกตรองปฏิบัติตาม นับว่าพระนิพนธ์เหล่านี้เป็นเพชรน้ำเอกที่ทรงคุณค่ายิ่งแก่การเผยแผ่พระศาสนา

ในวาระงานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก นอกจากการจัดงานฉลองสมโภชและกิจกรรมเฉลิมพระเกียรติต่าง ๆ แล้ว คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เห็นสมควรจัดพิมพ์หนังสือประมวลพระนิพนธ์ชิ้นชุดหนึ่งเรียกว่า “**ญาณสังวรธรรม**” เพื่อเป็นที่ระลึก และเป็นธรรมานุสรณ์เฉลิมพระเกียรติคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ให้ปรากฏยั่งยืนสืบไป

รัฐบาลในนามของพุทธศาสนิกชนทั้งปวง ขอเชิญชวนพุทธบริษัททุกฝ่ายพร้อมใจกันอธิษฐานจิตถวายพระกุศลและน้อมเศียรเกล้าถวายพระพรแต่สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ขอจงทรงเจริญพระชันษายั่งยืนนาน ทรงเบิกบานผ่องแผ้วเป็นหลักชัยและประทีปธรรมแก่คณะสงฆ์และพุทธศาสนิกชนทั้งไทยและเทศ ทรงเป็นบุญเขตที่เคารพศรัทธาของมหาชนอยู่ตราบจิรัฎฐิติกาล

(นางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

คำชี้แจง

ญาณสังวรธรรม เล่ม ๒๑ คือ *ความเข้าใจเรื่องชีวิต* ซึ่งประกอบด้วย พระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ รวม ๘ เรื่อง คือ *ชีวิตลิขิตได้* สิ่งที่พึงเข้าใจให้ถูกต้อง ศาสนากับชีวิต *ชีวิตกับความจริง* ธรรมะคือดวงตาของชีวิต *โลกและชีวิตในพุทธธรรม* ความจริงที่ต้องเข้าใจ และวิธีสร้างบุญบารมี เรื่องเหล่านี้ได้คัดดัดแปลงจากพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ อีกทีหนึ่ง เป็นการประมวลเรื่องของชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระญาณสังวรได้ทรงบรรยายไว้ให้รวมเป็นเรื่องเดียวกันหรือเป็นเล่มเดียวกัน เพื่อสะดวกในการอ่านศึกษาของผู้สนใจ ดังนี้

เรื่อง *ชีวิตลิขิตได้* คัดดัดแปลงมาจากเรื่องพระพุทธเจ้าของเราของท่านเลิศล้ำ ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เนื่องในวันคล้ายวันประสูติ ๓ ตุลาคม ๒๕๕๐

เรื่อง *สิ่งที่พึงเข้าใจให้ถูกต้อง* คัดดัดแปลงจากคำบรรยายสอนพระใหม่ ในพรรษกาล ๒๕๒๓ พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เนื่องในวันคล้ายวันประสูติ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๕

เรื่อง *ศาสนากับชีวิต* คัดดัดแปลงมาจากเรื่องหลักพระพุทธศาสนา พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๒

เรื่อง *ชีวิตกับความจริง* คัดดัดแปลงจากพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับพระบรมราชาบาท คุณธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ และพระธรรมเทศนาเรื่องสัจจะ ที่ทรงแสดงต่อเนื่องกัน ๘ กัณฑ์ นำมาเรียบเรียงให้เป็นเรื่องเดียวกัน พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เมื่อ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๓

เรื่อง *ธรรมะคือดวงตาของชีวิต* คัดดัดแปลงมาจากเรื่องการบริหารจิตสำหรับผู้ใหญ่ พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เนื่องในวันเกิดของคุณปาฬ ฌ ป้อมเพชร ๑๐ เมษายน ๒๕๓๘

เรื่อง *โลกและชีวิตในพุทธธรรม* คัดดัดแปลงมาจากเรื่อง พระพุทธเจ้าของเราของท่านเลิศล้ำ ปี พ.ศ. ๒๕๐๕ พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก เนื่องในวันคล้ายวันประสูติ ๓ ตุลาคม ๒๕๓๒

เรื่อง *ความจริงที่ต้องเข้าใจ* รวมเรื่องความจริงเกี่ยวกับชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ
ไว้ ๘ เรื่อง คือ

ความเข้าใจเรื่องชีวิต คัดดัดแปลงจากเรื่องพระพุทธเจ้าของเรานั้นท่านเลิศล้ำ
ปีพ.ศ. ๒๕๑๒

ความเข้าใจเรื่องจิต คัดดัดแปลงจากเรื่องพระพุทธเจ้าของเรานั้นท่านเลิศล้ำ

ความเข้าใจเรื่องกรรม คัดดัดแปลงจากเรื่องหลักพระพุทธศาสนา

ชีวิตจะเป็นสุขได้อย่างไร คัดดัดแปลงจากเรื่องพระพุทธเจ้าของเรานั้นท่านเลิศล้ำ

พระพุทธศาสนาและการนับถือพระศาสนา คัดดัดแปลงจากเรื่องพระพุทธเจ้า
ของเรานั้น

ศีลธรรมคือรากฐานของความสุข คัดดัดแปลงจากเรื่องพระพุทธเจ้าของเรา
นั้นท่านเลิศล้ำ

ไตรสิกขา การศึกษาเพื่อยกระดับชีวิต คัดดัดแปลงจากเรื่องหลักพระพุทธ
ศาสนา

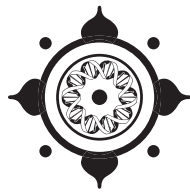
หลักการทำสมาธิเบื้องต้น เป็นพระนิพนธ์ที่มีการจัดพิมพ์เผยแพร่อย่าง
กว้างขวาง เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงบรรยายแก่นักเรียนวิทยาลัยครูสวนสุนันทา ใน
โครงการจริยธรรม ณ ตึก สว ธรรมนิเวศ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อเดือนมีนาคม
พ.ศ. ๒๕๒๐ และโครงการจริยธรรม วิทยาลัยครูสวนสุนันทา ได้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็น
ครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑

เรื่อง *วิธีสร้างบุญบารมี* ประมวลจากพระนิพนธ์หลายเรื่อง แล้วเรียบเรียง
ขึ้นใหม่

พระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ที่รวมพิมพ์ในเล่มนี้ เป็นการคัดัดตอนเฉพาะเรื่องมา
จัดพิมพ์ตามประสงค์ของผู้จัดพิมพ์ ฉะนั้น บางเรื่องจึงอาจมีเนื้อหาบางตอนซ้ำกันหรือ
คาบเกี่ยวกันบ้าง แต่ในการพิมพ์ครั้งนี้ คงพิมพ์ตามต้นฉบับเดิม

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

สารบัญ

ชีวิตลิขิตได้

เกิดมาทำไม	๓
ใครลิขิตชีวิต ?	๕
ชีวิตเพื่ออะไร ?	๗
ทำไมต้องกลัวกรรม ?	๙
อะไรคือบุญบาป ?	๑๑
ตายแล้วเกิดหรือไม่ ?	๑๓
ทำไมต้องเกิด ?	๑๕
เกิดมาแล้วควรทำอะไร ?	๑๗
ความสุขหาได้ที่ไหน ?	๑๙
ทำไมจึงไม่สุขสักที ?	๒๑
ทุกอย่างอยู่ที่ใจ	๒๓
คิดดีก็ได้ดี	๒๕
ความอัศจรรย์ของกรรม	๒๗
กำลังใจสู่ความสำเร็จ	๒๙
ที่สุดคือพึ่งตน	๓๑

สิ่งที่พึงเข้าใจให้ถูกต้อง

มนุษย์	๓๕
ที่พึง	๓๗
ตน	๔๑
วาสนา	๔๕
ปัญญา	๔๗
ธรรมะ	๕๒
กรรม	๕๙
ผลกรรม	๖๔

ศาสนากับชีวิต

ศาสนาคืออะไร ?	๗๓
ศาสนาเครื่องบอกลักษณะคน	๗๘
ทำไมคนจึงนับถือศาสนา ?	๘๐
เครื่องป้องกันภัยของชีวิต	๘๔
ที่พึ่งของชีวิต	๘๙
อานุภาพพระรัตนตรัย	๙๖

ชีวิตกับความจริง

ชีวิตกับความจริง	๑๐๑
------------------	-----

ธรรมะคือดวงตาของชีวิต

หัดคิดก่อนทำ	๑๔๕
ความคิดเปลี่ยนความจริงไม่ได้	๑๔๗
อย่างไรเรียกว่ารู้ อย่างไรเรียกว่าหลง	๑๕๐
ความหลงเหมือนความฝัน	๑๕๓
ธรรมะคือดวงประทีปส่องความจริง	๑๕๕
ความจำคือจุดเริ่มต้นของปัญญา	๑๕๗
ความงามที่แท้จริง	๑๕๙
รู้อะไรจึงจะไม่ถือผิด	๑๖๒
ปัญญาที่แท้จริง	๑๖๕
ยึดถือในทางที่ดี	๑๖๗

โลกและชีวิตในพุทธธรรม

พระพุทธเจ้า : มนุษย์ผู้รู้จบโลก	๑๗๓
โลกทัศน์ของพระพุทธเจ้า	๑๗๖
โลกและจักรวาลนับไม่ถ้วน	๑๗๘

โลกทางวัตถุและโลกทางจิตใจ	๑๘๐
ใครสร้างโลก ?	๑๘๒
ปัญหาโลกแตก คิดไปทำไม ?	๑๘๔
โลกร้อนเพราะต้นหาของคน	๑๘๖
ใจต่างผิวจึงทำให้โลกแบ่งแยก	๑๘๘
ถ้ารู้จักโลกชีวิตจะไม่แปรปรวน	๑๙๐
ชีวทัศน์ของพระพุทธเจ้า	๑๙๓
มนุษย์สร้างกรรม กรรมสร้างชีวิต	๑๙๖
ความอับความสว่างของชีวิต	๑๙๙
สิ่งที่ควรรู้	๒๐๒
ชีวิตต้องพึ่งตนเอง	๒๐๖
ชีวิตกับความหลัง	๒๐๙
ชีวิตกับความฝัน	๒๑๔
ความปรารถนาของชีวิต	๒๒๐
สิริมงคลของชีวิต	๒๒๕

ความจริงที่ต้องเข้าใจ

ความเข้าใจเรื่องชีวิต	๒๒๙
เราเกิดมาทำไม ?	๒๓๓
ภาพชีวิตของแต่ละคน	๒๓๗
ชีวิตต้องการอะไร	๒๔๐
ศึกษาชีวิตทั้งสองด้าน	๒๔๓
สิ่งอันเป็นที่รักของชีวิต	๒๔๖
แง่คิดเกี่ยวกับชีวิต	๒๔๙
จุดหมายของชีวิต	๒๕๖
ความเข้าใจเรื่องจิต	๒๖๐
จิตกับกายต้องอาศัยกัน	๒๖๖

จิตนำโลก	๒๗๐
ทำไมต้องสนใจเรื่องจิต	๒๗๓
จิตต้องมีการพัฒนา	๒๗๗
ผู้ให้สุขและผู้เสวยสุขที่แท้จริง	๒๘๑
ความเข้าใจเรื่องกรรม	๒๘๓
กรรมคืออะไร	๒๘๕
หลักกรรมนอกพระพุทธศาสนา	๒๙๐
จะพิสูจน์กรรมได้อย่างไร	๒๙๒
แนวคิดเรื่องกรรม	๒๙๗
เพราะเหตุไร จึงไม่เชื่อเรื่องกรรม	๓๐๑
การให้ผลของกรรม	๓๐๕
กรรมเวร	๓๐๙
นิทานเรื่องระงับเวร	๓๑๒
ชีวิตจะเป็นสุขได้อย่างไร ?	๓๑๗
ความสุขอยู่ที่ไหน ?	๓๑๙
เงื่อนไขของความสุข	๓๒๑
สุจริตธรรม เหตุแห่งความสุขที่แท้จริง	๓๒๕
พระพุทธศาสนา และการนับถือพระพุทธศาสนา	๓๒๘
คำสอนของพระพุทธศาสนา	๓๓๑
หลักกรรม	๓๓๔
การนับถือพระพุทธศาสนา	๓๓๘
เรื่องที่ต้องเข้าใจก่อน	๓๔๒
ความหมายของสรวณะ	๓๕๒
ศีลธรรม คือรากฐานของความสุข	๓๕๕
ความหมายของศีล	๓๕๙
ธรรมสร้างสังคม	๓๖๓
ศีลคือพื้นฐานของความสุข	๓๖๖
ศีลต้องคู่กับธรรม	๓๗๒

ธรรมก็อาศัยธรรม	๓๗๕
อยู่ในปัจจุบันแต่อย่าลืมนาคต	๓๘๐
ไตรสิกขา : การศึกษาเพื่อยกระดับชีวิต	๓๘๒
การศึกษาสามอย่าง	๓๘๘
การศึกษาขั้นปฐม	๓๙๒
การศึกษาขั้นมัธยม	๓๙๖
การศึกษาขั้นอุดม	๔๐๓
ที่มาของปัญญา	๔๐๙
ที่สุดของปัญญา	๔๑๓
ความสวัสดิ์ของชีวิต	๔๑๗
หลักการทำสมาธิเบื้องต้น	๔๒๐
ปัญญาสูงสุด	๔๒๗
ของฝาก-ขวัญ “ปีใหม่” เทศนาพิเศษ ศาสนา และทศพิธราชธรรม	๔๓๐

วิธีสร้างบุญบารมี

ความหมายของบุญและบารมี	๔๓๗
วิธีสร้างบุญ	๔๔๓
ผลของบุญ	๔๕๑
วิธีการเพื่อความสุขของชีวิต	๔๕๗
ความหมายของบารมี	๔๖๑

ชีวิตลิขิตได้

เกิดมาทำไม

เราเกิดมาทำไม ปัญหานี้ถ้าตั้งขึ้นคิดก็น่าจะจน เพราะขณะเมื่อทุกคนเกิดนั้น ไม่มีใครรู้ มารู้เมื่อเกิดมาและพอรู้เดียงสาแล้วว่า มีตัวเราขึ้นคนหนึ่งในโลก

แต่ทุก ๆ คนย่อมมีความไม่อยากตาย กลัวความตาย อยากจะดำรงชีวิตอยู่นานเท่านั้น นอกจากนี่ยังมีความอยากในสิ่งต่าง ๆ อีกมากมาย คล้ายกับว่าความที่ต้องเกิดมานี้ไม่อยู่ในอำนาจของตนเอง มีอำนาจอย่างหนึ่งทำให้เกิดมา ตนเองจึงไม่มีอำนาจ หรือไม่มีส่วนที่จะตั้งวัตถุประสงค์แห่งความเกิดของตนว่า เกิดมาเพื่อทำสิ่งนั้น สิ่งนี้ หรือเพื่อเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ คุณคล้าย ๆ กับจะเป็นดังที่ว่ามานี้ ที่ว่าคล้าย ๆ ก็เพราะความไม่รู้ หรือจะเรียกว่า “อวิชชา” ก็น่าจะได้

แต่ถ้าจะยอมจนต่อความไม่รู้ก็ดูจะมั่งง่ายมากไป น่าจะลองทำตามหลักอันหนึ่งที่ว่า อนุমানและศึกษา คือสิ่งที่ประจักษ์แก่สายตา ก็รู้ได้ง่าย แต่สิ่งที่ไม่ประจักษ์แก่สายตา ก็ใช้อนุমান โดยอาศัยการสันนิษฐาน และใช้ศึกษาในถ้อยคำของท่านผู้ตรัสรู้

พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ได้ตรัสไว้แปลความว่า “*ตัณหา (ความอยาก) ยังคนให้เกิด*” และว่า “*โลกคือหมู่มสัตว์ ย่อมเป็นไปตามกรรม*”

ลองอนุমানดูตามคำของท่านผู้ตรัสรู้ในกระแสปัจจุบันก่อนว่า สมมุติว่าอยากเป็นผู้แทนราษฎร ก็สมัครรับเลือกตั้งและทำการหาเสียง เมื่อได้ชนะคะแนน ก็ได้เป็นผู้แทนราษฎร นี่คือการอยากเป็นเหตุให้ทำกรรม คือทำการต่าง ๆ ตั้งต้นแต่การ

สมัคร การหาเสียง เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผลคือได้เป็นผู้แทนหรือแม่ไม่ได้เป็น ถ้าจะตัดตอนเอาเฉพาะความเกิดมาในช่วงแห่งชีวิตตอนนี้ ก็จะตอบปัญหาข้างต้นนั้นได้ว่า “เกิดมาเพื่อเป็นผู้แทน” ตัวอย่างนี้เป็นรายละเอียดเฉพาะเรื่อง ถ้าจะตอบให้ครอบคลุมทั้งหมดก็ควรตอบได้ว่า “เกิดมาเพื่อสนองความอยากและสนองกรรมของตนเอง” ถ้าจะแย้งว่า ตอบอย่างนั้นฟังได้สำหรับกระแสชีวิตปัจจุบัน แต่เมื่อเกิดมาที่แรกยังมองไม่เห็น เพราะไม่รู้จริง ๆ ถ้าแย้งดังนี้ก็ต้องตอบว่า ฉะนั้น จึงว่าต้องใช้วิธีอนุมานโดยสันนิษฐาน ถ้ารู้จริงแล้วจะต้องอนุมานทำไม และก็อาศัยคำของท่านผู้ตรัสรู้เป็นหลัก ดังจะลองอนุมานต่อไปว่า

จริงอยู่เมื่อเกิดมาไม่รู้ แต่เมื่อรู้ขึ้นแล้วก็มีความกลัวตาย อยากดำรงชีวิตอยู่นานเท่านั้น แสดงว่าทุกคนมีความอยากที่เป็นตัวตันทานี่ประจำเป็นจิตสันดาน ความอยากเกิดย่อมรวมอยู่ในความอยากดำรงอยู่นี้ เพราะความตายเป็นความสิ้นสุดแห่งชีวิตในภพชาติอันหนึ่ง ๆ เมื่อยังมีความอยากดำรงอยู่ประจำอยู่ในจิตสันดาน ก็เท่ากับความอยากเกิดอีกเพื่อให้ดำรงอยู่ตามที่อยากนั้น ทั้งก็ต้องเกิดตามกรรมเป็นไปตามกรรม

ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า “เราเกิดมาด้วยตันทานา (ความอยาก และ กรรม) เพื่อสนองตันทานาและกรรมของตนเอง” ตันทานาและกรรมจึงเป็นตัวอำนาจหรือผู้สร้างให้เกิดมา ใครเล่าเป็นผู้สร้างตัวอำนาจนี้ ตอบได้ว่าเป็นตัวเอง เพราะตนเองเป็นผู้อยากเองและเป็นผู้ทำกรรม ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ตนเองนี้แหละเป็นผู้สร้างตนเองให้เกิดมา

ใครลิขิตชีวิต ?

ชีวิตของคนเรานี้ ผู้ถือทางไสยกล่าว่ามีพรหมลิขิต คือ พระพรหมกำหนดเหมือนอย่างเขียนมาเสร็จว่าจะเป็นอย่างไร แต่ผู้ถือทางพุทธมักใช้ว่ากรรมลิขิต คือ กรรมกำหนดมา โดยผลก็เป็นอย่างเดียวกัน คือมีสิ่งกำหนดให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ นำพิจารณาว่าทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้จริง ๆ อย่างไร

ได้มีพระพุทธานุชาตตรัสไว้ว่า “มา กตเหตุ อย่าถือว่าเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้” คืออย่าถือว่าทุก ๆ อย่างที่จะได้รับมีเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้แล้ว เพราะถ้าถืออย่างนั้นก็จะไม่ต้องทำอะไรขึ้นใหม่ รออยู่เฉย ๆ อย่างเดียว เพื่อให้กรรมเก่าสนองผลต่าง ๆ ขึ้นเอง ถือเอาความดั่งนี้ก็เท่ากับไม่ให้ถือกรรมลิขิตนั่นเอง

มีปัญหว่า ถ้าเช่นนั้นพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกรรมไว้ทำไม พิจารณาดูจะตอบได้ว่า แสดงเรื่องกรรมไว้เพื่อให้รู้ว่า กรรมเป็นเหตุให้วิบากคือผลตั้งแต่ให้ถือกำเนิดเกิดมาและติดตามให้ผลต่าง ๆ แก่ชีวิต ทำนองกรรมลิขิตนั้นแหละ แต่กระบวนการของกรรมที่ทำไว้มีสลัซับซ้อนมาก ทั้งเกี่ยวกับเวลาที่กรรมให้ผล และข้อที่สำคัญที่สุดคือเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลในปัจจุบัน คือทางพระพุทธศาสนาสอนให้ไม่เป็นทาสของกรรมเก่า เช่นเดียวกับให้ไม่เป็นทาสของตนหา แต่ให้ละกรรมชั่ว กระทำกรรมดี และชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์สะอาด ตามหลักพระโอวาท ๓ หรือกล่าวโดยทั่วไปมีกิจอะไรที่ควรทำก็ทำ โดยไม่ต้องนั่งรอนอนรอผลของกรรมเก่าอะไร ความพิจารณาเพื่อให้รู้กรรมและผลของกรรมนั้น ก็เพื่อให้จิตเกิดอุเบกขาในเวลาที่เกิด

เหตุการณ์เหลือที่จะช่วยแก่ทั้งคนที่เป็นที่รักและที่ชัง กับเพื่อจะได้ปฏิบัติตนตามหลักพระโอวาท ๓ ข้อนั้น

ทั้งคนเรามีจิตใจที่เป็นต้นเดิมของกรรมทุกอย่าง ไม่ว่าจะเก่าหรือใหม่เพราะจะต้องมีจิตเจตนาขึ้นก่อนแล้วจึงทำกรรมอะไรออกไป ฉะนั้น จึงสามารถจะทำอิชฺฐาน คือ ตั้งใจว่าจะประสงค์ผลอันใด เมื่อประกอบกรรมให้เหมาะแก่ผลอันนั้น ก็จะได้รับความสำเร็จและจึงสามารถตอบปัญหาว่า "เราเกิดมาทำไม" ได้ดีกว่า "เราเกิดมาตามที่ตั้งใจไว้ว่าจะมาทำ" เป็นอันไม่พ้นไปจากคำตอบที่ว่า "เราเกิดมาเพื่อสนองตัณหาและกรรมของตนเอง"

แต่คนดี ๆ ย่อมมีอิชฺฐานใจที่ดี ดังพระโพธิสัตว์ทรงอิชฺฐานพระหทัยเพื่อบำเพ็ญพระบารมี ความเกิดมาของพระองค์ในชาติทั้งหลาย จึงเพื่อบำเพ็ญบารมีคือความดีต่าง ๆ ให้บริบูรณ์

อันที่จริง ทุกๆ คนมีสิทธิ์ที่จะถือว่าตนเกิดมาเพื่อบำเพ็ญความดีให้มากขึ้นและสามารถที่จะบำเพ็ญความดีได้

ชีวิตเพื่ออะไร ?

“เราเกิดมาเพื่อทำความดี” “เราเกิดมาเพื่อเพิ่มพูนปัญญา คือ ความรู้ความฉลาด” ความสำนึกเข้าใจตนเองไว้ดังนี้ ย่อมมีประโยชน์ ไม่มีโทษ เพราะจะทำให้ชวนชวายเป็นคนดี และศึกษาเพิ่มความรู้ของตนอยู่เสมอ

แต่ชีวิตของคนเรายังเนื่องด้วยกรรมเก่าและยังเนื่องด้วยกิเลสในจิตใจ สิ่งที่ทุกคนได้มา ตั้งต้นแต่ร่างกายและชีวิตนี้เป็นวิบาก คือผลของกรรมและกิเลสของตนเอง แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่ง คือความดีที่แต่ละคนได้อบรมสั่งสมมา อันเรียกว่า “บารมี” คือความดีที่เก็บพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งจะส่งเสริมจิตใจให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง และดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง

ท่านกล่าวไว้ว่ามนุษย์เราเกิดมาด้วยอำนาจของกุศลคือ กุศลจิตและกุศลกรรม ไม่ว่าจะเกิดมายากดีมีจนอย่างไร เพราะมนุษย์ภูมิ เป็นผลของกุศล ทุกคนจึงเชื่อว่า มีกุศลหนุนให้เกิดมาด้วยกันทั้งนั้น

ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่ามนุษย์ ที่แปลอย่างหนึ่งว่าผู้มีจิตใจสูง คือมีความรู้สูง ดังจะเห็นได้ว่าคนเรามีพื้นปัญญาสูงกว่าสัตว์ดิรัจฉานมากมาย สามารถรู้จักเปรียบเทียบใน ความดีความชั่ว ความควรทำไม่ควรทำ รู้จักละอาย รู้จักเกรง รู้จักปรับปรุงสร้างสรรค์ สิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” “อารยธรรม” “ศาสนา” เป็นต้น แสดงว่ามีความดีที่ได้สั่งสมมา โดยเฉพาะปัญญาเป็นรัตนอันส่องแสงสว่างนำทางแห่งชีวิต ถึงดังนั้น คนเราก็ก็น

มีความมืดที่มากเกิดกำบังจิตใจให้เห็นผิดเป็นชอบ ความมืดที่สำคัญนั้นก็คือกิเลสในจิตใจและกรรมเก่าทั้งหลาย

อะไรคือกรรมเก่า ไม่มีอธิบายอื่น จะอธิบายอย่างมองเห็น เช่นพระพุทธาธิบายที่ตรัสไว้ ความว่า “กรรมเก่าคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะ (ใจ)” กล่าวคือร่างกายที่ประกอบด้วยอายตนะทั้ง ๖ นี้แหละเป็นตัวกรรมเก่า เป็นกรรมเก่าที่ทุก ๆ คนมองเห็น นอกจากนี้ ยังเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งกรรมใหม่ทั้งปวงอีกด้วย เพราะกรรมที่ทำขึ้นในปัจจุบันจะเป็นกายกรรม วาจากรรม มโนกรรมก็ตาม ก็อาศัยกรรมเก่านี้แหละเป็นเครื่องมือกระทำ ทั้งกรรมเก่านี้ยังเป็นชนวนให้เกิดเจตนาที่ทำกรรมใหม่ ๆ ทั้งหมดด้วย เพราะตาหูเป็นต้นมิใช่จะมีไว้เฉย ๆ ต้องดูต้องฟังแล้วก็ก่อกิเลสเช่นราคะ (ความติดความยินดี) โทสะ (ความชดเคือง) โมหะ (ความหลงไหล) ให้เกิดขึ้น

ขณะที่ร่างกายเจริญในวัยหนุ่มสาว ซึ่งกล่าวได้ว่า กรรมเก่ากำลังเติบโตเป็นหนุ่มสาว ตาหูเป็นต้นก็ยิ่งเป็นสื่อแห่งราคะ โทสะ และเป็นสื่อแห่งกรรมต่าง ๆ ตามอำนาจของจิตใจที่กำลังระเริงหลง จึงจำต้องมีการควบคุมปกครอง จะปล่อยเสียหาได้ไม่ ถ้าตนเองควบคุมตนเองได้ก็เป็นวิเศษที่สุด

แต่ถ้าควบคุมตนเองไม่ได้ก็ต้องมีผู้ใหญ่ เช่น มารดาบิดาและผู้ใหญ่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องควบคุมให้อยู่ในระเบียบวินัยที่ติงาม ให้เกิดความสำนึกว่า “เรานี้เกิดมาเพื่อทำความดี”

ทำไมต้องกลัวกรรม ?

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า กรรมมีสองอย่าง คือ *ปุราณกรรม* ได้แก่กรรมเก่า และ *นวกรรม* ได้แก่ กรรมใหม่ และได้ตรัสอธิบายว่า กรรมเก่า ได้แก่อายตนะทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ส่วนกรรมใหม่ก็ได้แก่การงานที่ ทำ พูด คิด ด้วยมีเจตนา อยู่ในปัจจุบัน

ลองคิดว่าทำไมจึงตรัสอายตนะทั้ง ๖ ว่าเป็นกรรมเก่า ก็เพราะทุก ๆ คนได้มาตั้งแต่เกิด คือเกิดมา ถ้าไม่พิกลพิการ ก็มีตา มีหู เป็นต้น มาด้วยกันทุกคน และเมื่อมีมาแล้ว ก็ต้องเห็น ก็ต้องได้ยิน ต้องได้กลิ่น ต้องได้รส ต้องถูกต้อง และต้องคิด บางคราวไม่อยากจะดูก็ต้องดู ไม่อยากฟังก็ต้องฟัง แม้ไม่อยากคิดก็ต้องคิด คือว่าจะเลือกเอาตามชอบใจไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นอย่างไหน ทั้งนี้เพราะมีตาจนถึงมีใจติดตัวมาแล้ว ทั้ง ๖ นี้จึงว่าเป็นกรรมเก่า ซึ่งทุก ๆ คนจะต้องเสวยกรรมเก่าของตนคือ ต้องเป็นสุข เป็นทุกข์ไปต่าง ๆ เพราะตา หู ตลอดถึงเพราะใจของตนเองไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ นอกจากนี้ยังต้องยอมรับ ความเกิด ความเสื่อมอันเกี่ยวกับตาหูของตนอีกด้วย เช่น ถ้าสายตาสั้นก็มองเห็นสั้นใกล้ ถ้ายิ่งตาบอดด้วยเลย ก็มองไม่เห็น ต้องทนเป็นคนตาบอดมองไม่เห็นต่อไป เมื่อมีกายก็ต้องยอมรับทุก ๆ สิ่งที่มาถูกต้องกาย บางทีก็เป็นทีสบาย บางทีก็ไม่เป็นทีสบาย ถ้าถูกไฟไหม้หรือถูกอาวุธก็บาดเจ็บจนถึงตายก็ได้ ใคร ๆ คงไม่อยากจะให้มีอะไรมาต้องกายในทำนองนั้น แต่เมื่อมีกายก่อเกิดมาด้วยกันแล้วก็จำต้องรับ คิดดูดังนี้จะเห็นว่าเป็นกรรมเก่าจริง ๆ ซึ่งติดตัวมาตั้งแต่เกิดจนถึงตาย รวมความว่าเป็น *ตัวของเราเองหรือกายใจของเราเองนี่แหละเป็นกรรมเก่า*

คนเรามักกลัวกรรมเก่ากัน แต่ไม่รู้ว่าการกรรมเก่าที่กลัวนั้นคืออะไร คิดบั่นเอา
ว่าเป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือตน ซึ่งจะมาให้ทุกข์อย่างแสนสาหัส ความเชื่ออย่างนี้จึงเป็น
เหมือนเชื่อในเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นแต่เพียงเปลี่ยนจากพูดว่าเทพเจ้ามาว่าเป็นกรรม
ไปเท่านั้น ตกว่าเชื่อในสิ่งที่ไม่รู้ กลัวในสิ่งที่ไม่รู้ ส่วนพระพุทธรูปเจ้าเมื่อทรงแสดง
กรรมเก่า ก็ทรงชี้ให้ใคร ๆ เห็นได้ด้วยว่าการกรรมเก่าคืออะไร เพราะอายุตนะทั้ง ๖
เหล่านี้มีอยู่ด้วยกันทุก ๆ คนแล้ว หากเชื่อพระพุทธรูปเจ้าก็ไม่ต้องไปกลัวกรรมเก่าที่
ไหนอีก ถ้าจะกลัวก็ให้กลัว ตา หู ตลอดถึงใจของตนเองนี่แหละ ที่จะก่อทุกข์ให้แก่
ตนหากขาดสังวร คือ ความระมัดระวัง

พระพุทธรูปเจ้าได้ตรัสสอนให้สังวรตาหูตลอดถึงใจ คือ ให้มีสติรู้ระมัดระวังใน
เวลาที่เห็นอะไร ได้ยินอะไร ตลอดถึงคิดอะไรต่าง ๆ เพื่อมิให้สิ่งที่เห็นที่ได้ยินเป็นต้น
นั้นมาก่อความชั่วขึ้นในใจ หรือว่าผูกพันใจไว้ให้เป็นทุกข์เดือดร้อน ถ้ามีสังวรใจอยู่ดังนี้ได้
ก็ไม่ต้องกลัวกรรมเก่า

ส่วนกรรมใหม่นั้นเห็นได้ชัดอยู่แล้ว และทุกคนจะทำกรรมใหม่ขึ้นได้ก็ด้วย
กรรมเก่านั้นแหละ ทั้งทางดีทางชั่ว เพราะต้องอาศัยตาหู เป็นต้น ทั้งในฐานะเป็น
เครื่องมือ ทั้งในฐานะเป็นเหตุก่อเจตนา ถ้ามีความสังวรดีอยู่ ก็จะก่อเจตนาที่เป็นบุญ
เป็นกุศลแต่อย่างเดียว

อะไรคือบุญบาป ?

เรื่องบุญบาป หรือความดีความชั่ว เป็นเรื่องที่น่าทำความเข้าใจกันให้ดี เพราะเป็นเรื่องสำหรับภูมิปัญญาของมนุษย์ พวกสัตว์ดิรัจฉานท่านว่าเป็นอเหตุกสัตว์ คือ ทำอะไรไม่เป็นบุญบาป เช่น เสือกินสัตว์เป็นอาหารไม่มีอาหารอย่างอื่น แมวกัดหนูกินเพราะไม่มีความรู้จักบาปบุญ คือมีความรู้ต่ำเสียเหลือเกิน ถึงเป็นมนุษย์จำพวก เป็นบ้า ไม่มีสติ ทำอะไรก็ไม่เป็นบาป เพราะไม่มีความรู้สึกในการทำนั้น กฎหมายก็ ยกเว้น วินัยก็ยกเว้น ฉะนั้น ที่จะทำอะไรเป็นบุญบาป จึงต้องมีความรู้ขั้นปกติชน คือ รู้จักบาปบุญ ดีชั่ว พุดง่าย ๆ คือ *รู้ว่าทำสิ่งนี้ดี ทำสิ่งนี้ไม่ดี* อย่างที่คน ๆ ทั่วไปรู้จัก

ถ้าจะมีปัญหาว่าคน ๆ ทั่วไปรู้จักอย่างไร ก็ตอบได้ว่ารู้ เช่นว่า ช่วยเหลือ เกื้อกูลกันเป็นดี ก่อทุกข์แก่กันเป็นชั่ว ประจักษ์พยานในเรื่องนี้คือ ตนเองของทุก ๆ คนเมื่อมีใครมาช่วยเหลือเกื้อกูลหรือแม้เพียงเขาไม่มาเบียดเบียนก็ว่าดี แต่เมื่อมีใคร มาทำร้ายก็ว่าชั่วไม่ดี นอกจากนี้คน ๆ ทั่วไปยังรู้จักภาวะต่าง ๆ ของจิตใจ เช่นที่พูด ว่าใจดีใจร้าย โดยจับจากอาการที่แสดงออกหรือกรรมที่ทำ เพราะเนื่องด้วยจิตใจ คนที่มีใจโลภ โกรธ หลง แรงแรงมาก ก็ว่ากันว่าเป็นคนใจร้ายใจดำ คนที่มีใจสงบกิเลส เหล่านี้ ประกอบด้วยเมตตากรุณาที่ว่ากันว่าคนใจดีใจบริสุทธิ์ คนทั่วไปย่อมรู้รับรอง กันดังนี้ ทุกประเทศในโลกจึงมีหลักกฎหมายใหญ่ ๆ คล้ายคลึงกัน ไม่ต้องพูดถึงศาสนา ต่าง ๆ ซึ่งแสดงหลักของความดีความชั่วละเอียดกว่า เพราะคนมีภูมิปัญญารู้จักบุญ บาป ดีชั่ว ดังนี้แหละ ทำอะไรไปจึงรู้ว่านี่ดีนี่ไม่ดี นี่แหละคือบุญบาป ถึงแม้ว่าจะมี

ความเห็นผิดหรือเข้าใจผิด ทำให้ไม่ดีด้วยเข้าใจว่าดี ก็คงเป็นบาปอยู่นั่นเอง เพราะมีความรู้ที่เป็นตัวเจตนา คือ ความจงใจทำ และก็ควรจะรู้ หากเป็นผู้ไม่ประมาท เมื่อควรจะได้แต่ไม่รู้เพราะได้ประมาทไปเสีย จึงไม่ใช่เป็นช้อยกเว้น เป็นบ้าไปเสียต่างหาก ซึ่งอยู่ในฐานะที่ไม่ควรจะได้ จึงเป็นบุคคลยกเว้น

เรื่องบุญบาปจึงเป็นเรื่องสำหรับปกติชนที่มีปัญญาอย่างสามัญชนทั่วไป ไม่ใช่เรื่องลุ่มลึกอันใด และทุก ๆ คนก็มีความสำนึกกันอยู่น้อยหรือมาก ถ้ามีปัญหาวาเมื่อรู้แล้วทำไมจึงทำบาปหรือทำชั่ว ก็ตอบได้ว่า เพราะอกุศลมูล คือมีจิตประกอบด้วยรากเหง้าของอกุศล ๓ อย่าง ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ หรือที่พูดกันว่า โลก โกรธ หลง จึงทำให้มีความคิดเห็นวิปริตผิดไปต่างจากเมื่อจิตสงบ ไม่มีรากเหง้าเหล่านี้ ฉะนั้น ย่อมจะได้ความสำนึกเมื่อได้ทำไปแล้วและจิตใจกลับมาสู่ความสงบ

ทุก ๆ คนที่มีปัญญาเพียงของมนุษย์จึงปฏิเสธบุญบาปมิได้ ความรู้สึกของตนเองนั้นแหละรับรอง ว่าไว้แต่จะเป็นคนบ้าไปเสียหรือมีภูมิปัญญาต่ำเสียเหลือเกิน หรือน่าจะเพิ่มอีกพวกหนึ่งว่ามีกิเลสหนาจนจนไร้ความรู้สึกสำนึกของมนุษย์ อันไม่น่าจะเรียกว่ามนุษย์

ตายแล้วเกิดหรือไม่ ?

ความเชื่อของคนในโลกนี้ ว่าตายเกิดน่าจะมากกว่าตายสูญมากนัก และเมื่อเชื่อว่าตายเกิด จึงมีคติความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องเกิดอีกมาก เช่น ความสัมพันธ์เกี่ยวข้งกันระหว่างบุคคล ตั้งแต่สองคนขึ้นไปจนถึงกลุ่มใหญ่ในอดีตชาติ ซึ่งให้เกิดผลสืบมาถึงปัจจุบันชาติ และความเชื่อว่ามีสิ่งหรือเครื่องกำหนดให้เกิดมา เพื่อทำหน้าที่อย่างหนึ่ง เป็นต้น ซึ่งก็เป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากอดีตนั่นเอง

แม้ความเชื่อในเรื่องอวตารก็แสดงว่ามีอดีต คำว่า อวตาร ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำแปลว่า “การลงมาเกิด การแบ่งภาคมาเกิด” ตามคำแปลหลังแสดงว่าไม่ได้มาทั้งหมด แต่แบ่งภาค คือ แบ่งส่วนใดส่วนหนึ่งมาเกิด คือยังมีตัวเดิมอยู่ในที่ของตน สมมุติว่า สวรรค์ชั้นหนึ่ง ส่วนที่มาเกิดนั้นเป็นส่วนหนึ่งของตัวเดิม เมื่อสิ้นวาระในโลกนี้แล้ว ก็กลับไปปรวมเข้ากับตัวเดิม จะแปลความอย่างนี้หรือจะแปลความว่าแบ่งภาค ก็คือ แบ่งภาค (ส่วน) ของเวลามาเกิด หมายความว่าเวลาของตนในที่นั้นสมมุติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่งนั้นยังไม่หมด ยังจะอยู่ต่อไปอีกนาน หรืออยู่ไปเป็นนิรันดร ตามความเชื่อของบางลัทธิ เช่น พระนารายณ์ของฮินดู แต่แบ่งเวลาส่วนหนึ่งลงมาเกิดในมนุษย์ โดยตัวเดิมนั้นแหละลงมาเกิด ไม่ใช่แบ่งตัวเล็กตัวน้อยลงมา เมื่อทำธุระเสร็จแล้ว ตัวเดิมก็กลับไปยังที่ของตน คำว่าแบ่งภาค จึงยังมีปัญหาจนกว่าจะมีผู้รู้มาแสดงให้เชื่ออย่างไรแน่

คัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงเรื่องนี้ไว้อย่างไร ถ้าจะให้ตอบตามคัมภีร์ ก็ควรจะกล่าวก่อนว่า คัมภีร์ต่าง ๆ แต่งกันหลายยุคหลายสมัย ปรากฏว่ามีคติความเชื่อต่าง ๆ แทรกเข้ามาเป็นอันมาก แต่ก็ยังไม่พบ เรื่องแบ่งภาคมาเกิด เรื่องทำนองแบ่งภาคเวลา มีอยู่เรื่องหนึ่งในอรรถกถาธรรมบท ถึงดังนั้นก็ไม่ทิ้งหลักกรรมและความตั้งปรารถนา

นิทานธรรมบทนั้นมีความย่อว่า เทพธิดาองค์หนึ่งกำลังชมสวนกับเทพบุตร ผู้สามีกับหมู่เทพธิดาทั้งปวง จูติลงมาเกิดเป็นนางมนุษย์ในขณะนั้น ระลึกชาติได้ จึงตั้งความปรารถนาไปเกิดอยู่กับสามีตามเดิม และได้ทำบุญกุศลต่าง ๆ ถึงแก่กรรม แล้วก็ไปเกิดในสวนสวรรค์นั้นอีก ขณะที่ไปเกิดนั้นหมู่เทพก็ยังคงชมสวนกันอยู่ แสดงว่า เวลานานหลายสิบปีในมนุษย์เท่ากับครู่หนึ่งของสวรรค์

เรื่องนี้เข้าทำนองแบ่งภาคแห่งเวลามาเกิดอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ก็กล่าวได้ว่า อธิษฐานใจตั้งความปรารถนา (นับว่าเป็นต้นหาอย่างหนึ่ง) และทำบุญกุศลเพื่อให้ไปเกิดเป็นเทพ (นับว่าเป็นกรรมที่เป็นชนกกรรม คือกรรมที่ให้เกิด) จึงเข้าหลักพระพุทธพจน์ที่แปลความว่า

“ต้นหายังคนให้เกิด โลกคือหมู่สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม”

ทำไมต้องเกิด ?

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “ตัณหา (ความอยาก) ยังคนให้เกิด” และว่า “โลกคือหมู่สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม” จึงสรุปกล่าวได้ว่า “เราเกิดมาเพื่อสนองความอยาก และสนองกรรมของตนเอง” แต่การกล่าวดังนี้ เป็นการกล่าวครอบคลุมทั้งหมดเหมือนอย่างที่เราเรียกว่า พูดอย่างกำปั้นทุบดิน เพราะยังอาจกล่าวจำแนกออกไปได้อีกหลายลักษณะหลายประการ

ตัวอย่างในด้านดี เช่นบางคนเป็นผู้เหมือนอย่างที่เราเรียกว่า ฟาดินส่งให้มาเกิดเพื่อดับทุกข์ยุคเข็ญในโลก หรือเพื่อเป็นประมุขแห่งประชาชน

ในคติของพราหมณ์ก็มีเรื่องนารายณ์อวตาร เมื่อเกิดยุคเข็ญแก่เทพและมนุษย์ ไม่มีใครจะแก้ไขได้ พระนารายณ์ก็ได้รับอัญเชิญให้อวตารลงมาเกิดในโลก เพื่อปรับยุคเข็ญเสียคราวหนึ่ง

ในเรื่องทางพระพุทธศาสนาเอง ก็มีแสดงว่า พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ในสรวงสวรรค์ชั้นดุสิต ทรงได้รับอัญเชิญจากทวยเทพให้จุติลงมาเกิดเป็นมนุษย์ เพื่อจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้าโปรดโลก

ในประวัติของชาติไทยเอง ถึงคราวที่ประเทศชาติเกิดยุคเข็ญก็ได้เกิดคนดีเข้ามาแก้ไขเป็นคราว ๆ เช่นเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าเข้าศึกครั้งแรก ก็ได้สมเด็จพระนเรศวรเป็นเจ้ากับพระเอกาทศรถ พระอนุชาธิราช ทรงกอบกู้อิสรภาพของชาติกลับ

คืนมาได้ และทรงรวบรวมประเทศชาติให้เป็นปึกแผ่นแข็งแรง ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยา ถูกเผาพินาศ ก็ได้เกิดสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กับสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ได้ทรงกอบกู้อิสรภาพ กลับคืนมาได้ และได้ทรงสร้างกรุงเทพมหานครขึ้นใหม่ ทรงรวบรวมประเทศชาติให้เป็นปึกแผ่น แข็งแรงขึ้นอีก จึงได้มีคำกล่าวว่า “กรุงศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี”

แม้ในสมัยต่อมาถึงปัจจุบันก็ปรากฏว่าได้มีบุคคลที่เหมือนอย่างเป็นผู้ที่ฟ้าดิน ส่งมาให้เกิด เพื่อป้องกันหรือแก้หรือปราบ และเพื่อดำรงรักษาประเทศชาติสืบต่อกันมา

ส่วนตัวอย่างในด้านร้าย เช่น บางคนเป็นผู้เหมือนผีปีศาจร้ายมาเกิด เพราะก่อยุคเข็ญเดือดร้อนขึ้นมากมาย ดังที่กล่าวในทางคติชาวจีนว่า ดาวร้ายจุติมา เกิดหรือปีศาจหนีมาเกิด ดูเหตุการณ์ในโลก จะเห็นว่า**มีดีกับร้าย หรือร้ายกับดีเกิด เป็นคู่กันอยู่เสมอ** ว่าถึงคน มีคนดีเกิดมาทำประโยชน์เกื้อกูล ก็มีคนร้ายมาก่อนทุกซ์ โทษเดือดร้อน แล้วมีคนดีมาปราบมาแก้ให้สงบเรียบร้อย แล้วก็มีคนร้ายมาก่อนความ เดือดร้อนขึ้นอีก

เหตุการณ์เหล่านี้ส่องให้เห็นเหมือนกับว่าคนร้ายย่อมมีกำหนดให้เกิดมาเพื่อ ก่อการร้าย ส่วนคนดีย่อมมีกำหนดให้เกิดมา เพื่อปราบ หรือแก้ไขให้กลับคืนดี เมื่อทำ กิจเหมือนดังที่ได้รับกำหนดมาเสร็จแล้วก็หมดหน้าที่ ได้รับการพักผ่อนอยู่ในโลกนี้ หรือต้องกลับไป ถ้าว่าตามคติอวดตาร สำหรับคนดีก็กลับไปสู่ที่พวยสถานตามเดิม สำหรับคนร้าย เช่น ผีปีศาจก็ถูกมาตามพบและถูกจับตัว (วิญญูณ) กลับไปสู่สถาน ที่ตนหนีมา จึงได้มีคติความเชื่อของคน ดังเช่นที่กล่าวมานี้ก็มี

เกิดมาแล้วควรทำอะไร ?

คนเรานั้นเกิดมาแล้วก็โตวันโตคืน แก้ววันแก้วคืน อายุปีหนึ่ง สองปี สามปี เรื่อย ๆ ไป ไม่นานเท่าไรก็ถึงสิบปี ยี่สิบปี เป็นหนุ่มเป็นสาว ร่างกายจิตใจ เต็มโต เจริญ ในระยะนี้ จิตใจท่องเที่ยวไปกับอารมณ์ทั้งหลายเต็มที่ บางทีก็ดีใจ บางทีก็เสียใจ บางทีก็เฉยเมย แต่โลกนี้ไม่เคยทำให้ใครดีใจโดยส่วนเดียว ในทางตรงกันข้าม ก็ไม่เคยทำให้ใครเสียใจโดยส่วนเดียวเหมือนกัน ทั้งก็ไม่เคยทำให้ใครเฉยเมยเสียทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นแต่ท่านผู้ที่มีจิตสูงพ้นจากโลก พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสไว้ว่าคนนี้มีที่ท่องเที่ยวไปของใจ ๑๘ อย่าง คือ เรื่องรูปที่ตามองเห็นอยู่ เสียงที่หูได้ยินอยู่ กลิ่นที่จมูกสูดดมอยู่ รสที่ลิ้นลิ้มอยู่ สิ่งถูกต้องที่กายถูกต้องอยู่ กับเรื่องรูปเสียง เป็นต้นเหล่านี้ที่ได้ประสบมาแล้วที่ใจเก็บมาคิด เรื่องเหล่านี้รวมเป็น ๖ บางอย่างเข้ายวนให้ดีใจ บางอย่างบดบิบให้เสียใจ บางอย่างกลับให้เฉยเมย แบ่งออกได้เป็น ๓ ชนิดดังนี้จึงรวมเป็น ๑๘ เรียกว่า “มโนปริจาร ที่ท่องเที่ยวไปของใจ ๑๘”

คนหนุ่มสาวสมมุติว่าอายุ ๑๘ ปี กำลังอยู่ในวัยที่มีจิตใจกำลังท่องเที่ยวไปในที่ท่องเที่ยวของใจทั้ง ๑๘ นี้เต็มที่ ถึงที่ดีใจ ก็ดีใจเหมือนอย่างว่าทุกอย่างน่ารักน่าเอ็นดูทั้งหมด ถึงที่เสียใจ ก็เสียใจเหมือนอย่างว่าทุกอย่างน่าเกลียดน่าชังไปทั้งนั้น ถึงที่เฉยเมย ก็เฉยเมยไม่สนใจ ด้วยจิตใจกำลังตื่นตัวในเรื่องทั้งหลาย ถ้าขาดสติปัญญา รักษาตนรักษาใจอยู่อย่างเพียงพอ ก็น่ากลัวอันตราย เพราะจะเห็นเป็นจริงจังไปกับเรื่องที่ไม่จริงจังเหล่านั้น แต่ถ้ามีสติปัญญาเพียงพอ ก็จะรักษาใจให้สงบ รักษาตนให้

สวัสดีได้ ไม่ใช่จำเพาะคนหนุ่มสาวเท่านั้น ถึงคนปุ่นอื่นทุกปุ่นอายุ ก็ต้องพบกับเรื่องที่น่าดีใจเสียใจและที่ทำให้เฉยเมยเหล่านั้น และจำต้องมีสติปัญญาเป็นเกราะป้องกันเหมือนกัน

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ไม่ควรเปลอปัญญา ควรตามรักษาสัจจะ ควรพอกพูนการสละ ควรศึกษาสันติ” เพราะถ้าไม่เปลอปัญญา พร้อมทั้งสติหมั่นคิดพิจารณาว่าอะไรจริงอะไรไม่จริง จะรู้ได้ว่าอะไรเป็นจริงที่ควรรักษาไว้ อะไรที่ไม่จริงเป็นอสัตย์ธรรมก็สละออกไปให้หมด ไม่ให้เข้ามาสิงสถิตอยู่ในจิตใจ ดังนี้จึงจะได้สันติ คือความสงบของใจ

คนที่มีจิตใจเร้าร้อนอยู่ด้วย โลก โกรธ หลง ไม่สงบเพราะมีผีสิงอยู่ในใจ คือความผูกพันอยู่กับสิ่งอสัตย์ธรรมทั้งปวง ปิดผนึกรอบงำจิตใจให้วิปริต เหมือนอย่างคนถูกผีสิง ส่วนคนที่มีจิตใจสงบ เพราะไม่ยอมให้ผีอสัตย์ธรรมสิงใจ ทำการสละออกไปให้เหลือแต่ของจริงแท้ เป็นสัตย์เป็นธรรม และรักษาไว้ด้วยปัญญาที่เลือกเฟ้น แต่ทั้งนี้ก็ต้องไม่เปลอปัญญา

ความสุขหาได้ที่ไหน ?

ชีวิตของทุก ๆ คนที่ผ่านพ้นไปในรอบปีหนึ่ง ๆ นับว่าเป็นลาภอย่างยิ่ง เมื่อถึงวันเกิด บรรดาผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาจึงถือเป็นปรารภเหตุทำบุญ น้อย หรือมาก เพื่อฉลองอายุที่ผ่านมาและเพื่อความเจริญอายุพร้อมทั้งวรรณ สุข พล ยิ่งขึ้น ความเจริญอายุ วรรณ สุข พล เป็นพรที่ทุก ๆ คนปรารถนา แต่พรเหล่านี้ หาได้เกิดขึ้นด้วยลำพังความปรารถนาเท่านั้นไม่ ย่อมเกิดขึ้นจากการทำบุญ ฉะนั้น คนไทยเราส่วนมากจึงยินดีในการทำบุญ และยินดีได้รับพรอนุโมทนาจากพระสงฆ์ หรือผู้ใหญ่ ยินดีรับประพรมน้ำพระพุทธมนต์ในที่สุดแห่งการทำบุญ ถือว่าเป็น สิริมงคล

พิจารณาถึงพฤติกรรมในเรื่องนี้โดยตลอดแล้ว จะเห็นว่าพึงเป็นสิริมงคลจริง เพราะสาระสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ว่าได้ทำบุญ แล้วคำอวยพรต่าง ๆ จึงตามมาทีหลัง สันนิษฐานกันให้จิตใจมีความสุขขึ้นในปัจจุบันทันที *ความสุขอันบริสุทธิ์นี้แหละคือ บุญ* ดังมีพุทธภาษิตตรัสไว้ แปลความว่า “ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญ นี้เป็นชื่อแห่งความสุข” หมายถึงความสุขที่บริสุทธิ์ คือความสุขอันเกิดจากกรรมที่ บริสุทธิ์ ซึ่งก็เรียกว่าบุญเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า

“ผู้ที่ได้ทำบุญไว้ บันเทิงเบิกบานเพราะเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน ผู้ที่ ได้ทำบาปไว้อับเศร้าเพราะเห็นความเศร้าหมองแห่งกรรมของตน”

อันกรรมที่บริสุทธิ์เกิดจากจิตใจที่บริสุทธิ์ เพราะสงบความโลภ โกรธ หลง ประกอบด้วยธรรมมีเมตตากรุณาเป็นต้น จะเห็นได้จากจิตใจของผู้ที่ทำการบริจาคในการบุญต่าง ๆ ของผู้ที่รักษาศีลและอบรมจิตใจกับปัญญา ใคร ๆ ที่เคยทำทานรักษาศีล และอบรมจิตกับปัญญาดังกล่าว ย่อมจะทราบได้ว่ามีความสุขอย่างไร

ตรงกันข้ามกับจิตใจที่เราร้อนด้วยกิเลสต่าง ๆ และแม้จะได้อะไรมาด้วยกิเลสมีความสุขตื่นเต้น ลองคิดดูให้ดีแล้วจะเห็นว่า เป็นความสุขจอมปลอม เพราะเป็นความสุขของคนที่ยลไปแล้ว เหมือนความสุขของคนที่ถูกเขาหลอกลวงนำไปทำร้ายด้วยหลอกให้ตายใจและตีใจด้วยเครื่องล่ออย่างใดอย่างหนึ่ง คนที่ตายใจเสียเพราะเหตุนี้คือคนที่ประมาทไปแล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “คนประมาทแล้วเหมือนคนตาย” ไม่อาจจะเห็นสักจะคือความจริงตามธรรมของพระพุทธเจ้า อาจคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้อย่างที่คิดว่าตนฉลาด ไม่มีอะไรจะช่วยบุคคลประเภทนี้ได้ นอกจากการทำบุญ เพราะการทำบุญทุกครั้งไปย่อมเป็นการฟอกชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดขึ้นทุกที เหมือนอย่างการอาบน้ำชำระร่างกาย ซึ่งทำให้ร่างกายสะอาดสบาย เมื่อจิตใจมีความสะอาดบริสุทธิ์ขึ้นตามสมควรแล้ว จะมองเห็นได้เองว่า ความสุขที่บริสุทธิ์แท้จริงนั้นเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์เท่านั้น จะได้ปัญญาซาบซึ่งถึงคุณพระทั้งสามว่า “ความเกิดขึ้นของพระพุทธรูปทั้งหลายให้เกิดสุขจริง การแสดงพระสัจธรรมให้เกิดสุขจริง ความพร้อมเพรียงของสงฆ์ คือหมู่ให้เกิดสุขจริง ความเพียรของหมู่ที่พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุขจริง”

ผู้ที่มีจิตใจ กรรม และความสุขที่บริสุทธิ์ดังนี้ ชื่อว่าผู้มีบุญอันได้ทำแล้วในปัจจุบัน เป็นผู้ที่มีความมั่นคงในตนเองอย่างที่ใคร ๆ หรืออะไรจะทำลายมิได้ และจะเจริญพรคือ อายุ วรรณะ สุข พล ยิง ๆ ด้วยเดชบุญ

ทำไมจึงไม่สุขสักที ?

ความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์ส่วนตัวและส่วนรวม ตลอดถึงที่เรียกว่าเหตุการณ์ของโลก ได้เกิดขึ้นบางทีก็รวดเร็วอย่างไม่นึกถึงกับทำให้คนทั้งปวงพากันตะลึงงันก็มี เหตุการณ์ในวันนี้เป็นอย่างนี้ แต่วันพรุ่งนี้เล่า ยากที่จะคาดว่าจะเป็นอย่างไร วันนี่ยังอยู่ดี ๆ พรุ่งนี้มีข่าวออกมาว่าสิ้นชีพเสียแล้วก็มี เมื่อวานนี้ระเบิดกันตุมตามอยู่ วันนี้ประกาศออกไปว่าหตุระเบิดส่วนใหญ่ก็มี วันพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไรอีกก็ยากที่จะทราบ

ความเปลี่ยนแปลงของโลกดังนี้ ผู้ที่ศึกษาธรรมของพระพุทธเจ้า ย่อมไม่เห็นเป็นของแปลก ถ้าโลกจักหยุดเปลี่ยนแปลงนั้นแหละจึงจะแปลก ซึ่งไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะขึ้นชื่อว่าโลกแล้วต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ที่เรียกว่าความเปลี่ยนแปลงนั้น คือ เหตุการณ์อย่างหนึ่งดับไป เหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้นแทน

ฉะนั้น ความเปลี่ยนแปลง ก็คือความดับ-เกิด หรือความเกิด-ดับของสิ่งทั้งหลายนี้เป็นวิบากคือเป็นผล ถ้าเป็นผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ก็มีคำเรียกว่า ปราภฏการณ์ตามธรรมชาติ ซึ่งจะยกไว้ไม่พูดถึงในที่นี้ จะพูดถึงแต่ที่เกี่ยวกับบุคคล คือที่บุคคลก่อขึ้นเอง

อันเหตุการณ์ที่คนก่อให้เกิดขึ้นนั้น นับว่าเป็นกรรมของคน หมายความว่า การที่คนทำขึ้นไม่ได้หมายความว่ากรรมเก่าอะไรที่ไม่รู้ กรรมคือการที่ทำที่รู้ ๆ อยู่แน่แหละ เมื่อก่อขึ้นด้วยกิเลสก็เป็นเหตุทำลายล้าง แต่เมื่อก่อขึ้นด้วยธรรม ก็เป็นเหตุเกื้อกูลให้เกิดความสุข เหตุการณ์ส่วนใหญ่ของโลกนั้นมีขึ้นด้วยกิเลส หรือกรรมของคนไม่มากนัก แต่มีผลถึงคนทั้งปวงมากมาย

ถ้าจะถามว่า กิเลสซึ่งนับว่าธรรมกับธรรมนั้นก่อให้เกิดเหตุการณ์ต่างกันตรงกันข้าม ใคร ๆ ก็น่าจะมองเห็น แต่ใจจริงยังใช้กิเลสกันอยู่ พระพุทธศาสนาหรือศาสนาอื่น ๆ จะช่วยให้คนใช้ธรรมกันให้มากกว่านี้มิได้หรือ

ถ้ามีคำถามมาดังนี้ ก็น่าจะมีคำถามย้อนไปบ้างว่าเมื่อเป็นสิ่งที่น่าสนใจกันง่ายดั่งนั้น ทำไมใคร ๆ จึงไม่สนใจที่จะปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้ากันให้มากขึ้นเล่า พระพุทธศาสนาพร้อมที่จะช่วยทุก ๆ คน อยู่ทุกขณะ แต่เมื่อใครปิดประตูใจไม่เปิดรับธรรม พระพุทธศาสนาก็เข้าไปช่วยไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ โลกจึงต้องปราบกันลงไปด้วยกำลังต่าง ๆ แม้ฝ่ายถูกก็ต้องใช้กำลังแก่ฝ่ายผิด นับว่าเป็นเรื่องของโลกซึ่งมีวุ่นวายมีสงบสลับกันไป และมนุษย์เรานั้นแม้มีกำลังกายด้อยกว่าช้างม้า เป็นต้น แต่มีกำลังปัญญาสูงกว่า กำลังปัญญานี้เองที่สร้างแสนยานุภาพได้ยิ่งใหญ่ทั้งสร้างระบอบธรรมอย่างดีวิเศษขึ้นด้วย

ฉะนั้น ในขณะที่มีจิตใจได้สำนึกได้สติขึ้น แม้จะหลังจากที่ตีกันมาพักใหญ่แล้ว ก็จะเป็นโอกาสที่มีปัญญามองเห็นธรรม และกลับมาใช้ธรรมสร้างความเจริญและความสุขกันต่อไป

ทุกอย่างอยู่ที่ใจ

ความคิดเรื่องยอดของความสุขหรือที่สุดของความทุกข์ได้มีมานานนักหนาแล้ว ดังที่ได้มีเล่าถึงความเห็นของพวกพราหมณ์ลัทธิหนึ่ง ก่อนที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นว่า พวกนั้นถือว่าความได้ทำตามที่ใจใครจะทำให้เต็มที่ เป็นความสิ้นทุกข์ซึ่งเขาเรียกว่า นิพพานของเขา เช่น บริโภคมากให้เต็มที่ บางลัทธิก็ถือว่าความที่ร่างกายไร้โรคมี่ ความผาสุกเป็นนิพพาน

ความเห็นเช่นนี้ดูก็น่าจะหมดไปแล้ว แต่ก็น่าประหลาดที่ยังมีอยู่ในบางกลุ่มของคนในประเทศที่เจริญด้วยการศึกษา คือยังมีคนบางคนที่มีมักจะอยู่ในวัยที่เรียกว่า ทรามคะนอง นับถือวิธีที่น่าจะเรียกว่า แผลงออกไปนอกกลุ่มนอทางของคนทั้งปวง คือทำอะไรก็ได้ตามที่ใจที่ใครที่อยากจะทำ ไม่ต้องอยู่ในระบอบของศีลธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณีอะไรทั้งนั้น แสดงตนผิดแผกแปลกออกไปจากสามัญชนทั่วไป อยากจะแต่งกายอย่างไรก็แต่ง อยากจะสูบของมีนเมาอะไรก็สูบ อยากจะใคร่กันก็ใคร่ ทำนอง ลัทธินิพพานในกามดังกล่าวข้างต้น พวกนี้บางที่โอ้อวดว่าวิธีของเขาเป็นปรัชญา ชั้นสูงทางจิตใจ เพราะจิตใจย่อมมีความคิด ความใคร่ ความอยาก เป็นธรรมชาติ ธรรมดา จึงไม่ควรจะฝืนธรรมชาติของจิตใจ เมื่อใจใคร่อยากจะทำอย่างไรก็ทำไปตามใจ ความคิดและการทำดังนั้น เป็นการวิปริตจริง ๆ เพราะจะต่างอะไรจากสัตว์ดิรัจฉาน ซึ่งน่าจะเรียกได้ว่าเป็นพวกถือลัทธิทำอะไรก็ได้ตามที่ใจที่ใคร่จะทำเหมือนกัน

เมื่อเกิดมาเป็นคนซึ่งมีระดับแห่งจิตใจที่สูง ย่อมจะรู้จักว่าภาวะของจิตใจนั้น เป็นสิ่งที่จะปล่อยตามไปทุกอย่างไม่ได้ เพราะถ้าเป็นกิเลสจะปล่อยไปตามใจได้อย่างไร ความใคร่ความอยากที่ผิด ๆ เป็นกิเลส เป็นตัณหา คนที่เป็นทาสของตัณหาเท่านั้น จึงทำได้ตามใจที่ใคร่ที่อยาก คือ ตามตัณหาที่คอยบงการให้ทำอยู่นั่นเอง

พระพุทธเจ้าทรงปรารภจิตใจเช่นนี้ที่ตรัสไว้ว่า “ผู้ที่ประพฤติไปตามอำนาจจิต ย่อมเดือดร้อน” ทาสพวกนี้ปลาบปล้ำยืนยันดีว่าปลดพันธะ (ศีลธรรมเป็นต้น) ออกได้หมดแล้วมีเสรีเต็มที่แล้ว โดยลืมหืมตัวเองว่าเป็นทาสของใจหรือตัณหา เข้าใจว่ามีอิสระเสรีแล้ว แต่โดยที่แท้ยังจมปลักลงไปในภาวะเป็นทาสมากขึ้น

พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้รู้จักธรรมชาติแท้ของจิตใจว่าผูกมัด แต่เศร้าหมอง ไปเพราะเครื่องเศร้าหมองที่จรเข้ามา กิเลสตัณหาทั้งปวงเป็นสิ่งเศร้าหมองที่จรเข้ามา จมปลักหมักหมมไม่ใช่เป็นเนื้อแท้ของจิต เป็นสิ่งที่อาจชำระให้พ้นออกไปจากจิตใจได้

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนธรรมเพื่อชำระสิ่งที่เศร้าหมองเหล่านี้ให้หมดสิ้น จิตใจที่ชำระให้สะอาดจะสงบความใคร่ความอยากที่จะทำสิ่งที่ผิด ๆ ผิด ๆ ทุกอย่าง ฉะนั้น พวกที่ถือว่าทำอะไรตามใจเป็นทางสิ้นกิเลสหรือสิ้นทุกข์จึงผิดหลักพระพุทธศาสนา

ตรงกันข้าม พระพุทธเจ้าตรัสมิให้ทำตามอำนาจของใจแต่ให้สำรวจ ช่มฝึกรักษา ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดให้พ้นจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย แสดงว่าสามารถปฏิบัติแยกความใคร่ความอยากออกจากจิตใจได้ ดังจะเห็นได้ว่าความใคร่ความอยากสงบ เปลี่ยนไปได้ ไม่ตั้งอยู่คงตัว ทุกคนจึงปฏิบัติระงับใจตนเองได้ตามหลักพระพุทธศาสนา

คิดดีก็ได้ดี

การก่อสร้างตนให้มีความเจริญและความสุขในโลกย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนทุกชาติภาษา แต่อาจมีแนวทางต่าง ๆ กัน

เช่นบางพวกมุ่งคิดสร้างวัตถุต่าง ๆ ที่จะบำรุงชีวิตให้มีความสุขเฉพาะตนเป็นข้อสำคัญ มารดาบิดาเมื่อเลี้ยงดูบุตรธิดาจนเติบโตใหญ่ สามารถทำการงานเลี้ยงตนเองได้แล้ว ก็ปลดภาระปล่อยให้แยกออกไปตั้งตนเอง เมื่อบุตรธิดาแยกออกไปตั้งครอบครัวของตนเองแล้ว ก็ประกอบอาชีพเลี้ยงดูครอบครัวของตนไป ไม่ต้องหันมาเหลียวแลเลี้ยงดูมารดาบิดาอีก มารดาบิดาแก่ชราเข้าบางทีก็ต้องไปอยู่ในที่สำหรับเลี้ยงคนแก่ ต้องว่าเหว่ เลี้ยงสัตว์เช่นสุนัขไว้เป็นเพื่อนก็มี บุตรธิดาเองเมื่อแก่เข้าก็ต้องแยกออกไปว่าเหว่อยู่เช่นเดียวกัน พวกนี้มักมีความเจริญทางวัตถุกันมากมาย มักเล่าเรียนและทำงานกันตัวเป็นเกลียว แต่ตัวใครก็ตัวใคร เพราะทำไมจะต้องช่วยกันในเมื่อทุกคนก็สามารถที่จะทำงานหารายได้ด้วยตนเอง

ส่วนบางพวกไม่ได้คิดสร้างทางวัตถุมากมายนัก ชอบบำรุงจิตใจให้สบายมากกว่า มีความผูกพันระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดากันตลอดไป มารดาบิดามักจะเห็นบุตรธิดาของตนเป็นเด็กอยู่เสมอ มีความเป็นห่วงใยกันเรื่อยไป บุตรธิดาก็ไม่ทอดทิ้งมารดาบิดาให้ว่าเหว่ มักจะมีลูกคือหลานของท่านให้ท่านเลี้ยง โดยที่ท่านไม่ต้องไปหาสุนัขมาเลี้ยงเป็นเพื่อน มีลูกหลานเป็นเพื่อนที่ออกจะมากเกินไปเสียอีก พวกนี้มักจะมีความคิดซึ่งพวกแรกจะตั้งว่าเป็นปรัชญา เช่นบางทีอยู่กระท่อมเล็ก ๆ

กลางไร่นา แต่ก็เป่าขลุ่ยร้องเพลงกันอย่างสบายใจ เพราะเห็นว่าจะหาเงินให้มาก เพื่ออะไร ก็เพื่อจะมีบ้านอยู่ใหญ่โตสวยงาม มีวัตถุต่าง ๆ ใช้เพื่ออะไร ก็เพื่อความสุข ก็อยู่กระท่อมเพียงเท่านี้มีความสุขพอใจมีความสุขแล้ว จะต้องไปทะเยอทะยานหาบ้าน หารถยนต์ เป็นต้น ให้ลำบากทำไมอีกเล่า

ในเรื่องนี้ ถ้ามีปัญหาว่าพระพุทธศาสนาสอนอย่างไรก็ตอบได้ว่าทางพระพุทธศาสนาสอนคฤหัสถ์ให้ก่อสร้างตนให้มีความเจริญและความสุขทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ ทั้งในส่วนตัวและสังคม ทางวัตถุสอนให้ปฏิบัติในประโยชน์ปัจจุบัน คือมีความเพียร เล่าเรียน และทำงานหาทรัพย์ เป็นต้น ทางจิตใจสอนให้ปฏิบัติในประโยชน์ภavnาน้ำ คือมีความเชื่อที่ถูกต้อง มีความประพฤติดี มีความเผื่อแผ่และมีปัญญารู้จักผิดชอบชั่วดี ในทางสังคมสอนให้ปฏิบัติชอบต่อกันในระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดา เป็นต้น เช่นสอนบุตรธิดาว่า “ท่านเลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ”

ส่วนความพอใจที่เรียกว่า “สันโดษ” นั้น เมื่อยังจะต้องทำเหตุคือความดีให้มากขึ้น ก็สอนมิให้พอใจเพียงเท่านั้น แต่สอนให้ใช้วิริยะ ทำเหตุให้ยิ่งขึ้น ถ้าจะนอนเป่าขลุ่ยเสีย ไม่ทำดีอะไรยิ่งขึ้นก็กลายเป็นมีความสุขพอใจ และความสุขอยู่ในความเกียจคร้าน ส่วนผลที่ได้รับ สอนให้พอใจ ถ้าจะเป่าขลุ่ยเพราะพอใจอยู่ในผลของความเพียรที่ตนได้รับ ก็ถูกต้อง

ความอัครรยของธรรม

คนเราต่างมีการงานที่จะต้องทำเพื่อให้เกิดความสำเร็จ ถ้าจะมีคำถามว่าจะใช้ธรรมหมวดไหนของพระพุทธเจ้าช่วยในการทำการงานทุกอย่าง ก็อาจตอบได้ว่า ควรใช้พละคือธรรมที่เป็นกำลัง ๕ อย่างคือ

๑. ศรัทธา ความเชื่อมั่น
๒. วิริยะ ความเพียร
๓. สติ ความระลึกได้
๔. สมาธิ ความตั้งใจมั่น

๕. ปัญญาความรู้ทั่วถึง เพราะจะต้องมีความเชื่อที่ต้งมั่นในทางที่ดำเนินตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นที่สุด จะต้องมีความเชื่อที่ต้งมั่นในตนเอง ปราศจากความลังเลใจกับจะต้องมีความเพียร คือความกล้าหาญที่จะทำ ไม่ย่อท้อ ไม่อ่อนแอ ไม่ยอมให้มีจุดอ่อนในตน กับจะต้องมีสติรอบคอบ ไม่ประมาท ไม่มองข้ามแม้ในสิ่งที่เล็กน้อย ไม่ให้เส้นผมบังภูเขา ทั้งไม่ให้ภูเขาบังเส้นผม กับจะต้องมีความตั้งใจ มั่นคง จะต้องมปัญญาความรู้ทั่วถึง ด้วยการตรวจตราพินิจพิจารณาให้ทั่วถ้วนธรรมเหล่านี้

ศรัทธากับปัญญาต้องให้มีพอสมควรแก่กัน บางที่อาจจะมีศรัทธาเกินปัญญา เช่นเชื่อในทางที่อยากจะเชื่อหรือที่ชอบจะเชื่อ ไม่พินิจให้ดีด้วยปัญญาก็จะเป็นศรัทธาที่ขาดปัญญาไป เพราะความอยากหรือความชอบนั้นเป็นคนละอย่างกับปัญญา หรือบางที่ต้องการแต่เหตุผลทางปัญญาเท่านั้น ไม่ยอมจะเชื่ออะไรสำหรับที่จะเป็นที่พึ่งทำใจ

ให้มันคง ก็จะไม่ขาดกำลังที่สำคัญไปเพราะสิ่งที่มองกันไม่เห็น คิดไปไม่รู้มัน ยังมีอยู่อีก เป็นอันมาก ฉะนั้น ต้องให้ได้ทั้งเหตุผลทางปัญญา ทั้งความเชื่อที่ตั่งมั่น แม้ในสิ่งมองไม่เห็น เช่น ในอำนาจของธรรม คนที่มีธรรมย่อมจะได้เปรียบคนที่ไม่มีธรรมมากที่ตรงจุดนี้ เพราะธรรมนั้นช่วยใครไม่ได้ ถึงจะพยายามกลบเกลื่อนเท่าไรก็ไม่มิด เหมือนอย่างช่างตายทั้งตัวเอาใบบัวมาปิด จะมองเห็นแจ่มแจ้งแก่ใจตนเองนั้นแหละ จิตใจของคนที่ไม่บอดด้วยโหมะอย่างหนาแน่นเกินไป ย่อมจะรับรู้ธรรมกับธรรมอยู่ด้วยกัน จิตใจจะมองเห็นได้ชัดเจนเหมือนอย่างส่องกระจกที่แจ่มเห็นเงาหน้าของตนเอง

ส่วนความเพียรกับความตั่งใจมันก็ต้องให้มีพอสมควรแก่กัน เพราะถ้าเพียร ขวนขวายมากไป ก็จะทำให้ฟุ้งซ่าน ขาดความมั่นคง ถ้าทำใจให้ตั่งมั่นมากไป ก็จะทำให้หยุดความเพียร หรือทำให้ช้าไปกว่าที่ควร ฉะนั้น ต้องให้มีพอสมควรแก่กัน ส่วนสติที่รอบคอบ จะต้องให้มีมากอยู่เสมอในทุกรื่องทุกเวลา

ธรรมเหล่านี้ จะรวมกันเป็นกำลังสนับสนุนการทำงานทุกอย่างให้สำเร็จ คนที่มีธรรมคือคุณงามความดีที่ทำไว้มาก หากได้มีผลทั้ง ๕ นี้เพิ่มเข้าอีก ก็ยิ่งจะส่งเสริมความสำเร็จได้ดีมากขึ้นเพราะ “ธรรมย่อมรักษาบุคคลผู้ประพฤติธรรม” เพียงมีศรัทธาในพระพุทธเจ้าผู้ตรัสพระธรรมบทนี้ไว้โดยมันคง ก็เพียงพอสำหรับข้อศรัทธา

และธรรมนี้เองจะเป็นเครื่องป้องกันอุปสรรคศัตรูมิให้ทำลายล้างได้ จะรักษาส่งเสริมให้ดำรงอยู่และมีความเจริญ ซึ่งผลนี้จะสำเร็จโดยไม่ชักช้าอย่างน่าอัศจรรย์

กำลังใจสู่ความสำเร็จ

กำลังใจ เป็นข้อสำคัญที่จะอุปการะให้เกิดความสำเร็จในกิจที่จะทำทั้งปวง เหตุที่จะทำให้เสียกำลังใจมีมาก ดังที่ทราบกันอยู่ แต่ในทางตรงกันข้าม เหตุที่ทำให้เกิดกำลังใจก็มีมากเช่นเดียวกัน มิใช่ว่าจะมีแต่เหตุให้เสียกำลังใจเท่านั้น จึงควรคิดค้นหาให้พบเหตุแห่งกำลังใจ

ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ปฏิบัติอบรม จิตใจ ล้วนเป็นเหตุให้เกิดกำลังใจ เช่น ศรัทธาความเชื่อในผู้อื่นที่ควรเชื่อ และความเชื่อในตนเอง เมื่อมีความเชื่อสองอย่างนี้ประกอบกันตามส่วน ก็เป็นกำลังใจสำคัญประการหนึ่ง

ความวางใจเป็นอุเบกขา ในนินทา และสรรเสริญ คือไม่ถือเสียงซุบซิบหรือแข็งแ้งในทางต่าง ๆ เป็นใหญ่ แต่ถือประโยชน์ของตนเป็นประมาณ หมายความว่า ดำเนินทางรักษาประโยชน์ของตนไว้ ใครจะว่าอย่างไรไม่ถือเป็นสำคัญเพราะถ้าไปถือเป็นสำคัญเข้า ก็จะเสื่อมประโยชน์ จะทำให้ใจระทมย่อท้อเพราะนินทา ให้ใจกำเริบเลิบบานเพราะสรรเสริญ นับว่าเป็นเหตุให้เสียกำลังใจด้วยกัน วางใจเป็นอุเบกขาในเรื่องนี้ได้ จึงเป็นกำลังใจประการหนึ่ง

ความปลงใจลงในกรรมและผลของกรรม โดยกำหนดคิดว่าเป็นไปตามกรรมที่แต่ละคนได้ทำไว้ ตนเองก็มีกรรมเป็นของของตน ไม่ได้ทำไว้ในชาตินี้ก็ควรเชื่อว่าได้ทำไว้ในอดีตชาติ ทุกคนจึงต้องเผชิญบุคคล หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ อยู่บ่อย ๆ ที่ตนเองไม่ชอบใจปรารภณา แต่ต้องพบ ต้องเผชิญอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้อง

ยอมเผชิญ ถือว่าเป็นกรรมและผลของกรรม จึงต้องปฏิบัติไปตามกรรมวิบาก คือ
ทำไป ตามกระบวนเรื่องที่เกิดขึ้นด้วยสติปัญญาเต็มที่ ไม่หลีกเลี่ยงย่อท้อ ความปลงใจ
ลงในกรรมและผลของกรรมจึงเป็นกำลังใจประการหนึ่ง

ความคิดให้เหมือนอดีต คือล่องไปแล้ว เหตุการณ์ทั้งปวงพร้อมทั้งอายุล่องไป
โดยลำดับ ถึงเรื่องที่กำลังเกิดขึ้นก็จก ล่องไปทั้งหมด จกมอดไปเหมือนเก้าอี้ที่หมด
ไฟแล้ว ฉะนั้น ในขณะที่เผชิญเรื่อง คิดว่าเหมือนกับเรื่องทีล่องไปแล้ว จะทำให้จิตใจ
รู้สึกเป็นปกติ เพราะเท่ากับเห็นความดับสนิท ความคิดให้เหมือนอดีตจึงเป็นกำลังใจ
ประการหนึ่ง

ความเห็นทางออก หมายถึงสติปัญญาที่เหนือกว่า เห็นทางออกจากข้อขัดข้อง
ในทุกทางด้วยวิธีที่ไม่เป็นทุกข์ เป็นกำลังใจประการหนึ่ง

ความไม่แพ้ต่อเหตุการณ์แม้จะรุนแรง จิตใจเผชิญได้อย่างเยือกเย็นสุขุม
รอบคอบ ไม่กลัว กล้าอย่างทหารหาญ พระเจ้าอุเทนเมื่อถูกพระเจ้าจันทบุรีชโหดจับ
ไปเป็นเชลย ทรงถูกขู่ว่าจะประหารจึงตรัสว่า

“ทรงเป็นเชลยแต่ร่างกาย แต่จิตไม่เป็นเชลย ราชศัตรูจึงเป็นใหญ่แต่ร่างกาย
ไม่เป็นใหญ่แห่งจิต จะทำอะไรแก่ร่างกายก็ทำไปเถิด”

ความมีใจหาญดังนี้เป็นกำลังใจสำคัญ รวมความว่าคนฉลาดย่อมรู้วิธีเสริม
กำลังให้แก่จิตใจ คนโง่เท่านั้นที่นอนเสียกำลังใจ ไม่รู้จะแก้ไขใจของตนอย่างไร

ที่สุดคือฟังตน

ถ้าจะมีปัญหาว่า พระพุทธศาสนาสอนให้ฟังใคร คือฟังตนเอง หรือฟังผู้อื่น อาจตอบได้ว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับสังคม สอนให้เกื้อกูลกันและกัน สอนให้เป็นมิตรกัน ไม่ให้เป็นศัตรูกัน เพราะคนที่อยู่ร่วมกัน จำต้องพึ่งพาอาศัยกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม เช่น คนจนต้องอาศัยกำลังทรัพย์ของคนมี ส่วนคนมีก็ต้องอาศัย กำลังแรงงานของคนจน คนโง่ต้องอาศัยปัญญาคนฉลาด ส่วนคนฉลาดต้องอาศัยกำลัง ภายของคนโง่ ชาวนาต้องอาศัยผลไม้ของชาวสวน ส่วนชาวสวนต้องอาศัยข้าวของ ชาวนา

แต่ทุก ๆ คนจะมุ่งอาศัยคนอื่นแต่ฝ่ายเดียวหาได้ไม่ ตนเองจะต้องทำตนให้ เป็นที่พึ่งอาศัยของคนอื่นได้ด้วย และคนที่จะทำตนเช่นนั้นได้ ก็จะต้องทำตนให้เป็นที่ พึ่งของตนเองได้ก่อน เช่นคนหนึ่งหกล้ม อีกคนหนึ่งจะช่วยอุ้มขึ้นมา คนที่จะช่วยนั้น ต้องยืนตั้งหลักของตนเองให้ดีก่อน จึงจะก้มลงไปอุ้มคนที่ล้มขึ้นมาได้โดยที่ตนเอง ไม่หกล้มไปด้วย ไม่เช่นนั้นก็จะหกล้มไปด้วยกันทั้งคู่ หรือเช่นชาวนาจะต้องทำนาให้ ได้ข้าวของตนจึงจะพึ่งชาวสวนได้ด้วยการแลกเปลี่ยนกัน

ฉะนั้น ทุก ๆ คนจึงต้องทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัส สอนว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน” ทั้งควรจะทราบด้วยว่า อันคนที่มีตนเป็นที่พึ่งของตน ได้นั้น จะต้องมียุติธรรมเป็นที่พึ่งได้อยู่ในตน หรือเป็นของตน เช่น มีวิชา มีภาระงาน มีทรัพย์ มียศ ตลอดถึงมีคุณงามความดีเป็นที่นับถือ จะต้องมียุติธรรมที่จะเลี้ยงตน

อุดหนุนตนให้มีความสุขความเจริญ ที่จะป้องกันตนให้พ้นอันตราย การแสวงหาวิชา และทรัพย์เป็นต้นนั้น ตลอดถึงการผูกมิตรกับผู้ที่ควรเป็นมิตรทั้งหลายเพื่อผลดังกล่าว หากเชื่อว่าเป็นการพึ่งผู้อื่นไม่ แต่เป็นการสร้างตนเองให้พร้อมที่จะให้เป็นที่พึ่งของตน ได้นั้นเอง เหมือนอย่างผู้นับถือพระพุทธศาสนาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะคือที่พึ่ง หรือพูดง่าย ๆ ว่า พึ่งพระรัตนตรัย ก็เพื่อทำตนเองให้มีที่พึ่งที่จะ สร้างตนเองให้เป็นที่พึ่งของตนได้ หรือเหมือนอย่างบุตรธิดาพึ่งมารดาบิดา ศิษย์พึ่งครู ก็เพื่อที่จะสร้างตนเองให้ใหญ่กล้าสามารถที่จะเป็นที่พึ่งของตนเองได้ต่อไป

การสร้างตนเองให้เป็นที่พึ่งของตนได้ ทั้งในทางสามารถป้องกันอันตรายและ ในทางดำรงตนให้เจริญ จึงเป็นหลักสำคัญ และในขณะเดียวกันก็ยังต้องมีการพึ่งพา อาศัยกันอยู่ในสังคมโลก คนเราต้องเข้าอยู่ในสังคมใดสังคมหนึ่งในโลก ตามระบอบ ธรรมที่นับถือ เช่นคนนับถือธรรมของพระพุทธเจ้าก็เข้าสังคมแห่งพุทธศาสนิกชน พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ในที่หนึ่งมีความว่า

“ท่านทั้งหลาย จงมีตนเป็นเกาะ เป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะ เป็นที่พึ่ง”

ถือเอาความได้ว่า อันผู้ที่จะมีตนเป็นที่พึ่งได้ ก็คือคนที่มีธรรม เช่น ธรรมเป็นที่พึ่ง ๑๐ ประการ มีศีลเป็นต้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นคำสอนที่บริสุทธิ์ เพื่อความ ประพฤติที่บริสุทธิ์ของทุกคน ไม่ใช่สำหรับใครจะยกไปอ้างเพื่อเหตุผลอย่างอื่นทางอื่น

สิ่งที่พึงเข้าใจให้ถูกต้อง

มนุษย์

อันบุคคลที่เกิดมาเป็นมนุษย์ที่แปลว่าเป็นผู้ที่มีใจสูง แผลมาจากคำว่ามนะที่แปลว่าใจ อีกอย่างหนึ่งมนะที่แปลว่าใจนั้นแปลว่าความรู้ คือมีความรู้สูง ก็ได้แก่มีปัญญาสูงอันเป็นผลของกุศล เป็นชนกกรรมนำให้มาเกิด เพราะฉะนั้น ผู้ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทุกคนจึงได้ปัญญาคือความรู้เป็น *สชาติปัญญา* ปัญญาที่มาจากชาติคือความเกิดติดมาด้วยกันทุกคน ยิ่งไปกว่าสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายเป็นอันมาก

เราจะเห็นได้ว่า สัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายนั้นตั้งแต่ตึกดำบรรพ์มาเป็นอย่างไร ในบัดนี้ก็เป็นอย่างนั้น เป็นต้นว่า ไม้รู้จักสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัย สัตว์บางจำพวกรู้จักทำรังอยู่บ้าง แต่ก็ไม่มีปัญญาพัฒนาทำอะไรให้ยิ่งขึ้นมา เมื่อครั้งตึกดำบรรพ์เคยสร้างรังมาอย่างไร เดียวนี้ก็สร้างอย่างนั้น ไม่มีปัญญารู้จักเปรียบเทียบ ไม้รู้จักความดีไม่รู้จักความชั่วไม่รู้จักละอายต่าง ๆ เมื่อครั้งตึกดำบรรพ์เป็นอย่างไร เดียวนี้ก็เป็นอย่างนั้น ไม่มีผิดแปลก

แต่มนุษย์เรามีปัญญา เป็นสชาติปัญญา จึงสามารถที่จะอบรมปัญญาที่เป็นพื้นนี้ให้เจริญยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ สามารถที่จะสร้างความเจริญต่าง ๆ ดังที่เรียกว่าสามารถที่จะพัฒนา คือทำให้เจริญ สามารถที่จะทำให้ประเสริฐต่าง ๆ มีวัฒนธรรม มีอารยธรรม รู้จักสร้างบ้านสร้างเมืองสร้างกฎหมายสร้างวิธีการปกครอง สามารถที่จะ

จะตรัสรู้ธรรมตั้งศาสนาดังเช่นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย นี่เป็นผลของปัญญาที่ได้มาจากกำเนิด เป็นสชาติปัญญา และมาอบรมให้เจริญขึ้นโดยลำดับ เพราะฉะนั้น จึงสามารถที่จะเลื่อนภูมิชั้นให้สูงขึ้นมาโดยลำดับ จากภูมิของปุถุชนที่หยาบ ละเอียดขึ้นมาจนถึงภูมิของอริยบุคคลตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

แต่ว่าข้อที่พัฒนาเติบโตเจริญตามอันเป็นส่วนตรงกันข้าม อีกประการหนึ่ง ก็คือกิเลสตัณหา กิเลสตัณหาของมนุษย์นี้ก็เจริญเติบโตขึ้นมาอีกเหมือนกัน อันเป็นไปในทางทำลายล้างต่าง ๆ ยิ่งกว่าสัตว์เดียรัจฉานที่ว่างเป็นอันมาก สัตว์เดียรัจฉานนั้น ว่างในด้านที่จะทำความเจริญอะไรให้บังเกิดขึ้น แต่ก็ว่างในด้านที่จะสร้างความเชื่อม ความทำลายต่าง ๆ ด้วยเหมือนกัน ดังจะเห็นว่าสัตว์เดียรัจฉานนั้นไม่สามารถสร้างบ้านสร้างเมือง แต่ก็ไม่สามารถที่จะสร้างเครื่องทำลายล้างด้วยเหมือนกัน ทำมีดไม่เป็น ทำปืนไม่เป็น ไม่มีความโลภอะไรมากนัก จะมีความโลภ ความหวงในอาหารก็แค่หวงไว้สำหรับกินมือหนึ่ง วันหนึ่งตลอดเวลาวันสองวัน เป็นต้น ที่จะเก็บตุนอะไรไว้มากมายดังมนุษย์นั้น สัตว์เดียรัจฉานไม่มีปัญญาที่จะทำ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าแม้ในความเสื่อมด้านกิเลสตัณหาก้เจริญเติบโตตามขึ้นมาด้วย และปัญญานี้เองก็นำไปใช้ใน ด้านนั้น

ที่ฟัง

การถึงสรณะอันเรียกว่า “สรณคมน์” จึงเป็นกิจสำคัญประการแรกของผู้นับถือศาสนาทั้งหลาย ไม่ว่าจะ เป็นบรรพชิต คือผู้บวช ไม่ว่าจะ เป็นคฤหัสถ์ การถึงสรณะนี้เองเป็นเครื่องนำการบวชเป็นสามเณรเป็นภิกษุ เป็นเครื่องนำความเป็นอุบาสกอุบาสิกา เพราะฉะนั้น การถึงสรณะจึงนับได้ว่าเป็นธรรมประการสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลายสมควรที่จะทำความเข้าใจและปฏิบัติให้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะกันจริง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ ในการปฏิบัติธรรมเป็นอันมาก

ได้มีพุทธภาษิตบทหนึ่งแสดงไว้ถึงสรณะ ซึ่งแปลความว่า มนุษย์ทั้งหลายถูกภัย คือความกลัวคุกคามแล้ว จึงพากันถือภูเขาบ้าง ป่าบ้าง สวนบ้าง ต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ทั้งหลายบ้าง ว่าเป็นสรณะกันเป็นอันมาก นั้นไม่ใช่สรณะอันเกษม นั้นไม่ใช่สรณะอันอุดม ผู้ที่ถือสิ่งนั้นเป็นสรณะย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวง ส่วนผู้ใดถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ เห็นอริยสัจทั้งสี่ด้วยปัญญาอันชอบ คือเห็นทุกข์ เห็นเหตุเกิดทุกข์ เห็นความดับทุกข์ เห็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นั้นเป็นสรณะอันเกษม นั้นเป็นสรณะอันอุดม ถือสิ่งนี้เป็นสรณะแล้วย่อมพ้นทุกข์ทั้งปวงได้ดังนี้

ตามที่กล่าวมานี้ เป็นคำแปลคำสอนหรือพระพุทธภาษิต ที่ท่านแสดงว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสเอาไว้ และตามพระพุทธภาษิตที่แปลมาให้ฟังนี้ ก็ได้แสดงเหตุการณ์ถึงสรณะกันว่า คือความกลัวอันได้แก่ภัยต่าง ๆ ภัยนั้นหมายถึงสิ่งที่ทำให้กลัวด้วย

หมายถึงตัวความกลัวด้วย ภัยต่าง ๆ นี่เองคุกคามหมู่คน คือคนกลัวภัยต่าง ๆ จึงได้พากันหาสภาระ และเมื่อเข้าใจว่าสิ่งอันใดเป็นสภาระได้ก็พากันถือสิ่งอันนั้นเป็นสภาระ เพื่อระงับภัยคือความกลัว พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเอาไว้ว่า ถ้าไปถือบรรดาภูเขาป่าสวน ต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ทั้งหลาย เป็นต้น เป็นสภาระกันแล้ว ก็มีใช้สภาระที่อุดม มิใช่สภาระที่เกษม ไม่ทำให้พ้นทุกข์ได้ แต่ถ้าหากว่าได้ถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นสภาระ และเห็นอริยสัจทั้งสี่ด้วยปัญญาอันชอบแล้ว นี่แหละเป็นสภาระที่เกษมที่อุดม และทำให้พ้นทุกข์ได้

อนึ่ง ในอีกพระสูตรหนึ่งได้แสดงถึงว่า ความทำสติระลึกถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แม้มตามบทที่สวดกันว่า อิติปิ โส ภควา อรหิ สมมาสมุทฺโธ แม้มตามบทที่สวดกันว่า สุวากุขาโต ภควตา ธมฺโม แม้มตามบทที่สวดกันว่า สุปฺปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ เป็นต้น ระลึกถึงพระพุทธ ระลึกถึงพระธรรม ระลึกถึงพระสงฆ์ สติที่ระลึกถึงดังนี้เรียกว่า พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ เมื่อระลึกถึงด้วยสติ ดังนี้ ย่อมสามารถระงับภัยหรือระงับความกลัวต่อภัยต่าง ๆ ได้ เหมือนอย่างเทพยดาที่เข้าสงครามรบกับอสูรเกิดความกลัวขึ้น ท้าวสักกะเทวราชก็แนะนำให้ดูยอดธงของท้าวสักกะเทวราชเองและของเทพผู้ใหญ่ทั้งหลาย ก็ระงับความกลัวได้ ตามตัวอย่างที่ท่านแสดงไว้นี้ก็เทียบเหมือนอย่างทหารออกสงคราม ก็ย่อมจะมีธงประจำหมู่ประจำกอง ก็ให้ดูยอดธงสำหรับเป็นเครื่องระงับความกลัวข้าศึกศัตรู แต่ว่าความดูหรือระลึกถึงสิ่งอื่นนั้น ก็ระงับความกลัวได้บ้างไม่ได้บ้าง เพราะว่าบุคคลและสิ่งเหล่านั้นยังมีราคะ มีโทสะ มีโมหะ ยังมีความหวาดสะดุ้ง ยังจะต้องหนี แต่ว่าพระตถาคตพุทธเจ้านั้นปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ ปราศจากโมหะ ไม่มีความสะดุ้งกลัว หนีหนี ฉะนั้นความระลึกถึงพระตถาคตพุทธเจ้า กับทั้งระลึกถึงพระธรรม และพระสงฆ์ จึงระงับความกลัวได้ดังนี้ ตามที่แสดงมานี้ เป็นวิธีปฏิบัติในพุทธศาสนาเกี่ยวแก่พุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ และเกี่ยวแก่สภาระที่เป็นไปในด้านระงับความกลัวในภัยต่าง ๆ ในบัดนี้จึงนิยมการสร้างพระพุทธรูปเล็ก ๆ และนำติดตนไปในที่ต่าง ๆ สำหรับเป็นเครื่องระงับภัยคือความกลัว ในเมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นพุทธานุสสติ ธรรมานุสสติ สังฆานุสสติ ก็จะทำให้ความหวาดกลัวภัย

หายไปได้ ก็เป็นธรรมเนียนที่เนื่องกันมา ดังนี้ และก็ได้ประโยชน์ในการบำรุงจิตใจให้ไม่หวาดกลัว ให้กล้าหาญ และให้มีขวัญดี

อีกประการหนึ่ง สรณะนั้นเป็นเครื่องดึงใจให้ออกจากกระแสของกิเลสตัณหา มาสู่กระแสของธรรม สรณะในความหมายนี้ก็เป็นข้อสำคัญสำหรับผู้ต้องการถึงสรณะอันแท้จริง ซึ่งเป็นธรรมปฏิบัติในพระพุทธศาสนา จึงควรทำความเข้าใจในการถึงสรณะประการนี้อีกด้วยและเป็นประการที่สำคัญ การถึงสรณะนั้นก็ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว คือ ถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ ในเบื้องต้นจึงจำเป็นที่จะต้องเข้าใจหรือรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ก่อนจึงจะถึงท่านได้ ถ้าไม่รู้จักไม่เข้าใจท่านก็ไม่รู้ว่าจะถึงท่านอย่างไร และถึงทำไม การทำความรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์นั้นก็โดยวิธีเรียนให้รู้จักพุทธประวัติ ให้รู้จักเรื่องของพระธรรม ให้รู้จักพระสงฆ์ นี่เป็นวิธีทำความรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ทั่วไป แต่ก็ควรรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ โดยวิธีรู้จักพระคุณคือรู้จักพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณแม้โดยย่อ ดังที่ได้แสดงไว้ในนวโกวาทที่ศึกษากันอยู่ บทสวดที่เราสวดกันอยู่ว่า *อิตปิ โส ภควา* เป็นต้น ก็เป็นบทแสดงพระพุทธรูปคุณ *สุวากุขาโต* ก็เป็นบทแสดงพระธรรมคุณ *สุปฏิปันโน* ก็เป็นบทแสดงพระสังฆคุณ เพราะฉะนั้น เมื่อว่าโดยพระคุณแล้ว ท่านผู้ใดก็ตามประกอบด้วยพระคุณที่เป็นพระพุทธรูปคุณดังที่สวดนั้นก็เป็นการถึงพระพุทธเจ้า สิ่งอันใดก็ตามที่ประกอบด้วยคุณดังที่ได้แสดงไว้ในพระธรรมคุณ ก็เป็นการถึงพระธรรม หมู่ใดก็ตามที่ประกอบด้วยพระคุณดังที่แสดงไว้ในพระสังฆคุณก็เป็นการถึงพระสงฆ์ นี่สรุปเข้ามาโดยพระคุณ ทำให้รู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ใกล้เข้ามา และเป็นปัจจุบัน

ฉะนั้น ก็ให้ทำความรู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ โดยพระคุณแม้โดยย่อ เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็พอจะสรุปได้ว่า ล้วนแต่เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ ล้วนเป็นสิ่งที่น่าให้พันทุข์ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่นำไปสู่ภูมิธรรมที่สูงขึ้นไปที่ดีขึ้นไป ยิ่ง ๆ ขึ้นไปทั้งนั้น สรุปเข้ามาดังนี้คือ เป็นของดีเป็นของประเสริฐทั้งนั้น ทั้งพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ให้ทำความรู้จักสรุปเข้ามาดังนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อทำความรู้จักแล้วแม้โดยย่อนี้ การถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ก็ง่ายเข้าสะดวกเข้า เพราะเป็นการถึงท่านผู้บริสุทธิ์

ถึงสิ่งที่บริสุทธิ์ ถึงหมู่ที่บริสุทธิ์ ที่ดี ที่ประเสริฐ เป็นสภาวะคือที่ฟังของจิตใจจริง และเป็นเครื่องดึงใจให้ออกจากกระแสโลกที่ชั่วมาสู่กระแสธรรมที่ดี ฉะนั้น การถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จงอย่าถึงแต่วาจาที่เปล่งออกมาว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ แต่ให้ถึงด้วยใจ ให้ถึงในฐานะที่รู้จัก ว่าเป็นของดีเป็นของประเสริฐ ดึงใจเข้ามาสู่ความบริสุทธิ์ความดี ความประเสริฐ ให้จิตใจออกจากสิ่งที่ไม่ดีต่าง ๆ ดังนี้แหละ คือการถึงสภาวะอันควรฝึกให้จิตใจมีเป็นประจำ ในเวลาที่จิตใจประสบเรื่องอะไรต่าง ๆ ที่ชวนให้โลภบ้างโกรธบ้างหลงบ้าง เพราะจิตใจมีสิ่งเหล่านั้นตั้งไป เพราะฉะนั้น ต้องมาปฏิบัติระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ให้พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ดึงกลับเข้ามาสู่ความประเสริฐ สู่ความดีทั้งหลาย จิตใจดังนี้แหละจึงเรียกว่าเป็นจิตใจที่มีสภาวะ.

ตน

ที่พึ่งอันสำคัญที่จะต้องรู้จักคือตนเอง ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสเอาไว้ว่า “อตตฺตา หิ อตตฺตโน นาโถ ตนเป็นที่พึ่งของตน” เพราะฉะนั้น ในขั้นนี้จึงได้ที่พึ่งเป็น ๔ คือ พระพุทธเป็นสรณะคือที่พึ่ง พระธรรมเป็นสรณะคือที่พึ่ง พระสงฆ์เป็นสรณะคือที่พึ่ง และตนเองเป็น นาคะ คือที่พึ่งของตน จึงได้ที่พึ่ง ๔ อย่าง

ตนเองที่เป็นนาคะคือที่พึ่งของตนเองนั้น จะพึงเห็นได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญ แม้ว่าจะมีที่พึ่งอื่น ๆ แต่ตนเองก็ต้องเป็นที่พึ่งของตนเองด้วย คือว่าตนเองจะต้องรับที่พึ่งอื่น ๆ นั้นเข้ามาให้เป็นที่พึ่งของตนเอง เมื่อเป็นดังนี้ ความเป็นที่พึ่งนั้น ๆ จึงจะสำเร็จประโยชน์ ดังจะพึงเห็นได้ว่า บรรดาที่พึ่งภายนอกทั้งหลาย เช่น มารดาบิดาครูบาอาจารย์ ซึ่งท่านเป็นที่พึ่งของบรรดาบุตรธิดาศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย แต่ว่าบุตรธิดาและศิษยานุศิษย์ทั้งหลายนั้น ก็จะต้องมีตนเองเป็นที่พึ่งของตนเองด้วย ดังเช่นมารดาบิดาหาอาหารมาให้บุตรธิดารับประทาน ท่านก็สามารถเพียงว่านำอาหารเข้ามาให้หรือว่าเตรียมอาหารไว้ให้พร้อมแล้วก็เรียกบุตรธิดารับประทาน และอย่างมากที่สุดท่านก็บ้วนเข้าปากให้ท่านช่วยได้เท่านั้น แต่ว่าบุตรธิดานั้นจะต้องรับประทานอาหารนั้นด้วยตนเอง แม้ถึงขนาดว่าท่านบ้วนเข้าปากให้บุตรธิดาก็จะต้องอ้าปากรับแล้วก็เคี้ยวอาหาร กลืนอาหารลงไป แล้วก็จะต้องมีระบบการย่อยอาหารในร่างกายที่เป็นอนามัยไม่มีโรค สามารถย่อยอาหารไปเลี้ยงร่างกายได้ เหล่านี้ก็ต้องพึ่งตนเองทั้งนั้น ถ้าบุตรธิดาไม่อ้าปากรับ หรือแม้ว่าอ้าปากรับแต่ไม่เคี้ยวหรือว่าเคี้ยวแล้วไม่กลืน หรือว่ากลืนแล้วแต่ระบบย่อยใช้ไม่ได้ เป็นโรคอย่างใดอย่างหนึ่งเหล่านี้ มารดาบิดาก็ช่วยอะไรไม่ได้

เพราะฉะนั้น ในส่วนสำคัญนั้น ตนเองจึงต้องช่วยตนเอง เป็นที่พึ่งตนเองดังกล่าว แม้ครูบาอาจารย์ก็เหมือนกัน ท่านเป็นที่พึ่งด้วยประสาทศิลปวิทยาให้ ท่านก็ได้แค่พูดสั่งสอน เขียนสั่งสอน แต่ว่าบรรดาศิษย์นั้นจะต้องตั้งใจฟัง รับเอาคำสอนเข้าไปพิจารณาให้เข้าใจ แล้วก็จดจำเอาไว้เหล่านี้ เป็นต้น จึงจะได้วิชา ถ้าหากว่าศิษย์ไม่ตั้งใจฟัง หนีไปเที่ยวก็ตี นิ่งหลับก็ตี คือไม่รับดังนี้ จะมีครูบาอาจารย์วิเศษเท่าใดก็ไม่สำเร็จได้ ศิษย์เองต้องพึ่งตนเองในด้านตั้งใจฟัง รับเอาเข้าไปพิจารณาให้เข้าใจแล้วจดจำเอาไว้ เหล่านี้เป็นต้น จึงจะสำเร็จเป็นวิชาความรู้ขึ้นมา

พระพุทธเจ้าเองได้ทรงเป็นพระบรมครู ท่านก็ได้ทรงเป็นผู้บอกคือผู้สั่งสอน แต่ว่าสาวกคือศิษย์ทั้งหลายก็ต้องตั้งใจฟัง แล้วก็รับเอาคำสั่งสอนของพระองค์ไปปฏิบัติทางกาย ทางวาจา ทางใจของตน จึงจะเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา เป็นวิมุตติขึ้นมา ต้องพึ่งตนเองให้เป็นปรีดีธรรมขึ้นที่ตนเอง แล้วก็พึ่งตนเองในการปฏิบัติ ต้องตั้งใจปฏิบัติจึงจะได้รับผลของการปฏิบัติ ก็ตนเองนั้นแหละได้รับ เพราะฉะนั้น *อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ* จึงสำคัญมาก แม้จะมีสรีระภายนอกสมบูรณ์ แต่ถ้าหากว่าตนเองไม่รับดังนี้แล้ว บรรดาที่พึ่งทั้งหลายก็มาเป็นที่พึ่งให้ไม่ได้ ครูบาอาจารย์ก็เป็นที่พึ่งให้ไม่ได้เพราะไม่รับดังนี้แล้วจะทำอย่างไร ก็ต้องกลายเป็นอนาถาไม่มีที่พึ่ง ถึงจะมีที่พึ่งภายนอกทั้งหลายแวดล้อมอยู่โดยรอบ มีพ่อแม่ที่ดี ร่ำรวยมีเมตตากรุณา มีทรัพย์สินมหาศาล ลูกก็ไม่เอาถ่าน ไม่รับสิ่งที่ดีเข้ามาก็ใช้ไม่ได้ เป็นอนาถา มีครูบาอาจารย์ที่ดีก็เหมือนกัน นักเรียนไม่เอาเรื่องไม่เอาถ่านก็ใช้ไม่ได้อีกเหมือนกัน เป็นอนาถา เข้ามาถึงสำนักที่ดี ได้เข้าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ไม่เอาเรื่องไม่เอาถ่าน ไม่รับโอวาทก็ใช้ไม่ได้อีกเหมือนกัน กลายเป็นอนาถาผู้ไม่มีที่พึ่ง ดังนี้แหละ เป็นสิ่งที่ผู้ต้องการความเจริญทั้งหลายจะต้องสำนึกอย่างยิ่ง ว่าตนเองเป็นที่พึ่งของตนเองในการที่จะรับเอาสิ่งที่ดีทั้งหลายเข้ามา และเมื่อรับเอาสิ่งทั้งหลายเข้ามานี้แหละก็เรียกว่าตนเองเป็นที่พึ่ง เพราะฉะนั้น ตนเองก็เป็นที่พึ่งของตนเองได้ แต่ว่าตนเอง จะต้องรับเข้ามา

ในการที่จะรับเข้ามาดังกล่าวข้างต้น สรณะนั้นแหละ เป็นข้อสำคัญมาก คือตัวสติตัวปัญญานี้แหละที่จะให้หนักถึง ให้รู้ นึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ รู้จักพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ แม้ตามที่อยู่จักกันว่า ท่านเป็นผู้ที่บริสุทธ์

เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ เป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่ประเสริฐ เอาเพียงเท่านี้ก็ใช้ได้ เป็นตัวสติปัญญาที่นึกถึงที่รู้จักแล้วก็เข้าหาท่าน คือเข้าทางที่ดีที่ถูกที่ชอบ ตัวสติปัญญานี้แหละคือสรณะที่จะตั้งใจให้พ้นจากอำนาจของกิเลสมารที่มีอยู่แรงมากในทุก ๆ คน เช่นตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากต่าง ๆ แต่ว่าสรณะ ดังกล่าวมานี้จะต้องมีกำลังแรงกว่าจึงจะตั้งใจได้ ถ้าหากว่ากำลังน้อยกว่ากำลังของตัณหาแล้วตั้งใจไม่อยู่ ตัณหาจะดึงเอาตัวไป แต่ว่าต้องเข้าใจว่าตนเองนี่แหละเป็นสำคัญ เมื่อตนเองยอมต่อตัณหาแล้วก็ไปตามตัณหาตามกิเลส ถ้าตนเองไม่ยอมก็จะไม่ไปตามตัณหากิเลส แต่ว่าการที่ตนเองจะไม่ยอมนั้น ตนเองจะต้องมีสติเป็นกำลัง มีปัญญาเป็นกำลังที่จะต้องระลึกจะต้องนึก และจะต้องทำความรู้ที่เป็นตัวปัญญาให้มั่นคงด้วย

อันปัญญาคือความรู้ที่ทุกคนย่อมมีเป็นภาคพื้นดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และนอกจากนี้ยังมีปัญญาที่ได้จากการฟังคำสั่งสอนต่าง ๆ แม้จะไม่ใช่ปัญญาของตนโดยตรง แต่ก็ยังระลึกได้ยังจับได้ เพราะฉะนั้น จะทำอะไรทุก ๆ อย่างย่อมจะมีความรู้สองอย่าง ดึงกันอยู่โดยมาก เช่นว่าจะทำดีก็มักจะมีความรู้สึกทางหนึ่งมาดึงไม่ให้ทำ หรือว่าจะทำชั่วก็มักจะมีความรู้สึกอีกทางหนึ่งมาดึงไม่ให้ทำ ดังที่เรียกว่า ความรู้ในบาปบุญ คุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ซึ่งทุกคนมีความรู้ทั้งสองอย่างนี้อยู่ด้วยกันน้อยหรือมาก แม้แต่เด็กก็มีความรู้ เช่นว่าเด็กไปโรงเรียน วันหนึ่งจะหนีโรงเรียนไปดูหนัง เด็กก็รู้เหมือนกันว่าหนีโรงเรียนนี้ไม่ดีไม่ถูกต้อง แต่ว่าการไปโรงเรียนเป็นการดีถูกต้อง เด็กก็รู้ไม่ใช่ว่าไม่รู้ แต่ในที่สุดเด็กก็หนีโรงเรียนเพราะความอยากดูหนังแรงกว่า คราวนี้เด็กที่อยากไปดูหนังแต่ไม่ไป ไปโรงเรียนเพราะความรู้ว่าถูกต้องแรงกว่า ก็ไม่ไปดูหนัง แปลว่าทุกคนย่อมมีความรู้ในสิ่งที่ตนจะทำอยู่ด้วยกันทั้งในทางดีทั้งในทางไม่ดี เครื่องดั่งนี้จึงเป็นสิ่งสำคัญ ถ้าเครื่องดั่งดีก็เป็นอันว่าไม่ทำชั่ว ถ้าเครื่องดั่งไม่ดีก็เป็นอันว่าทำชั่วไป ก็ทั้งที่รู้นี้แหละโดยมากเป็นอย่างนี้ แต่ที่ไม่รู้จักจริง ๆ ก็มีเหมือนกันแต่ว่าน่าจะน้อยกว่าและเป็นเหตุพิเศษ แต่ว่าสำหรับในความประพฤติดังนี้ ๆ ไปนั้น เป็นสิ่งที่รู้โดยมาก แต่ารู้แล้วก็ไม่ทำตามที่รู้หรือตามควรแก่ความรู้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าเครื่องดั่งอันนี้แหละเป็นสิ่งสำคัญ สรณะจึงมาช่วยตรงนี้ที่จะต้องนึกถึง นึกถึง พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์

ความนึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์นี้ รวมความเข้ามาก็คือว่า ระลึกถึงผู้บริสุทธิ์ผู้ที่ดี ระลึกถึงความดี ความบริสุทธิ์ ระลึกถึงหมู่ชนที่ดีที่บริสุทธิ์ จะระลึกถึงในแง่ใดแง่หนึ่งก็ได้ ไม่ต้องนึกถึงว่าพระพุทธเจ้าท่านเป็นอย่างนั้น พระธรรมเป็นอย่างนั้น พระสงฆ์เป็นอย่างนั้นก็ได้ แต่ระลึกถึงในด้านของความผิตชอบชั่วดี ว่าการกระทำอย่างนี้ดี การกระทำอย่างนั้นไม่ดี การกระทำอย่างนี้ถูก การกระทำอย่างนี้ผิด ดังนี้ก็ได้ ก็เป็นการระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เหมือนกัน เพราะเป็นสัจจะคือความจริงเป็นจริงที่ดีคือ เป็นสัจจะและธรรมะประกอบกัน ไม่ใช่จริงที่ไม่ดี เพราะว่าความจริงนั้นมี ๒ อย่าง จริงที่ชั่วมกับจริงที่ดี ความชั่วนั้นจะเป็นความชั่วก็ต้องเป็นความชั่วจริง ความดีนั้นจะเป็นความดีที่ถูกต้องก็ต้องเป็นความดีจริง เป็นจริงที่ดีหรือดีจริง ไม่ต้องการชั่วจริงหรือจริงชั่ว แต่ต้องการจริงดีหรือดีจริง ดังนั้นต้องมีธรรมะกับสัจจะ หรือสัจจะกับธรรมะประกอบกัน

ทุกคนมีสติที่จะระลึกได้สำนึกได้ ก็ให้ระลึกลงไปให้แจ้งชัดว่าที่จะทำอะไรจะพูดจะคิดนี่ดีไหมชั่วไหม ดีจริงไหม ชั่วจริงไหม ให้มันคง นึกเข้าให้มาก ๆ และเมื่อนึกเข้าให้มากจะเป็นปัญญาคือความรู้ขึ้นมาว่านี่ไม่ดี นี่ดีนั่นเป็นดีจริง นั่นคือชั่วจริง ดังนี้ เป็นต้น นี่เป็นตัวสธนะ *ธมฺมํ สรณํ* ก็อันนี้แหละ ธรรมะเป็นสธนะก็อันนี้ รวมอยู่ที่นี้ สติปัญญาเป็นตัวสธนะ ใจไม่ให้ทำไปในสิ่งที่ชั่ว แต่ให้ทำในสิ่งที่ดี และเมื่อเป็นดังนี้แล้วก็แปลว่ามีธรรมะเป็นที่พึ่ง เมื่อมีธรรมะเป็นที่พึ่ง พระพุทธเจ้า พระสงฆ์ก็รวมอยู่ในธรรมะนี้แหละไม่ได้อยู่ที่ไหน เมื่อเป็นดังนี้แล้วก็จะ เป็น *อตฺตา* *หิ* *อตฺตโน* *นาโถ* ตนเป็นที่พึ่งของตนเองได้เพราะมีธรรมะเป็นที่พึ่ง พึ่งธรรมะ มีสติสัมปชัญญะ มีปัญญานำตนไม่ให้ประพฤติกไปในทางที่ผิด แต่ให้ประพฤติกไปในทางที่ถูก ไม่ให้กิเลสมารดึงเอาตัวไป แต่ให้สธนะ *ธมฺมํ สรณํ* *คจฺฉามิ* ดึงเอาตัวมาในสิ่งที่ดีที่ถูกต้องนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ต้องหมั่นอบรมอยู่เสมอให้เป็นสันดาน ให้เป็นนิสัยอุปนิสัย

วาสนา

คำว่าวาสนาในภาษาไทยนั้นมักจะใช้ในทางดี แต่อันที่จริงนั้นเป็นคำกลาง ๆ แปลว่าอยู่ตัว ก็มีลักษณะเป็นอันเดียวกับสันดานและนิสัย สิ่งที่อยู่ตัวแล้วดังนี้ก็ยาก ถ้าอยู่ตัวในทางผิดแล้วก็ยาก แต่ไม่ใช่แก้ไม่ได้ ถ้าไม่แก้แล้วเอาดีไม่ได้ ทำอย่างไร ก็เอาดีไม่ได้ จะมาบวชเรียนพรรษา ๒ พรรษา ๒๐ ปี ๓๐ ปี หรือตลอดชีวิต ถ้าไม่แก้แล้วเอาดีไม่ได้ และก็จุดสำคัญของการปฏิบัติพุทธศาสนานั้นต้องการแก้สิ่งที่อยู่ตัว อันนี้ให้อยู่ตัวในทางที่ดี แก้ให้เป็นไปในทางดี

ในการแก้นั้นก็ไม่ว่าอะไรก็แก้วิธีเดียวกัน การอยู่ตัวนั้นเกิดจากการทำ บ่อย ๆ เหมือนม้วนกระดาษนั้น กระดาษก็ม้วนตัวอยู่ตัวไม่คลี่ออก จับให้คลี่ออก ก็ม้วนเข้าตามเดิม เพราะฉะนั้น ก็ตั้งใจทำดีบ่อย ๆ ซึ่งที่แรกก็เป็นการยาก เป็นความ ทุกข์เป็นความเดือดร้อน ติดขัดโน้นติดขัดนี้ เสียโน่นเสียนี้ อะไรต่าง ๆ แต่ก็ต้อง ตั้งใจทำ อันนี้แหละจึงมาถึงที่ว่าต้องรู้ริยสัจจ์ ต้องรู้ว่าความทุกข์ที่บังเกิดขึ้นนั้นติดขัด ต่าง ๆ นั้น ไม่ได้เกิดจากความดี หรือสิ่งที่ดี แต่เกิดจากตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก ของจิตหรือเกิดจากกิเลสโลภ โกรธ หลง เป็นต้น ที่มาเป็นตั้ววาสนาคอยดึงใจเราอยู่ เพราะฉะนั้น ก็ต้องสำนึกตัวเองว่าเราอย่ามีตัณหาเป็นวาสนา อย่ามีโลภ โกรธ หลง เป็นวาสนา อย่ามีความชั่วเป็นวาสนา ขอให้เรามีความดีเป็นวาสนา มีธรรมะเป็นวาสนา

แต่การที่จะมีความดีมีธรรมะเป็นวาสนานั้น จะต้องหมั่นปฏิบัติความดี ให้ความดีอยู่ตัว เหมือนอย่างกระดาษที่ม้วนอยู่นำมาจับคลี่บ่อย ๆ บางทีก็ต้องบังคับ

เอาอะไรทับไว้ ไม่ยอมให้กระดาม้วนตัวกลับ เพราะถ้าคลี่กระดามาตามเดิมแล้วก็จะไม่ม้วนกลับ ฉันทิดก็ดี แม้จะมีกิเลสเป็นवासนา หรือมีความชั่วเป็นवासนาอยู่ แต่เมื่อทำความดีบ่อย ๆ มีธรรมะเป็นสรณะดังกล่าวมาแล้ว อบรมสติอบรมปัญญาตัดเตือนตนเอง ว่าตนเองต่ำตนเองเข้า อะไรเหล่านี้เป็นต้น ทำดีบ่อย ๆ แล้วก็สร้างवासนาในทางดี ความดีหรือธรรมะจะมาเป็นवासนา และเมื่อมีความดีมีธรรมะเป็นवासนาขึ้นแล้ว จะกลับไปทำความชั่วอีกก็จะไม่ยอมทำ ใจไม่ยอมทำ เหมือนอย่างกระดาม้วนอยู่ตัวแล้วกลับคลี่ใหม่ กระดาม้วนก็ไม่ยอมคลี่ฉันทิดก็ดี

นี่เป็นลักษณะของจิตซึ่งจะต้องมีความรู้ในอริยสัจมาประกอบให้เป็นตัวปัญญา ให้รู้จักว่าขณะที่ทำความดีจะเดือดร้อนเสียนั้นเสียนี่ต่าง ๆ นั้น นั้นเพราะมีตัณหาเป็นสมุทัย มีกิเลสเป็นสมุทัย ให้รู้จักว่านั่นเป็นตัวทุกข์ นั่นเป็นสมุทัยคือตัณหา และการที่ปฏิบัติดีนั้นแหละเป็นตัวมรรค แล้วก็ดับตัณหาได้ ก็เป็นทุกข์นิโรธ ความดับทุกข์ซึ่งเป็นตัวความสุขอันเป็นผลของการปฏิบัติให้รู้จักเหตุรู้จักผลควบคู่กันไปด้วย ดังนี้เป็นตัวปัญญา ต้องอาศัยตนเองปฏิบัติทั้งนั้น ให้ทำไปแล้วจะกลับตัวได้ ใครมีवासนาชั่วก็จะกลับมีवासนาดี วาสนาชั่วนั้นไม่สำคัญที่ชาติกำเนิดหรือทรัพย์สมบัติอะไรทั้งหมด แต่สำคัญที่ความดีความชั่วนั้นแหละ เมื่อมีความดีเป็นवासนา *वासนาดี* เมื่อมีความชั่วเป็นवासนา *वासนาชั่ว* อันนี้เป็นสิ่งสำคัญให้มีความสำนึกอยู่ ปฏิบัติตนให้มีธรรมะเป็นสรณะ เมื่อมีธรรมะเป็นสรณะก็จะมีवासนาดี ตนเองก็เป็นที่พักของตนเองได้ อันนี้แหละเป็นจุดสำคัญที่จะต้องมึสรณะ

ปัญญา

ความรู้ที่เป็นตัวปัญญานั้นคือความรู้จริง รู้กับจริงบวกกันเป็นความรู้จริง มีความรู้จริงอยู่ในสิ่งใดก็มีปัญญาอยู่ในสิ่งนั้นและในข้อนั้น รู้จริงนั้นคือรู้จริงตามเหตุและผล หรือรู้ว่ารู้เหตุผลตามเป็นจริง ทุก ๆ อย่างจะต้องมีเหตุมีผลประกอบด้วยกันอยู่ ปัญญาเท่านั้นที่จะรู้จริงในเหตุและผล คือรู้ถึงเหตุที่จริงรู้ถึงผลที่จริงของเหตุนั้น ๆ ได้ แต่ก็อาศัยสื่อ ๓ ประการ คือ หนึ่ง สุตตา การฟัง สอง จินตา ความคิดพิจารณา และ สาม ภาวนา การทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น

สุตตา คือการฟังประการแรกนั้น ก็เพราะว่าตั้งแต่ครั้งโบราณมานั้น สื่อที่จะต่อความรู้ที่เป็นตัวปัญญาอาศัยการฟังทางหู เพราะยังไม่มีหนังสือสำหรับอ่าน จึงต้องอาศัยการฟัง การสดับทางหู อาจารย์เป็นผู้บอกอธิบายและศิษย์ก็ฟัง ซึ่งวิธีนี้บัดนี้ก็ยังต้องใช้อยู่ ต่อมาเมื่อมีหนังสือขึ้นก็ใช้อ่านหรือใช้ตาอ่าน แต่อันที่จริงนั้นก็อ่านตัวหนังสือที่เป็นภาษาซึ่งแทนเสียงที่พูด เท่ากับแทนหูแทนปากที่แสดง แต่ต้องใช้ตาอ่าน เพราะฉะนั้น การอ่านหนังสือเป็นทางต่อความรู้ก็อย่างหนึ่ง สรุปลแล้วใช้ต่อความรู้ทางอายตนะ ๕ ข้างต้น คือ ทางตาด้วยการดูการอ่าน ทางหูด้วยการฟัง ทางจมูกด้วยการสูดดม ทางลิ้นด้วยการลิ้มรส ทางกายด้วยการสัมผัสถูกต้อง ทั้ง ๕ ทางนี้ก็รวมเข้าในคำว่าสุตตา การฟังเป็นสื่อให้เกิดปัญญาอย่างหนึ่ง

ทางที่สองได้แก่ จินตา ความคิดพิจารณา คืออาศัยอายตนะที่ ๖ มโนคือใจ ใจเพ่งพิจารณาต้องคิด จินตาเป็นสื่อให้เกิดปัญญาที่ละเอียดเข้า

ทางที่สามคือ *ภาวนา* การทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น คำว่าภาวนานั้นถ้าใช้ในภาษาไทยคล้ายกับการบริกรรมภาวนาทางจิตใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่สู้มีความหมายอะไรลึกซึ้งนัก แต่อันที่จริงมีความหมายที่สำคัญคือ การทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้นดังนี้เรียกว่าภาวนาเป็นทางให้เกิดปัญญาซึ่งนับว่าเป็นข้อสำคัญ เพราะภาวนานั้นก็คือการปฏิบัติทำให้มีขึ้นทำให้เป็นขึ้น

สุตา จินตา และ ภาวนา ทั้ง ๓ ทางนี้เป็นทางให้เกิดปัญญาคือความรู้ มนุษย์เรานี้ได้มีเครื่องมือเหล่านี้อยู่พร้อม มีทั้งตัวจิตที่เป็นธาตุรู้ มีทั้งชาติปัญญา ปัญญาที่ได้มาตั้งแต่ชาติกำเนิด และมีทั้งตา หู จมูก ลิ้น กาย และমনะคือใจ ซึ่งเป็นสื่อให้เกิดความรู้ที่เป็นตัวปัญญา และมีมือเท้าสามารถที่จะประกอบทำอะไรต่าง ๆ กล่าวรวมว่ามีกาย วาจา ใจ พร้อมทั้งจะประกอบกระทำอะไร ๆ ให้มีให้เป็นขึ้นได้ เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่ามนุษย์เราสามารถสร้างความเจริญให้เกิดขึ้นเป็นอันมาก สร้างบ้านเมือง สร้างวัตถุใช้สอยให้เกิดความสมบูรณ์บริบูรณ์ ตลอดจนถึงสร้างเครื่องทำลายล้างกันต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก ทั้งนี้เพราะอะไร เพราะในจิตของทุกคนนั้นยังประกอบด้วยส่วน ๒ ส่วน คือส่วนกุศลกับส่วนอกุศล กล่าวอย่างกว้าง ๆ คือทั้งส่วนดีและส่วนชั่วประกอบกันอยู่ ว่าถึงส่วนชั่วนั้นได้แก่กิเลสทั้งหลายซึ่งเป็นเครื่องทำจิตใจให้เศร้าหมอง ที่เป็นอย่างละเอียดอ่อนนอนจมหมักหมมอยู่ในจิตสันดานที่ทำให้เกิดเป็นนิสัยฝ่ายชั่ว สันดานฝ่ายชั่ว เรียกว่าอาสวอนุสัย อาสวะแปลว่าหมักหมม อนุสัยแปลว่า นอนจม ซึ่งนอนจมหมักหมมในจิตสันดาน เป็นสันดานหรือนิสัยฝ่ายชั่วดังนี้ก็มิ ส่วนเป็นฝ่ายดีก็คือเป็นบารมีคือเป็นความดีที่ได้ปฏิบัติอบรมสั่งสมเก็บเพิ่มเติมเอาไว้ จึงมีอยู่ทั้ง ๒ ฝ่าย เพราะฉะนั้น จะเห็นได้ว่าจิตใจนั้นบางคราวก็ดี บางคราวก็ร้าย เมื่อมีโลกโกรธหลงแรงก็ร้าย แต่ถ้าตรงข้ามคือมีเมตตากรุณาแรงก็ดี และในบางคราวก็มีเหตุผลทำอะไรก็มีเหตุผล แสดงว่ามีปัญญาที่แจ่มใสรู้เหตุผล บางคราวก็ไม่มีเหตุผล ดังเช่นคนที่ลู่อานาจของอารมณ์ เวลาอารมณ์ไม่ดีก็ไม่มีเหตุ ไม่มีผล เวลาอารมณ์ดีใจเย็นก็มีเหตุมีผลอันส่องถึงว่ามีปัญญาดีแจ่มใส ก็ปรากฏอยู่ดังนี้

เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องมีศาสนาสำหรับเป็นเครื่อง สั่งสอนอบรมคือ ศีลสมาธิ ปัญญา ที่แสดงมาโดยลำดับนี้ก็เป็นตัวศาสนา เป็นเครื่องปกครองอบรมจิตใจ

นี่นั่นเอง และปัญญาก็เป็นข้อสำคัญที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ เพราะว่าเมื่อได้ปัญญา รู้เหตุ รู้ผล ใช้เหตุ ใช้ผล ก็ย่อมจะเป็นไปในทางที่ดี เป็นไปในทางที่เจริญ ถ้าไม่ใช้ปัญญา ก็เป็นไปในทางที่เสื่อม ที่กล่าวดังนั้นก็หมายความว่า มีปัญญา รู้เหตุ รู้ผล และใช้เหตุ ใช้ผล นั้น ก็คือรู้เหตุ ผล อันถูกต้อง รู้เหตุผลที่เป็นตัวความจริง ใช้เหตุ ใช้ผล นั้น ก็หมายความว่า ใช้เหตุ ผล ที่ถูกต้อง และปัญญาที่รู้ หรือใช้ เหตุ ผล ที่ถูกต้อง นี้ ก็ไม่ใช่สิ่งที่ฟังได้จาก โรงเรียนโดยตรง หรือจากการอบรมต่าง ๆ โดยตรง แต่เกิดจากตัวเองที่จะต้องมีความคิด คือความสำรวมดังกล่าว จะต้องมีความตั้งใจเพื่อที่จะฟัง เพื่อที่จะรู้ อันเป็นสมานดังกล่าวนี้ ในเหตุการณ์ทั้งหลายที่ประสบ เมื่อเป็นดังนี้ ความรู้ที่เป็นตัวปัญญาจะผุดขึ้นมา เหมือน การเข้าโรงเรียน เรียนวิชาความรู้ต่าง ๆ หรือแม้การฟังธรรม การเรียนธรรมใน โรงเรียน หรือแม้ว่าการฟังธรรมบรรยายที่สอนก็เหมือนกัน ตั้งจิตฟังก็ได้ปัญญา คือ ความรู้ในธรรม แต่เป็นความรู้ในขั้นปริยัติที่รู้จำ เข้าใจ แต่อาจจะไม่ใช่ตัวปัญญา ที่รู้ถึงเหตุจริง ผลจริงดังที่กล่าวมานั้น ยังไม่ใช่ก็ได้ แต่ที่รู้จำ เข้าใจ จึงเป็นปัญญาใน ขั้นปริยัติ

อันปัญญาที่รู้จริงถึงเหตุถึงผลต้องเป็นปัญญาที่มีลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คือ จะต้องละเอียดได้ เห็นได้ เป็นประการสำคัญ ดังจะมีตัวอย่างเล่าให้ฟังต่อไป เช่น ฟังเรื่อง ศีล ๕ แล้วรู้ จำ และเข้าใจ ศีล ๕ ก็ได้แก่เว้นจากการฆ่า เว้นจากการลัก เว้นจาก ความประพฤติผิดในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่ม น้ำเมา ฟังแล้วก็รู้ เข้าใจ และจำได้ เพราะเคยฟังมาหนักหนาตามที่พ่อแม่สั่งสอนตั้งแต่เป็นเด็กว่า นี่ดีควรทำ นี่ชั่วอย่าทำ แล้วฟังคำสอนทางศาสนาว่าอะไรเป็นบาป อะไรเป็นบุญ ก็รู้ก็ จำได้ ซึ่งก็เป็นปัญญาเหมือนกัน เป็นปัญญาที่เป็นปริยัติปัญญา แต่จะเว้นการกระทำ นั้นได้เท่าใด เมื่อพิจารณาที่ตัวเอง ทุกคนก็จะรู้ว่าทำได้บ้าง ไม่ได้บ้าง อยากทำบ้าง ไม่อยากทำบ้าง ก็แสดงว่ายังทำดีทำชั่วกันอยู่ ทั้งที่รู้ว่าควรหรือไม่ควร จึงต้องมา พิจารณาว่าเพราะอะไร ก็เพราะลุ่มอนาจของตัณหา คือความดิ้นรนทะยานอยากของใจ เป็นข้อสำคัญ อีกอย่างหนึ่งก็คือว่า ยังลุ่มอนาจต่อความโลภ โกรธ หลง คือโลภอยาก ได้ขึ้นมาก็ต้องเอาให้ได้ โกรธมีโทสะขึ้นมาก็ต้องทำร้ายเขาให้ได้ หลงขึ้นมาก็ต้องว่า กันไปตามที่หลงใหลนั้น พุดรวมเข้ามาก็คือว่าลุ่มอนาจของตัณหา คือ ความดิ้นรน

ทะยานอยาก เพราะฉะนั้น ทั้งที่รู้ก็ไม่สามารถจะห้ามได้ จึงต้องทำชั่วกันบ้างทำดีกันบ้างดังที่เป็นไปกันอยู่ ดังนี้เรียกว่ากำลังปัญญายังไม่พอ ยังเป็นปัญญาคือความรู้ที่ทำให้ละยังไม่ได้ตัดไม่ได้ ยังเป็นปริยัติปัญญา

คราวนี้ปัญญาที่ต้องการจริง ๆ นั้น ต้องการปัญญาที่รู้แล้วก็ละได้ตัดได้ แต่ปัญญาดังกล่าวนี้อันไม่ได้เกิดขึ้นอย่างที่เราต้องการให้เกิด ต้องปฏิบัติให้ถึงขั้นถึงตอน หรือว่าต้องอบรมให้ถึงขั้นถึงตอน ถ้ายังไม่ถึงขั้นถึงตอนก็ไม่ได้ แต่ถ้าถึงขั้นถึงตอนแล้วได้แสงอะไรแหงเข้าไปนิดเดียว จิตจะได้ความรู้ที่ละได้ตัดได้ทันที จิตที่ได้ความรู้ที่ละได้ตัดได้ทันทีนั้น อันที่จริงก็เกิดจากการที่อบรมบ่อย ๆ นั้นแหละ ทำมาเรื่อย ๆ จะทำมาในอดีตนานเท่าใดก็ตามหรือในปัจจุบันก็ตาม เมื่อถึงขั้นถึงตอนเข้าแล้วก็จะได้ความรู้ความสำนึกที่ละได้ตัดได้ นั้นเป็นตัวปัญญาที่ต้องการ ซึ่งปัญญาที่ต้องการนี้ก็ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า เมื่อถึงขั้นถึงตอนแล้ว ได้อะไรเข้าไปตักเตือน แนะนำหรือชี้ทางแล้วจะเกิดปัญญาขึ้นมาทันทีที่ละได้ตัดได้ อย่างไม่น่าเชื่อ

ดังเช่นเรื่อง องคุลิมาล โจรที่ต้องการความรู้ก็ไปเรียนวิชาจากอาจารย์ อาจารย์ก็ประสาทวิชาให้ คราวนี้ลูกศิษย์ด้วยกัน อิจฉาริษยาว่าอาจารย์จะรักองคุลิมาลมาก เพราะที่ตั้งใจเรียน ตั้งใจปฏิบัติ จึงยุแหย่ออาจารย์ว่าเป็นศิษย์ที่คิดทรยศต่ออาจารย์ อาจารย์ก็เกิดความแคลงใจตามคำยุยง ครั้นจะฆ่าจะทำลายศิษย์ของตนเองก็น่าเกลียด จึงได้แก้แค้นบอกริษยาให้สำเร็จความรู้อย่างสูงสุด คือต้องไปฆ่าคนแล้วเอานี้วม้าให้ครบพัน จึงจะประสาทวิชาที่สูงที่สุดให้ องคุลิมาลก็เชื่อก็กลายเป็นโจร ฆ่าคนตัดนมัมารวมแล้ว พระพุทธเจ้าทรงเห็นอุปนิสัยขององคุลิมาลโจรว่า อันที่จริงนั้นได้อบรมบารมีมาดีมากและก็ต้องการความรู้ ไม่ได้มีเจตนาที่เป็นสันดานชั่ว สันดานทรามอย่างไร แต่เพราะหลงผิดตามคำบอกของอาจารย์ สันดานไม่ชั่วร้าย พอที่จะโปรดได้ จึงได้เสด็จไปโปรด องคุลิมาลโจรเห็นพระพุทธเจ้าก็วิ่งไล่ตาม พระพุทธเจ้าก็เสด็จเดินไปตามปรกติ แต่องคุลิมาลก็ไล่ไม่ทัน ก็ร้องบอกว่า สมณะ สมณะ จงหยุด จงหยุด พระพุทธเจ้าก็ทรงตอบว่าเราหยุดแล้วแต่ท่านยังไม่หยุด ก็ด้วยคำเพียงเท่านี้ไปจิตใจขององคุลิมาลโจรให้ได้ความสำนึกที่เป็นตัวปัญญาขึ้นมา แล้วก็รู้ตัวเองว่าไม่หยุดจริง คือยังฆ่ามนุษย์ทำบาปหยาบช้าอยู่เป็นอันมาก ก็ได้สติ ได้ปัญญาขึ้นมา ก็ทิ้งดาบกราบพระพุทธเจ้า

แล้วขอบวช ก็ได้บวชเป็นภิกษุแล้วบำเพ็ญเพียรจนสำเร็จได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง ก็ด้วยวาจาเพียงเท่านี้ก็จิตใจขององค์ลีลามัจฉาให้ปัญญารุ่งเรืองได้

ปัญญานี้แหละที่ต้องการ แม้จะไปเทศน์สัก ๒-๓ ชั่วโมง ก็ไม่ได้ปัญญาอันนี้ ถ้าใจให้ถูกจุดแล้วก็ได้ปัญญาอันนี้ขึ้นมาก็จะหยุด อันนี้แหละสำคัญ เป็นปัญญาที่ได้โดยไม่มีหลักสูตร และไม่มีโรงเรียน แต่กล่าวได้ว่าเกิดจากการปฏิบัติอบรมให้มากขึ้น ๆ นี้แหละ แล้วจะถึงจุดที่ต้องการของภูมิสาวก คือหยุดได้ แต่ถ้าไม่มีผู้ชี้ก็จะไม่ได้

ธรรมะ

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นก็สั่งสอนถึงเหตุและผล ตั้งแต่เป็นขั้นที่เป็นพื้นฐานธรรมดาขึ้นไป และก็ต้องมีความเข้าใจอีกด้วยว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นปฏิบัติได้ คือสั่งสอนในข้อที่ปฏิบัติได้ และปฏิบัติให้บังเกิดประโยชน์สุข ถ้าปฏิบัติไม่ได้ก็ไม่ทรงสอน การที่จะปฏิบัติได้นั้นต้องหมายความว่ารู้ได้เข้าใจได้ ถ้ารู้ไม่ได้เข้าใจไม่ได้ก็ไม่ทรงสั่งสอน ฉะนั้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นจึงรวมอยู่ในอาการที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ๓ ข้อ ในติกะหมวด ๓ นวโกวาท คือ

หนึ่ง ทรงสั่งสอนข้อที่ควรรู้ควรเห็น คือทรงสั่งสอนเพื่อยู้งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น

สอง ทรงสั่งสอนมีนิทาน คือมีเหตุที่ตรงตามให้เห็นจริงได้

สาม ทรงสั่งสอนมีปฎิหาริย์ คือปฏิบัติได้สมจริงตามที่ทรงสั่งสอน คือได้รับประโยชน์สุขจากการปฏิบัติ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า ได้รับความสันนิทสน และกองทุกข์ตามภูมิตามขั้นของการปฏิบัติ

อาการทั้ง ๓ นั้น เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนจึงแสดงไว้ในพระสูตรอันหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงกำไ้ไปไว้ในพระหัตถ์หนึ่งกำและตรัสถามว่า ไปไม้ที่ทรงกำไว้ในพระหัตถ์กับไปไม้ในป่านี้ทั้งหมด ข้างใดมากกว่ากัน ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไปไม้ในป่าทั้งหมดนี้มากกว่า ส่วนไปไม้ในกำพระหัตถ์นี้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

จึงตรัสว่า ธรรมที่ทรงสั่งสอนนั้นเหมือนใบไม้ในกำพระหัตถ์นั้น แต่ธรรมที่ได้ตรัสรู้นั้น ก็เหมือนอย่างใบไม้ในป่าทั้งสิ้น

ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสพร้อมกับอุปมานี้ก็เป็นเครื่องแสดงว่า พระบรมศาสดาทรงเลือกสั่งสอนเฉพาะธรรมที่เป็นประโยชน์ให้ได้ผลดังกล่าว รวมเข้าก็ในอาการที่ทรงสั่งสอน ๓ ข้อนั้น ไม่ได้ทรงสั่งสอนเรื่อย ๆ ไปตามที่ได้ตรัสรู้ แต่มุ่งสั่งสอนให้เหมาะแก่ประโยชน์ที่ผู้ฟังจะได้รับรู้ ได้เข้าใจตรงตามให้เห็นจริง และปฏิบัติรับผลได้เป็นประโยชน์สุขต่าง ๆ ได้เท่านั้น และในข้อที่ว่าธรรมที่ทรงสั่งสอนเป็นไปตามเหตุผลที่เป็นธรรมดาทั่วไป ตั้งแต่ขั้นมูลฐานดังกล่าว และรวมเข้าในอาการทั้ง ๓ ที่กล่าวนั้น กับทั้งเป็นไปตามที่ได้กล่าวไว้ ทรงสั่งสอนเฉพาะที่เป็นภายในจึงรู้ได้เห็นได้ ทั้งเป็นพื้นฐานของศีลธรรมทั่วไป ก็ยกตัวอย่างบางประการคือกล่าวถึงความรังเกียจและความกลัว

ทุกคนมีความรังเกียจและความกลัวอยู่ด้วยกัน เช่น มีความรังเกียจต่อสิ่งที่ไม่สะอาดและสิ่งที่เป็นภัยอันตรายต่าง ๆ ต่อชีวิต มีความกลัวต่อความตาย ทั้งนี้เพราะทุกคนมีความรักตนและชีวิตของตน อันนี้เป็นสิ่งธรรมดาของคนทุกคน คือมีความรักตน รักชีวิต มีความกลัวตาย กลัวภัยอันตรายต่อชีวิต รังเกียจต่อสิ่งที่เป็นภัยอันตรายต่อชีวิต รังเกียจสิ่งที่สกปรกต่าง ๆ ดังนี้กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่ในทุก ๆ คน พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงความกลัว ความรังเกียจ ความรักตนดังกล่าวนี้ให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้นมาโดยเหตุและผล เพราะว่าอันความกลัว ความรังเกียจ ความรักตนนี้เรียกว่า มีเป็นสันดานของมนุษย์และก็ของสัตว์เดียรัจฉานด้วย ซึ่งยังไม่เป็นธรรมปฏิบัติ ยังมีเป็นธรรมดาเป็นพื้นสันดานหรือนิสัย

นักจิตวิทยาบางท่านได้แสดงว่าสัตว์เดียรัจฉานชนิดที่มีความรู้ยังไม่รู้จักกลัวตาย รู้จักแต่กลัวเจ็บ รู้อย่างไรไม่ทราบ ท่านแสดงทัศนะนั้น ส่วนสัตว์เดียรัจฉานที่มีความรู้มากขึ้น จึงรู้จักกลัวตาย มนุษย์นั้นเป็นสัตว์โลกที่มีความรู้มาก และมีปัญญาสูงดังกล่าว จึงรู้จักกลัวตายและมีความกลัวตาย อันกล่าวได้ว่าเป็นความกลัวอย่างยิ่ง เพราะว่ารักตน คือรักชีวิตอย่างยิ่งเป็นสันดาน ซึ่งยังไม่เป็นธรรมะ

พระพุทธเจ้าจึงได้สอนยกเอาสิ่งเหล่านี้มาให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้น ให้อุจจกใช้ปัญญาพิจารณาจับเหตุจับผลปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่นั้นแหละด้วยปัญญาให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้นมา

อันความกลัว ความรังเกียจดังกล่าวมานั้นซึ่งมีเป็นสันดาน ถ้าหากว่ามาใช้เหตุผลด้วยปัญญาโดยพิจารณาว่า บุคคลแม้จะมีความกลัว ความรังเกียจดังกล่าวมานั้น แต่ว่าก็ยังปฏิบัติทำร้ายร่างกายและชีวิตของผู้อื่นด้วยเหตุต่าง ๆ ดังเช่น คนเราก็บริโภคเนื้อสัตว์ด้วยการฆ่าสัตว์เป็นอาหารกันอยู่เป็นประจำ และนอกจากนี้ยังทำร้ายร่างกายและชีวิตของคนด้วยกัน ด้วยโทสะ หรือพุดรวม ๆ ว่าด้วยโลภะ โทสะ โมหะ อีกเป็นอันมาก ทั้งที่เป็นส่วนจำเพาะบุคคลในบางคราวก็รวมกัน เป็นหมู่จนถึงเป็นประเทศเป็นฝ่าย ๆ ในโลกทำสงครามต่อกัน ฆ่ากัน

เมื่อว่าถึงปรกติก็ทำร้ายกันอยู่เป็นประจำด้วยโลก โกรธ หลงดังกล่าว และนอกจากการทำร้ายร่างกายและชีวิตกันแล้ว ก็ยังเบียดเบียนกันและกันด้วยประการอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ทั้งที่ทุก ๆ คนต่างก็มีความรักตัว รักชีวิต ต่างก็มีความกลัวตาย กลัวภัยอันตราย รังเกียจภัยอันตรายต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นอยู่ด้วยกัน เมื่อเป็นดังนี้แม้ว่าผู้ที่ไม่ประกอบประทุษกรรม ทำร้ายผู้อื่น แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่พอใจให้ใครมาทำร้ายตน กลัวผู้ที่จะมาทำร้ายตน รังเกียจผู้ที่จะมาทำร้ายตน และกล่าวหาว่าผู้ที่มาทำร้ายตนนั้นเป็นผู้ร้าย ดังที่พูดกันอยู่เป็นประจำ เช่นว่าผู้ร้ายเข้าบ้าน ผู้ร้ายมาขโมยเป็นต้น แต่ว่าการที่ตนจะไปทำกับผู้อื่นบ้างนั้น ไม่ได้นึกว่าตนเองซึ่งไปทำเขานั้น ก็เป็นผู้ร้ายต่อเขา

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนวางหลักของศีลธรรมลงตรงนี้ ศาสนาเข้ามาตรงนี้ คือเข้ามาตรงที่ว่าให้มีสติ ความระลึกรู้ และมีปัญญา ความรู้รอบคอบตามเหตุและผลขึ้นมาว่า ตนเองก็รักตน รักชีวิต กลัวตาย รังเกียจภัยอันตรายต่าง ๆ ฉันทใด บุคคลอื่น สัตว์อื่นก็รักตัว รักชีวิต กลัวตาย กลัวภัยอันตรายต่าง ๆ รังเกียจสิ่งที่เป็นภัยอันตรายต่าง ๆ เหมือนกันฉันทนั้น เมื่อเป็นดังนี้ เมื่อตนไม่ปรารถนาจะให้ผู้อื่นมาทำร้ายตน ก็ไม่ควรจะไปทำร้ายผู้อื่น ดั่งนี้จึงจะยุติธรรมหรือเป็นความถูกต้อง และเมื่อตนเองนั้นกลัวคนร้าย รังเกียจคนร้าย หรือกลัวผู้อื่นรังเกียจผู้อื่นเป็นคนร้าย ก็ควรจะกลัวตนเอง รังเกียจตนเองที่จะเป็นผู้ร้ายด้วย ดั่งนี้จึงจะถูกต้อง และเมื่อมีความกลัวตนเอง รังเกียจ

ตนเองเป็นคนร้ายดั่งนี้ ก็จะทำให้เกิดการงดเว้นจากการที่จะไปทำร้ายคนอื่น ก็จะเป็นศีลขึ้นมาที่ตรงนี้

ความกลัวตนเองที่จะเป็นคนร้ายนี้ก็คือ “โหดตบปะ” รังเกียดตนเองที่จะเป็นคนร้ายนั้นก็คือ “หิริ” จึงได้ทรงบัญญัติ หิริโหดตบปะขึ้นเป็นธรรมที่เป็นโลกบาล คัมครองโลก คือคัมครองตนเองก่อน แล้วก็คัมครองผู้อื่นด้วย แล้วจึงบัญญัติศีลขึ้นมาตรงนี้ ตั้งอยู่บนหลักของความยุติธรรมตามเหตุและผล ก็ปรับปรุงเอาความกลัว ความรังเกียจ และความรักชีวิตนี้แหละขึ้นมาเป็นศีลธรรม ซึ่งศีลธรรมหรือเรียก รวม ๆ คำเดียวว่าธรรม เป็นต้นว่า ศีลหิริโหดตบปะที่กล่าวมานี้ ก็ปรับปรุงจากสิ่งที่เป็นพื้นฐาน อันยังไม่เป็นธรรมะให้เป็นธรรมะขึ้น และคนที่จะเป็นคนขึ้นมานั้นก็ด้วยธรรมะนี้เท่านั้น อันเกิดจากปัญญามีใช่เกิดจากสิ่งอื่น และคนมาเป็นผู้เจริญ เป็นมนุษย์บ้าน มนุษย์เมือง มีอารยธรรมวัฒนธรรม พันจากคนป่า คนดอย มาเป็นอริยชนหรืออารยชน ก็ด้วยธรรมะนี้เท่านั้น ต้องปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ในสันดานนี้แหละให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้นมาตามเหตุและผล และเป็นเหตุผลที่เป็นสามัญมิได้ลึกลับซึ่งอะไร แต่ว่าต้องใช้ปัญญาจับเหตุจับผลให้ถูกแล้วรู้จักเทียบเคียง และตั้งอยู่บนพื้นฐานความยุติธรรมที่ทุก ๆ คนต้องการ

เราจะพึงเห็นได้ว่าบรรดาสัตว์เดรัจฉานทั้งหลายก็มีความกลัว ความรังเกียจ ความรักตัว รักชีวิต มนุษย์ทุกคน แม้จะมีสันดานอย่างไร มีบาปหยาบช้าอย่างไร ก็มีความกลัว ความรังเกียจ ความรักตัว รักชีวิตดังกล่าวด้วยกันทั้งนั้น แต่ว่าขาดปัญญาที่ละเอียดที่จะจับเหตุจับผลและตั้งอยู่ในความยุติธรรมดังกล่าว เพราะฉะนั้น จึงมีได้นึกถึงอีกฝ่ายหนึ่ง มุ่งให้สำเร็จประโยชน์ตนเท่านั้นเป็นที่ตั้ง ก็เพราะรักตัว รักชีวิต นั่นเอง จึงทำให้เกิดความเห็นแก่ตัว และทำอะไรต่าง ๆ เพื่อตัว ด้วยการไปทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นต่าง ๆ ดังที่ปรากฏอยู่ ไม่ได้นึกว่าคนอื่นเขาก็มีความรักตัวรักชีวิตเช่นเดียวกับตนไม่แตกต่างกัน แล้วก็พากันรังเกียจโจรผู้ร้ายภายนอก แต่ไม่ได้นึกถึงตนเองที่จะเป็นผู้ร้ายสำหรับผู้อื่น เมื่อเป็นดังนี้จึงต่างเบียดเบียนซึ่งกันและกัน และก่อความทุกข์ให้กันและกัน มีมูลมาจากความเห็นแก่ตัว เพราะรักตน รักชีวิตของตน และไม่มีธรรมะอยู่ในจิตใจ ธรรมะที่เป็นตัวเหตุผลที่เป็นความยุติธรรมแม้ในขั้นพื้นฐานดังกล่าวมานั้น

เพราะฉะนั้น ความประพฤติของบุคคลแต่ละคนจึงเป็นไปในทางที่ชั่วที่ผิดมากหรือน้อย สุดแต่ว่าจะมีปัญหาเข้าถึงธรรมะ แม้ที่เป็นขั้นพื้นฐานดังกล่าวมากหรือน้อยเพียงไร ถ้ามีปัญหาเข้าถึงธรรมะที่เป็นพื้นฐานอันนี้น้อย ก็ประพฤติไปในทางเสียมาก แต่อาจจะเข้าใจว่าดีก็ได้ ถ้าหากว่าไม่มีธรรมะที่เป็นพื้นฐานนี้ปกครองอยู่ ความทุกข์ทั้งหลายของบุคคลที่เกิดขึ้นจากกรรมต่าง ๆ ก็จะมีมากขึ้น จนถึงสมัยที่เรียกว่าเป็นมิลลศตวรรษ มีความสำคัญในกันและกันเหมือนอย่างเนื้อติดกระดูกกันตายเป็นเบือไป ดูก็ไม่น่าที่จะเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ ในหมู่มนุษย์ แต่ก็ก็เป็นสิ่งที่มีในปัจจุบันก็มีอยู่ แม้ในที่ที่ไม่ไกลจากประเทศเราไม่น่าจะมีก็ยังมี

ฉะนั้น อย่าไปมองข้ามธรรมะที่เป็นขั้นพื้นฐานอันนี้อะเพียงเท่านั้นแหละ ทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้ง ใช้ปัญญาพิจารณาว่าที่พระพุทธเจ้าบัญญัติขึ้นจากพื้นฐานนี้เป็นความจริงไหม ถูกต้องหรือไม่ เป็นความยุติธรรมหรือไม่ นี่เป็นตัวธรรมะ และก็ปฏิบัติที่จะปลูกหรือตัดปะนี้แหละ หิริก็คือรังเกียจตนเองที่จะเป็นผู้ร้ายต่อคนอื่น โอตตปะก็คือกลัวตนเองที่จะเป็นผู้ร้ายต่อคนอื่น และเมื่อมีหิริโอตตปะขึ้นแล้วศีลก็จะมี จะทำให้เกิดความเว้น เว้นจากการที่จะไปทำร้ายผู้อื่นเบียดเบียนผู้อื่นในทางต่าง ๆ ทั้งทางทรัพย์สิน ทางชีวิตและทางเชื้อสายวงศ์ตระกูล เป็นต้น นี่แหละเป็นวิสัยของปัญญาแม้จะฟังคำสอนเรื่องศีลหิริโอตตปะเท่าใดก็ตาม ต้องมีปัญญาเจาะแทงให้ถึงพื้นฐานเข้ามาดังนี้ เมื่อคิดบ่อย ๆ ก็เกิดความสำนึกขึ้นในใจตนเอง ให้มีหิริโอตตปะแล้วก็จะเกิดเป็นศีลเป็นความเว้นขึ้นมา ดังนี้แหละเรียกว่ามีธรรมในขั้นศีล

คราวนี้อีกขั้นหนึ่งที่จะต้องสูงขึ้นมาก็คือขั้นความรัก ดังที่กล่าวมาแล้วว่าความรักตนรักชีวิตมีเป็นสันทานพื้นฐานของคน อันนี้แหละพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนขยับขึ้นมาจากขั้นศีลอีกขั้นหนึ่ง ก็คือสอนให้ปฏิบัติปรับปรุงความรักอันนี้ให้เป็นเมตตาขึ้นมา เมตตานั้นก็คือความรัก อันความรักตัวรักชีวิตนั้น ก็เป็นความรักที่ต้องการรักษาตัวรักษาชีวิตให้พ้นอันตราย และให้มีความสุขความยั่งยืน ลักษณะของเมตตาก็เป็นเช่นนั้น โดยที่สอนให้ปฏิบัติแผ่ความรักที่เป็นเมตตาดังกล่าวนี้ออกไปในผู้อื่นอีกด้วย

อันความรักในผู้อื่นนั้นก็มักน้อยอยู่แล้ว เช่นความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ความรักของลูกที่มีต่อพ่อแม่ ความรักภายในครอบครัว ระหว่างมิตรสหาย แม้ว่าจะมีลักษณะต่าง ๆ แทรกเข้ามาบ้างก็ตาม แต่ก็มีความรักตั้งนี้แผ่ออกไปให้ผู้อื่นอยู่แล้ว ก็ตรัสสอนให้แผ่ความรักที่เป็นเมตตาให้กว้างออกไปอีก โดยหัดแผ่จิตอันประกอบด้วยเมตตาในที่พิจารณาถึงตัวเอง กับพิจารณาถึงผู้อื่นซึ่งเป็นที่รักเป็นตัวอย่าง แล้วก็พิจารณาถึงคุณภาพของเมตตา พร้อมกับพิจารณาโทษของโทสะพยาบาท ที่ตรงกันข้ามกับเมตตา โดยย่อก็คือว่า ว่าถึงทุกคนก่อน ต่างก็มีความรักชีวิตรักตนเอง คนอื่นก็มีความรักชีวิตรักตนเองฉันนั้น และตนเองก็มีทุกข์อยู่มาก คนอื่นก็มีทุกข์อยู่มากเช่นนั้นเหมือนกัน ซึ่งความทุกข์นั้นก็ทั้งที่เป็น *สภาวะทุกข์* คือทุกข์ที่เป็นสภาพธรรมชาติธรรมดา เช่น แก่ เจ็บ ตาย และทุกข์ ที่มาจากเหตุแวดล้อมต่าง ๆ เช่นจากดินฟ้าอากาศเป็นต้น ทุก ๆ คนต่างก็มีทุกข์ตั้งนี้อยู่ด้วยกันทั้งนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อปรารถนาจะให้ตนมีสุข ก็ควรปรารถนาให้ผู้อื่นมีสุขเช่นเดียวกัน เมื่อปรารถนาให้ตนพ้นทุกข์ ก็ควรปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์เช่นเดียวกัน และเมื่อใครมีความสุขความเจริญก็ควรจะยินดีสนับสนุนกัน

นอกจากนี้ทุก ๆ คนยังมีกรรมคือการงานที่กระทำเป็นของของตน ใครทำดีก็ได้ดี ทำชั่วก็ได้ชั่วเป็นของตนเอง ตามหลักที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน เพราะฉะนั้น ก็รักกันไว้ดีกว่า สนับสนุนช่วยกันไว้ดีกว่าที่จะเกลียด ตั้งตนเป็นศัตรูเพิ่มทุกข์ให้แก่กันหรืออิจฉาริษยา กัน ไม่ควรจะเป็นอย่างนั้น ถ้าเป็นอย่างนั้นก็เป็นการทุกข์ เช่นเกิดโทสะพยาบาทขึ้นมา ก็เป็นความทุกข์แก่ใจตนเอง คิดเบียดเบียนใคร ริษยาใคร ก็เป็นความทุกข์แก่ใจตนเอง ไม่มีความดีอะไร พิจารณาไปในด้านนี้ และเมื่อตนเองก็รักตนเองรักชีวิต ก็ควรคิดรักผู้อื่น ไม่เบียดเบียนเขา สนับสนุนเขาอีกด้วย ผลสนองก็จะบังเกิดขึ้นแก่ตนเอง ตนเองจะเป็นสุขก่อน เพราะใจที่มีเมตตาเป็นใจที่มีสุขไม่มีความเดือดร้อน ไม่มีโทสะพยาบาทเป็นต้นเผาใจอยู่ จะมองออกไปข้างนอก ก็จะเห็นผู้อื่นเป็นมิตร ไม่ใช่ศัตรู ไม่บาดหู ขวางตา จะรู้สึกเป็นสุขทางตา สุขทางหู ก็เป็นสวรรค์คือความสุข

เพราะฉะนั้น ก็แผ่เมตตาไว้ดีกว่า ดับโทสะพยาบาท ความขุ่นข้องต่าง ๆ เสีย ไม่มุ่งร้ายต่อกัน และก็แผ่เมตตาให้กว้างออกไปเป็นพรหมวิหารธรรมที่สวดกันอยู่

ทุกวัน แผลออกไปไม่มีประมาณรอบทิศคือทิศเบื้องหน้า เบื้องขวา เบื้องหลัง เบื้องซ้าย เบื้องบน เบื้องล่าง และทิศเบื้องขวางโดยรอบ จนเหมือนกับว่าตนเองประกอบขึ้นด้วยเมตตา แผลออกไปเป็นมหิตตาหรือมหาत्मัน ตัวใหญ่ก็คือเมตตาใหญ่ เมตตาจึงตั้งอยู่ที่ตนเองก่อน รักตนรักชีวิตก่อน แล้วจึงแผ่ความรักอันนี้ให้กว้างขึ้น ๆ ตนเองจึงเหมือนอย่างใหญ่ขึ้น คือเมตตาอันนี้ใหญ่ขึ้น ๆ จนถึงครอบงำไปทั้งหมดรอบทิศ คำว่า มหาत्मะ จึงเป็นคำเรียกยกย่องผู้ที่มีเมตตามาก ไม่เห็นแก่ตัว ช่วยเหลือผู้อื่นมาก คำว่าไม่เห็นแก่ตัวหมายถึง ไม่เห็นแก่ตัวคนเดียว แต่เห็นแก่ตัวทั้งหมดที่เป็นตัวใหญ่นี้ ไม่เห็นเฉพาะคนเดียวนี้ต้องใช้ปัญญา เมื่อมีเมตตาแล้วศีลจะมาเอง เพราะเมื่อมีเมตตา ก็จะช่วยคนช่วยสัตว์ ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต

กรรม

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมะโดยปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่ถ้าไม่มีสิ่งที่มีอยู่เป็นพื้น เป็นสัณฐาน ก็ไม่สามารถที่จะปรับปรุงให้เป็นธรรมะขึ้นได้ เช่นเดียวกับในภายนอก ถ้าไม่มีสิ่งที่เป็นโลกธาตุภายนอก เช่น ต้นไม้ เหล็ก เป็นต้น หรือพูดรวม ๆ ว่า ธาตุ ๔ ถ้าไม่มีดิน น้ำ ไฟ ลม ก็ไม่อาจปรับปรุงให้เป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นได้ฉะนั้น เพราะฉะนั้น ในขั้นนี้จึงใคร่ที่จะเน้นลงไปว่าเป็นการสมควรที่ทุก ๆ คนจะคำนึงถึง สัจจะอันนี้ ว่าเรามีจิตมีปัญญาเป็นพื้นอยู่ และมีสิ่งต่าง ๆ เป็นพื้นอยู่ด้วยกัน ก็สมควรที่จะรับธรรมของพระพุทธเจ้าเข้ามาปรับปรุงให้เป็นธรรมปฏิบัติที่ยิ่งขึ้น ให้เป็นหิริ โอตตปปะ สีล เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ให้มากขึ้น และก็ใคร่ที่จะได้กล่าว สืบขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง ซึ่งจะต้องใช้ปัญญาให้ละเอียดขึ้นไปอีก กับจะต้องใช้ธรรมที่เป็น ส่วนดีต่อสู้อกับส่วนที่เป็นกิเลสให้ยิ่งขึ้นไปอีก คือเมื่อได้มาถึงขั้นที่จะอบรมมุทิตา อบรมอุเบกขา ก็จะต้องพิจารณาทำความเข้าใจเข้ามาถึง “กรรม” และ “วิบาก” คือผลของกรรม

เมื่อมาถึงกรรมและวิบาก ก็จะต้องกล่าวถึงกุศล อกุศล บุญ บาป ที่เป็น คำไทยว่า ดี ชั่ว หรือความดี ความชั่ว สิ่งเหล่านี้ก็เป็นเรื่องพื้นฐานทั่วไปเหมือนกัน ยังไม่ใช่เป็นธรรมที่ละเอียดมากนัก แต่ก็ต้องใช้ปัญญาที่จะต้องกำหนดให้รู้จักกรรม วิบากคือผลของกรรม กุศล อกุศล บุญ บาป หรือว่า รู้จักดี รู้จักชั่ว ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญ สำหรับที่ประพฤติตัวโดยทั่วไป

ในเรื่องของกรรมและวิบากคือผลของกรรมนั้น พระพุทธเจ้า ได้ทรงสั่งสอนเอาไว้ อันนับว่าเป็นหลักพุทธศาสนาข้อหนึ่ง ดังในอภินิหารปัจจุเวกขณะห้า คือข้อที่พิจารณาเนื่อง ๆ ๕ ประการ ในข้อ ๕ ที่ว่า

กมฺมสฺสโกมฺหิ	เรามีกรรมเป็นของ ๆ ตน
กมฺมททายาโท	เป็นทายาทรับผลของกรรม
กมฺมโยนิ	มีกรรมเป็นกำเนิด
กมฺมพณฺธุ	มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์
กมฺมบฏิสโรณ	มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย
ยํ กมฺมํ กริสฺสามิ	จักกระทำการกรรมใดไว้
กฺลฺยาณํ วา ปาปกํ วา	ดีหรือชั่ว
ตสฺส ทายาโท ภวิสฺสามิ	ก็จักต้องเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น

และเรื่องกรรมดังกล่าวนี้ก็เป็นเรื่องที่คนไทยทุก ๆ คน ผู้นับถือพระพุทธศาสนาได้ยินได้ฟังกันมา และก็ย่อมจะกล่าวได้สั้น ๆ ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และแม้ว่าจะทราบ และจำได้ตั้งนี้ว่าพุทธศาสนาสั่งสอนไว้ดังนี้ แม้เช่นนั้นก็เป็นเรื่อง ที่คนโดยมากได้แต่ฟังและก็ยังมิได้มีความเชื่อตั้งมั่นลงไปกันมากนัก แม้จะด้วยความ นับถือไม่กล้าจะค้าน แต่ก็ยังไม่ตั้งความเชื่อลงไปมั่นคงนัก และถ้าไม่นับถือก็อาจจะ ค้านไปเลยว่าเหตุการณ์ที่เป็นไปอยู่โดยมากมักจะไม่เป็นอย่างนี้ คือมักจะได้ไม่เห็น ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แต่มักจะเห็นว่า ทำชั่วได้ดีหรือทำดีได้ชั่วกันอยู่เป็นอันมาก จนถึง ในบัดนี้ พระจะอธิบายเรื่องกรรมดังกล่าวนี้ ก็เป็นเรื่องอธิบายยาก และบางท่านก็ ขอร้องว่าอย่าไปอธิบายเลย ให้อธิบายธรรมข้ออื่น ดังนี้ก็มี

เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจแม้ในขั้นพื้นฐานนี้ ให้รู้จักดี รู้จักชั่ว ให้รู้จักกรรมดี กรรมชั่ว ให้รู้จักกรรมดีให้ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่วอย่างไร และเมื่อรู้จักตั้งนี้แล้ว ก็จะทำให้รู้จักพุทธศาสนาดีขึ้นอีกส่วนหนึ่ง และรู้จักสักจะคือ ความจริงดีขึ้นอีกส่วนหนึ่ง ส่วนการที่จะรับไปปฏิบัติได้แค่ไหนอย่างไรนั้นก็ เป็นอีก เรื่องหนึ่ง แต่ว่าสักจะคือความจริงของศาสนานั้นก็ต้องเป็นสักจะ คือความจริงที่ควร จะต้องทราบ

ว่าถึงเรื่องกรรมตามที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้นั้นก็มีอยู่ในที่หลายแห่งหลายพระสูตร แต่ว่าในที่นี้จะยกขึ้นมาแสดงแต่เพียงที่จะชี้ให้เห็นสักจะคือความจริงอันโยงมาถึงสิ่งที่มีอยู่เป็นพื้นสันดานเชื่อมมาถึงปัญญาและสภาวะที่กำลังกล่าวนี้เท่านั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงกรรมไว้ว่ามี ๒ อย่างก่อน คือบุราณกรรม กรรมเก่าอย่างหนึ่ง และนวัตรกรรม กรรมใหม่ อีกอย่างหนึ่ง บุราณกรรม กรรมเก่านั้นก็ได้แก่ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมโนคือใจ อันได้แก่อายตนะภายใน ๖ ที่ทุกคนมีอยู่นี้ ทรงแสดงว่าเป็นบุราณกรรม กรรมเก่า ส่วนกรรมใหม่นั้น ก็ทรงแสดงว่า ได้แก่กรรมที่ทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ อยู่ในปัจจุบัน เป็นนวัตรกรรมคือกรรมใหม่ และทรงแสดงไว้ว่า เจตนาคือความจงใจเป็นตัวกรรม เพราะบุคคลมีเจตนาคือความจงใจแล้ว จึงทำกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้างดังนี้

กรรมที่ทำทางกาย ทางวาจา ทางใจนี้ก็เป็นกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เป็นสิ่งที่กระทำ สิ่งทีกระทำทางกายก็เป็นกายกรรม สิ่งทีกระทำทางวาจาก็เป็นวจีกรรม สิ่งทีกระทำทางใจก็เป็นมโนกรรม เพราะฉะนั้น กรรมจึงหมายถึงสิ่งที่กระทำ แต่บางทีเราก็แปลกกันง่าย ๆ ว่าการกระทำ ก็ต้องเข้าใจว่า คำว่าการกระทำในที่นี้เป็นตัวกรรม นั้นก็หมายถึงสิ่งที่กระทำดังกล่าว และเมื่อได้ทราบกรรมว่าสิ่งที่กระทำดังนี้แล้ว ก็ควรจะทราบอีกคำหนึ่งว่ากิริยา

คำว่า กิริยา นั้นแปลว่า การกระทำ หมายถึงกิริยาที่ทำ กิริยาคือการกระทำก็หมายถึงกิริยาทีกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่เป็นกิริยาของกายของวาจา ของใจในการกระทำนั้น ๆ ดังนี้เรียกว่า กิริยา ส่วนสิ่งที่ทำนั้นเรียกว่ากรรม และคำว่าสิ่งที่ทำจะใช้อีกคำหนึ่งว่า การงานที่ทำ หรือการที่ทำได้ สิ่งที่ทำ การงานที่ทำ หรือการที่ทำได้มุ่งถึงกรรมอย่างเดียวกัน ก็สุดแต่ว่าจะใช้คำใด และก็จะต้องมีกิริยาคือการกระทำ คือกิริยาที่ทำในกรรมทุกอย่าง เมื่อมีกิริยาคือการกระทำในกรรมทุกอย่างจึงจะเป็นกรรมขึ้นมา

ในข้อนี้ก็ต้องยกตัวอย่างเทียบ *กรรมที่เป็นภายนอกก่อน* ดังเช่นการสร้างบ้านขึ้นหลังหนึ่งก็เป็นกรรม คือเป็นการงานที่ทำ เป็นสิ่งที่ทำ เป็นการที่ทำ และโดยปรกติก็ใช้กายสร้าง เพราะฉะนั้น ในการสร้างบ้านนั้นก็นับเป็นเรื่องของกายกรรมกรรมทางกาย บ้านที่สร้างขึ้นมาโดยลำดับตั้งแต่ต้นก็เป็นการงานที่ทำ เป็นสิ่งที่ทำ

ก็ปรากฏเป็นบ้านขึ้นมาทุกวัน และก็ต้องมีกิริยาคือการกระทำ คือการใช้ร่างกายขุด หลุมขุดดิน ผึ่งเสาชิม เป็นต้น กิริยาที่ทำนี้ก็ตั้งต้นทำกันตั้งแต่เช้าจนถึงเย็นก็เลิก กิริยาที่ทำนี้ก็เป็นอย่างนั้นว่าทำแล้วก็หยุดไปวันหนึ่ง ๆ แต่กรรม คือการงานที่กระทำ คือ บ้านที่สร้างนั้นก็ปรากฏเป็นบ้านขึ้นมาทุกวันจนเสร็จ บ้านที่สำเร็จขึ้นมาคือตัวกรรม กรรมที่ยังมีอยู่ คือเป็นบ้านสำเร็จขึ้นมา เป็นกรรมของมนุษย์ที่ยังมีอยู่ แต่กิริยาที่ทำ หมดไป เลิกไปวันหนึ่ง ๆ ไม่มีเหลือ เพราะฉะนั้น กรรมยังเหลือ แต่กิริยาไม่เหลือ

คราวนี้มาว่าถึงกรรมที่เป็นบุราณกรรม พระพุทธเจ้าตรัส ชี้ว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่เป็นบุราณกรรมหรือกรรมเก่า ก็ด้วยความตรัสของพระพุทธเจ้าและ ตรัสแสดงสั่งสอนเอาไว้ว่า ชีวิตและร่างกายอันนี้ของทุก ๆ คนที่เรียกว่าชั้น ๕ หรือ อายุตนะ ๖ เป็นวิบากชั้น ๕ เป็นวิบากอายุตนะ คือเป็นผลของกรรมเก่าที่ทุกคนได้ กระทำไว้เอง และกรรมที่บุคคลทุกคนได้กระทำไว้เองนั้น ก็มาเป็นชนกกรรม กรรม ที่ให้เกิด ชนก แปลว่าพ่อ ชนกกรรม กรรมที่เป็นพ่อ ที่เป็นผู้ให้กำเนิดเป็น ชั้น ๕ เป็นอายุตนะ ๖ เป็นกายและใจ เป็นอตภาพอันนี้ของทุก ๆ คน เพราะฉะนั้น อตภาพ อันนี้จะชี้ว่าชั้น ๕ ก็ได้ จะชี้ว่าอายุตนะ ๖ ก็ได้ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เปรียบเหมือนอย่างบ้านที่บุคคลได้สร้างขึ้นมา เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสว่าเป็นกรรมเก่า เหมือนบ้านที่บุคคลสร้างขึ้นมานั้นก็เป็นการกรรมของบุคคลผู้สร้าง

จึงต้องเข้าใจหลักของพระพุทธศาสนาในตอนนี่ว่า ทุกคนเท่ากับว่ามีพ่อ ๒ คือ มีกรรมเป็นพ่อกับมีพ่อคือบิดาที่เป็นบุคคล พ่อคือบิดาที่เป็นบุคคลนั้น เป็นผู้ให้กำเนิด ส่วนที่เป็นร่างกาย แต่ว่ายังมีพ่ออีกหนึ่งคือชนกกรรม กรรมที่ให้เกิด ต้องมีชนกกรรม บุคคลทุกคนจึงเกิดมา โดยมีพ่อเป็นบุคคลผู้ให้กำเนิดร่วมเข้าอีกส่วนหนึ่ง แต่พ่อที่เป็นชนกกรรมนี้ บุคคลทุกคนที่เกิดมาเป็นผู้ทำไว้เอง สร้างชนกกรรมให้กับตนเองในชาติภพต่อไป เมื่อถึงคราวถือชาติถือภพ ก็กรรมที่ตนทำไว้นั้น ก็จะมาเป็นชนกกรรม ให้เกิดเป็นชั้น ๕ เป็นอายุตนะขึ้นมา เพราะฉะนั้น จึงตรัสไว้ว่า “อายุตนะ ๖ นี้ เป็น กรรมเก่าหรือบุราณกรรม”

คราวนี้ก็อาศัยบุราณกรรม คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เองสร้างกรรม ใหม่กันขึ้นทุกวันทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง สิ่งที่ทำ การงานที่กระทำ หรือ

การทำด้วยความตั้งใจ ทางกาย ทางวาจา ทางใจ ในปัจจุบันทุกวันนี้เป็นกรรมใหม่ และกรรมใหม่เหล่านี้ก็ต้องมีกิริยาคือการกระทำ โดยอาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้มาประกอบกระทำในกรรมนั้น ๆ กันอยู่ทุกวัน เหล่านี้เป็นกรรมใหม่ และก็ต้องเข้าใจว่าแม้กรรมใหม่ที่ทำนี้ก็ยิ่งเหลืออยู่ เหมือนอย่างการสร้างบ้านดังที่กล่าวมาแล้ว บ้านนั้นก็เป็กรรมของคนก็ยิ่งเหลืออยู่เป็นบ้านจนทุกวันนี้ สุดแต่ว่าจะสร้างจะทำอะไร ก็เหลือสิ่งที่สร้างที่ทำนั้น ตั้งแต่ตั้งต้นขึ้นมาจนสำเร็จเป็นลิ่งนั้นลิ่งนี้

สำหรับกรรมที่เป็นภายนอกที่เป็นวัตถุนั้นเรามองเห็นว่ายังเหลืออยู่ ดังเช่นในปัจจุบันนี้ การงานที่กระทำที่เป็นวัตถุภายนอกจะเป็นการก่อสร้างกิติ การเพาะปลูก ทำไร่นาก็ดี สิ่งที่ทำนั้นยังเหลืออยู่ตั้งอยู่ตามควรแก่การงานที่กระทำนั้น ๆ แต่ส่วนที่ไม่ใช่เป็นวัตถุคือที่เป็นภายในเกี่ยวแก่จิตใจ ก็เป็นสิ่งที่เหลืออยู่เหมือนกันแต่เรามองไม่เห็น ต้องอาศัยใช้ปัญญาพิจารณาจึงจะเห็นว่าเหลืออยู่จริง บางที่ก็รู้ว่าเหลืออยู่มากหรือน้อย แต่ก็เป็สิ่งที่วัดไม่ได้ ชั่งตวงไม่ได้ว่าน้อยมากเท่าใด ยกตัวอย่างเช่นการเล่าเรียนศึกษาก็เป็นกรรมอย่างหนึ่ง ที่ทุก ๆ คนต้องกระทำกันมาตั้งแต่เป็นเด็ก เข้าโรงเรียนตั้งแต่ชั้นอนุบาล ประถม มัธยม อุดม และยังมีมาบวชเรียนทางศาสนาอีก ก็แปลว่าต้องทำกรรมคือการเรียนตั้งแต่เป็นเด็กเรื่อย ๆ มาจนถึงบัดนี้ กรรมคือการศึกษา ได้ความรู้ที่เป็นวิชามา โดยลำดับ ผ่านขึ้นมาจากขั้นต้นจนสูงขึ้นมา แต่วิชานี้ไม่มีรูป บอกไม่ได้ว่าหนักเท่าใด กว้างเท่าใด แต่ก็มี และก็รู้กันว่าใครมีมากน้อยแค่นี้ แต่จะชั่งตวงไม่ได้ และบางทีผู้เรียนเองก็ไม่รู้ว่ารู้ขึ้นมาได้อย่างไร เช่นที่แรกเริ่มเรียน ก ข ก็รู้ขึ้นมาโดยลำดับ ความรู้ที่มีอยู่จริงแต่มองไม่เห็นดังนี้ก็เป็นกรรมที่ยังเหลืออยู่ ถ้าหากไม่เหลืออยู่ ทุกคนจะไม่มีวันที่จะมีวิชาความรู้ตั้งที่มีกันอยู่นี้ เพราะว่าเรียนไปวันหนึ่ง ๆ แล้ว ความรู้ก็หมดไปวันหนึ่ง ๆ ถ้าเป็นเช่นนี้ แม้ ก ข ก็จะไม่เหลือเหมือนกัน และจะไม่เหลือวิชาอยู่เลย แต่ก็ปรากฏว่ายังอยู่ และอาจทำให้มากขึ้นได้เพิ่มขึ้นได้ ดังนี้คือกรรม และกล่าวได้ว่าวิชาที่เป็นขั้นประถมก็นับเป็นกรรมเก่าได้ ผ่านมัธยม ผ่านอุดมก็เป็นกรรมเก่าไป ปัจจุบันก็เป็นกรรมใหม่พอกพูนไปเรื่อย ๆ ทุกคนรับรองว่าเหลืออยู่แต่มองไม่เห็น กิริยาที่เรียน วันหนึ่ง ๆ ไม่เหลือเมื่อวานนี้เรียนวันนี้ก็เรียน กิริยานั้นหมดไปทุกวัน แต่กรรมที่เป็นตัวการศึกษาายังเหลืออยู่

ผลกรรม

บุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก็จำเป็นที่จะต้องอาศัยธรรมอีก ๒ ข้อ คือ ศรัทธาข้อหนึ่ง และปัญญาอีกข้อหนึ่ง สิ่งที่ยังไม่รู้ด้วยตนเอง ยังไม่มีญาณหยั่งรู้ถึงอดีตถึงอนาคต ก็ต้องอาศัยศรัทธาคือความเชื่อในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า แต่ว่าสิ่งที่สามารถพิจารณารู้ได้ด้วยตนเองก็ใช้ปัญญาของตนเองดังเช่นที่ได้แสดงมาแล้วถึงชนกกรรม กรรมที่เป็นชนก คือผู้ให้เกิดซึ่งบุคคลเองได้กระทำไว้แล้ว และที่กล่าวในวันนี้ ถึงกรรมที่เป็นของ ๆ ตน บุคคลผู้ละโลกนี้ไปก็ถือเอาบุญ และบาปทั้งสองนี้ไป นำเอาบุญและบาปทั้งสองนี้ไปดังนี้ ก็เป็นเรื่องของอนาคต

ส่วนที่เป็นอดีต ส่วนที่เป็นอนาคตนั้นเมื่อยังไม่มีปัญญา ยังไม่มีญาณหยั่งรู้ ก็ต้องอาศัยศรัทธา คือความเชื่อในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไว้ก่อน และก็ใช้ปัญญาตรงดูตามเหตุผลที่พึงรู้ได้ในปัจจุบัน ดังที่ตรัสสอนไว้ว่า กรรมดี กรรมชั่ว ความดี ความชั่ว โดยให้พิจารณาตรวจตราเข้าดูถึงจิตว่า กรรมที่บุคคลกระทำนั้นเกิดจากจิตที่ประกอบด้วยเจตนาคือความตั้งใจ และจิตนั้นหากประกอบด้วยราคะหรือว่าโลภะ ความติดใจยินดี ความโลภอยากได้ โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง โมหะ ความหลง ก็ก่อให้เกิดเจตนาจริงที่จะประกอบกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน เช่นฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง เช่นนี้เป็นต้น แต่ถ้าหากว่าจิตใจไม่ประกอบด้วยกิเลสดังกล่าว แต่ประกอบด้วยคุณธรรมที่ตรงกันข้าม คือประกอบด้วย อราคะ ความไม่ติดใจยินดี อโลภะ ความไม่โลภอยากได้ อโทสะ ความไม่โกรธ

แค้นขัดเคือง อโมหะ ความไม่หลง ก็เรียกว่ามีจิตใจดี เมื่อมีจิตใจดีก็เป็นเหตุให้จิตใจ ประกอบกรรมที่เป็นกุศลต่าง ๆ เช่น ทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น เป็นไปเพื่อไม่เบียดเบียน ตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน แต่เพื่อเกื้อกูลตนเองและผู้อื่นให้เป็นสุข ตรัสสอนให้ ตรวจดูเข้ามาดังนี้ แล้วก็ให้พิจารณาว่า รากะ โลภะ โทสะ และโมหะเป็นกุศลหรือ อกุศล มีโทษหรือไม่มีโทษ อันผู้รู้ดีเตียนหรือไม่ดีเตียน และเป็นสิ่งที่เทียบได้กับสีดำ หรือสีขาว

ตรัสสอนให้ทุกคนพิจารณาเอาเอง เมื่อพิจารณาแล้ว ก็จะตอบตนเองได้ว่า กิเลสเหล่านี้เป็นอกุศล คือไม่เป็นกิจของคนฉลาด หรือเป็นบาป เป็นความชั่ว เป็นสิ่งที่มีโทษอันผู้รู้ดีเตียนเทียบได้กับสีดำ ส่วนคุณธรรมที่ตรงข้ามกันก็เป็นกุศล เป็นกิจของคนฉลาด เป็นส่วนดี เป็นสิ่งที่ไม่มิโทษเทียบได้กับสีขาว และเป็นสิ่งที่ผู้รู้สรรเสริญ

คราวนี้กรรมต่าง ๆ ที่กระทำไปด้วยอำนาจของอกุศลจิต คือจิตที่ประกอบด้วยอกุศลดังกล่าวมานั้น อันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน ก็ให้พิจารณา อีกว่ากรรมเหล่านั้นเป็นเช่นใด คือเป็นกุศลหรืออกุศล ก็จะตอบตนเองได้ว่าเป็นอกุศล หรือว่าเป็นบาป เป็นความชั่ว เป็นสิ่งที่มีโทษอันผู้รู้ดีเตียนเทียบกันได้กับสีดำ แต่ว่า กรรมที่ประกอบกระทำด้วยอำนาจของกุศลจิต คือจิตที่เป็นกุศลอันตรงกันข้าม อันเป็นไปเพื่อเกื้อกูลตนเองและผู้อื่นให้เป็นสุขประการต่าง ๆ นั้นเป็นอย่างไร ก็จะตอบตนเอง ได้ว่าเป็นกุศลบุญ เป็นสิ่งไม่มีโทษ อันผู้รู้สรรเสริญเทียบได้กับสีขาว ดังนี้ทุกคน ก็สามารถที่จะตอบได้ตามความเป็นจริง และที่เป็นกระแสปัจจุบัน

คราวนี้ก็อาจจะพิจารณาได้อีกว่ากรรมคือการทำงานที่กระทำหรือสิ่งที่กระทำนั้น ทั้งที่เป็นกุศล ทั้งที่เป็นอกุศล ก็เป็นสิ่งที่เหลืออยู่จริง ตั้งอยู่จริง ยังไม่หมดไป ยังไม่ หายไป กระทำไว้คราวหนึ่ง ๆ ก็ยังตั้งอยู่ กระทำอีกก็เพิ่มพูนขึ้นอีก แม้จะเป็นสิ่งที่ มองไม่เห็น แต่เมื่อเทียบเคียงกับกรรมคือการศึกษาดังกล่าวข้างต้นก็จะเห็นได้ว่าเหลือ อยู่จริง และเป็นของของตนจริง ก็เพราะว่าเหลืออยู่ในจิตใจของตนเองภายในตนเอง ไม่ใช่ที่ไหน แต่ว่ากิริยาที่ทำนั้นต่างหากหมดไปคราวหนึ่ง ๆ อันนี้เป็นสัจจะคือ ความจริงที่ทุกคนควรพิจารณาให้มองเห็น และให้รับรองว่า กุศลกรรมมีจริงอกุศลกรรม มีจริง ทำดีเป็นกุศลกรรม ทำชั่วเป็นอกุศลกรรม

อย่างไรเป็นการทำชั่ว ก็คือทำด้วยอกุศลจิตดังกล่าวแล้ว คือเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นให้เดือดร้อน เช่น ฆ่าเขาบ้าง ลักทรัพย์เขาบ้าง เป็นต้น ดั่งนี้ก็เป็นอกุศลกรรม อกุศลกรรมก็ตรงกันข้าม คือทำด้วยกุศลจิตอันเป็นไปเพื่อไม่เบียดเบียนใคร แต่เพื่อเกื้อกูลให้เป็นความสุขทุกฝ่าย ตรวจดูให้ได้ความรู้รับรองว่า อกุศลกรรม อกุศลกรรมมีจริง เกิดจากจิตใจของตนเอง เกิดจากการกระทำของตนเอง ทางกาย ทางวาจา ทางใจที่กระทำอยู่ทุกวัน และเมื่อทำแล้วก็เป็น อกุศลกรรม หรือ อกุศลกรรมที่เป็นของตน ไม่ไปข้างไหน ดั่งนี้ เป็นเหตุเป็นผลที่ทุกคนใช้ปัญญาพิจารณา ดูในปัจจุบันได้

ต่อจากนั้นก็มาพิจารณาสืบไปอีกชั้นหนึ่งว่า กรรมดี ให้ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่ว อันนี้แหละที่ทำให้สับสนกันอยู่ เพราะปรากฏเท่าที่ตามองเห็นกันอยู่เป็นอันมากกว่า ทำชั่วได้ดี ทำดีได้ชั่ว คล้าย ๆ อย่างนั้นทำให้เข้าใจกันอย่างนั้น ในข้อที่ว่า อยากรู้เป็นกรรมดี อยากรู้เป็นกรรมชั่วนั้น พิจารณามองเห็นได้ไม่ยากตามกระแส เหตุผลที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อมาถึงขั้นทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่วนั้น ต้องใช้ปัญญาพิจารณา และก็ต้องใช้ศรัทธาอีกเหมือนกัน

สำหรับการใช้ศรัทธาคือความเชื่อนั้นยกไว้ก่อน เอาข้อที่ใช้ปัญญาของตนเอง ที่เป็นกระแสปัจจุบันกันก่อน คือพิจารณาดูในชั้นที่เป็นปัจจุบันดังที่ตามองเห็นนี้ ดังที่พูดกันว่าคนนั้นทำชั่วอย่างนั้น ๆ แต่ได้ดี คนนี้ทำดีอย่างนั้น ๆ แต่ไม่ได้ดี และก็มีตัวอย่างเห็นกันอยู่ทุกกาลสมัยไม่เฉพาะในสมัยปัจจุบันเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงต้องมาทำความเข้าใจในข้อนี้ให้ดีซึ่งต้องใช้ปัญญา

ประการหนึ่งที่ใครจะชี้แจงก่อนในที่นี้ก็คือว่า ต้องแยกแยะว่ามีกรรม และได้มีกิริยาคู่กัน เมื่อเป็นดั่งนี้ก็ต้องมีผลของกรรม และผลของกิริยาคู่กัน ผลของกรรมกับผลของกิริยานั้นต่างกันเป็นอันมาก ดังจะพึงเห็นได้ว่า กรรมคือ การศึกษาเล่าเรียนที่กล่าวมาเป็นตัวอย่างตอนแรกนั้นก็มียกิริยาที่เล่าเรียน คือการเล่าเรียน เป็นกิริยา ส่วนกรรมคือการศึกษาที่กระทำ หรือสิ่งที่กระทำ ด้วยการศึกษานั้นก็ต้องการวิชาวคือ ความรู้ นี่เป็นกรรมที่ให้ผล เป็นวิชาคือความรู้ แต่กิริยาที่ศึกษาเล่าเรียนนั้นต้องทำทุกวัน เช่นต้องมาโรงเรียน ต้องตั้งใจฟัง ตั้งใจเรียน ต้องเหน็ดเหนื่อย แล้วก็ต้องมี

สมุดดินสอ มีหนังสือ เป็นต้น ต้องเสียทรัพย์ในการซื้อหาสิ่งเหล่านี้ ต้องเสียเวลาที่จะเล่าเรียนศึกษา ต้องเสียความสุขสบาย จะนอนก็ไม่ได้นอน จะไปเที่ยวก็ไม่ได้ ต้องมานั่งแกร่วอยู่ในโรงเรียน บางทีก็เบื่อ แปลว่าต้องมีขันติคือความอดทน นี่เป็นกิจวัตรที่เล่าเรียนเพื่อให้บังเกิดผล ต้องเสียทรัพย์ ในการหาอุปกรณ์ เสียเวลาเสียความสุขสบาย จนกว่าจะสำเร็จ ซึ่งนับเป็นเดือนเป็นปี

นึกดูว่าศึกษาตั้งแต่ชั้นอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษากันคนละกี่ปี แล้วยังมาเรียนธรรมวินัยบวชเรียนกันอีก เพราะฉะนั้น ผลของกรรมคือการศึกษานั้นกว่าจะสำเร็จทีละขั้นตอนนั้นนับเป็นเดือน เป็นปียิ่งสูงก็ยิ่งหลายปี แต่ผลของกิจวัตรที่ศึกษาเป็นความทุกข์ เป็นความเสียกันอยู่ทุก ๆ วัน ดังนี้ตรงกันข้าม

เพราะฉะนั้น บุคคลที่ทนไม่ได้ต่อกิจวัตรที่ศึกษาที่ต้องอดทน เสียทรัพย์ เสียเวลา เสียความสุขสบายต่าง ๆ นี้ จึงต้องล้มเลิกกลางคัน นี้ก็เป็นอันมาก ซึ่งเทียบให้เห็นว่ามีผล ๒ อย่าง คู่กันอยู่เสมอดังนี้

ในการทำกุศลนั้น ผลของกิจวัตรที่ทำกุศลจะเป็นฝ่ายเสียก่อน แต่ว่าผลของส่วนกรรมจะปรากฏเป็นความสุขภายหลัง ไม่รู้เหมือนกันว่าจะปรากฏเมื่อใด แต่ว่าวิสัยของบุคคลที่เป็นมนุษย์มีปัญญาก็ยังต้องการกุศล แต่ว่าถ้าเป็นฝ่ายอกุศลแล้ว กิจวัตรที่ทำอกุศลนั้นให้ผลที่ดีก่อน ทำให้คนเข้าใจว่าดีแต่ไม่จริง ผลที่เป็นทุกข์มาทีหลัง

ยกตัวอย่างในทางอกุศลกรรม เช่นการลักทรัพย์ การคดโกง ทุจริตซึ่งอยู่ในอกุศลนาทานกรรม กิจวัตรที่ลักนั้นเมื่อสำเร็จได้ทรัพย์ทันทีไม่ต้องทำมาหากินอะไร คนอื่นทำมาหากินกันรวมทรัพย์เอาไว้ ไปลักขโมยได้สำเร็จก็ได้ทรัพย์ นี่เป็นกิจวัตรขโมย แต่กรรมคือการขโมยให้ผลอีกอย่างหนึ่ง เป็นตัวความทุกข์ อันจะเกิดภายหลัง แต่ผลที่ได้ก่อนคือได้ทรัพย์ทันที ผิดกับกรรมส่วนที่เป็นกุศลนั้น เช่นทาน การให้การบริจาคให้ทานเมื่อใด ก็เสียทรัพย์ทันที ให้น้อยก็เสียน้อย ให้มากก็เสียมาก นี่เป็นผลของกิจวัตรให้ทาน แต่ว่ากรรมคือทานนั้นให้ผลอีกอย่างหนึ่ง คือความสุขอันตรงกันข้าม

เพราะฉะนั้น บุคคลในโลกนี้ผู้มีสติปัญญา มีสายตาไกลฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าของท่านผู้รู้ทั้งหลาย แม้ว่าจะต้องเสียทรัพย์หรืออย่างอื่นเพราะกิจวัตร

ที่กระทำกุศลต่าง ๆ นั้นก็ยอมเสียเพื่อกระทำกุศลต่าง ๆ เช่น ทำทานบ้าง ศีลบ้าง ภาวนาบ้าง หรือแม้ในกุศลสาธารณสงเคราะห์อื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน

บรรดาผู้มีพระคุณทั้งหลายที่นับถือว่ามีพระคุณต่อเรา เช่นบิดามารดาผู้มีพระคุณ ครูอาจารย์ผู้มีพระคุณ มิตรผู้มีอุปการคุณ ตลอดจนผู้มีพระคุณต่อชาติบ้านเมือง เช่น พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระมหากรุณาแก่ชาติบ้านเมืองในสมัยต่าง ๆ ล้วนแต่เป็นผู้ที่เสียสละทั้งนั้น คือการกระทำคุณทุกอย่างนั้น กิริยาที่ต้องเสียสละทั้งนั้น พ่อแม่ผู้มีคุณแก่ลูก ก็เสียสละทุกอย่างเพื่อลูก เรียกว่าทำทานแก่ลูก ให้โนนให้นี้แก่ลูกก็เรียกว่าเสียทั้งนั้น แต่กรรมคือทานที่กระทำนั้นเป็นพระคุณที่อุปการะชีวิตของลูกให้เติบโต ได้รับวิชาความรู้ ตั้งตนเป็นหลักฐานได้ นี่เป็นผลของกรรมคือทานที่พ่อแม่ให้มา แต่ว่ากิริยาคือเสีย เพราะท่านต้องเสียทุกอย่าง ผู้ที่ช่วยชาติบ้านเมือง ผลของกรรมคือการช่วยชาติบ้านเมือง คือการรักษาบ้านเมืองไว้ แต่ว่าต้องเสียสละทรัพย์ เสียสละความสุข เสียสละร่างกาย แขน ขา และชีวิต นี่เป็นผลของกิริยาที่ท่านทำคุณนั้น ๆ แต่ว่ากรรมคือคุณนั้น ๆ ให้ผลอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นความรักชาติบ้านเมืองเอาไว้ได้ ยิ่งเป็นกุศลเป็นคุณมากก็ยิ่งเสียสละมาก แต่ว่าฝ่ายอกุศลนั้นเป็นฝ่ายต้องการได้ในปัจจุบัน ลักษณะเอาฉ้อโกงเอาเหล่านี้ แต่ว่ากรรมเป็นความทุกข์เดือดร้อน

เมื่อใช้ปัญญาพิจารณาเทียบเคียงดูตั้งนี้ก็จะเห็นได้ว่า มีผลของกิริยาและผลของกรรมประกอบกัน บรรดากุศลทั้งหลาย หรือสิ่งที่เป็นคุณทั้งหลายนั้น ต้องมีการเสียก่อนซึ่งเป็นผลของกิริยา บรรดาความชั่วทั้งหลายนั้นได้ก่อนซึ่งเป็นผลของกิริยา เช่นกัน แต่ว่าผลของกรรมที่ติดตามมานั้นทุกอย่าง ทุกประการจะเป็นดังกล่าวมาแล้ว ใช้ปัญญาพิจารณาเทียบเคียงดู ก็จะมองเห็นว่าความจริงเป็นอย่างนี้ เอาสติปัญญาหรือกระแสปัจจุบันพิจารณาดูแล้ว ก็จะมองเห็น และเมื่อมองเห็นแล้วจะทำให้ละความประพฤติที่เป็นอกุศลกรรม และประกอบแต่กุศลกรรมที่ตรงกันข้าม แม้ว่าจะเสียก็ต้องยอมเสีย เพื่อผลที่จะได้รับ และความพินาศอันเป็นผลเสียหายของอกุศลนั้น ถ้าพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วก็จะเห็นได้ชัดมากกว่ามีจริง ส่วนที่บุคคลผู้ประกอบอกุศลกรรมได้ทีแรกเป็นส่วนน้อยและก็เป็นส่วนเฉพาะบุคคล

นึกดูถึงว่าบุคคลที่ประกอบอาชีพการงานต่าง ๆ แสวงหาทรัพย์มาโดยชอบหรือประกอบสัมมาอาชีพะที่เป็นกรรม เช่น ชาวนาปลูกข้าว ชาวสวนปลูกผลไม้ เหล่านี้เป็นต้น ในการประกอบสัมมาอาชีพะนี้ก็ต้องทุกข์ยากลำบากดังกล่าว ครั้นทำงานได้ผลแล้วก็รวบรวมทรัพย์ได้ อีกฝ่ายหนึ่งเกียจคร้านที่จะประกอบสัมมาอาชีพะ ก็คอยจ้องแต่จะลักขโมยเขา เบียดเบียนเขา เขาทำสำเร็จแล้วก็ไปปล้นสะดมหรือโกงเขาบ้าง ไม่ต้องลงมือทำสวน ทำนาทั้งหมด ถ้าคนทั้งหมดเป็นอย่างนี้ คอยจ้องแต่จะขโมยจะโกงกันทั้งเมือง ก็ไม่มีการประกอบอาชีพการงาน บ้านเมืองก็วินาศล่มจมกันหมด แต่ที่ยังดำรงอยู่ได้นั้น ก็เพราะเหตุที่ว่ายังมีคนดีอยู่มากที่ประกอบกิจการงานโดยสุจริต ยอมเหนื่อยยากเสียสละต่าง ๆ ส่วนฝ่ายทุจริตนั้น มีเป็นส่วนน้อย ความดำรงอยู่ของแต่ละบุคคลของส่วนรวมจึงยังอยู่ได้ ถ้าพากันตั้งหน้าโกงกันหมดทั้งเมืองแล้วก็อยู่ไม่ได้ นี่เป็นผลของความชั่วที่เห็นได้ชัด แต่ถ้าไม่พิจารณานึกเข้ามา อาศัยอำนาจของความโลภ โกรธ หลง เข้าครอบงำจิตใจหนาแน่นแล้ว ก็จะบังปัญญาทำให้มองไม่เห็นดังนี้ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายว่าบุคคลที่เป็นมนุษย์ไม่ควรจะเป็นอย่างนี้ แต่ควรจะใช้ปัญญาพิจารณาดังกล่าวแล้ว

ศาสนากับชีวิต

ศาสนาคืออะไร ?

คนในโลกเริ่มนับถือศาสนากันมาแต่เมื่อไร? เป็นที่รับรองกันแล้วว่าคนเริ่มนับถือศาสนากันมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ ก่อนมีประวัติศาสตร์ ได้มีนักค้นคว้า ชูตพบซากศพและสิ่งต่าง ๆ ในสมัยเก่าแก่นั้นลงสันนิษฐานถึงลัทธิศาสนาที่คนเก่าแก่นับถือกันต่าง ๆ เป็นการพิจารณาวัตถุแล้วลงสันนิษฐาน คราวนี้ลองมาพิจารณาถ้อยคำเก่าแก่แล้วลงสันนิษฐานดูบ้าง คำเก่าแก่นั้นขอยกขึ้นมาพิจารณาเพียงคำเดียว คือ คำว่าศาสนานี้เอง คำนี้เป็นคำดึกดำบรรพ์ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะตามหลักฐานปรากฏว่าได้พูดกันมาตั้งแต่ก่อนพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นนานไกลและยังใช้พูดกันต่อ ๆ มาอยู่จนถึงบัดนี้

ในภาษามครว่า สาสนะ ในภาษาสันสกฤตว่า ศาสนะ ในภาษาไทยนำมาใช้ว่า ศาสนา แปลว่าคำสั่งสอน การสั่งสอน คำแปลนี้ถึงยังไม่หมดความหมาย ก็ได้ความหมายที่สำคัญซึ่งอาจอธิบายให้กว้าง ครอบคลุมความหมายทั้งหมดได้ ฉะนั้นลองยกคำแปลนี้ขึ้นพิจารณาว่า คนเราเริ่มสั่งสอนกันมาตั้งแต่เมื่อไร อาจตอบตามเหตุผลว่าคนเราเริ่มสั่งสอนกันตั้งแต่เริ่มรวมกันอยู่ในโลกตั้งแต่ครอบครัวหนึ่งขึ้นไป คือ ตั้งแต่เริ่มมีคนตั้งแต่ ๒ คน ขึ้นไป หรือตั้งแต่เริ่มมีบิดามารดามีบุตรธิดาขึ้นในโลก หรือพูดตามสมัยว่าตั้งแต่มีสังคมมนุษย์หน่วยแรกขึ้น เพราะในเบื้องต้นพ่อแม่ก็ต้องสั่งสอนลูก อย่าว่่าแต่ในหมู่มนุษย์ แม้ในหมู่สัตว์ดิรัจฉานก็มีสั่งสอนกันตามวิธีของสัตว์ เช่น แม่นกก็มีการสอนลูก พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงยกย่องมารดาบิดาว่าเป็นอาจารย์

คนแรก เรียกว่าบูรพาจารย์ของบุตรธิดา เป็นอันว่าอาจารย์อื่น ๆ เป็นอาจารย์ในภายหลัง ฉะนั้น คำสั่งสอนของพ่อแม่ผู้เป็นบูรพาจารย์ จึงเป็นบุพพศาสนา (ศาสนาแรก) ของลูก

แต่คำสั่งสอนของพ่อแม่ที่ให้แก่ลูกโดยมากเพียงพอกแก่ลูกในวัยเล็ก เมื่อโตขึ้น แล้วจึงต้องส่งเข้าโรงเรียน มอบภาระให้แก่ครูอาจารย์สั่งสอนศิลปวิทยาสืบต่อไป ครูอาจารย์ที่ดียอมเป็นทั้งผู้ประสาธศิลปวิทยาดี เป็นทั้งผู้ปกครองศิษย์ดี คำสั่งสอน หรือการสั่งสอนของครูอาจารย์เพื่อผลดังกล่าวนี้นี้ แม้มีการลงโทษเพื่อให้ศิษย์เป็นคนดี ท่านก็เรียกว่าเป็นศาสนาอย่างหนึ่งของอาจารย์ ดังในชาดกเรื่องหนึ่งในตักกนิบาตเล่าไว้ มีความว่า

ในอดีตกาลล่วงมานาน พระเจ้ากรุงพาราณสีได้ทรงส่งพรหมทัตตกุมาร พระราชโอรสไปเรียนศิลปวิทยาในเมืองตักกศิลา เพราะตามนิยมของโบราณพระราชาทิ้งหลายยอมทรงปรารถนาให้พระราชโอรสได้รับอบรม ให้ละมานะ ให้อวดทน ให้เปรี๊ยะปราด สามารถในศิลปวิทยา ให้อบรมรู้ในโลกจารีตทั้งปวง แม้จะมีอาจารย์อยู่ในประเทศก็โปรดส่งพระราชโอรสไปศึกษาในสถานที่ไกล พรหมทัตตกุมารได้เดินทางไปศึกษาอยู่กับ อาจารย์ทิสปาโมกข์ท่านหนึ่งในเมืองตักกศิลานั้น วันหนึ่งได้ไปอาบน้ำกับอาจารย์ เห็นหญิงชราคนหนึ่งกำลังนั่งร่อนงา เห็นงาเป็นมันย่องก็อยากเสวย จึงหยิบมาเสวย กำมือหนึ่ง หญิงชรา ก็มีได้ว่ากระไร เพราะคิดว่าคงหิว วันรุ่งขึ้นพรหมทัตตกุมารได้ทำอย่างนั้นอีก หญิงชรา ก็คงไม่ว่าอะไร ในวันที่ ๓ พรหมทัตตกุมารได้ทำอย่างนั้นอีก หญิงชราจึงร้องขึ้นว่า อาจารย์ทิสปาโมกข์ปล่อยให้พวกลูกศิษย์ยั่วแหย่ของของตน อาจารย์ได้ยินจึงหยุดสอบถาม ได้ทราบเรื่องตลอดแล้วก็รับจะใช้มูลค่าให้ หญิงชรา บอกว่าไม่ประสงค์มูลค่า แต่ขอให้อาจารย์ให้กุมารนี้ศึกษาว่าจะไม่ทำอย่างนั้นอีก อาจารย์ พุดว่าถ้าอย่างนั้นจงคอยดู สั่งให้ศิษย์หนุ่ม ๒ คนจับกุมารที่แขนทั้ง ๒ ไว้ แล้วหยิบ เรียวไม้ไผ่เขียนหลัง ๓ ครั้ง สั่งสอนว่าอย่าทำอย่างนั้นอีก พรหมทัตตกุมารถูกเขียน มีเนตรแดงก่ำด้วยความโกรธ มองดูอาจารย์ทั่วตัว ผูกอาฆาตว่าได้ราชสมบัติแล้ว จักให้ตามอาจารย์ไปฆ่าเสียให้จงได้ ครั้นเรียนสำเร็จแล้ว ก็เข้าลาอาจารย์ แสดงอาการ อย่างมีความเคารพรัก ขอให้อาจารย์รับว่าจะไปกรุงพาราณสีเมื่อให้มาเชิญ แล้วลา

อาจารย์กลับกรุงพาราณสี พระเจ้ากรุงพาราณสีทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรสเรียนสำเร็จกลับมา มีพระราชหฤทัยโสมนัสยินดี ทรงปรารภว่าจะทอดพระเนตรเห็นพระโอรสเป็นพระราชธิดาตั้งแต่พระองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่ จึงมอบราชสมบัติพระราชทาน ครั้นพรหมทัตตกุมารได้ราชสมบัติแล้ว ทรงระลึกขึ้นได้ถึงโทษที่อาจารย์ทำแก่พระองค์ จึงทรงส่งทูตไปเชิญอาจารย์ให้มา ฝ่ายอาจารย์คิดว่าพระราชายังหนุ่ม ตนยังไม่อาจจะพูดให้ยินยอมได้จึงยังไม่ไป ครั้นกาลล่วงไป พระราชาเจริญพระชนม์ขึ้นจนถึงมัชฌิมวัยแล้ว อาจารย์จึงเดินทางไปกรุงพาราณสี ให้กราบทูลให้ทรงทราบ พระราชาทรงยินดีโปรดให้อาจารย์เข้าเฝ้า ครั้นทอดพระเนตรเห็นอาจารย์ก็ทรงรู้สึกเหมือนกำลังถูกเขี่ยนมมีพระเนตรแดงกำขื่นด้วยโทสาคติ (ไฟโทสะ) ทันทัน ตรัสว่า วันนี้อาจารย์ของเรามาถึงที่ตายแล้ว นำมาจจุราชติดมากับหน้าผากของตนแล้ว ตรัสแก้อาจารย์ว่า ท่านระลึกได้ไหมถึงวันที่ท่านเขี่ยนมเราด้วยเรียวไผ่ ท่านไม่ยินดีในชีวิตแล้วหรือจึงมา วันนั้นท่านเขี่ยนมเรา วันนี้เราจะฆ่าท่าน ฝ่ายอาจารย์ไม่แสดงครั้นคร้าม กล่าวตอบด้วยท่วงท่าของอาจารย์ว่า อารยชน (คนเจริญ) ย่อมห้ามปรามคนที่ทำอนารยกรรม (กรรมไม่ดี) ด้วยการลงโทษให้เข็ดหลาบได้ นั้นเป็นศาสนา (การสั่งสอน) มิใช่เป็นเวร ปวงบัณฑิตย่อมเข้าใจกันเช่นนี้มาราช ถ้าข้าพเจ้าไม่ทำให้พระองค์ศึกษาอย่างนั้น ต่อไปพระองค์ประพฤติผิดยิ่งขึ้น ทรงประสพมหันตภัยเสียแล้ว จักทรงได้ราชสมบัติเห็นปานฉะนี้จากที่ไหนเล่า พวกอำมาตย์ที่เฝ้าอยู่ได้สดับเรื่องนั้น ก็พากันกราบทูลสนับสนุนคำของอาจารย์ พระราชาทรงพิจารณาทบทวนแล้ว ทรงเห็นจริงตามคำของอาจารย์ ทรงหายพิโรธสิ้นอาฆาต กลับทรงระลึกถึงคุณของอาจารย์ จึงพระราชทานสิ่งปฏิการต่าง ๆ และทรงตั้งไว้ในที่เป็นบุโรหิตผู้ถวายอนุสาสน์ เรื่องนี้มีคติอยู่มาก แต่โดยเฉพาะแสดงว่า การสั่งห้ามปรามมิให้ทำผิด แม้ของอาจารย์ ก็ถือว่าเป็นศาสนาอย่างหนึ่ง ๆ มาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล

แต่คำสั่งสอนของอาจารย์ก็เพียงพอสำหรับการศึกษาเล่าเรียน และเป็นไปในวงการเรียนหรือภายในโรงเรียน ยังไม่เพียงพอสำหรับคนทั่วไปที่รวมกันอยู่เป็นประเทศชาติ จึงต้องมีคำสั่งสอนของประมุขผู้ปกครองหมู่ชน คำสั่งสอนของผู้ปกครองนี้เรียกในคัมภีร์แต่เก่าก่อนว่าศาสนาเหมือนกัน ดังมีคำเรียกธุรการฝ่ายปกครองว่า ปสาสนธุระ ศาสนะในคำนี้ก็คือนานาอันเอง ท่านแล้วว่า พระเจ้าจักรพรรดิซึ่งเป็น

เจ้าโลกแต่พระองค์เดียวทรงปกครองชาวโลกทั้งสิ้นด้วยทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติในศีล ๕ ศีล ๕ จึงเป็นจักรวรรดิศาสนา พระราชามหากษัตริย์หรือท่านผู้ปกครองผู้ตั้งอยู่ในราชธรรม หรือในธรรมของผู้ปกครอง ย่อมสั่งสอนประชาชนด้วยวิธีต่าง ๆ แม้ในประเทศไทยสยามนี้เองก็มีเล่าไว้ในศิลาจารึกในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหงกรุงสุโขทัยว่า ถ้าไม่ใช่วันอุโบสถ “พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสุขานาลัยสุโขทัยขึ้นนั่งเหนือชานหิน” พระราชทานราโชวาทแก่ประชาราษฎร์ทั่วไป

แต่คำสั่งสอนของผู้ปกครองให้สำเร็จประโยชน์ เป็นเครื่องปกครองทางกาย เป็นพื้น และประกอบด้วย การลงโทษผู้ละเมิดต่าง ๆ ยังไม่เป็นเครื่องปกครองจิตใจ ได้อย่างเพียงพอ จึงมีผู้แสดงคำสั่งสอนขึ้นอีกประเภทหนึ่ง มุ่งสำหรับปกครองจิตใจ ดังที่เรียกกันในบัดนี้ว่า ศีลธรรมหรือศาสนา

การยกศัพท์ว่าศาสนาขึ้นสันนิษฐานในทางว่า คือคำสั่งสอนที่มีในสังคมมนุษย์ ตั้งแต่ต้นเดิมมา และในหมู่มชนทั่วไปนี้ เมื่อกำหนดใจไว้ว่า ศาสนาคือคำสั่งสอน หรือ การสั่งสอนอย่างธรรมดา ๆ นี้เองเท่านั้น ก็จะเข้าใจตามที่แสดงมาโดยตลอด ว่าคำสั่งสอนได้ขยายตัวกว้างออกไปเพื่อให้เป็นเครื่องปกครองคนอย่างเพียงพอโดยลำดับอย่างไร และอาจสรุปคำสั่งสอนทั้งหมดลงได้ เป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

๑. คำสั่งสอนที่ยังไม่เพียงพอ ยังไม่จบ

๒. คำสั่งสอนที่เพียงพอแล้ว จบลงแล้ว

ประเภทที่ ๑ คำสั่งสอนที่ยังไม่เพียงพอ ยังไม่จบนั้น เช่นคำสั่งสอนของบิดา มารดาในชั้นต้น เช่นบิดา มารดาสอนให้ลูกหัดพูด หัดนั่ง ยืน เดิน วิ่ง และหัดในกิจอื่น ๆ แต่ยังไม่พอ เมื่อลูกโตขึ้นจึงต้องส่งไปโรงเรียน แม้คำสั่งสอนศิลปวิทยาต่าง ๆ ในโรงเรียนก็ไม่มี จบศิลปวิทยาแต่ละอย่างก็ยังคงค้นคว้าแก้ไขเพิ่มเติมกันเรื่อยไป และมีมากมาย จึงต้องจัดหลักสูตรกำหนดว่าให้เรียนเพียงไหนในชั้นไหน และเมื่อถึงชั้นไหนก็ให้สำเร็จเสร็จการเรียนกันเสียที แม้วิชาที่เรียกว่าปรัชญาก็เป็นเรื่องไม่จบเหมือนกัน ยังค้นคว้าแก้ไขเพิ่มเติมกันต่อไป คำสั่งสอนของท่านผู้ปกครองที่เรียกในปัจจุบันว่ากฎหมายเป็นต้นก็คงไม่จบสิ้น ไม่เพียงพอ ดังกล่าวเหมือนกัน น่าจะเป็นเพราะเหตุนี้คำสั่งสอนประเภทนี้จึงไม่นิยมเรียกว่าศาสนา

ประเภทที่ ๒ คำสั่งสอนที่เพียงพอแล้ว จบลงแล้ว ได้แก่คำสั่งสอนที่เรียกว่า ศาสนาในบัดนี้ เพราะทุกศาสนาต่างก็แสดงคำสั่งสอนถึงที่สุดตามลัทธิของตน เช่น บางศาสนานับถือเทวดาประจำธรรมชาติต่าง ๆ ก็แสดงว่ามีที่สุดเพียงเทวดาเหล่านี้เท่านั้น บางศาสนานับถือเทพเจ้าผู้สร้างมากองคंब้าง องค์เดียวบ้าง ก็แสดงว่ามีที่สุดเพียงเทพเจ้าเท่านั้น บางศาสนานับถือธรรม ก็แสดงธรรมที่สูงที่สุด ที่บุคคลพึงเข้าถึงได้ด้วยปัญญาของตน คำสั่งสอนประเภทที่ ๑ เช่นคำสั่งสอนของมารดาบิดาดังกล่าวแล้ว สั่งสอนอยู่ในเหตุผลใกล้ ๆ ตัว แม้ที่ไกลออกไปดังศิลปวิทยาต่าง ๆ ตลอดถึงปรัชญาต่าง ๆ ผู้แสดงที่เป็นต้นเดิมเองก็ไม่ปรากฏว่าใครบัญญัติตนเองว่าเป็นผู้รู้จบแล้ว ส่วนคำสั่งสอนประเภทที่ ๒ อันเรียกว่าศาสนาสั่งสอนในเหตุผลที่กว้างที่ไกลตัวออกไปจนถึงที่สุด ดังเช่นเมื่อสอนเรื่องโลก ที่สุดโลกในด้านอดีตก็คือการสร้างโลกหรือกำเนิดโลก ที่สุดในด้านอนาคตก็คือเรื่องความสิ้นสุดของโลก และผู้แสดงก็บัญญัติว่าเป็นผู้รู้จบแล้ว

คำสั่งสอนประเภทที่ ๑ ไม่มีปัญหาต่อไป ส่วนประเภทที่ ๒ อันเรียกว่า ศาสนานั้น มีปัญหาต่อไปว่าผู้แสดงเป็นผู้รู้จบจริงหรือไม่ คำสั่งสอนนั้นเพียงพอแล้ว จบลงแล้วจริงหรือไม่ ปัญหานี้ภูมิปัญญาของคนเรานี่เองเป็นผู้ตอบได้ คือถ้าถูกต้องกับความจริงอย่างบริบูรณ์บริสุทธ์แล้ว ก็เป็นศาสนาที่บริบูรณ์บริสุทธ์ คือเพียงพอแล้ว จบลงแล้ว

ถึงอย่างไรก็ตาม เมื่อเว้นส่วนที่เป็นปรมาตมะหรือส่วนที่สูงสุดของแต่ละศาสนาเสีย กล่าวเฉพาะส่วนที่เป็นประโยชน์แก่ชีวิตปัจจุบัน ศาสนาที่ดีทุกศาสนาย่อมสั่งสอนให้คนทุกคนประกอบด้วยศีลธรรม มีศีลธรรมเป็นเครื่องปกครองจิตใจและความประพฤติ ไม่มีศาสนาที่ดีศาสนาไหนสั่งสอนให้คนทอดทิ้งศีลธรรม ฉะนั้น ศาสนิกชนคนที่นับถือศาสนาแม้ศาสนาใดศาสนาหนึ่ง ล้วนเป็นผู้ที่นับถือหลักศีลธรรมในโลก มีศีลธรรมเป็นหลักปกครองใจและความประพฤติ แม้นับถือศาสนาต่างกัน แต่ต่างเคารพอยู่ในหลักศีลธรรมด้วยกันจึงอยู่รวมกันได้โดยสงบสุข

ศาสนาเครื่องบอกลักษณะคน

คนเราที่อยู่ร่วมครอบครัว ร่วมหมู่ ร่วมถิ่นฐานบ้านเมือง จนถึงอยู่ร่วมโลกกัน โดยปกติเมื่อพบกันเข้าก็รู้จักกันว่า คนไทย คนจีน คนแขก คนฝรั่ง เป็นต้น เพราะมีลักษณะหน้าตาผิวพรรณเป็นต้น เป็นเครื่องบอกให้รู้ แต่ถ้าจะมีใครสักคนหนึ่งไม่มีลักษณะบอกได้ว่าเป็นชาติไหนปรากฏตัวเข้ามา ใครจะรู้ได้หรือว่าเขาเป็นคนอะไรมาจากไหน ดูเป็นคนแปลกประหลาดในโลกฉันใด คนที่นับถือศาสนาต่าง ๆ ก็ฉันนั้น เมื่อพบกันก็ย่อมจะรู้จักกันได้ว่าใครเป็นคนอย่างไร มีหลักเชื่อถือปฏิบัติอย่างไร หรือมีศีลธรรมอย่างไร ถึงจะถืออย่างคร่ำครืออย่างไรก็ยังดูรู้จักกันได้ เพราะทุกศาสนาย่อมแสดงหลักธรรมของตนไว้ทั้งนั้น เป็นเครื่องชี้ให้ทราบได้ว่า ศาสนิกชนของศาสนา นั้น ๆ เป็นอย่างไร คือมีทางปฏิบัติตามลัทธิศาสนานั้น ๆ อย่างไร แต่ถ้าจะมีใครที่ไม่ นับถือศาสนาอะไรมาปรากฏตัวขึ้น ใครจะรู้ได้ว่าเขาเป็นคนอะไร มีหลักเชื่อถืออย่างไร ดูเป็นคนแปลกประหลาด อันจะต้องพึงระมัดระวัง เพราะไม่รู้ว่าจะมาทำอะไร มีความ คิดเห็น นับถืออะไรอยู่ เพราะตามธรรมดาทุกคนจะต้องนับถือหลักอันใดอันหนึ่งอยู่ ทั้งนั้น ดังได้แสดงแล้วตั้งแต่ต้น ว่าศาสนาคือกำลังสอนนั้นมีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ คนนับถือคำสั่งสอนก็มีมาตั้งแต่ดึกดำบรรพ์เหมือนกัน ฉะนั้น จึงไม่มีใครที่ไม่มีหลัก อะไรเป็นที่นับถือเลย ถ้าไม่เป็นศาสดาตั้งหลักของตนขึ้นสั่งสอนเอง ก็ต้องนับถือรับ ฟังคำสั่งสอนจากผู้อื่น คนเช่นนี้ จึงต้องตรวจสอบให้แน่ว่าเขาเป็นศาสดาองค์ใหม่ขึ้น หรือนับถือศาสนาของศาสดาใหม่อื่นองค์ไหน

บางคนอาจลังเลใจในศาสนาต่าง ๆ ที่แสดงตรงกันมาบ้าง ขัดกันบ้าง จึงยังไม่ปลงใจนับถือจริงลงได้ ถ้ายังไม่นับถือเพราะเหตุเช่นนี้ ก็ยังไม่ควรตำหนิ เพราะมี เหตุผลที่สมควรอยู่ แต่ถ้าไม่ศึกษาสอบสวน ปล่อยให้ลังเลใจอยู่เรื่อยไป ก็กลายเป็น

คนหลักลอยทางจิตใจ ถ้าศึกษาสอบสวนตามเหตุผลให้ตลอด ก็จะเป็นประโยชน์มากกว่าเชื่อถืออย่างไม่มีเหตุผล

ทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้พุทธศาสนิกชนเชื่อถือตามเหตุผลด้วยปัญญาของตน ทรงแนะนำให้พากันมาดูให้เห็นประจักษ์ด้วยตนเอง ดังบทพระธรรมคุณว่า “เอหิภุชฺสาโก ควรเรียกให้มาดู” เมื่อจะทรงแสดงปฐมเทศนาในวันอาสาฬหบูชาบรมก็มีมิได้ทรงขอให้ฤๅษีทั้ง ๕ เชื่อก่อน เพียงแต่ตรัสให้ตั้งใจฟังเมื่อทรงแสดงปฐมเทศนาจบลงแล้ว พระโกณฑัญญะเกิดดวงตาเห็นธรรม คือเห็นจริงขึ้น พระพุทธเจ้าตรัสอุทานว่า “โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ” (จึงเกิดมีคำเรียกท่านว่า พระอัญญาโกณฑัญญะสืบมา) มิได้ตรัสว่าโกณฑัญญะได้เชื่อพระองค์แล้วเลย พระโกณฑัญญะนี้เองได้เป็นปฐมอริยพุทธศาสนิกในโลกตั้งแต่เมื่อเกิดดวงตา คือปัญญาเห็นธรรม พระพุทธเจ้าได้ทรงอบรมฤๅษีอีก ๔ รูปให้ได้ดวงตาเห็นธรรม ในต่อมาได้ทรงอบรมฤๅษีทั้ง ๕ ให้ได้ปัญญา เป็นเหตุให้พ้นทุกข์ทั้งหมดเหมือนพระองค์ ได้เสด็จจาริกประกาศพระพุทธศาสนาแสดงหนทางที่ชอบแก่โลกโดยลำดับ จึงมีพุทธศาสนิกชน คือพระสงฆ์สาวก หรือพุทธบริษัท พุทธมามกะ พุทธมามิกา ต่อมาจนถึงทุกวันนี้

พระพุทธเจ้าได้ทรงยังล้อพระธรรมให้หมุนไปในโลกตั้งแต่ทรงแสดงปฐมเทศนา เป็นต้นมา จึงเรียกชื่อ ปฐมเทศนาโดยเฉพาะว่า ‘ธรรมจักร’ แปลว่าล้อคือธรรม จะเรียกวันที่ทรงแสดงคือวันอาสาฬหบูชาว่ามีว่าวันธรรมจักรก็ได้ เมื่อล้อพระธรรมหมุนไปในที่ใดทิศใด ก็ปรากฏรรคาคือทางที่ชอบขึ้นในที่นั้นทิศนั้น เป็นสายเดี่ยวประกอบด้วยองค์ประกอบ ๘ ประการ คือ เห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ ใครเดินทางชอบมีองค์ประกอบ ๘ รวมกันเป็นทางเดี่ยวนี้อันนี้แล คือพุทธศาสนิก พระพุทธเจ้าตรัสว่า

เอตณฺหิ ตุมฺเห ปฏิปชฺชถ มารเสนปปโมหนํ ท่านทั้งหลายจงปฏิบัติเดินทาง
ที่ท่ามารและเสนาให้หลงนี้แล

เอตณฺหิ ตุมฺเห ปฏิปนฺนา ทุกฺขสฺสนุตํ กริสฺสถ ท่านทั้งหลายปฏิบัติเดินทาง
นี้แล้วจักทำทุกข์ให้สิ้นสุดได้ ดังนี้

ทำไมคนจึงนับถือศาสนา ?

คนในโลกนี้ ส่วนมากทำไมจึงนับถือศาสนา น่าจะตอบอย่างสั้น ๆ ว่า เพราะคนส่วนมากเห็นว่าศาสนาอาจเป็นสรวงคือที่พึ่ง หรือเป็นสรวงของตนได้ เมื่อใดคนเห็นว่าศาสนาใดไม่อาจเป็นสรวงคือที่พึ่งของตนได้แล้ว ก็จะเสื่อมหรือเลิกนับถือศาสนานั้นเมื่อนั้น ฉะนั้น ศาสนาที่จะดำรงอยู่ได้ จึงต้องเป็นศาสนาที่อาจเป็นสรวงของคนได้จริง แต่ก็ต้องเกี่ยวแก่คนด้วยเหมือนกัน คือ แม้จะเป็นศาสนาที่เป็นสรวงได้จริง ถ้าคนไม่นับถือ ไม่ถึงเป็นสรวงจริงหรือนับถือถึงเป็นสรวงในทางผิด ก็ทำให้ศาสนาเสื่อมไปได้เหมือนกัน เหมือนอย่างเอกราชหรืออิสรภาพของประเทศชาติ ซึ่งเป็นของดี ถ้าคนในประเทศชาติไม่รักษาไว้ให้ดีก็อาจเสียไปได้ การที่เสียไปนั้นมิใช่เป็นเพราะเอกราชหรืออิสรภาพนั้นไม่ดี แต่เป็นเพราะรักษาไว้ไม่ได้เอง ฉะนั้น ศาสนิกคือคนที่นับถือศาสนาเองจึงเป็นเหตุให้ศาสนาเสื่อมไปได้ รวมความว่าศาสนาที่จะดำรงอยู่ได้ เพราะศาสนาเป็นสรวงได้จริง ๑ คนนับถือหรือถึงเป็นสรวงจริง ๑ ฉะนั้น

สรวง แปลว่า ที่พึ่ง ที่พึ่งพำนัก ที่พึ่งกำจัดภัย คือที่พึ่งที่ช่วยให้พ้นภัยได้ เมื่อเกิดภัยขึ้น ที่ใดช่วยให้พ้นภัยให้ปลอดภัยได้ที่นั้นแหละเรียกว่าสรวง คือที่พึ่งของตน ภัยได้แก่สิ่งที่พึงกลัว ความกลัวที่เกิดขึ้นในสิ่งที่พึงกลัวนั้นก็เรียกว่าภัย ความกลัวเกิดขึ้นจากอะไร ความกลัวเกิดขึ้นจากความรักหรือสิ่งที่รัก รักในสิ่งใดมากก็กลัวมากกว่าสิ่งที่รักนั้นจะเป็นอันตราย และถ้าเห็นว่าอะไรจะทำอันตรายแก่สิ่งที่รัก ซึ่งมีอำนาจเหนือตนอยู่ ก็จะกลัวต่อสิ่งนั้นมาก ยอดแห่งสิ่งที่รักของคนและสัตว์ดิรัจฉานทั่วไปนั้นคือชีวิตของตนเอง สิ่งที่รักอื่น ๆ ก็เป็นที่รักรอง ๆ ลงมา จึงพากันกลัวอันตราย

ของชีวิตมากที่สุด สิ่งที่เราที่เนื่องกับชีวิตอีกอย่างหนึ่งคือที่ตั้งอาศัยของชีวิต อันหมายถึงร่างกาย ประกอบด้วยจิตใจ จึงพากันกลัวอันตรายที่จะมาบั่นทอนร่างกาย เมื่อรักในชีวิต รักในร่างกาย ก็พลอยรักในคน ในทรัพย์สมบัติและสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอุปกรณ์ (เครื่องอุดหนุน) หรือเป็นปัจจัย (เครื่องอาศัย) ให้เกิดความสุขแก่ชีวิตและร่างกายอีกมากมาย จึงพากันกลัวอันตรายที่จะเกิดแก่สิ่งอุปกรณ์เหล่านี้ มากบ้าง น้อยบ้างตามแต่จะรักมากหรือรักน้อยเพียงไร รวมความว่า โดยปกติคนกลัวภัยที่จะเกิดแก่ชีวิตคือกลัวตายมากที่สุด ต่อลงมาก็กลัวภัยที่จะเกิดแก่ร่างกายและแก่ทรัพย์สินเป็นต้นคือกลัวเจ็บและกลัวขาดสุข ดังจะยกตัวอย่างว่า งูพิษ แขนหัก ของหาย ๓ อย่างนี้ใครกลัวอะไรมากที่สุดเป็นอันดับที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ตามตัวอย่างนี้ คนทั่วไปจะกลัวงูพิษมากที่สุดเป็นอันดับที่ ๑ เพราะอาจจะกัดตาย กลัวแขนหักเป็นอันดับ ๒ เพราะทำให้ร่างกายเจ็บหรือพิการ กลัวของหายเป็นอันดับ ๓ เพราะทำให้ขาดของใช้สอยทำให้ขาดความสุขความสะดวก จึงรวมพูดสั้น ๆ ว่า รักมากก็กลัวมาก รักน้อยก็กลัวน้อย ไม่รักอะไรเลยก็ไม่ต้องกลัวอะไรเลย

ทุกคนคงเคยมีความกลัวอยู่ด้วยกัน เพราะต่างก็มีความรักในชีวิตร่างกายและมีความสุขเหมือน ๆ กัน จึงกลัวสิ่งที่จะเป็นภัยแก่ชีวิตเป็นต้น เมื่อยังเป็นเด็กเล็กมากยังไม่เคยเสียอะไรยังไม่รู้จักกลัวตาย แต่ก็สังเกตได้ว่ากลัวเจ็บ นักสังเกตบางท่านกล่าวว่า สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่มีความรู้ยังไม่รู้จักกลัวตาย แต่แสดงว่ารู้จักกลัวเจ็บ สัตว์ดิรัจฉานจำพวกที่มีความรู้มากจึงรู้จักกลัวตาย คำกล่าวนี้อาจเป็นไปได้ เพราะอาจเทียบได้กับเด็กดังกแล้ว น่าสังเกตว่าเด็กเล็ก ๆ ค่อยรู้จักเจ็บในเมื่อได้ผ่านเจ็บมาบ้างแล้วและค่อยรู้อะไรบ้างแล้ว ดังเช่นเด็กเล็ก ๆ มองเห็นไฟยังไม่รู้จักไฟ จึงเอื้อมมือไปจับ ถ้าจับถูกไฟ ไฟก็จะลนมือให้เจ็บให้ร้อน เด็กก็จะร้องเพราะมีความรู้สึกเจ็บทำให้ไม่กล้าจับไฟเพราะกลัวเจ็บ ส่วนอาการหลบภัยอาจมีตามระบบของร่างกายตามธรรมชาติ เช่นเมื่อมือถูกไฟมือก็ชักกลับหรือกำมือ ตากะพริบเมื่อผงเข้าตา เด็กเล็ก ๆ ก็แสดงอาการดังกล่าวได้ทั้ง ๆ ที่ยังไม่เคยเสียอะไร ต่อเมื่อรู้จักเสียสละขึ้น โดยเฉพาะคือเมื่อรู้จักกลัวขึ้น จึงรู้จักกลัวเจ็บ กลัวสิ่งที่ทำให้เจ็บ และรู้จักกลัวตายต่อเมื่อเริ่มรู้จักรักชีวิตและรู้ว่าความตายคือความสิ้นสุดของชีวิต จึงกลัวสิ่งที่เป็นอันตรายแก่ชีวิต นอกจากนี้ยังกลัวในสิ่งอื่น ๆ อีก

สิ่งที่กลัวนั้นโดยลักษณะทั่ว ๆ ไปคือสิ่งที่มีอำนาจ สามารถให้โทษให้ทุกข์ได้ เป็นสิ่งที่มองเห็นตัวได้ก็มี เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นตัวก็มี สิ่งที่มีมองเห็นตัว เช่นคนที่สามารถลงโทษได้ สัตว์ดิรัจฉานที่อาจทำอันตรายได้ เครื่องประหารต่าง ๆ รถที่อาจวิ่งชนหรือทับเอาได้ หรือ ภัยธรรมชาติ เช่น แผ่นดินไหว น้ำท่วม ภูเขาไฟระเบิด ลมใต้ฝุ่น พายุ ส่วนสิ่งที่มองไม่เห็นตัวนั้น เช่น ผีสิง เทวดาที่คิดกลัวกันตั้งแต่ ดึกดำบรรพ์

บางที เมื่อเด็กเริ่มรู้จักเพียงสามมากขึ้น ก็ถูกอบรมด้วยวิธีหลอกให้กลัว เช่น บอกว่าตุ๊กแกจะกินตับ ภูเขาจะกินตับ จะนำไปขายให้แก่แขก เป็นต้น เพื่อให้เด็กหยุดร้อง บางทีเมื่อเด็กไปยืนในที่หมิ่นจะพลัดตกลงไป ก็บอกว่าหยุดชน อย่าไปยืนที่นั่น ผีจะผลัก เมื่อเด็กจะลงเล่นน้ำ ก็บอกว่าอย่าลงไป ผีจะจูดขา เมื่อเห็นเด็กน่ารัก ก็ต้องพูดว่าน่าเกลียดเพื่อให้ผีพลอยเกลียดจะไม่นำเด็กไป ถ้าพูดว่าน่ารัก ผีจะพลอยรัก และนำเอาเด็กไป ผู้ที่บอกหรือพูดเช่นนี้ บางทีก็เชื่ออย่างนั้น หรือไม่เชื่อทีเดียวก็วิ่งเกรงอยู่บ้าง หรือเกรงคนที่เชื่อจะไม่สบายใจจึงพูดเพื่อรักษาใจคนที่เชื่อ แต่ผู้ที่มีเหตุผลย่อมไม่อบรมเด็กด้วยวิธีหลอก แต่อบรมด้วยเหตุผล เช่น ห้ามเด็กมิให้ยืนในที่หมิ่น ด้วยชี้แจงว่าอาจจะตกลงไปเป็นอันตราย ห้ามเด็กมิให้ลงเล่นน้ำ ด้วยชี้แจงว่าถ้าว่ายน้ำไม่เป็นจะจมลงไปอย่างไร และไม่ชักนินยหรือชักนำไปเด็กกลัวผี เด็กที่ได้รับอบรมด้วยเหตุผลจะรู้จักใช้เหตุผลขึ้นโดยลำดับ บางทีเมื่อถูกผู้ใหญ่ให้ไปหยิบอะไรในห้องมืด ถ้าจะป้ายเปียงก็อ้างว่ากลัวมืด แทนที่จะอ้างว่ากลัวผี

ความกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็นตัว เช่น กลัวผีนี้เป็นที่รับรองกันว่าได้มีมาตั้งแต่ ดึกดำบรรพ์ นอกจากกลัวยังนับถือผีบางประเภท เช่น ผีบรรพบุรุษ ผีฟ้า หรือเทพต่าง ๆ เพราะเชื่อว่านอกจากมีพระเดชให้โทษให้ทุกข์ได้แล้วก็ยังมีพระเดชป้องกันโทษทุกข์ และมีพระคุณเกื้อกูล ให้เกิดความสุขความเจริญอีกด้วย เมื่อเห็นว่าผีเหล่านี้ สิ่งสถิตอยู่ในที่ใด เช่น ที่ภูเขาใหญ่ ที่ป่า ที่สวน ที่ต้นไม้ใหญ่ ก็ไปบูชาในที่นั้น ขอพึ่งให้ช่วยบำบัดภัยอันตราย ให้ช่วยบอกโชคลาภ สมดังพระพุทธบาทหนึ่งแปลความว่า “มนุษย์ทั้งหลายถูกภัยคุกคามแล้ว ย่อมถึงภูเขา ป่า สวน ต้นไม้ที่เป็นเจดีย์ทั้งหลาย ว่าเป็นสภาระคือที่พึ่งกันเป็นอันมาก” ผีที่ขอพึ่งถึงเป็นสภาระเหล่านี้มองไม่

เห็นตัว แต่ก็ยังมองเห็นที่สิ่งสถิต มีภูเขาเป็นต้น นับว่าเป็นพวกผิดิน หรือภูมเทวดา ผู้อาศัยอยู่บนดิน หรืออาศัยอยู่บนสิ่งที่ตั้งอยู่บนดิน นอกจากนี้ยังนับถือพวกผีฟ้า หรือเทวดาที่เป็นเจ้าแห่งลมฝนเป็นต้น ที่ปรากฏอยู่บนฟ้า หรือที่ตกลงมาจากฟ้า เพราะเชื่อว่าลมฝนเป็นต้นเหล่านี้ คงมีเจ้าทุก ๆ อย่าง ผู้อาศัยอยู่บนฟ้า เป็นอันว่าขอ ฟังถึง เป็นสภาวะในสิ่งที่มองไม่เห็นตัว ทั้งเทพทั้งถิ่นที่อาศัยของเทพนั้น ๆ เมื่อนับถือ เทพต่าง ๆ แข่งขันกันมากขึ้น ไม่ยอมลงกัน ผู้นับถือเองก็ซัดส้างใจในเทพที่ตนนับถือ จึงเกิดนับถือเทพผู้สูงสุดแต่น้อยองค์หรือแต่องค์เดียว และเชื่อว่าเป็นผู้สร้างผู้ทำในสิ่ง ที่คนไม่รู้ทั้งหมด แม้เทพเหล่านี้ก็เป็นสิ่งที่มองไม่เห็นตัวตลอดทั้งที่อยู่อาศัย แต่ก็ เป็นความเชื่อที่รวมความเชื่อของคนให้เป็นกลุ่มเป็นก้อนไว้ได้ตามคราวตามสมัย ความเชื่อ ถือในสิ่งที่มองไม่เห็นตัวทั้งหมดนี้น่าจะเติบโตมาจากกลัวผีอย่างธรรมดาในเองซึ่งได้รับการ ส่งเสริมขึ้นโดยลำดับ การอบรมสั่งสอนด้วยวิธีให้กลัวผีอย่างธรรมดาใช้สำหรับเด็ก ดังกล่าวแล้ว แม้เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่แล้วก็คงสั่งสอนให้กลัวอยู่นั่นเอง เป็นอันไม่พ้น จากกลัวในสิ่งที่มองไม่เห็นตัว

สิ่งที่มองไม่เห็นตัวเหล่านี้ เป็นต้นว่าเทพประจำลม เทพประจำฝน เป็นต้น ในสมัยที่มนุษย์พบเหตุผลของธรรมชาติมากขึ้น ก็กลายเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ไปเป็นอันมาก และเมื่อพบหลักของการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ หลักของการ สร้างสำเร็จรูปก็กลายเป็นการเปลี่ยนแปลง รวมความว่า สิ่งที่มองไม่เห็นตัวที่คิดว่า เป็นอะไรต่าง ๆ เมื่อความรู้เจริญขึ้น ก็ทำให้มองเห็นตัวขึ้น คือมองเห็นเหตุผล เมื่อมองเห็นเหตุผลมากขึ้นเช่นนี้ ความนับถือในสิ่งที่มองไม่เห็นก็น้อยลง เปลี่ยนมา นับถือในเหตุผล ความรู้ในเหตุผลที่เจริญขึ้นโดยมาก เป็นเหตุผลทางวัตถุ จึงมีวัตถุที่ ประดิษฐ์ขึ้นมากมาย เป็นเครื่องบำรุงสุขก็มี เป็นเครื่องก่อทุกข์ก็มี เช่นเครื่องประหาร ประหารต่าง ๆ ทำให้คนมิใช่น้อยคิดฟังวัตถุ เหมือนอย่างวัตถุเป็นสภาวะ และตีราคา วัตถุสูงกว่าสิ่งอื่น ๆ บางทีตีราคาวัตถุสูงกว่าคน ฉะนั้น เมื่อยังนับถือสิ่งที่มองไม่ เห็นตัว ถ้าจะกล่าวว่าคุณคนเป็นทาสของสิ่งนั้นก็ไม่ได้ ครั้นเปลี่ยนมานับถือวัตถุ ก็อาจ กล่าวว่าคุณคนกลายเป็นทาสของวัตถุต้องทำงานเพื่อวัตถุเท่านั้น

เครื่องป้องกันภัยของชีวิต

โลกในสมัยที่เจริญด้วยความรู้ในเหตุผลทางวัตถุ และเจริญทางวัตถุนี้ ลดภัยทางธรรมชาติลงได้มาก เช่น ใช้สายล่อฟ้ากันฟ้าผ่า ทำท่อนบก้นน้ำ และลดภัยทางไข้เจ็บลงได้มาก จนปรากฏว่าคนในโลกบัดนี้คิดเฉลี่ยแล้วมีอายุยืนขึ้น มีไฟฟ้าใช้เพื่อกิจการต่าง ๆ มีรถต่าง ๆ ใช้บนพื้นดิน มีเรือต่าง ๆ เดินในแม่น้ำในมหาสมุทร มีเครื่องบินในอากาศ มีสิ่งต่าง ๆ อีกมากมาย แม้จะลดภัยทางธรรมชาติได้มาก แต่ก็ทวีภัยที่เกิดจากกรรม (การที่กระทำ) ของคนด้วยกันมากขึ้น ในส่วนใหญ่ เช่น ได้เกิดสงครามโลก ๒ ครั้งมาแล้วในระยะหลังที่ห่างกันไม่นานนัก ในสงครามโลกแต่ละครั้งคนได้ทำลายชีวิตและทรัพย์สินสมบัติของกันและกันมีจำนวนมากมาย ภริยาสามีต้องตายจากพลัดพรากกัน ลูกต้องกำพร้าพ่อ ทหารและประชาชนต้องล้มตายหรือพิการเหลือที่จะนับ เมื่อสงครามโลกสงบลงแล้วความทุกข์ยากคับแค้นขาดแคลนก็ยังไม่สงบยังมีต่อไปอีก จิตใจคนส่วนมากกระด้างขึ้นระส่ำระสายมากขึ้น การกระทำของคนก็กระด้างขึ้น ความโอบอ้อมอารีกันอย่างบริสุทธิ์ใจน้อยลงไป ความเห็นแก่ตัวมีมากขึ้น หวาดระแวงกันมากขึ้น ฉะนั้น แม้สงครามทางกายสงบ แต่สงครามทางใจยังไม่สงบยังตระเตรียมเพื่อรุกรานหรือเพื่อป้องกันกันต่อไป และใช้ความรู้ในเหตุผลภายนอกหรือความรู้ทางวิทยาศาสตร์ประดิษฐ์เครื่องอาวุธสำหรับประหารกัน จนถึงอาจทำลายคนทั้งโลกได้ ฉะนั้น สิ่งที่ยังมองไม่เห็นตัว เช่น ฝึจำพวกต่าง ๆ ที่กลัวกัน ฝึฟ้า เช่น เทพแห่งดิน น้ำ ไฟ ลมต่าง ๆ เป็นต้น มาเป็นที่พึ่งของคนในบัดนี้ไม่ได้เพราะกลายเป็นปรากฏการณ์ตามธรรมชาติเสียมิใช่น้อย คนกลับเป็นผู้ควบคุมปรากฏการณ์ตาม

ธรรมชาติเสียเอง จะฟังวัตถุประสงค์ไม่ได้ เพราะวัตถุประสงค์การเบียดเบียนกันของมนุษย์ไม่ได้ วัตถุประสงค์เป็นนายของคนเป็นเครื่องมือใช้เบียดเบียนกันแรงยิ่งขึ้น ฉะนั้น คนโดยมากจึงมีใจรวนเรระส่ำระสาย คิดสั้นเข้ามาแค้นเข้ามา คิดแก้ปัญหาแต่เฉพาะหน้า ปล่อยวันพรุ่งนี้ให้เป็นเรื่องของวันพรุ่งนี้ปล่อยคนอื่นให้เป็นเรื่องของคนอื่น ทำนองให้เราเป็นสุขใครจะทุกข์ไม่ใช่เรื่องของเรา วันนี้ใช้ให้เป็นสุข พรุ่งนี้คิดหาใหม่ คิดแคบ ๆ สั้น ๆ อะไรทำนองนี้ ดีชั่วไม่ต้องคำนึงดูก็ใกล้กับความคิดของเพื่อนสัตว์ร่วมโลกเข้าไป ใกล้กับวัตถุประสงค์ที่ไม่มีจิตใจเข้าไป ความทุกข์เดือดร้อนและความเสื่อมโทรมต่าง ๆ เหล่านี้เป็นภัยแก่คนทั้งที่เป็นส่วนย่อยทั้งที่เป็นส่วนรวม เป็นภัยแก่ชีวิตที่ทุก ๆ คนรัก เป็นภัยแก่ร่างกายและจิตใจ เป็นภัยแก่ความสงบสุขที่ทุก ๆ คนสงวนต้องการ และเป็นภัยที่คนสร้างขึ้นเอง

ทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ภัยที่คนสร้างขึ้นเองเหล่านี้พร้อมทั้งเหตุและวิธีระงับภัยไว้อย่างบริบูรณ์ ด้วยทรงแสดงให้เห็นตามเหตุผลตามหลัก อริยสัจ (ความจริงอย่างประเสริฐแน่แท้) ๔ ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

ความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ อันเป็นผลที่คนทำให้แก่กัน ในเรื่องส่วนตัวหรือในส่วนรวม เช่น ในการสงครามดังเช่นกล่าวมาแล้ว คือตัวทุกข์ โดยปกติชีวิตร่างกายของทุกคนต้องประสบภัยตามธรรมชาติที่ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้อยู่แล้ว คือ แก่ เจ็บ ตาย ยังต้องประสบภัยที่คนกันเองทำให้แก่กันอีก

ความทะยานอยากของตน อันเรียกว่าตัณหา ซึ่งเป็นตัวบงการให้คนประกอบกรรมเบียดเบียนกันต่าง ๆ เป็นตัวสมุทัยเหตุให้ทุกข์เกิด คนที่เป็นทาสของความทะยานอยากย่อมจะทำอะไรเพื่อสนองตัณหาคือความอยากนั้นได้ทุกอย่าง เหมือนอย่างคนใช้ที่ซื่อสัตย์รับใช้นายได้ทุกอย่างสุดแต่นายจะสั่ง คนที่เป็นทาสของความอยากนี้แลเป็นตัวก่อความสงบสุข สร้างทุกข์ภัยต่าง ๆ ให้เกิดขึ้น ถ้าเป็นคนที่มีอำนาจน้อย มีวัตถุประสงค์ทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือน้อย ก็สร้างทุกข์ภัยได้น้อย ถ้าเป็นคนที่มีอำนาจมาก มีวัตถุประสงค์ทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือมากและร้ายแรง ก็สร้างทุกข์ภัยได้มากและร้ายแรง มีตัณหาความทะยานอยากนี้เองเป็นมูลเหตุ

ความดับตัณหา คือดับอยากเสียได้ เป็นนิโรธ ความดับทุกข์ ดับภัย

ทางที่ขอบมืองค์ประกอบ ๘ ประการ ดังระบุไว้แล้ว เป็นมรรคคือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับทุกข์ ดับภัย องค์กรประกอบทั้ง ๘ นั้น จะกล่าวซ้ำอีกครั้งหนึ่ง คือ สัมมาทิฐิ เห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ ภาระงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ สัมมาวายามะ พยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ องค์กรประกอบทั้ง ๘ ประการนี้รวมกันเป็นทางเดียว มีชื่อ ๘ ทาง จึงเป็นมรรค คือทางดับทุกข์ดับภัยได้จริง

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมซึ่งจะคือ ความจริงเหตุและผล ตามหลัก อริยสัจ ๔ ดังกล่าวมาแล้วปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ ว่า ได้มีผู้ฟังเป็นอันมาก เกิดความรู้ความเห็นจริงตามพระธรรม มีความเลื่อมใส กล่าวสรรเสริญว่า พระพุทธเจ้า ทรงประกาศพระธรรม เทศนาโดยปริยาย คือกระแสดความหลายอย่าง ทำให้เห็นทาง ที่จะปฏิบัติแจ้งชัดเจนแก่ปัญญา อุปมาเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ หรือเหมือน เปิดของที่มีสิ่งกำบังไว้ หรือเหมือนบอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือเหมือนอย่างตาม ประทีปไว้ในที่มืดด้วยหวังว่าคนมีตาดีจักได้เห็นรูป ฉะนั้น แล้วกล่าววาจาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง แสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาถึงสรณะจนตลอดชีวิต

พระพุทธเจ้าเป็นสรณะที่พึ่งได้จริง เพราะทรงเป็นผู้ชี้บอกทางพ้นทุกข์พ้นภัย ได้จริง

พระธรรมเป็นสรณะที่พึ่งได้จริง เพราะรักษาผู้ปฏิบัติไว้มิให้ตกต่ำ

พระสงฆ์เป็นสรณะที่พึ่งได้จริง เพราะเป็นผู้ช่วยชี้บอกทางตามที่พระพุทธเจ้า ได้ทรงชี้บอกไว้ และเป็นผู้กำลังเดินทางนั้น หรือได้ผ่านทางนั้นแล้ว เป็นพยานที่อ้าง ได้ว่า พระพุทธเจ้าตรัสจริง เพราะได้ตรัสบอกทางไว้ถูกต้อง และเป็นตัวอย่างชักนำให้ คนอื่นเดินทางต่อไป

กล่าวโดยย่อ เพราะพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นรัตนะ คือแก้วอันอุดม ในโลก จึงเป็นสรณะที่พึ่งของผู้ตั้งใจได้อย่างแท้จริง

ความรู้ในทางวิทยาศาสตร์อาจฟังได้ ในทางเพื่อรู้เหตุผลแห่งธรรมชาติภายนอก เพื่อประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ เพื่อป้องกันแก้ไขภัยธรรมชาติภายนอก ตลอดจนถึงเพื่อประดิษฐ์อาวุธนาขชนิดเป็นต้น แต่วิทยาศาสตร์ไม่สามารถช่วยป้องกันภัยธรรมชาติของร่างกาย คือแก่ เจ็บ ตาย คือจะทำให้คนไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตายหาได้ไม่ ได้เพียงบำบัดบำรุงรักษาไว้ชั่วคราวหนึ่ง คราวหนึ่ง และไม่สามารถป้องกันแก้ไขภัยที่เกิดจากการก่อขึ้นของคนซึ่งมีต้นหาความทะยานอยากเป็นเหตุ โดยตรงกันข้าม ภัยอย่างนี้ย่อมทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ยิ่งสามารถประดิษฐ์ยวดยานไปจนถึงโลกอื่น ก็ยังจะไปก่อภัยขึ้นที่โลกอื่นอีก โดยมากคนเรามากกลัวภัยจากภายนอก คอยหลบภัยภายนอก ในขณะที่เดียวกัน ก็ปล่อยภัยในตนเองออกไปเป็นภัยแก่ผู้อื่น คือประพฤตินไปตามอำนาจใจที่ปรารถนา ทะยานอยากจึงทำร้ายเขาบ้าง พูดว่าร้ายเขาอย่างที่เราเรียกว่าตั้งนินทาสโมสรับ้าง คิดมุ่งร้ายเขาบ้าง เหล่านี้เป็นภัยที่หนักแล้ว อันเกิดขึ้นที่ตัวเองทั้งนั้น และออกไปเป็นภัยแก่ผู้อื่น แล้วก็ย้อนกลับมาเป็นภัยเป็นเวรแก่ตนเอง ฉะนั้น เมื่อฟังพระรัตนตรัย ฟังพระพุทธศาสนา คิดหาความจริง ตามเหตุผลที่ตนเองคอยจับตัวความปรารถนาทะยานอยากไว้ให้อยู่ในอำนาจของตน ไม่ให้ตนอยู่ในอำนาจของความปรารถนาทะยานอยาก และคอยควบคุมความประพฤติให้อยู่ในขอบเขตที่ชอบ ภัยที่เกิดจากตนเองก็จะสงบ ตัวของเราเองก็ไม่เป็นภัยแก่ตัวเราเอง และไม่เป็นภัยแก่ใครอื่น

ทุกยุคทุกสมัยมา เมื่อเหตุการณ์เดือดร้อนอย่างยิ่งเกิดขึ้นในโลก เช่นเกิดสงครามโลก คนก็พากันตื่นตระหนกตกใจ พากันเกิดความลังเลสงสัย เมื่อมุ่งประหารกันก็ทำให้ใจแข็งกระด้างขึ้น และเมื่อต้องช่วยตัวเองให้รอดก็ทำให้ใจคับแคบ เห็นแก่ตัวมากขึ้น และทำให้สงสัยในสภาวะต่าง ๆ ว่าช่วยไม่ได้ หรือน่าจะช่วยไม่ได้ เพราะต้องช่วยตัวเอง ฉะนั้น จึงปรากฏความเสื่อมโทรมทางจิตใจทั่ว ๆ ไป และความนับถือในสภาวะทั้งหลายก็เสื่อมโทรมลงด้วย เพราะคนพากันสงสัยลังเลใจเสียแล้ว เหตุฉะนั้นจึงจำต้องร่วมมือกันแก้ไขความเสื่อมโทรมเช่นนี้เพื่อให้จิตใจกลับเข้าสู่ภาวะปกติ เมื่อป่วยหนักรอดตายหายไข้แล้วก็ต้องพักผ่อน ต้องบำรุงร่างกายอีกระยะหนึ่ง ร่างกายจึงกลับมีสุขภาพเป็นปกติ ทางจิตใจก็เหมือนกัน เมื่อกระทบเหตุการณ์อย่างแรงก็เหมือนเป็นไข้หนัก ต้องเยียวยารักษาบำรุงให้พอสมควร จึงกลับเป็นปกติได้ และ

ข้อที่ต้องช่วยตัวเองต้องพึ่งตัวเองนั้นเป็นการถูกต้อง ทางพระพุทธศาสนาพระพุทธเจ้า
ตรัสสอนให้ช่วยตนให้พึ่งตน ในการปฏิบัติทั้งปวงพระพุทธเจ้าเป็นเพียงตรัสบอกทาง
ปฏิบัติให้รู้ เมื่อฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้า รู้ทางปฏิบัติแล้วก็ต้องปฏิบัติด้วยตนเอง
ในการปฏิบัติจึงต้องพึ่งตน แต่ต้องพึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้บอกทางให้ พึ่งพระธรรมเป็น
ทางเดิน พึ่งพระสงฆ์เป็นผู้เดินนำไปเบื้องหน้าเป็นหมู่ พวกเราทั้งหลายก็เหมือนอย่าง
เดินทางแถวต่อพระสงฆ์ไป เมื่อพึ่งในสภาวะให้ถูกทางดังนี้ พระรัตนตรัยก็เป็นสภาวะ
ได้จริงอย่างไม่ต้องสงสัยแคลงใจ คนที่มีพระรัตนตรัยเป็นสภาวะ ย่อมเป็นคนทำอะไร
ด้วยรู้เหตุผลผิดชอบ พระพุทธเจ้าได้ตรัสเตือนไว้ว่า *อตุตที่ปา...วิหรถ อตุตสรณา
อนนฺยสรณา ทานทั้งหลายจงเป็นผู้มีตนเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง อย่ามีอื่นเป็นที่พึ่งอยู่
ธมฺมที่ปา...วิหรถ ธมฺมสรณา อนนฺยสรณา จงมีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง อย่ามีอื่น
เป็นที่พึ่งอยู่*

ที่พึ่งของชีวิต

ได้แสดงแล้วว่า พระพุทธศาสนาเป็นสรณะที่พึ่งได้จริง คนอาจพึ่งพระพุทธศาสนาเป็นหลักดำเนินชีวิตให้พ้นภัย อย่างน้อยก็ให้พ้นภัยที่เกิดจากตนเอง เพราะตนไม่ประพฤติก่อภัยเวรขึ้นตามหลักพระพุทธศาสนา ฉะนั้น คนที่ต้องการสรณะ ที่พึ่งที่ถูกต้องที่จริง เมื่อได้พบพระพุทธศาสนา จึงมีศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส และนับถือพระพุทธศาสนา ด้วยการถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อันรวมเรียกว่าพระรัตนตรัยหรือ พระไตรรัตน์ เป็นสรณะของตน การถึงดังกล่าวนี้เรียกว่า ไตรสรณคมน์ ไตรสรณะ แปลว่า สรณะ ๓ คมน์ แปลว่า การถึง ไตรสรณคมน์ แปลว่าการถึงสรณะ ๓ อธิบายว่า ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะครบทั้ง ๓

ในการถึงสรณะ ๓ นี้ ควรทำความเข้าใจในวัตถุ (ที่ตั้ง) ที่ถึง ๑ วิธีถึง ๑ การเป็นสรณะ ๑

ข้อ ๑ วัตถุที่ถึง คำว่าวัตถุในที่นี้ มิได้หมายความว่าพัสดุสิ่งของ แต่หมายความว่าที่ตั้งของการถึงหรือที่ถึง เพราะการถึงทุก ๆ อย่างนั้นต้องมีที่ถึงเหมือนอย่างทุก ๆ คนมาถึงบ้านหรือวัด บ้านหรือวัดก็เป็นวัตถุคือที่ตั้งของการถึง แม้ในการทำอะไรทุก ๆ อย่างก็มีวัตถุที่ตั้งของการทำเพื่ออะไร ดังที่เรียกว่าวัตถุประสงค์ วัตถุที่ตั้งของการถึงเป็นสรณะก็คือพระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ คำว่าพระรัตนตรัย หรือพระไตรรัตน์ จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ไตรวัตถุ วัตถุ ๓ พระรัตนตรัยเป็นวัตถุที่ควรถึงเป็นสรณะโดยแท้ แม้เช่นนี้คนที่ไม่รู้จักพระคุณว่าเป็นรัตนดวงแก้วอันประเสริฐที่มีคุณค่าเป็นสรณะที่พึ่งได้จริง ก็ผ่านเลยไปเปล่า ๆ ถึงจะได้พบพระองค์พระพุทธเจ้าเมื่อยังทรงดำรงอยู่ก็ชื่อว่าไม่ได้พบ เหมือนอย่างอุปกะอาชีวก ส่วนคนที่รู้พระคุณว่าเป็นรัตนอันประเสริฐจริง จึงจะรู้จักว่าเป็นวัตถุที่พึ่งถึงเป็นสรณะ

เหมือนอย่างพระปัญจวัคคีย์เป็นต้น ทางที่จะรู้พระคุณนั้น ในบัดนี้ก็ยังมิใช่ไม่แตกต่างจากเมื่อครั้งพุทธกาล คือจะรู้ได้ด้วยวิธีศึกษา ให้รู้พระพุทธศาสนามุ่งสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อศึกษาให้เข้าใจพระพุทธศาสนา จนรู้สึกว่าคุณพระพุทธรูปเป็นผู้ตรัสรู้จริง บริสุทธิ์จริง มีพระกรุณามากจริง พระธรรมทรงบอกแสดงดีจริง พระสงฆ์ปฏิบัติดีจริง ก็ชื่อได้ว่ารู้พระคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นรัตนะดวงแก้วอันประเสริฐจริง เป็นวัตถุที่ควรถึงเป็นสรณะได้จริง ฉะนั้น พระพุทธศาสนา จึงเป็นรัตนารบ่อเกิดแห่งรัตนอันประเสริฐทั้งปวง มีสาระแก่นสารบริบูรณ์ เพียงพอที่จะเป็นสรณะที่พึ่งของชีวิตได้ ผู้ที่ได้ระดับศึกษาพระพุทธศาสนาให้รู้ซาบซึ้งแล้ว ย่อมอดอยู่ไม่ได้ที่จะต้องเกิดความเคารพอ่อนน้อมพระพุทธรูป ซึ่งเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรม แล้วทรงแสดงพระธรรมเป็นพระศาสนา ดังบทนมว่า นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น บางทีคนที่ไม่รู้จักพระองค์ของพระพุทธเจ้า ไม่รู้จักพระประวัติ แต่เมื่อได้ศึกษาพระพุทธศาสนาจนเห็นจริง ที่เรียกว่าเห็นพระธรรม ก็ชื่อว่าเป็นพระพุทธรูป คือเห็นว่าท่านผู้บอกแสดงได้อย่างนี้แหละ เป็นพระพุทธรูปคือผู้ตรัสรู้จริง และเกิดความเคารพอ่อนน้อมแต่ท่านผู้บอกแสดงผู้เป็นต้นเดิม ผู้นั้นจะเป็นใครก็ตาม การศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นทางให้ทราบวัตถุที่พึ่งถึงเป็นสรณะอย่างนี้

ข้อที่ ๒ วิธีถึง วิธีถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะนั้น โดยตรงคือศึกษาพระพุทธศาสนาให้มีความซาบซึ้งถึงคุณของพระพุทธเจ้า ถึงคุณของพระธรรม ถึงคุณของพระสงฆ์ แสดงตนเป็นผู้นับถือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งอย่างสูงสุด และนับถือพระพุทธศาสนา เป็นหลักปฏิบัติของตนตามภูมิตามชั้น การศึกษาพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ซาบซึ้งถึงคุณของวัตถุทั้ง ๓ เป็นหัวใจของการถึง เพราะการถึงพระพุทธรูปถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์นั้น มิใช่เป็นการถึงด้วยกาย แต่เป็นการถึงด้วยจิตใจ ด้วยความรู้ ยกตัวอย่างเช่น ในสมัยเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงดำรงพระชนม์อยู่ ถ้าจะมีใครคอยตามเสด็จใกล้ชิดพระองค์จนถึงจับชายผ้าสังฆาฏิของพระองค์ เมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ผู้มีศรัทธาได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นมาไว้เป็นอันมาก ใครที่ใกล้ชิดพระพุทธรูปปฏิมาที่ประดิษฐานตั้งไว้บูชาในที่ต่าง ๆ หรือห้อยพระพุทธรูปปฏิมาไว้ที่คอของตน เพียงเท่านั้นก็ยังไม่ชื่อว่าเป็นพระพุทธรูป ใครที่เข้าไปในหอพระไตรปิฎก เข้าไปใกล้ตู้พระธรรม

หรือหยิบหนังสือพระธรรมถือไว้ด้วยมือ หรือสักพระธรรมเป็นยันต์ต่าง ๆ ไว้ตามตัว เพียงเท่านั้นก็ยังไม่ถือว่าถึงพระธรรม หรือใครที่เข้าไปหาพระสงฆ์ ดังเช่นเข้าไปหาพระภิกษุสงฆ์ผู้กำลังประชุมกันอยู่ก็ดี เข้าไปหาพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งก็ดี เพียงเท่านั้นก็ยังไม่ถือว่าถึงพระสงฆ์ ต่อเมื่อได้ศึกษาพระพุทธศาสนา จนคุณของพระพุทธเจ้า ชาบซึ่งถึงใจ ใจซาบซึ่งถึงคุณของพระพุทธเจ้า คุณของพระธรรมซาบซึ่งถึงใจ ใจซาบซึ่งถึงคุณของพระธรรม คุณของพระสงฆ์ซาบซึ่งถึงใจ ใจซาบซึ่งถึงคุณของพระสงฆ์ เห็นคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ปรากฏชัดเหมือนอย่างเข้าไปถึงพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม มองเห็นองค์พระพุทธรูปมหามณีรัตนปฏิมากร ประจักษ์ชัดแก่ตา อย่างนี้ถึงชื่อว่าถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ ต้องถึงอย่างนี้ก่อนแล้วจึงจักถึงท่านเป็นสรณะ ที่พึ่งอย่างสูงสุดของตนได้โดยถูกต้อง ถ้าไม่ถึงอย่างนี้ก่อนการถึงท่านเป็นสรณะก็ถึงไม่ถูกท่าน คือถึงไม่ถูกพระพุทธเจ้า ถึงไม่ถูกพระธรรม ถึงไม่ถูกพระสงฆ์ จึงถือเป็นสรณะในทางที่ผิดกันไปตาม ๆ

การถึงด้วยจิตใจด้วยปัญญา มิใช่มีเฉพาะการถึงพระรัตนตรัย แต่มีในการถึงทางใจทั่ว ๆ ไป ดังเช่นความเป็นมิตรหรือความเป็นศัตรูก็เกิดจากจิตใจของฝ่ายหนึ่ง จนไปปรากฏถึงในจิตใจของอีกฝ่ายหนึ่ง จึงจะเกิดเป็นมิตรหรือเป็นศัตรูของกันขึ้น ถ้ายังไม่ปรากฏถึงในจิตของกันแล้วก็ยังไม่รู้กัน ยังไม่เกิดเป็นอย่างไรแก่กัน แม้จะไปในที่ใดโดยปกติ จิตใจก็ไปถึงก่อน เช่น จะมาฟังเทศน์ ใจก็คิดมาก่อนแล้ว เมื่อกำลังฟังเทศน์ถ้าจิตใจไม่คิดถึงเทศน์ คือหูฟัง แต่จิตใจไม่ฟัง แต่คิดไปถึงเรื่องอื่น ก็ชื่อว่าไม่ถึงเทศน์ ต่อเมื่อจิตใจฟังเทศน์ด้วยจึงชื่อว่าถึงเทศน์ เหล่านี้เป็นตัวอย่างแสดงว่าการถึงทางใจมีประกอบอยู่ในเรื่องทั่ว ๆ ไป

โดยเฉพาะ การถึงพระรัตนตรัยต้องเป็นการถึงด้วยจิตใจ ด้วยความรู้ซาบซึ่งในคุณพระรัตนตรัย อันเกิดจากต้นทางคือศึกษาให้รู้ให้เข้าใจซาบซึ่งพุทธศาสนา ดังกล่าวแล้ว การถึงด้วยจิตใจด้วยความรู้ดังนี้ เป็นรากแก้วของการถึงพระรัตนตรัย แต่ก็เป็นเรื่องในจิตใจของแต่ละคนยังไม่แสดงออกให้ประจักษ์แก่ใคร ถึงเช่นนั้นเมื่อศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส และความเคารพนับถือ มีท่วมท้นอยู่ในจิตใจแล้ว ก็คือยังมีได้ที่จะแสดงออกมาให้ประจักษ์แก่ผู้อื่น ว่าตนเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะ คือที่พึ่งอันสูงสุด ด้วยวิธีต่าง ๆ

ข้อที่ ๓ การถึงเป็นสรณะ การถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น ประสงค์ว่าถึงเป็นสรณะที่พึ่งอันสูงสุด จึงมาถึงปัญหาว่า ทำอย่างไรจึงเรียกว่าถึงเป็นสรณะ คำว่าถึงเป็นสรณะ คือถึงเป็นที่พึ่ง พุดอย่างไทย ๆ ว่าเข้าไปพึ่ง การถึงเป็นสรณะนั้น พิจารณาดูพุทธศาสนประวัติทั่วไปแล้ว ประมวลลงโดยย่อได้เป็น ๒ คือ :-

ก. ถึงเป็นสรณะด้วยใจด้วยความรู้

ข. แสดงตนออกว่าถึงเป็นสรณะ

การถึงทั้ง ๒ ประการนี้มีประกอบกันอยู่ จึงเป็นการถึงที่สมบูรณ์ โดยเฉพาะข้อ ก. เมื่อมีขึ้นจริงแล้ว ก็เป็นเหตุให้มีข้อ ข. ตามกันมา ส่วนข้อ ข. อาจมีเพราะทำตาม ๆ กันก็ได้ แต่ถ้าไม่มีข้อ ก. ก็เหมือนต้นไม้ไม่มีแก่น ปรากฏในประวัติพระพุทธศาสนา ว่าท่านที่พึ่งพระรัตนตรัยเป็นสรณะย่อมถึงด้วย ๒ ประการนี้ประกอบกัน

ก. ถึงเป็นสรณะด้วยใจด้วยความรู้นั้น รวมความว่าตั้งใจถึงความเชื่อ ความเลื่อมใส ประกอบด้วย มีความรู้ซาบซึ้งในพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ อันเกิดจากการศึกษาให้รู้พระพุทธศาสนา ถ้าเพียงใจศรัทธาเลื่อมใส แต่ขาดปัญญา รู้คุณพระรัตนตรัย ใจที่ถึงก็ยังไม่มั่นคง ยังอาจสงสัยลังเลใจ อาจเปลี่ยนแปลงได้ ต่อเมื่อมีปัญญารู้คุณพระรัตนตรัย เพราะรู้พระพุทธศาสนา ใจที่ถึงจึงจะหยั่งลงถึงรากหรือเข้าถึงแก่นของไตรสรณคมน์

ข. แสดงตนออกว่าถึงเป็นสรณะนั้น รวมความว่าแสดงตนเข้าเป็นพุทธบริษัท หรือเป็นพุทธศาสนิกชนคือเป็นภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา พุทธมามกะ พุทธมามิกา หรือแสดงความนับถือฝากฝังใจในพระรัตนตรัย ในพระพุทธศาสนา กล่าวโดยย่อคือ

พุทธบริษัทฝ่ายบรรพชิต (นักบวช) เป็นด้วย การอุปสมบทตามวิธีที่พระพุทธเจ้า ทรงบัญญัติไว้ในพระวินัย

พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์ (ชาวบ้าน) เป็นด้วย การปฏิญาณตนเป็นอุบาสก อุบาสิกา พุทธมามกะ พุทธมามิกา หรือแม้ไม่ปฏิญาณตนอย่างนั้น แต่ตั้งใจสมาทาน

คือรับไตรสรณคมน์ว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ เป็นต้น เมื่อรับไตรสรณคมน์ก็เป็นพุทธศาสนิกชนขึ้น การรับสรณคมน์นี้จะรับจากผู้ที่มีสรณคมน์เช่นพระภิกษุก็ได้ ตั้งใจสมาทานคือตั้งใจถึงด้วยลำพังตนเองเมื่อไรก็ได้ ไม่มีจำกัด

อีกอย่างหนึ่ง แม้มิได้สมาทานคือรับไตรสรณคมน์อย่างนั้น แต่แสดงอาการว่านับถือพระรัตนตรัย นับถือพระพุทธศาสนา ก็ใช้ได้เหมือนกัน เช่น ทำความเคารพ ทำการบริจาต ฟังพระธรรมโดยเคารพ ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย สวดมนต์ ภาวนา ปฏิบัติพระพุทธศาสนา วิธีตามทีแสดงมาต่างเป็นวิธีแสดงตนออกว่า ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ การถึงสรณะ ๓ ในขั้นต้นมักถึงด้วยข้อ ก. คือถึงด้วยใจด้วยความรู้ก่อน กล่าวคือ เมื่อได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้าเกิดความรู้สึกซาบซึ้งในพระธรรมขึ้นแล้ว จึงถึงด้วยข้อ ข. คือแสดงตนเป็นพุทธบริษัท

แต่ในชั้นหลังเมื่อพระพุทธศาสนาตั้งมานานเข้า จนเป็นศาสนาประจำตระกูล ประจำท้องถิ่น ประจำประเทศชาติ คนที่เกิดมาในภายหลังมักถึงไตรสรณะด้วยข้อ ข. คือแสดงตนว่าเป็นพุทธบริษัทหรือพุทธศาสนิกชน ก่อนที่จะรู้พระพุทธศาสนา รู้คุณพระรัตนตรัย อาจเรียกว่าเป็นพุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่ก่อนเกิดก็ได้ มีตัวอย่างตั้งแต่ในครั้งพุทธกาล ดังที่มีเล่าไว้ในพระสูตรหนึ่งว่า โปธิราชกุมาร พระราชโอรสพระเจ้าอุเทน กรุงโกสัมพี ได้ทรงฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว กราบทูลมีความว่าพระพุทธเจ้าน่าอัศจรรย์จริง พระธรรมน่าอัศจรรย์จริง พระพุทธเจ้าตรัสบอกพระธรรมน่าอัศจรรย์มหาดเล็กผู้ตามเสด็จชื่อสัญชิกานุตรได้กราบทูลขึ้นว่า พระราชกุมารทรงประกาศอย่างนั้น จึงเป็นอันว่าทรงถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ พระราชกุมารตรัสห้ามว่าอย่าพูดอย่างนั้น แล้วได้ตรัสประกาศว่า ทรงได้ฟังมาจากพระราชมารดาว่า สมัยหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ โขสิตาราม กรุงโกสัมพี ครั้งนั้นพระราชมารดาทรงคร่ำครวญพระองค์อยู่ได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลว่า พระราชกุมารหรือพระราชกุมารีในพระครรภ์ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ขอให้พระพุทธเจ้าทรงจำไว้ว่าพระราชกุมารหรือพระราชกุมารีในพระครรภ์เป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา ถึงสรณะตั้งแต่บัดนี้ไปจนตลอดชีวิต นี่เป็นการถึงสรณะครั้งที่ ๑ อีกครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในมคทายวันในภัคคชนบท พระราชกุมารยังทรงพระเยาว์ พระพี่เลี้ยงได้อุ้มนำเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลแทนพระราชกุมารว่า พระราชกุมารถึงสรณะเหมือนอย่างนั้น นี่เป็นครั้งที่ ๒ ครั้ง

ทรงเล่าเรื่องนี้แล้ว ได้ทรงประกาศพระองค์ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ทรงแสดงพระองค์ เป็นอุบายสกลถึงสรณะตลอดชีวิต โพธิราชกุมารได้ถึงสรณะ ๓ ครั้งอย่างนี้ ในครั้งที่ ๑ ตั้งแต่นั้นไม่ประสูติ ยังอยู่ในพระครรภ์ พระราชมารดาทรงประกาศถึงแทน ในครั้งที่ ๒ เมื่อทรงพระเยาว์ พระพี่เลี้ยงประกาศถึงแทน ในครั้งที่ ๓ เมื่อได้ทรงฟังพระธรรมแล้ว ทรงประกาศถึงด้วยพระองค์เอง

ผู้ที่ถึงไตรสรณะ เป็นพุทธศาสนิกชนตามสายตระกูลเป็นต้น ดังเรื่องที่เล่ามานี้ บางทีไม่รู้จักพระพุทธานุศาสนานา หรือรู้่น้อยมาก เพราะมิได้สนใจระดับศึกษาพระพุทธานุศาสนานา จึงเป็นการนับถืออย่างหลับตา ไม่รู้ว่าสิ่งที่นับถืออยู่นั้นเป็นอย่างไร อาจจะปล่อย หรือเปลี่ยนเสียเมื่อไรก็ได้ ถึงไม่ปล่อยหรือเปลี่ยนก็นับถืออยู่สักแต่ชื่ออยู่เท่านั้น เพราะไม่มีความรู้และการปฏิบัติพระพุทธานุศาสนานา ต่อเมื่อสนใจระดับศึกษา ให้มีความรู้พระพุทธานุศาสนานา ให้รู้คุณพระรัตนตรัย จึงจะเป็นการนับถืออย่างลืมนตา คือรู้เห็นว่า วัตถุที่นับถือนี้เป็นดวงรัตนะอันเอกอุตมแท้จริง เหมือนอย่างลืมนตาดูสิ่งที่กำลังถืออยู่ใน มือมาตั้งแต่เกิด เห็นว่าเป็นเพชรแท้ก็จักไม่ทิ้งหรือเปลี่ยนแลกกับเพชรเทียมอะไร อื่น ๆ พุทธศาสนิกชนหรือพุทธบริษัทประเภทใดก็ตาม คือจะเป็นภิกษุหรือสามเณร ก็ตาม จะเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกาก็ตาม ที่ยังไม่มั่นคง ยังกลางแกลงอยู่ในพระรัตนตรัย ที่เป็นสรณะของตนก็เพราะยังไม่รู้ซาบซึ้งในคุณพระรัตนตรัย เพราะมิได้ศึกษาให้รู้ซาบซึ้ง ในพระพุทธานุศาสนานา ถ้ารู้ซาบซึ้งดังกล่าวแล้วก็จักมั่นคงไม่คลอนแคลนในสรณะของตน เพราะเป็นการถึงด้วยข้อ ก. คือด้วยใจด้วยความรู้ ซึ่งเป็นการถึงที่หยั่งลงถึงรากหรือ ถึงแก่นพระรัตนตรัย เมื่อประกอบด้วยการถึงในข้อ ข. คือแสดงตนเป็นพุทธบริษัท ประเภทใดประเภทหนึ่ง ก็สำเร็จเป็นไตรสรณคมนตรีที่สมบูรณ์ เป็นพุทธบริษัทหรือ พุทธศาสนิกชนที่สมบูรณ์ เช่นเป็นภิกษุสามเณรที่สมบูรณ์ เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่สมบูรณ์

ผู้ที่ถึงไตรสรณะแล้วจะขาดจากไตรสรณคมนตรี เพราะไปเข้าศาสนาอื่น อันเรียกว่า อัญญัสถตุทเทส แผลเข้าใจง่าย ๆ ว่าการขึ้นครูอื่น ผู้ที่ถึงไตรสรณะนั้นเป็นผู้ขึ้นครู พระพุทธเจ้า คือนับถือพระพุทธเจ้าเป็นพระศาสดา หรือบรมครู แต่เมื่อประมาทเปลี่ยน ไปขึ้นครูอื่นเสีย ไตรสรณคมนตรีก็ขาด

นอกจากนี้ เมื่อให้ความเคารพนับถือสิ่งอื่นผู้อื่น ยิ่งกว่าพระรัตนตรัย ไตรสรณคมนตรีก็ขาด เมื่อกล่าวติกล่าวตู่พระธรรมวินัยด้วยความตั้งใจ ไตรสรณคมนตรีก็ขาด

ไตรสรณคมน์อาจเศร้าหมอง แต่ไม่ถึงขาด เพราะเหตุดังต่อไปนี้

อภยามะ ไม่รู้ไม่เข้าใจในพระรัตนตรัย ในพระพุทธศาสนา แสดงตนเป็นพุทธบริษัท หรือพุทธศาสนิกชนไปอย่างไม่รู้ ทั้งไม่ศึกษาให้รู้พระพุทธศาสนา สงสัยเคลือบแคลง ลังเลใจ โลเลใจ ไม่นั่นนอน ในการถึงสรณะของตน

มิจฉาญามะ รู้ผิดเข้าใจผิด เช่น เข้าใจพระรัตนตรัย หรือวัตถุที่เนื่องด้วยพระรัตนตรัย เป็นอย่างเทพเจ้าหรือของขลัง และเข้าใจการถึงสรณะอย่างการไปขอให้ช่วยอำนาจโชคลาภปัดรังควาน รักษาโรคเป็นต้น

มิจฉาปวัตติ ปฏิบัติผิดไปจากพระพุทธเจ้า คือ ปฏิบัติไปในทางอื่น เช่น ในทางไสยศาสตร์ ที่เสียหลักพระพุทธศาสนา

อนาหระ ประพฤติอย่างไม่เอื้อเพื่อเป็นต้นในพระรัตนตรัย เช่น ไม่เอื้อเพื่อเคารพนับถือ แสดงอาการอย่างเฉยเมยคล้ายรังเกียจหมั่นแคลน คล้ายไม่เห็นเป็นสำคัญ และประพฤติอย่างประมาทล่วงเกินอื่น ๆ ที่เป็นการขาดความเคารพ

ผู้ที่ขาดจากไตรสรณคมน์ ก็ขาดจากความเป็นพุทธศาสนิกหรือพุทธบริษัท แต่ก็อาจมาเข้าเป็นพุทธบริษัทอีกได้ด้วยกลับมาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ แต่มีเว้นบางจำพวก คือภิกษุที่ไปขึ้นครุอื่น คือไปเข้ารับถือศาสนาอื่นทั้งที่เป็นภิกษุ ก็ขาดจากภิกษุภาวะทันที และจะกลับมาอุปสมบทอีกไม่ได้ตลอดชีวิต แต่ถ้าไม่บวชเพียงแต่ขอถึงไตรสรณะอีกท่านไม่ห้าม

ส่วนไตรสรณคมน์ที่เศร้าหมอง เมื่อแก้เหตุที่ทำให้เศร้าหมองได้ ก็จักหายเศร้าหมองกลับบริสุทธิ์ผุดผ่อง คือสนใจศึกษาพระพุทธศาสนา ให้รู้ซาบซึ่งเข้าไปถึงคุณพระรัตนตรัย แก่ความเคลือบแคลงลังเลใจ มั่นคงในสรณะของตน และเมื่อศึกษารู้พระพุทธศาสนาว่าพระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ทำอะไร ให้เว้นอะไร ก็แก้การปฏิบัติที่ผิดให้ถูกต้องตามพระพุทธศาสนา มีความเอื้อเพื่อเคารพในพระรัตนตรัยให้พอเหมาะสมสมควร การกระทำดังที่กล่าวมานี้ เป็นเหตุทำให้ไตรสรณคมน์บริสุทธิ์ผุดผ่อง ย่นย่อลงคือศึกษาให้รู้ และปฏิบัติให้ถูกต้องตรงกับพระพุทธศาสนา พระรัตนตรัยเป็นสรณะของตนได้จริงก็ด้วยเหตุนี้

อานุกาพพระรัตนตรัย

คนทั่ว ๆ ไปที่ยังไม่สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล ยังนับถือมงคลและอานุกาพต่าง ๆ ภายนอกอยู่ เมื่อมานับถือพระพุทธศาสนา ก็นับถือพระรัตนตรัยเป็นมงคลและนับถือในอานุกาพแห่งพระรัตนตรัย ถึงจะเรียนรู้เท่าไรก็ยังนับถือกันอยู่เป็นเหมือน ๆ กันเช่นนี้ทุกกาลสมัย ดังมีเรื่องที่พระอาจารย์ในภายหลังเขียนเล่าไว้ว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ในกรุงราชคฤห์ มครรัฐ ได้เกิดภัย ๓ ประการขึ้นในกรุงไพสาลี รัฐวัชชี ที่อยู่ห่างจากกรุงราชคฤห์ประมาณ ๘ โยชน์ คือทุพภิกขภัย ภัยเกิดจากขาดแคลนอาหาร เพราะฝนแล้งทำนาไม่ได้ คนจึงพากันอดอยากล้มตาย อมนุษย์สภัย ภัยเกิดจากอมนุษย์ เพราะเมื่อคนพากันล้มตายทิ้งซากศพไว้ ก็เชื่อกันว่ามีอมนุษย์คือพวกผีปีศาจมากินซากศพ จึงเกิดภัยที่ ๓ ตามมา คือโรคภัย ภัยเกิดจากโรค เพราะได้เกิดอหิวาตกโรคขึ้นแก่ประชาชน ประชาชนได้พากันร้องต่อคณะผู้ปกครองรัฐ อันเรียกว่าราชา เสนอกันว่าภัยเหล่านี้จักเกิดขึ้นเพราะปกครองโดยไม่เป็นธรรม คณะเจ้าผู้ปกครองได้ยอมให้ประชาชนได้ส่วน ประชาชนได้ส่วนแล้วไม่เห็นโทษของคณะเจ้าผู้ปกครอง จึงร่วมกันคิดหาวิธีระงับภัย บางคนแนะนำให้เชิญศาสดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ บางคนแนะนำให้เชิญเสด็จพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเกื้อกูลสุขแก่สัตว์โลกทั้งปวง ทรงมีพระพุทธานุภาพมาก ในที่สุดที่ประชุมได้ตกลงพร้อมกันให้เชิญเสด็จพระพุทธเจ้า จึงส่งทูตไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสาร กรุงราชคฤห์ และเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลเชิญเสด็จมายังกรุงไพสาลี พระพุทธเจ้าทรงรับอาราธนา เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์พร้อมกับพระภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก ครั้นเสด็จ

ถึงแม่น้ำคงคาที่เป็นแม่น้ำบันเขตรัฐทั้ง ๒ ได้เสด็จขึ้นเรือพระที่นั่งขนานข้ามแม่น้ำ เมื่อเรือพระที่นั่งถึงฝั่งรัฐวัชชี พอเสด็จลงจากเรือ เหยียบพระบาทลงบนฝั่งรัฐวัชชี ฝนได้ตกลงมาท่าใหญ่ น้ำนองแผ่นดิน พัดพาซากศพและสิ่งปฏิกูลทั้งหลายลง แม่น้ำคงคา ชำระพื้นแผ่นดินให้สะอาดหมดจดทั่วกรุงไพสาลี ภัยต่าง ๆ ก็สงบโดยฉับพลัน พระพุทธเจ้าได้เสด็จเข้าสู่กรุงไพสาลี ได้ทรงแสดงพระรัตนสูตร ได้ประทับอยู่ในกรุงไพสาลี ทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนประชาชนประมาณกึ่งเดือน จึงเสด็จกลับ

เรื่องนี้ พระอาจารย์ได้เล่าเป็นตำนานของพระรัตนสูตร แสดงพระพุทธานุภาพ นำพระสูตร ใจความของพระรัตนสูตรก็แสดงพระรัตนตรัยนั่นเอง แม้ในปัจจุบันนี้ คนทั่ว ๆ ไปก็ยังนับถือในมงคล ในอานุภาพต่าง ๆ ตามปกติวิสัยของสามัญชน แต่ถ้านับถืออยู่ในภายนอกก็อาจนำไปปฏิบัติผิดจากพระพุทธศาสนา ไกลไปในทาง นับถือพระเป็นเทพเจ้าผู้บันดาลต่าง ๆ ทางที่จะแก้ไขมีทางเดียว คือศึกษาให้รู้พระพุทธศาสนา จนเปลี่ยนจากนับถือสิ่งภายนอกต่าง ๆ มานับถือเหตุผลตามที่เป็นจริง หรือนับถือความจริงตามเหตุและผลตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ ดังที่แสดงแล้วข้างต้น กล่าวโดยสรุป คือตามหลักอริยสัจ เมื่อนับถือหนักมาทางเหตุผลหรือความจริงตามเหตุผล เพราะรู้ตระหนักในพระพุทธานุภาพขึ้น การปฏิบัติก็เข้าทางที่ชอบประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ คือเห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ ดังที่แสดงแล้วว่า “ใครเดินทางชอบ มืองค์ประกอบ ๘ รวมกัน เป็นทางเดียวนี้แล คือพุทธศาสนิก”

เห็นชอบ ก็คือเห็นถูก เพราะรู้จริงตามเหตุผล หรือรู้เหตุผลตามเป็นจริง เมื่อมีเห็นชอบ ดำริชอบเป็นต้น ก็มีตามกัน แต่ดำริชอบเป็นต้นก็อาจช่วยให้เห็นชอบขึ้นได้ ตกว่าองค์ประกอบทั้ง ๘ ต้องอาศัยพึ่งพิงกัน จะขาดเสียสักข้อหนึ่งมิได้ ต้องใช้ในกิจทั้งปวง เช่น จะทำเลขก็ต้องมีเห็นชอบจึงจะทำได้ถูก จะตอบปัญหาทุกอย่างได้ถูกก็ต้องมีเห็นชอบ จะรู้ดีชั่ว ผิดถูกแท้จริงเทียมหรือแท้ก็ต้องมีเห็นชอบ จะรู้ซาบซึ่งพระพุทธศาสนาตลอดจนถึงคุณพระรัตนตรัยก็ต้องมีเห็นชอบ การศึกษาทุกอย่างจนถึงการศึกษาพระพุทธศาสนาด้วยวิธีฟังพระธรรมเทศนา เป็นต้น ก็เพื่ออบรมให้เห็นชอบนี้เอง

การถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ที่พูดเพื่อเข้าใจง่าย ๆ ว่าการเข้าพึ่งพระรัตนตรัย โดยตรงคือ เข้าพึ่งพระพุทธศาสนาที่ชี้ทางที่ถูกให้แก่ตน เมื่อเห็นทางที่ถูกแล้วก็ต้อง ปฏิบัติไปในทางที่ถูกนั้นด้วยตนเองจึงจะได้รับผล เหมือนอย่างต้องเรียนเองจึงจะรู้ ต้องบริโภคเองจึงจะอิ่ม เมื่อพึ่งพระรัตนตรัยเป็นสรณะอย่างนี้ ก็จะกลับเป็นผู้พึ่ง ตนเองได้ เพราะตนเองจะทวีความดีขึ้นทุกที จนเป็นที่พึ่งของตนเองได้ ไตรสรณคัมภีร์ จึงสัมฤทธิ์ผลอย่างนี้แล

ชีวิตกับความจริง

ชีวิตกับความจริง

พระผู้มีพระภาคเจ้าซึ่งได้ชื่อว่า พระผู้รู้ นั้น รู้อะไร ? ได้มีแสดงว่า รู้ธรรม และก็ได้มีแสดงชัดอีกว่า ทรงรู้อริยสัจจะ คือความจริงที่ทำให้ผู้รู้เป็นอริยะ คือ ผู้ประเสริฐผู้เจริญ ทรงแสดงธรรม ก็คือคำสั่งสอนอันเรียกว่า ศาสนธรรม ธรรม คือ คำสั่งสอน ก็เพื่อให้รู้ธรรมหรืออริยสัจ ธรรมที่ได้ตรัสรู้เรียกย่อ ๆ ก็คือ สัจจะ ความจริง พระพุทธองค์ ก็ได้ตรัสรู้อริยสัจจะคือความจริงดังกล่าวมานั้น

สัจจะ คือความจริงนั้น เรียกว่า ธรรมบ้าง ธาตุบ้าง คำว่าธรรม เรามักเรียกกันว่า พระธรรม ส่วนธาตุเราก็เรียกกันว่า ธาตุ ซึ่งโดยมากใช้เรียกชื่อธาตุทั้ง ๔ คือ ปฐวีธาตุ ธาตุดิน อาโปธาตุ ธาตุน้ำ เตโชธาตุ ธาตุไฟ วาโยธาตุ ธาตุลม เป็นต้น แต่ว่าก็มีที่เรียกคู่กับคำว่า ธรรม และมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า ธรรม

คำว่า ธรรม หรือธาตุนั้น ก็มาจากธาตุของศัพท์หรือมูลของศัพท์อย่างเดียวกัน คือ ธา ซึ่งแปลว่า ทรงไว้ หรือ ดำรงไว้ ธรรม ก็คือทรงดำรง ธาตุก็คือทรงดำรง คำว่าสัจจะที่แปลว่าความจริงก็แปลตามความหมาย แต่ตามมูลศัพท์แปลว่า มีอยู่ มีอยู่กับคำว่า ดำรง หรือทรง อันเป็นมูลศัพท์ของคำว่า ธรรม หรือ ธาตุนั้น ก็เป็น อย่างเดียวกัน เพราะสิ่งใดมีอยู่ สิ่งนั้นก็ย่อมดำรงหรือทรงอยู่ สิ่งใดดำรงหรือทรงอยู่ สิ่งนั้นก็มิได้อยู่

อะไรเล่าที่มีหรือทรงดำรงอยู่ ? ก็คือความจริงอันเป็นภาษาไทยเรา ซึ่งตรงกันข้ามกับความเท็จ ความเปล่าไม่จริง ฉะนั้น คำว่า สัจจะ เราจึงแปลเป็นไทยว่าจริง

หรือความจริง และคำว่า *ธรรม* หรือ *ธาตุ* เราก็ใช้ทับศัพท์ลงไปว่าธรรม หรือธาตุในภาษาไทย แต่โดยความนั้นก็คือ *ความจริง* นั่นเอง ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ฉะนั้น ท่านจึงมักใช้ควบกันเสียเลย เอาคำว่า *สัจจะ* กับคำว่า *ธรรม* มาควบกันว่า *สัจธรรม* และก็ใช้แปลกันว่า *ธรรมคือสัจจะ* อันได้แก่*ความจริง* ซึ่งอันที่จริงนั้น *สัจจะ* กับ *ธรรม* ก็ความจริงด้วยกัน แต่เมื่อเอามาใช้เรียกควบกัน ก็ทำให้ความหมายทางความเข้าใจแจ่มชัดยิ่งขึ้น ทำให้เข้าใจความหมายของคำว่า *ธรรม* ว่าคือ *สัจจะ* หรือ *สัจจะ* ก็คือ *ธรรม* ก็คือ *ความจริง*

อันสิ่งที่เรียกว่า *เป็นความจริง* นั้น ต้องเป็นสิ่งที่ทรงอยู่ดำรงอยู่หรือมีอยู่ จึงจะเป็นความจริง ถ้าไม่มีอยู่ ไม่ดำรงอยู่ ไม่ทรงอยู่ ก็ไม่เป็นความจริง แต่เป็นมุสาคือเท็จ เป็นมายาคือเป็นสิ่งที่ลวงหรือเป็นโมฆะหรือโมสะ คือเป็นสิ่งที่เปล่า ฉะนั้น พระพุทธเจ้าทรงเป็น *พุทธะ* คือเป็น *พระผู้รู้* เป็น *ผู้ตรัสรู้* ก็คือ*ทรงรู้ ทรงตรัสรู้ธรรมที่เป็นตัวความจริง* ซึ่งท่านแสดงไว้ในปฐมเทศนา ก็คือ *อริยสัจจทั้ง ๔* ทรงแสดงธรรมก็คือคำสั่งสอนอันเรียกว่า *ศาสนา* ศาสนาคือ *คำสั่งสอน* จึงได้พลอยเรียกว่า*ธรรม* ด้วย คือเรียกว่า *ศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอน* ก็สั่งสอน ชี้แจงแสดงเปิดเผยซึ่ง *สัจธรรม ธรรม* ที่เป็นตัวความจริงนั่นเอง ก็เพื่อให้ผู้ฟังซึ่งเป็นเวไนยยะคือเป็นผู้ที่ฝึกได้ข่มได้นั้น ได้รู้*สัจธรรม ธรรม*ที่เป็นตัวความจริงตามพระพุทธเจ้า ก็แหละธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้นี้ มีปริยายคือทางเป็นอันมาก ดังพระพุทธภาษิตบทหนึ่งได้ตรัสสอนไว้ว่า *สจฺจมนุรกฺเขยฺย* คือ *ตามรักษาสัจจะหรือความสัตย์*

อันการรักษาความสัตย์นั้น เป็นข้อปฏิบัติสำคัญข้อหนึ่งของบุคคล อันบุคคลทุก ๆ คนจำเป็นที่จะต้องรักษาความสัตย์ จึงจะเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ขึ้น เป็นบุคคลที่เจริญขึ้น ถ้าไม่รักษาความสัตย์แล้ว ก็หาชื่อว่าเป็นบุคคลที่สมบูรณ์ไม่ หาเป็นผู้เจริญไม่

อัน*สัจจะ* ที่แปลว่าความสัตย์นี้มีเป็นต้นว่า *วาจาสัตย์* หรือ *วจีสัตย์* อันแปลว่า *ถ้อยคำที่เป็นจริง* และการรักษา*วาจาสัตย์* หรือ*วจีสัตย์* ก็คือการรักษาถ้อยคำที่เป็นจริง อันหมายความว่า *พูดความจริง* และเมื่อพูดให้สัญญาหรือให้ปฏิญญารับรองไปอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ก็รักษาสัญญา รักษาปฏิญญานั้น แต่ก็จะต้องมีความเข้าใจ

ในเรื่องวาจาสัตย์ดังกล่าวนี้ ในทางปฏิบัติต่อไปอีก เพราะว่าอันความจริงที่บุคคลรู้ ที่บุคคลเห็นจะเป็นรู้เห็นทางอายตนะหรือรู้เห็นด้วยปัญญาก็ตาม ก็ล้วนเป็น*ความสัตย์ ความจริงพึงรักษา* ทั้งนั้น

แต่ว่า *วิธีรักษา* นั้น ไม่ใช่หมายความว่า ต้องพูดความจริงนั้นทั้งหมด พระพุทธเจ้าเองก็ได้ทรงแสดงถึงพระวาจาของพระองค์ว่า ข้อใดที่ไม่จริง ข้อนั้นพระองค์ไม่ตรัส *ข้อใดที่จริงแต่ไม่เป็นประโยชน์ และไม่ต้องด้วยกาละคือกาลเวลา พระองค์ก็ไม่ตรัส ส่วนข้อใดที่เป็นความจริงด้วย เป็นประโยชน์ด้วย ต้องด้วยกาละคือกาลเวลา ด้วย พระองค์จึงตรัส* ดังนี้ นี่คือ*วิธีรักษาความสัตย์อันเกี่ยวแก่วาจาของพระพุทธเจ้า*

อันความสัตย์ความจริงดังกล่าวนี้ก็ดังที่ได้กล่าวแล้ว ที่รู้เห็นทางอายตนะคือ ตาหูเป็นต้นก็ดี ที่รู้ด้วยปัญญาก็ดี ที่จะกล่าวออกไปนั้นก็ต้องให้เป็นประโยชน์ และต้องให้ชอบด้วยกาลเทศะ ดังนี้ชื่อว่าเป็นการรักษาความสัตย์ ถ้าข้อที่รู้เห็น ดังกล่าวนั้นเป็นความจริง แต่ไม่เป็นประโยชน์และไม่ต้องด้วยกาลเทศะ ก็ไม่กล่าวไม่พูด วิธีที่ไม่กล่าว ไม่พูดในความจริงที่ไม่เป็นประโยชน์ ไม่ต้องด้วยกาลเทศะ ดังนี้ก็เป็นการรักษาความสัตย์ ฉะนั้น *วิธีรักษาความสัตย์จึงเป็นได้ทั้งที่พูดทั้งที่ไม่พูดดังที่กล่าวมานี้* นี่เป็นการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา

อนึ่ง *วาจาที่กล่าว* เป็นการ *รับรอง* เป็น *สัญญา*หรือเป็น*ปณินญา* ก็ต้องรักษา สัจสัญญาหรือสัจปณินญานั้น ดังนี้เรียกว่า *เป็นจริงตามสัญญาหรือตามปณินญา* ว่าถึงการรับรองเป็นสัญญาเป็นสัจสัญญา ก็เช่นว่าการรับว่าจะไปที่โน่นที่นี้ การรับว่าจะทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ การรับว่าจะช่วยสิ่งนั้นสิ่งนี้ เมื่อรับแล้วก็ไป เมื่อรับแล้วก็กระทำ เมื่อรับแล้วก็ช่วยตามที่รับ ดังนี้เรียกว่า *สัจสัญญา* ในขณะที่รับนั้นยังไม่ได้ไปยังไม่ได้ทำยังไม่ได้ช่วย คำรับนั้นก็ยังไม่เป็นจริงขึ้นมา แต่ว่าเมื่อไปเมื่อทำ เมื่อช่วยตามที่รับก็เป็นจริงขึ้นมา คือไปจริงทำจริงช่วยจริงตามที่รับ ดังนี้เรียกว่า *การรักษาความสัตย์ที่เป็นสัจสัญญา* จะเป็นรับทางปากรับทางหนังสือก็ตาม ที่รับว่าจะไปจะทำจะช่วย เป็นต้น ดังกล่าวนั้น ถ้าหากว่ารับแล้วไม่ทำตามที่ได้รับเรียกว่าไม่รักษาความสัตย์

อัน*สัจสัญญา*นี้ ก็เป็นสิ่งสำคัญทำให้เป็นที่เชื่อถือเป็นที่นับถือ บุคคลผู้ที่จะรับหน้าที่การงานโดยมากย่อมต้องรับว่าจะปฏิบัติหน้าที่การงานนั้นด้วยดี หรือว่ารับว่า

จะทำสิ่งนั้นว่าจะทำสิ่งนี้ ครั้นเมื่อได้รับหน้าที่การงานนั้นแล้วก็ต้องทำตามที่กำหนดไว้ว่าเป็นหน้าที่ของตน และตามที่ได้รับเอาไว้ว่าจะทำดังนี้เรียกว่า เป็นการรักษาสัจจสัญญา และก็เรียกว่าเป็นปณิญาหรือเป็น สัจจปณิญา ปณิญาณตนว่าจะปฏิบัติหน้าที่ของตน และการที่ปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยดี ปฏิบัติตามที่ได้รับมาด้วยดีเต็มความสามารถ ดังนี้เรียกว่าเป็นการรักษาความสัตย์ และเมื่อได้ปฏิบัติกระทำเต็มความสามารถแล้ว แม้จะไม่ได้ผลมากตามที่ได้รับไว้ก็ไม่เป็นความผิดเสียหายแก่ผู้รับ เพราะว่าได้ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มที่แล้ว

โดยมากนั้นเมื่อได้ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มที่แล้ว ก็ย่อมจะต้องได้รับผลเป็นที่ปรากฏ แม้จะไม่เต็มเม็ดเต็มหน่วย คนทั้งหลายก็ย่อมจะต้องอภัยให้ได้ ในเมื่อมองเห็นว่าได้ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่แล้ว การไม่ได้รับผลเต็มที่นั้น ก็จะต้องมีเหตุขัดข้องอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ไม่สามารถจะทำให้เกิดผลเต็มที่ได้อันเหตุขัดข้องนั้นเมื่อเป็นที่ปรากฏ คนทั้งหลายก็ย่อมจะต้องให้อภัยได้ แต่ว่าถ้ารับแต่หน้าที่ตำแหน่ง แต่ไม่ปฏิบัติ ไม่กระทำตามที่สัญญาไว้ ตามที่ปณิญาไว้หรือตามหน้าที่ที่ควรจะทำ ดังนี้เรียกว่าไม่รักษาความสัตย์ เป็นเหตุให้เกิดความเสียหาย ทำให้บุคคลนั้นไม่เป็นที่ไว้วางใจ ไม่เป็นที่เชื่อถือ และอาจจะทำให้ได้รับความเสียหายอย่างอื่นตามมามาก ตามควรแก่โทษที่บังเกิดขึ้น เพราะว่า การปฏิบัติหน้าที่หลายอย่าง หากไม่ปฏิบัติย่อมบังเกิดโทษ เป็นความเสียหายน้อยหรือมาก

บุคคลที่รู้สึกตนเองว่าไม่มีความรู้ความสามารถที่จะมารับหน้าที่ปฏิบัติให้บังเกิดผลตามที่ต้องการได้ ก็ไม่ควรที่จะเข้ามารับหน้าที่ไม่ควรที่จะเข้ามารับตำแหน่ง เพราะเมื่อไม่ปฏิบัติ ก็บังเกิดผลที่เสียหายน้อยหรือมาก ต่อเมื่อมีความมั่นใจในความรู้ความสามารถของตน และในความตั้งใจของตนที่จะปฏิบัติหน้าที่การงานนั้น ๆ ตามความสามารถตามความรู้ด้วยดี ดังนี้จึงควรรับหน้าที่การงานนั้น ๆ

ฉะนั้น ในการที่จะเข้ารับหน้าที่การงานต่าง ๆ ซึ่งสำคัญเพียงไร ก็จะต้องมีการแสดงปณิญาสัญญาให้เป็นที่ปรากฏ ซึ่งเมื่อแสดงปณิญาสัญญาแล้ว จึงจะเป็นอันว่าเข้ารับตำแหน่งหน้าที่นั้น และก็เริ่มปฏิบัติการทำงานตามตำแหน่งหน้าที่นั้น ซึ่งผู้เข้ารับการทำงานตามตำแหน่งหน้าที่นั้น ก็ต้องรักษาความสัตย์คือสัจจปณิญาสัจจสัญญา

คือรักษาสัญญารักษากฎบัญญานั้น ปฏิบัติให้เป็นจริงขึ้นมา ให้ได้รับผลจริงขึ้นมาตามที่ได้สัญญา ได้บัญญัติ

อนึ่ง ในเรื่องของ*การรับทางปาก* อันจะฟังกล่าวว่าเป็นสัญญาเป็นปฏิญญานั้น ก็มีอยู่ แม้ในการปฏิบัติธรรมของผู้ปฏิบัติธรรมทั้งหลาย เช่นว่า *การเปล่งวาจาขอสละและศีลและการรับสละ การรับศีล* ก็เรียกว่าเป็นสัญญาหรือเป็นปฏิญญาอย่างหนึ่ง ซึ่งผู้ปฏิบัติธรรมควรรักษาความสัตย์คือรักษาการรับ ซึ่งเปล่งวาจาออกมา ว่า *พุทธฺ สรณํ คัจฉามิ เป็นต้น* หรือ *ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิมิ เป็นต้น* ให้ถือว่าเป็นสัญญาหรือเป็นปฏิญญาอย่างหนึ่ง และที่ตั้งใจปฏิบัติในการถึงสละและในการสมาทานศีลนั้น ให้เป็นสัจจะคือความจริงขึ้นมา

ทำอย่างไรจึงจะให้สละให้ศีลนั้นเป็นสัจจะคือเป็นความจริงขึ้นมา ? ก็คือทำจิตใจนี้เองให้ถึงพระพุทธเจ้าถึงพระธรรมถึงพระสงฆ์เป็นสละคือที่พึ่ง ให้รับรองพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์มาเป็นสละคือที่พึ่งของจิตใจ เพราะว่าจิตใจนี้ต้องการที่พึ่งเมื่อมีภัยต่าง ๆ ก็ต้องการที่พึ่งทั้งในภายนอกทั้งในภายใน ในภายนอกนั้นก็เช่นว่าต้องสร้างบ้านสร้างเรือน สำหรับอยู่อาศัย ต้องมีรั้วบ้านมีประตูหน้าต่างที่เปิดปิดได้ มีกุญแจใส่มีเครื่องรักษามีคนรักษาเพื่อป้องกันโจรภัย เป็นต้น นอกจากนี้ยังต้องมีเครื่องป้องกันภัยอย่างอื่นเช่นอัคคีภัย มีเครื่องดับไฟน้อยหรือมาก มีวิธีป้องกันไฟ และนอกจากนี้หากรู้สึกว่าจะมีภัยอะไร ก็ต้องมีเครื่องป้องกันภัยนั้น ๆ ดังนี้ ก็แปลว่าต้องการที่พึ่งเหล่านั้นมาเป็นเครื่องป้องกันมิให้เกิดภัย มิให้เกิดโจรภัย มิให้เกิดอัคคีภัย หรือดับภัยนั้น ๆ ได้ ทางจิตใจก็เหมือนกัน เมื่อมีความกลัวขึ้นมา ก็ต้องมีที่พึ่งสำหรับดับความกลัวนั้น เพราะฉะนั้น ก็ต้องรับเอาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์มาเป็นที่พึ่งของจิตใจอีกอย่างหนึ่งให้มีอยู่ประจำใจ เมื่อเกิดความกลัวทางจิตใจ เกิดภัยขึ้นมาทางจิตใจ ก็ให้มีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์มาตั้งอยู่ในใจ ให้เป็นที่พึ่งของจิตใจ

และบุคคลโดยมากที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็แสวงหาที่พึ่งจากพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์กันอยู่มากหรือน้อย หยาบ หรือละเอียดกันอยู่เป็นอันมากแล้ว ที่เป็นอย่างหยาบนั้น เช่น มีพระมีเครื่องรางสำหรับที่จะป้องกันตัว ห้อยอยู่ที่คอบ้าง

ใส่กระเป่าไว้บ้าง เรียกว่าให้มีติดตัวไปโน่นไปนี่ และเมื่อใจรู้สึกว่ามีเครื่องรางของขลัง อยู่ก็ทำให้ใจสบาย แต่ว่าอย่างนี้เรียกว่าเป็นอย่างหยาบ แต่เป็นอย่างหยาบก็ยังดี เพราะว่ายังมีวัตถุอันเนื่องด้วยพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์อยู่ ควรให้ดียิ่งขึ้นไป กว่านั้น ก็คือให้มีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ตั้งอยู่ในใจ ให้พระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณตั้งอยู่ในใจ แต่ว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ซึ่งเป็น พระคุณตั้งอยู่ในใจนี้ จะต้องมึธรรมเป็นเครื่องผูกไว้ เหมือนอย่างการที่จะเอาพระห้อย คอ นั้นต้องมีสร้อยผูกเอาไว้ซึ่งเป็นวัตถุ หรือมีเชือกมีสายลัญจณ์ผูกไว้ซึ่งเป็นวัตถุพระองค์ เล็ก ๆ หรือตะกรุด ของขลังนั้นจึงจะห้อยติดอยู่กับคอได้ ส่วนที่จะเอามาผูกติดอยู่กับ ใจนั้นต้องอาศัยสติต้องอาศัยปัญญาผูกเอาไว้ ดั่งนี้ก็แปลว่า ละเอียดเข้ามา

เพราะฉะนั้น เมื่อปฎิญาว่า พุทธ สรรณ คจณามิ เป็นต้นแล้ว ก็ต้องหัด ปฏิบัติที่จะใช้ สติ ใช้ ปัญญา นำพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์มาตั้งไว้ในจิตใจ ด้วย ให้เป็น สัจจะ คือความจริงขึ้นมา ให้เป็นพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ขึ้นมาจริง ๆ ในใจ เมื่อเป็นจริงขึ้นมาในใจดั่งนี้แหละจึงจะเป็นการรักษา สัจจะ อันเกี่ยวแก่ สรรณคณ ส่วนที่เกี่ยวแก่ศีลนั้น ก็ต้องมี วิริติ คือเจตนางดเว้นประจำอยู่ในจิตใจ เมื่อเป็นวิริติขึ้นมาจึงจะเป็นศีลขึ้นมาในจิตใจหรือเป็นศีลขึ้นมาจริง เมื่อเป็น ศีลขึ้นมาจริงเป็นสรณะขึ้นมาจริงดั่งนี้ ก็เรียกว่า รักษาสัจจะ รักษาความสัตย์อันเกี่ยวแก่ สรรณะอันเกี่ยวแก่ศีล

เพราะฉะนั้น การรักษาความสัตย์ จึงเป็นสิ่งสำคัญ เมื่อได้ระดับและได้คำนึง ถึงความสำคัญของความสัตย์และรักษาความสัตย์ ความสัตย์ทางวาจาก็ด้วยการพูด และไม่พูด ความสัตย์ทางสัญญาทางปฎิญาณาก็ด้วยการที่เมื่อรับหน้าที่การงานอันใด แล้วก็ต้องปฏิบัติหน้าที่การงานนั้นให้เป็นจริงขึ้นมาและเมื่อรับสรณคณรับศีล ก็ต้อง ปฏิบัติทำสรณะทำศีลให้เป็นจริงขึ้นมาในจิตใจ ดั่งนี้เป็นการรักษาความสัตย์ เมื่อเป็น ดั่งนี้ย่อมได้ประโยชน์ตามสมควรแก่การรักษาความสัตย์ดังกล่าวได้เพียงใด

คำว่าความสัตย์ความจริงและการรักษาความสัตย์ความจริงนั้น ฟังเข้าใจให้ยิ่ง ขึ้นไปกว่าเพียงรักษาคำสัตย์คำจริงดังกล่าวนั้น เพราะว่ามี ความสัตย์ความจริงที่ฟัง รักษาอีกเป็นอันมาก และเป็นข้อสำคัญอีกเป็นอันมาก ถ้าเข้าใจเพียงคำสัตย์คำจริง

ดังกล่าวมาข้างต้นก็จะคับแคบ เพราะถ้ามิได้กล่าวรับเป็นสัญญาหรือเป็นปฏิญญาอะไรไว้ หรือไม่ได้พูดอะไร ก็ไม่มีความสัตย์ความจริงอะไรที่จะต้องรักษา ต่อเมื่อจะพูดถ้อยคำอะไรออกไป จึงจะต้องพูดถ้อยคำที่เป็นความสัตย์ความจริง หรือว่าเมื่อได้รับเป็นสัญญาหรือเป็นปฏิญญาอะไรไว้ จึงจะต้องรักษาสัญญาหรือปฏิญญานั้นดั่งนี้ ถ้าเพียงเท่านั้นก็เป็นความเข้าใจที่ยังแคบ จึงควรเข้าใจความสัตย์ความจริงที่จะต้องรักษา หรือที่ควรจะรักษาให้ยิ่งขึ้นไปอีก

อันความสัตย์ความจริงที่ยิ่งขึ้นไปอันควรรักษาดังกล่าว ซึ่งจะนำมาแสดงต่อไปในที่นี้ ก็คือความสัตย์ความจริงที่ว่า ตัวเราทุก ๆ คนมีตัวเราอยู่ด้วยคืออัตตาตัวตน ได้มีพระพุทธรักษาตรัสสอนเอาไว้เช่นว่า *อดดา* หิ *อดตโน* *นาโถ* ตนเป็นที่พึ่งของตน และได้ตรัสสอนเกี่ยวกับตนไว้อีกเป็นอันมาก เป็นต้นว่า “*บัณฑิตพึงประดับประคองรักษาตน*” “*บุคคลไม่พึงสละเสียซึ่งตน*” “*ท่านทั้งหลายพึงมีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นที่อาศัย อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่อาศัย*” “*ท่านทั้งหลายซึ่งมีธรรมเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่อาศัย อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่อาศัย*” ดั่งนี้

เพราะฉะนั้น จึงเป็นความสัตย์ความจริงว่า *ทุกคนมีอัตตา คือตนหรือตัวเรา* ซึ่งจะต้องเป็นที่พึ่งของตน ฉะนั้น ก็ *พึงประดับประคองรักษาตนไว้ให้ดี* ตามพระพุทธรักษาที่ทรงสั่งสอนไว้นั้น และพระพุทธรักษาที่ตรัสสั่งสอนไว้นั้นก็เป็น *อมตวาจา* วาจาที่ไม่ตาย ดังพระพุทธรักษาที่ตรัสไว้ว่า *สจฺจเว อมตา วาจา* ความสัตย์ความจริงคือคำสัตย์คำจริงเป็นวาจาที่ไม่ตาย วาจาของพระพุทธรเจ้าทุกคำที่ตรัสสั่งสอนเป็นความสัตย์ความจริง เป็น *อมตวาจา* หรือ *อมฤตวาจา* วาจาที่ไม่ตายทั้งนั้น เพราะฉะนั้น จึงเป็นหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องรักษาความสัตย์ความจริงอันนี้ คือรักษาตนรักษาวาจาของพระพุทธรเจ้าที่ได้ทรงสั่งสอนเอาไว้ให้ประดับประคองรักษาตน ตนเป็นที่พึ่งของตน ดั่งนี้

และเมื่อมีความสัตย์ความจริงว่า มีตัวเราเป็นที่พึ่งของตัวเรา และก็ควรที่จะประดับประคองรักษาตัวเราดั่งนี้ จึงได้มีความสัตย์ความจริงอย่างอื่นที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับตัวเราของเราอีกเป็นอันมาก ตั้งต้นแต่ตัวเราของเราจะต้องมี *บุพการี* คือผู้กระทำอุปการะก่อนให้แก่ตัวเรา ดังที่ท่านได้แสดงประมวลเอาไว้ ก็คือ *มารดา* *บิดา* เป็น

บุพการี ผู้อุปการะก่อน ของตัวเรา เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิตร่างกายนี้ ที่รวมเรียกว่าตัวเราของเรานี้ มาถัดจากมารดาบิดาก็ ครูอาจารย์ ชื่อว่าเป็น บุพการีของตัวเราก็นอกจากนี้ เพราะเป็นผู้ที่ประสาทสั่งสอนศิลปวิทยาให้แก่ตัวเรามา ถัดมาก็คือท่านผู้ปกครองประเทศชาติที่ตัวเราเกิดมาอาศัยอยู่ มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์พระประมุขพระมหากษัตริย์ก็ทรงเป็นบุพการีของตัวเรา เพราะทรงเป็นองค์พระประมุขปกครองประเทศชาติที่ตัวเราอาศัยอยู่ให้มีความสุขสวัสดิ์ ถัดมาก็ถึง ศาสนาคือพระพุทธศาสนา ศาสนาของพระพุทธเจ้าซึ่งตัวเรานับถือ ก็ทรงเป็นบุพการีของตัวเรา เพราะได้ทรงสั่งสอนธรรมให้ตัวเราได้รับรู้จักรักรวมซึ่งเป็นความสัตย์ ความจริงมาโดยลำดับ เพื่อตัวเราได้ปฏิบัติและธรรมที่ตัวเราปฏิบัติก็รักษาตัวเราไม่ให้ตกต่ำไปอยู่ในโลกที่ชั่ว นอกจากนี้ ท่านผู้ใดให้อุปการะตัวเรามาทางใดทางหนึ่งอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็นับว่าเป็นบุพการีผู้ทำอุปการะก่อนทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น จึงมีความสัตย์ความจริงว่า ท่านผู้เป็นบุพการีทั้งปวงย่อมเป็นผู้มีพระคุณจริงแก่ตัวเราทุก ๆ คน มารดา บิดาก็มีพระคุณจริง ครูบาอาจารย์ก็มีพระคุณจริง พระมหากษัตริย์ก็ทรงมีพระคุณจริง พระพุทธเจ้าก็ทรงมีพระคุณจริง และนอกจากนี้ท่านผู้เป็นบุพการีอย่างใดอย่างหนึ่งทางใดทางหนึ่งก็มีพระคุณจริง ฉะนั้นเมื่อตัวเรารู้พระคุณของท่าน ตอบแทนพระคุณของท่านด้วยความดีต่าง ๆ ตัวเราก็เป็นกตัญญูกตเวทีขึ้นมา ฉะนั้น ตัวเราก็เป็นผู้ที่มีคุณจริงเหมือนกัน คือมีความกตัญญูกตเวทีต่อท่านผู้มีพระคุณ ความกตัญญูกตเวทีนี้ก็เป็นตัวคุณงามความดี เมื่อตัวเรามีตัวเราก็มียุคุณงามความดีคือมีกตัญญูกตเวทีต่อท่านผู้มีพระคุณดังนี้ ทั้งปวงนี้เป็นความสัตย์ความจริง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่ได้ทรงแสดงสั่งสอนเอาไว้ว่า บุคคลหาได้ยาก ๒ คือบุพการี ๑ กตัญญูกตเวที ๑ ก็เป็น สัจจอมตวาจา คือเป็นความสัตย์ความจริงคำสัตย์คำจริงที่เป็นวาจาอันไม่ตาย ดังนี้ แม้เพียงเท่านั้นก็เป็นความสัตย์ความจริงที่ทุก ๆ คนควรรักษา

การรักษาความสัตย์ความจริงในข้อนี้ ก็คือรักษาตนเอง ประคับประคองตนเองให้ตนเองเป็นที่พึ่งของตนเองได้ รักษาความกตัญญูกตเวทีในท่านผู้เป็นบุพการีของตน ท่านผู้เป็นบุพการีของตนนั้นก็เป็นผู้มีพระคุณจริง และเมื่อตนเองมีความกตัญญูกตเวทีต่อท่าน ตนเองก็เป็นคนดีจริง ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่แสดงไว้ว่า

ภูมิ เว สารูปานัน กตัญญูกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นภูมิชั้นของสาธุชนคนดี

นิมิตต์ สารูปานัน กตัญญูกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นนิมิตหมายของคนดี ดังนี้

และเมื่อถึงวาระที่ตนจะพึงเป็นบุพการี ตนจะสามารถเป็นบุพการีของผู้อื่นต่อไปได้ ก็ปฏิบัติตนให้เป็นบุพการีต่อผู้อื่น ด้วยการกระทำอุปการะเกื้อกูลแก่ผู้อื่นในฐานะนั้น ๆ ดังนี้ก็ชื่อว่าเป็นการรักษาความสัตย์ความจริงสืบต่อไป

อนึ่ง การที่ปฏิบัติรักษาความสัตย์ความจริงดังกล่าวมานี้ เป็นการรักษาความสัตย์ความจริงที่ละเอียดยิ่งกว่าที่กล่าวมาในเบื้องต้น และก็ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติทำตนให้เป็นที่ยิ่งของตนเองด้วย ดังพระพุทธรักษาที่ตรัสสั่งสอนไว้ซึ่งได้ยกมาแล้วว่า ให้มีตนเป็นที่พึ่ง ให้มีธรรมเป็นที่พึ่ง โดยที่การปฏิบัติรักษาความสัตย์ความจริงดังกล่าวมานั้น ก็ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติธรรม คือความที่มารู้จักความสัตย์ความจริงคือตัวเอง ว่าตัวเอชนี้มี และการที่ตัวเองมามีความกตัญญูกตเวทิตา ก็ชื่อว่าได้ปฏิบัติธรรม ข้อความกตัญญูกตเวทิตา และเมื่อตนเองมาปฏิบัติหน้าที่ของบุพการีในเมื่อถึงวาระที่ควรจะเป็นบุพการี ก็เป็นการปฏิบัติธรรมคือบุพการีธรรมดังนี้ ก็เป็นการปฏิบัติธรรมอันทำให้ตนเป็นที่พึ่งของตนเองได้

อนึ่ง ธรรมที่ตนพึงปฏิบัติให้ตนเป็นที่พึ่งของตนเองนั้น ย่อมมีอยู่เป็นอันมาก พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสัจจะคือความสัตย์ความจริงไว้โดยปริยายคือทางเป็นอันมาก เมื่อกล่าวแสดงโดยปริยายคือทางอันหนึ่งก็มี ๒ อย่าง คือ

สมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติ

ปรมาตสัจจะ ความจริงโดยปรมาต

อันความสัตย์ความจริงคือตัวเองหรืออัตตาตัวตนกับสิ่งที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย เรียกว่าสมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติ ส่วนข้อที่มีเนื้อความละเอียดอย่างยิ่ง ไม่กล่าวถึงตัวเราหรือไม่กล่าวถึงอัตตา กล่าวแต่ส่วนที่เป็นสัจจะคือความจริงแท้ ๆ เช่นกล่าวถึงขันธอายตนะธาตุ ซึ่งตกอยู่ในลักษณะของไตรลักษณ์ทั้งหมด ไม่มีตัวเราของเรา

เรียกว่า*ปรมาตถสัจจะ* ความจริงโดยปรมาตถ์ คือโดยอรรถหรือเนื้อความที่เป็นอย่างยิ่ง *พระพุทธศาสนา* ย่อมแสดงธรรมประกอบด้วยสัจจะทั้ง ๒ ประการนี้

จะกล่าวถึงประการแรก *สมมติสัจจะ* คือความจริงโดยสมมติ อันคำว่า*สมมติ* นั้นในภาษาไทยเราก็เรียกกันว่า สมมติหรือ*สมมุติ* อันหมายความว่า*สมมติว่า* หรือ *สมมุติว่า* คือยกขึ้นพูดโดยเปรียบเทียบหรือว่าโดยที่ถือว่าหรือเปรียบเทียบว่า สมมติเอาว่า อันหมายความว่าไม่เป็นความจริงที่แท้จริงเป็นแต่เพียงยกขึ้นกล่าวอ้างเอา ตีต่างว่าเป็นความจริงหรือเป็นตัวอย่างภาษาไทยเราเข้าใจกันว่าอย่างนี้ ซึ่งก็เป็นความถูกต้องอย่างหนึ่ง แต่อันที่จริงนั้น คำว่า*สมมติ* มีความหมายที่หนักแน่นไปกว่านั้น ไม่ใช่มีความหมายหลวม ๆ เพียงแค่นั้น

สมมติ *มดี* คือ *มดี* สมหรือ *สละ* ก็คือพร้อมกันร่วมกัน *สมมติ* จึงแปลว่ามี *มดี* ร่วมกันหรือมี *มดี* พร้อมกัน *รับรู้ร่วมกัน* *รับรู้พร้อมกัน* นี้คือความหมายของคำว่า*สมมติ* *สมมติสัจจะ* ความจริงโดยที่มี *มดี* พร้อมกันมี *มดี* ร่วมกัน เช่นมี *มดี* พร้อมกัน มี *มดี* ร่วมกันว่าสิ่งนี้เป็นสิ่งที่เรียกชื่ออย่างนี้ สิ่งที่มี *มดี* พร้อมกันร่วมกันขึ้นมานั้นก็กลายเป็นความจริงขึ้นมาอย่างหนึ่ง

บุคคลทุก ๆ คนเรา นี้ เมื่อเกิดมาในหมู่มนุษย์ด้วยกันก็มี *มดี* ร่วมกันมี *มดี* พร้อมกัน ว่าเด็กที่เกิดขึ้นมาเรียกว่าเป็นลูกคนหรือลูกมนุษย์ เป็นคนหรือเป็นมนุษย์ เพราะฉะนั้น คำที่เรียกกันว่าคนเรียกกันว่ามนุษย์ ก็กลายเป็น*สมมติสัจจะ* ความจริงโดย*สมมติ* ขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือเป็นความจริงขึ้นมา โดยที่มี *มดี* ร่วมกันมี *มดี* พร้อมกัน ว่าที่มีลักษณะรูปร่างอย่างนี้ เกิดมาอย่างนี้มีพ่อแม่มาอย่างนี้เป็นคนเป็นมนุษย์

คราวนี้เมื่อเป็นคนเป็นมนุษย์ขึ้นมาแล้วถ้ามีเพศอย่างนี้เรียกว่าชาย มีเพศอย่างนี้เรียกว่าหญิง ความเป็นชาย ความเป็นหญิงก็เป็น*สมมติสัจจะ* ความจริงโดย*สมมติ* ขึ้นมาอีกอย่างหนึ่ง

คราวนี้ก็มาตั้งชื่อกันว่า เด็กคนนี้ชื่อนี้ เด็กคนนั้นชื่อนั้น เด็กคนนี้นามสกุลนี้ เด็กคนนั้นนามสกุลนั้น ชื่อ นามสกุลก็กลายเป็น*สมมติสัจจะ* ความจริงโดย*สมมติ* ขึ้นมาอีกประการหนึ่ง

และนอกจากนี้ยังเรียกอวัยวะทั้งหลายของร่างกาย ว่าเป็นศีรชะ
นี่เป็นหู นี่เป็นจมูก เป็นต้น ทั้งหมดนี้ก็เป็น *สมมติ* สัจจะ ความเป็นจริงโดยสมมติขึ้น
มาแต่ละอย่าง

สิ่งทั้งหลายทุก ๆ อย่างในโลก จะเป็นบรรดาสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลายก็ดี
เป็นแผ่นดินต้นไม้ภูเขาบ้านเรือน ทุก ๆ อย่าง ตลอดจนถึงภาษาที่พูดกันทั้งหมด
ก็เป็น *สมมติ* คือว่ามีมติรับรู้ร่วมกันพร้อมกัน ก็เป็นสมมติขึ้นมาแต่ละอย่าง ๆ ทั้งนี้
ซึ่งรับรองว่าเป็นความจริงแต่ละอย่าง ๆ เช่นว่าต้นมะม่วงนั้นก็เป็นสมมติสัจจะความ
จริงโดยสมมติขึ้นมาว่าต้นไม้แบบนี้เรียกว่าต้นมะม่วง และทุกคนก็เรียกเหมือนกัน
หมดว่ามะม่วงและก็เข้าใจกัน แต่ว่าถ้าใครจะไปสมมติขึ้นมาต่างหากจำเพาะตน ไม่
เรียกต้นมะม่วงว่ามะม่วง นั้นไม่ใช่สมมติเพราะเป็นเฉพาะตัวเองเป็นมติของตัวเอง
ไม่ใช่รับรู้พร้อมกันรับรู้ร่วมกัน เมื่อใครไปเรียกต้นมะม่วงว่าต้นชมพู ก็รับรู้เฉพาะตัว
คนอื่นเขาไม่รับรู้ด้วย เขาไม่เข้าใจว่าเป็นต้นมะม่วง ดังนี้ก็กลายเป็นผิด สมมติสัจจะต่อ
เมื่อเรียกว่าต้นมะม่วงด้วยกันก็เข้าใจกัน ก็เรียกว่าใช้ถูกสมมติสัจจะ ความจริงโดย
สมมติ พระพุทธศาสนาย่อมแสดงธรรมคำสั่งสอนตามสมควรแก่สมมติสัจจะ ความจริง
โดยสมมติเป็นประการแรก

และเมื่อแสดงถึงสมมติก็ย่อมเกี่ยวเนื่องกับ *บัญญัติ* ดังที่เรียกคู่กันว่า *สมมติ*
บัญญัติ อันบัญญัตินั้นแปลโดยความว่าแต่งตั้ง แต่ว่าตามศัพท์ *บัญญัติ* ก็แปลว่ารู้ทั่ว
กันหรือว่ารับรู้ทั่วกัน คล้าย ๆ กับสมมตินั่นเอง แต่โดยความ *บัญญัติ* ก็คือแต่งตั้ง
อันแต่งตั้งนั้น เมื่อแต่งตั้งขึ้น ก็คือการประกาศให้รับรู้ทั่วกันหรือให้รู้ทั่วกัน เมื่อแต่ง
ตั้งขึ้นดังกล่าวแล้ว เมื่อมีมติพร้อมกันรับรู้พร้อมกันก็เกิดเป็น *สมมติ* สัจจะ คือความจริง
โดยสมมติขึ้นข้อหนึ่ง ๆ

บุคคลที่เกิดมาทุกคนเป็นบุคคลหรือเป็นมนุษย์ ความเป็นบุคคลหรือความเป็น
มนุษย์นี้ก็เป็นสมมติบัญญัติอย่างหนึ่งเป็นบัญญัติก็คือแต่งตั้งขึ้น เหมือนประกาศให้รู้
ทั่วกันขึ้น ว่าผู้ที่บังเกิดขึ้นโดยมีมารดาบิดาเช่นนี้ มีรูปลักษณะเช่นนี้เรียกว่ามนุษย์หรือ
เรียกว่าบุคคล และก็มีมติพร้อมกันรับรอง เพราะฉะนั้น ความเป็นมนุษย์ความเป็น
บุคคลจึงเป็นสมมติ บัญญัติขึ้นข้อหนึ่ง ๆ และเมื่อเป็นมนุษย์เป็นบุคคลแล้วก็ เป็นชาย
หรือเป็นหญิง ความเป็นชายหรือเป็นหญิงนั้นก็ เป็นสมมติ บัญญัติขึ้นอีกข้อหนึ่ง ๆ

ขึ้นเช่นเดียวกัน และก็มีชื่อเรียกอย่างนั้นอย่างนี้ เมื่อประกอบอาชีพการงาน ก็เรียกว่าเป็นพ่อค้าเป็นข้าราชการ เป็นตำแหน่งนั้นเป็นตำแหน่งนี้ เป็นนั่นเป็นนี่ ก็เป็นสมมติบัญญัติขึ้นอีกข้อหนึ่ง ๆ เช่นเดียวกัน และแม้เมื่อมาประพฤติปฏิบัติธรรม เรียกว่าเป็นอุบาสก เป็นอุบาสิกา เป็นภิกษุเป็นสามเณร ก็เป็นสมมติบัญญัติขึ้นอีกข้อหนึ่ง ๆ แม้บุคคลกลุ่มอื่นที่มีการศึกษามีอาชีพการงาน และมีความประพฤติธรรมแห่งศาสนานั้น ๆ เรียกว่าอย่างนั้น ๆ ก็เป็นสมมติบัญญัติขึ้นอีกข้อหนึ่ง ๆ

แม้ว่าสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลาย ตั้งต้นแต่ที่เรียกว่าสัตว์เดียรัจฉานและปันประเภทออกไป เป็นช้าง เป็นม้า เป็นโค เป็นกระบือ ตลอดจนถึงเป็นมดปลวกต่าง ๆ เป็นต้น และที่บินไปในอากาศก็เป็นนกชนิดต่าง ๆ อยู่ในน้ำก็เป็นปลาชนิดต่าง ๆ อยู่ในดินก็เป็นสัตว์อยู่ในดินที่มีชื่อเรียกต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เป็นสมมติบัญญัติอย่างหนึ่ง ๆ ตลอดจนถึงต้นไม้านาชนิดเรียกชื่ออย่างนั้นอย่างนี้ก็เป็นสมมติบัญญัติขึ้นอย่างหนึ่ง ๆ

เพราะฉะนั้น บรรดาภาวะทั้งปวงดังกล่าว ตลอดจนถึงภาษาที่พูดกันทั้งหมด ก็เป็นสมมติบัญญัติอย่างหนึ่ง ๆ ทั้งนี้ และเมื่อเป็นสมมติบัญญัติขึ้นมา คือแต่งตั้งขึ้นมา ประกาศให้รู้ทั่วกันขึ้นมา และมีมิตรร่วมกันขึ้นมาในสิ่งใด สิ่งนั้นก็เป็สมมติสังขะ ความจริงโดยสมมติขึ้นอย่างหนึ่ง ๆ ดังนี้เรียกว่าสมมติสังขะ ความจริงโดยสมมติ

พระพุทธศาสนาหรือศาสนธรรม ธรรมที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็แสดงสังขะสื่อความจริงที่เป็นสมมติสังขะจะมีเป็นประการแรก และก็ตรัสสอนให้ปฏิบัติให้ถูกให้ชอบต่อสมมติสังขะคือความจริงโดยสมมตินั้น ๆ ทั้งที่เป็นของตนและทั้งที่เป็นของผู้อื่น เป็นต้นว่าทรงบัญญัติสิกขาบท ๕ ประการหรือที่เรียกว่าศีล ๕ ก็เพื่อให้เหมาะแก่สมมติบัญญัติหรือความจริง โดยสมมติของบุคคลทั้งปวงในโลกหรือของสัตว์ทั้งปวงในโลก เพราะว่าอันความเป็นสัตว์มีชีวิต จะเป็นมนุษย์ก็ตามเป็นสัตว์เดียรัจฉานก็ตาม ต่างก็เป็นสมมติสังขะอย่างหนึ่ง ๆ และสัตว์มีชีวิตทั้งปวงดังกล่าว นั้นย่อมมีความรักชีวิต บรรารณนาที่จะดำรงชีวิตอยู่ต่อไป ย่อมมีความหวาดกลัวต่อความตายและความบาดเจ็บร่างกาย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสั่งสอนให้บุคคลพิจารณานำใจเข้ามาใส่ใจเรา นำใจเราไปใส่ใจเขาว่าเรามีความรักชีวิตรักร่างกาย

รักความไม่มีโรคฉันใด สัตว์มีชีวิตทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสัตว์เดียรัจฉาน ก็ย่อมจะมีความรักชีวิตของตน รักร่างกายของตนรักความไม่มีโรคฉันนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อตนไม่ปรารถนาให้ใครมาทำร้ายชีวิตร่างกายของตน ตนก็ไม่ควรไปทำร้ายร่างกายชีวิตของผู้อื่น จึงทรงบัญญัติศีลข้อแรก คือเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลง อันได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ และก็ได้ตรัสสอนให้ปฏิบัติในธรรมที่คู่กับศีลข้อนี้ คือให้ประกอบด้วย เมตตา ความปรารถนาสุขแก่ไปในสัตว์ทั้งปวง

อนึ่ง ทรัพย์สินต่าง ๆ ก็เป็นสมมติสังขารอย่างหนึ่ง ๆ ว่าเป็นทรัพย์สินอย่างนั้น ๆ และก็เป็นของคนนั้น ๆ เป็นของคนนี้ ๆ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสอนเช่นเดียวกันว่าตนมีความรักหวงแหนทรัพย์สินของตนฉันใด มีความต้องการทรัพย์สินของตนฉันใด สัตว์อื่นบุคคลอื่นก็มีความรักต้องการทรัพย์สินของตนนั้น ๆ ฉันนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อปรารถนาที่จะให้ทรัพย์สินของตนดำรงอยู่ได้อาศัยใช้สอยตามต้องการ ก็ไม่ควรจะไปลักของ ๆ ผู้อื่นเขาที่เขามีความหวงแหนต้องการเช่นเดียวกัน จึงทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๒ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้ และได้ทรงแสดงธรรมที่คู่กับศีลข้อที่ ๒ คือสัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยชอบ ได้แก่การประกอบอาชีพการงานที่ชอบที่ถูกต้อง เพื่อให้ได้ทรัพย์มาสำหรับที่จะบำรุงเลี้ยงตนและครอบครัว และเพื่อที่จะได้ใช้สอยต่าง ๆ ตามต้องการ

อนึ่ง ทุก ๆ คนที่เกิดมาต้องมีวงศ์ตระกูล มีมารดา บิดาเป็นต้น สืบบุตรธิดาลูกหลานต่อกันมา เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนเช่นเดียวกัน ให้ทุก ๆ คนพิจารณาว่า ตนเองก็มีวงศ์ตระกูล มีพ่อแม่ลูกหลานเป็นต้นสืบต่อกันรู้จักกัน เคารพนับถือกันฉันใด บุคคลอื่นสัตว์อื่นก็ย่อมมีวงศ์ตระกูลของตนฉันนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อตนรักวงศ์ตระกูลของตน ไม่ต้องการให้ใครมาทำลาย ก็ไม่ควรไปล่วงล้ำทำลายวงศ์ตระกูลของผู้อื่น จึงได้ทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๓ ให้งดเว้นจากความประพฤตินอกใจในกามทั้งหลาย และได้ตรัสสอนธรรมที่คู่กับศีลข้อที่ ๓ อันได้แก่ความสันโดษ ยินดีด้วยคู่ครอง หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ด้วยการปฏิบัติชอบในกามทั้งหลาย เพราะเมื่อยังเป็นผู้ที่ครองขรรवास ยังต้องการกาม ก็ให้ปฏิบัติชอบในกามทั้งหลาย อย่าไปปฏิบัติผิดในกามทั้งหลาย มีความสันโดษยินดีอยู่ตามที่ควรจะได้ควรจะได้ หรือที่เป็นของ ๆ ตนอยู่ดังนี้

อนึ่ง คำพูดที่พูดออกมาตามเรื่องราวทั้งหลายที่บังเกิดขึ้น ก็ย่อมจะเป็นสมมติ สัจจะอย่างหนึ่ง ๆ เช่นเดียวกัน แต่แม้เช่นนั้นก็ตรัสสอนให้พิจารณาว่าทุกคนย่อม ต้องการสัจจะคือความจริงแห่งคำพูด เพราะฉะนั้น เมื่อตนต้องการจะได้รับ ความจริง จากคำพูดของผู้อื่น ก็ควรที่จะพูดคำจริงต่อผู้อื่นด้วย ดังนี้จึงได้ทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๔ ให้เว้นจากมุสาวาทคือการกล่าวคำเท็จ และตรัสสอนให้ปฏิบัติธรรมที่คู่กับศีลข้อที่ ๙ นี้ ก็คือการพูดคำสัตย์คำจริงที่เป็นประโยชน์และที่ถูกต้องด้วยกาลเวลา ส่วนคำพูดที่ไม่จริงที่เป็นการหลอกลวง เป็นข้อที่ไม่ควรพูดหรือแม้ว่าจะเป็นความจริงแต่ว่าพูดไป ก็ไม่เป็นประโยชน์ ก็ไม่ควรพูด และแม้ว่าจะเป็นคำจริงและเป็นประโยชน์ก็ตาม แต่ไม่ถูกต้องกับกาลเวลา คือไม่ต้องด้วยกาลเวลาที่พูดออกไปแล้ว ก็ไม่ควรจะพูดเช่นเดียวกัน

อนึ่ง บุคคลทุก ๆ คนนั้นย่อมมีความประมาทแห่งจิตใจ คือความมัวเมาแห่งจิตใจ อันสืบเนื่องมาจากกิเลสทั้งหลาย กองโลภบ้าง กองโกรธบ้าง กองหลงบ้าง อยู่แล้ว ฉะนั้น ก็ไม่ควรที่จะดื่มสุราเมรัยอันเป็นฐานที่ตั้งแห่งความประมาท คือที่จะเพิ่มความประมาทยิ่งขึ้นไปอีกดังนี้ จึงได้ทรงบัญญัติศีลข้อที่ ๕ เว้นจากน้ำเมาคือ สุราเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท และได้ทรงแสดงธรรมที่พึงปฏิบัติคู่กับศีล ข้อที่ ๕ นี้ คือความเป็นผู้มีสติระลึกได้ คอยรักษาจิตใจ รักษาตา รักษาหู รักษาจมูก รักษาลิ้น รักษากาย ตลอดจนจนถึงรักษามโนคือใจเอง อันเป็นที่ประสพเป็นที่เข้าไปสู่จิต แห่งอารมณ์คือเรื่องทั้งหลาย มีเรื่องรูปเรื่องเสียงเป็นต้น และเมื่อมีสติคอยรักษาอยู่ ดังนี้ อารมณ์ที่มาประสพนั้น ๆ ก็จะตกอยู่แค่ตาแค่หูเป็นต้น ไม่ไหลเข้าไปก่อเป็นกิเลส กองความยินดีกองความยินร้าย ตลอดจนถึงกองความหลงมงายอยู่ในจิตใจดังนี้

ศีล ๕ และธรรม ๕ ข้อที่คู่กับศีลนี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นก็เพื่อให้เหมาะ แก่สมมติบัญญัติหรือสมมติสัจจะความจริงโดยสมมติดังที่กล่าวมานั้น และนอกจากนี้ แม้ธรรมอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงเพื่อให้เหมาะ แก่สมมติสัจจะ ของบุคคลนั้น ๆ ของหมู่ชนนั้น ๆ เป็นต้นว่าได้ทรงแสดงทิส ๖ ทิสเบื้องต้นคือมารดา บิดา ทิสเบื้องต้นขา คือ ครูบาอาจารย์ ทิสเบื้องหลังคือ บุตรภรรยา ทิสเบื้องซ้ายคือมิตร ทิสเบื้องต่ำคือ บุคคลผู้รับใช้การงานต่าง ๆ และทิสเบื้องบน คือสมณพราหมณ์ทั้งหลาย อันทุก ๆ คนจะพึงปฏิบัติโดยชอบในทิสนั้น ๆ และเมื่อเป็นดังนี้ ทิสนั้น ๆ ก็ย่อมจะอำนวยประโยชน์แก่บุคคล ทำให้เป็นผู้มีความสุขความเจริญเหล่านี้ก็เป็นธรรม

ที่ทรงแสดงโดยควรแก่สมมติสัจจะในกลุ่มชนทั้งนั้น ตลอดจนถึงบุคคลแต่ละคนเอง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ย่อมดำรงอยู่ในสมมติสัจจะความจริงโดยสมมติ ตั้งต้นแต่เกิดมาเป็นมนุษย์ เป็นหญิงเป็นชาย เป็นผู้ที่มิใช่ออย่างนั้นอย่างนี้ ประกอบการงานได้ชื่อว่าอย่างนั้นอย่างนี้มียศมีตำแหน่งอย่างนั้นอย่างนี้ ตลอดจนถึงเมื่อได้มาประพฤดิธรรม ก็เป็นอุบาสกอุบาสิกา เป็นภิกษุเป็นสามเณรเป็นต้น เหล่านี้ก็เป็นสมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติแต่ละอย่าง ๆ

ฉะนั้น เมื่อตนตั้งอยู่ในสมมติสัจจะอย่างใด ก็ให้ปฏิบัติธรรมอันควรแก่สมมติสัจจะของตนนั้น ตั้งต้นแต่เป็นมนุษย์ ก็พึงตั้งอยู่ในมนุษยธรรม เป็นชายเป็นหญิง ก็พึงตั้งอยู่ในธรรมสำหรับชายสำหรับหญิง เมื่อดำรงตำแหน่งนั้น ๆ เช่นเมื่อดำรงตำแหน่งอยู่ในทิศ ๖ ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้เป็นมารดา บิดา เป็นครูบาอาจารย์ เป็นบุตรภรรยาสามี เป็นมิตรสหาย เป็นผู้รับใช้ปฏิบัติการงาน เป็นสมณะเป็นพราหมณ์ หรือเป็นภิกษุสามเณรเป็นต้น ก็ปฏิบัติธรรมแห่งสมมติสัจจะของตนนั้น ๆ ไม่ให้บกพร่อง ดังนี้จึงเป็นการถูกต้อง และเมื่อมีความสำคัญอยู่ดังนี้ ดำรงตนอยู่ในสมมติสัจจะอันใด ก็ย่อมจะปฏิบัติตนประกอบด้วยธรรมแห่งสมมติสัจจะนั้น ๆ ก็ชื่อว่าเป็นผู้ที่ประพฤดิธรรมเป็นผู้ที่ประกอบคุณงามความดี อยู่ในฐานะนั้น ๆ ตามควรแก่สมมติสัจจะของตน

กล่าวแยกเป็นตัวอย่าง เช่นเป็นอุบาสกอุบาสิกา ก็ตั้งอยู่ในศีลธรรมของอุบาสกอุบาสิกาตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน เป็นภิกษุเป็นสามเณร ก็ตั้งอยู่ในศีลธรรมของภิกษุสามเณร ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน และข้อที่กล่าวว่าฐานะทั้งปวงเหล่านี้เป็นสมมติสัจจะอย่างหนึ่ง ๆ เพราะฉะนั้น จึงมีคำเรียกว่าสมมติสังข์และอริยสังข์เป็นคู่กัน เพราะว่าสมมติสังข์นั้น สงข์โดยสมมติ มักจะเข้าใจกันว่าเป็นสังข์ที่ไม่แท้จริงสมมติขึ้นเท่านั้น ดังนี้ก็มี

อันที่จริงนั้นที่เรียกว่าสมมติสังข์ ก็คือหมายความว่า กุลบุตรเข้ามาอุปสมบทเป็นภิกษุ ความเป็นภิกษุนั้นสำเร็จขึ้นด้วยอุปสมบทกรรมตามพระวินัยบัญญัติของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น แม้ความเป็นภิกษุนั้นก็เป็นสมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติคือเกิดขึ้นจากการอุปสมบทตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ ได้มีพระสงฆ์ประกอบอุปสมบทกรรม สำเร็จก็เกิดเป็นภิกษุขึ้นมาทันที เพราะฉะนั้น ก็เรียกได้ว่าเป็นสมมติ

ภิกษุ ภิกษุโดยสมมติ คือสงฆ์สมมติโดยประกาศกัน ด้วยวาจาให้เป็นภิกษุขึ้นมาตามพระบัญญัติของพระพุทธเจ้า และเมื่อภิกษุได้ประชุมกันประกอบสังฆกรรมตั้งแต่ ๘ รูปขึ้นไป ก็ให้สำเร็จสังฆกรรมนั้น ๆ ดังที่มีบัญญัติไว้ว่าภิกษุตั้งแต่ ๕ รูป ประชุมกันให้อุปสมบทกรรมในปัจจุบันประเทศคือถิ่นชายแดน ก็ทำให้กุลบุตรผู้ได้รับอุปสมบทนั้นเป็นภิกษุขึ้นมาได้ แต่ในมัชฌิมประเทศคือในถิ่นท่ามกลางที่มีภิกษุอยู่มาก ก็ต้องประชุมกันตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไป จึงเป็นสงฆ์คือเป็นหมู่แห่งภิกษุที่ให้สำเร็จสังฆกรรม เพราะฉะนั้น จึงเรียกภิกษุที่ประชุมกันประกอบสังฆกรรมดังกล่าวว่า *สมมติสงฆ์* สงฆ์โดยสมมติ เพราะเป็นสงฆ์ขึ้นโดยพระบัญญัติของพระพุทธเจ้าในพระวินัยบัญญัติ สมมติสงฆ์จึงมีความหมายอย่างนี้ ส่วน*อริยสงฆ์* นั้นหมายถึงสงฆ์ผู้เป็นอริยะบังเกิดขึ้นในจิตใจด้วยการละสังโยชน์ได้ตั้งแต่ ๓ ข้อขึ้นไปทำให้บุคคลผู้ละสังโยชน์ได้นั้นเป็นโสดาบัน เป็นสกทาคามี เป็นอนาคามี และเป็นอรหันต์ นี้เรียกว่าอริยสงฆ์ บังเกิดขึ้นที่จิตใจ ไม่เลือกว่าจะเป็นบรรพชิต จะเป็นคฤหัสถ์จะเป็นชายเป็นหญิง เป็นเด็กเป็นผู้ใหญ่ เมื่อจิตใจบรรลุถึงอริยภูมิดังกล่าวก็เป็นอริยสงฆ์ขึ้นทันที ส่วนภายนอกที่เป็นกายภายนอกนั้นต่อเมื่อได้รับอุปสมบทกรรมจากสงฆ์ผู้สามารถประกอบอุปสมบทกรรมได้ จึงจะเป็นภิกษุดังที่เรียกว่า*สมมติภิกษุ* และเมื่อรวมกันเข้าเป็นหมู่ก็เรียกว่า*สมมติสงฆ์* นั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่ปรากฏออกทางกาย ดังหมู่ภิกษุที่ทรงผ้ากาสาวพัสตร์ ปฏิบัติตามพระวินัยบัญญัติตั้งปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ก็เป็น*สมมติภิกษุ สมมติสงฆ์*ทั้งนั้น จิตใจเท่านั้นที่จะเป็น*อริยสงฆ์* และก็ไม่เลือกว่าเป็นบรรพชิตเป็นคฤหัสถ์ดังกล่าวมานั้น

เพราะฉะนั้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าส่วนหนึ่ง จึงทรงสั่งสอนตามควรแก่สมมติสัจจะคือความจริงโดยสมมติ พระวินัยบัญญัติเป็นส่วนใหญ่หรือจะว่าทั้งหมดก็ได้ ก็ทรงบัญญัติขึ้นพอเหมาะแก่สมมติสัจจะนั้น ๆ ดังที่กล่าวมา

เพราะฉะนั้น เมื่อบุคคลได้ดำรงอยู่ในสมมติสัจจะอันใด ก็ให้ปฏิบัติธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนตามควรแก่สมมติสัจจะของตนดังนี้ ก็เป็นการปฏิบัติชอบ และการปฏิบัติดังนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติรักษาความสัตย์ประการหนึ่ง

การปฏิบัติรักษาความสัตย์นี้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติบูชา พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์แม้ปรินิพพานนานแล้ว ดังพระพุทธภชาษิตที่ตรัสไว้ แปลความว่า *เมื่อบุคคลเชื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย และพระสาวกทั้งหลายผู้ควรบูชา ผู้ก้าวล่วงกิเลสตัณหา อันเป็นเครื่องทำให้*

เนิ่นช้า เป็นผู้ล่วงความโศกความรัญจวนทุกข์ทั้งหลาย ใคร ๆ ไม่อาจเพื่อที่จะนับบุญของบุคคลผู้บูชาพระพุทธเจ้าและพระสาวกผู้เช่นนั้นเหล่านั้น แม้เป็นผู้บรินิพพานแล้ว เป็นผู้ที่ไม่มียกยแต่ที่เห็นว่าบุญนี้มีประมาณเท่านี้

ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่า พระธรรมเป็นธาตุหรือธรรมที่ตั้งอยู่ดำรงอยู่ พระตถาคตพุทธเจ้าจะทรงอุปบัติขึ้นหรือไม่ทรงอุปบัติขึ้น พระธรรมหรือธาตุนั้นก็ตั้งอยู่เป็นธรรมชาติ ความตั้งอยู่แห่งธรรม เป็นธรรมนิยาม ความกำหนดแน่แห่งธรรม ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ในธรรมนิยามสูตร ธรรมลิตี ธรรมนิยาม อันเป็นตัวธาตุตัวธรรมที่ตั้งอยู่นี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงชี้เอาไว้ก็คือ สังขารทั้งหลาย เป็นอนิจจะ ไม่เที่ยง สังขารทั้งหลาย เป็นทุกข์คือตั้งอยู่ได้ยากทนอยู่ได้ยาก อันหมายความว่าดำรงอยู่คงที่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา มิใช่เป็นอัตตาตัวตน ดังนี้ ทั้ง ๓ ข้อนี้ เป็นตัวธาตุหรือตัวธรรมที่ตั้งอยู่ดำรงอยู่ พระพุทธเจ้าผู้พระตถาคตจะทรงอุปบัติขึ้นหรือไม่ทรงอุปบัติขึ้น ธาตุ หรือธรรมดังกล่าวนั้นก็คงตั้งอยู่ แต่เมื่อพระตถาคตพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธาตุหรือธรรมนั้นทรงเปิดเผยแสดงสั่งสอนชาวโลก จึงได้รู้จัก จึงได้ทราบที่สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ดังนี้

เพราะฉะนั้น ธาตุหรือธรรมที่ตั้งอยู่ดำรงอยู่ดังกล่าวนี้ คือพระธรรม พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระธรรมนี้ด้วยพระองค์เอง ดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ในปฐมเทศนาว่า จักขุคือดวงตามุขตัมมิม ญาณความหยั่งรู้มุขตัมมิม ปัญญามุขตัมมิม วิชชามุขตัมมิม ความสว่างมุขตัมมิม ในธรรมทั้งหลายที่มีได้เคยสดับมาก่อน คืออริยสัจจ์ทั้ง ๔ อันได้แก่ทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงเป็นพระสยัมภู คือผู้รู้เอง ตรัสรู้เอง เป็นเอง เป็นพระพุทธรคือเป็นพระผู้ที่ตรัสรู้ขึ้นด้วยพระองค์เอง มิได้ฟังมาจากใคร และก็ได้ทรงแสดงพระธรรมที่ได้ตรัสรู้นี้สั่งสอน แต่พระธรรมที่ทรงแสดงสั่งสอนนั้น ก็ทรงแสดงสั่งสอนแต่จำเพาะธรรมะที่ผู้ฟังควรรู้ควรเห็น และมีเหตุผลที่อาจตรงตามให้เห็นจริงได้ และมีปาฏิหาริย์คือให้ผลสมจริงตามที่ทรงสั่งสอนนั้น ผู้ฟังเข้าใจได้รู้ได้ปฏิบัติได้บรรลุถึงได้ตามที่ทรงสั่งสอน และโดยเฉพาะทำทุกขให้สิ้นได้ คือดับทุกข์ได้จริงตามที่ทางสั่งสอนนั้น เพราะฉะนั้น จึงได้มีแสดงไว้ในที่แห่งหนึ่งว่า พระองค์ได้ทรงกอบไปไม่ขึ้นมากำพระหัตถ์หนึ่ง และได้ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ไปไม่ในกำพระหัตถ์ที่ทรงกำไว้นี้ กับไปไม่ในป่าทั้งสิ้น ข้างไหน

จะมากกว่ากัน วิกฤตทั้งหลายก็ทราบทูลว่า ไบไม้ในป่าทั้งสิ้นมากกว่า ส่วนไบไม้ที่ทรงกำไว้ในกำพระหัตถ์นั้นมิเป็นส่วนน้อยเท่านั้น จึงได้ตรัสว่า ธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ นั้นเหมือนอย่างไบไม้ในป่าทั้งสิ้น แต่ว่าธรรมที่ทรงแสดงสั่งสอนเหมือนอย่างไบไม้ที่ทรงกอบมากำไว้มิเท่านั้น แต่แม้เห็นนั้น ธรรมที่ทรงสั่งสอนก็พอเพียงที่ผู้ฟังยังได้ตั้งใจฟังได้ตั้งใจปฏิบัติจะรู้จะเข้าใจ และปฏิบัติให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์ได้ ดังนี้

นี้แสดงถึงความที่ทรงเป็นสัพพัญญู คือความที่ทรงรู้ธรรมทั้งหมดดังนี้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงเคารพพระธรรม ดังที่ได้มีแสดงไว้ว่า พระองค์ได้ตรัสเอาไว้ว่า พระพุทธเจ้าทั้งปวงนั้นเคารพพระธรรม พระองค์ก็ทรงเคารพพระธรรม เพราะได้ทรงพิจารณาถึงสัตว์บุคคลในโลกทั้งสิ้น จะเป็นเทวดามารพรหม จะเป็นมนุษย์ในโลกมีก็ตาม ไม่มีผู้ใดที่พระองค์จะฟังเคารพ แต่ว่าความอยู่โดยที่ไม่มีที่เคารพนั้นย่อมเป็นความทุกข์ เพราะฉะนั้น จึงทรงเคารพพระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้ และได้ทรงแสดงกิริยาที่ทรงเคารพพระธรรมว่า ทรงปฏิบัติอย่างไรในการเคารพพระธรรม ก็ได้ทรงแสดงมีความว่า ได้ทรงมีพระหทัยสมาเสมอ แสดงคำสั่งสอนบุคคลทุกชั้นทุกจำพวก ไม่ว่าจะเป็นบุคคลชั้นสูง บุคคลชั้นกลาง บุคคลชั้นต่ำ จะเป็นเศรษฐีจะเป็นยากจวนฉิบไฉย ก็ตาม เมื่อพระองค์ได้ตรัสตรวจเห็นมีอุปนิสัย ก็ทรงแสดงธรรมโปรดด้วยพระมหากรุณาเสมอเหมือนกันหมด ดังนี้คือทรงเคารพพระธรรม

เพราะฉะนั้น พระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จึงเป็นสัจจะ ของจริงของแท้ ซึ่งตั้งอยู่ดำรงอยู่ตลอดไป ใครจะรู้หรือใครจะไม่รู้ก็ตาม ก็เป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ดำรงอยู่ ดังที่ท่านแสดงถึงพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอน อันเรียกว่า ศาสนธรรม ธรรมคือคำสั่งสอน ก็เป็นอมตวาจา คือเป็นวาจาที่ไม่ตาย เพราะเป็นคำสั่งสอนที่แสดงถึงของจริงของแท้ มิได้แสดงสิ่งที่หลอกลวงหรือไม่จริงไม่แท้ แต่แม้เช่นนั้น ก็ทรงแสดงของจริงของแท้ซึ่งเป็นสัจจะนั้น ตามลักษณะแห่งของจริงของแท้ นั้น ๆ ของจริงของแท้ที่เป็นชั้นโลก หรือโลกียะเกี่ยวข้องกับโลก อันเกี่ยวแก่ความเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา อันเรียกว่า สมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติ ก็ทรงแสดงให้รู้จักว่าข้อนี้ ๆ เป็นสมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติเกี่ยวกับความเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา และเมื่อมีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ก็มีของเราของเขาเป็นต้น ก็ทรงแสดงธรรมที่เป็นคำสั่งสอนให้ปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่สัจจะภาวะ คือความเป็นสัจจะของตน

ที่ทุกคนได้ดำรงอยู่ แต่ก็มีได้ทรงแสดงแต่เพียงเท่านั้น ยังได้ทรงชี้ให้เห็นสัจจะที่ละเอียด
ขึ้นไปกว่านั้น อันเรียกว่า *ปรมัตถสัจจะ* ความจริงโดยปรมัตถ์ คำว่า *ปรมัตถ์* นั้นแปล
ว่ามีความที่ละเอียดอย่างยิ่ง ดังที่เรียกกันว่า *สุขุมลุ่มลึก* ต้องใช้ปัญญาพิจารณา
เจาะแทงลงไปจึงจะมองเห็น ก็คือได้ทรงแสดงให้บุคคลรู้จัก *ขันธ์* *อายตนะ* *ธาตุ*
ซึ่งแยกออกไปจาก *สังขาร* คือส่วนผสมปรุงแต่งทั้งหลาย คือให้รู้จักแยกสมมติสัจจะ
นั้นออกให้รู้จักความเป็นขันธ์อายตนะธาตุ ที่มาประกอบกันเข้าเป็นสัตว์บุคคลตัวตน
เราเขา เพราะว่าความเป็นสัตว์บุคคลตัวตนเราเขานั้น ก็เป็นสิ่งที่สมมติขึ้นบัญญัติขึ้น
จากสังขารคือส่วนผสมปรุงแต่ง เหมือนอย่างว่าบ้านเรือน มาเรียกสมมติบัญญัติกัน
ขึ้นว่าบ้านว่าเรือน จากสังขารคือความผสมปรุงแต่งหรือส่วนผสมปรุงแต่งอันได้แก่
นำเอาทัพสัมภาระนั้น ๆ มาก่อสร้างให้เป็นที่อยู่อาศัยขึ้น ก็สมมติบัญญัติเรียกว่า
เป็นบ้านเป็นเรือนเหล่านี้เป็นต้น

ทุก ๆ อย่างในโลกนี้เป็นส่วนผสมปรุงแต่งทั้งนั้น แม้ร่างกายและชีวิตนี้ก็เป็น
ส่วนผสมปรุงแต่ง อันจะพึงแยกได้ออกเป็น *ขันธ์ ๕* เป็น *อายตนะ ๖* หรือเป็น *ธาตุ ๑๘*
หรือร่างกาย อันนี้ที่เป็น *ส่วนรูปขันธ์* แยกออกได้เป็น *ธาตุ ๔* *เวทนาขันธ์* *สัญญา*
ขันธ์ *สังขารขันธ์* *วิญญาณขันธ์* ก็แยกออกไปได้เป็นส่วนย่อยนั้น ๆ และ *ขันธ์ ๕*
อายตนะ ๖ *ธาตุ ๑๘* เป็นต้นนั่นเอง ก็รวมเข้าเป็น *สังขาร* คือ ปรุงแต่งเข้าเป็น
ชีวิตร่างกายนี้ ซึ่งก็สมมติบัญญัติ เรียกกันว่าสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา ดังนี้เป็นต้น
ทุก ๆ สิ่ง ทุก ๆ อย่างในโลกย่อมเป็นสังขาร คือเป็นส่วนผสมปรุงแต่งดังนี้ทั้งนั้น
เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงสอนให้รู้จักว่าเป็นสังขาร คือเป็นส่วนผสมปรุงแต่ง ไม่ใช่เป็น
ตัวตนอะไรแท้ ๆ เพราะว่าอันที่จริงนั้นไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา แต่เป็นสิ่งที่มาผสม
ปรุงแต่งกันขึ้นเท่านั้น ทุก ๆ สิ่งในโลกก็เป็นเช่นนี้ สิ่งภายนอกเป็นต้นว่าต้นไม้
คำว่าต้นไม้ก็เป็นสมมติบัญญัติ แต่อันที่จริงนั้นต้นไม้ไม่มี เพราะต้นไม้เป็นสังขารคือ
ส่วนผสมปรุงแต่ง ธาตุทั้งหลายมาผสมปรุงแต่งกันขึ้นเป็นต้นไม้ จึงได้ทรงสอนให้รู้จัก
แยกธาตุ *แยกขันธ์* *แยกอายตนะ* ออกไป เพื่อให้มองเห็นสัจจะคือความจริงที่ลึกซึ่ง
เข้าไปอีกชั้นหนึ่งอันเรียกว่า *ปรมัตถสัจจะ* ความจริงโดยปรมัตถ์ อันเป็นความจริงที่
ไม่มีสัตว์บุคคลตัวตนเราเขา มีสภาพเป็นธรรม คือเป็นส่วนต้นเดิมซึ่งเมื่อมาประชุม
ปรุงแต่งกันขึ้นเป็นสังขารอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วจึงได้เกิดสมมติบัญญัติขึ้นว่าเป็นนั้น
เป็นนี้

เพราะฉะนั้น *ปรมาตม* จะ ความจริงโดยปรมาตมนี้ ที่ได้ทรงแสดงสั่งสอนไว้ จึงเป็นข้อที่รู้ยากเห็นยาก ต้องอาศัยปัญญาพิจารณาเจาะแกลงไปจึงจะเห็น หากจะถามว่าเจาะแกลงอะไร ก็คือเจาะแกลง *ต้นหาอุปาทาน* ความดิ้นรน ทะยานอยาก ความยึดถือ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเจาะแกลง *อวิชชา* ความไม่รู้ในสัจจะที่เป็นตัวความจริง *โมหะ* ความหลง

พระพุทธองค์ได้ทรงชี้เอา *อวิชชา* คือตัวความไม่รู้ในสัจจะที่เป็นตัวความจริง นี้ว่า เป็นต้นเหตุหรือเป็นปัจจัยตัวต้น แห่งกิเลสและกองทุกข์ทั้งสิ้น เพราะมีอวิชชาจึง เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร และเกิดอื่น ๆ ต่อไป รวมทั้งต้นหาอุปาทานและ ทุกข์ทั้งปวง ในโลก เพราะฉะนั้น *อวิชชา* นี้เองจึงเป็นปัจจัยตัวต้นซึ่งเป็นผู้สร้างกิเลสและกองทุกข์ขึ้น เพราะฉะนั้น การที่จะปฏิบัติ *ดับทุกข์* ก็ต้องดับ*กิเลส* ก็ต้อง *ดับอวิชชา* ทำลายอวิชชา ซึ่งเป็นตัวผู้สร้างนี้ให้หมดสิ้น จึงจะดับ*กิเลส*ดับทุกข์ทั้งปวงได้ และ *อวิชชา* คือตัวไม่รู้นี้ ก็เป็นเหตุให้เกิด *สังขาร* เป็นต้น จนถึง *ตัณหา* ความดิ้นรนทะยานอยาก เป็นเหตุ ให้เกิด *อุปาทาน* ความยึดถือ ยึดถืออะไร ? ก็คือยึดถือสังขาร คือความผสมปรุงแต่ง หรือสิ่งที่ผสมปรุงแต่งขึ้นนี้แหละ*กิเลส* ซึ่งเป็นที่ตั้งของสมมติบัญญัติทั้งปวงว่าเป็นสัตว์ บุคคลตัวตนเราเขา เป็นนั่นเป็นนี่อะไร ๆ ต่าง ๆ เมื่อสมมติบัญญัติขึ้น แล้วก็ยึดถือ สิ่งที่สมมติบัญญัติไว้นี้ ว่า *เอต* *มม* นี้เป็นของเรา *เอโส* *หมัสมิ* เราเป็นนี้ *เอโส* *เม* *อตตา* นี้เป็นอัตตาตัวตนของเรา เมื่อมีความยึดถือขึ้นดังนี้ เพราะ *ตัณหา* ความดิ้นรน ทะยานอยาก จึงเป็นปัจจัยให้เกิด*กิเลส*ต่าง ๆ ให้ประกอบกรรมต่าง ๆ ให้เกิดทุกข์ ต่าง ๆ ทั้งที่เป็น *สภาวะทุกข์* ทุกข์โดยสภาพคือ ชาติชรามรณะ และ *ปภินกทุกข์* ทุกข์เบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ที่เกิดทางจิตใจพร้อมทั้งกาย เช่น ความโศก ความปริเทวะ คร่ำครวญรัญจวนใจ เป็นต้น เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงชี้ให้รู้จัก ว่านี่แหละ คือ *ทุกข์* และต้นหานี้แหละคือ *สมุทัย*เหตุให้เกิดทุกข์

เพราะฉะนั้น เมื่อทุก ๆ คนต่างได้พบทุกข์ ต่างได้พบต้นหาที่บังเกิดขึ้นวุ่นวาย อยู่ในจิตใจของตน จึงสมควรที่จะกำหนดพิจารณาตามที่ทรงสั่งสอน เพื่อ *ดับเหตุของ* *ทุกข์* คือ *ตัณหา*เสีย และเมื่อดับเหตุของทุกข์ ก็ดับ*ทุกข์* ซึ่งเป็นตัวผลได้ แต่การที่จะ ดับได้ดังนี้ ก็ต้องปฏิบัติใน*มรรคมีองค์ ๘* รวมเข้าเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา นั้นเอง และทั้ง ๓ ข้อ นี้ก็ต้องปฏิบัติอุปถัมภ์ซึ่งกันและกันเป็นไปให้อบรมซึ่งกันและ

กันเป็นไปจนถึงปัญญา รู้เห็นเจาะแทงอวิชาให้หมดไป และเมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็ย่อมจะได้วิมุตติ คือความหลุดพ้น แต่การปฏิบัตินั้นก็พึงเข้าใจว่า ย่อมได้รับวิมุตติคือความหลุดพ้นไปโดยลำดับ ตั้งแต่ขั้นต้นขั้นต่ำจนถึงที่สุดคือสิ้นเชิง ปัญญาที่เจาะแทงนี้ก็คือเจาะแทง อวิชา โมหะ ที่ปกคลุมจิตใจอยู่นี้เอง ทำให้มองไม่เห็นว่ามีสิ่งที่ดีนรณะยานอยากได้และยึดถืออยู่เป็นตัวสังขาร คือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น ซึ่งมีลักษณะที่ปรากฏแก่ตาแก่หูอยู่อย่างแจ่มชัดว่า ไม่เที่ยง เพราะเป็นสิ่งที่เกิดดับเป็นทุกข์ คือทนอยู่คงที่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และมีเชื้อ อตตตา ตัวเราของเราอย่างแท้จริงเลย

อันลักษณะของสังขารสิ่งผสมปรุงแต่ง ย่อมปรากฏให้เห็นแก่ตาแก่หูอยู่ดังนี้ตลอดเวลาไม่ว่างเว้น แต่ทำไมจึงมองไม่เห็น ก็เพราะมี อวิชา โมหะ ปกคลุมอยู่ กับทั้งมีตัณหา ความดีนรณะยานอยากที่ประกอบกันไปกับตัวความเพลิดเพลินในส่วนที่เป็นสุขน่าพอใจของสังขารเหล่านี้ซึ่งก็มีอยู่ จึงมีความยึดถือเป็นตัวเราของเรา ไม่ยอมปล่อยวางลงได้ นี่ก็คือ อวิชา ตัณหา อุปาทานเหล่านี้เอง เป็นเครื่องปกคลุมจิตใจเหมือนอย่างเมฆหมอกที่ปกคลุมดวงจันทร์หรือดวงอาทิตย์ไม่ให้ส่องแสงปรากฏ จึงเกิดความมืดครึ้มน้อยหรือมากที่สุดแต่ว่าเครื่องปิดบังนั้นน้อยหรือมากเพียงใด ดังจะพึงเห็นได้ว่า ดวงอาทิตย์ในเวลากลางคืนนั้นก็ถูกปิดบัง จึงไม่มีแสงปรากฏให้มองเห็นเมื่ออยู่ในความมืดไม่สว่างจึงไม่อาจมองเห็นอะไร ๆ ได้ จิตใจก็เหมือนกัน เมื่อมี อวิชา โมหะ ตัณหาอุปาทานปกคลุมอยู่อย่างหนาแน่นแล้ว ก็ไม่ได้ปัญญา ที่จะมองเห็นสัจจะ ซึ่งเป็นตัวความจริงของสังขารทั้งหลายว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แม้ว่าสังขารทั้งหลายจะปรากฏความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ความเป็นอนัตตาอยู่ทุกขณะก็ตาม ถ้าสังขารทั้งหลายร้องบอกได้ ก็จะต้องร้องบอกว่า เราคือสังขาร เราไม่เที่ยง เราเป็นทุกข์ เราเป็นอนัตตา ไม่ใช่เป็นของเที่ยง ไม่ใช่เป็นของเป็นสุข ไม่ใช่เป็นอตตตา สังขารย่อมจะร้องบอกอยู่ตลอดเวลา แต่ว่าบุคคลก็ไม่ได้ยิน บุคคลก็ไม่เห็น เหมือนดังตาบอดหูหนวกก็เพราะอำนาจของ อวิชา ตัณหา อุปาทาน ดังกล่าว

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติขัดเกลาเจาะแทงเครื่องที่ปิดบังนี้ให้เบาบางไปโดยลำดับ โดยปฏิบัติในศีล ในสมาธิ ในปัญญา ไปโดยลำดับ ขัดเกลาจิตใจ จากความมืดมิดเครื่องปกปิดให้มีมืดมิดไปโดยลำดับ จิตอันนี้ก็จะสว่าง

แจ่มใสขึ้น เพราะว่าจิตอันนี้เป็นธาตุรู้ รู้อะไร ๆ ได้ เมื่อขัดเกลาสิ่งที่หุ้มห่ออยู่ก็ย่อมจะรู้จะเห็นมากขึ้น ก็ไม่ใช่ไปรู้ไปเห็นอะไรอื่น ก็รู้เห็นสังขารนี้เอง ว่าไม่เที่ยง ว่าเป็นทุกข์ ว่าเป็นอนัตตา และเมื่อรู้เห็นได้เท่าใด อวิชชาตณหาอุปาทานก็ลดลงไปได้เท่านั้น ทุกข์ทั้งหลายก็ลดลงไปได้เท่านั้น จนเมื่อได้เห็นแจ้งเต็มที่ดังพระพุทธรเจ้าได้ตรัสรู้ พระธรรมเห็นแจ้งเต็มที่ ว่าสังขารทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาอย่างเต็มที่ เจาะแทงทำลายอวิชชาตณหาอุปาทานได้หมดสิ้น ก็เป็นอันว่าทำลายผู้สร้างทุกข์สร้างกิเลสได้หมดสิ้นเป็นวิมุติ คือเป็นผู้หลุดพ้น และความรู้ที่เจาะแทงได้หมดสิ้นนี้ก็เป็นวิชา ความหลุดพ้นก็เป็น วิมุติ

เมื่อเป็นดังนี้ วิชา คือ ตัวความรู้ นี้ ก็เป็นความรู้ความเห็นในสัจจะที่เป็นตัวความจริงอย่างเต็มที่ สัจจะ คือความจริงที่เห็นนั้นก็รวมกันเข้าเป็น ธรรม คือ สัจจะธรรมคือสัจจะนี้ปราศจากความยึดถือว่าตัวเราของเราทั้งหมด จึงเป็นอนัตตา มิใช่ตัวตนทั้งหมด เป็นตัวธรรมที่บริสุทธิ์เป็นตัวธรรมแท้เป็นวิชา คือความรู้แจ่มแจ้งที่เป็นตัวความจริง เป็นวิมุติคือความหลุดพ้น ซึ่งลักษณะดังนี้ตรัสเรียกไว้ว่า *บรมอริยสัจจะ* คือเป็นอริยสัจที่เป็นบรมคือเป็นอย่างยิ่ง หรือเป็น *ยอดอริยสัจ* และตรัสรู้ว่าธรรมดังกล่าวนี้คือนิพพาน อันเป็นธรรมที่สูงที่สุดในพระพุทธรศาสนา พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงนิพพานในพระโอวาทปาติโมกข์ในวันมาฆปุณณมีแก่พระสงฆ์ที่มาประชุมกันทั้งหมดนี้เป็น *ปรมัตถสัจจะ* ความจริงโดยปรมัตถ์ ซึ่งเป็นความจริงที่แท้ และเมื่อผู้ปฏิบัติได้ปฏิบัติใน *ศีล สมาธิ ปัญญา* ไปโดยลำดับ มองเห็น *สมมติสัจจะ* ทั้งหลาย ซึ่งเป็น *สังขาร* คือส่วนผสมปรุงแต่ง ว่าเป็นอนิจจะ เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาปรากฏเป็นความจริงซึ่งเป็นตัวธรรมเป็นตัวธาตุ ซึ่งมีลักษณะเป็นอนัตตาแท้ ๆ อย่างบริสุทธิ์ ย่อมจะเป็นการปฏิบัติใกล้บรมอริยสัจคือนิพพานเข้าโดยลำดับ

อันตัวสัจจะคือตัวความจริงนี้ ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นตัวสัจจะความจริงอยู่เสมอ แม้ว่าจะเป็นของจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ตามธรรมดา ก็ตาม ย่อมมีตัวความจริงของสิ่งนั้นอยู่ในตัวเอง ดังเช่นสิ่งที่ เป็นของจริงของแท้อันเป็นวัตถุ เช่น ทองจริง เงินจริง เพชรจริง ก็ย่อมมีความจริงอยู่ในตัวเอง แม้สิ่งที่เรียกว่าเป็นทองเทียมเงินเทียมหรือเพชรเทียม อันความเทียมนั้นก็ย่อมมีอยู่จริงในสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น สิ่งทั้งหลายแม้ที่เป็นวัตถุที่คนเรียกกันว่าของจริงก็ตามของเทียมของเก๊ก็ตาม ย่อมมีความจริงอยู่ในตัว

เองของสิ่งนั้นประจำอยู่แล้ว เป็นความจริงอยู่แล้ว ถ้าเป็นของเทียมของเก็ ก็เป็นของเทียมของเก็จริงอยู่แล้วในสิ่งนั้น เป็นของจริงก็เป็นของจริงอยู่แล้วในสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น ตัววัตถุ นั้น ๆ เองจึงไม่ใช่เป็นของจริงหรือของเทียมตามที่คนเข้าใจกันทุกคน แต่เป็นของจริงของตัวเองอยู่ด้วยกันทั้งนั้น อย่างเงินเทียม ทองเทียม เพชรเทียม ก็เป็นของจริงของตัวเองอยู่แล้ว คือว่าเทียมจริง ปลอมจริง เป็นของเทียมจริง เป็นของปลอมจริง เป็นของเก็จริงในสิ่งนั้นอยู่แล้ว แม้สิ่งที่เรียกว่าเป็นของจริงก็เป็นเช่นเดียวกัน เป็นของจริงอยู่ในตัวเองแล้ว คือทุก ๆ อย่างนั้นล้วนเป็นของจริงอยู่ในตัวเอง ตามประเภทอยู่ด้วยกันทั้งนั้น ไม่มีเทียม ไม่มีเก็ ไม่มีจริง ดังที่คนเข้าใจกัน เป็นของจริงทั้งนั้น อันหมายความว่าแท้ก็แท้จริง เทียมก็เทียมจริงดังที่กล่าวนั้นนั่นเอง

ฉะนั้น จึงขึ้นอยู่กับปัญญาของบุคคลที่จะดูให้รู้จักว่านี่เทียมนี้เก็ คือดูให้รู้จักความจริงของสิ่งนั้น ว่าความจริงของสิ่งนั้นเป็นเช่นนี้ คือนี้เป็นทองชุบเงินชุบหรือเพชรทำขึ้น นี่เป็นเพชรเกิดจากหิน นี่เป็นเงินไม่ชุบเป็นทองไม่ชุบ เป็นเงินไม่ผสมทองไม่ผสม เหล่านี้เป็นต้น อยู่ที่ปัญญาของบุคคลจะฟังดูให้รู้จักว่าอะไรเป็นอะไร การที่ฟังดูให้รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรนี่เอง คือเรียกว่าดูให้รู้จักความจริงซึ่งเรียกว่า *ความสัตย์* *ความจริง* ดังกล่าวนั้น

เพราะฉะนั้น จึงเป็นข้อสำคัญที่ทุกคนจะต้องมีปัญญา ดูให้รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรตามความจริง และคำว่า *ตามความเป็นจริง* นั้น ก็คือว่าตามที่สิ่งนั้นเป็นแล้วหรือข้อนั้นเป็นแล้ว หรือพูดรวม ๆ ว่าตามที่ข้อนั้นเป็นแล้ว คือเป็นแล้วอย่างไร หรือเป็นอย่างไร ก็ดูให้รู้จักเป็นอย่างนั้น ว่าสิ่งนั้นเป็นอย่างนั้น สิ่งนี้เป็นอย่างนี้ดังนี้ คือดูให้รู้จักตามที่เป็นนี้แหละพูดกันว่า หรือเรียกกันว่าดูให้รู้จักความจริง เหมือนอย่างดูวัตถุ ดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เงินทองไม่ผสม เพชรเกิดจากหิน ก็ดูให้รู้จักว่านี่เป็นสิ่งที่เป็นอย่างนี้ ถ้าเป็นของผสมของที่หุงขึ้นทำขึ้น ก็ดูให้รู้ว่านี่เป็นอย่างนี้ดังนี้ ฉะนั้น ที่เรียกว่าความจริงหรือที่เป็นจริงนั้นคือว่าที่เป็นไปอย่างไรนั่นเอง ดังนี้คือ *ความจริง* หรือ *ความสัตย์*

ฉะนั้น ความจริงหรือความสัตย์จึงเป็นข้อที่บุคคลทุก ๆ คนจะต้องรู้จักน้อยหรือมาก เมื่อมีปัญญามากก็รู้จักมาก อันนี้เองเป็นตัวปัญญา กับเป็นตัว *ความสัตย์* หรือ *ความจริง* ที่เป็นพื้นฐาน ซึ่งบุคคลทุก ๆ คนจะต้องมี และที่เรียกว่ามี *ปัญญานั้น* ก็คือว่ามี *ปัญญาที่รู้จักความสัตย์หรือความจริงดังกล่าวนั้น*นั่นเอง

คนที่เกิดมาเป็นมนุษย์ที่เรียกว่ามีใจสูงหรือว่ามีความรู้สูง มโนที่แปลว่าใจนั้น ตามธาตุของศัพท์ก็คือความรู้ มีใจสูงก็คือ มีความรู้สูง ที่เรียกว่ามีความฉลาด ก็คือมีตัวปัญญาที่เรียกว่าเป็นความรู้ความฉลาด อันจะให้รู้จักความสัตย์ความจริงดังกล่าวนี้ นั่นเอง และเมื่อได้รู้จักความสัตย์ความจริง ก็ต้องรู้จักรักษาความสัตย์ความจริงไว้ อันหมายความว่าให้รู้ไว้ว่า จริงนี้เป็นอย่างไร ให้รักษาความรู้อันนี้ไว้ และเมื่อได้รักษาความรู้อันนี้ไว้ การปฏิบัติให้เหมาะสมก็ชื่อว่าเป็นการรักษาความสัตย์ความจริงในขั้นต่อไป ก็เพราะว่าความสัตย์ความจริงนี้ต้องรักษาความรู้เอาไว้ และในขั้นปฏิบัติต่อไป นั้น บางอย่างก็ต้องละ เช่นว่าข้อที่เป็นบาปเป็นอกุศลเป็นโทษเป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ก็ต้องละคือต้องปฏิบัติละเสีย ส่วนข้อที่เป็นบุญเป็นกุศลเป็นคุณเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ ก็ทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น คือว่าปฏิบัติในการที่จะสร้างสรรค์กระทำขึ้นไว้ดังนี้ นี่ก็เป็นการรักษาความสัตย์ความจริงในขั้นปฏิบัติ เหมือนอย่างว่าถ้าเป็นเงินเทียมทองเทียมเพชร ไม่จริง คนก็ไม่ชอบรักษา ไม่ต้องการ แต่ถ้าเป็นเงินแท้ทองแท้เพชรแท้ คนก็ต้องการ แต่ว่าบรรดาวัตถุดังกล่าวนี้ บางทีก็ต้องการของเทียม ของที่ทำขึ้น บางทีก็ต้องการของแท้ สุดแต่ว่าจะได้ประโยชน์จากสิ่งนั้นอย่างไร หรือว่าสามารถที่จะได้สิ่งนั้นไว้ในขั้นไหน เช่น บางทีไม่สามารถจะทำได้เป็นเงินแท้ทองแท้ได้ก็ซุบเอาเป็นทองซุบ เงินซุบ หรือเป็นเพชรนิลจินดาที่ทำขึ้น ดังนี้ก็ใช้ได้ตามที่ต้องการ จึงขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่ต้องการ

แม้ประโยชน์ที่ต้องการนั้น ก็ต้องรู้เหมือนกันว่า เป็นประโยชน์จริง ไม่เป็นประโยชน์จริง ที่ไม่เป็นประโยชน์ก็ละไปเสีย ที่เป็นประโยชน์ก็รักษาไว้ และก็ต้องดูถึงว่า เป็นคุณหรือเป็นโทษด้วยเหมือนกัน ถ้าเป็นโทษก็ละไปเสีย ถ้าเป็นคุณก็รักษาไว้ดังนี้ ก็เรียกว่าเป็นการรักษาความสัตย์ในขั้นปฏิบัติ

มาในขั้นที่สูงขึ้น ก็ต้องให้รู้จักกิจคือหน้าที่ที่พึงปฏิบัติกระทำในสิ่งที่เรียกว่า สัจจะคือความสัตย์ความจริงทั้งหลาย อันความสัตย์ความจริงนั้นในขั้นสามัญอันเกี่ยวแก่ วัตถุ อันเกี่ยวแก่ กรรม คือการงานที่กระทำอันเป็นคุณเป็นโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นบาปเป็นบุญเป็นกุศลเป็นอกุศล ก็ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว และทั้งหมดนี้ ก็สรุปเข้าในสัจจะ ๔ ประการ ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้คือ

ทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ หรือความสัจจะความจริง คือทุกข์

สมุทัยสัจจะ สภาพที่จริงหรือความสัจจะความจริงคือ สมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์

นิโรธสัจจะ สภาพที่จริงหรือความสัจจะความจริงคือ ความดับทุกข์

มรรคสัจจะ สภาพที่จริงหรือความสัจจะความจริงคือ มรรคทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

สัจจะทั้ง ๔ ประการนี้ย่อมเป็นที่รวมของสัจจะคือความจริงทั้งสิ้น

ข้อแรก ทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์หรือความสัจจะ ความจริงคือทุกข์ คือข้อที่เป็นทุกข์จริงดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเอาไว้ตั้งต้นแต่ *ชาติทุกข์* ทุกข์คือความเกิด *ชราทุกข์* ทุกข์คือความแก่ *มรณทุกข์* ทุกข์คือความตาย รวมทั้งความทุกข์ที่เป็นตัวทุกข์เวทนาทางจิตใจทั้งหลายมีโสกะ ปริเทวะ เป็นต้น ตลอดจนถึง *ตัวเหตุใกล้* อันได้แก่ความประจวบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ความพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก ความปรารถนา ไม่ได้สมหวัง รวมเข้าในขันธเป็นที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการ คือ ในรูป *เวทนา สัญญา สังขาร สัญญาณ* สรุปลงเป็นนามรูปกายใจอันนี้ นี่เป็นตัวทุกข์จริง พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ทำปริญญา คือความกำหนดรู้หรือความรู้รอบคอบในทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์อันนี้ ว่าเป็นสิ่งที่เป็นอนิจจะคือไม่เที่ยงต้องเกิดต้องดับ เป็นสิ่งที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไม่ตั้งอยู่ คือว่าคงทนอยู่ได้ยากหรือคงทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป จึงเป็นสิ่งที่เป็อนัตตามิใช่ตัวเราของเรา ไม่ควรที่จะยึดถือว่าเป็นเรา นี่เป็นของเรา นี่เป็นอัตตาตัวตนของเรา เพราะบังคับให้เป็นไปตามปรารถนามิได้ ตรัสสอนให้ทำปริญญาคือความกำหนดรู้ในทุกข์ดังนี้ เพราะฉะนั้น สภาพที่เป็นทุกข์ซึ่งรวมทั้งหมด ก็ได้แก่กายใจอันนี้ จึงเป็นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ทำความกำหนดรู้ ว่า *อนิจจะ ทุกขะ อนัตตา* ไม่ยึดถือว่าเป็นตัวเราของเรา

ข้อต่อไป สมุทัยสัจจะ สภาพที่จริงหรือความสัจจะ ความจริงคือสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ก็ได้แก่ *ตัณหา* ความดิ้นรน ทะยานอยาก *กามตัณหา* ความดิ้นรนทะยานอยากไปในกาม คือรูปเสียงกลิ่นรสโผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย *ภวตัณหา* ความดิ้นรนทะยานอยากไปในภพคือความเป็นนั้นเป็นนี่อยากเป็นนั้นเป็นนี่ *วิวัตถตัณหา* ความดิ้นรน ทะยานอยากไปในวิภพคือความไม่เป็นนั้นไม่เป็นนี่ หรือมุ่ง

ทำลาย *ตัณหา*นี้ตรัสชี้ว่า เป็นสมุทัยคือเหตุให้เกิดทุกข์ และกิจคือหน้าที่ ๆ พึงทำในข้อนี้ก็คือว่าละเสีย คือ ละสมุทัยละ*ตัณหาเสีย* ทำลายสมุทัยทำลาย*ตัณหาเสีย*

เพราะฉะนั้น ตามสังขะทั้ง ๒ ประการนี้ เป็นที่ตั้งแห่งการปฏิบัติพระพุทธศาสนา ในขั้นทุกข์และในขั้นเหตุให้เกิดทุกข์ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้ทำ*ปริญา*คือความกำหนดรู้ทุกข์ ให้ทำ*ปหานะ*คือการละสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์คือ*ตัณหา* ฉะนั้นจึงได้บัญญัติอนุวรรตคำสั่งสอนในสังขะทั้ง ๒ ประการนี้ ดังจะพึงเห็นได้ว่า ใน*ศีล ๕* ข้อที่ ๑ *ปาณาติปาตา เวรมณี* เว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลงไปคือฆ่าสัตว์ เพราะฆ่าสัตว์ที่ฆ่านั้นคือฆ่าร่างกายฆ่าชีวิตสัตว์

อันชีวิตร่างกายของสัตว์ทั้งปวงนั้นเป็นตัวทุกข์ คือ ทุกข์สังขะ ที่ตรัสสอนให้ทำ*ปริญา*คือความกำหนดรู้ว่าเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพราะฉะนั้น จึงไม่สอนให้ฆ่าสัตว์ แต่ว่าสอนให้กำหนดรู้ในชีวิตร่างกายของสัตว์ ว่าเป็นทุกข์สังขะ สภาพที่จริงคือทุกข์ ต้องเกิด ต้องแก่ ต้องตายพร้อมทั้งต้องเจ็บ เป็นต้น จึงเป็นอนิจจัง ทุกขังอนัตตา แต่ว่า*ตัณหา*นั้นตรัสสอนให้ละคือให้ฆ่าเสีย ฉะนั้น เมื่อจะฆ่าต้องฆ่า*ตัณหา* ทำ*ตัณหา*นิบาต คือทำ*ตัณหา*ให้ตกลงหรือฆ่า*ตัณหา*เสีย

แม้ชีวิตร่างกายของตนเองก็เหมือนกัน ก็ไม่สอนให้ฆ่า ให้ทำลาย แต่ว่าให้ฆ่าให้ทำลาย*ตัณหา* เช่นว่าถ้าอยากจะฆ่าสัตว์ต้องการเนื้อสัตว์มาเป็นอาหาร ก็ให้ฆ่า*กามตัณหา* ความอยากกินเนื้อสัตว์นั้นเสีย ต้องการจะฆ่าตัวเอง เป็น *วิภวตัณหา* ตัณหาในการที่ไม่ให้เป็น ไม่ให้มีคือทำลาย ก็ให้ฆ่าตัว*วิภวตัณหา*นี้เสีย ไม่ให้ฆ่าชีวิตร่างกายของตัวเอง เพราะว่ามี*ผิติก*ในการปฏิบัติธรรมดังกล่าวแล้ว

กิจที่พึงปฏิบัติเกี่ยวกับชีวิตร่างกายและทุกข์ร้อนทั้งหลายนั้น ให้ทำความกำหนดรู้คือให้ทำ*ปริญา*ว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาทั้งนั้น ไม่ต้องไปฆ่าไม่ต้องไปทำลายอะไรเกิดมาก็ต้องแก่ ต้องตาย ต้องเจ็บเอง แต่ก็ให้ฆ่า*ตัณหา*ความดิ้นรนทะยานอยากทั้งที่เป็น*กามตัณหา* *ภวตัณหา* *วิภวตัณหา*เสียดังนี้ จึงจะเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง และก็ให้ปฏิบัติในการฆ่า ในการทำลายอกุศลทุจริตต่าง ๆ อีกด้วย อันเนื่องมาจาก*ตัณหา* หรือว่า *กองกิเลส* อันรวมอยู่ใน *กองสมุทัย* นี้

ข้อต่อไป *นิโรธสัจจะ* สภาพที่จริงหรือความสัตย์ ความจริงคือนิโรธความดับทุกข์ ก็ตรัสสอนให้ทำ *สัจฉิกิริยา* คือกระทำให้แจ้ง คือรู้จัก*ตัวความดับทุกข์*ว่าคือความดับตัณหาเสีย ดับตัณหาเสียได้ก็เป็นความดับทุกข์ ดูให้รู้จักความดับทุกข์ที่ใจของตนเองว่าดับตัณหาเสียได้ก็เป็นความดับทุกข์ ดังจะพึงเห็นได้ว่า อันตัวความทุกข์คือกายใจอันนี้อันเป็นที่รวม เมื่อแยกเฉพาะทางใจก็ปรากฏเป็นตัว*ทุกข์เวทนา*ต่าง ๆ มีความโศกความคร่ำครวญรัฐจวนใจ ไม่สบายกายไม่สบายใจ ดับแค้นใจเป็นต้น เหล่านี้ล้วนเกิดจาก *ตัณหา*ทั้งนั้น เพราะฉะนั้น เมื่อดับตัณหาที่เป็นตัวต้นเหตุเสียได้ ความทุกข์ทางจิตใจทั้งหลายเหล่านี้ก็สงบลงหมด ก็ดูให้รู้จักดับตัณหาและทุกข์ร้อนทางใจกับดับไป ก็ดูให้รู้จักความดับทุกข์ที่เป็น*ตัวความสงบ* เป็นความสุขอันตรงกันข้ามสังเกตกำหนดเอาไว้ให้รู้จักอันจะทำให้เกิดความพอใจในการดับทุกข์ด้วยวิธีดับตัณหา นี้มากขึ้น เพราะจะทำให้รู้จักว่าความดับทุกข์ที่แท้จริงนั้นก็คือดับตัณหา นั่นเองไม่ใช่ว่าดับทุกข์ได้ด้วยความให้รางวัลแก่ตัณหาคือตัณหาต้องการอย่างนี้ เมื่อไม่ได้ก็ทุกข์ร้อนต่าง ๆ แต่เมื่อได้มาแล้วก็เป็นสุขสงบ ดังนั้นก็ให้รู้จักว่าไม่ใช่เป็นความสุขสงบจริง รู้สึกเป็นสุขเหมือนกันแต่ไม่ใช่เป็นความดับทุกข์ เป็นแต่เพียงว่าเมื่อตัณหาได้สมประสงค์ ก็เกิดความดีใจลิงโลดใจอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ก็เป็น*การชงกตัณหา*ไปคราวหนึ่งเท่านั้น ก็เท่ากับว่าเมื่อให้รางวัลแก่ตัณหา ตัณหาก็ก็นำรางวัลแก่จิตใจเป็นความลิงโลดใจดีใจ สุขใจ ต่างให้รางวัลซึ่งกันและกัน แล้วตัณหาก็ก็นำไปใช้ต่อไป อยากรในเรื่อนั้นเรื่องนี้ ก็ใช้ให้ไปทำในเรื่อนั้นเรื่องนี้ต่อไปอีก จึงไม่ใช่เป็นความดับทุกข์ เป็นการให้รางวัลซึ่งกันและกันระหว่างตัณหากับบุคคลผู้รับใช้ตัณหาเท่านั้น ดูให้รู้จักดังนี้ ส่วนที่ จะเป็นความดับทุกข์ได้จริงนั้นต้องดับตัณหาแม้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แล้วความทุกข์ร้อนก็ดับ ดับโดยไม่ต้องให้รางวัลแก่ตัณหา ตัณหาก็ก็นำไม่ต้องรางวัลแก่บุคคลผู้รับใช้ แต่บุคคลผู้ปฏิบัติธรรมนั้นเองได้ผล เป็นการปฏิบัติดับทุกข์ที่ใจของตนเอง อันเป็นความดับทุกข์โดยแท้จริง ดูให้รู้จักความดับทุกข์จริง ๆ ดังนี้ เทียบกับความลิงโลดใจดีใจที่ตัณหาได้ให้รางวัลเพราะเหตุที่ได้ให้รางวัลแก่ตัณหา เหมือนอย่างลูกจ้างหรือทาสผู้รับใช้ รับใช้นาย นายก็ให้รางวัลเป็นครั้งเป็นคราวเท่านั้นเอง ดูให้รู้จักเปรียบเทียบดังนี้ว่าความดับทุกข์ที่แท้จริงนั้นต้องดับตัณหาและทุกข์ที่ดับแม้ครั้งคราวหนึ่งก็เป็นอิสระ แก่ใจของตนเอง ทำใจให้เป็นอิสระเป็นใหญ่ ปลอดจากความเป็นทาสของตัณหามาก

ขึ้น ๆ ทุกที ดังนี้ เพราะฉะนั้น กิจที่พึงทำในข้อนี้ก็คือทำ*สังฆิกิริยา* การกระทำให้แจ้ง ให้รู้จัก ดังที่กล่าวมานี้

ข้อต่อไปก็คือ *มรรคสังขะ* สภาพที่จริงคือ*มรรค* ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ คือจะดับดับตนหาดับทุกข์ได้ก็ต้องปฏิบัติ แม้การพิจารณาที่กล่าวมาในข้อความดับทุกข์นั้นก็เป็นการพิจารณาทางปัญญา อันนับเนื่องเข้าในข้อ*สัมมาทิฏฐิ* ความเห็นชอบ *สัมมาสังกัปปะ* ความดำริชอบ สองข้อต้นนี้จึงเป็นข้อสำคัญ เมื่อมี*สัมมาทิฏฐิ* ความเห็นชอบ *สัมมาสังกัปปะ* ความดำริชอบ ก็ย่อมจะเห็นย่อมจะดำริดับดับตนหาดับทุกข์ดังกล่าวมานั้น และจะทำให้ปฏิบัติเป็น*สัมมาวาจา* เจรจาชอบ *สัมมากัมมันตะ* การงานชอบ *สัมมาอาชีวะ* เลี้ยงชีวิตชอบ และจะทำให้ปฏิบัติเป็น*สัมมาวายามะ* เพียรชอบ *สัมมาสติ* ระลึกรชอบ *สัมมาสมาธิ* สมาธิคือตั้งใจชอบ รวมเป็น*มรรคมืองค์ ๘* *สัมมาทิฏฐิ* *สัมมาสังกัปปะ* ก็เป็น*ปัญญา* *สัมมาวาจา* *สัมมากัมมันตะ* *สัมมาอาชีวะ* ก็เป็น*ศีล* *สัมมาวายามะ* *สัมมาสติ* *สัมมาสมาธิ* ก็เป็น*สมาธิ* รวมเข้าก็เป็น*ไตรสิกขา* คือสิกขา ๓ *ศีลสิกขา* *จิตตสิกขา* *ปัญญาสิกขา* หรือว่า *ศีลสมาธิปัญญา* โดยที่ใน*มรรคมืองค์ ๘* นี้ เรียง*ปัญญา* เป็นข้อนำ แล้วก็ *ศีล* ก็ *สมาธิ* เป็นข้อหนุนดังนี้ กิจในข้อนี้ก็คือ*ภาวนา* ทำ*ภาวนา*คือ การทำให้มีขั้นให้เป็นขั้น อันได้แก่ทำให้มีเป็น*ศีล*ขึ้น ทำให้มีเป็น*สมาธิ*ขึ้น ทำให้มีเป็น*ปัญญา*ขึ้น

เพราะฉะนั้น *อริยสังขะ* ทั้ง ๔ *ประการ*นี้จึงเป็นที่รวมของกุศลธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา เป็น*ความสัตย์ความจริงที่เป็นอริยะ* เพราะฉะนั้น ก็ให้รักษา*ความสัตย์ความจริง*คือ *อริยสังขะ* ทั้ง ๔ นี้ ด้วย*วิธีทำปัญญา* คือกำหนดรู้หรือทำ *ความรู้* รอบคอบในทุกข์ *ทำปหานะ* คือทำการละใน*สมุทัย* *ทำสังฆิกิริยา* คือการกระทำให้แจ้ง ใน*นิโรธ*คือความดับ *ทำภาวนา* คือปฏิบัติให้มีขั้นใน*มรรค* คือ*มรรคมืองค์ ๘* รวมเข้าเป็น*ศีล* เป็น*สมาธิ* เป็น*ปัญญา*

เพราะฉะนั้น การรักษา*ความสัตย์ความจริง*ก็คือ *รักษาปัญญา*ใน*ทุกข์* *ปหานะ* ใน*สมุทัย* *สังฆิกิริยา*ใน*นิโรธ* และ *ภาวนา*ใน*มรรค* และกล่าวเฉพาะใน*มรรค*นี้ ก็รักษา ให้เป็น*ศีล*จริง ให้เป็น*สมาธิ*จริง ให้เป็น*ปัญญา*จริงขึ้นในตน หรือให้เป็น*สัมมาทิฏฐิ*จริง *สัมมาสังกัปปะ*จริงเป็นต้นขึ้นในตน เมื่อปฏิบัติดังนี้ก็จะ*ได้ผลเป็นวิมุตติ* คือความหลุดพ้น

บรรลุนิพพาน ธรรมเป็นที่ออกจากต้นหาเครื่องเสียบแทงใจ ถอนลูกศรที่เสียบแทงใจ คือต้นหาเสียได้เป็นผู้ที่พ้นจากกิเลสด้วยประการทั้งปวง

นิพพานนี้เป็นบรมอริยสัจจะในพระพุทธศาสนาคือเป็นอริยสัจจะเป็นบรมคืออย่างยิ่งหรือสูงสุด เป็นอมตธรรม ธรรมที่ไม่ตาย เป็นอสังขตธรรม ธรรมะที่ไม่ปรุงแต่งทั้งหมด เป็นบรมอริยสัจจะในพระพุทธศาสนาซึ่งเมื่อรักษาสัจจะมาโดยลำดับ จนถึงกิจในอริยสัจทั้ง ๔ ตลอดจนถึงให้เป็นวิมุติขึ้นมาจริง เป็นนิพพานขึ้นมาจริง เป็นบรมอริยสัจจะดังนี้ ก็ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติรักษาความสัตย์ในพระพุทธศาสนา

ในอันที่จะศึกษาให้รู้ถึงสัจจะความจริง หรือปฏิบัติรักษาสัจจะความจริง ให้เป็นไปอย่างถูกต้องครบถ้วนตามหลักของพระพุทธศาสนา ดังที่ได้กล่าวมาทั้งหมดในเบื้องต้นนั้นนั้นจำเป็นต้องมีคุณธรรมสำคัญประจำใจอีกประการหนึ่ง นั่นคือความจริงใจต่อตัวเอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นคุณธรรมพื้นฐานของการปฏิบัติรักษาความจริงทั้งปวง เพราะถ้าขาดคุณธรรมข้อนี้เสีย การปฏิบัติคุณธรรมข้ออื่น ๆ ก็เป็นไปไม่ได้

อันความจริงใจต่อตัวเองนี้ เป็นสัจจะคือความจริงอย่างหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในใจ และทำให้ใจเป็นใจจริงใจที่จะเป็น ใจจริงนั้นจะต้องมีความจริงใจ อันหมายความว่า รักษาความจริง รักษาความสัตย์คือความจริงให้ถึงใจ ให้ตั้งอยู่มั่นคงในใจ ไม่อ่อนแอแคลงแคลน ไม่กลับกลอก เป็นความจริงที่ตั้งอยู่ในใจอย่างมั่นคง ความจริงที่ถึงใจตั้งอยู่ในใจอย่างมั่นคงนี้ ชื่อว่าความจริงใจต่อตัวเอง ก็เพราะว่าตัวเองก็ดี ใจก็ดี เป็นสิ่งที่เนื่องถึงกัน กล่าวตามโวหารที่พูดกันจะเรียกว่า ใจของตัวเองก็ได้ จิตของตัวเองก็ได้ อีกอย่างหนึ่งจะเรียกว่าใจ หรือจิตก็ดี ตัวเองก็ดีก็เป็นอันเดียวกัน เพราะที่ทุกคนเข้าใจกันว่าตัวเองหรือตัวเรานี่ ก็จิตหรือใจเข้าใจ ถ้ากล่าวตามหลักธรรมที่เป็นขั้นละเอียด ก็กล่าวว่า ความยึดถือ คือเมื่อมีความยึดถือสิ่งอันใดอันหนึ่งว่าเป็นตัวเราของเรา สิ่งอันนั้นก็เป็นตัวเราของเราขึ้นมา เมื่อยึดถือกายและจิตนี้ว่าเป็นตัวเราของเรา กายและจิตนี้ก็เป็นตัวเราของเราขึ้นมา แต่ว่าถ้าไม่ยึดถือ กายและจิตนี้ก็ป็นธรรมชาติธรรมดาอย่างหนึ่ง ๆ เหมือนอย่างธรรมชาติธรรมดาทั้งหลายที่รวมกันเข้าเป็นโลกนี้ทั้งหมด แต่เมื่อกล่าวอย่างสามัญ ก็ยอมรับนับถือตัวเราของเรา พระพุทธศาสนาที่แสดงธรรมที่เป็นขั้นสามัญ ก็ได้แสดงไว้ เช่นว่า ตนเป็นที่พึ่งของตน บุคคลพึงรักษา

ตนให้ดี ตลอดยามทั้ง ๓ ยามโดยยามหนึ่งคือทุก ๆ ยาม อันหมายความว่าทุก ๆ วัฏ
ของชีวิต บุคคลจงมีตนเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง ดังนี้ เป็นต้น

เพราะฉะนั้น แม้พระพุทธศาสนาเองก็แสดงธรรมที่เป็นขั้นสามัญ รับรองตัว
เราดังกล่าว ทั้งได้ตรัสสอนให้รักษาตัวเรานี้ให้ดี ไม่พึงสละตัวเราทิ้งเสีย ให้ทำตัวเรา
ให้เป็นที่พึ่งของตัวเรา โดยให้มีธรรมเป็นที่พึ่งดังนี้ พระพุทธศาสนาที่แสดงธรรมเป็น
ขั้นสามัญนี้ เรียกว่าเป็นขั้นสมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติ ส่วนที่แสดงธรรมที่เป็น
ขั้นละเอียด ซึ้งไปว่า ตัวเราของเรา เกิดขึ้นจากอุปาทาน คือความยึดถือ เมื่อละ
อุปาทานคือความยึดถือเสียได้ ก็ไม่มีตัวเราของเรา เป็นธรรมชาติธรรมดา และเมื่อ
ว่าถึงตัวธรรมชาติธรรมดาที่แท้จริงแล้วทุก ๆ อย่าง ส่วนหนึ่งก็เป็นอสังขตธรรม ธรรม
ที่ไม่ถูกปรุงแต่ง อันนับว่าดำรงอยู่ตั้งอยู่ อีกส่วนหนึ่งก็เป็นสังขตธรรม ธรรมที่ถูกปรุง
แต่งเป็นสังขารทั้งหลาย และทั้งหมดนี้ก็เป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน ดังพระบาลีที่ว่า
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ที่มีใช่อัตตาตัวตน แต่เป็นธรรมคือ
เป็นธรรมชาติธรรมดา หรือเป็นตัวธาตุที่ตั้งอยู่ตรงอยู่เป็นอกาลิก ไม่ประกอบด้วย
กาลเวลา ซึ่งก็เป็นสังขตธรรมเป็นอสังขตธรรมดังที่ได้ตรัสแสดงไว้ เพราะฉะนั้น
กายและจิตนี้เมื่อมาประกอบกัน ก็เป็นสังขาร เป็นสังขตธรรม และเมื่อมีความยึดถืออยู่
ก็เป็นตัวเรา ของเรา ซึ่งพระพุทธศาสนาก็รับรอง โดยเป็นสมมติสัจจะ ความจริงโดย
สมมติ และก็ได้ตรัสสอนให้บุคคลปฏิบัติให้เหมาะสมกับสมมติสัจจะคือความจริงโดย
สมมตินั้น และก็ให้มีความรู้จักปรมัตถ์สัจจะความจริงโดยปรมัตถ์ คือความจริงอย่าง
ละเอียดสุขุมที่พ้นจากสมมติดังกล่าวนั้นด้วย

คราวนี้เมื่อว่ามาถึงขั้นสามัญในทางปฏิบัติ ก็เป็นอันว่า ทุกคนก็มีตัวเรา
ของเรา ฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนเป็นคำรวม ๆ ว่า *สัจจนุรุทฺเทยฺย* พึ่งตามรักษาสัจจะ
คือความจริง และตัวเราเองนี้ ย่อมเป็นหลักของตัวเรา เพราะฉะนั้น ก็ต้องให้มีความ
จริงใจ ต่อตัวเรา โดยที่เมื่อจะทำอะไรก็ต้องมีความตกลงใจให้แน่นอน ความตกลงใจ
นี้เป็นข้อสำคัญ เมื่อมีความตกลงใจที่แน่นอน ก็ให้รักษาความตกลงใจนั้น และก็ปฏิบัติ
กระทำความตกลงใจที่แน่นอนนี้เรียกว่าเป็นความจริงใจได้ และให้รักษาความจริงใจนี้
และเมื่อรักษาความจริงใจไว้ได้ ก็เรียกว่ามีใจจริง คือใจที่มั่นคงแน่นอนในอันที่จะกระทำ
แต่ว่าอันความจริงใจกับความจริงใจจริงดังกล่าวนี้นี้ มีข้อที่จะพึงทราบเป็นหลักอยู่ก็คือ

ข้อหนึ่ง ต้องรักษาความจริงใจ ไม่กลับกลอกงอนแง่น คลอนแคลน เมื่อไม่กลับกลอกไม่งอนแง่นคลอนแคลนก็เรียกว่าใจจริง และความรักษาความจริงใจให้ใจจริงดังกล่าวมานี้ เรียกว่าความจริงใจต่อตัวเอง ก็เพราะว่าความรักษาความจริงใจจนใจจริงนั้น ก็มีใช้ว่าจะใจจริงหรือจริงใจต่อใครอื่น แต่ว่าใจจริงหรือจริงใจต่อตัวเองนั่นเอง

ข้อที่สอง ก็จะต้องทราบต่อไปว่า ใจจริงหรือใจจริงในเรื่องอะไร เพราะว่าความจริงใจหรือใจจริงนี้เป็นมีตสองคม อันหมายความว่าอาจจะเป็นคนก็ได้ อาจจะเป็นโทษก็ได้ ถ้าเป็นไปในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ไม่เป็นธรรมก็เป็นโทษ ยิ่งใจจริงหรือจริงใจมากก็ยิ่งเป็นโทษมาก แต่ถ้าเป็นไปในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมจึงจะเป็นคุณ ใจจริงหรือใจจริงมากก็ยังมีคุณมากดังนี้

ฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจในหลักการ ๒ ข้อนี้ จะขยายความในหลักการข้อแรกก่อน คือในข้อที่ว่า ใจจริงหรือใจจริงต่อตัวเอง ก็เพราะว่าตัวเองนี่เองเป็นผู้ที่ได้ตั้งความตกลงใจอันใดอันหนึ่งขึ้นมา เมื่อตั้งความตกลงใจขึ้นมาอันใดอันหนึ่งดังกล่าวนั้น ถ้าหากว่ารักษาความตกลงใจนั้นไว้ ไม่กลับกลอกเปลี่ยนแปลง ก็เรียกว่าจริงใจต่อตัวเอง เพราะตัวเองเป็นผู้ที่ตั้งขึ้นมาไม่ใช่คนอื่น ถ้ารักษาไว้ก็ชื่อว่าจริงใจต่อตัวเอง ถ้าไม่รักษาไว้ก็ชื่อว่าไม่จริงใจต่อตัวเอง

พิจารณาดูก็จะพึงเห็นได้ว่า อันคนเรานั้นมักจะขาดความจริงใจต่อตัวเองอยู่เสมอ ตัวเองตั้งความตกลงใจไว้วันนี้ว่าจะทำอย่างนี้ พรุ่งนี้เปลี่ยนไปเสียแล้วไม่ทำ มีอยู่เป็นอันมากในทุก ๆ ด้าน ในด้านที่ดีก็มีในด้านที่ไม่ดีก็มี ในด้านที่ดีนั้น เช่นได้ทำความตกลงใจไว้หรือได้ตั้งใจไว้ว่าจะทำความดีสิ่งนั้นทำความดีสิ่งนี้ แต่ทำก็ไม่ได้ทำ บางทีก็ผลัดเพี้ยนไปเป็นพรุ่งนี้จึงทำ ก็เป็นอันว่าวันนี้ซึ่งเป็นวันที่จะลงมือทำความเพียรกระทำ ความดีอย่างใดอย่างหนึ่งนั้นไม่ทำ แต่ผลัดไปพรุ่งนี้ ๆ ไว้เรื่อย ดังนี้เป็นต้น เรียกว่าขาดความจริงใจต่อตัวเอง ก็ได้อธิบายแล้วว่า ทำไมจึงเรียกว่าต่อตัวเอง เพราะว่าตัวเองเป็นคนตั้งไว้ คือตั้งความตกลงใจนั้นไว้ หรือว่าทำความตั้งใจไว้ เท่ากับทำสัญญาไว้กับตัวเองว่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเป็นความดีต่าง ๆ แต่แล้วก็ไม่ได้ทำ ดังนี้เรียกว่าขาดความจริงใจต่อตัวเอง

ฉะนั้น ถ้าหากว่าบุคคลตั้งใจรักษาสิ่งที่จะคือความสัตย์ ซึ่งเอาเพียงประการเดียวก็คือความจริงต่อตัวเอง ในการทำความดีทั้งหลาย เมื่อตั้งใจไว้อย่างไร ตกลงใจไว้อย่างไร ทำสัญญาต่อตัวเองไว้อย่างไร หรือแม้ว่ากล่าวกับใคร ๆ ว่าจะทำอย่างนั้นอย่างนี้ ซึ่งเป็นความดีต่าง ๆ ไว้อย่างไร ก็ต้องทำตามที่ได้ตั้งใจไว้นั้น ที่ตกลงใจไว้นั้น ที่ทำสัญญาแก่ตัวเองไว้นั้นหรือที่พูดไว้นั้น ดังนี้จึงจะเรียกว่ามีความจริงใจต่อตัวเอง และเมื่อหัดที่จะให้มีความจริงใจต่อตัวเองดังที่กล่าวมาแล้ว ก็หัดต่อไปที่จะตั้งความตกลงใจว่าจะทำความดีในวันหนึ่ง ๆ เพื่อให้ตนเองได้กระทำความดีต่าง ๆ ในวันหนึ่ง ๆ น้อยหรือมากไปทุกวัน ตั้งต้นแต่วันละเล็กวันละน้อย หรือเริ่มแต่เล็กน้อย โดยที่ไม่ทำความตั้งใจหรือทำสัญญาไว้ให้กับตนเองที่จะทำความดีมากเกินไปจนไม่อาจจะทำได้ เป็นต้นว่าตื่นขึ้นมาเข้าก็ตั้งใจไว้ว่า เช้าวันนี้เอาเป็นว่าตั้งแต่ตื่นนอนไปถึงเท่านั้นเท่านั้น โมงเช้า เราจะไม่โกรธ ใครมาว่าอะไรเราก็จะไม่โกรธ ตั้งใจไว้ว่าอย่างนี้ ก็เป็นอันว่าเราตั้งใจเอาไว้ว่าจะไม่โกรธ และเมื่อไปกระทบเรื่องที่ไม่พอใจ ที่แรกก็อาจจะลืมไปว่า ได้ตั้งใจเอาไว้ว่าจะไม่โกรธในเวลานั้นเท่านั้นเท่านั้น บางทีก็โกรธไปก่อนแล้วก็นึกขึ้นมาได้ว่าเราตั้งใจเอาไว้ แล้วก็ระงับความโกรธนั้นเสีย ว่าเราตั้งใจเอาไว้ว่าจะไม่โกรธก็ต้องไม่โกรธ ก็ตั้งใจที่จะดับความโกรธนั้นเสียดังนี้ ที่แรกก็ดับไม่ใคร่จะได้ วันรุ่งขึ้นก็ทำความตั้งใจไว้อีก หลาย ๆ วันเข้าดังนี้แล้วเมื่อกระทบเรื่องที่จะทำให้โกรธ ก็จะนึกขึ้นมาได้ว่าวันนี้เราตั้งใจที่จะไม่โกรธ ก็จะระงับความโกรธได้ ดังนี้เรียกว่ารักษาความสัตย์คือความจริงใจต่อตัวเองอย่างหนึ่ง ๆ

และการที่ได้หัดตั้งใจไว้ว่าจะกระทำความดีในวันหนึ่ง ๆ ดังนี้ เรียกว่าอย่างหนึ่งว่า อริษฐานคือความตั้งใจมุ่งมั่น และบางทีก็เรียกว่า สัจจาริษฐานความตั้งใจมุ่งมั่นต่อความสัตย์จริง เป็นบารมีอย่างหนึ่ง ๆ ในบารมี ๑๐ ประการ ทุกคนมักทำความตั้งใจไว้ตั้งแต่ตื่นนอนว่าจะทำความดีอย่างนั้นอย่างนี้ เช่นว่าจะไม่โกรธก็ตาม ช่วยอะไร ๆ ใครก็ตามตามโอกาสที่จะช่วยได้ หรือว่าจะไม่โลภ จะไม่อยากได้อะไรของใครขอใดข้อหนึ่งก็ตาม เป็นอริษฐานอย่างหนึ่ง ๆ คราวนี้เมื่อไปประสบอารมณ์ที่เป็นที่ตั้งของความโกรธ เป็นที่ตั้งของความโลภ เป็นที่ตั้งของความช่วยอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วก็ระงับได้ เรียกว่ามีความจริงใจต่อตัวเองได้ ก็เป็นสัจจาริษฐาน คืออริษฐานนั้น เป็นสัจจะขึ้นมาเป็นความจริงขึ้นมาอย่างหนึ่ง ๆ เป็นบารมีอย่างหนึ่ง ๆ ที่ทุกคนมีโอกาสที่จะปฏิบัติสั่งสมได้ทุกวันทุกเวลา ทุกโอกาส

คราวนี้ถ้าเป็นความตกลงใจตั้งใจสัญญาแก่ใจตัวเองในทางที่ผิด เมื่อรู้ว่าผิด ก็ให้ตั้งใจจะเสีย ความตั้งใจจะเสียได้เช่นนี้ ไม่เรียกว่าเป็นความชั่วไม่เรียกว่าเป็นความผิด แต่เรียกว่าเป็นความดี เพราะความจริงใจต่อตัวเองนั้นมุ่งในทางที่ดี ไม่ได้มุ่งในทางที่ผิด ถ้าไปใช้ในทางที่ผิดและตั้งต้นไปในทางที่ผิด ไม่แก้ไขเปลี่ยนแปลงไม่ระงับเสีย ก็ผิดคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะในทางที่ผิดนั้นท่านสอนให้ใช้ปหานะ คือการละ ส่วนในทางที่ดีท่านจึงสอนให้ใช้ภาวนา คือการอบรมเพิ่มมีขึ้นมา เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องคำนึงว่าเราตั้งใจว่าจะทำสิ่งนี้ คราวนี้เมื่อปรากฏว่าสิ่งนี้ผิดเป็นความชั่ว ถ้าเราจะเลิกเสียก็เสียสัจจะ ดังนั้นหาถูกต้องไม่ เพราะว่าความชั่วนั้นไม่ตรัสสอนให้รักษาไว้ แต่ตรัสสอนให้ละเสีย เพราะฉะนั้น ในอริยสัจ ๔ ของพระพุทธเจ้า สมุทัยสัจจะ ความจริงคือสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ อันได้แก่ตัณหา รวมถึงบรรดาภิเลส บาปอกุศลทุจริตทั้งหลายก็เป็นสัจจะคือเป็นความจริงอย่างหนึ่ง เรียกว่าสมุทัยสัจจะ สภาพที่จริงคือสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ใช้ปหานะคือการละ ไม่ได้ตรัสสอนให้กระทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น

เพราะฉะนั้น ขึ้นชื่อว่า สัจจะคือความจริงแล้ว ไม่ใช่จะต้องรักษาไว้ทั้งหมด จะต้องปฏิบัติทั้งหมด ถ้าเป็นสมุทัยสัจจะแล้วจะต้องละ เพราะฉะนั้น เมื่อรู้ว่าสัจจะที่ได้ตั้งใจไว้เป็นตัวสมุทัยสัจจะ เพราะเป็นตัวกิเลสเป็นตัวความชั่วทั้งหลายก็ต้องละเสีย แต่ถ้าเป็นมรรคสัจจะ สภาพที่จริงคือมรรค คือมรรคมีองค์ ๘ รวมเข้าก็เป็นศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญา จึงปฏิบัติให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น

เพราะฉะนั้น ความจริงใจต่อตัวเองนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีความหมายถึงความต่อไป ให้ชัดเจน ว่าเป็นความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ผู้ปฏิบัติดังนี้ได้ชื่อว่าเป็นสัตบุรุษคือคนดี ตั้งอยู่ในสัจจะคือ ความสัตย์ ความจริงที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

อนึ่ง พึงเข้าใจว่า อันความจริงใจต่อตัวเองนั้นย่อมมีความหมายถึงว่า เมื่อได้ตั้งใจว่า จะประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมดังกล่าว ก็ต้องรักษาความจริงใจต่อตัวเอง กล่าวคือไม่กลับกลอกต่อตัวเอง ไม่เท็จต่อตัวเอง ไม่หลอกลวงต่อตัวเอง เพราะเมื่อตัวเองได้ตั้งใจว่าจะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็น

ธรรมแล้วก็ไม่รู้สึกความตั้งใจนั้นไม่เท็จต่อตัวเอง ก็คือเมื่อตั้งใจว่าจะประพฤติปฏิบัติ
 อย่างนั้น ก็เท่ากับว่าพูดรับรองต่อตัวเอง จึงต้องไม่เท็จต่อตัวเองกล่าวคือไม่ทำอย่างนั้น
 หรือว่าไม่ทรยศต่อตัวเอง ไม่กลับกลอกต่อตัวเอง คือว่าเมื่อได้ตั้งใจไว้ว่าอย่างนั้น หรือ
 แม้ว่าได้พูดไว้ว่าอย่างนั้นก็ตาม ก็เท่ากับว่าตนเองได้ลั่นวาจารับรองตัวเองว่าจะกระทำ
 อย่างนั้น แล้วกลับไม่กระทำอย่างนั้น ก็เป็นการกลับกลอกต่อตัวเอง ทรยศต่อตัวเอง
 เรียกว่ากลับสัตย์ต่อตัวเอง ได้กล่าวแล้วว่า ความจริงใจต่อตัวเองนั้นต้องหมายถึงว่า
 จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม และหมายด้วยว่าคำว่าจริงใจ
 ต่อตัวเองนั้น มิได้หมายความว่าทรยศต่อตัวเองได้ กลับกลอกต่อตัวเองได้ พูดเท็จ
 ต่อผู้อื่นได้ มิได้หมายความว่าอย่างนั้น เพราะว่าคำที่ว่าจะประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์
 และเป็นธรรมนั้น ย่อมหมายถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมทั่วไป และเมื่อเป็น
 สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมจริงแล้ว ก็ย่อมเป็น*ประโยชน์และเป็นธรรมทั้งแก่*
ตนเองและทั้งแก่ผู้อื่น ไม่คับแคบเฉพาะต่อตัวเองเท่านั้น การที่ไปปฏิบัติในสิ่งที่ไม่เป็น
 ประโยชน์และไม่เป็นธรรมต่อผู้อื่นนั้น ก็ชื่อว่าตัวเองนั้นเองก็ได้ปฏิบัติกระทำการที่ไม่
 เป็นประโยชน์และไม่เป็นธรรม จึงเป็นการที่ทรยศต่อตัวเอง กลับกลอกต่อตัวเองด้วย

ฉะนั้น คำว่า*ความจริงใจต่อตัวเอง* จึงมิได้หมายความว่า จริงใจต่อตัวเองโดยที่
 กลับกลอกต่อผู้อื่นหลอกหลวงผู้อื่น กล่าวเท็จต่อผู้อื่น ทรยศต่อผู้อื่นได้ แต่หมายความว่า
 จริงใจต่อตัวเอง ในอันที่จะ*ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมดังกล่าวนั้น*
 คำนี้จึงเป็นคำจำกัดความของคำว่า *ความจริงใจต่อตัวเอง* ที่เป็นความสัตย์

ข้อควรทำความเข้าใจต่อไปก็คือ อันสิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นธรรมอันควร
 จะประพฤติปฏิบัตินั้นคือสิ่งอะไร อาศัยแนวคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็พอที่จะจับ
 ความได้ว่า คำว่า*สิ่งที่เป็นประโยชน์* หมายถึงสิ่งที่ต้องการ เพราะคำว่า*ประโยชน์*
 ในที่นี้มาจากคำว่า *อรรถ* ตามพยัญชนะแปลว่าสิ่งที่ต้องการ และคำว่า*สิ่งที่ต้องการ*นี้
 ไม่ได้หมายถึง *ตัณหา* คือความดิ้นรน ทะยานอยาก หรือ*อวิชชา* คือความปรารถนา
 แต่หมายถึง*สิ่งที่จำเป็น* เป็นที่ต้องการ กล่าวตั้งแต่เบื้องต้น สิ่งทีจำเป็นต้องการสำหรับ
 บำรุงเลี้ยงชีวิตร่างกาย ก็ได้แก่*ปัจจัยเครื่องอาศัยทั้ง ๔* คือ *อาหาร ฝ้านุ่งห่ม ที่อยู่*
อาศัย ยาแก้ไข้ อันเรียกว่า*ปัจจัยทั้ง ๔* ปัจจัยทั้ง ๔ นี้เป็นสิ่งที่ต้องการของชีวิตร่างกาย
 อันจะขาดเสียมิได้ ถ้าขาดเสีย ชีวิตร่างกายนี้ก็ดำรงอยู่ไม่ได้ต้องแตกดับไป เพราะฉะนั้น

ปัจจัยทั้ง ๔ นี้จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น ประารถนาต้องการ เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องการ ดังที่เรียกกันง่าย ๆ ในภาษาไทยว่า *ประโยชน์ปัจจุบัน* และนอกจากนี้ยังต้องการเครื่องแวดล้อมต่าง ๆ อีก เป็นต้นว่าต้องการมิตรที่ดั่งามสำหรับที่จะได้อาศัยซึ่งกันและกัน เพราะว่า จะอยู่คนเดียวมันมิได้ จำต้องอยู่รวมกันเป็นหมู่ตั้งแต่ครอบครัวหนึ่งขึ้นไป เพราะฉะนั้นจึงจำต้องมี*กัลยาณมิตร* คือเพื่อนหรือมิตรที่ดั่งามเป็นต้น เหล่านี้ก็รวมอยู่ในประโยชน์ที่เป็นประโยชน์ปัจจุบัน เป็นสิ่งที่ปรารถนาต้องการ นี่คือนี่ที่เป็นประโยชน์ปัจจุบัน อันเป็นประโยชน์ขั้นแรกของทุก ๆ คน และก็ต้องอาศัย *ธรรม*

คำว่า*ธรรม*นั้นหมายถึง*คุณที่เกื้อกูล* และคำว่า*คุณที่เกื้อกูล*นี้ก็มี ความหมายถึงว่าเป็นสิ่งที่ไม่เป็นโทษ ไม่เป็นความผิดด้วย สิ่งที่ไม่เป็นความผิด สิ่งที่ไม่เป็นโทษ ก็คือสิ่งที่เป็นคนเป็นประโยชน์ และเป็นสิ่งที่ถูกที่ชอบไม่ใช่เป็นสิ่งที่ผิดนี่คือ *ธรรม*คือ *คุณที่เกื้อกูล*

*ธรรม*คือ*คุณที่เกื้อกูล*นี้ ก็หมายถึง*คุณที่เกื้อกูลอันเป็นส่วนเหตุ* ในเบื้องต้นก็คือ*คุณที่เกื้อกูล*อันจะทำให้ประสบประโยชน์ที่เป็นประโยชน์ปัจจุบันดังกล่าวมานั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดง*ธรรม*ในชั้นนี้ไว้ ก็ได้แก่

อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร เล่าเรียนศึกษา ประกอบอาชีพการงาน เพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการ คือปัจจัยทั้งสี่นั้น หรือรวมเรียกว่า*ทรัพย์*

อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาศิลปวิทยาที่เล่าเรียนศึกษามาไว้ได้ รักษาการงานที่ประกอบกระทำ รักษา*ทรัพย์*ที่หามาได้ให้เป็นสมบัติ

กัลยาณมิตตตา คบเพื่อนมิตรที่ดั่งาม

สมชีวิตา ความเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลัง*ทรัพย์*ที่หามาได้ ไม่ให้ผิดเคืองนักไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก หรือว่าเพื่อดำรงชีวิตอยู่โดยสม่ำเสมอ

*ธรรม*ทั้ง ๔ ข้อนี้เป็น*คุณที่เกื้อกูล* เป็นส่วนเหตุอันจะให้ประสบผลคือประโยชน์ที่ต้องการในปัจจุบันดังกล่าวมานั้น อันจะทำให้ได้ประสบปัจจัยทั้ง ๔ หรือได้*ทรัพย์* ได้*ยศ* ได้*ไมตรี* มี*กัลยาณมิตร* ได้ประสบความผาสุกความไม่มีโรคเป็นต้น อันเป็นสิ่งที่ต้องการสำหรับชีวิตนี้ ดังนี้เรียกว่า*ประโยชน์ปัจจุบัน*

ธรรมปัจจุบัน จึงให้มีความจริงใจต่อตัวเองที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ปัจจุบัน และเป็นธรรมอันเป็นส่วนเหตุปัจจุบันให้เกิดประโยชน์ดังกล่าวนั้น

อนึ่ง ทุกคนยังมีจิตใจ ยังมีกาลกายหน้า และยังมีผู้อื่นนอกจากตัวเองที่อยู่ร่วมกัน เพราะฉะนั้น สิ่งที่ต้องการนั้นจึงเป็นสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ที่จำต้องการสำหรับจิตใจ สำหรับกาลกายหน้า และสำหรับผู้อื่นอีกด้วย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดง**ประโยชน์กายหน้า** คือประโยชน์ที่จำต้องการ หรือสิ่งที่จำปรารถนาต้องการที่จะเป็นประโยชน์กายหน้า เป็นต้นว่า บรรดาสิ่งที่ต้องการปัจจุบันนี้แหละอันจำเป็นที่จะต้องใช้ในกายหน้า เช่นว่าในวันนี้ต้องการปัจจัยทั้ง ๔ ในกายหน้าก็ต้องการปัจจัยทั้ง ๔ ในวันนี้ต้องการกัลยาณมิตร ในกายหน้าก็ต้องการกัลยาณมิตร หรือว่าในวันนี้ต้องการทรัพย์ต้องการยศต้องการไมตรี ต้องการความผาสุก ต้องการความไม่มีโรค ในกายหน้าก็ต้องการเหมือนกัน หรือที่รวมเรียกว่า ต้องการอายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ เหล่านี้เป็นประโยชน์คือเป็นสิ่งที่ปรารถนาในกายหน้า พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงแสดงธรรมอันเป็นคุณเกื้อกูล ที่จะให้ประพฤติปฏิบัติตั้งแต่นี้ไปและควบคู่กันไปกับธรรมสำหรับปฏิบัติเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน คือ

ศัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธาคือความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ประกอบด้วยญาณคือความหยั่งรู้ถูกต้องตามเหตุและผล ยกขึ้นไว้เป็นทางปฏิบัติ ก็คือเชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า อันนำไปเชื่อต่อคำสั่งสอนของพระองค์ จึงเชื่อกรรม เชื่อวิบาก คือผลของกรรม เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตนตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน

ศีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล คือความประพฤติงดเว้นจากความประพฤติที่เป็นภัยเป็นเวรทั้งหลาย เป็นต้นว่าฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง ประพฤติผิดในทางกามบ้าง พุดเท็จหลอกลวงเขาบ้าง ดื่มน้ำเมาคือสุราเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาทบ้าง

จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยจาคะ คือการสละบริจาคเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และกันให้เป็นสุข ตลอดถึงสละบริจาคกิเลสบาปทุจริตในตัวเอง

ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือความรู้จักบาปบุญคุณโทษประโยชน์มิใช่ประโยชน์ต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนเอาไว้

ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้เป็นคุณเกื้อกูลให้ได้ประสบสิ่งที่ปรารถนาต้องการ ที่เป็นประโยชน์ในภายหน้า เพราะฉะนั้น สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมในขั้นต่อ จากปัจจุบัน ก็คือสิ่งที่ เป็นประโยชน์ในภายหน้าและเป็นธรรม เป็นคุณเกื้อกูล ที่จะทำ ให้บังเกิดผลเป็นประโยชน์ในภายหน้านั้น ทั้ง ๒ ส่วนนี้ย่อมจะเป็นประโยชน์และเป็นธรรม อันเพียงพอแก่ความต้องการของร่างกายและชีวิตนี้ ของกาลเวลาปัจจุบันและกาลเวลา ภายหน้า และของตนเองและของผู้อื่น

เมื่อบุคคลมาประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วยกันทั้ง ๒ ส่วนนี้ คือทั้งส่วนที่เป็นปัจจุบันและส่วนที่เป็นภายหน้าดังกล่าว ก็จะเป็นผู้ที่มีร่างกาย และจิตใจที่มีความสุข มีกาลปัจจุบันและมีกาลภายหน้าที่ประกอบด้วยความสุข มีตนเองและผู้อื่นที่อยู่ร่วมกัน ประกอบด้วยความสุขร่วมกัน ก็เป็นอันว่าได้ประโยชน์ ที่ต้องการปัจจุบัน และ ประโยชน์ที่ต้องการปัจจุบันและภายหน้า ก็ประกอบด้วย ความเป็นธรรมอันเป็นส่วนเหตุอันเป็นผลเกื้อกูลที่จะให้ได้ ประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและ ทั้งในภายหน้าดังที่กล่าวมา

อนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดายังตรัสแสดงสั่งสอนสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็น ธรรมที่ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น เพราะว่าสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ทั้งที่เป็นปัจจุบันและ ในภายหน้า ดังที่กล่าวมานั้น ก็เป็นประโยชน์และเป็นธรรมที่ทำให้เกิดความสุขใน ภายหน้าจริงอยู่ แต่ว่าก็ยังไม่พ้นจากทุกข์ เพราะยังไม่พ้นจากกิเลส ยังไม่พ้นจากกรรม อันเกิดจากกิเลส และ ยังไม่พ้นจากวิบากคือผลที่เกิดจากกรรมนั้น จึงต้องมีเกิด มีแก่ มีเจ็บ มีตาย อันเป็นตัวสภาวะทุกข์ ต้องมีความโศกความรัญจนคร่ำครวญ ความไม่ สบายใจความคับแค้นใจ ยังต้องมีประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ยังต้องมีพลัดพรากจาก สิ่งที่เป็นที่รัก และยังมีที่ปรารถนาไม่สมหวัง เพราะยังมีตัวตนคือความดิ้นรนทะยาน ออยากอยู่ และเมื่อยังเป็นสามัญชนยังเป็นปุถุชนอยู่ คติของความประพฤตินั้นเป็นกรรม และคติของวิบากอันเป็นผลของกรรมก็ยังไม่แน่นอน ยังอาจจะทำความชั่วประกอบกัน ไปกับความดี ในบางครั้งก็อาจจะทำดีมากทำชั่วน้อย ในบางครั้งก็อาจจะทำชั่วมาก ทำดีน้อย สุดแต่กิเลสที่บังเกิดขึ้นในจิตใจ ถ้าจิตใจถูกครอบงำด้วยราคะโทสะโมหะ หรือโลภโกรธหลงอย่างแรง อันเป็นอกุศลมูลมูลของอกุศลทั้งหลาย ก็นำไปประพฤติ ละเมิดศีล ก่อกรรมที่เป็นการเบียดเบียนตนเองบ้างผู้อื่นบ้างให้เดือดร้อน อาจให้ฆ่า

เขาบ้าง ลักของเขาบ้าง ประพฤติผิดในกามบ้าง พุตเท็จหลอกลวงเขาบ้าง ตีมนำมา คือสุราเมรัยอันเป็นฐานแห่งความประมาท นำให้ประกอบความชั่วน้อยใหญ่ทั้งหลาย อื่น ๆ อีกบ้าง เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่เป็นธรรมทั้งหลาย เป็นบาปเป็นอกุศล ฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงได้ตรัสสอนให้รู้จักปรมัตถประโยชน์ คือประโยชน์ที่มีเนื้อความอย่างยิ่งหรือประโยชน์อย่างสูง อันได้แก่ ความดับกิเลส ดับบาปดับอกุศลทุจริต ดับความทุกข์ต่าง ๆ ในจิตใจ และเมื่อดับได้ ก็เรียกว่าวิมุตติ เรียกว่า นิพพาน เป็นสันติคือความสงบอย่างแท้จริง และได้ทรงแสดงธรรมอันเป็นคุณเกื้อกูล ที่จะให้บรรลุถึงปรมัตถ์ ประโยชน์นั้นก็ ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ซึ่งก็ได้แก่ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมาภิมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะเพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ มรรคมีองค์ ๘ นี้ย่อลงก็เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา การปฏิบัติก็อาศัยกันไป แต่เมื่อกล่าวแยกเฉพาะอย่าง

ศีล ก็เป็นเครื่องกำจัดกิเลสอย่างหยาบ อันเป็นอกุศลมูล ให้ก่อกรรมที่เป็นบาปเป็นทุจริตต่าง ๆ

สมาธิ ก็เป็นเครื่องกำจัดกิเลสอย่างกลาง ได้แก่ นิวรณ์ ที่เป็นเครื่องก่อกวนก่อกัดจิตใจ กันไม่ให้จิตใจได้ความสงบได้ ปัญญา

ปัญญา ก็เป็นเครื่องกำจัดกิเลสอย่างละเอียดที่เป็น อาสวอนุสัย นอนจนหมักหมมจิตสันดาน

มรรคมีองค์ ๘ ย่อลงเป็นศีลสมาธิปัญญานี้ก็เป็น *ปรมัตถธรรม* เป็นธรรมเกื้อกูลที่จะให้บรรลุถึงปรมัตถประโยชน์คือความสงบของใจคือความที่บริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสทั้งปวง เป็นความสงบทุกข์ทั้งปวงดับทุกข์ทั้งปวง นี้เป็นสันติ คือความสงบแห่งใจอย่างแท้จริงอันเรียกว่านิพพาน เป็น *ปรมัตถประโยชน์* อันจะพึงบรรลุได้ด้วยปรมัตถธรรมคือมรรคมีองค์ ๘ หรือศีลสมาธิปัญญา สรุปลงใน *ศีลสมาธิปัญญา* ดังกล่าวนั้น

เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องมีความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติ แต่สิ่งเป็นประโยชน์และเป็นธรรมดังกล่าว ตั้งต้นแต่ในขั้นที่เป็นประโยชน์ปัจจุบันและ

ประโยชน์ภายหน้าคู่กันไป เพื่อให้มีความสุขอยู่ในโลก แม้จะต้องแก้ต้องเจ็บต้องตาย แต่เราก็มีภพชาติที่ดี มีความสุขอยู่ในโลก และเมื่อต้องการจะพ้นโลก คือพ้นกิเลส พ้นเกิดแก่ตาย พ้นทุกข์ทั้งปวง ก็ปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ รวมเข้าในศีลในสมาธิในปัญญา เพราะฉะนั้น ความจริงใจต่อตัวเองในอันที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมดังกล่าวนี้ จึงเป็นข้อที่สมควร และเมื่อปฏิบัติไปก็ย่อมจะได้เกียรติตนเอง พิจารณาตนเองไปก็ติดตนเองไม่ได้ ตั้งต้นด้วยโดยศีล วิญญูชนคือผู้รู้ เมื่อพิจารณาแล้วก็ติดตนเองไม่ได้ ตั้งต้นด้วยโดยศีล นี่คือตัวเกียรติโดยแท้จริง จึงมีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า *สัจเจน กิตติ ปโปติ* ย่อมบรรลุดังเกียรติด้วยความสัตย์

เมื่อกล่าวโดยสรุป ทุกคนย่อมอยู่กับสัจจะ ความสัตย์ความจริงนี้ด้วยกันทั้งนั้น เพราะทุกคนนั้นที่มาเป็นบุคคล ก็เพราะประกอบด้วยขันธทั้ง ๕ คือรูปเวทนาสัญญาสังขารวิญญูณ จึงเป็นที่ตั้งแห่งสมมติบัญญัติตลอดถึงความยึดถือ ว่าเป็นตัวเรา และเป็นนั่นเป็นนี่ต่าง ๆ ดังที่ปรากฏอยู่ และตัวเรานี้ก็ไม่เที่ยงเป็นอนัตตา มิใช่เป็นอัตตา ตัวตน ก็เป็นความสัตย์ ความจริงที่มีอยู่เป็นประจำ ตลอดจนถึงสิ่งที่มีใช้สังขารอันตรงกันข้าม เพราะว่าขันธ ๕ อันเป็นที่ตั้งของสมมติบัญญัติ เป็นที่ยึดถือว่าตัวเราดังกล่าว รวมเข้าก็เป็นสังขารคือสิ่งผสมปรุงแต่งทั้งนั้น จึงเป็นสิ่งที่เป็อนัตตา อีกปริยายหนึ่งเป็นสิ่งที่เป็นทุกข์ แต่ว่าในบางแห่งไม่ทรงแสดงถึงทุกข์ ทรงแสดงแต่ไม่เที่ยงกับอนัตตามีใช้ตน ท่านอธิบายว่าเพราะเป็นทุกข์ก็รวมอยู่ในข้อไม่เที่ยงแล้ว ข้อไม่เที่ยงนั้นจึงรวมทุกข์เข้าด้วยอีกนัยหนึ่ง ทั้งไม่เที่ยงทั้งไม่ใช้ตนนั้นรวมเข้าเป็นตัวทุกข์ ดังที่แสดงไว้ในอริยสัจจทั้ง ๔ ทุกขสัจจะ สภาพที่จริงคือทุกข์ ก็เป็นที่รวมทั้งไม่เที่ยงทั้งมีใช้ตน หรือเป็นที่รวมทั้งอนิจจะทั้งอนัตตา เราทั้งหลายสวดกันเข้าใจกันนั้น อนิจจ ทุกข์ อนัตตา ๓ ข้อ ก็ทรงแสดงไว้ ๓ ข้อโดยมากด้วยกัน แต่ที่แสดง ๒ ข้อ คืออนิจจะกับอนัตตา นี้อธิบายในข้อที่ทรงแสดงต่างกัน แต่ทั้งหมดก็เป็นความสัตย์ ความจริง ที่มีอยู่ทั้งในภายใน ทั้งในภายนอก ในภายในคือในตนเอง ในภายนอกคือนอกจากภายในดังกล่าว ฉะนั้น จึงอยู่ที่ว่าบุคคลจะรู้จักความสัตย์ ความจริงที่บุคคลมีอยู่นั้นเพียงไร หากได้ฟังธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ก็ย่อมจะได้รู้จักความสัตย์ความจริงนั้นมากขึ้นไปโดยลำดับ จะรู้จักขันธ ๕ จะรู้จักนามรูป จะรู้จักไตรลักษณ์ อนิจจา อนัตตา ทุกขตา จะรู้จักอริยสัจ จะรู้จักมรรคมืองค์ ๘ ซึ่งก็เป็นอริยสัจข้อที่ ๔ นั้นเอง ย่นเข้าก็เป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญา จะรู้จักวิมุติ

ตลอดจนถึงนิพพานตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน แม้ว่าความรู้จักของบุคคลในขั้นแรก จะบังเกิดขึ้นด้วย*ปริยัติปัญญา* ปัญญาในปริยัติคือพระธรรมคำสั่งสอนก็ตาม แต่สิ่งที่ รู้จักนั้นเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็น*สัจธรรม* ธรรมที่เป็นตัวความสัตย์ ความจริง ฉะนั้น จึงชื่อว่าได้รู้จักความสัตย์ความจริงเป็นขั้นแรกด้วย*ปริยัติปัญญา*

*ความสัตย์ความจริง*อันเป็น*สัจธรรม*ซึ่งเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น ก็ล้วนเป็น*ประโยชน์เป็นธรรม* เป็นประโยชน์นั้นโดยนัยหนึ่งก็คือ เป็นผลดังที่เรียกว่า ผลประโยชน์ เป็นธรรมนั้นโดยนัยหนึ่งก็คือ*เป็นเหตุ* เหตุแห่งผล แต่ว่า ประโยชน์ที่เป็นผลนี้ก็ต้องเป็นประโยชน์ที่เป็นผลดีจริงทั้งที่เป็นส่วนปัจจุบัน ทั้งที่เป็นส่วนภายหน้า ทั้งที่เป็นส่วนอย่างยิ่ง และที่เป็นธรรมคือเป็นเหตุแห่งผลนั้น ก็ต้องเป็นเหตุที่ดีจริง ทั้งที่เป็นเหตุเพื่อผลปัจจุบันภายหน้าและอย่างยืงดังกล่าวนั้น เพราะฉะนั้น *สัจธรรม*ที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จึงเป็น*ทั้งประโยชน์คือเป็นผล* ผลประโยชน์ที่ต้องการจริง เกื้อกูลจริง ให้เป็นสุขจริง ทั้งในปัจจุบันทั้งในภายหน้าที่เป็นอย่างยิ่ง และ*เป็นธรรมคือเป็นส่วนเหตุ*ที่ทำให้เกิดผลดังกล่าวนั้นอีก จึงเป็นเหตุที่ดีจริง ทั้งปัจจุบันทั้งภายหน้าที่เป็นอย่างยิ่ง ผู้ปฏิบัติพระพุทธานุศาสน์เมื่อฟังธรรมที่เป็นคำสั่งสอน จึงควรพิจารณาจับ*สัจ*จะคือความจริง ทั้งที่เป็นผลประโยชน์และทั้งที่เป็นเหตุแห่งผลนั้น ที่เป็นไปเพื่อเกื้อกูลให้เกิดความสุข ทั้งที่เป็นปัจจุบันทั้งที่เป็นภายหน้าและทั้งที่เป็นอย่างยิ่งดังกล่าวนั้น ให้ได้น้อยหรือมาก ก็นับว่าได้*ปริยัติปัญญา* ปัญญาในพระธรรมที่เป็นคำสั่งสอนเป็นประการแรก

ต่อจากนี้ก็ถึง*ขั้นปฏิบัติ* ในขั้นปฏิบัติ ก็คือนำธรรมคือคำสั่งสอนของพระบรมศาสดามาปฏิบัติ ทั้งในส่วนที่เป็น *ปหานะ*คือตรัสสอนให้ละเสีย ทั้งในส่วนที่เป็นปฏิบัติคือตรัสสอนให้ปฏิบัติทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น ยกเอามาเพียงเฉพาะข้อไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งตรัสแสดงไว้โดยเป็นเหตุคือ เป็นธรรมส่วนเหตุที่ฟังปฏิบัติ และ*วิมุติ*คือความหลุดพ้น เป็นประโยชน์คือเป็นส่วนผลที่ได้จากธรรมส่วนเหตุอันปฏิบัติ นั้น เพราะฉะนั้น *วิมุติ*จึงเป็น*อรรถ*คือเป็นผลหรือเป็นผลประโยชน์ *ธรรม*ก็คือ*ไตรสิกขา* เป็นส่วนเหตุ จึงเป็น*สัจ*จะที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม *สัจ*จะก็คือ*สัจธรรม*ที่เป็นคำสั่งสอน ที่เป็นประโยชน์ก็คือเป็นส่วนผล ในข้อนี้ก็*คือวิมุติ* เป็นธรรมก็คือเป็นศีล เป็นสมาธิ เป็นปัญญาที่เป็นส่วนเหตุ

ฉะนั้น เมื่อได้ฟัง ธรรมที่เป็นคำสั่งสอน ให้ทราบถึงสัจจะคือคำสั่งสอน และทราบถึงอรรถคือประโยชน์ได้แก่ วิมุติ ทราบถึงธรรมคือไตรสิกขาซึ่งเป็นส่วนเหตุตั้งนี้แล้ว ก็ให้รักษาความสัตย์ความจริงดังกล่าวนี้ไว้ ไม่หลงลืม ไม่เลอะเลือน กำหนดทำความเข้าใจให้แน่นอนถูกต้องและรักษาเอาไว้ โดยที่จริงใจต่อตัวเองในความสัตย์ที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมนี้ อันหมายความว่า ใจต้องประกอบด้วยศรัทธาและปัญญา มิใช่ว่าแสดงว่ามีศรัทธาปัญญาแต่จ๋า หรือทางกายกิริยา แต่ว่าไม่จริงใจ ยังมีความสงสัยเคลือบแคลงไม่แน่นอน ก็เรียกว่ายังได้ปัญญาไม่เข้าถึง ยังได้ศรัทธาไม่ตั้งมั่น ใจจึงยังไม่จริง ยังคลอนแคลนสงสัยเคลือบแคลงต่าง ๆ เมื่อเป็นดังนี้ ก็เรียกว่าขาดความจริงใจต่อตัวเอง ตัวเองยังไม่มีความจริงใจ และเมื่อตัวเองยังไม่มีความจริงใจดังนี้ จึงทำให้ทั้งการรักษาความสัตย์ความจริงแม้ที่เป็นขั้นปรีดยัตินั้น เพราะเมื่อใจไม่รักษา ถึงจะพูดทางวาจาวารักษา จะแสดงทางกายวารักษา ก็หาได้รักษาจริงไม่ ต่อเมื่อตัวเองมีความจริงใจ เรียกว่ามีความจริงใจต่อตัวเอง จึงจะเป็นอันว่าทำให้เกิดการรักษาความสัตย์ความจริง คือรักษาความสัตย์ความจริงที่เป็นปรีดยติ เป็นเบื้องต้นนั้นไว้ แล้วจะนำไปเกิดการปฏิบัติเป็นขั้นต่อไป ขั้นปฏิบัตินั้นก็คือปฏิบัติในธรรมที่เป็นส่วนเหตุ ในที่นี้ก็จะยกในข้อไตรสิกขาโดยย่อ คือ

ปฏิบัติในศีล ตั้งต้นแต่การทำศีลให้บังเกิดขึ้น ด้วยความตั้งใจดเว้นจากข้อประพฤติปฏิบัติในข้อที่เป็นภัยเป็นเวร ทั้งหลายข้อใดข้อหนึ่งในศีล ๕ ก็ดี หลายข้อในศีล ๕ ก็ดี ศีล ๕ ครบทั้ง ๕ ข้อก็ดี ศีลยิ่งขึ้นไปก็ดีตั้งนี้ ให้เกิดมีขั้นที่จิตใจของตนเอง ที่กายที่วาจาของตนเอง ให้จิตใจพร้อมทั้งกายวาจาเป็นศีล ก็จะเป็นศีลคือความสงบกายสงบวาจาสงบใจ ปรากฏเป็นความสำรวมกายสำรวมวาจาสำรวมใจปกติ เรียกร้อยเป็นอันดี ตั้งนี้คือศีล

ปฏิบัติในสมาธิ ก็คือทำจิตใจให้สงบตั้งมั่น สงบกาม สงบกุศลกรรม สงบนิเวรณทั้งหลายในจิต ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ของสมาธิคือสมถกรรมฐานข้อใดข้อหนึ่งจนจิตสงบ สงบจิต ตั้งนี้คือสมาธิ สมาธิก็เกิดขึ้นที่จิตเหมือนกัน และโดยตรง สมาธิเกิดขึ้นที่จิต แม้ข้อศีลจะรู้สึกว่าจะเกิดขึ้นที่กายที่วาจา แต่ก็ต้องถึงจิตจึงจะเป็นศีล และเมื่อกล่าวโดยตรงโดยแท้จริงแล้ว ก็จิตอีกเหมือนกันเป็นที่ตั้งของศีล

ปฏิบัติในปัญญา ก็คือการปฏิบัติอบรมปัญญาความรู้ให้เข้าถึงสัจจะเป็นตัวความจริง ให้เป็นรู้อจรงเห็นจรง หรือว่ารู้ชอบเห็นชอบถูกต้อง ก็เกิดขึ้นที่จิตอีกเหมือนกัน ด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น แม้ปัญญา นี้ก็ทำให้จิตสงบเป็นอย่งยิ่ง ความสงบหรือสันตินั้นจึงเป็นได้ ทั้งศีลทั้งสมาธิทั้งปัญญา *ตัวสันติคือตัวความสงบจึงเป็นศีลเป็นสมาธิเป็นปัญญา* รวมเข้าเป็นอันเดียวกัน

หากจะแสดงอธิบายแยกโดยปริยายคือทางอันหนึ่ง ศีลสงบกิเลสอย่างหยาบสมาธิ สงบกิเลสอย่างกลาง ปัญญา สงบกิเลสอย่างละเอียด ฉะนั้น ในขั้นปฏิบัตินี้ก็ต้งปฏิบัติให้เป็นศีลขั้นจรงเป็นสมาธิขั้นจรงเป็นปัญญาขั้นจรง ต้งมีสัจจะ คือความจริงอยู่ในศีลในสมาธิในปัญญา จึงจะได้ผลเป็น ความสงบ และความสงบดังกล่าวนี้แหละ ก็คือ*วิมุตติ* ความหลุดพ้น ทำให้พ้นจากกิเลสอย่างหยาบ ทำให้พ้นจากกิเลสอย่างกลาง ทำให้พ้นจากกิเลสอย่างละเอียด ความสงบคือ หลุดพ้นนี้คือ*วิมุตติ* มุ่งอาการที่หลุดพ้นก็เบ็น*วิมุตติ* มุ่งอาการที่สงบก็เป็น*สันติ* อยู่ด้วยกันไม่แยกกัน และก็เบ็นนิพพานไปโดยลำดับ นิพพานก็เป็น*สันติ*อยู่กั*วิมุตติ* อยู่ทีจิตไม่ใช่อยู่ทีอื่น ก็ต้งให้เป็น*วิมุตติ*จรงเป็น*สันติ*จรง เป็นนิพพานจรงขึ้นมาโดยลำดับ จึงต้งมีสัจจะอยู่ใน*วิมุตติ*ใน*สันติ*ในนิพพานไปโดยลำดับ

ข้อปฏิบัติดังนี้แหละชื่อว่า*เป็นประโยชน์เป็นธรรม* เป็นประโยชน์ก็คือเป็นส่วนผล เป็นธรรมก็คือเป็นส่วนเหตุเพื่อให้บรรลุถึงผลนั้นดังที่ได้กล่าวแล้ว จึงจะต้งมีความจรงใจต่อตัวเอง หมายความว่าตัวเองจะต้งปฏิบัติด้วยความจรงใจในธรรมที่เป็นส่วนเหตุ เพื่อผลของส่วนเหตุ นั้น จึงต้งมีการรักษาความสัตย์ความจริงคือความจรงใจในอันที่จะปฏิบัติ ดังกล่าวนั้น เพราะฉนั้น ปฏิบัติธรรมทุกอย่างนั้น คือข้อประพฤติปฏิบัติทุกอย่างนั้น การประพฤติปฏิบัติทุกอย่างนั้น จึงต้งมี*การรักษาความสัตย์ความจริงใจต่อตัวเอง* ที่จะประพฤติปฏิบัติสิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมให้ได้ในข้อที่พึงปฏิบัติ และในการที่พึงปฏิบัติทุกอย่าง ก็ยอมจะได้*ปัญญาในปฏิบัติ* ธรรมขึ้นไปโดยลำดับ จนถึงเป็นปัญญาในผล เมื่อได้*วิมุตติ*ก็จะได้ปัญญาในผลที่เป็นปฏิเวธคือ*ความรู้แจ้งแทงตลอด*ด้วยประการฉะนี้

ธรรมะคือดวงตาของชีวิต

หัดคิดก่อนทำ

การกระทำทุกอย่าง ทั้งดีและไม่ดี เมื่อทำแล้วไม่ลบล้างไปไหน จะสั่งสมตัวเองอยู่ตลอดเวลา อยู่ภายในใจของผู้กระทำนั่นเอง เป็นพื้นฐานแห่งจิตใจของผู้กระทำนั่นเอง ทำดีมากพื้นฐานของจิตใจก็ดีมาก ทำไม่ดีมากพื้นฐานของจิตใจก็ไม่ดีมาก ความจริงมีอยู่เช่นนี้ แต่ผู้มีโมหะหรือ ความหลงมากจักไม่ยอมรับความจริงนี้ จักพยายามลบล้าง ปฏิเสธความจริงนี้ คือจกกล่าวว่ทำแล้วก็เป็นอันแล้วกันไป ไม่มีผลเหลืออยู่เป็นความดีความชั่วที่ยั่งยืนตลอดไปทุกภพ ทุกชาติ บุคคลประเภทดังกล่าวจึงมักทำกรรมโดยมุ่งผล ฝ่ายกิริยาเท่านั้น มิได้คำนึงถึงผลฝ่ายกรรมที่ต้องขึ้นแก่กาละดังกล่าวแล้วนั้น ก็คือบุคคลประเภทดังกล่าวมักจะทำอะไรก็ได้ที่ต้องการจะทำได้โดยไม่ต้องคิดว่าเป็นการทำชั่วหรือทำดี ทำผิดหรือทำถูก ควรทำหรือไม่ควรทำ บุคคลประเภทที่มีโมหะหรือความหลงมากขนาดนี้ จะทำอะไรลงไปโดยไม่คิดถึงอดีตไม่คิดถึงอนาคต

ที่ว่าไม่คิดถึงอดีตในที่นี้หมายความว่า ไม่คิดถึงเรื่องราวทำนองเดียวกับที่ตนกำลังจะทำ ซึ่งเคยมีผู้กระทำมาก่อนแล้ว มีผลเสียหายมาก่อนแล้ว เช่น เมื่อจะทุจริตคิดคดโกง ก็ทำลงไปเลย ไม่คิดถึงคนอื่นที่เคยทุจริตเช่นนั้นมาก่อนแล้ว ว่าได้รับผลเช่นไรจากการกระทำเช่นนั้น ความไม่คิดถึงอดีตเช่นนี้ ทำให้ไม่มีเครื่องยับยั้ง ต้องการทำเป็นทำ ซึ่งผลนั้นไม่มีเป็นอื่น ต้องเป็นผลที่ตรงต่อเหตุเสมอ ทำเหตุไม่ดีผลก็ต้องไม่ดี ทำเหตุดีผลจึงจะดี

ที่ว่าไม่คิดถึงอนาคตในที่นี้หมายความว่า ไม่คิดถึงให้ไกลออกไปข้างหน้าว่าเมื่อทำแล้วจะได้รับผลดีเพียงเฉพาะหน้า หรือจะได้รับผลดีต่อไปในภายหน้า ด้วยผู้ ที่คิดถึงอนาคตในแง่ดังกล่าว เมื่อจะทำอะไรที่ไม่ดี จะต้องคิดได้แน่นอนถึงผลไม่ดี ที่เกิดขึ้นข้างหน้า เช่น เมื่อจะทุจริตคิดคดโกงไม่ทำลงไปทันที แต่คิดให้ไกลออกไป ว่าผลของการกระทำเช่นนั้นจะเป็นอย่างไร ก็ย่อมจะต้องคิดได้แน่นอนว่าจะต้องเป็น ผลไม่ดี จะต้องเป็นความทุกข์ เห็นง่าย ๆ ก็เช่นทุกข์เพราะกลัวจะถูกจับได้ จะถูก ลงโทษ แม้เพียงความกลัวว่าจะถูกลงโทษก็เป็นทุกข์อย่างยิ่งแล้วสำหรับผู้กระทำทุจริต ฉะนั้น เมื่อต้องได้รับโทษเข้าจริง ๆ จะเป็นทุกข์สักเพียงไหน การคิดถึงอนาคตเช่นนี้ เท่ากับมีเครื่องยับยั้งไม่ทำอะไรลงไปตามอำนาจความปรารถนา ต้องการ โดยไม่คำนึง ถึงว่าเป็นการทำดีหรือทำชั่ว

โมหะหรือความหลงของผู้ไม่รู้จักคิดถึงอดีต ไม่รู้จักคิดถึงอนาคตดังกล่าวแล้วนั้น เป็นเหตุอันแท้จริงให้เกิดการทำไม่ดี ไม่ชอบ ไม่ถูก ไม่ควรขึ้นเนื่อง ๆ เรียกได้ว่าไม่ เว้นวัน และวันหนึ่งมากมายหลายสิบเรื่อง ทั้งที่เป็นเรื่องเปิดเผยอื้อฉาว และที่เป็น เรื่องปิดบังซ่อนเร้น

การทำลายโมหะดังกล่าวให้หมดสิ้นไป ควรจะทำได้ด้วยการฝึกสอนอบรม จิตใจให้คิดถึงอดีตและอนาคตในทำนองดังกล่าวแล้วไว้ให้สม่ำเสมอ เรียกว่า ง่าย ๆ ว่า หมั่นสอนใจ ตัวเองไว้เสมอ ๆ ในข่าวหนังสือพิมพ์ประจำวันหรือเรื่องราวที่ได้ยินได้ฟัง จากคนนั้นเล่าคนนี้เล่า จะเป็นเครื่องช่วยในการสอนใจตัวเองได้อย่างดี ขอเพียงได้ สนใจและมีความตั้งใจจริงที่จะอบรมตนเองเท่านั้น

อันความสนใจและตั้งใจจริงที่จะอบรมตนเองนี้สำคัญมาก ขาดเสียไม่ได้ถ้า ขาดเสียจักไม่ได้รับความสำเร็จ คือ จักไม่สามารถทำลายโมหะหรือความหลงดังกล่าวได้ และถ้าผู้ใดไม่พยายามเลยที่จะทำลายโมหะในใจตน โมหะของผู้นั้นจะไม่มีเวลาบรรเทา เบาบางลงได้ แต่จะยิ่งเพิ่มพูนพอกหนาขึ้นทุกที เป็นเหตุก่อทุกข์โทษภัยแก่เจ้าตัว ยิ่งขึ้นทุกที

ความคิดเปลี่ยนความจริงไม่ได้

โมहनั่นเองที่ทำให้คนคิด คนเชื่อว่าการกระทำทุกอย่าง ทำแล้วก็เป็นอันแล้วกันไป ไม่มีผลเหลืออยู่เป็นความดีความชั่วที่ยั่งยืนตลอดไปทุกภพทุกชาติตราบเท่าที่ยังมีการเวียนว่าย ตายเกิด ความคิดความเชื่อแบบคนหลงหรือคนมีโมหะเช่นนี้เป็นโทษอย่างยิ่ง เช่นเดียวกับความคิดความเชื่อที่ว่า ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว ซึ่งเป็นความคิดความเชื่อของคนหลงของคนมีโมหะเช่นกัน

ความคิดความเชื่อไม่สามารถทำให้สังขารธรรม คือความจริงเปลี่ยนไปได้ สังขารธรรมมีอยู่อย่างไรต้องเป็นอยู่อย่างนั้นไม่เปลี่ยนไปตามความคิดความเชื่อ เช่น สังขารธรรมมีอยู่ว่า การกระทำทุกอย่างมีผล ทำดีต้องได้ดี ทำชั่วต้องได้ชั่ว แม้ผู้มีโมหะจะคิดไปอีกอย่างหนึ่งดังกล่าวแล้วข้างต้นคือการกระทำทุกอย่างทำแล้วก็เป็นอันแล้วกันไป หรือทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว สังขารธรรมก็จะไม่เปลี่ยนแปลง จักเป็นความจริงแท้อยู่เสมอไป ดังนั้น แม้ผู้ที่มีโมหะจะเห็นว่าทำดีไม่มีผลดี ทำชั่วยังไม่มีผลชั่ว แล้วกระทำความชั่ว สังขารธรรมไม่เปลี่ยนแปลง คือผู้ทำชัวยังต้องได้รับผลชั่ว อันเป็นการตรงกันข้ามกับความคิด ความเชื่อซึ่งเกิดด้วยอำนาจของโมหะหรือความหลง คือไม่เห็นให้ถูกต้องตามความเป็นจริง ด้วยเหตุนี้ ความคิด ความเชื่อแบบคนไม่หลงหรือไม่มีโมหะจึงเป็นคุณอย่างยิ่ง ในทางตรงกันข้ามความคิดความเชื่อแบบคนหลงหรือมีโมหะ จึงเป็นโทษอย่างยิ่งเช่นกัน

การพยายามทำความเข้าใจให้ไม่อยู่ในอำนาจของโมหะจนเกินไป คือการพยายามคิดไม่ให้ผิดจากความจริงจนเกินไปนัก จึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรตั้งใจพยายาม การศึกษาพระพุทธศาสนาจะช่วยได้อย่างยิ่งในเรื่องนี้ เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงรู้แจ้งเห็นจริงตลอดแล้ว ได้มีพระกรุณาสั่งสอนไว้ชัดเจนทั้งหมด ว่าการกระทำเช่นใดเป็นการกระทำดี การกระทำเช่นใดเป็นการกระทำชั่ว และพระสัมมาสัมพุทธเจ้านี้แหละที่ทรงชี้บอกไว้ว่า การกระทำทุกอย่างมีผลไม่ใช่ไม่มี และการกระทำดีให้ผลดี ไม่ใช่ให้ผลชั่ว ส่วนการกระทำชั่ว ให้ผลชั่ว ไม่ใช่ให้ผลดี ผู้มีจิตศรัทธาเชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มีโอกาสจะทำความคิดของตนให้พ้นจากอำนาจของความหลงหรือโมหะได้ง่ายกว่าผู้ไม่มีศรัทธาเชื่อในความตรัสรู้ของพระองค์

เด็กที่ยังไม่รู้ว่าเป็นไฟร้อน ถ้าเชื่อคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ไว้ก่อน จะไม่เป็นการเชื่ออย่างงมงาย แต่จะเป็นการเชื่อที่ช่วยคุ้มครองรักษาเด็กเองมิให้ถูกไฟลวกไฟไหม้พองฉนืด ผู้ที่ยังไม่เห็นถนัดชัดแจ้งด้วยตนเองในเรื่องกรรมและผลของกรรม ถ้าเชื่อที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ก่อนก็จะไม่เป็นการเชื่ออย่างงมงาย แต่จะเป็นการเชื่อที่ช่วยคุ้มครองรักษาผู้เชื่อเองมิให้ได้รับผลร้ายจากการกระทำไม่ดี แต่ให้ได้รับผลดีจากการทำดี ฉะนั้น เด็กที่ไม่รู้จักไฟว่าร้อน แต่เชื่อคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ วันหนึ่งเมื่อเต็บโตรู้ภาษาขึ้น หรือเรียกว่ามีปัญญาขึ้น ก็จักรู้จักด้วยตนเองว่าไฟร้อน จะเป็นการรู้จักที่ไม่ต้องถูกไฟลวกไฟไหม้ให้ทนทุกข์ทรมานเสียก่อน ในทำนองเดียวกัน ผู้ที่ยังไม่เห็นถนัดชัดแจ้งด้วยตนเองในเรื่องกรรมและผลของกรรม แต่เชื่อพระพุทธองค์ทรงสั่งสอนวันหนึ่งเมื่อปัญญาเจริญขึ้นด้วยการอบรม ก็จะเข้าใจในเรื่องกรรมและผลของกรรมด้วยตนเอง จะเป็นความเข้าใจที่ไม่ต้องถูกผลไม่ดีของกรรมไม่ดีทำให้บอบช้ำแสนสาหัสเสียก่อน เช่นนี้แล้วควรพิจารณาว่า เด็กที่ไม่รู้จักไฟว่าร้อน เชื่อผู้ใหญ่ไว้ก่อนดีหรือไม่ ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องของกรรมเชื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ก่อนดีหรือไม่

พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า ให้ทำกรรมดี เพราะกรรมดีเท่านั้นจักให้ผลดี อย่าทำกรรมไม่ดี เพราะกรรมไม่ดีจักให้ผลไม่ดี ที่ทรงสอนไว้เช่นนี้ น่าจะเพราะทรงเห็นแล้วว่า คนทั่วไปจะเข้าใจในเรื่องกรรมและผลของกรรมให้ถูกต้องนั้นยากมาก ความสลับ

ซับซ้อนของกรรมและผลของกรรมมีอยู่มากมาย จนอาจทำให้คนทั่วไปเห็นผิดได้ง่าย ๆ ว่า กรรมดีไม่ให้ผลดีเสมอไป และกรรมชั่วไม่ให้ผลชั่วเสมอไป อาจทำให้เห็นผิดไปได้ง่าย ๆ ว่า บางทีกรรมดีก็ให้ผลไม่ดี และบางทีกรรมไม่ดีก็ให้ผลดี ด้วยเหตุนี้จึงทรงชี้แจงแสดงไว้อย่างชัดเจน เพื่อบรรดาผู้มีศรัทธาตั้งมั่นในพระองค์จะได้เห็นถูก พ้นจากทุกขโศกภัยของความเห็นผิดในเรื่องกรรมและผลของกรรม ผู้มีศรัทธาตั้งมั่นในพระพุทธเจ้า ในพระธรรมที่ทรงตรัสรู้และทรงสั่งสอน และในพระสงฆ์ที่สอนพระธรรมของพระพุทธเจ้า ย่อมจักเชื่อว่าการกระทำทุกอย่างมีผล ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อนี้ย่อมจักทำให้พิจารณาก่อนกระทำการทุกอย่างเพื่อทำแต่ดี ไม่ทำชั่ว อันจะเป็นผลให้พ้นทุกขโศกภัยจากการทำไม่ดี และเป็นสุขสวัสดิ์จากการทำดีตลอดไป

อย่างไรเรียกว่ารู้ อย่างไรเรียกว่าหลง

โมหะหรือความหลงอันเป็นโทษอย่างยิ่ง คือโมหะที่เป็นเหตุให้คิดผิดเห็นผิด ไปว่าผลของการกระทำไม่มี ทำดีไม่ได้ดี ทำชั่วไม่ได้ชั่ว แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ความจริงทั้งหมดแล้วจะทรงสอนว่า การกระทำทุกอย่างมีผล ผู้ใดทำดีจักได้ผลดี ผู้ใดทำชั่วจักได้รับผลชั่ว แต่โมหะหรือความหลงก็สามารถทำให้คิดผิดเห็นผิด เป็นอย่างอื่นไปได้ ทำให้ไม่เชื่อพระพุทธองค์ได้ ทั้ง ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงมีดวงตา เป็นเนตรทิพย์แล้ว ด้วยพระปัญญาคุณอันไม่มีผู้ใดเสมอเหมือน และทั้ง ๆ ที่ตนเอง เป็นผู้มีความดีด้วยปราศจากแสงแห่งปัญญา

อันผู้ขาดปัญญาก็คือผู้มีโมหะความหลงผิด ขาดปัญญาประกอบความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความรู้ ก็ย่อมมีโมหะในการคิด ในการเห็น ในการเชื่อ ในการรู้ คือมีความคิดที่หลงผิดจากความจริง มีความเห็นที่หลงผิดจากความจริง มีความเชื่อที่หลงผิดจากความจริง มีความรู้ที่หลงผิดจากความจริง ผู้มีปัญญามากในเรื่องใด ก็มีโมหะความหลงผิดน้อยในเรื่องนั้น หรือผู้ไม่มีโมหะความหลงผิดเลยในเรื่องใด ก็มีปัญญาบริบูรณ์ในเรื่องนั้น

แต่สามัญชนที่จะไม่มีโมหะความหลงผิดเลย มีปัญญาบริบูรณ์ในเรื่องใด เรื่องหนึ่งนั้นไม่มี พระอรหันตบุคคคลเท่านั้นที่มีปัญญาบริบูรณ์ได้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยไม่มีโมหะความหลงผิดในเรื่องนั้น และพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับพระอรหันตสาวกทั้งหลายเท่านั้น ที่ทรงมีพระปัญญาและมีปัญญาบริบูรณ์ ไม่ทรงมีและไม่มีโมหะความหลงผิดเลยในเรื่องทั้งปวง

อย่างไรก็ตาม ไม่นับผู้ไม่มีปัญญาในทางโลกแท้ ๆ ว่าเป็นผู้มีโมหะความหลงผิด เช่น ไม่นับผู้ไม่มีปัญญาในการศึกษาเล่าเรียนวิชาความรู้ว่าเป็นผู้มีโมหะหรือความหลง หรือ ไม่นับผู้ไม่มีปัญญาในการหาเลี้ยงชีพให้สมบูรณ์พูนสุขว่าเป็นผู้มีโมหะหรือมีความหลง เช่นนี้เป็นต้น แต่นับว่าเป็นผู้ไม่มีปัญญาในทางศึกษาเล่าเรียน หรือเป็นผู้ไม่มีปัญญาในทางหาเลี้ยงชีพ

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า ความไม่มีปัญญาในทางโลกแท้ ๆ ไม่นับเป็นความมีโมหะหรือความหลง จะนับว่ามีโมหะ หรือความหลงก็ต่อเมื่อขาดปัญญาในความรู้จัก ความคิดความเห็น ความเชื่อที่จะทำให้ความทุกข์ของการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารลดน้อยลง หรือจนถึงหมดสิ้นไปเท่านั้น เช่นดังกล่าวแล้ว ผู้ไม่เชื่อว่าการกระทำทุกอย่างมีผล ไม่เชื่อว่าทำดีจักได้รับผลดี ทำชั่วจักได้รับผลชั่ว นับเป็นผู้มีโมหะความหลงผิด เพราะขาดปัญญาที่จะทำให้รู้ให้คิดให้เห็น หรือเพียงให้เชื่ออย่างถูกต้องตามความเป็นจริงในเรื่องที่จะทำให้ความทุกข์ที่มีอยู่ในวัฏสงสารลดน้อยลง ทั้งยังเป็นการเพิ่มความทุกข์นั้นให้มากขึ้นอีกด้วย เพราะการขาดปัญญาสำหรับขจัดโมหะความหลงผิดนี้แหละ

ผู้ที่ไม่เชื่อว่าผลของกรรมคือการที่กระทำมีจริง ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว คือผู้ที่ไม่เชื่อว่าความสุขความทุกข์นานาประการที่เกิดขึ้นเป็นประจำในโลก ทั้งแก่ตนเองและทั้งแก่ผู้อื่น มิได้เป็นผลของกรรมคือการที่กระทำอย่างหนึ่งอย่างใดของตนเองและของผู้อื่น แต่เชื่อว่าความสุขความทุกข์เหล่านั้นเป็นสิ่งเกิดขึ้นเอง มิได้เป็นผลของกรรมที่ตนเองหรือผู้ใดผู้หนึ่งทำไว้ เมื่อเชื่อเสียเช่นนั้นแล้วความสุขความทุกข์มิได้เป็นผลของการกระทำดี การกระทำชั่ว เกิดขึ้นได้เอง จะสุขก็สุขเพราะเหตุอื่น จะทุกข์ก็ทุกข์เพราะเหตุอื่น ไม่เกี่ยวข้องกับกระทำใด ๆ ทั้งสิ้นของตน ก็จะเชื่อด้วยว่า ไม่มี ความจำเป็นที่จะต้องควรพิจารณาก่อนแล้วจึงทำ ความเชื่อนี้แหละเป็นความเชื่อของผู้มีโมหะความหลงผิดที่จะทำให้ความทุกข์ในวัฏสงสารของตนเองเพิ่มขึ้น มิได้ลดน้อยลง เพราะแม้ว่าไม่พิจารณาก่อนทำเพื่อทำแต่กรรมดีไม่ทำกรรมชั่ว ผลของกรรมที่ทำโดยไม่เลือกดีเลือกชั่วย่อมเป็นเหตุแห่งความทุกข์ของตนแน่นอน

การกระทำไม่ดี ไม่งาม ไม่ถูก ไม่ชอบ ทั้งหลายที่มีกระทำกันอยู่เป็นธรรมดา นั้น ผู้ทำล้วนเป็นผู้มีโมหะความหลงผิดด้วยกันทั้งนั้น แตกต่างกันเพียงที่บางคนมีมาก บางคนมีน้อย คนมีโมหะความหลงผิดมากก็ทำไม่ดีไม่งามไม่ถูก ไม่ชอบหนักมาก คนมีโมหะความหลงผิดน้อยก็ทำหนักน้อย เป็นไปตามอำนาจของความผิดอย่างแท้จริง แต่โมหะที่ทำให้หลงผิดตั้งแต่คิดผิดเห็นผิดจนถึงทำผิดได้นั้น ไม่อาจคุ้มครองใครให้พ้นจากทุกข์โทษภัยของการคิดผิดเห็นผิดทำผิดได้เลย แม้แต่จะทำให้ผลอันเป็นทุกข์โทษภัยลดน้อยลง โมหะก็ช่วยไม่ได้ โมหะได้แต่เพิ่มทุกข์โทษภัยให้มากมายขึ้นเท่านั้น การจะดูหน้าตาโมหะในใจตนให้รู้จัก จึงอาจดูได้ด้วยการดูทุกข์โทษภัยที่เกิดแก่ตน แม้มีมากก็รู้ว่าโมหะในใจตนมีมาก จึงเป็นเหตุให้คิดผิดเห็นผิดจนถึงทำผิดมาก ได้รับผลเป็นทุกข์โทษภัยมาก คิดผิดเห็นผิดทำผิดในทางใดมากก็รู้ว่าโมหะในทางนั้นมาก เช่น คิดผิดเห็นผิดว่าบุญบาปไม่มีแล้วทำบาปมาก ก็รู้ว่าโมหะมากในเรื่องบุญบาป โมหะหรือความหลงผิดไม่มีปัญญา รู้จริงในตัวอย่างนี้แหละที่จะทำให้ความทุกข์ในวัฏสงสารเพิ่มมากขึ้น มิใช่อย่างเดียวกับความไม่มีปัญญาในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนหรือในการหาเลี้ยงชีพให้สมบูรณ์พูนสุข ที่เป็นปัญญาในทางโลกแท้ ๆ ซึ่งไม่นับเป็นโมหะหรือความหลง

ดังนั้น เมื่อจะทำโมหะหรือความหลงที่มีอยู่ในสามัญชนทุกคนให้ลดน้อยลง จนถึงหมดสิ้นไป คือจนถึงเปลี่ยนสภาพจิตใจ จากความเป็นปุถุชนให้เป็นอริยบุคคล ต้องอบรมปัญญาให้ยิ่งขึ้นเป็นลำดับ และต้องเป็นการอบรมปัญญาที่จะทำให้กิเลส คือตัวโมหะลดน้อยลง นั่นก็คือต้องอบรมปัญญาที่จะทำให้ความทุกข์ในการต้องเวียนว่ายตายเกิดให้ลดน้อยลงเป็นลำดับจนถึงหมดสิ้นไป ได้มีความสุขอย่างยิ่ง จนถึงได้มีบรมสุข คือถึงพระนิพพาน อันเป็นผลสูงสุดของการทำดีได้ดีในพระพุทธศาสนา ที่ไม่มีในศาสนาอื่น

ความหลงเหมือนความฝัน

ปัญญาเท่านั้นที่จะทำให้โง่หรือความหลงผิดลดน้อยลงได้ จึงต้องตั้งใจจริง พากเพียรอบรมปัญญาในทางพระพุทธศาสนาให้สม่ำเสมอ

อันความว่างเหงาหาวนอน เชื่องซึม ฟุ้งซ่าน ลังเล เคลือบแคลงสงสัย ก็เป็นโง่ เพราะนิรวณหรืออาการดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้ความคิด ความเห็น ความเชื่อ และความรู้ผิดไปจากความจริง ผู้ที่ว่าง ที่ซึม ที่ฟุ้ง ที่ลังเล ที่สงสัย เป็นผู้ที่ปัญญาไม่อาจเกิดได้ และเมื่อปัญญาไม่เกิดโง่ก็เกิดนี้เป็นธรรมดา นึกถึงตัวเองก็จะเห็นได้ ไม่ยากเวลาที่ว่าง หรือซึม หรือฟุ้ง หรือลังเล หรือสงสัย ย่อมเป็นเวลาที่ไม่อาจใช้ปัญญาพิจารณาให้เกิดความคิด ความเห็น ความเชื่อ หรือ ความรู้ ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงได้ตามสมควรเวลานั้น เป็นเวลาที่มีโง่โง่มาก มีความหลงผิดมาก

ถ้าจะเปรียบเทียบความหลงเป็นความหลับ ความคิดความเห็นและความเชื่อความรู้ของผู้มีความหลงก็เปรียบเหมือนความฝัน คือไม่จริง แต่ขณะฝันหรือขณะมีความหลง ย่อมคิดว่าจริง ย่อมยินดียินร้ายไปตามเหตุการณ์ที่ประสบ ทุกคนจะรู้ว่าฝันต่อเมื่อตื่นแล้ว เมื่อยังหลับฝันอยู่จะคิดว่าเป็นความจริง ผู้หลงอยู่ก็เหมือนกัน เรียกได้ว่าเป็นผู้ฝันไปทั้งกำลังตื่นอยู่ เมื่อประสบโลกธรรม ธรรมสำหรับโลกอันเป็นอภิวรรณ อารมณ์ที่น่าปรารถนา เช่น ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็ตื่นเต้นยินดี เมื่อประสบอภิวรรณ อารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา เช่น เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทูกข์ ก็ยินร้าย ฟุบแพบเสียใจ เพราะรู้สึกว่าเป็นการได้เสียจริง ๆ เมื่อได้ก็ดีใจ เสียก็เสียใจ นี่เป็นธรรมดาของสามัญชน แต่เมื่อพูดถึงในกระแสธรรมก็เรียกว่า เป็นความหลง

นอกจากนี้ยังมีความสำคัญผิด เชื่อผิดต่าง ๆ ในเรื่องทั้งหลาย ซึ่งเป็นตัวความหลงอย่างชัดแจ้งอีกมาก ทุกคนเมื่อพิจารณาเหตุการณ์ที่ตนเองประสบอยู่ก็ย่อมรู้ว่าได้เคยมีความเห็น ความเข้าใจ และความเชื่อผิดมาแล้วหลายสิ่งหลายอย่าง ขณะไม่รู้ก็ย่อมเห็นว่าจริง ครั้นรู้แล้วจึงจะเปลี่ยนความเห็นได้ว่าไม่จริง เป็นความสำคัญผิดเชื่อผิดของตัวเอง

สรุปได้ว่า โมหะความหลงผิด ถือเอาผิดนี้ คือถือเอาผิดจากสัจจะ ตัวความจริง สัจจะคือตัวความจริงเป็นอย่างหนึ่ง ถือเอาเป็นอย่างหนึ่ง เช่น สัจจะเป็นทุกข์ แต่ถือเอาเป็นสุข สัจจะเป็นเหตุเกิดทุกข์ ถือว่าไม่ใช่เหตุเกิดทุกข์ สัจจะเป็นความดับทุกข์ ถือว่าเป็นความไม่มีสุข สัจจะเป็นทางปฏิบัติให้ดับทุกข์ ถือว่าให้เกิดทุกข์ ฉะนั้นเมื่อมีโมหะถือเอาผิดจึงเหมือนหลับ แล้วฝันเห็นบ้างราง ๆ แต่ไม่จริง หลงยินดี ยินร้ายอยู่ คนสามัญเป็นดังนี้ และยากจะรู้สึกที่กำลังหลับฝันอยู่ ก็เหมือนคนหลับ ฝันไม่รู้สีกตัว คิดเห็นในขณะที่ฝันว่าเป็นจริง

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตื่นด้วยความรู้ในสัจจะทั้งหลาย ตามความจริง ทรงเห็นทุกข์ว่าเป็นทุกข์ ทรงเห็นเหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ตามเป็นจริง และทรงเห็นสัจจะทางปฏิบัติให้ดับทุกข์ จึงทรงรู้โลกธรรมตามจริง จะเป็นอภิวรรณมณีน อภิวรรณมณีกก็ตาม ทรงรู้ว่าเป็นธรรมะ คือเรื่องของโลก อยู่ในโลกจะเป็นปุถุชนหรืออริยบุคคลก็ต้องพบโลกธรรมซึ่งเป็นเรื่องโลก จะปรารถนาหรือไม่ก็ต้องพบ และได้ทรงตรัสรู้ว่าโลกธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ แปรปรวนเป็นธรรมดา มิได้ต้องมีเสีย เมื่อยึดเอาไว้ก็จะ เป็นทุกข์ ไม่ต้องเป็นเรื่องภายนอก ชีวิตนี้เองเมื่อมีเกิดก็ต้องแตกดับ เป็นโลกธรรมเหมือนกัน ไม่มีใครบังคับเอาไว้ได้เมื่อทำความรู้ให้เข้าถึงความจริง ดังนี้ ก็จะไม่ไป ฝันโลก ไม่ไปรังโลกเหมือนรังดวงอาทิตย์ไม่ให้โคจร โลกหมุนก็ให้หมุนไป โลกธรรมก็หมุนไปด้วย มีเข้าแล้วก็ส่าย บ่าย เย็น จะให้เข้าอยู่เสมอไม่ได้ แม้จะเย็นค่าไปแล้ว ก็จะกลับมาเข้าใหม่ ธรรมดาหมุนเวียนอยู่ดังนี้

ผู้มีความรู้ในคติธรรมดาของโลกธรรมตามสัจจะ ไม่ยึดถือในทางผิดธรรมดา ปล่อยให้เป็นที่ไปตามธรรมดา คือปล่อยวาง เรียกว่าเป็นผู้ตื่นด้วยความรู้ ปราศจาก โมหะคือความหลง จักไม่มีความยินดียินร้ายความพุดขึ้นพุดลงอีกต่อไป

ธรรมคือดวงประทีปส่องความจริง

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้รู้จันตীন จึงทรงได้พระนามว่า พุทโธ และเพราะเหตุนี้ จึงทรงเบิกบานแล้ว เพราะปราศจากทุกข์ทั้งปวง ทรงรู้เต็มที่ ทรงมีคุณธรรมทั้งปวง เต็มที่ ไม่บกพร่อง เพราะทรงมีความรู้ที่สมบูรณ์ไม่บกพร่อง ไม่มีสิ่งจะอะไรที่ไม่ ทรงรู้ ทรงรู้บริบูรณ์ ทรงสิ้นทุกข์ สิ้นความเศร้าหมองด้วยประการทั้งปวง จึงทรงเบิกบานเต็มที่ เหมือนดอกบัวเมื่อต้องแสงอาทิตย์ ปัญญาตรัสรู้ก็เทียบได้กับแสงอาทิตย์ เมื่อตรัสรู้ก็ทรงเบิกบานเต็มที่ ไม่บกพร่อง จึงได้พระนาม พุทโธ เมื่อทรงแสดงธรรม ก็เพื่อให้ผู้ฟังตื่นด้วยความรู้ คือรู้จันตীনจากหลับคือความหลงใหลดังกล่าว

ธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นดวงประทีปที่จะส่องให้รู้สัจจะคือความจริงดังกล่าว แต่ผู้ที่มีความมืดหม่นห่อมากเหมือนคนตาบอด แม้จะมีแสงสว่างอยู่ก็ไม่เห็น สิ่งที่ทำให้เกิดความมืดเหมือนตาบอดก็ได้แก่โลกธรรมทั้งหลายเป็นต้น เมื่อลุ่มหลงเกินไป แสงสว่างคือธรรมยากจะส่องเข้าถึงจิตใจ ผู้ที่สนใจศึกษาให้รู้คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ให้รู้สัจจะพอสมควร ปฏิบัติตัวให้มีสติปัญญาในธรรมพอสมควร ย่อมได้เปรียบเวลา ประสบโลกธรรมทั้งหลาย จักพอมิแสงสว่างให้เห็นความจริง โลกธรรมทั้งปวงจะไม่ ทำให้ตาบอด ซึ่งตาบอดแล้วแสงสว่างก็ไร้ประโยชน์ ต้องตาดี มีแสงสว่างลืมหามอง ก็จักเห็น สัจจะคือความจริง เพราะฉะนั้น ผู้ยังมีตาดี เรียกว่ามีละอองในจักขุน้อย ก็ยังพอเป็นเวไนย คือพระพุทธเจ้าทรงแนะนำ สั่งสอนอบรมได้ สามารถใช้ตาอาศัย ธรรมเป็นแสงสว่างให้เห็นสัจจะคือความจริงได้

อันการจะปฏิบัติให้เกิดสติปัญญาในธรรมนั้น ในขั้นต้นท่านให้อาศัยสัญญาคือ การจำได้หมายรู้ เช่น จำไว้ให้ได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ และทรงสั่งสอนไว้ว่า ทุกสิ่ง เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือทุกสิ่งไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง และไม่อยู่ใต้อำนาจการบังคับบัญชาหรือความปรารถนาต้องการของผู้ใดทั้งสิ้น เมื่อทุกสิ่งเป็นดังกล่าวจึงไม่ควรไปยึดมั่นถือมั่นให้เที่ยง ให้ไม่แปรปรวนเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปตามความปรารถนาต้องการของตน เพราะแม้ไปยึดมั่นถือมั่นให้ผิดจากสัจจะ เช่นนั้นแล้ว เมื่อไม่เป็นไปตามความยึดมั่นถือมั่นเพราะเป็นไปไม่ได้ ก็ย่อมจักผิดหวัง เสียใจ เกิดความทุกข์ ความยินร้าย

การที่จะให้แลเห็นอย่างชัดเจนด้วยปัญญาของตนเองว่า ทุกสิ่งเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ย่อมเป็นการยากสำหรับคนทั่วไป จึงเป็นการจำเป็นจะต้องอาศัยสัญญา การจำได้หมายรู้เป็นทางดำเนิน เช่น ผู้ที่กลัวความแก่ไม่ต้องการแก่ ต้องการเป็นหนุ่มสาวสวยสดงดงามอยู่เสมอตลอดไป ก็จำเป็นจะต้องอาศัยสัญญาจำคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าไว้ว่าเมื่อเกิดแล้ว ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทุกคนถ้า ไม่ตายเสียก่อนแก่ก็หนีความแก่ไม่ได้ ต้องแก่ด้วยกันทั้งนั้น เมื่อถึงวาระหนึ่ง ผู้ที่ไม่ต้องการแก่ ดันรนจะรักษาความไม่แก่ไว้เสมอ นับว่าเป็นผู้ยึดมั่นถือมั่นในทาง ที่ผิด ต้องนึกถึงที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ดังกล่าว แล้วพยายามปลงใจเสียให้ได้ ว่าทุกคนต้องแก่เช่นเดียวกับที่ต้องตาย ถ้าไม่อาศัยสัญญาคือความจำได้หมายรู้ จะมุ่งหน้าใช้แต่ปัญญาตนเอง ให้สามารถรู้แจ้งเห็นจริงในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ย่อมจะตาย เปล่าโดยไม่อาจรู้แจ้งเห็นจริงเลย โดยไม่อาจทำโมหะความหลงผิดให้ลดน้อยถึงหมด สิ้นไปได้เลย

การอาศัยสัญญาจึงเป็นความสำคัญและจำเป็นไม่น้อยสำหรับผู้ต้องการจะลดกิเลสให้น้อยลงจนถึงหมดสิ้นไปอย่างสิ้นเชิง พระพุทธองค์ตรัสรู้ไว้อย่างไร และทรงสั่งสอนไว้อย่างไร ควรต้องศึกษาให้รู้ให้เข้าใจ จะได้เลือกหยิบยกไปเป็นสัญญาประกอบความเพียรพยายามพิจารณาเจริญปัญญาเพื่อทำโมหะความหลงให้ลดน้อยลง ไม่เป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์ร้อนนานาประการ

ความจำคือจุดเริ่มต้นของปัญญา

อันการเกิดขึ้นแห่งปัญญาเห็นจริงด้วยตนเองในเรื่องใดก็คือการดับไป ซึ่งโมหะ ความหลงผิดจากความจริงในเรื่องนั้น ดังนั้น การอาศัยความจำได้หมายรู้ในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าประกอบความเพียรพิจารณาให้เกิดปัญญาเห็นจริงด้วยตนเอง จึงเป็นการปฏิบัติเพื่อทำโมหะความหลงผิดจากความจริงในเรื่องทั้งปวงให้ลดน้อยถึงหมดสิ้นไปได้

สามัญชนทั้งปวงมีความยึดมั่นถือมั่น จะให้สิ่งทั้งหลายเที่ยง ให้ไม่แปรปรวนเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการของตน แต่สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง ไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการของผู้ใด พระพุทธองค์ตรัสรู้ทรงเห็นแจ้งในสัจธรรมนี้ และได้ทรงแสดงไว้ในพระธรรมคำสั่งสอนอันเปรียบเสมือนดวงประทีปส่องโลกให้สว่าง พ้นจากความมืดคือ อวิชชาหรือโมหะที่หุ้มห่ออยู่ ผู้ต้องการให้จิตใจพ้นจากความมืด มีความสว่างนั้นคือ พ้นจากความทุกข์ได้ มีความสุข ต้องจำสัจธรรมที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ให้แม่นยำ เมื่อโมหะความหลงผิดในเรื่องหนึ่งเรื่องใดแสดงตัวขึ้นในจิตใจ สัญญาความจำได้ในสัจธรรมที่ทรงสอนไว้จะเป็นเครื่องช่วยยับยั้งความหลงผิดได้ มากหรือน้อยแล้ว แต่กำลังของสติและปัญญา เช่นคนหนุ่มคนสาวที่หลงยินดีในความหนุ่มความสาว ปรารถนาจะยึดหยุดความหนุ่มสาวนั้นไว้ให้เที่ยง ให้ไม่แปรปรวนเปลี่ยนแปลง ให้เป็นไปตามความปรารถนาต้องการของตน พยายามทำทุกอย่างที่คิดว่าจะเกิดผลดังความหลงผิด เป็นต้นว่าบำรุงรักษาด้วยประการต่าง ๆ แต่การกระทำเช่นนั้นหาอาจทำให้สัจธรรมเปลี่ยนแปลงได้ไม่ ทุกสิ่งในโลกนี้ตกอยู่ใต้กฎของสัจธรรม คือ ไม่เที่ยง

เป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง และไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการของผู้ใด แม้จะบำรุงรักษาเพียงใดก็ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป และต้องไม่เป็นไปตามความปรารถนาพอใจของผู้ใดทั้งสิ้น นั่นก็คือเป็นหนุ่มเป็นสาวก็ไม่ใช่ว่าจะเป็นหนุ่มเป็นสาวอยู่ได้เสมอไป จะต้องแก่ เริ่มแต่แก่น้อย แล้วก็แก่มาก แก่เข้าทุกที

ผู้ที่มีสัญญาจำที่พระพุทธรองค์ทรงสอนไว้ได้ดังกล่าว หากจะหลงยินดีขึ้นมา แม้สัญญาที่จำได้นั้นปรากฏขึ้นด้วย ก็จะยับยั้งความหลงยินดีนั้นได้ ทำให้สติเกิดขึ้นได้ และปัญญาของตนเองเกิดขึ้นด้วยเมื่อใด เมื่อนั้นก็จะทำให้ความหลงยินดี หมดสิ้นไป

มีคนเป็นจำนวนไม่น้อยที่ต้องเป็นทุกข์เพราะพยายามต่อสู้ไม่ให้แก่ นับว่าเป็นการต้องเป็นทุกข์เปล่าจริง ๆ เพราะถึงอย่างไรก็หนีความแก่ไม่พ้น ทุกข์หรือไม่ทุกข์ ทุกคนต้องแก่ เช่นนี้แล้วน่าจะพิจารณาดูว่าควรจะทำอย่างไรบ้างแก่หรือไม่ควร การที่จะห้ามไม่ให้ตกแต่งบำรุงรักษาร่างกายของแต่ละคนนั้น เป็นสิ่งห้ามกันได้ยาก ยากทั้งที่ผู้อื่นจะห้าม และยากทั้งที่ตัวเองจะห้ามใจตัวเองด้วย ดังนั้นทางที่ดีก็น่าจะให้เป็นที่ว่างตกแต่งบำรุงรักษากันไปพลาง แต่ก็ต้องมีสัญญา คือจำไว้ให้ได้ด้วยว่าถึงอย่างไรก็ไม่มีใครหนีความแก่ได้ ทุกคนต้องแก่ เราเองก็ต้องแก่ เป็นหลักธรรมดา เป็นสัจธรรม บ่นไม่ได้ แก่ไขไม่ได้ การปล่อยใจให้เป็นทุกข์ กลัวความแก่อยากจะหลีกเลี่ยงความแก่ คือการยอมให้ใจตกอยู่ในอำนาจของโมหะความหลงผิดประการหนึ่ง

ผู้ต้องการยกระดับจิต ทำจิตให้เบาบางจากกิเลส ต้องแก้ความหลงผิดประการนี้ให้ได้ด้วยเหมือนกัน จึงจะสามารถมีความสุขได้ ไม่เช่นนั้นทุกครั้งที่ส่องกระจกเห็นตนเอง เห็นความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงของตนเองจะเกิดความทุกข์ จิตใจเศร้าหมอง เพราะอำนาจโมหะความหลงผิดที่ต้องการจะไม่แก่ จิตใจที่เศร้าหมองจะไม่ช่วยให้อะไรดีขึ้น แก่ก็ต้องแก่ และจะเป็นการแก่อย่างเศร้าหมอง ไม่ผ่องใส แต่ถ้าเลิกกลัวแก่เสียได้ ด้วยอาศัยสัญญาพิจารณาให้เห็นตามความจริง ก็จะเป็นการแก่ที่ไม่เศร้าหมองที่ผ่องใส ใช้สติและใช้ปัญญา โดยอาศัยสัญญา พิจารณาให้เห็นจริงตามที่พระพุทธรองค์ทรงสอนไว้ว่า ทุกสิ่งเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง ทุกขัง เป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลง เป็นอนัตตา ไม่อยู่ใต้อำนาจการบังคับบัญชาหรือความปรารถนาต้องการของผู้ใด สังขารร่างกายนี้ก็เช่นกัน เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ความงามที่แท้จริง

คนเป็นจำนวนมากพยายามต่อต้านความแปรปรวน เปลี่ยนแปลงของสังขาร หรือพูดง่าย ๆ ว่าพยายามต่อต้านความแก่ พยายามจะไม่ให้ตนแก่ นั่นก็เป็นเพราะมีโมหะ ความหลงผิด คิดว่าคงจะมีวิธีใดวิธีหนึ่งที่ทำให้ผลสมปรารถนา คือ ทำให้แก่ไม่ได้ ซึ่งถ้าโมหะความหลงผิดนั้นสิ้นไปเมื่อไร ก็จะมีวิธีว่าไม่มีวิธีหนึ่งวิธีใดที่จะยับยั้งความไม่เที่ยงของสังขารร่างกายได้เลย

ยังมีโมหะความหลงผิดอีกชั้นหนึ่งที่เป็นเหตุให้พยายามต่อต้านความแปรปรวน เปลี่ยนแปลงของสังขารร่างกาย มิให้ผ่านจากหนุ่มสาวไปสู่ความเฒ่าชรา นั่นคือ ความหลงผิดคิดว่า ความสวยสดงดงามของความเป็นหนุ่มเป็นสาวนั้นมีความสำคัญเหนือความดี ถ้าไม่มีความหลงผิดเช่นนี้แล้ว ก็จะต้องพยายามทำความดี สร้างความดี อบรมจิตใจให้มีความดี ยิ่งกว่าที่จะพยายามบำรุงรักษาร่างกายต่อต้านความแก่ชรา

การพยายามบำรุงรักษาร่างกายให้มีกำลังแข็งแรงเสมอเป็นการดี แต่การพยายามบำรุงรักษาจิตใจให้เข้มแข็ง สมบูรณ์ด้วยความดียิ่ง ๆ ขึ้นเป็นการดียิ่งกว่า ผู้มีปัญหาเห็นถูกย่อมจะเห็นเช่นนี้ แต่ผู้ที่มีโมหะความหลงผิดย่อมจะไม่เห็นเช่นนี้ ย่อมจะถูกโมหะความหลงผิดนี้นำไปสู่ความหลงผิดอีกชั้นหนึ่งดังกล่าวแล้ว คือ ความหลงผิดว่าจะสามารถต่อต้านความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงของสังขารร่างกายได้ และเมื่อทำอะไรไม่ได้สำเร็จก็จะเกิดความทุกข์ โมหะย่อมทำให้เกิดทุกข์ต่าง ๆ กันเช่นนี้

สามีภริยาที่อยู่กันจนแก่เฒ่ากัน มีใช้ว่าจะไม่แลเห็นความแก่เฒ่าของกันและกัน แต่ทั้ง ๆ ที่เห็นแต่ก็เหมือนไม่เห็น เพราะมีสิ่งอื่นที่เห็นเด่นชัดกว่า มีความสำคัญเหนือกว่า สิ่งนั้นคือความดีที่มีต่อกัน สามีภริยาที่แยกกันตั้งแต่ยังไม่แก่ ไม่เฒ่า มีใช้ว่าจะนึกล่วงหน้าไปถึงความแก่เฒ่าไม่สวยไม่งามของแต่ละฝ่าย ที่จริงก็ยังคงเห็นความสวยงามความหนุ่มสาวของกันและกันอยู่ แต่ทั้ง ๆ ที่เห็นแต่ก็เหมือนไม่เห็น เพราะมีสิ่งอื่นที่เด่นชัดกว่า สำคัญกว่า นั่นคือการไม่เห็นความดีของกันและกัน แม้พิจารณาความจริงนี้ให้เห็นด้วยปัญญาย่อมไม่เดือดร้อนกลัวความแก่ ย่อมเห็นจริงว่าความดีสำคัญกว่าความสวยสดงดงามของหนุ่มสาว ย่อมเบิกบานที่จะใช้ความคิดและสติปัญญาสรรค์สร้างความคิดเต็มความสามารถ

ผู้ที่ทำความดีสม่ำเสมอจะมีความดีเป็นนิสัยเป็นพื้นใจ ผู้มีปัญญาย่อมเห็นจริงเช่นนี้ แต่แม้จะยังไม่เกิดปัญญาเห็นจริงด้วยตนเอง ยังมีโมหะความหลงผิดอยู่ ก็อาจทำปัญญาในเรื่องนี้ให้เกิดขึ้นได้ด้วยวิธีที่กล่าวแล้ว คืออาศัยสัญญาเป็นทางดำเนิน จำที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้แล้วพิจารณาตามไป จนเกิดปัญญาของตนเองเห็นจริงตามว่าความดีทำให้เสมอ จะยังใจให้เป็นใจที่ดี และใจที่ดีนี้แหละเป็นใจที่มีค่าเหนือค่าของสิ่งอื่นใดทั้งหมด

อย่างไรก็ตาม มีโมหะความหลงผิดอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้รู้จักความดีไม่ถูกต้องตามเป็นจริง ไปถือเอาความไม่ดีเป็นความดี ถือเอาความดีเป็นความไม่ดี นี่ปรากฏมีอยู่เสมอ เช่น ถือเอาการที่สามารถสร้างตนให้มั่งมีขึ้นได้ด้วยวิธีไม่สุจริต ว่าเป็นความดี และถือเอาการที่ต้องยากจนเพราะไม่ใช้วิธีทุจริต ว่าเป็นความไม่ดี เป็นต้น โมหะความหลงผิดเช่นนี้ทำให้คนทำผิดโดยคิดว่าเป็นถูก จึงทำได้ทำเอา ไม่ตะขิดตะขวง และไม่หยุดยั้ง สำหรับผู้ทำเพื่อเงินก็ทำอย่างที่เราเรียกกันว่าไม่รู้จักอ้ม ไม่รู้จักพอ ซึ่งก็เพราะอำนาจของโมหะเท่านั้นทำให้เป็นไป คือเมื่ออำนาจของโมหะทำให้เห็นว่าทำเช่นนั้นถูก ทำเช่นนั้นดี แล้วทำไมเล่าจึงจะไม่ควรทำต่อไปในเมื่อเป็นการทำถูก เป็นการทำดี เมื่อใดสามารถทำลายโมหะความหลงผิดในเรื่องเห็นดีเป็นชั่ว เห็นชั่วเป็นดีเสียได้ แม้เพียงเล็กน้อย ก็จะทำให้ความชั่วความไม่ดีเหมือนแต่ก่อนไม่ได้ จะรู้จักตะขิดตะขวง จะรู้จักยับยั้ง ทั้งนี้ก็เพราะอำนาจของปัญญารู้ตามเป็นจริงช่วยยับยั้งไว้

ก็ใครเล่าที่ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของโมหะความหลงผิดจะยินดีทำความชั่ว จะไม่ยินดีทำความดี พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ว่า การกระทำทุกอย่างมีผล ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ถ้าไม่มีโมหะความหลงผิดจะไม่มีใครทำชั่ว จะมีแต่คนทำดี โมหะจึงเป็นเหตุแห่งการทำชั่วที่จะนำไปให้เกิดผลชั่ว โมหะจึงเป็นสิ่งที่ทุกคนควรพยายามทำให้ลดน้อยลงจากจิตใจของตนเป็นลำดับ ลำดับไป ด้วยการอบรมปัญญาทางพระพุทธศาสนาให้เจริญยิ่งขึ้นเป็นลำดับ ๆ เช่นเดียวกัน

ความสกปรกล้างได้ด้วยน้ำสะอาดฉันใด โมหะความหลงผิด ก็ทำลายได้ด้วยปัญญาฉันนั้น

รู้อะไรจึงจะไม่ถ้อผิด

ปัญญานั้นเป็นเครื่องทำลายโมหะได้ ไม่มีอะไรอื่นจะทำลายโมหะได้นอกจาก ปัญญาเท่านั้น โมหะคือความมืด ปัญญาคือแสงสว่าง แสงสว่างส่องเข้าถึงที่ใด ย่อมทำที่นั่นให้สว่าง ย่อมทำที่นั่นให้สิ้นความมืด ผู้มีปัญญาในเรื่องใด จึงสิ้นโมหะ ในเรื่องนั้น มากน้อยตามระดับของปัญญา ผู้ใดมีปัญญาเห็นอนิจจัง ความไม่เที่ยง ทุกขัง ความเป็นทุกข์ หนออยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป อนัตตา ความไม่เป็นไปตามปรารถนาต้องการของผู้ใด ผู้นั้นย่อมไม่มีความยึดมั่นถือมั่น เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในเรื่องใดสิ่งใด ย่อมไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องนั้นสิ่งนั้น เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในเรื่องทั้งปวง สิ่งทั้งปวง ย่อมไม่มีความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องทั้งปวง สิ่งทั้งปวง

แต่สำหรับบุคคลทั่วไป เป็นการยากที่จะแลเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แม้เพียง ในเรื่องใดสิ่งใดอย่างถนัดชัดเจนด้วยปัญญา จะเห็นได้ก็เพียงโดยสัญญาคามจำได้ ระลึกได้ถึงที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ แต่แม้เพียงเท่านั้นก็ยังดีกว่า จำไม่ได้ระลึก ไม่ได้เสียเลย แสงสว่างที่เกิดจากการจำได้ระลึกได้ แม้จะเป็นแสงสว่างเพียงเล็กน้อย ก็ย่อมดีกว่ามืดสนิทไม่มีแสงสว่างเสียเลยแม้เพียงเลือนราง

ดังนั้น ในขั้นต้นสำหรับทุกคน จึงควรจำไว้ให้ได้ว่า พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้อย่างไร พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนไว้ว่า ทุกสิ่งเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ หนออยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ไม่อยู่ใต้อำนาจความปรารถนา

ต้องการของผู้ใดทั้งสิ้น จำไว้ระลึกไว้ จะเหมือนมีแสงสว่างประจำตนอยู่เสมอ จะไม่อยู่ในความมืดสนิทจนเกินไป และเมื่อใดจะสามารถทำปัญญาให้เห็นจริงตามที่จำไว้ได้ นั้นบ้าง แสงสว่างประจำตนก็จะแจ่มใสยิ่งขึ้น จะขับไล่ความมืดให้จางหายไปได้อย่างขึ้น ความยึดมั่นถือมั่นจะลดน้อยลง ความสงบสุขจะเกิดตามมาพร้อมกัน เหมือนผู้อยู่ในที่สว่างไสว เห็นได้ว่าอันตรายอยู่ตรงไหน ย่อมระวังตัวได้ถูกต้อง ย่อมรักษาตัวให้พ้นอันตรายนั้นได้ ผู้อยู่ในที่มืดสนิทจะเห็นไม่ได้ ว่าอันตรายมีอยู่ตรงไหน ย่อมไม่มีทางระวังรักษาตัวให้พ้นอันตรายนั้นได้ จักได้รับทุกข์โทษของอันตรายนั้น

แม้ผู้ใดเห็นอนิจจัง หรือทุกข์ หรืออนัตตา เพียงประการใดประการหนึ่ง ก็เหมือนเห็นทั้ง ๓ ประการพร้อมกัน คือ แม้เห็นว่าไม่เที่ยงเพียงอย่างเดียว ความเห็นว่าเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ก็จะปรากฏขึ้นพร้อมกันด้วย หรือแม้เห็นว่าเป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปเพียงอย่างเดียว ความเห็นว่าเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง เป็นอนัตตา ไม่เป็นไปตามความปรารถนาต้องการ ก็จะปรากฏขึ้นพร้อมกันด้วย หรือแม้เห็นว่าเป็นอนัตตา ไม่เป็นไปตามความปรารถนาต้องการของผู้ใดเลยเพียงอย่างเดียว ความเห็นว่าเป็นอนิจจัง เป็นทุกข์ ก็จะปรากฏขึ้นพร้อมกันด้วย ดังนั้น แม้จะพอใจเพียงพิจารณาให้เกิดปัญญาในประการใดประการหนึ่งใน ๓ ประการนี้เท่านั้น ก็จะได้รับผลเต็มที่เหมือนพิจารณาทั้ง ๓ ประการไปพร้อมกัน คือยอมทำให้เกิดปัญญา เป็นแสงสว่างทำลายโมหะความหลงอันเป็นความมืดให้ลดน้อยถึงหมดสิ้นไปได้ เมื่อโมหะความหลงผิดลดน้อยลง ความยึดมั่นถือมั่นก็ลดน้อยลง ภัยคือความทุกข์ร้อนอันเกิดแต่ความยึดมั่นถือมั่นก็จะลดน้อยลง ด้วยความเป็นสุขย่อมเพิ่มขึ้นโดยนัยนี้

ลองพิจารณาสิ่งที่ทุกคนมี คือความรัก หรือบุคคลผู้เป็นที่รัก สิ่งอันเป็นที่รัก พิจารณาว่าบุคคลผู้เป็นที่รักหรือสิ่งอันเป็นที่รัก เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์ทั่วไปมาบ้าง น้อยบ้างเพราะเหตุใด ก็จะพบว่า เพราะเหตุที่ผู้มีความรักในบุคคลหรือในสิ่งนั้น ๆ ไปยึดมั่นถือมั่นจักให้ผู้นั้นสิ่งนั้นเป็นไปตามความปรารถนาต้องการของตน เช่น ต้องการให้บุคคลผู้เป็นที่รักมีความรู้สึกต่อตนเช่นไรก็เช่นนั้น คือเคยรักตนมากก็ต้องการให้เป็นเช่นนั้นตลอดไป ซึ่งเป็นไปไม่ได้ จิตใจหรือความรักก็เช่นเดียวกับสิ่งทั้งปวง คือ

เป็นอนัตตา ไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการของผู้ใดเลย แม้ท่านผู้สูงสุด ด้วยวาสนาบารมี ก็หาอำนาจทำให้ผู้หนึ่งผู้ใดมีความรักที่ไม่แปรปรวนเปลี่ยนแปลง ดังที่ปรารถนาต้องการได้ไม่ บางเวลาความรักก็อาจเพิ่มขึ้น บางเวลาก็อาจลดน้อยลง บางเวลาก็อาจไม่มีเลย ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ไปเป็นธรรมดา สังเกตใจตนเองทุกคนก็ย่อมเห็นความจริงนี้ประจักษ์ชัดเพราะความเปลี่ยนแปลงในใจตนเอง ก็มีอยู่เช่นกัน มิใช่ว่ามีอยู่แต่ในใจผู้อื่นเท่านั้น และความเปลี่ยนแปลงนี้ก็มีใช่ว่าเป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการให้เป็นเช่นนั้น มันเป็นไปเองเพราะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

ผู้ไม่รู้ทันตามความจริง ไปยึดมั่นถือมั่นจะให้เป็นอย่างนั้นเช่นนี้ ย่อมเป็นทุกข์ เพราะความไม่สมหวัง เพราะความรักที่แปรปรวนเปลี่ยนแปลงนั้น แต่ผู้รู้ทันตามความเป็นจริงว่าความรักต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา ย่อมไม่ยึดมั่น ถือมั่น เมื่อเป็นอย่างนี้ย่อมไม่เป็นทุกข์เพราะความไม่สมหวัง ย่อมไม่เป็นทุกข์เมื่อความรักแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมดา

ทุกคนมีความรัก มีบุคคลเป็นที่รัก มีสิ่งเป็นที่รัก แม้พยายามดูให้เห็นความไม่เที่ยง หรือความทนอยู่ไม่ได้ หรือความไม่อยู่ใต้อำนาจปรารถนาต้องการของใครเลย ย่อมมีความสุขในจิตใจได้พอสมควร ดังนั้นจึงควรพิจารณา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ไว้ให้เสมอ จะได้ไม่เป็นทุกข์จนเกินไป เมื่ออนิจจัง ทุกขัง อนัตตาปรากฏชัดเจนพอสมควร

ปัญญาที่แท้จริง

พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่า สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์สิ่งนั้นเป็นอนัตตา จากที่ทรงแสดงไว้เช่นนั้น อาจกล่าวได้ง่าย ๆ ว่า แม้ผู้ใดเห็นสิ่งใดไม่เที่ยง ย่อมเห็นสิ่งนั้นเป็นทุกข์คือทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปและเมื่อเห็นสิ่งใดเป็นทุกข์ ก็ย่อมเห็นสิ่งนั้นเป็นอนัตตา คือไม่เป็นไปตามอำนาจความปรารถนาต้องการด้วย นั่นก็คือ แม้ผู้ใดเห็นอนิจจัง หรือทุกข์ หรืออนัตตา เพียงประการใด ประการหนึ่ง ก็จะได้เห็นทั้ง ๓ ประการพร้อมกัน

การพิจารณาเรื่องทั้งปวงสิ่งทั้งปวงเพื่อให้เห็นอนิจจัง ทุกข์ อนัตตา อันเป็นตัวปัญญาอย่างยิ่ง จึงไม่จำเป็นต้องพิจารณาทั้ง ๓ ประการ เลือกพิจารณาเพียงประการใดประการหนึ่งที่ถูกอหยาตัย หรือที่เหมาะสมกับเรื่องนั้นสิ่งนั้น เช่น เลือกพิจารณาว่าสังขารร่างกายเป็นอนิจจัง ก็พิจารณาไปว่าเป็นอนิจจังเท่านั้นได้ เมื่อใดเกิดปัญญาเห็นอนิจจัง ก็จะได้เห็นทุกข์ เห็นอนัตตาในสังขารร่างกายไปพร้อมกัน เหมือนได้พิจารณาไปพร้อมกัน ฉะนั้น เช่นนี้ที่ท่านกล่าวว่า เมื่อเห็นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วจักเห็นตลอดสาย

ได้กล่าวว่า การเห็นอนิจจัง ทุกข์ อนัตตา เป็นตัวปัญญาอย่างยิ่ง ก็เพราะจะเป็นเหตุให้พ้นจากโมหะความหลงผิด จะเป็นแสงสว่างกลางความมืดส่องให้เห็นทุกข์ โทษภัยของความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งทั้งปวงว่าเที่ยง ว่าไม่แปรปรวนเปลี่ยนแปลง และว่าเป็นไปได้ตามอำนาจความปรารถนาต้องการ

อันทุกข์โทษภัยของสิ่งใดก็ตาม หากผู้ใดเห็นถนัดชัดแจ้งว่ามีอยู่ ผู้นั้นย่อมไม่เข้าไปแตะต้องข้องเกี่ยว ย่อมปลื้มใจ เช่น ถ่านไฟอันลุกแดงเป็นสิ่งมีทุกข์โทษภัย

คือความร้อนไหม้แก่ทุกคนทุกสิ่งทีเข้าไปแตะต้องนี้ทุกคนรู้ชัด ทุกคนจึงไม่จำเป็นต้อง ด้วยกลัวทุกขโทษภัยนั้นจะเกิดแก่ตน อันความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องทั้งปวงก็มีทุกขโทษ ภัยเช่นเดียวกับการจับต้องถ่านไฟอันลุกแดง แต่เพราะทุกคนไม่รู้ชัดจึงไม่กลัว จึงเข้าไป ยึดมั่นถือมั่นไว้ และเมื่อได้รับทุกขโทษภัย เพราะการยึดมั่นถือมั่นก็มีโมหะทำให้ หลงคิดไปว่าทุกขโทษภัยทั้งหลายที่เกิดกับตนนั้น เป็นเพราะผู้หนึ่งผู้นี้หรือสิ่งนั้นสิ่งนี้ เป็นต้นเหตุ หาได้เห็นความจริงว่าเหตุที่แท้ของทุกขโทษภัยที่ตนได้รับนั้นคือความยึดมั่น ถือมั่นของตนเอง

การไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นเหตุแห่งการยึดมั่นถือมั่นอันมีผลเป็น ทุกขโทษภัย เพราะเมื่อไปยึดมั่นถือมั่นว่าผู้หนึ่งผู้นี้หรือสิ่งนั้นสิ่งนี้เที่ยง ครั้นเมื่อผู้หนึ่ง ผู้นี้หรือสิ่งนั้นสิ่งนี้ไม่เที่ยงอยู่ได้ตามความยึดมั่นถือมั่น แปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ไม่เป็นดังปรารถนาต้องการ ผู้ยึดมั่นถือมั่นย่อมได้รับความผิดหวัง ย่อมเศร้าเสียใจ ยึดมั่นถือมั่นมากในเรื่องสำคัญมาก ความผิดหวังและความเศร้าเสียใจย่อมมาก ยึดมั่นถือมั่นน้อยในเรื่องสำคัญน้อย ความผิดหวังและความเศร้าเสียใจก็ย่อมน้อยไป ตามส่วน ไม่ยึดมั่นถือมั่นในอะไร ๆ เลยย่อมพ้นจากความผิดหวังและความเศร้าเสียใจ โดยสิ้นเชิง พระพุทธองค์จึงทรงสอนมิให้ยึดมั่นถือมั่น โดยได้ทรงกล่าวไว้ว่าสิ่งทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่น

เพื่อให้เข้าใจง่ายขึ้นอีก ขอกล่าวว่า การไม่ยึดมั่นถือมั่น จักเกิดได้ต่อเมื่อ แลเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คือเห็นความไม่เที่ยง ทนอยู่ไม่ได้ต้องแปรปรวน เปลี่ยนแปลง ไม่เป็นไปตามความปรารถนาต้องการของผู้ใด ก็ถ้ารู้แจ้งแล้วว่าสิ่งใด ก็ตามไม่เที่ยง เหมือนที่รู้แจ้งแล้วว่าถ่านไฟที่กำลังลุกแดงเป็นของร้อน ก็ย่อมไม่มีความ เคลือบแคลงสงสัยว่าสิ่งนั้นอาจจะเที่ยง เหมือนที่ย่อมไม่มีความเคลือบแคลงสงสัยว่า ถ่านไฟที่กำลังลุกแดงอาจจะเป็นของเย็น และความจริงหรือสัจธรรมก็มีอยู่ว่าไม่มี สิ่งใดเที่ยง ทุกสิ่งไม่เที่ยง เช่นเดียวกับถ่านไฟที่กำลังลุกแดงทุกก้อนร้อน ผู้แตะต้อง ถ่านไฟที่กำลังลุกแดง ย่อมถูกเผาไหม้ให้ร้อนรนฉนใด ผู้ยึดมั่นในสิ่งใดว่าเที่ยงก็ ย่อมได้รับทุกขโทษของการยึดมั่นนั้นฉนนั้น ผู้มีความยึดมั่นถือมั่นไม่ว่าในสิ่งใดก็ตาม เป็นผู้มิโมหะ และจะทำลายโมหะนี้ได้ก็ต้องอบรมปัญญาให้เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อันเป็นตัวปัญญาอย่างยิ่ง ที่จะนำไปสู่ความสุข พ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิง

ยึดถือในทางที่ดี

ความยึดมั่นถือมั่นอีกประการหนึ่ง คือความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา ซึ่งมีอยู่ทั่วไปในสามัญชน ซึ่งเป็นเหตุแห่งความทุกข์ร้อน ตัวอย่างมีอยู่มากหลายทั่วไป เช่น เมื่อได้ยินคำนิพนธ์ว่าร้ายตำหนิติเตียน หากไม่มีความยึดมั่นถือมั่นว่าผู้ที่ถูกนิพนธ์ว่าร้ายตำหนิติเตียนนั้นเป็นตัวเรา เป็นผู้เกี่ยวข้องเป็นของเรา ความโกรธความร้อนใจจะมีมาแต่ไหน การตำหนิติณินินทาว่าร้ายมีอยู่ทั่วไปให้ได้ยินได้ฟังอยู่เสมอ แต่เมื่อไม่เกี่ยวเนื่องถึงตัวเราถึงของเรา เราก็ไม่โกรธไม่ร้อนใจ นี่เห็นได้ชัด ๆ ว่า ความทุกข์ความเดือดร้อนไม่ได้เกิดเพราะคำนิพนธ์ว่าร้ายใด ๆ แต่เกิดเพราะการยึดมั่นถือมั่นว่านิพนธ์ว่าร้ายตัวเราของเราโดยแท้

แต่วิสัยของสามัญชน (หรือปุถุชน) ย่อมต้องมีความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราเป็นของเราเป็นธรรมดา เพียงแต่ว่าผู้ใดจะมีน้อย หรือผู้ใดจะมีมาก และผู้ใดจะสามารถถกาศัยการยึดมั่นถือมั่นนั้น ดำเนินไปสู่การประกอบคุณงามความดีได้หรือไม่เท่านั้น นั่นก็คือ เมื่อยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราเป็นของเราแล้ว ผู้ใดจะมีปัญญาสร้างสิ่งที่ดีเป็นตัวเราเป็นของเราให้มีคุณงามความดีได้เพียงใดหรือไม่ ข้อนี้เป็นสำคัญ เพราะเมื่อสามัญชนยากจะทำลายความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราเป็นของเราได้ ก็ควรหาทางทำให้การยึดมั่นถือมั่นเช่นนั้นไม่เป็นโทษถ่ายเดียว ควรจะให้เป็นคุณด้วย คือเมื่อเป็นตัวเราเป็นของเรา ก็ควรจะทำตัวเราทำของเราให้เป็นตัวเราเป็นของเราที่ดี ที่มีคุณมีประโยชน์ นั่นก็คือ ต้องอาศัยตัวเราของเราให้แหละทำคุณงามความดี ไม่ทำความไม่ดีใด ๆ ไม่ใช่ยึดถือว่าเป็นตัวเราเป็นของเราแล้วก็หวังให้เจริญรุ่งเรืองได้

ดีมีสุข ได้รับความยกย่องนับถือเป็นอย่างดีเสมอไป ไม่ว่าตัวเราของเราจะทำร้ายทำชั่วเพียงไหน

การยึดถือว่าเป็นตัวเราของเราเพื่ออาศัยทำคุณงามความดี ก็ยังนับว่าดีกว่ายึดถือเพื่อให้เป็นไปตามความปรารถนาต้องการของตนเท่านั้น แม้ไม่เป็นไปตามปรารถนาต้องการ หรือที่เรียกว่าไม่ได้ตั้งใจก็โกรธก็ทุกข์

ที่จริงมีเหตุผลควรปฏิบัติตามที่เดียว ที่ผู้ยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเราของเราควรจะพิจารณาอย่างรอบคอบ ว่าเมื่อเป็นตัวเราเป็นของเราแล้วเราก็ควรรักควรห่วงใยอย่างยิ่ง ตัวเราเอง เราไม่รักเราไม่ห่วง ของเราเองเราไม่รักเราไม่ห่วง แล้วจะหวังให้ผู้อื่นที่ไหนมารักมาห่วง และการแสดงความรักความห่วงใยที่ถูกต้องที่ทุกคนรู้ดีด้วยกันทั้งนั้น ก็คือต้องป้องกันเสียจากความชั่ว ให้ได้มีความดี ยกตัวอย่างของของตัว เช่น ลูกของตัว เป็นต้น ก็ย่อมจะเห็นได้ชัดเจนทันที ว่าลูกของใครใครก็ย่อมรักย่อมห่วงใย ย่อมพยายามป้องกันเสียจากความชั่ว พยายามนำมาให้มีความดีเป็นคนดี การที่มารดาบิดาเฝ้าอบรมสั่งสอนลูกของตนให้เป็นคนดียิ่งกว่าไปเฝ้าอบรมสั่งสอนลูกคนอื่น ก็เพราะการยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเรานี้แหละ ที่นี้ถ้าผู้เป็นลูกซึ่งก็มีความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเราของเราเหมือนกัน จะถือด้วยว่าตัวเราเราต้องรักต้องห่วงใย ต้องรักษาให้ดีให้เป็นคนดี ก็จะได้รับการอบรมสั่งสอนของมารดาบิดาไว้ด้วยดี สามารถเป็นคนดีได้ ดังนี้แหละที่อาจกล่าวได้ว่าอาศัยการยึดมั่นว่าเป็นตัวเราเป็นของเราสำหรับทำคุณงามความดี นับว่าเป็นวิธีที่ผู้สนใจบริหารจัดการทั้งหลายควรนำไปปฏิบัติ

สามัญชนต้องมีการยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราเป็นของเราด้วยกันทั้งนั้น แต่ถ้าจะพากันอาศัยการยึดมั่นถือมั่นนั้นทำตัวเราของเราให้เป็นตัวเราของเราที่ดี ก็จะได้รับความร่วมมือเป็นสุขทั่วกันได้จริง

สามัญชนผู้ยังมีความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา ควรจะได้อาศัยการยึดมั่นถือมั่นนั้นเป็นทางให้ได้ประพฤติปฏิบัติดี โดยยกเหตุผลขึ้นว่า เมื่อเป็นตัวเรา เป็นของเรา เราก็ต้องห่วงใยรักษาให้ดี และการจะให้ดีได้นั้นก็ต้องทำ จะให้ดีโดยไม่ทำไม่ได้ และจะให้ดีโดยไม่ทำดีก็ไม่ได้ จะให้ดีก็ต้องทำดี เพราะดังได้กล่าวแล้วเสมอมา ว่าการกระทำทุกอย่างมีผล ผลทุกอย่างตรงต่อเหตุ ทำดีจะได้ดี ทำไม่ดีจะ

ไม่ได้ดี แต่จะได้ไม่ดี และที่สำคัญอย่างยิ่งก็คือ ผู้ใดทำ ผู้นั้นเท่านั้นที่จะได้รับผล ผู้ไม่ได้ทำจะได้รับผลไม่ได้เป็นอันขาด ดังนั้น เมื่อยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราเป็นของเรา มีความรักตัวเราของเรา มีความห่วงใยตัวเราของเรา ปรารถนาจะให้ได้ดีมีสุข ก็จำเป็นต้องทำกรรมดีเป็นเหตุเพื่อให้ได้รับผลดีเป็นผล

เวลาใดเกิดความรู้สึกยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาว่านี่ตัวเรา นั่นของเรา ก็พยายามมีสติตั้งใจในเวลานั้นทุกครั้งว่าจะทำตัวเราของเราให้เป็นตัวเราของเราที่ดีให้จงได้ คือจะคิดดี พูดดีทำดี จะไม่ปล่อยให้ตัวเราของเราเป็นตัวเราของเราที่ไม่ดี คือจะไม่คิดไม่ดี ไม่พูดไม่ดี ไม่ทำไม่ดี นั่นก็เท่ากับพยายามมีสติตั้งใจจะทำความดีอยู่เสมอ สติที่ประกอบด้วยความตั้งใจดีเช่นนั้น จะเป็นเหตุให้ได้ทำความดียิ่งกว่าไม่มีสติประกอบด้วยความตั้งใจดีเสียเลย

ผู้มีสติเป็นผู้ไม่พลั้งพลาดไปตามอารมณ์หรือเหตุการณ์ใด ๆ ได้ง่าย แตกต่างกับผู้ไม่มีสติ ซึ่งเป็นผู้พลั้งพลาดได้ง่ายที่สุด กระทบอะไรเพียงเบา ๆ เพียงเล็กน้อยก็พลั้งเผลอเป็นไปตามแรงกระทบนั้น ๆ เสียแล้ว ผู้ไม่มีสติจึงเป็นผู้ตกอยู่ใต้อำนาจของความไม่ถูกไม่ดีได้ง่าย ส่วนผู้มีสติจะไม่เป็นเช่นนั้น สติจะยับยั้งไว้ได้ เช่น เมื่อมีสติตั้งใจว่าจะทำตัวเราของเราให้เป็นตัวเราของเราที่ดี แม้มีอะไรมาเป็นเหตุจะชักนำให้ทำความไม่ดี สติที่ตั้งไว้ว่าจะทำตัวเราของเราให้เป็นตัวเราของเราที่ดีก็อาจจะเตือนให้ระลึกได้ถึงความตั้งใจนั้น จะทำให้ไม่อ่อนโอนไปตามเหตุที่จะชักนำไปตรงกันข้ามกับสติที่ตั้งไว้

การพยายามมีสติตั้งใจมั่นว่าจะทำตัวเราของเราให้เป็นตัวเราของเราที่ดีจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง สำคัญอย่างยิ่ง สำหรับจิตทุกคนจะเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้โทษของการยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราของเราลดน้อยลงได้บ้าง

อันโทษของการยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราของเราเนี่ย มีมากมายนักจริง ๆ ความโลภก็เกิดได้จากการยึดมั่นถือมั่นนี้ ความหลงก็เกิดได้จากการยึดมั่นถือมั่นนี้ แต่ความยึดมั่นถือมั่นนี้ก็เกิดจากความหลงหรือโมหะอีกต่อหนึ่งเหมือนกัน จะอธิบายพอให้เข้าใจว่าเป็นเช่นใดจึงกล่าวว่าการยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเราของเราเกิดจากโมหะ ความหลง และโมหะความหลง ก็เกิดจากการยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเราของเรา

อันตัวเรานั้นความจริงหาไม่มี ทุกคนอาจจะเคยได้ยินหรืออาจจะเคยเล่นทายกันมาแล้วเมื่อเป็นเด็กว่าตัวเราอยู่ที่ไหน ครั้นผู้ถูกถามชี้ไปที่ส่วนนั้นส่วนนี้ของร่างกายก็จะถูกปฏิเสธ ว่าผิดทุกแห่งไป กลายเป็นห้องต่างหาก แขนต่างหาก หน้าต่างหาก ไปเสียทั้งนั้น ไม่มีตัวเราอยู่ที่ตรงไหนเลย การเล่นเช่นนั้นของเด็ก ๆ นับว่าเป็นการให้ข้อคิดที่ดียิ่ง ว่าไม่มีตัวเราของผู้ใดอยู่ที่ไหนเลย และเมื่อไม่มีตัวเราแล้ว ของเราจะมีได้อย่างไร ก็ต้องมีไม่ได้ด้วย เด็กให้เหตุผลว่าเป็นมือเป็นหน้า อะไรเหล่านี้จึงไม่มีที่เป็นตัวเรา แต่เหตุผลที่แท้จริงแล้วไม่มีตัวเราของเรา มีแต่ธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ เท่านั้นในร่างกายที่เราไปยึดมั่นถือมั่นกันว่าเป็นตัวของเรา เหตุผลของเด็ก หรือเหตุผลที่แท้จริงก็ตาม ก็ชี้ชัดลงว่า ตัวเราไม่มีและของเราก็ต้องไม่มี แต่เพราะโมหะ ความหลงนี้แหละ ทำให้ไม่มีปัญญา เห็นว่าไม่มีตัวเราจริง ๆ ไม่มีของเราจริง ๆ ทำให้ไปยึดดิน น้ำ ลม ไฟ อันเป็นธาตุนั้นแหละว่าเป็นตัวเราของเรา นี้ที่กล่าวว่าความยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราเป็นของเราเกิดจากโมหะความหลง

เมื่อโมหะทำให้ความยึดมั่นถือมั่นนั้นเกิดขึ้นแล้ว ถือเสียแล้วว่าเป็นตัวเราของเรา ก็ย่อมเกิดโมหะความหลงว่าตัวของเราจะต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่เราปรารถนาต้องการ เช่น จะต้องไม่แก่ไม่เปลี่ยนแปลง เราต้องแก้ไขป้องกันได้ แล้วก็แก้ไขป้องกันไปพร้อมกับความหวังว่า จะต้องเป็นไปตามปรารถนาต้องการ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ นี้ที่กล่าวว่าความหลง หรือโมหะเกิดจากความยึดมั่นถือมั่น

เมื่อการยึดมั่นถือมั่นว่าตัวเราของเราเกิดจากโมหะ และยังเป็นเหตุให้เกิดโมหะอีกต่อหนึ่งด้วยเช่นนี้ การยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวเราของเราจึงเป็นโมหะอย่างแท้จริง ควรพยายามอบรมปัญญาขึ้นให้มีกำลังพอจะทำลายโมหะนี้เสีย และขณะเดียวกันเมื่อปัญญามีกำลังไม่พอจะทำลายโมหะนี้ได้ ก็ให้อาศัยเป็นทางดำเนินไปสู่การทำตัวเราของเราให้เป็นตัวเราของเราที่ดีไปพลางก่อนจะถูกต้อง

โลกและชีวิตในพุทธธรรม

พระพุทธเจ้า : มนุษย์ผู้รู้จบโลก

คำว่า ผู้ตรัสรู้ เป็นคำที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่า หมายถึงพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นผู้มีพระปัญญาคุณอย่างสูงสุด และตามที่เข้าใจกัน จะเรียกว่าตรัสรู้ได้ก็ต้องเป็นความจริงแท้ ถูกต้องทั้งหมด ถ้อยคำของท่านผู้ตรัสรู้ก็ต้องเป็นถ้อยคำที่จริงแท้ถูกต้องทั้งหมดเช่นเดียวกัน เช่นว่า ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกาลเวลาก็รู้หมด ทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน รู้เหตุรู้ผลทั้งสายเกิดสายดับ และรู้ตลอดถึงส่วนที่พ้นจากกาลเวลา หรือจะยกโลกขึ้นเป็นที่ตั้ง ก็เป็นผู้รู้โลก ตลอดถึงรู้ส่วนที่พ้นโลก เหนือโลก ฉะนั้น คำว่า ผู้ตรัสรู้ จึงเป็นคำที่ลึกซึ้งกว้างขวาง ไม่อาจจะนิยามให้สมบูรณ์ได้

เพื่อที่จะให้เห็นความถนัดขึ้น ก็น่าจะลองตรวจดูถึงความรู้ของบุคคลโดยทั่ว ๆ ไป

ลองตั้งคำถามดูว่า รู้อะไร ?

ก็จะตอบว่า รู้วิชาต่าง ๆ ตามที่เรียน ตามที่ฝึกฝน ในสมัยวิทยาศาสตร์นี้ ก็รู้เหตุผลทั้งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แห่งปรากฏการณ์ของธรรมชาติ เป็นต้น อาจบำบัดแก้ไข หรือประดิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ขึ้นได้อย่างไม่น่าเชื่อ อาจรู้อดีต อนาคต ปัจจุบัน ของวัตถุ หรือของโลกในทางวัตถุ แต่ถ้าจะย้อนเข้ามาถามว่า รู้หรือไม่ว่า

ตัวเราเองคืออะไร ?

เป็นอะไรมาแล้ว ?

กำลังเป็นอะไรอยู่ ? และ

จักเป็นอะไรต่อไป ?

มีใครบ้างรู้ได้ ในส่วนอดีตอาจรู้ตั้งแต่จำความได้ และเฉพาะที่จำได้ นอกจากนั้นก็ไม่มีใครรู้ ในปัจจุบันเรากำลังเป็นอะไรอยู่ ก็อาจจะรู้ตามที่เราเข้าใจ

แต่ถ้าถามว่า ความรู้ของเราถูกต้องหรือไม่ ? ก็จะต้องสงสัยถึงความรู้ในอดีตที่เข้าใจว่ารู้ก็เช่นเดียวกัน ยิ่งในส่วนที่เป็นอนาคตก็อาจจะไม่รู้เลย เช่นว่าในวันพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไร แต่ทุก ๆ คนอาจคิดว่ารู้ เพราะได้กำหนดว่าจะทำนั้น ทำนี้ไปตามปกติธรรมดา ซึ่งเป็นเพียงกำหนดไว้เท่านั้น แต่จะเป็นจริงแน่นอนอย่างนั้นหรือไม่ เป็นเรื่องของอนาคต

ฉะนั้น ที่เข้าใจกันว่า รู้ หรือว่า รู้มาก เมื่อคิดดูแล้ว ก็อาจจะไม่รู้เลยหรือรู้ น้อยที่สุด จึงปรากฏว่า ได้มีคนที่มีความคิดหลักแหลมหลายคน ซึ่งเป็นที่นับถือกันว่า นักปราชญ์ กล่าวว่ ตัวเขาเองยังรู้สึกว่าจะไม่รู้ แต่คนเป็นอันมากก็นับถือว่าเขาเป็นผู้รู้ ก็น่าจะตรงกับคำที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ แปลความว่า “ผู้ใดเป็นคนเขลา รู้จักตนว่าเป็นคนเขลา ผู้นั้นเป็นบัณฑิตได้บ้าง เพราะรู้จักตนเอง.”

พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระศาสดาเอกในโลก มีบุคคลซึ่งได้รับแสงสว่างจากพระองค์กล่าวสรรเสริญว่า เหมือนทรงชูประทีปในที่มืด เพื่อผู้มีจักจุกได้มองเห็นรูปทั้งหลาย ข้อนี้บ่งว่าพระองค์เป็นผู้ตรัสรู้ เพราะได้ทรงแสดงธรรมให้ผู้อื่นรู้แจ้งเห็นจริงได้ แต่ไม่มีใครเล้าจักหยั่งถึงความตรัสรู้ของพระองค์ เพราะได้รับแสงธรรมจากพระองค์เพียงใด ก็รู้ได้เพียงเท่านั้น เหมือนอย่างคนตกลงในมหาสมุทร ก็รู้สึกว่ามหาสมุทรลึกเท่าที่ตัวตกลงไปเท่านั้น

ความตรัสรู้ กับ ความรู้ธรรมดา ต่างกันอย่างไร ? อาจเทียบกันได้อีกอย่างหนึ่ง ความรู้ที่ทุก ๆ คนรู้กันอยู่ที่นี่ เริ่มด้วยรู้ทางตา หู เป็นต้น ถ้าจะถามว่าตา หูของเรา รายงานให้เรารู้อะไรได้ถูกต้องหรือไม่ ก็จะต้องตอบได้ว่า ไม่ถูกต้องทีเดียว เหมือนอย่างตามองดูทางรถไฟ จะมองเห็นเล็กลงทุกที จนถึงรวมเป็นเส้นเดียวกันในที่ที่สุด

ความจริงเป็นดังที่ตาเห็นนั้นหรือไม่ ? ทุกคนย่อมตอบได้ ฉะนั้น ถ้าใครเชื่อตา หู ก็ย่อมจะผิดพลาด แต่ก็ปรากฏว่า โดยมากยังเชื่อตา หู หรือว่าเชื่อตามความรู้ทางตา หู อยู่เป็นปกติ ดังที่ทุก ๆ คนก็ย่อมรู้สึกว่ายังพากันชอบหรือชังในรูปที่ตาเห็น ในเสียงที่หูได้ยินอยู่นั้นแหละ ทั้งที่พอจะทราบว่าย่อมเป็นมายา ไม่ใช่เป็นตัวสัจจะ คือความจริง แต่ความรู้นี้ก็เพียงหลักทฤษฎีที่จำมาตามสัญญาเท่านั้น ยังไม่เป็นญาณที่ยังถึงสัจจะ

มีผู้เขียนเล่าไว้ว่า นักศึกษาผู้หนึ่งถาม ไอน์สไตน์ ว่าต้นไม้ต้น (ซึ่งมือไปที่ต้นไม้) มีหรือไม่ ?

ไอน์สไตน์ตอบว่า ไม่มี

นักศึกษาถามว่า จะเข้าใจได้อย่างไร ?

ไอน์สไตน์ตอบว่า ให้หมั่นนึกคิดอยู่เสมอ จะเล่นเข้าไปถึง (penetrate) ได้เอง

ญาณคือความหยั่งรู้ (intuitive insight) มิใช่เกิดจากการคำนวณ (mathematic) แต่ต้องอาศัยความรู้แจ้งแทงตลอด อันตรงกับคำว่า ปฏิเวธ หรือ penetration

การมองเห็นอะไรของผู้ทรงความรู้ แม้ในทางวิทยาศาสตร์ปัจจุบันกับของคนทั่วไปย่อมต่างกัน พระพุทธเจ้ายิ่งทรงต่างไปอีกมาก เพราะได้ทรงเป็นผู้สิ้นกิเลส จึงทรงมีพระปัญญาจักขุอันแจ่มใส ซึ่งคนที่ยังมีกิเลสเทียบไม่ได้เลย

โลกทัศน์ของพระพุทธเจ้า

โลกคือสิ่งที่สลาย

พระตถาคตพุทธเจ้าทรงทราบโลกทั้งปวง แยกออกเป็นธาตุเป็นอเนกต่าง ๆ กัน ตามความจริง

คำว่า *โลก* แปลว่า *สิ่งที่สลายไป* ดังวิเคราะห์ศัพท์ว่า *ลูซชตีติ โลก* แปลว่า *สิ่งที่สลายไป* ชื่อว่า *โลก* ดังจะพึงเห็นได้ว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เรียกว่าโลกนั้น ไม่มีคงทนถาวรตลอดไป ต้องสลายไปในที่สุดทุกอย่าง เพราะโลกเป็นสังขารอย่างหนึ่ง ๆ คือเป็นสิ่ง ที่ผสมปรุงแต่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้จึงตกอยู่ใน ลักษณะ ๓ อย่าง ได้แก่ มีความเกิดขึ้น ในเบื้องต้น มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปในท่ามกลาง มีความสลายไปในที่สุด

คำว่า *ธาตุ* แปลว่า *สภาพที่ทรงหรือดำรงอยู่* คล้ายกับคำว่า *ธรรม* หมายถึง *เครื่องผสมปรุงแต่ง* หรือเครื่องประกอบต่าง ๆ ของโลก ถ้าจะเทียบโลกกับธาตุในที่นี้ ก็เทียบกับเครื่องประกอบต่าง ๆ ของรถ

โดยปกติสามัญชนย่อมมองดูโลกในฐานะเป็นตัวเป็นตน เหมือนอย่างมองดูรถ ในฐานะเป็นตัวรถ และยึดถือโลกตามสมมติต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นตามลักษณะอาการเป็นต้น ดังพระพุทธภาษิตที่แปลความว่า “เหมือนอย่างว่า เพราะประกอบส่วนต่าง ๆ เข้า เสียงวารถก็มีฉันใด เมื่อขันธ์ทั้งหลายมีอยู่สมมติว่า สัตว์ก็มีฉันนั้น” รวมความว่า

ดูและยึดถือโลกในฐานะเป็นตัวเป็นตนตลอดถึงเป็นเราเป็นเขา เป็นของเราเป็นของเขา สืบเนื่องกันไป

ส่วนพระตถาคตพุทธเจ้า ทรงดูโลกแยกออกเป็นธาตุ เป็นอเนกนานัปการจึงไม่ทรงเห็นเป็นตัวเป็นตน เหมือนอย่างนายช่างมองตุรุษหรือเรือ แยกออกเป็นเครื่องประกอบต่าง ๆ ได้โดยถนัดชัดเจน และไม่ทรงยึดถือเป็นตัวเป็นตน ทรงเห็นเป็นสักแต่ว่า ธาตุ เป็นสักแต่ว่า สมมติ

พระอาจารย์แสดงว่า พระตถาคตพุทธเจ้าทรงทราบ สังขารโลก ทั้งที่มีใจครอง ทั้งที่ไม่มีใจครอง แยกออกเป็นธาตุต่าง ๆ ได้โดยสิ้นเชิง ยกตัวอย่าง อนุภาทินนกะ สิ่งที่ไม่มีใจครอง เช่น ต้นไม้ ขาวดำ ไปไม่มีสีฐานต่าง ๆ ดอกไม่มีสี และกลิ่นต่าง ๆ ผลไม่มีรสต่าง ๆ เพราะธาตุชื่อนี้ ๆ เป็นต้น.

ในพระสูตรหนึ่ง แสดงย่อธาตุลงเป็นสอง คือ สังขตธาตุ และ อสังขตธาตุ ธาตุที่ถูกผสมปรุงแต่ง เรียกว่า สังขตธาตุ ธาตุที่ไม่ถูกผสมปรุงแต่ง เรียกว่า อสังขตธาตุ เป็นธาตุแท้ ธาตุดังกล่าวมาข้างต้นเป็นสังขตธาตุ แม้ธาตุที่ค้นพบกันใน ไอกาสโลก ที่เข้าใจกันว่าเป็นธาตุแท้ตามสมัย มาบัดนี้ก็ปรากฏว่าเป็นเพียงสังขตธาตุ เพราะยังแยกออกไปได้

การแยกให้รู้จักตัวธาตุเป็นอุปการะสำคัญในทางคติโลก แม้ในทางพระพุทธศาสนา การแยกให้รู้จักตัวธาตุในสังขารโลก คือ รูปร่าง นามกาย ของตน ก็เป็นอุปการะสำคัญในการปฏิบัติธรรม

โลกและจักรวาลนับไม่ถ้วน

โลกคือพิภพนี้ ตามภูมิศาสตร์ มีมหาสมุทรและมีทวีปต่าง ๆ แบ่งออกเป็นประเทศใหญ่เล็กมากมาย ในบัดนี้มีแผนที่โลกบอกได้อย่างละเอียด ทั้งมียานพาหนะสำหรับไปได้รอบโลกในเวลาอันรวดเร็ว เมื่อมองขึ้นไปจากโลกนี้ยังได้เห็นดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวต่าง ๆ อีกนับไม่ถ้วน

ในห้วงนภากาศ วิทยาการในบัดนี้แสดงว่าดวงดาวที่ไม่มีแสงกระจิบเป็นดวงอาทิตย์ดวงหนึ่ง ๆ ต่างมีดวงดาวที่ไม่มีแสงในตัวเอง เป็นบริวารอยู่เป็นกลุ่ม ๆ เหมือนเช่นกลุ่มโลกของเรา กลุ่มโลกดังกล่าวนี้มีมากมายนับไม่ถ้วน

ในหนังสือทางพระพุทธศาสนามีกล่าวไว้ว่ามีหลายแสนโกฏิจักรวาล นำอัครรรยที่ท่านมีความรู้ถูกต้อง นำหน้าความรู้ของคนทั่วไปในเวลานั้น เพราะข้อที่สอนกันในสมัยนั้น และในสมัยต่อมาที่ยังมีหลักฐานเหลืออยู่ มีแต่เล่าเรื่องโลก แตกต่างไปจากวิทยาการในปัจจุบัน

กลุ่มดาวที่เป็นโลก รวมทั้งโลกที่เราได้อาศัยอยู่นี้ด้วยกันมีจำนวนนับไม่ถ้วน หลายแสนโกฏิดังกล่าวนั้น เรียกว่า *โอกาสโลก* โลกคือโอกาส

คำว่า *โอกาส* แปลว่า สิ่งที่ไถหรือขีดลงให้เป็นรอยได้ คือพิภพในส่วนที่เป็นวัตถุอ่อนนุ่มหีมา คำว่า *โอกาส* นี้ จึงตรงกันข้ามกับคำว่า *อากาศ* ซึ่งแปลว่า ที่อันไถหรือขีดเป็นรอยไม่ได้ หมายถึงช่องว่าง

อากาศคือช่องว่างนี้ ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า *อนนุตฺตํ อากาสํ* แปลว่า *อากาศไม่มีที่สุด* เพราะไม่ปรากฏว่ามีขอบเขตแค่นี้โดยรอบ ซึ่งก็ตรงกับวิทยาการในปัจจุบัน ส่วนโอกาสโลกซึ่งเป็นวัตถุก้อนมหึมาเช่นโลกของเรานี้ ทางพระพุทธศาสนาแสดงโดยส่วนรวมว่า ประกอบขึ้นด้วยธาตุ คือธาตุที่แน่นแข็ง เรียกว่า *ปฐวีธาตุ* ธาตุที่เอิบอาบ เรียกว่า *อาโปธาตุ* ธาตุที่อบอุ่น เรียกว่า *เตโชธาตุ* ธาตุที่เคลื่อนที่พัดไหว เรียกว่า *วาโยธาตุ* และส่วนที่เป็นช่องว่างอยู่ในระหว่างธาตุทั้งหลายดังกล่าว เรียกว่า *อากาศธาตุ*

คำว่า *ธาตุ* หมายถึงส่วนประกอบที่มีลักษณะต่าง ๆ กัน ดังกล่าวนั้นก็ได้หมายถึงต้นเดิมของส่วนประกอบเหล่านั้นก็ได้ เมื่อมีเหตุปัจจัย ธาตุต่าง ๆ ก็มาประกอบกันเป็นโลกนี้ แม้โลกอื่นก็เช่นเดียวกัน

ฉะนั้น *โลก* ทุก ๆ โลก ทางพระพุทธศาสนาจึงถือว่าเป็น *สังขาร* คือส่วนผสม เช่นเดียวกับผลไม้เล็ก ๆ ผลหนึ่ง ซึ่งเกิดขึ้นและเป็นไปตามปัจจัย และต้องเป็นไปตาม *กฎของไตรลักษณ์* (เครื่องกำหนด ๓ อย่าง) คือ ความไม่เที่ยง ๑ ความเป็นทุกข์คือ เป็นอยู่ไม่ได้ ต้องเปลี่ยนแปลง ๑ ความเป็นของไม่ใช่ตัวตนเพราะแยกย่อยออกไปได้ จนละเอียดที่สุด ๑ พระพุทธเจ้าได้ทรงรู้โลกตามความเป็นจริงซึ่งยืนยัน ถูกต้องอยู่ทุกกาลสมัย เพราะเหตุนี้จึงได้พระนามว่า *โลกวิทู ผู้รู้โลก*.

โลกทางวัตถุและโลกทางจิตใจ

โอกาสโลก คือโลกพิภพอันมหึมา เป็นที่รวมและเป็นที่เกิดแห่งสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทุก ๆ สิ่งทั้งเล็กและใหญ่ เรียกว่า *สังขารโลก* อันหนึ่ง ๆ

โลกที่ลึกซึ้งอีกอย่างหนึ่งคือ *สัตว์โลก* อันหมายถึง *ความเป็นสัตว์ บุคคล* ตัวตน *เรา เขา ทั้งหมด* กล่าวอีกอย่างหนึ่ง คือ *ภาวะแห่งจิตใจซึ่งเป็นหัวใจของโลก* ทั้งหมด

ภาวะของจิตใจนี้มีใช้ร่างกาย ร่างกายจัดเป็น *สังขารโลก* ซึ่งมีความเป็นไป ดังเช่นที่แสดงไว้ในหลักชีววิทยา ส่วนภาวะแห่งจิตใจซึ่งยังคงอยู่ในอำนาจความดั่งดูด ของโลก จัดเป็น *สัตว์โลก*

ฉะนั้น มติทางพระพุทธศาสนาจึงแยกร่างกายและจิตใจออกเป็นคนละส่วน และจัดเข้าประเภทของโลกที่ต่างกัน.

ในปัจจุบันนี้ได้มีนักศึกษาค้นคว้ามิใช่น้อย ไม่เชื่อว่ามีจิตใจอีกส่วนหนึ่งจากร่างกาย เพราะเห็นว่าที่เรียกว่าจิตใจนั้นคือมันสมอง (Brain) หรือมันสมองนี้เอง ทำหน้าที่เป็นจิตใจ (Mind)

แต่ในสมัยที่คิดสร้างอิเล็กทรอนิกส์เบรน (Electronic Brain) ขึ้นใช้ได้ ก็ได้มีนักคิดค้นอีกไม่น้อยเห็นว่ามันสมองในร่างกายของบุคคลจะต้องมี Man คือบุคคลอะไรอีกคนหนึ่งเป็นผู้ใช้

อันที่จริงในศาสนาเกือบทุกศาสนาได้แสดงการเกิดหลังจากการตาย และเรียกสิ่งทีไปเกิดต่าง ๆ กัน เช่น Soul หรือ *อาตมัน* เป็นต้น ซึ่งไม่ใช่ร่างกาย

ส่วนทางพระพุทธศาสนานั้น ได้แสดงการเวียนเกิดในชาติต่าง ๆ ของสัตว์ทั้งปวง และแสดงว่าความเวียนเกิดไปในชาติที่ดีหรือเลว มีสุขหรือมีทุกข์ เป็นต้น เป็นไปตามกรรมที่ทุก ๆ สัตว์บุคคลทำไว้ จนกว่าจะสิ้นกิเลส จึงสิ้นการเวียนเกิด แต่การสิ้นกิเลสนั้นไม่ใช่เกิดขึ้นเอง ต้องเกิดจากการปฏิบัติในมรรคมีองค์แปดประการ มีสัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ เป็นต้น กล่าวโดยย่อ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ทุก ๆ คน เว้นจากการทำชั่ว แต่ให้ทำกุศลคือความดี และให้ชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส เมื่อปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ถึงยังจะเป็น *สัตว์โลก* ที่แปลว่า *ผู้ที่ยังข้องเกี่ยว* ก็ย่อมจะเป็น *บุญสัตว์* คือข้องเกี่ยวอยู่ในความดี เมื่อข้องเกี่ยวในความดี โดยมากก็จะพากันอยู่เป็นสุข ส่วนที่พากันเป็นทุกข์อยู่โดยมากทุกวันนี้ ก็เพราะพากันเป็น *บาปสัตว์* คือข้องเกี่ยวในความชั่ว ยิ่งมีความรู้มากก็ยิ่งจะพากันทำลายโลกได้มาก จนถึงอาจเป็นโลกวินาศก็ได้

พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติพระองค์เองในเบื้องต้นให้พ้นจากความเป็นบาปสัตว์ (ข้องอยู่ในบาป) มาเป็นบุญสัตว์ (ข้องอยู่ในบุญ) เป็น *โพธิสัตว์* (ข้องอยู่ในความรู้) จนถึงเป็น *พระพุทธะ* (ผู้รู้แล้วบริบูรณ์) พ้นจากความเกี่ยวข้องทั้งหมด จึงทรงเป็นผู้รู้โลกซึ่งไม่ติดข้องอยู่ในโลกทุกประเภท ทุกชนิด จึงได้พระนามว่าโลกวิทู (ผู้รู้โลก).

ใครสร้างโลก ?

สรรพสังขาร คือสิ่งทั้งปวงบรรดาที่มีอยู่ในโลกพิภพ บ้างมีชีวิต บ้างไม่มีชีวิต บ้างมีใจครอง บ้างไม่มีใจครอง แต่ในที่นี้ยังไม่หมายถึงจิตใจ หมายถึงแต่ส่วนที่เป็นรูปวัตถุ ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า ทุกสิ่งทุกชนิดเกิดขึ้นจากการประชุมของธาตุต่าง ๆ ซึ่งมาปรุงแต่งขึ้นตามเหตุปัจจัยนั้น ๆ *เหตุปัจจัยดังกล่าวนี้เอง เป็นผู้สร้างสรรพสิ่งทั้งหลาย* เป็นธรรมชาติก็มี เป็นบุคคลและสัตว์เดรัจฉานก็มี หรือประกอบกันทั้งสองฝ่ายก็มี

ผู้สร้างที่เป็นธรรมชาตินั้นก็ได้แก่ธรรมชาติต่าง ๆ ที่ทำให้เกิดเป็นดิน น้ำ ไฟ ลม หรือหนาว ร้อน เป็นต้น (ดังที่วิทยากรในบัดนี้ได้แสดงไว้)

ผู้สร้างที่เป็นบุคคลหรือสัตว์นั้น ก็เช่นคนสร้างบ้านเรือน นกสร้างรัง ปลวกสร้างจอมปลวก เป็นต้น

ทั้งสองฝ่ายรวมกันนั้น เช่นกำเนิดของกายมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย ต้องมีพ่อแม่และกระบวนการของธรรมชาติประกอบกัน

กำเนิดของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายย่อมเป็นไปตามพีชพันธุ์ ตามแบบของตน เหมือนอย่างรูปร่างของมนุษย์และสัตว์เดรัจฉานทุกชนิด เมื่อเกิดขึ้นก็มีรูปลักษณ์ตามประเภทพีชพันธุ์แต่ละอย่าง

พระอาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์กว่า ๑,๐๐๐ ปีมาแล้วได้แสดงว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธาตุต่าง ๆ ที่มาประกอบกันเป็นสรรพสังขารคือทุก ๆ สิ่งในโลกพร้อมทั้งเหตุปัจจัย แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระธรรมคำสั่งสอน ในฐานะที่เป็นพระศาสดา ผู้ประกาศพระศาสนา ไม่ใช่ในฐานะเป็นอาจารย์ ผู้แสดงธรณีวิทยา ชีววิทยา หรือวิทยาศาสตร์สาขาต่าง ๆ จึงได้ทรงแสดงในแง่พระศาสนาเท่านั้น

ประมวลกล่าวว่าสรรพสังขารเหล่านั้นเรียกว่า *สังขารโลก* ประกอบขึ้นด้วยธาตุต่าง ๆ จาก *โอกาสโลก* ตามเหตุปัจจัย ตกอยู่ในอำนาจของ *ไตรลักษณ์* เช่นเดียวกัน คือ ไม่เที่ยง ไม่คงทน ต้องเปลี่ยนแปลงไป (แม้ในทางวิวัฒนาการ) มิใช่สิ่งมีความเป็นตัวตนคงอยู่เป็นรูปวัตถุนั้น ๆ ตลอดนิรันดร เพราะในที่สุดก็ต้องแตกสลาย ธาตุต่าง ๆ ที่มาประกอบเข้า ซึ่งแยกมาจากโอกาสโลก ก็กลับไปรวมกับโอกาสโลกตามเดิม และเมื่อมีเหตุปัจจัยขึ้นอีกก็แยกมาประกอบกันเป็นสังขาร หรือสิ่งต่าง ๆ ขึ้นใหม่ แล้วก็สลายไปอีก

ธาตุต่าง ๆ ที่มาประกอบกันเป็นสังขาร เมื่อหมายถึงส่วนที่เป็นต้นเดิม จึงเป็นของที่ไม่ดับศูนย์หรือบพร่องไปข้างไหน ส่วนสรรพสังขารซึ่งรวมเรียกว่าสังขารโลกทุก ๆ อย่าง ทั้งที่เป็นของมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งเป็นประเภทที่มีใจครอง ทั้งประเภทที่ไม่มีใจครอง หรือทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ล้วนต้องเกิดดับเหมือนกันหมด

ปัญหาโลกแตก คิดไปทำไม ?

ได้มีภิกษุบ้าง ผู้อื่นบ้าง กราบทูลถามพระพุทธเจ้า ในปัญหาเรื่องโลก ว่ามีที่สิ้นสุดหรือไม่ เป็นต้น พระพุทธเจ้าไม่ตรัสพยากรณ์ เพราะเป็นเรื่องไม่บังเกิดประโยชน์อะไร ไม่ทำให้ใครซึ่งมาสนใจในเรื่องดังกล่าวเป็นคนดีขึ้นและพ้นจากความทุกข์ แต่พระองค์ได้ตรัสพยากรณ์ปัญหาที่ทุกคนเผชิญอยู่เฉพาะหน้า ซึ่งอาจจะรู้ อาจจะปฏิบัติให้เป็นคนดี และพ้นทุกข์ได้ทุก ๆ คน คือ ได้ทรงพยากรณ์ถึงความจริงในเรื่องทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ที่เรียกว่า *อริยสัจจ ๔*

ปัญหาเรื่องโลกอันไม่เป็นประโยชน์ในทางปฏิบัตินั้น พระพุทธเจ้าไม่ตรัสเลย มีเล่าไว้ในตำนานว่า

ภิกษุรูปหนึ่งซึ่งเคยเป็นพราหมณ์มาก่อน กราบทูลว่า ตนจะสึกถ้าไม่ทรงพยากรณ์ให้ฟัง พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า พระองค์ไม่ได้ทรงเชิญภิกษุนั้นมาบวช ทั้งไม่ได้ทรงรับรองว่า เมื่อบวชแล้วจะตรัสเรื่องนี้ ภิกษุนั้นขอมาบวชเอง

ปัญหาเรื่องโลกที่ไม่ตรัสพยากรณ์ดังกล่าวมานั้น ก็ทำนองปัญหาเรื่อง *กำเนิดโลก* หรือถ้าพูดตามความรู้ปัจจุบัน ก็เช่นปัญหาว่า โลกเริ่มหมุนรอบที่หนึ่งตั้งแต่เมื่อไร ? จะหมุนรอบสุดท้ายและหยุดหมุนเมื่อไร ? ถึงใครจะตอบได้ก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร สู้มาคิดในด้านเหตุผลเช่นอย่างแบบวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันไม่ได้ และเมื่อพบเหตุผลเช่นนั้นแล้ว ก็อาจตอบได้ตามเหตุผล เช่นตอบว่า เมื่อเหตุต่าง ๆ พร้อมกันเมื่อไร

ผลคือความหมุนของโลกก็เริ่มมีเมื่อนั้น และเมื่อเหตุเหล่านั้นสลายตัวเมื่อไร ผลดังกล่าว ก็หยุดเมื่อนั้น ฉะนั้น พระธรรมของพระพุทธเจ้าจึงถูกต้องอยู่ทุกกาลเทศะ

ในสมัยที่คนว่าโลกแบน อาทิตย์เดินรอบโลก และต่อมา คนรู้ว่าโลกกลม โลกหมุนรอบอาทิตย์ จนถึงปัจจุบันนี้ คนกำลังพยายามค้นคว้าติดต่อและเดินทางไป ยังโลกพระจันทร์^๑ โลกพระศุกร์ เป็นต้น หลักธรรมของพระพุทธเจ้า โดยเฉพาะหลัก อริยสัจจ์ ก็คงเป็นความจริงที่ถูกต้องใช้ได้อยู่ทุกสมัยที่ความคิดความรู้ของคนในทาง ต่าง ๆ คืบหน้าไป ทั้งเป็นความจริงของทุก ๆ โลก ไม่คับแคบอยู่เฉพาะสมัยนั้น ซึ่งมาถึงสมัยความรู้ของคนหันหลังให้เสียแล้ว และไม่คับแคบอยู่เฉพาะโลกนี้เท่านั้น แต่เป็นหลักแห่งสากลโลก

เหตุฉะนี้จึงมีคำแช่ซ้องพระพุทธเจ้าว่าทรงเป็น *สัมมาสัมพุทธโฆ* แปลว่า ผู้ตรัสรู้ ชอบเอง เพราะได้ทรงปฏิบัติค้นพบพระธรรมอย่างถูกต้องขึ้นด้วยพระองค์เอง และทรง ทราบหลักวิชาครูอย่างเอกอุ ทรงวางหลักศาสนาสั่งสอนให้โลกได้ทราบความจริง ซึ่งเป็นประโยชน์ช่วยคนปฏิบัติให้พ้นทุกข์ได้ทุกกาลสมัย

^๑ เรื่องนี้ทรงนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ ต่อมาอีก ๙ ปี นักบินอวกาศชุดแรกของสหรัฐอเมริกา จำนวน ๓ คน จึงได้นำยานอพอลโลลงไปบนดวงจันทร์เป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๑๒ เวลา ๐๓.๑๗ น. (ตามเวลาในประเทศไทย)

โลกร้อนเพราะตัณหาของคน

ภาวะการณ์ของโลกในปัจจุบันนี้เป็นที่หวาดเกรงกันโดยทั่วไปว่าจะเกิดสงคราม และถ้าเกิดสงครามขึ้น ก็จะทำให้ภัยมหาศาลแก่ชีวิตมนุษย์ รวมทั้งบ้านเมืองและสิ่งต่าง ๆ โดยที่ไม่มีใครอาจจะประมาณได้ เพราะในปัจจุบันนี้ ได้มีอาวุธอย่างร้ายแรง เช่น ระเบิดไฮโดรเจน เป็นเครื่องทำลายล้างกัน และยังมีจรวดที่เป็นพาหนะนำอาวุธไปทิ้งได้รอบโลก แต่ถ้าบุคคลผู้มีส่วนก่ออันตรายแก่โลกยังมีความหวาดเกรงและยังหาทางที่จะแก้ไขผ่อนคลายความตึงเครียดอยู่ อันตรายก็คงยังไม่เกิดขึ้นโดยง่าย

อันมูลเหตุที่ทำให้เกิดความตึงเครียดขึ้นนี้ โดยตรงที่สุดก็คือ *ตัณหา* ความทะยานอยากในจิตใจของบุคคล หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็ได้แก่ *โลภะ โทสะ โมหะ* กิเลสเหล่านี้เป็นไฟเผาโลกอยู่ทุกกาลสมัย และเป็นนายที่บงการมนุษย์ให้เบียดเบียนทำลายล้างกันและกัน แม้บุคคลจะมีอำนาจครอบงำผู้อื่นได้มากมาย แต่ก็ต้องเป็นทาสของตัณหา จึงได้ชวนชวายเป็นให้กำลังผู้อื่นลงไปให้ย่อยยับ โดยที่ไม่พยายามหักตัณหาในใจของตนเองลงไปเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงบก็เกิดขึ้นได้โดยยาก ยิ่งแก้ด้วยวิธีเพิ่มตัณหาให้แก่ตนและหักล้างผู้อื่นให้จำยอม ก็ยิ่งเพิ่มความไม่สงบ เพราะไม่มีใครที่จะยินยอมแก่กัน ต้องพากันพยายามป้องกันตน หรือคิดหักล้างเป็นการตอบแทนกัน อยู่ตลอดเวลา

พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบ วิธีแก้ความไม่สงบของโลกต่าง ๆ และได้ทรงปฏิบัติ เป็นการแก้ที่พระองค์เองก่อน คือ ได้ทรงหักตัณหา ได้ทรงหักโลภะ หรือราคะ และโทสะ โมหะในพระองค์ได้หมดสิ้น จึงไม่ทรงมีกิเลสที่จะทำให้ก่อกรรมหักล้างใคร ๆ ในโลก ทรงมีแต่พระมหากรุณาประทานธรรม เป็นเครื่องหักล้างกิเลส เพื่อความสุขสงบของโลกโดยส่วนเดียว ฉะนั้น จึงได้พระนามว่า “ภควา” ซึ่งมีความหมายอย่างหนึ่งว่า ได้ทรงทำการหักกิเลส หรือมีการหักกิเลส

การหักกิเลสในจิตใจตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น เป็นวิธีเดียวที่จะแก้ความไม่สงบต่าง ๆ ของแต่ละเฉพาะบุคคล และของส่วนรวมตลอดไปจนถึงของโลก แต่ก็จะต้องถอน ตะปูที่ตรึงใจ ๕ อย่าง คือ

๑. ความสงสัยลังเล ไม่เชื่อไม่เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า
๒. ความสงสัยลังเล ไม่เชื่อไม่เลื่อมใสในพระธรรม
๓. ความสงสัยลังเล ไม่เชื่อไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์
๔. ความสงสัยลังเล ไม่เชื่อไม่เลื่อมใสในสิกขา คือการสำเนียงปฏิบัติตามพระธรรม
๕. ความมีจิตโกรธแค้นเกลียดชังบุคคลผู้ประพฤติธรรม เพราะไม่นิยมนับถือธรรม

พระเจ้าอโศก ซึ่งเป็นมหาราชพระองค์หนึ่งของประเทศอินเดียในสมัยโบราณ ได้ทรงแผ่อำนาจด้วยแสนยานุภาพ ทำลายล้างชีวิตมนุษย์ลงเป็นอันมาก แต่ภายหลังทรงนับถือพระพุทธศาสนา จึงทรงเปลี่ยนมาแผ่พระธรรมออกไปอย่างกว้างขวาง ตลอดถึงนานาประเทศ ยังให้เกิดความสุขสงบขึ้นอย่างกว้างขวางและยั่งยืน

ฉะนั้น พระศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้หักกิเลสและทรงสอนให้หักกิเลสนี้เท่านั้น จะพึงช่วยโลกให้สงบสุขได้

ใจต่างผิวจึงทำให้โลกแบ่งแยก

คนในส่วนต่าง ๆ ของโลก มี*วรรณะ* คือผิวต่างกัน เช่น ผิวดำ ผิวขาว ผิวเหลือง และมีการถือผิวกัน เช่น คนผิวขาวดูหมิ่นเหยียดหยามคนผิวดำ ทั้งในปัจจุบันนี้ ซึ่งต้องการให้ทุก ๆ คน ทุก ๆ ผิวมีสิทธิแห่งความเป็นมนุษย์เสมอกันก็ยังมีข่าวว่าได้มีการรังเกียจผิวแม้ในประเทศที่เจริญ นอกจากนี้ ในบางประเทศ เช่น ในชมพูทวีปสมัยโบราณ (คือ อินเดีย ปากีสถานในปัจจุบัน) ก็ได้มีการแบ่งวรรณะเป็นอันมาก ในปัจจุบันนี้ แม้จะต้องการไม่ให้เกิดการถือผิวกาย ก็มี *การแบ่งผิวทางการเมือง* เกิดขึ้นแทนอย่างรุนแรง

การถือผิวต่าง ๆ นี้ ถ้ามีมูลเหตุเกิดจากผิวกายเพียงอย่างเดียวก็แก้ได้ง่าย แต่ถ้ามีมูลเหตุเกิดจากกิเลสในใจของคน เช่น *อหังการ* (การทำให้เป็นเรา เช่นว่าเราต้องใหญ่โต ช่มผู้อื่นลงให้ได้) ก็เป็นสิ่งที่แก้ยาก ฉะนั้น *ผิวของใจนี้แหละ จึงสำคัญกว่าผิวกาย* เมื่อผิวของใจเป็นอย่างใด ก็แสดงออกมาเป็นอย่างนั้น เป็นดังนี้เหมือนกันแก่คนทุกชาติชั้นวรรณะ

พระพุทธเจ้าได้ทรงแบ่งบุคคลในโลกออก ๖ จำพวก ตามสีผิวของใจ *พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว* ได้โปรดฯ ให้เขียนเป็นภาพอธิบายความหมายไว้ที่ต้นเสาในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร ดังนี้

๑. *กัณหาภิกษาคติ* ชาตินคนดำ คือคนใจหายบช้าทารุณ เช่น พรานใจบาบต่าง ๆ (ตลอดถึงล่า ฆ่าสัตว์เล่นเป็นการสนุก)

๒. *নীลาภิกษาคติ* ชาตินคนเขียว คือคนที่มีใจประกอบด้วยยุดิธรรมมากขึ้น เช่น พิจารณาก่อนจึงนำตัวไปลงโทษ

๓. *โลหิตาภิกษาคติ* ชาตินคนสีเลือด คือ คนที่มีจิตใจสูงขึ้น ใฝ่หาศาสนาที่ถูกต้อง เหมือนดั่งกษัตริย์ พราหมณ์ พ่อค้า คนรับใช้ กำลังเดินไปเฝ้าพระพุทธเจ้า

๔. *หลิทาภิกษาคติ* ชาตินคนเหลือง คือ คนที่มีจิตใจบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น เช่น ผู้มีศีลธรรม เปรียบเหมือนอย่างคนนุ่งขาวห่มขาว หรืออุบาสกอุบาสิกา

๕. *สุกกาภิกษาคติ* ชาตินคนขาว คือ คนที่มุ่งปฏิบัติให้ละเอียดยิ่งขึ้นกว่าคฤหัสถ์เหมือนอย่างพระภิกษุสงฆ์ฤๅษี หรือนักบวชผู้ปฏิบัติชอบทั่วไป

๖. *ปรมสุกกาภิกษาคติ* ชาตินคนขาวอย่างยิ่ง คือ ท่านผู้บริสุทธิ์ทั้งหมด ได้แก่ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย

รวมเรียกว่า *ฉฬภิกษาคติ* อภิกษาคติ ๖ ย่นลงเป็น ๓ คือ

๑. *กัณหา* คนดำ ได้แก่ คนชั่วโดยส่วนเดียว

๒. *กัณหาสุกกา* คนดำ ๆ ขาว ๆ ได้แก่ คนทำชั่วบ้าง ดีบ้าง

๓. *สุกกา* คนขาว ได้แก่ คนที่บริสุทธิ์โดยส่วนเดียว

คนสามัญทั่วไปอยู่ในประเภท ๒ แต่บางคนขาวแล้วค่อย ๆ ดำ เป็นคนตันตรงปลายคด บางคนดำแล้วค่อย ๆ ขาว เป็นคนตันคดปลายตรง พระพุทธเจ้าได้ทรงอบรมพระบารมีสูงขึ้นโดยลำดับ จึงได้ทรงเปลี่ยนผิวของใจให้สูงขึ้น จนถึงขาวอย่างยิ่งจะเรียกว่าลอกผิวออกหมดก็ได้ เพราะว่าขาวอย่างยี่งนั้นไม่ควรนับว่าเป็นสีอะไร

ถ้ารู้จักโลกชีวิตจะไม่แปรปรวน

ประวัติศาสตร์ ได้สอนให้รู้ความเกิด ความเจริญ และความเสื่อมของชาติ และบุคคลต่าง ๆ ในอดีตที่สืบมาจนถึงปัจจุบัน คราวนี้กลับมานึกถึงประวัติชีวิต ทุก ๆ คนมีชีวิตดำเนินมาถึงปัจจุบันเหมือนหนึ่งได้ยืนอยู่ในจุดปัจจุบันของชีวิต เมื่อระลึกย้อนไปในอดีตก็จะเห็นว่าชีวิตได้ผ่านเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมาย ถ้าเป็นเด็ก ก็อาจจะยังผ่านมาน้อยเพราะเป็นระยะตั้งต้น ซึ่งกำลังจะเริ่มเจริญ ถ้าเป็นผู้ใหญ่ก็ย่อมจะต้องผ่านมามาก เหตุการณ์เหล่านี้เมื่อสรุปลงแล้วก็ได้แก่ *โลกธรรม* (ธรรมคือเรื่องสำหรับโลก) ต่าง ๆ ได้แก่ ลาภ ความเสื่อมลาภ ยศ ความเสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข ทุกข์

โลกธรรมเหล่านี้ เป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนาก็มี ไม่น่าปรารถนาก็มี แต่ทุก ๆ คนก็ต้องประสบมาโดยลำดับ แม้ในชีวิตปัจจุบันทุก ๆ คนก็กำลังประสบอยู่ คือกำลังประสบในส่วนได้ (ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข) บ้าง ในส่วนเสีย (ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์) บ้าง ในชีวิตอนาคตก็ต้องประสบเช่นเดียวกัน ฉะนั้น ทุก ๆ คนจึง ย่อมต้องส่องไฟบ้าง เสร้าหมองบ้างอยู่ตลอดเวลา และบางคนเมื่อได้หรือเมื่อขึ้น ก็มัวเมาโลดขึ้นไปอย่างลืမ်ตัว เมื่อเสียหรือเมื่อตกก็เหมือนตกเหว คือรู้สึกว่าจะตกเอาจริง ๆ ถึงตายหรือเกือบตาย

นึกถึงคนไข้ พรอทกฐิตขึ้นฉูดลงแสดงว่าไข้หนักน่าอันตราย คนที่มีจิตใจขึ้นลง เพราะโลกธรรมก็เช่นเดียวกัน เว้นไว้แต่ผู้ที่ได้สดับธรรมของพระพุทธเจ้า และรักษา

จิตใจไว้ได้ไม่ให้หวั่นไหวไปตามโลกธรรมจนเกินสมควร ถึงจะหวั่นไหวไปบ้าง เหมือน
 อย่างเป็นใช้ธรรมดาก็ยังไม่เป็นไร

พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้โลกธรรมคือเรื่องของโลกตามเป็นจริง ว่าเป็นสิ่งที่พึงเกิด
 แก่บุคคลทุกทั่วหน้า แม้พระอรหันต์ก็ไม่พ้นไปจากโลกธรรม ดังเช่นพระพุทธองค์เอง
 บางคราวก็ถูกพวกมิชฌาทิฏฐิด่าว่ากล่าวหาต่าง ๆ แต่พระพุทธองค์ได้ทรงเห็นตระหนก
 ในความเป็นจริงของโลกธรรมว่าล้วนเป็นเรื่องที่ไม่เที่ยงไม่ยั่งยืนมีความแปรปรวนไป
 เป็นธรรมดา จึงไม่ทรงข้องติดอยู่ในโลกธรรมทุกอย่าง และโลกธรรมทุกอย่างก็ไม่
 ครอบงำพระทัยพระองค์ได้ พระอรหันต์ทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน ทั้งทรงสั่งสอนให้
 ทุก ๆ คนทราบตระหนกว่าเรื่องทั้งหลายที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต ทั้งที่น่าปรารถนาและ
 ไม่น่าปรารถนา เป็นโลกธรรม ซึ่งอาจครอบงำใจของคนเขลา เพราะทำให้ฉุดขึ้น
 ฉุดลง ผลก็คือต้องเสียหายเพราะโลกธรรมทั้งขึ้นทั้งลง แต่ไม่อาจครอบงำใจของผู้มี
 สติรู้เห็นตามเป็นจริงได้

ความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์ส่วนตัวและ
 ส่วนรวม ตลอดถึงที่เรียกว่าเหตุการณ์ของโลกได้เกิดขึ้น บางทีก็รวดเร็วอย่างไม่นึก
 ถึงกับทำให้คนทั้งปวงพากันตะลึงงันก็มี เหตุการณ์ในวันนี้เป็นอย่างนี้ แต่วันพรุ่งนี้เล่า
 ยากที่จะคาดว่าจะเป็นอย่างไร วันนี้อยู่ดี ๆ พรุ่งนี้มีข่าวออกมาว่าสิ้นชีพเสียแล้ว
 ก็มี เมื่อวานนี้ระเบิดกันตุมตามอยู่ วันนี้ประกาศออกไปว่าหยุดระเบิดส่วนใหญ่ก็มี
 วันพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไรอีกก็ยากที่จะทราบ

ความเปลี่ยนแปลงของโลกดังนี้ ผู้ที่ศึกษาธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมไม่เห็น
 เป็นของแปลก ถ้าโลกจักหยุดเปลี่ยนแปลงนั้นแหละจึงจะแปลก ซึ่งไม่เป็นฐานะที่จะ
 มีได้ เพราะขึ้นชื่อว่าโลกแล้วต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

ที่เรียกว่า *ความเปลี่ยนแปลง* นั้น คือ เหตุการณ์อย่างหนึ่งดับไป เหตุการณ์
 อีกอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้นแทน ฉะนั้น ความเปลี่ยนแปลงก็คือ ความดับ-เกิด หรือ
 ความเกิด-ดับ ของสิ่งทั้งหลาย นี้เป็นวิบากคือเป็นผล ถ้าเป็นผลที่เกิดขึ้นตาม
 ธรรมชาติ ก็มีคำเรียกว่า *ปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ* ซึ่งจะยกไว้ไม่พูดถึงในที่นี้
 จะพูดถึงแต่ที่เกี่ยวข้องกับบุคคล คือที่บุคคลก่อขึ้นเอง

อันเหตุการณ์ที่คนก่อให้เกิดขึ้นนั้น นับว่าเป็น *กรรมของคน* หมายความว่า การที่คนทำขึ้น ไม่ใช่หมายความว่า กรรมเก่าอะไรที่ไม่รู้ กรรมคือการที่ทำที่รู้ ๆ อยู่แหละ เมื่อก่อขึ้นด้วยกิเลสก็เป็นเหตุทำลายล้าง แต่เมื่อก่อขึ้นด้วยธรรม ก็เป็นเหตุเกื้อกูลให้เกิดความสุข เหตุการณ์ส่วนใหญ่ของโลกนั้นมีขึ้นด้วยกิเลส หรือกรรมของคนไม่มากคนนัก แต่มีผลถึงคนทั้งปวงมากมาย

ถ้าจะถามว่า กิเลสซึ่งนับว่าธรรมกับธรรมนั้นก่อให้เกิดเหตุการณ์ต่างกันตรงกันข้าม ใคร ๆ ก็น่าจะมองเห็น แต่ใจจริงยังใช้กิเลสกันอยู่ ? พระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น ๆ จะช่วยให้คนใช้ธรรมกันให้มากกว่านี้มิได้หรือ ?

ถ้ามีคำถามมาดังนี้ก็น่าจะมีคำถามย้อนไปบ้างว่า เมื่อเป็นสิ่งที่น่ามองเห็นกันง่าย ดั่งนั้น ทำไมใคร ๆ จึงไม่สนใจที่จะปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้ากันให้มากขึ้นเล่า ?

พระพุทธศาสนาพร้อมที่จะช่วยทุก ๆ คนอยู่ทุกขณะ แต่เมื่อใครปิดประตูใจ ไม่เปิดรับธรรม พระพุทธศาสนาก็เข้าไปช่วยไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ โลกจึงต้องปราบกันลงไปด้วยกำลังต่าง ๆ แม้ฝ่ายถูกก็ต้องใช้กำลังแก้ฝ่ายผิด นับว่าเป็นเรื่องของโลก ซึ่งมีวุ่นวายมีสงบสลับกันไป

และมนุษย์เรานั้นแม้มีกำลังกายด้อยกว่าช้างม้าเป็นต้น แต่มีกำลังปัญญาสูงกว่า กำลังปัญญานี้เองที่สร้างแสนยานุภาพได้ยิ่งใหญ่ ทั้งสร้างระบอบธรรมอย่างพิเศษขึ้นด้วย ฉะนั้น ในขณะที่มีจิตใจได้สำนึกได้สติขึ้น แม้จะหลังที่ตีกันมาพักใหญ่แล้ว ก็จะเป็นโอกาสที่มีปัญญามองเห็นธรรม และกลับมาใช้ธรรม สร้างความเจริญและความสุขกันต่อไป

ชีวทัศน์ของพระพุทธเจ้า

ชีวิตคืออะไร ?

อริยสัจจ์ ของพระพุทธเจ้าคือเหตุผลที่แท้จริงของชีวิต พระองค์ได้ทรงรู้เป็น อย่างดีนำหน้าคนอื่นทั้งหมดในสมัยเดียวกันและแม้ในสมัยต่อมา ดังจะพึงเห็นได้ว่า เมื่อมนุษย์ได้ประสบผลต่าง ๆ ในโลก โดยมากเห็นว่าเกิดจากเทวบันดาลให้เป็นไป เช่น เมื่อฝนตก ก็เข้าใจว่ามีเทวดาให้ฝน หรือมีนาคให้น้ำ เมื่อฟ้าผ่าก็มีรามสูร ขว้างขวาน เมื่อคนได้ประสบผลดีผลร้าย ก็เพราะมีเทวดาคอยให้ดีให้ร้าย ตลอดจน ถึงโลกทั้งหมดก็มีเทวดาสราง น่าจะเรียกว่าเป็น *ยุคเทวดาศาสตร์*

ครั้นถึง *สมัยวิทยาศาสตร์* ดังในบัดนี้ ก็เป็นที่เปิดเผยแล้วว่า ผลต่าง ๆ ในโลกเกิดมาจากเหตุอะไร เช่น ฝนตกเพราะอะไร ฟ้าผ่าเพราะอะไร ความดำรินึกคิด และความเห็นในสมัยเทวดาศาสตร์ที่เข้าใจกันว่าถูกก็กลายเป็นผิดไป เพราะผลทั้งหลาย เหล่านั้นเกิดจากเหตุในโลกนี้เอง ดังที่ได้ค้นพบขึ้นโดยลำดับ มิได้เกิดจากเทวดาที่เหนื ม้เหตุผลของชีวิตก็เช่นเดียวกัน คือ ผลที่เกิดแก่ชีวิตก็เกิดจากเหตุซึ่งมีอยู่ในชีวิตนี้ มิใช่เกิดจากเหตุข้างนอกชีวิต

พระพุทธเจ้าได้ทรงสรุปผลทั้งปวงของชีวิตลงในคำว่า *ทุกข์* คำเดียว และทรง แสดงว่า เกิดจากเหตุคือตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากของจิตใจ ซึ่งมีอยู่ในชีวิตนี้ ทุกคนพิสุจน์ดูได้ที่จิตใจของตนเอง เกิดตัณหาขึ้นเมื่อใดก็เป็นทุกข์เมื่อนั้น และข้อที่ วิเศษก็คือ *ทรงพบทางดับทุกข์ของชีวิตได้อย่างเด็ดขาด* ได้ทรงปฏิบัติจนดับทุกข์ของ

ชีวิตได้ คือ ทรงดับตัณหาในจิตใจของพระองค์เองได้ จึงทรงสิ้นทุกข์ทั้งหมด และได้ทรงสั่งสอน แสดงทางปฏิบัติที่เป็นเหตุให้ถึงความดับทุกข์ดังกล่าวไว้ คือ *มรรคมืองค์แปด* เพื่อให้คนที่ปรารถนาจะดับความทุกข์ของชีวิตปฏิบัติตาม แต่ทุก ๆ คนต้องปฏิบัติเอาด้วยตนเอง คนอื่นจะบันดาลให้ไม่ได้ ความดับทุกข์ซึ่งเป็นผลและทางปฏิบัติ ซึ่งเป็นเหตุก็มีอยู่ในชีวิตนี้ ฉะนั้น *เหตุผลในอริยสัจ* จึงเป็นวิทยาศาสตร์ของชีวิตที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ผู้ขึ้นมาในยุคเวทาดาศาสตร์อย่างน่าอัศจรรย์

ความรู้ของมนุษย์ยิ่งเจริญก็ยิ่งจะเห็นจริงกับหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ทั้งยิ่งจะสนับสนุนว่าสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ ซึ่งประมวลกันเป็นองค์ความรู้ของพระพุทธเจ้านั้น ไม่อาจที่จะปฏิวัติคือเปลี่ยนแปลงได้ทุกกาลสมัย เป็นอกาลิก ไม่ประกอบด้วยกาล เพราะเป็นความจริงที่แน่แท้คงตัวตลอดไป

พระพุทธเจ้าได้ทรงมองเห็นทะลุ *มายาของโลก* เข้าไปพบสัจจะคือความจริง จึงทรงรู้ประจักษ์ *ความจริงของโลก* โดยเฉพาะคือชีวิตนี้ จึงได้ตรัสสรุปลงในทุกขสัจจะ ซึ่งหมายความว่า *มีความจริงอยู่เพียงอย่างเดียวคือทุกข์*

แต่คำว่า *ทุกข์* นี้ เมื่อใครได้ยินก็มักจะกลัว เพราะเข้าใจว่า คือความเดือดร้อน ไม่สบายต่าง ๆ ซึ่งก็เป็นความจริงตามความหมายสามัญ คือเป็น *สามัญสัจจะ* ส่วนที่เป็น *อริยสัจจะ* หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มีสภาพเปลี่ยนแปลงไป

ทุก ๆ อย่างมีกาลเวลา (*time*) แม้ตัวโลกเอง ตลอดถึงดวงอาทิตย์ดวงจันทร์ เป็นต้น ก็มีกาลเวลาของตน คือต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย จนถึงจะต้องดับสูญในที่สุด พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสไว้ว่า *กาลโล ชลติ ภูตานิ สพพาเนว สหุตตนา กาลกิญภูตตะ* (คือผู้เป็นหรือสิ่งที่เป็นขึ้น *Beings*) ทั้งหมดกับทั้งตัวกาลเอง นี้เป็นลักษณะของทุกข์ที่เป็นอริยสัจจะของพระพุทธเจ้า

นอกจากนี้ยังแสดงเป็น *วิฆวาทะ* (กล่าวจำแนก) คือแสดงถึงสิ่งที่รวมและสิ่งที่แยก แสดงถึงการรวมและการแยก ยกตัวอย่างในด้านวัตถุ ทุกอย่างเป็นสิ่งรวม (*สังขาร*) ซึ่งอาจแยกออกเป็นสิ่งแยกต่าง ๆ (*ธาตุ*) ได้ คือ สิ่งแยกเหล่านั้นเองมารวมกันเข้าเป็นวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่ง

วิทยาศาสตร์ในบัดนี้ก็แสดงเช่นนี้ เพราะได้ค้นพบสิ่งแยกย่อยออกไป จนถึง *ปรมาณู* (Atom) แม้อณุนั้นก็ยังเป็นสิ่งรวมซึ่งประกอบขึ้นด้วยสิ่งแยกต่าง ๆ อีก ทุก ๆ สิ่งนั้นก็ยังมีลักษณะไม่อยู่นิ่ง จึงรวมอยู่ในลักษณะของทุกซ์ซึ่งเป็นอริยสัจของ พระพุทธเจ้า *ข้อวิเศษ* คือ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้จนถึงวิธีแยกจิตออกจากทุกซ์ และ ทรงแยกออกได้จริง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้วิธีหนึ่งว่า ให้พิจารณาแยกสิ่งทั้งปวงออกเป็นธาตุ ต่าง ๆ เมื่อแยกออกได้จริง ๆ ก็จะทำให้เห็นว่าไม่มีสิ่งอะไรซึ่งเป็นอย่างนั้นอย่างนี้จริง ๆ เลย เหมือนอย่างต้นไม้ซึ่งเป็นสิ่งรวมอย่างหนึ่ง เมื่อดูลงไปว่าต้นไม้อยู่ที่ไหน ดูแยกออกไป ๆ ก็จะไม่พบว่าอะไรเป็นต้นไม้ มีแต่สิ่งที่แยกทั้งนั้น ยิ่งแยกออกไปก็ยังไม่พบอะไร กลายเป็นความว่าง ได้ตรัสสอนมาจนผู้หนึ่งไว้ว่า

สุญญโต โลกํ อเวกขสฺสุ โมฆราช สทา สโต

ดูก่อนโมฆราช เธอจงมีสติพิจารณาเห็นโลกเป็นของว่างทุกเมื่อเกิด

มนุษย์สร้างกรรม กรรมสร้างชีวิต

ทุก ๆ คนที่เกิดมา ทางร่างกายภายนอกย่อมมีมารดา บิดาเป็นแดนเกิด เช่นที่เรียกว่า *ชนกชนนี* แปลว่าผู้ให้เกิด แต่เมื่อแสดงทางหลักกรรมภายในกรรมที่ทำไว้นั้นเองเป็นชนกชนนีของตน คือมีกรรมเป็นกำเนิดก่อให้เกิดขึ้นมา *ตนเองเป็นผู้สร้างกรรมของตน* จึงชื่อว่าเป็นผู้สร้างตนขึ้นเอง คือเป็นผู้สร้างชาติ อันได้แก่ ความเกิดให้แก่ตน ไม่มีใครอื่นมาเป็นผู้สร้างให้ ส่วนทางร่างกายก็สืบเชื้อสายไปตามเรื่อง

แม้การสืบพงศ์พันธุ์ต่อไปก็เช่นเดียวกัน เมื่อกล่าวทางร่างกายภายนอก บุคคลก็เป็นมารดาบิดายังบุตรธิดาให้เกิดสืบต่อไป ส่วนในทางหลักกรรมภายในกรรมนั้นเอง เป็นเผ่าพันธุ์ ซึ่งบุคคลจะต้องเป็นผู้สืบต่อไป จึงเท่ากับว่า *ตนเองนั้นแหละเป็นพ่อแม่ของตนเอง* และตนเองนั้นแหละเป็นลูกของตนเอง สืบต่อไปเป็นบุคคลเดียวกันเอง ตลอดสาย เพราะมีกรรมเป็นผู้อำนวยให้เป็นไปเป็นช่วง ๆ และช่วงไหนจะสมมติเรียกว่าอะไร เป็นการเปรียบเทียบ ก็สุดแต่จะว่า

รวมความว่า *ทุก ๆ คนต้องพึงพาอาศัยกรรมเป็นไปทั้งนั้น ทั้งกรรมดีทั้งกรรมชั่ว* พึ่งกรรมดีให้พาไป คือ กรรมดีนำให้ได้รับความสุขต่าง ๆ พึ่งกรรมชั่วให้พาไป คือกรรมช่วนำให้ประสบความทุกข์ต่าง ๆ ในภายนอกอาจต้องพึ่งพาอาศัยบุคคลเป็นต้น แต่ในภายในต้องอาศัยกรรม ยืน เดิน นั่ง นอน อยู่กับกรรม ดังจะพึงเห็นได้ว่า กรรมนั้นเองทำให้บุคคล มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน ในฝ่ายชั่ว เช่นเรียกว่าโจร เพราะโจรกรรม เรียกว่าคนชั่วต่าง ๆ ก็เพราะกรรมชั่วต่าง ๆ ในฝ่ายดี เช่นเรียกว่า

คนดี เพราะบุญกรรมในฝ่ายที่เป็นกลาง ๆ เกี่ยวแก่อาชีพต่าง ๆ เช่นเรียกว่าแพทย์ ก็เพราะเวชกรรม เรียกว่า พ้อคำ ก็เพราะพาณิชยกรรม เรียกว่าชาวนา ก็เพราะ กสิกรรม บุคคลทุกจำพวกเหล่านี้จะไปในที่ไหน อยู่ในอิริยาบถอะไร ก็คงเรียกชื่อ อย่างนั้น จึงเกาะไปกับกรรมดีบ้าง ชั่วบ้าง และได้รับผลของกรรมนั้นอยู่เสมอ ดังที่ ท่านสอนให้พิจารณาเนื่อง ๆ ว่า เราจักทำกรรมอันใดไว้ดีหรือชั่ว จักเป็นทายาท รับผลของกรรมนั้น.

ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ทุก ๆ คนพิจารณาให้ทราบหลักกรรมดังกล่าว เนื่อง ๆ เพื่อเป็นผู้ไม่ประมาท พยายามละกรรมที่ชั่ว ประกอบแต่กรรมที่ดี เพราะ ทุก ๆ คนสามารถละกรรมที่ชั่ว ประกอบกรรมที่ดีได้ การที่ยังปฏิบัติดังกล่าวไม่ได้ ก็เพราะยังประมาท มิได้พิจารณาให้รู้ตระหนักในหลักกรรม และไม่เชื่อกรรม ไม่เชื่อ ผลของกรรม ไม่เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน ต่อเมื่อเป็นผู้ไม่ประมาท และมีศรัทธาความเชื่อดังกล่าว จึงจะละกรรมชั่ว ทำกรรมดีได้ตามสมควร

พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบว่า สัตว์เป็นไปตามกรรม คือทรงเห็นสัตว์ทั้งหลาย จุดที่อยู่ อุบัติอยู่ เข้าถึงผลต่าง ๆ กัน ตามกรรม ด้วยจักขุอันเป็นทิพย์ หมดจด ล่วงของมนุษย์ ว่าสัตว์ผู้ประกอบด้วยกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ดำว่าพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือกรรมของมิจฉาทิฎฐิ สัตว์เหล่านั้น กายแตกทำลายตายไปแล้ว เข้าถึงอบาย หุคติ วินิบาต นิรยะ ส่วนสัตว์ผู้ประกอบด้วยกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต ไม่ดำ่ว่าพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ สมาทาน กรรมของสัมมาทิฎฐิ สัตว์เหล่านั้นกายแตกทำลายตายไปแล้ว เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

แสดงว่า พระตถาคตเจ้าได้ทรงมีพระญาณเห็นสัตว์ทั้งหลายจืดคือเคลื่อน จากภพชาติหนึ่ง ๆ อุบัติคือเข้าถึงภพ ชาติหนึ่ง ๆ ต่าง ๆ กัน คือ เลว ได้แก่ มีชาติตระกูล โภคะ สชาติปัญญา เป็นต้น ต่ำทราวม ดีก็ตรงกันข้าม มีวรรณะดี ได้แก่ มีวรรณะดีผิวพรรณที่น่าปรารถนาพอใจ มีวรรณะชั่ว ก็ตรงกันข้าม เป็นสุคตะ ไปดี ได้แก่ มั่งมีทรัพย์มาก เป็นหุคตะไปชั่ว ได้แก่ ชัดสนจนทรัพย์ต่าง ๆ กันตามกรรมที่ ตนเองได้ทำไว้

ความเคลื่อนไหว เรียกตามศัพท์ว่า จุติ ความเข้าถึง เรียกตามศัพท์ว่า อุปบัติ ใช้แทนคำว่า ตาย เกิด ทุก ๆ คนซึ่งยังต้องตายเกิด เรียกว่า สัตว์ แปลว่า ผู้ซึ่ง ผู้ติด เพราะยังไม่หลุดไปจากวัฏฏะ คือ วนเวียนเกิดเวียนตาย

เมื่อสัตว์ตาย ร่างกายเป็นผู้ตาย แต่สัตว์เป็นผู้จุติ คือ เคลื่อนออกไปจากร่างกายที่ตายนั้น ไปอุปบัติคือเข้าถึงร่างกายใหม่ ความก่อเกิดแห่งร่างกายใหม่ เรียกว่า เกิด ฉะนั้น ตายเกิดจึงเป็นคำที่ใช้สำหรับร่างกาย และความเกิดของร่างกายนี้เอง ต้องมีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เป็นไปตามพงศ์พันธุ์ และตามธรรมชาติของกาย ซึ่งประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ ตลอดไปจนตาย

ส่วนความอุปบัติจนถึงจุติของสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นแดนเกิด กรรมจึงเป็นชนกชนนีของสัตว์ทั้งหลาย เมื่อพูดโดยฐานเป็นการก (ผู้ทำ) ก็ต้องว่า สัตว์นั่นเอง เป็นชนกชนนีของตัวเอง ทั้งจะต้องเป็นบุตรธิดาของตนเองสืบ ๆ ต่อไป ดังกล่าวแล้ว

พิจารณาดูที่ตนเองในบัดนี้ จะเห็นว่า กายของเรามีอยู่ส่วนหนึ่ง ตัวของเรา มีอยู่ส่วนหนึ่ง กายของเรามีความเป็นไป ในทางหนึ่ง ตัวของเราอีกทางหนึ่ง ความเป็นไปของกาย เช่น ต้องบริโภค ต้องถ่าย ต้องเปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่เกิดจนถึงตาย ความเป็นไปของตัวเราเกี่ยวแก่จิตใจ ต้องเล่าเรียนศึกษา ต้องทำงาน ไม่ค่อยจะรู้สึก ว่าแก่ว่าตาย เพราะมักจะประมาท เหมือนไม่แก่ไม่ตาย และไม่ค่อยจะยอมรับรู้ ความแก่ของร่างกาย เข้าคำว่า ร่างกายจะแก่ก็แก่ไป แต่ใจไม่แก่

รวมความแล้ว ความเป็นไปของตัวเราในปัจจุบันเกี่ยวกับกรรมคือเจตนาของเราเอง เจตนากรรมนี้เป็นผู้บังคับบัญชาตัวเราให้ทำอย่างไร เพราะเมื่อมีเจตนาแล้ว จึงทำกายกรรม วาจากรรม มโนกรรมต่าง ๆ ทั้งในทางดี ทั้งในทางชั่ว

ความอับความสว่างของชีวิต

อันความดีและความชั่วนี้ มีลักษณะพร้อมทั้งผลต่างกัน เมื่อเป็นความดีจริง ถึงใครจะพยายามเปลี่ยนแปลงให้เป็นความชั่ว ก็ไม่อาจทำได้ คงเป็นความดีอยู่นั่นเอง แม้ความชั่วก็เหมือนกัน เมื่อเป็นความชั่วจริง ก็คงเป็นความชัวยู้นั่นเอง ไม่มีใครสามารถจะกลับกลายเป็นความดีไปได้ ส่วนความอ้ำเอาเอง และความเข้าใจของคน ก็เป็นเพียงความอ้ำเอาหรือความเข้าใจเท่านั้น แม้จะทำให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ได้บ้าง เช่น การใส่ความ การยกยอโดยไม่เป็นจริง ก็ไม่ใช่ผลของความดีหรือความชั่วนั้นโดยตรง

ผลของความดีหรือความชั่วนั้น จะต้องมาถึงในเมื่อถึงโอกาส เพราะการให้ผลของความดีหรือความชั่วก็มีเวลาเหมือนวันคืน เมื่อยังเป็นเวลากลางวัน จะเร่งให้เป็นกลางคืนสักเท่าไร ก็คงเป็นไปไม่ได้ จนกว่าจะถึงเวลาสิ้นวัน เวลากลางคืนก็มาถึงเข้าเอง แม้ในเวลากลางคืนก็เหมือนกัน จะเร่งให้เป็นกลางวันสักเท่าไรก็เป็นไม่ได้ จนกว่าจะสิ้นคืนแล้ว กลางวันก็เริ่มขึ้นเอง เวลาที่ความดีให้ผลเหมือนกลางวัน เวลาที่ความชั่วให้ผลเหมือนกลางคืน

ฉะนั้น บุคคลในโลกนี้ เมื่ออยู่ในระยะเวลาที่ความดีให้ผล ก็มีชีวิตสว่างไสวรุ่งเรือง แม้จะทำความชั่วในระหว่างนั้น ก็ยังสว่างไสวอยู่ก่อน จนกว่าจะถึงกาลของความชั่วให้ผล แต่เมื่ออยู่ในระยะเวลาที่ความชั่วให้ผล ชีวิตก็อับแสงเศร้าหมอง ถึงจะทำความดีในระหว่างนั้น ก็ยังอับแสงต่อไปจนกว่าจะถึงกาลแห่งความดีให้ผล

เหตุฉะนั้น บุคคลบางคนหรือบางพวก ผู้ไม่มีศรัทธาในกรรมหรือผลของกรรม จึงมักมีความเห็นเลือนลนไปตามผลต่าง ๆ ที่เห็นจำเพาะหน้า เห็นอย่างไรก็พูดอย่างนั้น เป็นต้นว่า เห็นบางคนทำดีและได้รับผลดี ก็พูดว่าทำดีได้ดี เห็นบางคนทำชั่วแต่ได้รับผลดี ก็พูดว่าทำชั่วได้ดี เห็นบางคนทำชั่วและได้รับผลชั่ว ก็พูดว่าทำชั่วได้ชั่ว เห็นบางคนทำดีแต่ได้รับผลชั่ว ก็พูดว่าทำดีได้ชั่ว คนมิใช่น้อยพูดเลือนลนไปตามที่ได้เห็น จำเพาะหน้าอย่างนี้ เพราะไม่ทราบหรือไม่เชื่อในกฎของกรรม อันเกี่ยวกับกาลกำหนด เหมือนอย่างวันคืนดังกล่าว ฉะนั้น เมื่อมีความรู้หรือความเชื่อในกฎของกรรม ก็จักกล่าวอย่างแน่นอนไม่เลือนลนว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

ความดีความชั่ว มีความคงตัวตามประเภทของตนดังกล่าว จึงเรียกว่า ธรรม เพราะ ธรรม แปลว่า สภาพที่ทรงอยู่หรือทรงไว้ และความดีที่ทรงตัวเป็นความดี ไม่กลับกลายเป็นความชั่ว จึงเรียกว่า กุศลธรรม หรือ ธรรม เจย ๆ ส่วนความชั่ว ก็ทรงตัวเป็นความชั่ว ไม่กลับกลายเป็นความดี จึง เรียกว่า อกุศลธรรม หรือ อธรรม สมตามพระพุทธทาสิต ตรัสแสดงผลที่ไม่เสมอกันไว้ แปลความว่า “ธรรมและอธรรม หากมีวิบากคือผลเสมอกันไม่ อธรรมย่อมนำไปสู่นิริยะ ส่วนธรรมย่อมนำไปถึงสุคติ”

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับธรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่า ทั้งที่เป็นกรรมใหม่ จะกล่าวว่า *ชีวิตเป็นผลของกรรม* ก็ได้

คำว่า *กรรมเก่า กรรมใหม่* นี้อธิบายได้หลายระยะ เช่น ระยะไกล กรรมที่ทำแล้วในอดีตชาติเรียกว่า *กรรมเก่า* กรรมที่ทำแล้วในปัจจุบันชาติเรียกว่า *กรรมใหม่* อธิบายอย่างนี้อาจจะไกลมากไป จนคนที่ไม่เชื่ออดีตชาติเกิดความคลางแคลงไม่เชื่อ จึงเปลี่ยนมาอธิบายระยะใกล้ว่าในปัจจุบันชาตินี้แหละ กรรมที่ทำไปแล้วตั้งแต่เกิดมาเป็น *กรรมเก่า* ส่วนกรรมที่เพิ่งทำเสร็จลงไปใหม่ ๆ เป็น *กรรมใหม่* แม้กรรมที่กำลังทำหรือที่จะทำก็เป็นกรรมใหม่ *ความมีชีวิตดีหรือชั่ว ย่อมขึ้นอยู่กับกรรมที่ทำแล้วนี้* กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า *ความขึ้น หรือลงแห่งชีวิตย่อมแล้วแต่กรรม*

แต่ก็อาจจะกล่าวว่าย่อมแล้วแต่บุคคลด้วย เพราะบุคคลเป็นผู้ทำกรรมเป็นเจ้าของกรรม สามารถที่จะละอกุศลกรรม ด้วยกุศลกรรมได้ คือสร้างกุศลกรรมขึ้นอยู่เสมอ เมื่อกุศลกรรมมีกำลังแรงกว่า อกุศลกรรมจะตามไม่ทันหรือจะเป็นอโหสิกรรมไป

แต่ในการสร้างกุศลกรรมนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับจิตใจเป็นประการสำคัญ คือจะต้องมีจิตใจประกอบด้วยสัมมาทิฐิคือ ความเห็นชอบ ตั้งต้นแต่เห็นว่าอะไรเป็นบาปอกุศล อะไรเป็นบุญกุศล ตลอดถึงเห็นในเหตุผลแห่งทุกข์และความดับทุกข์ ตามเป็นจริง ความเห็นชอบดังนี้ จะมีขึ้นก็ต้องอาศัยวิชาที่แปลว่าความรู้

อันคำที่หมายถึงความรู้มีอยู่หลายคำ เช่น วิชา ปัญญา ญาณ เฉพาะคำว่าวิชาหมายถึงความรู้ดังกล่าวก็ได้ หมายถึง วิชาที่เรียนรู้ ดังที่พูดกันว่าเรียนวิชานั้น วิชานี้ก็ได้อีก ในที่นี้หมายถึงรวม ๆ กันไป จะเป็นความรู้โดยตรงก็ได้ จะเป็นความรู้ที่เรียนดังที่เรียกว่าเรียนวิชาก็ได้ เมื่อหมายถึง *ตัวความรู้โดยตรงก็เป็นอย่างเดียวกับปัญญา*

วิชาเป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งชีวิตอีกข้อหนึ่ง และเมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่า *กรรมทุก ๆ อย่างย่อมต้องอาศัยวิชา* ถ้าขาดวิชาเสีย จะทำกรรมอะไรหาได้ไม่ คือจะต้องมีวิชาความรู้ จึงจะทำอะไรได้ ทุกคนจึงต้องเรียนวิชาสำหรับใช้ในการประกอบกรรมตามที่ประสงค์ เช่น ผู้ที่ประสงค์จะประกอบกสิกรรม ก็ต้องเรียนวิชาทางกสิกรรม จะประกอบอาชีพทางตุลาการหรือนายความก็ต้องเรียนวิชากฎหมาย ดังนี้เป็นต้นนี้เป็นวิชาความรู้ทั่วไป

วิชาอีกอย่างหนึ่งคือวิชาที่จะทำให้เป็นสัมมาทิฐิ ดังกล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะเป็นเหตุให้ละอกุศลกรรมด้วยกุศลกรรม และที่จะเป็นเหตุให้ละความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางใจได้ *วิชาละอกุศลกรรมและวิชาละความทุกข์นี้เป็นวิชาสำคัญที่จะต้องเรียนให้รู้ และเป็นวิชาของพระพุทธเจ้าโดยตรง* ถึงจะรู้วิชาอื่นท่วมท้น แต่ขาดวิชาหลังนี้ ก็จะรักษาตัวรอดได้โดยยาก

สิ่งที่ควรรู้

ข้อควรกำหนดรู้ไว้ก่อนอีกเรื่องหนึ่งก็คือ ฐานะคือข้อที่เป็นได้ และฐานะคือข้อที่เป็นไม่ได้ เพื่อจะได้ปฏิบัติในสิ่งที่เป็นไปได้เท่านั้น ส่วนสิ่งที่เป็นไปได้ ถึงใครจะพยายามให้เป็นไปได้สักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ เป็นต้นว่า ผลของกรรมย่อมเกิดขึ้นตามควรแก่กรรม คือ ผลดีผลดีจากกรรมดี ผลชั่วผลชั่วจากกรรมชั่ว ย่อมเป็นได้ดังนี้ ถ้าจะให้สับสนกัน ย่อมเป็นไปได้ไม่ได้ ผลดีนั้น เป็นต้นว่า ภูมิที่ดี เป็นสุขต่าง ๆ ผลชั่ว นั้น เป็นต้นว่า ภูมิที่ชั่ว เป็นทุกข์ต่าง ๆ ทางไปสู่ภูมิเหล่านี้ ก็คือกรรมนั่นเอง และสัตว์ทั้งหลาย ผู้ประกอบกรรม ทำทางไปสู่ภูมิต่าง ๆ ย่อมมีกายและจิตใจประกอบกันเป็นสัตว์บุคคล กายนั้นประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ จิตใจก็มีอริยาศัยต่าง ๆ กัน ทั้งอริยาศัยเป็นต้นที่เรียกว่าอินทรีย์ ของบางคนก็หย่อน บางคนก็ยิ่ง อริยาศัยที่ยิ่งนั้น เกิดจากประกอบธรรมปฏิบัติ มีสมาธิ เป็นต้น

การบำเพ็ญธรรมปฏิบัตินั้น ก็มีเศร้าหมองบ้าง ผุดผ่องบ้าง แล้วแต่จะปฏิบัติผิดหรือถูกวิธี แต่เมื่อปฏิบัติให้ถูกวิธีจนได้ฌานซึ่งเป็นสมาธิอย่างสูง และญาณซึ่งเป็นปัญญาอย่างสูง ก็อาจกำหนดตระลึกนิवासคือที่อาศัยในหนหลังได้ กำหนดรู้ความเคลื่อนไหวและเข้าถึงชาติภพหรือภูมิต่าง ๆ กันโดยกรรมได้ จนถึงรู้จักทำอาสวะให้สิ้นไปในที่สุด

สำหรับในชั้นสามัญ ท่านก็สอนให้ *อยากทำความดีไว้ ยึดถือความดีไว้* สั่งสมให้เป็นบารมีอยู่ในจิต เพื่อต่อสู้กับอาสวะอันเป็นฝ่ายชั่วอันเก็บไว้ จะปล่อยทิ้งความดีเสียมิได้

แต่ความอยากได้นั้น ถ้ามากเกินไปก็เป็นทุกข์เดือดร้อน จำจะต้องระงับเสีย เช่นเดียวกับสงบระงับความอยากชั่ว ท่านจึงสอนให้บำเพ็ญสมาธิ คือทำใจให้ตั้งมั่น แน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเดียว จนจิตสงบจากความฟุ้งซ่าน และให้บำเพ็ญปัญญา คือ ทำความรู้อันจริงให้เกิดขึ้น จนรู้จักอาสวะและทำอาสวะให้สิ้น

อหยาตัย คือภาวะที่อาศัยอยู่กับจิตใจ ดึงจิตใจให้เกิดความมุ่ง หรือน้อมจิตใจ ไปให้เกิดเจตนากรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ถ้ามีอหยาตัยประกอบด้วยโทสะ พยาบาท ย่อมดึงจิตใจให้เกิดความมุ่ง หรือน้อมจิตใจไปให้เกิดเจตนากรรม คือมุ่งก่อทุกข์โทษ แก่ผู้อื่น ถ้ามีอหยาตัยประกอบด้วยเมตตา กรุณา ย่อมดึงจิตใจให้มุ่งก่อเกื้อสุขประโยชน์ แก่ผู้อื่น อหยาตัยโดยย่อจึงมี ๒ คือ อหยาตัยเลว กับอหยาตัยดี เหตุที่อุดหนุน ให้เกิดอหยาตัย คือ นิสัย อุปนิสัย

นิสสัย คือที่เข้าอาศัยของจิตใจ ในฐานะเป็นพื้นเพ และเป็นเหตุอุปการะ มีทั้ง ฝ่ายดีและฝ่ายชั่วเหมือนอหยาตัย เพราะจิตต้องเป็นนิสิตคือผู้อาศัยอยู่ในนิสสัยคือ ที่อาศัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าอาศัยอยู่กับกิเลส เช่น อาศัยตัณหา อาศัยมานะ อาศัยทิฏฐิ เรียกว่า มีตัณหานิสัย มานนนิสัย ทิฏฐินิสัย ถ้าอาศัยคุณธรรม คือ ศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา เรียกว่า มีศรัทธานิสัย หรินิสัย โอตตปพนิสัย วิริยนิสัย ปัญญานิสัย ฉะนั้น คนจะทำอะไรจึงสุดแต่นิสัย ถ้านิสัยเป็นส่วนชั่วก็ทำชั่ว นิสัยเป็นส่วนดีก็ทำดี แต่นิสัยแสดงออกเป็นอหยาตัย คือทำให้เกิดความมุ่งหรือน้อมไปของจิตใจก่อนแล้ว จึงเกิดเป็นเจตนากรรม ทำชั่วหรือดี ดังกล่าว

อุปนิสัย คือที่อยู่พำนักอาศัยของจิตใจ มีอธิบาย ๒ อย่าง อย่างหนึ่งว่า นิสัย ที่แรงกว่าปกติ เรียกว่า อุปนิสัย เทียบอย่างคำว่า บารมีและอุปบารมี อีกอย่างหนึ่ง ว่า นิสัยชนิดที่เป็นรอง เรียกว่าอุปนิสัย เทียบอย่างคำว่า ราชา อุปราชา อุปนิสัย ในความหมายหลังนี้ หมายถึงนิสัยที่อบรมเพิ่มเติมเข้าใหม่ เช่น อบรมสติปัญญา พิจารณาในการส่องเสพ ในการอดกลั้น ในการละเว้น ในการบรรเทาถอน เป็นต้น หรือเช่นอบรมในบุญกุศล คือ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ทำสมาธิและปัญญาให้ เกิด เรียกว่า ทานูปนิสัย สีลูปนิสัย ภาวนูปนิสัย.

การอบรมจนเป็นนิสัยอุปนิสัย จำต้องอบรมบ่อย ๆ จนอยู่ตัว เหมือนอย่าง กระดาษที่ม้วนจนอยู่ตัว จับคลี่ออก ปล่อยมือก็ม้วนกลับเข้าไปเอง ความอยู่ตัวนี้ เรียกว่า วาสนา มีทั้งทางชั่วและทางดี เช่นเดียวกัน

การอบรมจนเป็นวาสนา เป็นนิสัย อุปนิสัย แสดงออกเป็นอริยาศัย แล้ว แสดงออกเป็นเจตนากรรมดังกล่าวมานี้ อาศัยเสวนาการสั่งเสพบ่อย ๆ เป็นสำคัญ ฉะนั้น พระบรมศาสดาจึงตรัสไว้ในมงคลสูตร เป็นข้อต้นว่า “อเสวนา จ พาลานํ การไม่สั่งเสพ คบหาคนพาล ปณฺหิตานญฺจ เสวนา การสั่งเสพ คบหาบัณฑิต”

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ยํ เว เสวติ ตาทิโส คบคนใด ย่อมเป็นเช่นคนนั้น” การที่จะเป็นเช่นคนที่ตนคบ หมายถึงคบหากัน (เสวนา) จนเกิดความคุ้นเคยอยู่ตัว เกิดมีนิสัย อุปนิสัยและอริยาศัยคล้ายคลึงเป็นอย่างเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนี้ คนที่มี อริยาศัยเช่นใดก็ย่อมเสวนาคบหากันกับคนที่มีอริยาศัยเช่นนั้น คนที่มีอริยาศัยเลว ก็เข้าพวกคนเลว คนที่มีอริยาศัยดีก็เข้าพวกคนดี ดังที่ปรากฏในพระญาณของ พระตถาคตเจ้า ข้อนี้เป็นความจริงที่มีอยู่ทุกกาลสมัย บัดนี้มักพูดอ้างว่า สิ่งแวดล้อม แต่อ้างว่าเสวนาตรงกว่า

อนึ่ง อริยาศัยทำให้เกิดอำนาจสามารที่จะทำได้เพียงเท่าอริยาศัย : อริยาศัย อ่อนก็ตั้งใจอ่อนใจอย่างอ่อน อริยาศัยแรงก็ตั้งใจอ่อนใจได้อย่างแรง ดังที่พระอาจารย์ แสดงว่า “อริยาศัยที่กว้างหรือไม่กว้าง ชื่อว่าอำนาจหรือความสามารถของทายกคือ ผู้ให้” อธิบายว่า มีอริยาศัยในทานเท่าใด ก็มีอำนาจสามารที่จะให้ได้เท่านั้น ไม่อาจ จะให้ทานเกินอริยาศัย แม้อริยาศัยในทางอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน

อริยาศัยทำให้เกิดอำนาจทางใจดังกล่าวจึงฝันได้ยาก ผู้ปกครอง เช่น มารดา บิดา ย่อมอำนวยตามอริยาศัยของบุตรธิดาที่เป็นไปในทางดี ดังเช่นมารดาบิดาของ บัณฑิตสามเณรอนุญาตให้สามเณรนั้นบรรพชาด้วยคิดว่าจักไม่ทำลายอริยาศัยของบุตร มารดาบิดาทั่วไปก็เหมือนกัน ย่อมอำนวยตามอริยาศัยของบุตรธิดาในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาและการทำงานเป็นต้น

แต่ข้อสำคัญต้องสังเกตให้ทราบ เพราะอภัยหลายอย่างซ่อนเร้นอยู่ไม่แสดงออกมา ถ้าไม่ทราบ อำนาจให้เป็นไปผิดอภัย ก็จะไม่สำเร็จประโยชน์ ดังเช่นพระมหากษัตริย์ บอกกรรมฐานแก่พระจุพนกผู้น้องชาย ไม่ต้องด้วยอภัยของจุพนก จึงไม่สำเร็จประโยชน์ แต่พระบรมศาสดาได้ทรงทราบ ทรงบอกบทที่ถูกกับอภัย พระจุพนกจึงปฏิบัติสำเร็จผล

อนึ่ง ผู้ที่รู้อภัย ถ้ามุ่งร้าย ก็อาจอาศัยอภัยของผู้นั้นหนุนให้ปฏิบัติผิดทางได้ ดังเช่นอาจารย์ของอหิงสกมานพ รู้ว่าอหิงสกมานพมีอภัยรักการศึกษาอย่างยิ่ง จึงหลอกอหิงสกมานพให้ไปตัดนิ้วมนุษย์มาให้ได้ครบพันคน จึงจะประสอความสำเร็จวิชาให้ อหิงสกมานพจึงเป็นองคฺลิมาลโจรไปด้วยอภัยที่รักจะได้วิชา มีไข้ด้วยอภัยในปาณาติบาต พระบรมศาสดาได้ทรงทราบอภัยที่แท้จึงนี้ จึงได้เสด็จไปโปรด ตรัสพระวาจาสะกิดใจแก่องคฺลิมาล ผู้วิ่งไล่ตามพระองค์กลางร้องให้พระองค์หยุด พระองค์ตรัสว่า พระองค์หยุดแล้ว องคฺลิมาลต่างหากยังไม่หยุด องคฺลิมาลจึงได้คิดเพราะเป็นนักศึกษา เลิกเป็นโจรฆ่าคนได้ทันที

อินทรีย์ ได้แก่ ภูมิธรรมที่ครองความเป็นใหญ่อยู่ในใจ คือศรัทธา ความเชื่อ วิริยะ ความเพียร สติ ความระลึกได้ สมาธิ ความตั้งใจแน่วแน่ ปัญญา ความรู้ หมายถึงศรัทธา เป็นต้น ที่เข้มแข็ง อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ บางคนก็มีอ่อน บางคนก็มีแก่กล้า

ชีวิตต้องพึ่งตนเอง

ถ้าจะมีปัญหาว่า พระพุทธศาสนาสอนให้พึ่งใคร คือ พึ่งตนเองหรือพึ่งผู้อื่น อาจตอบได้ว่า ในส่วนที่เกี่ยวกับสังคม สอนให้เกื้อกูลกันและกัน สอนให้เป็นมิตรกัน ไม่ให้เป็นศัตรูกัน เพราะคนที่อยู่ร่วมกัน จำต้องพึ่งพาอาศัยกันไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ไม่โดยตรงก็โดยอ้อม เช่น คนจนต้องอาศัยกำลังทรัพย์ของคนมี ส่วนคนมีก็ต้องอาศัย กำลังแรงงานของคนจน คนโง่ต้องอาศัยปัญญาคนฉลาด ส่วนคนฉลาดต้องอาศัยกำลัง ภายของคนโง่ ชาวนาต้องอาศัยได้ผลไม้ของชาวสวน ส่วนชาวสวนต้องอาศัยข้าวของ ชาวนา

แต่ทุก ๆ คนจะมุ่งอาศัยคนอื่นแต่ฝ่ายเดียวหาได้ไม่ ตนเองจะต้องทำตนให้ เป็นที่พึ่งอาศัยของคนอื่นได้ด้วย และคนที่จะทำตนเช่นนั้นได้ ก็จะต้องทำตนให้เป็นที่ พึ่งของตนเองได้ก่อน เช่น คนหนึ่งหกล้ม อีกคนหนึ่งจะช่วยอุ้มขึ้นมา คนที่จะช่วยนั้น ต้องยืนตั้งหลักของตนเองให้ดีก่อน จึงจะก้มลงไปอุ้มคนที่ล้มขึ้นมาได้โดยที่ตนเอง ไม่หกล้มไปด้วย ไม่เช่นนั้นก็จะหกล้มไปด้วยกันทั้งคู่ หรือเช่นชาวนาจะต้องทำนา ให้ได้ข้าวของตนจึงจะพึ่งชาวสวนได้ด้วยการแลกเปลี่ยนกัน

ฉะนั้น ทุก ๆ คนจึงต้องทำตนให้เป็นที่พึ่งของตนได้ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัส สอนว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งของตน” ทั้งควรจะทราบด้วยว่า อันคนที่มิมีตนเป็นที่พึ่งของตน ได้นั้น จะต้องมียี่งที่จะเป็นที่พึ่งได้อยู่ในตนหรือเป็นของตน เช่น มีวิชา มีการทำงาน มีทรัพย์ มียศ ตลอดถึงมีคุณงามความดีเป็นที่นับถือ จะต้องมียี่งพอที่จะเลี้ยงตน อุดหนุนตนให้มีความสุขความเจริญ ที่จะป้องกันตนให้พ้นอันตราย

การแสวงหาวิชาและทรัพย์เป็นต้นนั้น ตลอดถึงการผูกมิตรกับผู้ที่ควรเป็นมิตร ทั้งหลายเพื่อผลดังกล่าว หาชื่อว่า เป็นการพึ่งผู้อื่นไม่ แต่เป็นการสร้างตนเองให้พร้อม

ที่จะให้เป็นที่พึ่งของตนได้นั่นเอง เหมือนอย่างผู้นับถือพระพุทธศาสนา ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะคือที่พึ่ง หรือพูดง่าย ๆ ว่าพึ่งพระรัตนตรัย ก็เพื่อทำตนเองให้มีที่พึ่งที่จะสร้างตนเองให้เป็นที่พึ่งของตนได้ หรือเหมือนอย่างบุตรีดา พึ่งมารดาบิดา ศิษย์พึ่งครู ก็เพื่อที่จะสร้างตนเองให้ใหญ่กล้า สามารถที่จะเป็นที่พึ่งของตนเองได้ต่อไป

การสร้างตนเองให้เป็นที่พึ่งของตนได้ ทั้งในทางสามารถป้องกันอันตรายและในทางดำรงตนให้เจริญ จึงเป็นหลักสำคัญ และในขณะเดียวกันก็ยิ่งต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันอยู่ในสังคมโลก คนเราต้องเข้าอยู่ในสังคมใดสังคมหนึ่ง ในโลก ตามระบอบธรรมที่นับถือ เช่น คนนับถือธรรมของพระพุทธเจ้า ก็เข้าสังคมแห่งพุทธศาสนิกชน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ในที่หนึ่งมีความว่า "ท่านทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง จงมีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง" ถือเอาความได้ว่า อันผู้ที่จะมีตนเป็นที่พึ่งได้ ก็คือคนที่มีธรรม เช่น ธรรมเป็นที่พึ่ง ๑๐ ประการ มีศีลเป็นต้น พระพุทธศาสนา จึงเป็นคำสอนที่บริสุทธิ์ เพื่อความประพฤติที่บริสุทธิ์ของทุกคน ไม่ใช่สำหรับใครจะยกไปอ้างเพื่อเหตุผลอย่างอื่นทางอื่น

ในที่บางแห่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า *ตนเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งได้ และได้ตรัสว่า คนไม่ควรให้ตน คือไม่ควรมอบตนให้แก่ใคร ควรรักษาตนไว้ให้ดี* แสดงว่าพระองค์ทรงสอนให้ทุก ๆ คน *นับถือตนเอง*

ได้มีผู้สงสัยว่าตรัสสอนไว้ดังนี้จะไม่ค้านกับไตรสรณคมน์หรือ เพราะตามหลักนั้น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง มีคำสวดปฏิเสธและรับรองที่ละวัตถุว่าไม่มีที่พึ่งอื่น พระพุทธเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ไม่มีที่พึ่งอื่น พระธรรมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ไม่มีที่พึ่งอื่น พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ไม่มีที่พึ่งอื่น ตามคำสวดนี้เมื่อฟังเฝิน ๆ ก็ดูค้านกันเองอีก แต่ทั้งหมดนี้ไม่ค้านกันเลย

จะว่าถึงวัตถุทั้งสามก่อน แม้จะต่างกันโดยวัตถุว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ก็เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยเนื้อความ เพราะทั้งสามพรากจากกันไม่ได้ คือ พระพุทธตรัสรู้พระธรรม พระธรรมอันพระสงฆ์ทรงรักษาไว้ พระสงฆ์ก็เป็นสาวกของพระพุทธ จึงเนื่องเป็นอันเดียวกัน เหมือนอย่างไม้สามอันตั้งพิงกันอยู่ ฉะนั้น

เมื่อถึงวัตถุประสงค์หนึ่งเป็นที่พึงก็เป็นอันได้ถึงทั้งสามวัตถุประสงค์

อีกนัยหนึ่ง พระพุทธเป็นที่พึงเอกอุ พระธรรม พระสงฆ์ ก็เหมือนกัน ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละวัตถุประสงค์

อีกนัยหนึ่ง คำสวดนั้นเป็นสำนวนความง่าย ๆ ว่า ไม่มีที่พึ่งอื่นนอกจากพระพุทธ ไม่มีที่พึ่งอื่นนอกจากพระธรรม ไม่มีที่พึ่งอื่นนอกจากพระสงฆ์ คือนอกจากทั้งสามนี้ก็ไม่มีที่พึ่งอื่นอีก

คราวนี้จึงถึงปัญหาว่าจะแย้งกับข้อที่สอนให้มีตนเป็นที่พึ่ง อันที่จริงที่พึ่งคือ วัตถุประสงค์ ใช้คำว่า สรรณะ ที่พึ่งคือตน ใช้คำว่า นาถะ แต่จะไม่วิจารณ์คำจากบาลี

คำสอนนี้ไม่ค้านกันแต่สอดคล้องกันเป็นอย่างดี ถ้าจะเทียบการดำเนินชีวิตกับการเดินทาง ก็กล่าวได้ว่า พึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้บอกทาง พึ่งพระธรรมเป็นทาง พึ่งพระสงฆ์ เป็นผู้บอกต่อ ๆ มา และพึ่งตนเป็นผู้เดินทางเอง ตนคือตัวเราเองของทุก ๆ คนเป็นสิ่งที่พึ่งไม่ได้ ต้องพึ่งตัวเองตั้งแต่เกิดมา

คิดดูสักนิดหนึ่งที่ว่าเด็ก ๆ พึ่งตนเองไม่ได้ พ่อแม่ต้องอุปการะทุกอย่าง ก็เป็นความจริง แต่เด็กก็ต้องพึ่งตนเองในส่วนสำคัญ ตัวอย่างผู้อุปการะให้อาหาร ก็ให้ได้อย่างมาก เพียงป้อนเข้าปาก เด็กต้องเคี้ยวกลืนอาหารเอง ร่างกายก็ต้องรับย่อย ในการเคี้ยวกลืนอาหารเป็นต้นนี้ เด็กต้องพึ่งตนเอง คือตนเองต้องทำ ในการเรียนก็เหมือนกัน เด็กต้องพึ่งผู้ปกครองเกี่ยวกับฝากโรงเรียนค่าเล่าเรียน เป็นต้น แต่เด็กต้องเรียนเอง จะไปพึ่งพ่อแม่หรือใคร ๆ ให้ช่วยเรียนให้ เพื่อให้ตนรู้โดยไม่ต้องเรียนหาได้ไม่ ในการเรียนที่จะให้มีความรู้เกิดขึ้นแก่ตนนี้ ต้องพึ่งตนเอง คืออาศัยกำลังร่างกาย กำลังสติปัญญาของตนเล่าเรียนไป *นี่แหละเรียกว่าพึ่งตน*

แต่ไหนจะพึ่งตัวเองได้ คือไม่เกียจคร้านเหลวไหล ก็ต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ตรัสสอนให้มีความพากเพียรพยายาม ก็ตั้งใจพากเพียรพยายามไปจนกว่าจะสำเร็จ *นี่แหละเรียกว่าพึ่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์* คือนึกถึงพระและปฏิบัติในทางของพระ พระก็จะเป็นที่พึ่งได้ และตนก็จะเป็นที่พึ่งของตนเองได้อย่างจริงแท้

ชีวิตกับความหลัง

คนเราทุกคนต่างมีสิ่งหนึ่งอยู่ด้วยกัน คือ “ความหลัง” ซึ่งครอบงำชีวิตปัจจุบัน อยู่เป็นอันมาก อันร่างกายของคนเรา ย่อมมีหน้ามีหลัง แม้วิถีแห่งชีวิตก็ฉนั้นนั้น ย่อมมีความหลังประกอบอยู่กับกระแสชีวิตปัจจุบัน ดังจะเรียกว่า “หน้า” คือ เหตุการณ์ แห่งชีวิตที่ออกหน้าอยู่เกี่ยวแก่ความคิดเห็น การกระทำ และความได้ ความเสีย ความสุข ความทุกข์ต่าง ๆ ที่ได้รับอยู่ อันรวมเป็นกระแสชีวิตปัจจุบัน

อะไรคือความหลัง ? หากจะให้ตอบเท่าที่ทุก ๆ คนจำได้ ก็คือการอะไรที่ ตนเองได้ทำไปแล้วจริง ทั้งที่เป็นการเฉพาะตน ทั้งที่เป็นการที่เกี่ยวข้องผู้อื่น ซึ่งได้ทำ ไปแล้วสลบซับซ้อนเป็นอันมาก เป็นความผิดก็มี หรือเป็นคุณก็มีเป็นโทษก็มี

คนเราเมื่อมีอายุมากขึ้น ต่างก็มีความหลังมากขึ้น หากได้มีสติระลึกถึงความหลังของตนเท่าที่ตนรู้และจำได้ตามเป็นจริง และมีวิจยคือเลือกเฟ้นออกไปว่า การอันใดที่ได้ทำแล้วเป็นความผิดเป็นโทษ การอันใดเป็นความถูกเป็นคุณ ดังนี้เรียกว่า วิจยตนเอง ทำให้มีความรู้จักตนเอง ถ้าเป็นดังนี้ ความหลังส่วนที่ผิดที่เป็นโทษก็จักยุติ ลินอำนาจที่จะครอบงำชีวิตปัจจุบันต่อไป ส่วนความหลังที่เป็นความถูกเป็นคุณ ก็จักสืบต่อกระแสชีวิตปัจจุบันต่อไป

ธรรมย่อมเข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตตรงจุดดังกล่าวนี้ คือ สติ กับ ัมมวิจย (ในหมวดโพฆณคฺ ๗ ประการ ยกมาเพียง ๒ ข้อ) ธรรม ๒ ข้อนี้ จำเป็นแก่กระแส ชีวิตของทุก ๆ คน จริง ๆ คนที่หลงดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิดในทางแห่งความทุกข์

เดือดร้อนต่าง ๆ เพราะขาดสติกับธัมมวิจยัให้รู้จักตนเอง แล้วดำเนินไปแต่ในทางที่ถูก และคำว่า “ธัมมะ” ในคำว่า ธัมมวิจยั ก็หมายถึง ความผิด ความถูก หรือความดี ความชั่ว แห่งความหลังของแต่ละคนนั่นเอง และหมายตลอดถึงกระแสปัจจุบันด้วย

คนที่ขาดสติกับธัมมวิจยัย่อมเป็นคนที่ยหลงตนเอง ไม่รู้จักตนเอง หรือเป็นคน ที่แพ้ใจตนเองที่โลกที่โกรธ ย่อมจะสร้างกรรมที่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน ต่าง ๆ ครั้นกรรมที่ทำไว้ซับซ้อนกันเป็นความหลังที่แรงมาก ย่อมจะมีอำนาจครอบงำ กระแสชีวิตปัจจุบันในทางทุกข์เดือดร้อน ซึ่งทุก ๆ คนจะต้องรับสนองความหลังคือ กรรมของตนนั่นเอง แต่ทุก ๆ คนย่อมจะมีความหลังที่ถูกที่ติดอยู่ด้วยกันไม่น้อย ก็มาก เพราะไม่มีใครที่จะทำอะไรถูกหมดหรือผิดหมดทุกอย่าง โดยปกติก็จะมีผิดบ้างถูกบ้าง ดังที่กล่าวว่ามนุษย์สามัญปกตินั้นย่อมทำกรรมที่ดำบ้างขาวบ้าง และแม้จะทำผิด มามาก ก็มีใ้หมายความว่าแก้ไขไม่ได้ หรือเป็นผู้ที่ถูกสาปเสียแล้ว

พระพุทธเจ้าไม่ทรงสาปใคร ทรงมีพระกรุณาเพื่อจะช่วยบุคคลทุกคน คนที่ ผิดมา มากก็ยั้งจะอยู่ในข่ายแห่งพระมหากรุณา ข้อสำคัญอยู่ที่ตนเองของทุกคน คือ ถ้าตนเองไม่สาปตนเอง ไม่แข่งตนเอง แต่รับธรรมของพระองค์มาใช้ คือ สติกับ ธัมมวิจยัดังกล่าว ธรรมนี้เองจักรักษา ดังคำว่า “ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” คือ จะยกผู้ที่มีสติธัมมวิจยัจากปลักแห่งความผิดความทุกข์ นี้คือ ธรรมานุภาพ ไม่ใช่ มารานุภาพ ซึ่งจะดึงไปอีกทางหนึ่ง

อันความหลังนี้ บางอย่างก็พูดเตือนกันให้ลืมเสีย ดังว่า “ลืมความหลัง เสียเถิด” บางอย่างพูดเตือนกันให้ระลึกถึง ดังว่า “นึกถึงความหลังบ้าง” เพราะความหลัง มีอยู่สองอย่างจริง คือ ที่ควรลืมเสียก็มี ที่ควรระลึกถึงก็มี แต่คนทั่วไปก็มักจะทำได้ ทั้งสองอย่าง เพราะเมื่อจำได้แล้วจะบังคับให้ลืมหาได้ไม่

คนที่บ่นว่าขี้หลงขี้ลืมนั้นไม่จริงเสมอไป เรื่องที่ไม่ลืมก็มีอยู่มาก โดยเฉพาะ เรื่องที่ได้ประสบมาแล้ว โดยมากก็ย่อมเกี่ยวข้องกับคนอื่นด้วย เพราะทุก ๆ คนจะ ต้องเกี่ยวข้องกับคนอื่นตั้งแต่เกิดมา จะต้องมีพ่อแม่ ญาติมิตร ครูอาจารย์ เพื่อน

นักเรียน เพื่อนร่วมงาน ถ้าแต่งงานก็จะมีคู่ครองร่วมชีวิต จะต้องมิบุตรหลานดังนี้ เป็นต้น ซึ่งรวมเข้าในทิศหกของพระพุทธเจ้า

ทุก ๆ คนเมื่อผ่านชีวิตมามาก ก็ย่อมมีความหลังเกี่ยวแก่คนอื่นมาก ทั้งในทางก่อโทษทุกข์ ทั้งในทางก่อเกื้อประโยชน์สุขแก่กัน เรื่องของชีวิตย่อมมีความหลังดังกล่าวอยู่ด้วยกันทุกชีวิต บางคนที่ผิดหวังในชีวิตหลัง ต้องเสวยทุกข์ทรมานทั้งทางร่างกายและจิตใจอยู่ในปัจจุบันก็มีอยู่ไม่น้อย ที่เรียกกันว่าพ่ายแพ้ชีวิต บางคนผิดหวังในคนหนึ่ง เลยผูกโกรธไปถึงคนอื่น ๆ ซึ่งเป็นเพศเดียวกัน หรือที่มีลักษณะอะไรอย่างเดียวกัน และทำการทำลายแก้แค้นไม่เลือกหน้า บางคนรู้จักบุญคุณของผู้ที่เกื้อกูลตนมา บางคนก็ไม่รู้บุญคุณใคร บางทีลบหลู่คุณของท่านผู้มีคุณ หรือทำลายท่านผู้มีคุณแก้ตน ดังนี้ ก็มีมาก

ตามที่กล่าวมานี้ดูเหมือนไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพระพุทธศาสนา แต่ความจริงเกี่ยวทีเดียว เพราะพระองค์ได้ทรงสอนไว้แล้วว่าควรปฏิบัติเกี่ยวกับความหลังดังกล่าวอย่างไร ซึ่งใช้ได้แก่ทุกชีวิตทุกกาลสมัย คือ ทรงสอนมิให้ผูกโกรธในคนอื่นเกี่ยวกับความหลังที่ล่วงเกินผิดพลาดแก่กัน เพราะการผูกโกรธนั้นคือการก่อเวร ได้แก่ ก่อความเป็นไพรีหรือศัตรูกัน

อันความเป็นศัตรูกันนั้น ย่อมเกิดจากบุคคลสองคนหรือสองฝ่าย ดังจะกล่าววาบุคคลที่หนึ่งซึ่งเป็นผู้ก่อกรรมที่เบียดเบียนขึ้นก่อน และบุคคลที่สองซึ่งก่อกรรมเช่นเดียวกัน เป็นการแก้แค้นบุคคลสองคนหรือสองฝ่ายนี้ ต่างก็ทำตอบแก้กัน ยืดยาวไป จนกว่าจะหายโกรธและเลิกผูกโกรธกัน เวรย่อมก่อขึ้นตั้งแต่เริ่มผูกโกรธกัน จนถึงเลิกผูกโกรธเวร จึงสงบ

พระพุทธเจ้าทรงสอนทั้งในทางป้องกันทั้งในทางแก้ ในทางป้องกัน คือ ทรงสอนให้เว้นการทำที่ก่อโทษทุกข์แก่กัน ให้ทำแต่สิ่งที่ดีเกื้อกูลกัน ดังเช่นทรงสอนให้ตั้งอยู่ในศีลซึ่งล้วนเป็นข้อป้องกันเวรทั้งนั้น และทรงสอนให้แผ่เมตตา ความปรารถนาความสุขแก่กัน เพราะเมื่อจิตใจมีเมตตาต่อกันแล้ว ก็จะเบียดเบียนกันไม่ได้ ทำร้าย

กันไม่ลง จะทำแต่ความเกือกลงกัน และถ้าได้ทำล่วงเกินกันแล้ว ก็ต้องแก้ด้วยความรู้สำนึกผิด ขอให้อดโทษแก่กัน และตั้งใจที่จะไม่ทำเช่นนั้นอีก เมื่อปฏิบัติตามที่ทรงสอนดังนี้ ก็จะไม่ก่อเวรขึ้น และเวรที่ก่อขึ้นแล้วก็จะสงบ ความหลังของชีวิตในด้านเวรก็จะผ่านพ้นไป แม้จะไม่ลืมก็ไม่ลืมพิษมีโทษอีกต่อไป

จะเห็นได้ว่า ความดำรงชีวิตอยู่ในโลกของทุก ๆ คน ย่อมเนื่องด้วยความหลังของผู้อื่นที่เกือกลงอยู่มีใช้น้อย เช่น มารดา บิดา และผู้ที่ช่วยเหลือเกือกลงทั้งหลาย ไม่มีใครจะอยู่ได้โดยปราศจากความหลังของผู้อื่น ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณแก่ตนดังกล่าว บางคราวอาจต้องตกยาก ไร้ญาติขาดมิตรที่จะเกือกลง แต่ก็อาจมีผู้มีเมตตาเก็บมาชุบชูอุปถัมภ์ แต่บางคราวก็บริบูรณ์ ซึ่งก็เพราะมีผู้ช่วยอุปถัมภ์อยู่บริบูรณ์นั่นเอง ตกว่าทุก ๆ คนไม่อาจจะอยู่คนเดียวได้ จำต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันโดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้างในทางต่าง ๆ จึงกล่าวได้ว่าชีวิตปัจจุบันของทุกคนตั้งอยู่บนความหลังของคนอื่น ผู้มีเมตตาเกือกลง

ทุก ๆ คนย่อมรู้อยู่แก่ใจตนเองว่าใครเป็นผู้มีพระคุณแก่ตนบ้าง และวิสัยของคนดีย่อมรู้คุณผู้ที่มีคุณแก่ตนและย่อมตอบแทนด้วยคุณ คือ เกือกลงตอบตามโอกาสที่ควรทำ แต่เพราะคนมีโลภโกรธหลงที่เกิดขึ้นลำพังตนเองบ้าง ถูกชักจูงไปบ้าง จึงได้กลายเป็นผู้ลบหลู่คุณของผู้มีคุณ เพียงไม่รับรู้ ไม่นับถือ หรืออย่างแรงก็ทำลายผู้มีคุณแก่ตน เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายขึ้นทุกฝ่าย อะไรจะช่วยให้ นอกจากธรรมของพระพุทธเจ้า ถ้าหมิ่นชนปราศจากธรรม ก็จะมีแต่คนที่เห็นแก่ตนหรือที่มุ่งที่จะเอาเปรียบกันเบียดเบียนกัน หรือว่าฝ่ายหนึ่งให้ความอุปการะ อีกฝ่ายหนึ่งไม่รู้จักคุณหรือฝ่ายที่ควรให้อุปการะแต่ไม่ให้เป็นเพราะความมีใจคับแคบ เป็นต้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเตือนเพื่อให้เกิดความสำนึกว่า คนสองจำพวกออกจะหาได้ยาก คือ คนที่ทำอุปการะก่อน กับคนที่จะรู้จักคุณและตอบแทนคุณ ดังที่เรียกว่าคนมี *ความกตัญญูกตเวทิตะ* จะหาได้ยากอย่างไร

ทุก ๆ คนเมื่อตรวจดูที่ตนเองก็ย่อมจะรู้ว่าบัดนี้ตนเองควรจะทำอะไร และ
ได้ทำตามสมควรแล้วหรือยัง คือได้สร้างความหลังที่เป็นคุณให้แก่ใคร แม้ในปัจจุบัน
ได้ก่อสร้างคุณให้แก่ใคร หรือว่าก่อสร้างแต่โทษเป็นส่วนมาก อีกอย่างหนึ่ง ได้รับความรู้คุณ
และตอบแทนด้วยคุณแก่ผู้มีคุณมาแล้วเพียงไร หรือว่ากำลังครุ่นคิดและทำในทางก่อ
โทษทุกข์หรือทำลาย เหมือนดังคำว่า “กลางคืนเป็นควัน กลางวันเป็นไฟ” คือกลาง
คืนครุ่นคิดวางแผน กลางวันวางเพลิง ตรวจดูใจตนเองแล้วย่อมจะรู้ได้ และย่อมจะเกิด
สติสำนึกได้ว่าสมควรอย่างไร สตินี้เองจะนำธรรมมา คือ ความเมตตาสงสาร ที่จะ
เหตุให้เว้นการทำที่เป็นการทำลาย และความกตัญญูทเวที่ ธรรมของพระพุทธเจ้า
ดังกล่าวนี้เท่านั้น ที่จะช่วยกุ๊ใจคนได้จากควันและไฟที่แรงร้าย ซึ่งรมใจให้ร้อนอยู่ใน
เวลากลางคืน และเผาให้ไหม้ในเวลากลางวัน เมื่อกุ๊ใจให้พ้นขึ้นมาได้ด้วยธรรมแล้วจึง
จะพบความเย็น ความหลังที่เกื้อกูลกัน อันเป็นที่ตั้งอาศัยที่แท้จริงของชีวิตปัจจุบัน
ก็จะปรากฏขึ้น และผู้มีพระคุณจะปรากฏเด่นชัด คงกระพันชาติหรืออยู่ ด้วยธรรมานุภาพ
ของพระพุทธเจ้าผู้เลิศล้ำ

ชีวิตกับความฝัน

ความฝันเป็นข้ออุปมากรรมหลายประการ เช่น เป็นข้ออุปมาของสิ่งที่รักปรารถนาทั้งหลายว่าเหมือนสิ่งที่ฝัน เห็นอธิบายว่า สิ่งทั้งปวงย่อมแปรปรวนเปลี่ยนแปลงล่องไป ๆ โดยรวดเร็ว ตลอดจนถึงอายุชีวิตตั้งแต่เกิดมาจนบัดนี้ ก็เหมือนผ่านมาแวบเดียว สิ่งที่ผ่านมาไปแล้วทั้งปวงก็เหมือนอย่างสิ่งที่ฝันเห็น และยังเป็นข้อเปรียบเทียบถึงคนที่หลงปรารถนาทั่ว ๆ ไป ดังที่เรียกว่า หลงไหลใฝ่ฝัน ซึ่งเป็นความฝันทั้งตื่น ๆ อยู่แม้ตื่นอยู่ก็เหมือนหลับ

ความฝัน (สุบิน) คืออะไร?

พระนาคเสนเถระ ได้ทูลตอบพระราชปุจฉาของ พระเจ้ามิลินท์ ว่า คือ นิมิต (ภาพหรือรูปที่เห็นในฝัน) ที่เข้าสู่คลองปฐุมจิต แลได้แสดงว่าคนที่ฝันนั้นเพราะเหตุ ๖ อย่าง คือ

๑. ลมกำเริบ
๒. ดึกกำเริบ
๓. เสมหะกำเริบ
๔. เป็นสันนิบาต
๕. เทวดาสังหาร
๖. (บุพพ) นิมิตเพราะกรรมที่ได้สั่งสมไว้ในกาลก่อน

ฝันที่เป็นบุพพนิมิตเป็นความจริง ส่วนนอกจากนั้นไม่แน่นอน ฝันที่เป็นบุพพนิมิต จิตของผู้ฝันได้ไปเลือกนิมิตเอาเอง ทั้งใครอื่นก็มีได้ไปบอกกล่าว นิมิตไปเข้าคลองจิตของเขาเอง เหมือนอย่างแว่นส่องหรือกระจกเงาซึ่งวางอยู่กับที่ตั้ง ไม่ได้ไปเลือกหาเงาเอาเอง ทั้งใครอื่นก็มีได้จับเงามาไว้ในกระจก เงานั้นเองไปเข้าคลองของกระจก และจิตที่ฝันเห็นเป็นบุพพนิมิตโดยปกติก็ไม่ว่าจะมีผลดีหรือร้าย ต้องรู้จักแปลความเหมือนอย่างลักษณะต่าง ๆ ในร่างกาย มิได้เป็นผู้บอกผลต่าง ๆ ได้เอง ต้องอาศัยผู้รู้ลักษณะบอก

พระพุทธเจ้าเมื่อประสูติได้ ๕ วัน พราหมณ์ดูลักษณะ ๑๐๘ คน ได้เห็นมหาบุริสลักษณะ จึงทำนายตามตำราว่า จักทรงมีคติเป็นสอง คือ ถ้าทรงอยู่ครองฆราวาสจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระราชาเอกในโลก ถ้าเสด็จออกทรงผนวช จักได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า พระศาสดาเอกในโลก เว้นแต่พราหมณ์ผู้มีอายุน้อยที่สุดเพียงคนเดียวชื่อว่าโกณฑัญญะ ทำนายว่าจักทรงมีคติข้อหลังแต่อย่างเดียว ผลต่อมาก็สมจริง

ในราตรีก่อนราตรีที่ตรัสรู้ พระโภทิสัตว์ซึ่งเป็น มกุฬพุทธะ (พระพุทธผู้ยังตูมคือเกือบจะบานด้วยพระโพธิญาณ) ได้ทรงเห็นมหาสุบิน ๕ ประการ คือ

๑. ทรงผทมบนที่ผทมใหญ่ คือมหาปฐวีนี้ มีภูเขาคิณดี (หิมาลัย) เป็นพระเขนย พระหัตถ์ซ้ายเหยียดลงไปในมหาสมุทรด้านทิศตะวันออก พระหัตถ์ขวาเหยียดลงไปในมหาสมุทรด้านทิศตะวันตก พระบาททั้งสองเหยียดลงไปในมหาสมุทรด้านทิศใต้ เป็นบุพพนิมิตว่าจะได้ตรัสรู้พระธรรม

๒. หล้าแพรงอกขึ้นจากพระนาภีขึ้นไปจดนภากาศ เป็นบุพพนิมิตว่าตรัสรู้แล้วจะได้ทรงประกาศอริยมรรคมีองค์ ๘ ทั่วถึงเทพและมนุษย์

๓. กิมิชาติ (หนอน) ขาวมีศีรชะดำ ไต่ขึ้นจากพระบาทซ้ายเหยียด จนปิดพระชานุมณฑล (เข้า) เป็นบุพพนิมิตว่า จะมีคฤหัสถ์นับถือพระองค์เป็นสรณะ ประพฤติธรรมชาวเป็นอันมาก

๔. นก ๔ จำพวกมีสีต่าง ๆ กัน บินจาก ๔ ทิศมาตกที่พระบาทมูล กลายเป็นสีขาวยุติทั้งหมด เป็นบุพพนิมิตว่า จะมีวาระทั้ง ๔ ออกบวชบรรลุมุตติ ในพระธรรมวินัยนี้

๕. ได้เสด็จเหยียบย่ำไปบนภูเขาหมูตคฤถ แต่ไม่แปดเปื้อน เป็นบุพพนิมิตว่า จะทรงบริบูรณ์ด้วยลาภสักการะ แต่ไม่ทรงติดข้อง

ความฝันที่คนไทยเคยทราบกัน มีคำประพันธ์แต่งมาแต่โบราณ คือ *ความฝันของพระราชาธิบดีถเวณ* พระอาจารย์ ท่านเล่าไว้ว่า

พระเจ้าปเสนทิแห่งรัฐโกศล ได้ทรงเห็นสุบินนิมิต ทรงตื่นประหม่นขึ้นแล้ว ทรงตกพระทัยกลัว พราหมณ์ปุโรหิต ถวายคำทำนายฝันว่าจักเกิดอันตรายแก่ราชสมบัติ จักเกิดโรค และจักเกิดอันตรายแก่พระชนมชีพ ได้ทูลให้ทรงแก้ด้วยวิธีฆ่าสัตว์บุญชายัญ แต่พระนางมัลลิกาเทวี ซึ่งเป็นพุทธศาสนิกา ได้ทูลให้เสด็จไปเฝ้าทูลถามพระพุทธรเจ้า พระราชาจึงเสด็จไปเฝ้ากราบทูลถาม

พระพุทธรเจ้าได้ตรัสพยากรณ์โดยลำดับดังนี้

๑. โคดำ ๔ ตัววิ่งเข้ามาจะชนกันแล้วถอยกลับ ได้แก่ ฝันแสดงอาการจะตก แล้วไม่ตก

๒. ต้นไม้ดอกออกผลแต่เล็ก ๆ ได้แก่ มนุษย์จะแต่งงานกันแต่ยังเด็ก ๆ

๓. แมโคแก่ตีมนมลูกโคที่เพิ่งเกิด ได้แก่ คนเฒ่าคนแก่ ต้องเกรงกลัวฟัง อาศัยเด็กทารก

๔. โคใหญ่ไม่ใช่ แต่ใช้โคเล็กเทียมแอก ได้แก่ ไม่ใช่ผู้หลักผู้ใหญ่ แต่ใช้เด็ก เล็กเหลวไหลให้เป็นหัวหน้างาน

๕. ม้า ๒ ปาก กินหญ้าทั้ง ๒ ปากที่มีผู้มาป้อนให้ทั้ง ๒ ข้าง ได้แก่ ผู้วินิจฉัยคดีรับสินบนทั้ง ๒ ฝ่าย

๖. สุนัขจิ้งจอกถ่ายเบาลงถาดทอง ได้แก่ คนต่ำได้ยศ ได้ธิดาของคนสูง

๗. บุรุษนั่งพับเขือก แต่นางสุนัขจิ้งจอกกัดเขือก ได้แก่ สามีหาให้ภริยาชั่วใช้

๘. คนพากันตักน้ำเต็มหม้อน้ำที่เต็มแล้ว ไม่เหลียวแลหม้อเปล่าที่วางล้อมอยู่เป็นอันมาก ได้แก่ คนเป็นใหญ่ร่ำรวย ก็ยิ่งรวย ส่วนที่จนก็จนไป

๙. สระใหญ่ น้ำขุ่นกลางสระ น้ำใสริมสระ ได้แก่ บ้านเมืองที่ในกรุงยุ่งวุ่นวาย แต่คนนอกสงบเงียบ

๑๐. ข้าวหม้อเดียวกัน ไหมบ้าง ดิบบ้าง สุกบ้าง ได้แก่ ฝนตกน้ำมากไป ข้าวลุ่มน้ำเสียบ้าง น้ำน้อยไป ข้าวแห้งเสียบ้าง น้ำพอดิข้าวดีบ้าง

๑๑. เอาแก่นจันทน์แลกเปรียงเนา ได้แก่ พระอัสชสีแสดงธรรมแลกเอาเงินทอง

๑๒. น้ำเต้าเปล่าจมน้ำ ได้แก่ คนดีตกต่ำ

๑๓. ก้อนหินลอยน้ำ ได้แก่ คนชั่วเฟื่องฟู

๑๔. กบกินงูเห่า ได้แก่ ชายจักอยู่ใต้อำนาจหญิงถ้อย

๑๕. กาขั้วมีหงส์ทองเป็นบริวาร ได้แก่ คนต่ำขั้วขึ้นเป็นนาย บังคับบัญชาคนสูง

๑๖. แพะกินเสือ ได้แก่ วัลลภะ (คนสนิทคนโปรด) ของผู้เป็นใหญ่ ฉวยโอกาสทำลายผู้หลักผู้ใหญ่ทั้งหลาย

ความผันในเรื่องนี้ ล้วนเป็นเรื่องกลับแปรผันจากที่ควรเป็น พระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ชักเข้ามาในกฎของธรรมและอธรรม คือ เมื่อฝ่ายธรรมรุ่งเรือง ฝ่ายธรรมตกต่ำเสื่อมถอย ก็เกิดอุปบัติการณเหมือนอย่างความผันนั้น และในโลกนี้ บางคราวธรรมรุ่งเรือง บางคราวก็ตกต่ำ อุปบัติการณโดยอุปมาอุปมัยนั้น จึงได้เคยเกิดมาแล้ว กำลังเกิดอยู่ และจักเกิดต่อไปภายหน้า จึงเป็นเหตุผลที่เป็นจริงอยู่ทุกกาลสมัย

ความวิปริตแปรผันต่าง ๆ ของหมู่ชนหรือของโลก ดังสุบินนิมิตของพระยา-ปัตถเวณ (พระเจ้าปเสนทิ) ย่อมเกี่ยวเนื่องกับคนเป็นสำคัญ ในหมู่คนก็มีหัวหน้าทั้งหลาย ตั้งต้นแต่หัวหน้าครอบครัวขึ้นไปเป็นสำคัญ ท่านกล่าวว่า ถ้าหัวหน้าทั้งหลายตั้งอยู่ในธรรม คนทั้งหลายก็พากันตั้งอยู่ในธรรม ตามความวิปริตแปรผันต่าง ๆ ก็ไม่เกิดขึ้น เมื่อก้าวโดยสรूप อันกาละที่โลกจะแปรผันนั้น คือ

๑. กาละที่พากันถือเอาข้อที่ไม่เป็นเหตุเป็นการณ์ว่า เป็นเหตุเป็นการณ์
๒. กาละที่ทอดทิ้งข้อเป็นเหตุเป็นการณ์ว่าไม่เป็นเหตุเป็นการณ์
๓. กาละที่ถือเอาข้อไม่เป็นจริงว่าเป็นจริง
๔. กาละที่ละทิ้งข้อที่เป็นจริงว่าไม่เป็นจริง
๕. กาละที่คนไม่ละอายบาปมากขึ้น
๖. กาละที่คนละอายบาปลดน้อยลงจึงเกิดความวิปริตแปรผันขึ้นในหมู่ชน และเกี่ยวโยงไปถึงดินฟ้าอากาศ ดังฟังจะเห็นง่าย ๆ เช่น เมื่อมีการตัดต้นไม้ทำลายป่ากันมากขึ้น วิทยาการในบัดนี้ก็บอกไว้แล้วว่าทำให้ฝนแล้ง เมื่อมีการทิ้งระเบิดนิวเคลียร์กันมากขึ้น จะทำให้ดินฟ้าอากาศตลอดจนพืชพันธุ์ต้นไม้และร่างกายชีวิตของบุคคลวิปริตแปรผันอย่างไร ก็ได้มีการกล่าวถึงกันอยู่แล้ว

เรื่องของธรรมชาติดินฟ้าอากาศ โบราณท่านกล่าวว่า เทวดา เมื่อมนุษย์ปันออกเป็นฝ่ายธรรมและฝ่ายอธรรม เทวดาก็พลอยปันกันออกเป็นสองพวกตามมนุษย์ไปด้วย ดูคล้าย ๆ กับมนุษย์เป็นใหญ่กว่าเทวดา นึกดูก็มาเข้าเค้ากับสมัยปัจจุบัน มนุษย์สามารถปรับปรุงดินฟ้าอากาศให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลก็ได้ ให้เป็นเครื่องทำลายล้างกันก็ได้ ฉะนั้น เทวดาดินฟ้าอากาศจึงพลอยแยกออกเป็นสองฝ่ายตามมนุษย์ ส่วนความวิปริตแปรผันของดินฟ้าอากาศโดยธรรมชาติอาจจะมิบังเป็นบางครั้ง บางคราว

พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมมุ่งอบรมบุคคลเป็นสำคัญ เพราะเป็นต้นเหตุใหญ่ดังกล่าวแล้ว และในบุคคลทั้งหลายก็มีหัวหน้าเป็นผู้นำอันสำคัญ ได้มีบุคคลเป็นอันมากนับถือปฏิบัติธรรม

ยังมีพวกที่แอบปฏิบัติธรรม คือ คัดลอกดัดแปลงพระพุทธศาสนาไปใช้ในลัทธิศาสนาต่าง ๆ โดยปกปิดพระพุทธเจ้าไว้ ถึงอย่างนั้นก็ยังได้ประโยชน์แก่คนผู้รับไปปฏิบัติ จึงเกิดผลคือความสงบสุขแห่งหมู่ชนตลอดถึงเทวดาดินฟ้าอากาศ และตราบเท่าที่หมู่ชนยังปฏิบัติตามพระพุทธโอวาท เหตุการณ์ดังความฝันของพระยาปัตถเวณ ก็ยังไม่บังเกิดขึ้น.

การเห็นสຸບินหรือฝึน มีในเวลาหลับหรือตื่น หรือว่า ในเวลาที่ไม่หลับไม่ตื่น ?

ถ้าจะกล่าวว่าฝึนในเวลาหลับ อภิรกรรม ก็จะต้องผิด เพราะในอภิรกรรมกล่าวไว้ว่า หลับด้วยภวังคจิต ในขณะที่หลับ จึงไม่มีอารมณ์ ไม่ประกอบด้วยความยินดียินร้าย เป็นต้น ดังจะพึงเห็นได้ว่า ในขณะที่จะหลับ ถ้าจิตยังยึดอารมณ์อะไรอยู่ ก็ยังไม่หลับ ต่อเมื่อจิตปล่อยอารมณ์จึงหลับผ้อยไป จิตที่ไม่มีอารมณ์นี้แหละคือภวังคจิต (ปกติমনะ Passive State of Mind) ตรงกันข้ามกับจิตที่ดำเนินไปในอารมณ์ (Active State of Mind) ในเวลาแห่งจิตเช่นนี้ย่อมไม่ฝึน ในขณะที่ฝึนจิตจะต้องมีอารมณ์ จะต้องเคลื่อนออกจากภวังคจิตดังกล่าว

ถ้าจะกล่าวว่าฝึนในเวลาตื่น วินัย ก็จะต้องผิด เพราะในวินัยไม่ปรับเป็นความผิดเพราะการฝึน ทำผิดในขณะที่ยังตื่นอยู่จึงปรับเป็นผิด ฉะนั้น ถ้าจะถือว่าฝึนในเวลาตื่น ก็จะต้องปรับเป็นผิดเพราะฝึนไป ข้อยกเว้นตามวินัยก็ใช้

ใน *มิลินทปัญหา* พระนาคเสนเถระถวายพระพรทูล พระเจ้ามิลินท์มีความว่า หลับก็ไม่ฝึน ตื่นก็ไม่ฝึน แต่เมื่อเคลิ้มไป (มีทระ) ยังไม่ถึงภวังคก็ฝึนในระหว่างนี้ เมื่อเข้าภวังคแล้วที่เรียกว่า หลับสนิทย่อมไม่ฝึน เหมือนอย่างแ้วนหรือกระจกส่องแม่ที่บริสุทธิ์ แต่วางไว้ในที่มีดไม่มีแสงก็ไม่ปรากฏเงา เพราะจิตยังไม่ดำเนินไป

มีคนสองจำพวกที่จิตไม่ดำเนินไป คือ คนที่เคลิ้มสู่ภวังคหลับ กับท่านผู้เข้านิโรธสมาบัติ ความเคลิ้ม (มีทระ) นั้นมี ๓ ระยะ คือ

ระยะต้น กายง่วงงุนดังที่มีอาการโงกหงุดหงับ

ระยะกลาง เคลิ้มหลับอย่างวานร จิตยังประคองตัวอยู่อย่างเรีรลาดเลือนกลาง หรืออย่างลุ่มลुकคลุกคลาน คือหลับชนิดที่แปรเปลี่ยนไปได้เร็วแม้จะตกสู่ภวังค (หลับลงเหมือนอย่างลุ่ม) ก็ขึ้นจากภวังคได้บ่อย ๆ (เหมือนอย่างลुक) แต่ก็ไม่ใช่ตื่นขึ้นมา ยังอยู่ในภาวะเคลิ้มหลับ (เหมือนอย่างคลาน) ความฝึนมีในระยะที่คลุกกันไปในี้

ส่วนระยะที่สุดคือ เข้าสู่ภวังค ไม่มีฝึนในระยะหลังนี้

ท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลายไม่ฝึน พระพุทธเจ้าทรงไสยาในฌานซึ่งเรียกว่า *ตถาคตไสยา*

ความปรารถนาของชีวิต

การก่อร่างสร้างตนให้มีความเจริญและความสุขในโลกย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนทุกชาติภาษา แต่อาจมีแนวทางต่าง ๆ กัน เช่น บางพวกมุ่งคิดสร้างวัตถุต่าง ๆ ที่จะบำรุงชีวิตให้มีความสุขเฉพาะตนเป็นข้อสำคัญ มารดาบิดา เมื่อเลี้ยงดูบุตรธิดาจนเติบโตใหญ่ สามารถทำการงานเลี้ยงตนเองได้แล้ว ก็ปลดภาระปล่อยให้แยกออกไปตั้งตนเอง เมื่อบุตรธิดาแยกออกไปตั้งครอบครัวของตนเองแล้ว ก็ประกอบอาชีพเลี้ยงดูครอบครัวของตนไป ไม่ต้องหันมาเหลียวแลเลี้ยงดูมารดาบิดาอีก มารดาบิดาแก่ชราเข้า บางทีก็ต้องไปอยู่ในที่สำหรับเลี้ยงคนแก่ ต้องว่าเหว่ เลี้ยงสัตว์เช่นสุนัขไว้เป็นเพื่อนก็มี บุตรธิดาเองเมื่อแก่เข้าก็ต้องแยกออกไปว่าเหว่อยู่เช่นเดียวกัน พวกนี้มักมีความเจริญทางวัตถุกันมากมาย มักเล่าเรียนและทำงานกันตัวเป็นเกลียว แต่ตัวใครก็ตัวใคร เพราะทำไม่จะต้องช่วยกัน ในเมื่อทุกคนก็สามารถที่จะทำงานหารายได้ด้วยตนเอง

ส่วนบางพวกไม่ได้คิดสร้างทางวัตถุมากมายนัก ชอบบำรุงจิตใจให้สบายมากกว่า มีความผูกพันระหว่างมารดา บิดากับบุตรธิดากันตลอดไป มารดาบิดามักจะเห็นบุตรธิดาของตนเป็นเด็กอยู่เสมอ มีความเป็นห่วงใยกันเรื่อยไป บุตรธิดาก็ไม่ทอดทิ้งมารดาบิดาให้ว่าเหว่ มักจะมีลูกคือหลานของท่านให้ท่านเลี้ยง โดยที่ท่านไม่ต้องไปหาสุขขมาเลี้ยงเป็นเพื่อน มีลูกหลานเป็นเพื่อนที่ออกจะมากเกินไปเสียอีก พวกนี้มักจะมีความคิดซึ่งพวกแรกอาจจะตั้งว่าเป็นปรัชญา เช่น บางที่อยู่กระท่อมเล็ก ๆ กลางไร่เนา แต่ก็เป่าขลุ่ยร้องเพลงกันอย่างสบายใจ เพราะเห็นว่าจะหาเงินให้มากเพื่ออะไร ก็เพื่อจะมีบ้านอยู่ใหญ่โตสวยงาม มีวัตถุต่าง ๆ ใช้เพื่ออะไร ก็เพื่อความสุข ก็อยู่กระท่อม

เพียงเท่านั้น มีความพอใจมีความสุขแล้ว จะต้องไปทะเยอทะยานหาบ้านหารถยนต์ เป็นต้นให้ลำบากทำไมอีกเล่า

ในเรื่องนี้ ถ้ามีปัญหาว่าพระพุทธศาสนาสอนอย่างไร ? ก็ตอบได้ว่า ทางพระพุทธศาสนาสอนคฤหัสถ์ให้ก่อสร้างตน ให้มีความสุขและความสุขทั้งทางวัตถุและทางจิตใจ ทั้งในส่วนตัวและสังคม

ทางวัตถุสอนให้ปฏิบัติในประโยชน์ปัจจุบัน คือ มีความเพียรเล่าเรียนและทำงานหาทรัพย์ เป็นต้น ทางจิตใจสอนให้ปฏิบัติในประโยชน์ภายหน้า คือ มีความเชื่อที่ถูกต้อง มีความประพฤติดี มีความเผื่อแผ่ และมีปัญญารู้จักผิดชอบชั่วดี

ในทางสังคมสอนให้ปฏิบัติชอบต่อกันในระหว่างมารดา บิดากับบุตรธิดา เป็นต้น เช่น สอนบุตรธิดาว่า “ท่านเลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ”

ส่วนความพอใจที่เรียกว่า “สันโดษ” นั้น เมื่อยังจะต้องทำเหตุคือความดีให้มากขึ้น ก็สอนมิให้พอใจเพียงเท่านั้น แต่สอนให้ใช้วิริยะ ทำเหตุให้ยิ่งขึ้น ถ้าจะนอนเป่าขลุ่ยเสีย ไม่ทำดีอะไรยิ่งขึ้นก็กลายเป็นมีความพอใจและความสุขอยู่ในความเกียจคร้าน ส่วนผลที่ได้รับสอนให้พอใจ ถ้าจะเป่าขลุ่ย เพราะพอใจอยู่ในผลของความเพียรที่ตนได้รับก็ถูกต้อง

ความคิดเรื่อง ยอดของความสุหรือที่สุดของความทุกข์ ได้มีมานานนักหนาแล้ว ดังที่ได้มีเล่าถึงความเห็นของพวกพราหมณ์ลัทธิหนึ่งก่อนที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นว่า พวกนั้นถือว่าความได้ทำตามใจใครจะทำให้เต็มที่ เป็นความสิ้นทุกข์ซึ่งเขาเรียกว่านิพพานของเขา เช่นบริโภคน้ำให้เต็มที่ บางลัทธิก็ถือว่าความที่ร่างกายไร้โรค มีความผาสุกเป็นนิพพาน

ความเห็นเช่นนี้ดูก็น่าจะหมดไปแล้ว แต่ก็น่าประหลาดที่ยังมีอยู่ในบางกลุ่มของคนในประเทศที่เจริญด้วยการศึกษา คือ ยังมีคนบางคนที่ยังจะอยู่ในวัยที่เรียกว่าทารกนอน นับถือวิธีที่น่าจะเรียกว่าแผลงออกไปนอกกลุ่มนอกทางของคนทั้งปวง คือทำอะไรก็ได้ตามใจที่ใครที่อยากจะทำ ไม่ต้องอยู่ในระบอบของศีลธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีอะไรทั้งนั้น แสดงตนผิดแผกแปลกออกไปจากสามัญชนทั่วไป อยากจะแต่ง

กายอย่างไรก็แต่ง อยากรจะสุขของมีนเมาอะไรก็สุข อยากรจะใคร่กันก็ใคร่ ทำนอง ลัทธินิพพานในกามดังกล่าวข้างต้น พวกนี้บางทีโอ้อวดว่าวิธีของเขาเป็นปรัชญาชั้นสูง ทางจิตใจ เพราะจิตใจย่อมมีความคิด ความใคร่ ความอยากเป็นธรรมชาติธรรมดา จึงไม่ควรจะฝืนธรรมชาติของจิตใจ เมื่อใจใคร่อยากจะทำอย่างใดก็ทำไปตามใจ ความคิด และการทำดังนั้น เป็นการวิปริตจริง ๆ เพราะจะต่างอะไรจากสัตว์ดิรัจฉาน ซึ่งน่าจะ เรียกได้ว่าเป็นพวกถือลัทธิทำอะไรได้ตามใจที่ใคร่จะทำเหมือนกัน

เมื่อเกิดมาเป็นคนซึ่งมีระดับแห่งจิตใจที่สูง ย่อมจะรู้จักว่าภาวะของจิตใจนั้น เป็นสิ่งที่จะปล่อยตามไปทุกอย่างไม่ได้ เพราะถ้าเป็นกิเลสจะปล่อยไปตามใจได้อย่างไร ความใคร่ความอยากที่ผิด ๆ เป็นกิเลส เป็นตัณหา คนที่เป็นทาสของตัณหาเท่านั้น จึงทำได้ตามใจที่ใคร่ที่อยาก คือตามตัณหาที่คอยบงการให้ทำอยู่นั่นเอง

พระพุทธเจ้าทรงปรารภจิตใจเช่นนี้ที่ตรัสไว้ว่า “ผู้ที่ประพฤติไปตามอำนาจจิต ย่อมเดือดร้อน” ทาสพวกนี้ปลาบปลื้มยินดีว่าปลดพันธะ (ศีลธรรมเป็นต้น) ออกได้หมดแล้ว มีเสรีเต็มที่แล้ว โดยลืมนั่นเองว่าเป็นทาสของใจหรือตัณหา เข้าใจว่ามีอิสระเสรีแล้ว แต่โดยที่แท้ยังจมปรักลงไปใภาวะ เป็นทาสมากขึ้น

พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้รู้จักธรรมชาติแท้ของจิตใจว่าผุดผ่อง แต่เศร้าหมอง ไปเพราะเครื่องเศร้าหมองที่จรเข้ามา กิเลสตัณหาทั้งปวงเป็นสิ่งเศร้าหมองที่จรเข้ามา จมปรักหมักหมม ไม่ใช่เป็นเนื้อแท้ของจิต เป็นสิ่งที่อาจชำระให้พ้นออกไปจากจิตใจได้

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนธรรมเพื่อชำระสิ่งที่เศร้าหมองเหล่านี้ให้หมดสิ้น จิตใจ ที่ชำระให้สะอาดจะสงบความใคร่ ความอยากที่จะทำสิ่งที่แฉง ๆ ผิด ๆ ทุกอย่าง

ฉะนั้น พวกที่ถือว่าทำอะไรตามใจเป็นทางสิ้นกิเลส หรือสิ้นทุกข์จึงผิดหลัก พระพุทธศาสนา ตรงกันข้าม พระพุทธเจ้าตรัสมิให้ทำตามอำนาจของใจ แต่ให้สำรวจ รมฝึก รักษา ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดให้พ้นจากเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย

แสดงว่าสามารถปฏิบัติแยกความใคร่ความอยากออกจากจิตใจได้ ดังจะเห็น ได้ว่าความใคร่ความอยากสงบไปได้เปลี่ยนไปได้ ไม่ตั้งอยู่คงตัว ทุกคนจึงปฏิบัติระงับ ใจตนเอง ได้ตามหลักพระพุทธศาสนา

โลกในปัจจุบันนี้เต็มไปด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ ในด้านทำลาย คือ การรบราฆ่าฟันกันในส่วนต่าง ๆ ของโลก ในด้านสร้าง คือ การสร้างสิ่งให้อำนวยความสุขความสะดวกต่าง ๆ ตลอดถึงความเจริญขึ้นของการแพทย์ที่สามารถผ่าตัดเปลี่ยนหัวใจของคนได้ เป็นต้น ทั้งนี้ด้วยอำนาจแห่งความรู้ของคนที่เจริญขึ้นมาก อันเรียกกันว่าวิทยาศาสตร์ แต่ในขณะที่เดียวกันวิทยาศาสตร์ก็ได้สร้างอาวุธที่มีอำนาจทำลายร้ายแรงยิ่งนัก ถึงขนาดโลกทั้งหมดได้ เช่นเดียวกับที่สามารถสร้างพาหนะไปสู่ดวงจันทร์ได้ นับว่ามนุษย์เราเดี๋ยวนี้มีฤทธิ์เดชมากอย่างไม่น่าเชื่อ เช่นเดียวกับไม่น่าเชื่ออิทธิวิธคือการแสดงฤทธิ์ตามที่แสดงไว้ว่าผู้มีอิทธิวิธีย่อมลูบคลำ พระอาทิตย์พระจันทร์ได้ด้วยมือ

นอกจากนี้ยังเต็มไปด้วยความแข่งขันกันในทุกทางต่าง ๆ จำนวนคนก็มากยิ่งขึ้นทุกที พร้อมกับกับความมากยิ่งขึ้นของความขาดแคลนไม่เพียงพอ ซึ่งทำให้ต้องเร่งความปรารถนา ขวนขวายเพื่อประโยชน์ตนเองก่อนคนอื่น จนถึงอย่างแรงคือเพื่อประโยชน์ตนเองเท่านั้น ถ้าเกิดขัดประโยชน์กันก็เกิดอารมณ์รุนแรง ถึงกับประหารกันลงไปได้โดยง่าย คนมีอารมณ์หุนหันพลันแล่นมากขึ้น การทำลายกันตั้งแต่ในชั้นคนสามัญจนถึงคนสำคัญได้เกิดเป็นข่าวขึ้นเนื่อง ๆ ตั้งแต่ข่าวเล็ก ๆ จนถึงเป็นข่าวใหญ่อย่างที่ไม่น่าคิดว่าจะมีขึ้นได้ ก็คงจะมีได้คิดกันจริง เพราะถ้าคิดระแวงสงสัย ก็คงจะต้องมีการระมัดระวังมากขึ้น เหตุการณ์ที่เปลี่ยนไปเร็วเหมือนอย่างที่เรียกว่าหน้ามือเป็นหลังมือจึงได้มีขึ้นเนื่อง ๆ กำลังชมชื่นรื่นเริงกันอยู่ในนาที่นี้ อีกนาที่หนึ่งต่อมากลายเป็นความโกลาหลอลหม่านและความเศร้าโศก ซึ่งทุกคนมิได้คาดที่จะต้องประสบ แต่ก็ต้องประสบ

รวมความเข้าแล้ว ความเจริญส่วนใหญ่เป็นความเจริญทางวัตถุ และจิตใจของคนเต็มไปด้วยความปรารถนาเพื่อประโยชน์ตนมากขึ้น ภาวะของจิตใจดิ้นรนและซึกลงไปตามกระแสของความได้ความเสียทางลาภผล ทางยศอำนาจ ทางการสรรเสริญเยินยอ และทางบำรุงบำเรอความสุข

ทุก ๆ คนย่อมเห็นว่าภาวะของโลกเป็นอย่างไร มีความวุ่นวายเดือดร้อนอย่างไร และก็พยายามหาทางระงับความวุ่นวายเดือดร้อน แต่ก็น่าแปลกที่มักใช้วิธีเหมือนอย่างที่ว่า ดับไฟด้วยการราดน้ำมันให้แก่ไฟ หรือน่าจะเป็นดังคำว่า “บั้งปลาประชดแมว”

ทำไมโลกซึ่งมากไปด้วยคนฉลาดในศาสตร์ต่าง ๆ จึงเป็นเช่นนี้ ?

พระพุทธเจ้าได้ตรัสเฉลยไว้แล้วเมื่อกว่าสองพันปีมาแล้วว่า “โลกอันอวิชชา (ความไม่รู้จริง หรือความหลงใหล) หุ้มห่อไว้ โลกไม่สว่างเพราะความประมาทปรารถนาต่าง ๆ โลกไม่ทะยานอยากที่กระซิบใจเป็นเครื่องฉาบทา โลกมีภัยใหญ่คือความทุกข์”

น่าทำความเข้าใจย่อ ๆ ตามที่ตรัสไว้เห็นว่า ภาวะที่เป็นทุกข์ภัยต่าง ๆ ของโลก เป็นผลที่เกิดจากความหลง ความประมาท ปรารถนา ความทะยานอยากในจิตใจของคนเท่านั้น ฉะนั้น จึงมีทางเดียวที่จะสงบทุกข์ภัยต่าง ๆ ของโลกได้ คือ สงบความหลง ความอยากใหญ่ต่าง ๆ ในใจของคนลงไปด้วยสติและปัญญาที่ชอบ

สิริมงคลของชีวิต

ชีวิตของทุก ๆ คนที่ผ่านพ้นไปในรอบปีหนึ่ง ๆ นับว่า เป็นลาภอย่างยิ่ง เมื่อถึงวันเกิด บรรดาผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาจึงถือเป็นปรารภเหตุทำบุญน้อย หรือมาก เพื่อฉลองอายุที่ผ่านมาและเพื่อความเจริญอายุ พร้อมทั้งวรรณะ สุขะ พละ ยิ่งขึ้น

ความเจริญอายุ วรรณะ สุขะ พละ เป็นพรที่ทุก ๆ คนปรารถนา แต่พรเหล่านี้หาได้เกิดขึ้นด้วยลำพังความปรารถนาเท่านั้นไม่ ย่อมเกิดขึ้นจากการทำบุญ ฉะนั้นคนไทยเราส่วนมากจึงยินดีในการทำบุญ และยินดีได้รับพรอนุโมทนาจากพระสงฆ์ หรือผู้ใหญ่ ยินดีรับประพรมน้ำพระพุทธมนต์ในที่สุดแห่งการทำบุญ ถือว่าเป็นสิริมงคล

พิจารณาถึงพฤติกรรมในเรื่องนี้โดยตลอดแล้ว จะเห็นว่าพึงเป็นสิริมงคลจริง เพราะสาระสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ว่า ได้ทำบุญแล้ว คำอวยพรต่าง ๆ จึงตามมาทีหลัง สนับสนุนกันให้จิตใจมีความสุขขึ้นในปัจจุบันทันที ความสุขอันบริสุทธิ์นี้แหละคือบุญ ดังมีพุทธภาษิตตรัสไว้แปลความว่า “ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อแห่งความสุข” หมายถึงความสุขที่บริสุทธิ์ คือความสุขอันเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์ ซึ่งก็เรียกว่าบุญเช่นเดียวกัน พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “ผู้ที่ได้ทำบุญไว้บังเกิดเบิกบานเพราะเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน ผู้ที่ได้ทำบาปไว้แอบเศร้า เพราะเห็นความเศร้าหมองแห่งกรรมของตน”

อันกรรมที่บริสุทธิ์เกิดจากจิตใจที่บริสุทธิ์ เพราะสงบความโลภโกรธหลง ประกอบด้วยธรรมมีเมตตากรุณา เป็นต้น จะเห็นได้จากจิตใจของผู้ที่ทำการบริจาค ในการบุญต่าง ๆ ของผู้รักษาศีลและอบรมจิตใจกับปัญญา ใคร ๆ ที่เคยทำทาน รักษาศีล และอบรมจิตกับปัญญาดังกล่าว ย่อมจะทราบได้ว่ามีความสุขอย่างไร

ตรงกันข้ามกับจิตใจที่เร่าร้อนด้วยกิเลสต่าง ๆ และแม้จะได้อะไรมาด้วยกิเลส มีความสุขตื่นเต้น ลองคิดดูให้ดี แล้วจะเห็นว่า เป็นความสุขจอมปลอม เพราะเป็น ความสุขของคนที่ยลไปแล้ว เหมือนความสุขของคนที่ถูกเขาหลอกลวงนำไปทำร้าย ด้วยหลอกให้ตายใจและดีใจด้วยเครื่องล่ออย่างใดอย่างหนึ่ง คนที่ตายใจเสียเพราะเหตุ นี้คือคนที่ประมาทไปแล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “คนประมาทแล้วเหมือนคนตาย” ไม่อาจจะเห็นสักจะคือความจริงตามธรรมของพระพุทธเจ้า อาจคัดค้านคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าได้ อย่างที่คิดว่าตนฉลาด ไม่มีอะไรจะช่วยบุคคลประเภทนี้ได้ นอกจาก การทำบุญ เพราะการทำบุญทุกครั้งไปย่อมเป็นการพอกชำระจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด ขึ้นทุกที เหมือนอย่างการอาบน้ำ ชำระร่างกาย ซึ่งทำให้ร่างกายสะอาดสบาย เมื่อจิตใจมีความสะอาดบริสุทธิ์ขึ้นตามสมควรแล้ว จะมองเห็นได้เองว่า ความสุขที่ บริสุทธิ์แท้จริงนั้นเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์เท่านั้น จะได้ปัญญาซาบซึ้งถึงคุณพระทั้งสาม ว่า “ความเกิดขึ้นของพระพุทธรูปทั้งหลายให้เกิดสุขจริง การแสดงพระสัทธรรมให้เกิด สุขจริง ความพร้อมเพรียงของสงฆ์คือหมู่ให้เกิดสุขจริง ความเพียรของหมู่ที่พร้อม เพรียงกันให้เกิดสุขจริง”

ผู้ที่มีจิตใจ กรรม และความสุขที่บริสุทธิ์ดังนี้ ชื่อว่า ผู้มีบุญอันได้ทำแล้ว ในปัจจุบัน เป็นผู้ที่มีความมั่นคงในตนเอง อย่างที่ใคร ๆ หรืออะไรจะทำลายมิได้ และ จะเจริญพร คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ยิ่ง ๆ ด้วยเดชบุญ

ความจริงที่ต้องเข้าใจ

ความเข้าใจเรื่องชีวิต

วงจรชีวิต

ปัญหาข้อหนึ่งที่คนชอบตั้งคำถามกันตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนถึงทุกวันนี้ คือตายเกิดหรือตายสูญ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ความจริงในข้อนี้ จึงสิ้นปัญหาในสิ่งที่รู้แล้ว ดังที่ได้ตรัสไว้ว่า *กมมํ เขตตํ กรรมเป็นเหมือนนา วิญญาณํ พีชํ วิญญาณเหมือนพีชที่หว่านลงในนา ตณฺหา สึเนโห ตณฺหาเหมือนยางเหนียวมีอยู่ในพีช อันจะทำให้พีชนั้นปลุกงอกงามขึ้นได้ เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีกรรม วิญญาณ และตณฺหาอยู่ก็จะต้องไปเกิดในภพต่าง ๆ และในการเกิดหมายถึงในการตั้งกรรมของมารดานั้น ได้มีกล่าวไว้ว่า เพราะประชุมแห่งองค์ ๓ จึงมีการตั้งกรรม คือ มารดา บิดา สันนิบาต หมายความว่าอยู่ด้วยกัน ๑ มารดามีระดู หมายความว่าอยู่ในระดู ๑ คันธัพพะ ท่านอธิบายว่าสัตว์ผู้เข้าถึงในกรรม คือสัตว์ผู้จะเกิดปรากฏขึ้น ๑ เพราะความประชุมแห่งองค์ ๓ เหล่านี้ กรรมจึงตั้งขึ้น มารดาบริหารกรรม ๙-๑๐ เดือนก็คลอดบุตร และโดยปกติก็เลี้ยงด้วยโลหิตคือน้ำนมของตน*

องค์ที่ ๓ น่าจะเป็นปัญหาที่วิชาการแพทย์ในปัจจุบันไม่อาจอธิบายได้เพราะเป็นเรื่องทางวิญญาณจิตใจโดยตรง แต่เรื่องที่ท่านผู้หนึ่งได้กรุณาเล่าให้ฟังต่อไปนี้น่าจะเป็นตัวอย่างซึ่งอธิบายองค์ที่ ๓ นั้นได้เรื่องหนึ่ง คือ ท่านเล่าว่า

ได้มีอุบาสิกาผู้หนึ่งได้ปฏิบัติทางจิตใจถึงขั้นรู้เห็นอะไรได้ จึงได้ตรวจดูด้วยใจ ก็ได้เห็นพระอาจารย์ท่านหนึ่ง เป็นผู้ทรงศีลบริสุทธิ์บรรลุมิธรรมขั้นสูง จึงได้เดินทาง

ไปหาพระอาจารย์ท่านนั้นซึ่งไม่เคยรู้จักกันมาก่อน แสดงตนเป็นศิษย์ของท่าน ต่อมา อุบาสิกผู้นั้นในขณะที่กำลังนั่งปฏิบัติในวันหนึ่ง ก็ได้เห็นปรากฏว่ามีสายสีขาวเหมือนอย่างสายใยออกไปจากจิตของตนเป็นสายยาวออกไป ก็สังจิตตามไปดูว่าสายนั้นจะไปที่ไหน ก็ได้เห็นว่ สายนั้นได้ไปเข้าท้องหลานสะไส้ของตน จึงได้ไปถามพระอาจารย์ว่าจะทำอย่างไร พระอาจารย์ได้สอนให้ทำจิตตัดสายนั้นให้ขาด อุบาสิกผู้นั้นได้พยายามปฏิบัติทำจิตตัดสายนั้น แต่ก็ไม่สามารถจะตัดให้ขาดได้ จนล่วงเข้าเดือนที่สามจึงตัดได้ขาดในวันหนึ่ง แล้วก็รีบไปกราบเรียนอาจารย์ว่าตัดสายนั้นได้ขาดแล้ว

ปรากฏว่าหลานสะไส้ผู้นั้นตั้งครมได้สามเดือนแล้วแห่งไป เรื่องนี้เล่าไว้เพื่อเป็นเครื่องพิจารณาว่าจะต้องมีผู้ไปเกิด (ซึ่งอาจจะเตรียมไปเกิดใหม่ตั้งแต่ยังไม่ตายจากชาตินี้)

ความเชื่อของคนในโลกนี้ว่าตายเกิดน่าจะมากกว่าตายสูญมากนัก และเมื่อเชื่อว่าตายเกิด จึงมีคติความเชื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องเกิดอีกมาก เช่น ความสัมพันธ์เกี่ยวข้งกันระหว่างบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปจนถึงกลุ่มใหญ่ในอดีตชาติซึ่งให้เกิดผลสืบมาถึงปัจจุบันชาติ และความเชื่อว่ามีสิ่งหรือเครื่องกำหนดให้เกิดมาเพื่อทำหน้าที่อย่างหนึ่ง เป็นต้น ซึ่งก็เป็นเรื่องสืบเนื่องมาจากอดีตนั่นเอง

แม้ความเชื่อในเรื่องอวตารก็แสดงว่ามีอดีต คำว่า *อวตาร* ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้คำแปลว่า “การลงมาเกิด การแบ่งภาคมาเกิด” ตามคำแปลหลังแสดงว่าไม่ได้มาทั้งหมด แต่แบ่งภาค คือแบ่งส่วนได้ส่วนหนึ่งมาเกิดคือยังมี *ตัวเดิม* อยู่ในที่ของตน สมมติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่ง ส่วนที่มาเกิดนั้นเป็นส่วนหนึ่งของตัวเดิม เมื่อสิ้นวาระในโลกนี้ แล้วก็กลับไปรวมเข้ากับตัวเดิม จะแปลความอย่างนี้ หรือจะแปลความว่า *แบ่งภาค ก็คือแบ่งภาค (ส่วน) ของเวลามาเกิด* หมายความว่าเวลาของตนในที่นั้นสมมติว่าสวรรค์ชั้นหนึ่งนั้นยังไม่หมดคงจะอยู่ต่อไปอีกนาน หรืออยู่ไปเป็นนิรันดร ตามความเชื่อของบางลัทธิ เช่น พระนารายณ์ของฮินดู แต่แบ่งเวลาส่วนหนึ่งลงมาเกิดในมนุษย์ โดยตัวเดิมนั้นแหละลงมาเกิด ไม่ใช่แบ่งตัวเล็กตัวน้อยลงมา เมื่อทำธุระเสร็จแล้ว ตัวเดิมก็กลับไปยังที่ของตน คำว่าแบ่งภาคจึงยังมีปัญหาจนกว่าจะมีผู้รู้มาแสดงให้เชื่อว่อย่างไรแน่

คัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงเรื่องนี้ไว้อย่างไร ถ้าจะให้ตอบตามคัมภีร์ ก็ควรจะกล่าวก่อนว่า คัมภีร์ต่าง ๆ แต่งกันหลายยุคหลายสมัย ปรากฏว่ามีคติความเชื่อต่าง ๆ แทรกเข้ามาเป็นอันมาก แต่ก็ยังไม่พบเรื่อง แบ่งภาคมาเกิด

เรื่องทำนองแบ่งภาค เวลา มีอยู่เรื่องหนึ่งในอรรถกถาธรรมบท ถึงดั่งนั้นก็ไม่ใช่ทั้งหลักกรรมและความตั้งปรารถนา นิทานธรรมบทนั้นมีความย่อว่า เทพธิดาองค์หนึ่งกำลังชมสวนกับเทพบุตรผู้สามีกับหมู่เทพธิดาทิ้งปวง จุตกลงมาเกิดเป็นนางมนุษย์ในขณะนั้น ระลึกชาติได้ จึงตั้งความปรารถนาไปเกิดอยู่กับสามีตามเดิม และได้ทำบุญกุศลต่าง ๆ ถึงแก่กรรมแล้วก็ไปเกิดในสวนสวรรค์นั้นอีก ขณะที่ไปเกิดนั้นหมู่เทพก็ยังชมสวนกันอยู่ แสดงว่าเวลานานหลายสิบปีในมนุษย์เท่ากับครู่หนึ่งของสวรรค์ เรื่องนี้เข้าทำนองแบ่งภาคแห่งเวลามาเกิดอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ก็กล่าวว่าได้อิทธิฐานใจตั้งความปรารถนา (นับว่าเป็นต้นเหตุอย่างหนึ่ง) และทำบุญกุศลเพื่อให้ไปเกิดเป็นเทพ (นับว่าเป็นกรรมที่เป็นชนกกรรม คือ กรรมที่ให้เกิด) จึงเข้าหลักพระพุทธพจน์ที่แปลความว่า “ต้นเหตุยังคนให้เกิด โลกคือหมู่สัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม”

ทางพระพุทธศาสนา ปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เป็นเรื่องประกอบเท่านั้น เพราะมุ่งสอนให้คนละความไม่ดีทำความดีในชาตินี้ หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ในปัจจุบัน แต่ส่วนมากก็อดสงสัยมิได้ในเรื่องตาย เรื่องเกิด และกล่าวได้ว่าส่วนมากเชื่อว่าตายแล้วเกิดอีก หรือว่าตายไม่สูญ วิญญาณยังไปท่องเที่ยว หรือไปเป็นอะไรอย่างหนึ่ง หรือไปเกิดอีกพวกหนึ่งซึ่งน่าจะน้อยกว่าเห็นว่าตายสูญไม่มีอะไรไปเกิด

ลองวิจัยดูว่าความเชื่อความเห็นของทั้งสองฝ่ายนี้ฝ่ายไหนจะถูก ที่แรกต้องถามก่อนว่า เป็นความเชื่อความเห็นว่าอย่างนั้น หรือเป็นปัญญา ซึ่งเป็นความรู้จริง ก็คงจะได้คำตอบว่า เป็นความเชื่อความเห็นเสียโดยมาก คือเป็นเรื่องที่ไม่รู้ด้วยตนเอง แต่ก็มีความเชื่อว่าตายเกิด อีกฝ่ายหนึ่งไม่เชื่อ เพราะเวลาคนตายก็ไม่เห็นมีอะไรไปเกิด สิ้นลมแล้วทุก ๆ อย่างก็ทอดทิ้งอยู่ในโลกนี้ จึงไม่เชื่อว่าตายเกิด หรือเห็นว่าตายสูญทีเดียว ด้วยความไม่รู้ นั่นแหละตกว่าความเชื่อไม่เชื่อหรือความเห็นอย่างไรในเรื่องนี้เกิดขึ้นจากความไม่รู้ แล้วถึงลงความเห็นเอาเองอย่างคาดคะเนหรือเดา เหมือนอย่างเข้าไปในห้องมืดสนิทมองไม่เห็นอะไรเลย คนหนึ่งเชื่อว่าห้องนั้นมีคนซ่อนอยู่

อีกคนหนึ่งไม่เชื่อว่ามี ทั้งสองคนมีระดับเท่ากันคือมองไม่เห็นเหมือนกัน ใช้ความคาดคะเนหรือเดาเอาเช่นเดียวกัน

สรุปความในตอนนี้เป็นว่า เรื่องตายเกิดหรือไม่เกิด ใครจะเชื่อหรือไม่ อย่างไรไม่สำคัญ ข้อความอยู่ที่ว่าความจริงเป็นอย่างไร ตายแล้วเกิดอีก หรือไม่เกิด ปัญหาจึงมีว่าใครจะเป็นผู้บอกได้ จะรู้จริงได้อย่างไร ตอบได้ว่าผู้บอกมีอยู่แล้ว คือพระพุทธเจ้า ท่านตอบไว้ในหลักอริยสัจสี่ ถอดความมาสั้น ๆ ว่า มีตัณหา (ความอยาก) ก็มีชาติ (ความเกิด) สิ้นตัณหาก็ก็นสิ้นชาติ ถอดคำออกมาให้เข้าใจเรื่องนี้ว่า ยังมีตัณหาตายแล้วเกิดอีก สิ้นตัณหา แล้วไม่เกิด ท่านบอกไว้ดังนี้ แต่จะรู้จริงด้วยตนเองได้นั้น มีผู้แนะนำว่าต้องทำสมาธิจนได้ดวงตาชั้นใน มองเห็นความจริงได้ด้วยตนเองจึงจะสิ้นสงสัย ถ้ายังไม่ได้ดวงตาชั้นใน อย่างดีก็ต้องอาศัยศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าไปก่อน

ในครั้งพุทธกาล มีแม่ทัพใหญ่ผู้หนึ่งชื่อท่านสีหะไปเฝ้ากราบทูล ถามว่าจะทรงอาชญาปฏิบัติแสดงผลทานที่มองเห็นได้ในปัจจุบันได้หรือไม่ พระพุทธเจ้าตรัสว่าได้ คือ

๑. เป็นที่รักของชนเป็นอันมาก
๒. เป็นที่คบหาของคนดี
๓. มีเสียงพูดถึงในทางดีงาม
๔. กล้าเข้าห่มุคนชนต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นผลทานที่มองเห็นได้ในปัจจุบัน และ
๕. ตายไปสู่คติ (ไปดี) โลก สวรรค์ ข้อหลังนี้เป็นผลภายหลัง ท่านแม่ทัพสีหะกราบทูลว่า ๔ ข้อต้น ไม่ต้องถึงความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าเพราะรู้ได้ด้วยตนเอง ส่วนข้อหลังไม่รู้ แต่ก็ถึงความเชื่อต่อพระพุทธเจ้าในข้อนั้น ท่านแม่ทัพเป็นทหารกราบทูลตรง ๆ รู้ว่ารู้ ไม่รู้ว่าไม่รู้ แต่ก็มีศรัทธาต่อพระพุทธองค์มั่นคง ฉะนั้น ถึงไม่รู้แต่มีผู้รู้เป็นผู้นำทางและมีความเชื่อฟังผู้รู้ ก็ยอมเดินถูกทางแน่

เราเกิดมาทำไม ?

เราเกิดมาทำไม ปัญหานี้ถ้าตั้งขึ้นคิดก็น่าจะจน เพราะขณะเมื่อทุกคนเกิดนั้น ไม่มีใครรู้ มารู้เมื่อเกิดมาและพอรู้เพียงสาแล้วว่ามีตัวเราขึ้นคนหนึ่งในโลก แต่ทุก ๆ คนย่อมมีความไม่อยากจะตาย กลัวความตาย อยากจะดำรงชีวิตอยู่นานเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีความอยากในสิ่งต่าง ๆ อีกมากมาย คล้ายกับว่าความที่ต้องเกิดมานี้ไม่อยู่ในอำนาจของตนเอง มีอำนาจอย่างหนึ่งทำให้เกิดมา ตนเองจึงไม่มีอำนาจ หรือไม่มีส่วนที่จะตั้งวัตถุประสงค์แห่งความเกิดของตนว่า เกิดมาเพื่อทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือเพื่อเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ดูคล้าย ๆ กับจะเป็นดั่งที่ว่ามานี้ ที่ว่าดูคล้าย ๆ ก็เพราะความไม่รู้ หรือจะเรียกว่า “อวิชชา” ก็น่าจะได้ แต่ถ้าจะยอมจำนนต่อความไม่รู้ก็ดูจะมั่งง่ายมากไป น่าจะลองทำตามหลักอันหนึ่งที่ว่า อนุমান และศึกษา คือ สิ่งที่ประจักษ์แก่สายตาที่รู้ได้ง่าย แต่สิ่งที่ไม่ประจักษ์แก่สายตาที่ใช้อนุমান โดยอาศัยการสันนิษฐาน และใช้ศึกษาในถ้อยคำของท่านผู้ตรัสรู้

พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ได้ตรัสไว้แปลความว่า “ค้นหา (ความอยาก) ยังคนให้เกิด” และว่า “โลกคือหมู่มวลสัตว์ย่อมเป็นไปตามกรรม” ลองอนุমানดูตามคำของท่านผู้ตรัสรู้นี้ดูในกระแสปัจจุบันก่อนว่า สมมติว่าอยากเป็นผู้แทนราษฎร ก็สมัครรับเลือกตั้งและทำการหาเสียง เมื่อได้ชนะคะแนนก็ได้เป็นผู้แทนราษฎร นี่คือการอยากเป็นเหตุให้ทำการ คือทำการต่าง ๆ ตั้งต้นแต่การสมัคร การหาเสียง เป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุให้ได้รับผล คือได้เป็นผู้แทน หรือแม้ไม่ได้เป็น ถ้าจะตัดตอนเอาเฉพาะความเกิดมาในช่วงแห่งชีวิตตอนนี้ ก็จะตอบปัญหาข้างต้นนั้นได้ว่า “เกิดมาเพื่อเป็นผู้แทน”

ตัวอย่างนี้ เป็นรายละเอียดเฉพาะเรื่อง ถ้าจะตอบให้ครอบคลุมทั้งหมดก็ควรจะตอบได้ว่า “เกิดมาเพื่อสนองความอยากและสนองกรรมของตนเอง” ถ้าจะแย้งว่าตอบอย่างนั้นฟังได้สำหรับกระแสชีวิตปัจจุบัน แต่เมื่อเกิดมาที่แรกยังมองไม่เห็น เพราะไม่รู้จริง ๆ ถ้าแย้งดังนี้ก็ต้องตอบว่า ฉะนั้น จึงว่าต้องใช้วิธีอนุมานโดยสันนิษฐาน ถ้ารู้จริงแล้วจะต้องอนุมานทำไม และก็อาศัยคำของท่านผู้ตรัสรู้เป็นหลักตั้งจะลงอนุมานต่อไปว่า จริงอยู่เมื่อเกิดมาไม่รู้ แต่เมื่อรู้ขึ้นแล้วก็มีอาการกลัวตาย อยากดำรงชีวิตอยู่นานเท่านั้น แสดงว่า *ทุกคนมีความอยากที่เป็นตัวต้นเหตุประจำเป็นจิตสันดาน ความอยากเกิดย่อมรวมอยู่ในความอยากดำรงอยู่* นี้ เพราะความตายเป็นความสิ้นสุดแห่งชีวิตในภพชาติอันหนึ่ง ๆ เมื่อยังมีความอยากดำรงอยู่ประจำอยู่ในจิตสันดาน ก็เท่ากับความอยากเกิดอีกเพื่อให้ดำรงอยู่ตามที่อยากนั้น ทั้งก็ต้องเกิดตามกรรมเป็นไปตามกรรม

ฉะนั้น จึงสรุปได้ว่า “เราเกิดมาด้วยต้นเหตุ (ความอยากและกรรม) เพื่อสนองต้นเหตุและกรรมของตนเอง” ต้นเหตุและกรรมจึงเป็นตัวอำนาจ หรือผู้สร้างให้เกิดมาใครเล่าเป็นผู้สร้างตัวอำนาจนี้ ตอบได้ว่าเป็นตนเอง เพราะตนเองเป็นผู้อยากเองและเป็นผู้ทำกรรม ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าตนเองนี้แหละเป็นผู้สร้างตนเองให้เกิดมา

แต่ผู้ถือทางไสยกล่าว่า ชีวิตของคนเรา มีพรหมลิขิตคือพระพรหมกำหนดเหมือนอย่างเขียนมาเสร็จว่าจะเป็นอย่างไร แต่ผู้ถือทางพุทธมักก็เข้าใจว่า *กรรมลิขิตคือกรรมกำหนดมา* โดยผลก็เป็นอย่างเดียวกัน คือมีสิ่งกำหนดให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ นำพิจารณาว่าทางพระพุทธศาสนาแสดงไว้จริง ๆ อย่างไร

ได้มีพระพุทธานุชาตตรัสไว้ว่า “มา กตเหตุ อย่าถือว่าเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้” คือ อย่าถือว่าทุก ๆ อย่างที่จะได้รับ มีเพราะเหตุแห่งกรรมที่ได้ทำไว้แล้ว เพราะถ้าถืออย่างนั้นก็จะไม่ต้องทำอะไรขึ้นใหม่ รออยู่เฉย ๆ อย่างเดียวเพื่อให้กรรมเก่าสนองผลต่าง ๆ ขึ้นเอง ถือเอาความดั่งนี้ก็เท่ากับไม่ให้ถือกรรมลิขิตนั่นเอง

มีปัญหาว่า ถ้าเช่นนั้นพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกรรมไว้ทำไม พิจารณาจะตอบได้ว่า แสดงเรื่องกรรมไว้เพื่อให้รู้ว่า *กรรมเป็นเหตุให้วิบากคือผลตั้งแต่ให้ถือกำเนิดเกิดมาและติดตามให้ผลต่าง ๆ แก่ชีวิต* ทำนองกรรมลิขิตนั้นแหละ แต่กระบวนของ

กรรมที่ทำให้มีสลับซับซ้อนมาก ทั้งเกี่ยวกับเวลาที่กรรมให้ผล และข้อที่สำคัญที่สุดคือเกี่ยวกับความประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลในปัจจุบัน คือทางพระพุทธศาสนาสอนให้ไม่เป็นทาสของกรรมเก่า เช่นเดียวกับให้ไม่เป็นทาสของตัณหา แต่ให้ละกรรมชั่ว กระทำกรรมดี และชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์สะอาด ตามหลักพระโอวาท ๓ หรือกล่าวโดยทั่วไป มีกิจอะไรที่ควรทำก็ทำโดยไม่ต้องนั่งรอ นอนรอผลของกรรมเก่าอะไร

ความพิจารณาเพื่อให้รู้กรรมและผลของกรรมนั้นก็เพื่อให้จิตเกิดอุเบกขา ในเวลาที่เกิดเหตุการณ์เหลือที่จะช่วยแก่ทั้งคนที่เป็นที่รักและที่ชัง กับเพื่อจะได้ปฏิบัติตนตามหลักพระโอวาท ๓ ซ้อนั้น ทั้งคนเรามีจิตใจที่เป็นต้นเดิมของกรรมทุกอย่างไม่ว่าเก่าหรือใหม่ เพราะจะต้องมีจิตเจตนาขึ้นก่อนแล้วจึงทำกรรมอะไรออกไป ฉะนั้นจึงสามารถจะทำอธิษฐานคือตั้งใจว่าจะประสงค์ผลอันใด เมื่อประกอบกรรมให้เหมาะแก่ผลอันนั้นก็ได้รับความสำเร็จ และจึงสามารถตอบปัญหาว่า “เราเกิดมาทำไม” ได้อีกอย่างหนึ่งว่า “เราเกิดมาตามที่ตั้งใจไว้ว่าจะมาทำ” เป็นอันไม่พ้นไปจากคำตอบที่ว่า “เราเกิดมาเพื่อสนองตัณหาและกรรมของตนเอง” แต่คนดี ๆ ย่อมมีอธิษฐานใจที่ดี ดังพระโพธิสัตว์ทรงอธิษฐานพระหทัยเพื่อบำเพ็ญพระบารมี ความเกิดมาของพระองค์ในชาติทั้งหลายจึงเพื่อบำเพ็ญบารมีคือความดีต่าง ๆ ให้บริบูรณ์

อันที่จริง ทุก ๆ คนมีสิทธิ์ที่จะถือว่าตนเกิดมาเพื่อบำเพ็ญความดีให้มากขึ้น และสามารถที่จะบำเพ็ญความดีได้

ความสำนึกเข้าใจตนเองไว้ว่า “เราเกิดมาเพื่อทำความดี” “เราเกิดมาเพื่อเพิ่มพูนปัญญาคือความรู้ความฉลาด” ดังนี้ย่อมมีประโยชน์ไม่มีโทษ เพราะจะทำให้ชวนชวยทำความดี และศึกษาเพิ่มความรู้ของตนอยู่เสมอ แต่ชีวิตของคนเราก็ก็นื่องด้วยกรรมเก่า และยังเนื่องด้วยกิเลสในจิตใจ สิ่ง que ทุกคนได้มา ตั้งแต่ร่างกายและชีวิตนี้ เป็นนิบากคือผลของกรรมและกิเลสของตนเอง แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่งคือความดีที่แต่ละคนได้อบรมสั่งสมมา อันเรียกว่า “บารมี” คือความดีที่เก็บพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ ซึ่งจะส่งเสริมจิตใจให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง และดำเนินไปในทางที่ถูกต้อง

ท่านกล่าวไว้ว่า มนุษย์เราเกิดมาด้วยอำนาจของกุศล คือ กุศลจิต และกุศลกรรม ไม่ว่าจะเกิดมายากดีมีจนอย่างไร เพราะมนุษย์ภูมิเป็นผลของกุศล ทุกคนจึง

เชื่อว่ามิถุศลหนุนให้มาเกิดด้วยกันทั้งนั้น ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า *มนุษย์* ที่แปลอย่างหนึ่งว่า *ผู้มีใจสูง คือมีความรู้สูง* ดังจะเห็นได้ว่า คนเรามีพื้นปัญญาสูงกว่าสัตว์ดิรัจฉานมากมาย สามารถรู้จักเปรียบเทียบในความคิดความชั่ว ความควรทำไม่ควรทำ รู้จักละอาย รู้จักเกรง รู้จักปรับปรุงสร้างสรรค์สิ่งทีเรียกว่า “วัฒนธรรม” “อารยธรรม” “ศาสนา” เป็นต้น แสดงว่ามีความดีที่ได้สั่งสมมา โดยเฉพาะปัญญาเป็นรัตนะอันส่องแสงสว่างนำทางแห่งชีวิต ถึงดังนั้น คนเราก็น่าจะมีความมิดที่มากเกิดกำบังจิตใจให้เห็นผิดเป็นชอบ ความมิดที่สำคัญนั้นก็คือ กิเลสในจิตใจและกรรมเก่าทั้งหลาย

อะไรคือกรรมเก่า ไม่มีอธิบายอื่น จะอธิบายอย่างมองเห็น เช่น พระพุทธอธิบายที่ตรัสไว้ความว่า “กรรมเก่า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ มนะ (ใจ)” กล่าวคือร่างกายที่ประกอบด้วยอายตนะทั้งหกนี้แหละเป็นตัวกรรมเก่า เป็นกรรมเก่าที่ทุก ๆ คนมองเห็น นอกจากนี้ยังเป็นวัตถุที่ตั้งแห่งกรรมใหม่ทั้งปวงอีกด้วย เพราะกรรมที่มากขึ้นในปัจจุบันจะเป็นกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม ก็อาศัยกรรมเก่านี้แหละเป็นเครื่องมือกระทำ ทั้งกรรมเก่านี้ยังเป็นชนวนให้เกิดเจตนาที่ทำกรรมใหม่ ๆ ทั้งหลายด้วย เพราะ ตา หู เป็นต้น มิใช่ว่าจะมีไว้เฉย ๆ ต้องดูต้องฟัง แล้วก็ก่อกิเลส เช่น ราคะ (ความติดความยินดี) โทสะ (ความชดเคือง) โมหะ (ความหลงใหล) ให้เกิดขึ้น ขณะที่ร่างกายเจริญในวัยหนุ่มสาว ซึ่งกล่าวได้ว่ากรรมเก่ากำลังเติบโตเป็นหนุ่มสาว ตา หู เป็นต้น ก็ยังเป็นสื่อแห่งราคะ โทสะ และเป็นสื่อแห่งกรรมต่าง ๆ ตามอำนาจของจิตใจที่กำลังระเริงหลง จึงจำเป็นต้องมีการควบคุม ปกครอง จะปล่อยเสียหาได้ไม่ ถ้าตนเองควบคุมตนเองได้ก็เป็นวิเศษที่สุด แต่ถ้าควบคุมตนเองไม่ได้ก็ต้องมีผู้ใหญ่ เช่น มารดาบิดาและผู้ใหญ่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องควบคุมให้อยู่ในระเบียบวินัยที่ติงาม ให้เกิดความสำนึกว่า “เรานี้เกิดมาเพื่อทำความดี”

ภาพชีวิตของแต่ละคน

คำว่าชีวิตมิได้มีความหมายเพียงความเป็นอยู่แห่งร่างกาย แต่หมายถึงความสุขความทุกข์ความเจริญความเสื่อมของบุคคลในทางต่าง ๆ ด้วย บางคนมีปัญหาว่าจะวาดภาพชีวิตของตนอย่างไรในอนาคต หรือ อะไรควรจะเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต และจะไปถึงจุดที่มุ่งหมายนั้นหรือที่นี้กวาดภาพไว้นั้นด้วยอะไร ปัญหาที่ถามคลุมไปดังนี้ น่าจะตอบให้ตรงจุดเฉพาะบุคคลได้ยาก เพราะไม่รู้ว่ทางแห่งชีวิตของแต่ละบุคคลตามที่กรรมกำหนดไว้เป็นอย่างไร และถ้าวาดภาพของชีวิตอนาคตไว้เกินวิสัยของตนที่จะฟังได้ฟังถึง แบบที่เรียกว่าสร้างวิมานบนอากาศ ก็จะทำให้ความสำเร็จขึ้นมาไม่ได้แน่ หรือแม้วาดภาพชีวิตไว้ในวิสัยที่จะฟังได้ฟังถึง แต่ขาดเหตุที่จะอุปการะให้ไปจึงจุดหมายนั้น ก็ยากอีกเหมือนกันที่จะเกิดเป็นความจริงขึ้นมา

ภาพของชีวิตที่วาดไว้ก็จะเทียบได้กับแบบแปลนของสิ่งที่จะสร้างขึ้นในกระดาศพิมพ์เขียว คนที่ไม่มีบ้านคิดจะสร้างบ้านอยู่ของตนเองจะต้องมีที่ทางมีทุนก่อสร้างที่แรกก็จะต้องมีแบบแปลนในแผ่นกระดาศ ตามที่ตนชอบ แต่ก็ต้องตามควรแก่กำลังทรัพย์ของตน ถ้าอยากจะได้บ้านที่ใหญ่โตเกินกำลังมากไปก็จะทำไม่ได้แน่ แต่ตัวอย่างนี้มีจุดมุ่งหมายชัดเจนอยู่แล้วว่าจะสร้างบ้าน ส่วนปัญหาข้างต้นที่ว่าอะไรควรจะเป็นจุดหมายของชีวิตนั้นยังไม่มิจุดหมายชัดเจน จึงว่าเป็นปัญหาที่ถามคลุม ตอบได้ยากเหมือนอย่างจะถามว่าจะสร้างอะไรจึงจะดี ซึ่งตอบได้ยาก ถ้ามีจุดหมายแน่นอนว่าจะสร้างบ้านอยู่ก็พอจะช่วยกันคิดว่าจะสร้างแบบไหน ด้วยเครื่องอุปกรณ์อะไรบ้าง

อันจุดหมายแห่งชีวิตของคนนั้นมีต่าง ๆ กัน บางคนมีจุดหมายของตนเองคือ มีความคิดเองว่าจะเรียนจะทำงานอะไร ทางไหน บางคนมีผู้อื่นเช่นผู้ปกครองหรือมิตร สหายแนะนำ บางคนก็เป็นไปตามที่คิดไว้ตั้งแต่ต้น บางคนก็เป็นไปในทางอื่นเพราะมี เหตุการณ์บางอย่างมาทำให้เปลี่ยนไปเสีย

เมื่อเร็ว ๆ นี้มีนักเรียนที่สำเร็จการศึกษาจากที่แห่งหนึ่งพร้อมกันเมื่อหลาย สิบปีมาแล้ว นัดมาบำเพ็ญกุศลพร้อมกันในวัดหนึ่ง บัดนี้นักเรียนเหล่านั้นมีอายุเกิน ๖๐ ด้วยกันแล้ว ที่รับราชการก็เกษียณอายุราชการแล้ว และก็ไม่ใช่นักเรียนแล้ว ต่างได้ผ่านการสร้างชีวิตของตนมาด้วยกันแล้ว มีอายุแห่งชีวิตอยู่ในระยะพักในบั้น สุดท้าย กล่าวได้ว่าทุกคนได้มาถึงจุดสูงสุดแห่งการสร้างชีวิตของตนแล้ว จะสร้างให้ดียิ่งขึ้นไปอีกก็คงไม่ได้มากเท่าไร ลองสำรวจดูแต่ละคนมีทางชีวิตไปคนละทาง คือ ทำงานต่าง ๆ กันไป ถึงระดับที่สูงต่ำต่าง ๆ กัน ทั้งทางทรัพย์ทางยศทางเกียรติทาง ชื่อเสียง ชีวิตของแต่ละคนเมื่ออายุหลังจาก ๖๐ ปี ย่อมเป็นเครื่องตัดสินว่า ภาพของ ชีวิตที่วาดไว้เมื่อเป็นนักเรียนนั้นผิดหรือถูกเพียงไหน

ภาพชีวิตที่ทุกคนวาดไว้เมื่อเป็นเด็กหรือในวัยรุ่นกับชีวิตจริงเมื่ออายุ ๖๐ อาจต่างกันมาก ทุกคนขณะอยู่ในวัยเด็กหรือในวัยรุ่นอาจจะวาดภาพชีวิตอนาคตของ ตนเองไว้ด้วยตน หรือบางทีผู้ใหญ่ช่วยคิดแนะนำให้ โดยปกติก็ต้องสังเกตดูสติปัญญา ความถนัด ความชอบ และต้องพิจารณาถึงกำลังสนับสนุนต่าง ๆ ตลอดถึงอริยาศย นิสัย การศึกษาตั้งแต่ในเบื้องต้น คือ ประถมศึกษา กับมัธยมศึกษา เป็นเครื่องช่วย ชี้บอกได้ว่าทางอนาคตจะไปได้อย่างไร ผู้ที่มีพื้นสติปัญญาต่ำเรียนได้แค่ประถมศึกษา ก็จะต้องไปทำงานด้านใช้กำลังกายมากกว่าใช้สมอง แต่เมื่อจบอาชีพถูกทาง มีความ ขยันหมั่นเพียร รู้จักเก็บหอมรอมริบ ก็อาจตั้งตัวได้ดีเหมือนกัน ผู้ที่มีสติปัญญา ปานกลางเรียนได้จบมัธยมศึกษา หรือเรียนจบทางการช่างต่าง ๆ เป็นต้น ก็สามารถ ทำงานใช้วิชาได้บ้าง เมื่อตั้งใจทำการงานให้ดี และประพฤติตนดีดังกล่าว ก็ตั้งตนได้ดี ตามสภาพ ส่วนผู้ที่มีสติปัญญาดี ทั้งมีปัจจัยสนับสนุน เรียนสำเร็จอุดมศึกษาทางใด ทางหนึ่ง จะสามารถทำงานได้ประณีตกว่า อาจตั้งตนได้ดีมาก แต่ความสำเร็จผล อย่างดีนั้น นอกจากต้องอาศัยกำลังสติปัญญาวิชาความรู้ดังกล่าว ยังต้องอาศัยปัจจัย

อุปถัมภ์อย่างอื่นอีก ฉะนั้น คนที่บรรลุความสำเร็จ เช่น เป็นพ่อค้าใหญ่ เป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ เป็นชวานาชาวนที่มีฐานะมั่นคง เป็นต้น จึงมิใช่เป็นผู้ที่มาจากมหาวิทยาลัยจากวิทยาลัยเทคนิค หรือจากโรงเรียนมัธยมเสมอไป ใครจะถึงความสำเร็จแค่นั้นเพียงไหนนั้น เมื่อได้ผ่านบางตอนของชีวิตไปแล้ว ก็พอจะคิดคาดคะเนเอาได้ว่าจะไปได้สูงเพียงไหน เว้นไว้แต่มีเหตุพิเศษทั้งในด้านสนับสนุนทั้งในด้านตัดรอน เช่น บางคนถูกล็อตเตอรี่ที่ ๑ ก็เปลี่ยนเป็นมั่งมีขึ้นทันที หรือบางคนกำลังจะดีแต่มีเหตุมาตัดรอน เช่น ประสบอุบัติเหตุ หรือมีโรคร้ายมาตัดรอน จึงเป็นเหตุตัดรอนผลดีที่น่าจะได้

มีเรื่องเล่าเกี่ยวแก่ผู้ที่เรียกว่าตายฟรี คือตายเปล่าอยู่รายหนึ่งว่า มีคนผู้หนึ่งซื้อล็อตเตอรี่ไว้ฉบับหนึ่ง ต่อมาล็อตเตอรี่ออก ปรากฏว่ารางวัล ที่ ๑ ตรงกับเลขล็อตเตอรี่ที่ผู้นั้นซื้อเก็บไว้ เขาเห็นตัวเลขเข้าก็ดีใจจนสิ้นใจไปในขณะนั้นเอง แต่ความจริงเขาหาได้ถูกรางวัลที่ ๑ ไม่ เพราะล็อตเตอรี่ที่เขาซื้อไว้ไม่ใช่วงวดที่ออกคราวนั้น เหตุการณ์พิเศษต่าง ๆ เช่นนี้มีอยู่เหมือนกัน

ฉะนั้น ชีวิตจริงของทุก ๆ คน จึงไม่แน่นอนอย่างที่คาดคิดไว้หรืออย่างที่น่าจะเป็นเมื่อถึงเข้าแล้วนั้นแหละจึงเป็นการแน่นอน เหมือนอย่างเมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว จึงจะรู้ว่าความเจริญทางราชการของตนไปได้สูงแค่นั้น ทั้งนี้ก็ต้องเว้นแต่ท่านผู้รู้ แต่ท่านผู้รู้ก็ไม่ต้องการชีวิตเหมือนอย่างที่คุณเป็นอันมากต้องการแล้ว

ชีวิตต้องการอะไร

ชีวิตนี้ต้องการอะไร? อาจจะเป็นปัญหาเดียวกับปัญหาที่ว่าควรจะวาดภาพชีวิตอนาคตอย่างไร (หรืออาจจะต่างกันได้) สุดแต่ความประสงค์ของผู้ถาม อาจจะมีมุ่งถึงผลทางวัตถุหรือทางโลกทั่ว ๆ ไปก็ได้ อาจจะมีหมายถึงผลที่พิเศษไปกว่านั้นก็ได้

ว่าถึงผลทางวัตถุหรือทางโลกทั่ว ๆ ไป ทุกคนก็น่าจะมีทางของตน หรือมีความคิดเห็นของตนเองเกี่ยวแก่การเรียน อาชีพการงาน เป็นต้น แต่ถ้าหมายถึงผลที่พิเศษไปกว่านั้นก็น่าคิดว่านอกจากสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นบุคคล เป็นวัตถุ เป็นชื่อเสียง เป็นต้น ที่โลกต้องการแล้ว ชีวิตนี้ต้องการอะไรอีก เพราะสิ่งที่โลกต้องการทั้งปวงก็ดูคล้าย ๆ กัน เช่น ต้องการวิชา ต้องการอาชีพ ต้องการภริยาสามี ต้องการบุตร บุตรี ต้องการทรัพย์ ต้องการยศ ต้องการชื่อเสียง เป็นต้น เช่นเดียวกับชีวิตต้องแก่ เจ็บตาย ซึ่งเหมือนกันทุก ๆ ชีวิต

ชีวิตและเหตุการณ์ของชีวิตทำให้คนมีความเห็นต่อชีวิตต่าง ๆ กัน บางคนรีบเร่งยินดีอยู่กับชีวิต มักจะเป็นคนวัยรุ่นกำลังมีร่างกายเจริญ มองเห็นอะไรในโลก ยิ้มแย้มแจ่มใสไปทั้งนั้น บางคนระทมอยู่กับชีวิตจนถึงคิดหนีชีวิตก็มี เพราะความไม่สมหวังน้อยหรือมาก บางคนก็ดูเฉย ๆ ต่อชีวิต แต่มิใช่เฉยเพราะรู้สัจจะของชีวิต หากเฉย ๆ เพราะไม่รู้ ทั้งไม่ต้องการที่จะศึกษาเพื่อรู้ จึงอยู่ไปทำไปตามเคยวันหนึ่ง ๆ โดยมากน่าจะอยู่ในลักษณะนี้ ไม่สู้จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์อะไรมากนัก เพราะไม่อยากจะคิดรู้อะไรมากนัก หรือเพราะไม่มีอะไรจะทำให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์มากนัก สรุปลง

ว่ายินดีต่อชีวิตบ้าง ยินร้ายต่อชีวิตบ้าง หลงงมงามเช่นที่มีความเฉย ๆ เพราะไม่รู้ดังกล่าวนั้นบ้าง คนทั่ว ๆ ไปยอมเป็นดังนี้ จะต้องพบทั้งความยินดีทั้งความยินร้าย ทั้งความหลงในชีวิต จะต้องพบทั้งสุขทั้งทุกข์ ทั้งได้ทั้งเสีย ขณะเป็นเด็กหรือเป็นวัยรุ่น อาจจะมีสุขมีสนุกรื่นเริงมาก แล้วจะค่อย ๆ พบทุกข์เข้ามาแทนสุข น้อยหรือมากตามวัยที่เพิ่มขึ้น ตามเหตุการณ์ของชีวิตที่ต้องการพบมากขึ้น จะต้องพบทั้งความยิ้มแย้ม ทั้งความระทม หรือจะต้องทั้งหัวเราะทั้งร้องไห้ นั่นแหละเป็นชีวิตหรือเป็นโลก

ว่าถึงชาวโลกทั่วไป เมื่อได้มีประสบการณ์จากโลกทั้งสองด้านแล้ว จึงจะรู้จักโลกดีขึ้น แต่ก็มีอยู่สองจำพวกเหมือนกัน คือ พวกหนึ่งแพ้โลก คือ ต้องเป็นทุกข์น้อยหรือมากไม่สามารถจะแก้ทุกข์ได้ คล้ายกับรอให้โลกช่วย คือให้เหตุการณ์ข้างดีตามที่ปรารถนาเกิดขึ้น อีกพวกหนึ่งไม่แพ้โลก คือ ไม่ยอมเป็นทุกข์ ถึงจะต้องเป็นทุกข์บ้างอย่างสามัญชน ก็ไม่ยอมให้เป็นมากหรือเป็นนานนัก พยายามแก้ทุกข์ได้ ไม่ต้องรอให้เหตุการณ์ข้างดีที่ปรารถนาต้องการเกิดช่วย ซึ่งเป็นการไม่แน่ แต่ทำความรู้จักโลกนั้นแหละให้ดีขึ้น ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ เช่นว่า “สูงงมาดูโลกนี้...ที่พวกคนเขลาติดอยู่ แต่ผู้รู้หาซึ้งอยู่ไม่” คือศึกษาทำความรู้ชนิดที่ไม่ติดข้องให้เกิดขึ้นด้วยปล่อยโลกให้เป็นไปตามวิถีของโลก เหมือนอย่างไม่คิดถึงดวงอาทิตย์ให้หยุดหรือให้กลับ ซึ่งเป็นไปไม่ได้ หน้าที่ของบุคคลคือตั้งใจให้หยุดหรือให้กลับจากกิเลสและความทุกข์ ให้ดำเนินไปในทางที่ดี ไม่ยอมพ่ายแพ้แก่ชีวิตและโลก

คนเราต้องพบชีวิต หมายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต ตามที่ปรารถนาไว้ก็มี ที่มิได้ปรารถนาก็มี ว่าถึงปัญหาที่ว่า *คนเราควรจะทำชีวิตอนาคตของตนอย่างไรหรือจะให้ชีวิตเป็นอย่างไร* ถ้าตอบตามวิถีชีวิตทั่วไป ก็คงจะว่าจะให้เป็นชีวิตที่บริบูรณ์ด้วยผลตามที่ปรารถนากันทางโลกทั่วไปนี้แหละ รวมเข้าก็คือ ลาก ยศ สรรเสริญ สุข อันเรียกว่า โลกธรรม (ธรรมคือเรื่องของโลก) ส่วนที่น่าปรารถนาพอใจแต่ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จะต้องพบชีวิตส่วนที่มีได้ปรารถนาอีกด้วย คือส่วนที่ตรงกันข้ามรวมเข้าก็คือความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ ชีวิตของทุกคนจะต้องพบกับโลกธรรมทั้งสองฝ่ายนี้อยู่ด้วยกัน

คำว่า *โลกธรรม* พุดง่าย ๆ ก็คือ*ธรรมดาโลก* เพราะขึ้นชื่อว่าโลก ย่อมมีธรรมดาเป็นความได้ความเสียหรือความทุกข์เช่นนั้น สิ่งที่ได้มาบางทีรู้สึกทำให้ความสุขมากเหลือเกิน แต่สิ่งนั้นเองกลับให้ความทุกข์มากก็มี พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสชี้ให้เห็นทุกข์ไว้ก่อน ดังเช่นเมื่อมีเทพมากกล่าวคาถา แปลความว่า “ผู้มีบุตรย่อมบันเทิงเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมบันเทิงเพราะโค นรชนย่อมบันเทิงเพราะทรัพย์สมบัติ ผู้ไม่มีทรัพย์สมบัติย่อมไม่บันเทิง” พระพุทธเจ้าได้ตรัสแก้ว่า “ผู้มีบุตรย่อมโศกเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมโศกเพราะโค นรชนย่อมโศกเพราะทรัพย์สมบัติ ผู้ไม่มีทรัพย์สมบัติ (เป็นเหตุก่อกิเลส) ย่อมไม่โศก” คำของเทวดากล่าวได้ว่าเป็นภาชิตทางโลก เพราะโลกทั่วไปย่อมเห็นดังนั้น ส่วนคำของพระพุทธเจ้ากล่าวได้ว่าเป็นภาชิตทางธรรม แต่ก็ เป็นความจริง เพราะเป็นธรรมดาโลก ที่จะต้องพบทั้งสุขและทุกข์ที่แม้มเกิดจากสิ่งเดียวกัน ฉะนั้น ทุก ๆ คนผู้ต้องการโลก คือ *ปรารถนาจะได้สิ่งที่น่าปรารถนา หรือต้องการที่จะให้เป็นไปตามปรารถนา ก็ควรต้องการธรรมอีกส่วนหนึ่งที่จะเป็นเครื่องช่วยรักษาตน ทั้งในคราวได้ ทั้งในคราวเสีย*

พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตของทุก ๆ คนตรงจุดนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนให้พิจารณาว่า *สุขหรือทุกข์ข้อนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา แต่ว่าสิ่งที่เกิดขึ้นนี้เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ คือแปรปรวนไปเป็นธรรมดา* เมื่อพิจารณาอยู่ดังนี้จนเกิดปัญญาเห็นจริง สุขหรือทุกข์นั้น ๆ ก็จะไม่ตั้งครอบงำจิตอยู่ได้ ผู้ที่มีปัญญาพิจารณาเห็นจริงอยู่ดังนั้น จะไม่ยินดีในเพราะสุข จะไม่ยินร้ายในเพราะทุกข์นั้น ๆ ความสงบจิตซึ่งเป็นความสุขจะมีได้ด้วยวิธีนี้

ศึกษาชีวิตทั้งสองด้าน

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “ความโศกย่อมเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก ภัยคือความกลัว ย่อมเกิดจากสิ่งเป็นที่รัก สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากสิ่งเป็นที่รักจะไม่มีความโศก ภัยจักมีแต่ที่ไหน” พระพุทธภาษิตนี้ดูคล้ายกับมองในทางร้ายว่า สิ่งเป็นที่รักจะเป็นแหล่งเกิดความโศกและภัยเสมอ แต่ก็เป็นความจริงที่ความโศกและภัยทุกอย่างเกิดจากแหล่งรักทั้งนั้น ใครก็ตามที่ได้รับความสุขจากสิ่งเป็นที่รักเพียงอย่างเดียว ยังไม่ชื่อว่าได้พบโลกหรือผ่านโลกทั้งสองด้าน ต่อเมื่อได้รับความทุกข์จากสิ่งเป็นที่รักอีกอย่างหนึ่ง จึงจะชื่อว่าได้ผ่านพบโลกครบสองด้าน เป็นโอกาสที่ทำให้รู้จักโลกดีขึ้น

อันที่จริงชีวิตที่ดำเนินผ่านสุขทุกข์ต่าง ๆ ในโลก หรือผ่านโลกที่มีทั้งสุขทั้งทุกข์ เท่ากับเป็นการศึกษาให้เกิดเจริญปัญญาขึ้นอยู่เสมอ อาจจะมีการหลงผิดไปในบางครั้งว ก็ไม่ใช่ตลอดไป และทุกคนที่เกิดมามีพื้นปัญญาที่จะเพิ่มเติมขึ้นได้เสมอ ทั้งปัญญาที่จะเป็นปัญญาที่สมบูรณ์ขึ้น ก็เพราะรู้ทั้งสองด้านคือรู้ทั้งสุขทั้งทุกข์ ถ้ารู้จักแต่สุข ไม่รู้จักทุกข์ก็ยังไม่ใชปัญญาสมบูรณ์ จะรู้จักทุกข์ได้ก็ต้องประสบกับความทุกข์และดูเข้าไปที่ทุกข์ หรือดูเข้ามาที่จิตใจอันมีทุกข์ว่าจิตใจนี้มีทุกข์ ดูอาการจิตใจที่มีทุกข์ว่าเป็นอย่างไร อาการคือแห่งผากใจ ปราศจากความสดชื่น เหมือนอย่างต้นไม้เหี่ยว คร่ำครวญใจด้วยความคิดถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้วหรือถึงสิ่งที่ยังไม่มาถึง ไหว่คว่ำในสิ่งที่สิ้นไปหายไปแล้วเหมือนอย่างไล่จับเงา หรือกลัวสิ่งที่ยังอยู่ว่าจะหายไปเสีย หรือกลัวว่าอะไรที่น่ากลัวจะเกิดขึ้น ตรอมใจไม่มีความสุข คับแค้นใจ

เหมือนอย่างถูกอัดถูกบีบ อากาโรใจเหล่านี้ แสดงออกมาให้เห็นทางกายอันเป็นเรือนอาศัยของจิตใจ อวัยวะทางกายที่บอใจอย่างดีที่สุดคือดวงตาและสีหน้า ดวงตาจะเศร้า สีหน้าจะหมอง ร่างกายทั่วไปจะซุบ อากาโรทางกายเหล่านี้กล่าวได้ว่าเป็นผลพลอยเสีย ดูอากาโรจิตใจที่มีทุกข์ว่าเป็นอย่างไร ๆ ดูให้เห็นชัดให้คล้ายกับส่องกระจกเห็นเงาหน้าของตนชัดเจน แล้วศึกษาคือพยายามค้นหาความจริงในจิตใจของตนเองต่อไปว่าเป็นอาการประจำหรือเป็นอาการจร เทียบอย่างเป็นทางการเป็นโรคประจำหรือเป็นโรคจร มีอะไรเป็นเหตุเป็นสมุฏฐาน จะเห็นว่าเป็นอาการจร เพราะแต่ก่อนนี้ไม่เคยมีเคยเป็น เคยมีแต่อาการที่เป็นความสุขอันตรงกันข้าม ถึงอาการที่เป็นความสุขก็เหมือนกันคือเป็นอาการจร เพราะก่อนแต่ก่อนก็ไม่เคยมีเคยเป็น ได้แก่ เมื่อเป็นเด็กยังไม่มีการจิตใจ เช่นนี้ มาเริ่มมีขึ้นตั้งแต่เมื่ออย่างเข้าดรุณวัย เริ่มมีสิ่งเป็นที่รักขึ้น ตั้งแต่หนึ่งสิ่งสองสามสิ่ง เป็นต้น เมื่อศึกษาจิตใจของตนเองไปดังนี้ จักได้พบสัจจะขึ้นสมจริงตามพระพุทธรพยากรณ์ นี้แหละเป็นเหตุเป็นสมุฏฐาน

การหัดศึกษาให้รู้จักกระบวนการแห่งจิตใจของตนเองนั้น เป็นข้อที่ควรทำ ทั้งในคราวมีสุขและในคราวมีทุกข์ เหตุแห่งสุขและทุกข์ข้อที่สำคัญก็คือสิ่งที่เป็นที่รัก ในขณะที่มีสุขจะยกไว้ก่อน จะกล่าวแต่ที่มีทุกข์ ให้รวมใจดูที่ตัวความทุกข์ที่กำลังเสวยอยู่ ดูอากาโรของจิตที่เป็นทุกข์ว่าเป็นอย่างไร มีอาการเศร้าหมองอย่างไร ห่อเหี่ยวอย่างไร หมดรสหมดความสำราญอย่างไร ดูความคิดว่าในขณะที่จิตเป็นทุกข์เช่นนั้น จิตมีความคิดอย่างไร คิดถึงอะไร ก็จรรู้ว่ากำลังคิดถึงเรื่องที่ทำให้ทุกข์นั้นแหละ เพราะจิตผูกอยู่กับเรื่องนั้นมาก ความผูกจิตมีมากในเรื่องใด ก็ดึงจิตให้คิดถึงเรื่องนั้นมากและเป็นทุกข์มาก ฉะนั้น ความทุกข์จึงเป็นผลตามความผูกจิต (สังโยชน์) ซึ่งคอยดึงจิตให้คิดไปถึงเรื่องที่ผูกไว้ในใจ

อันที่จริงเรื่องที่ผูกใจไว้นี้มิใช่เฉพาะแต่สิ่งที่เป็นที่รักเท่านั้น ถึงสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็ผูกใจไว้เหมือนกัน จึงเกิดความชอบใจและความไม่ชอบใจ ถ้าไม่มีความผูกใจไว้เสียเลยก็จะไม่มีทุกสิ่ง คือ ที่รักก็ไม่มี ที่ไม่รักก็ไม่มี ตลอดถึงความยินดีในร้ายก็จะไม่มี

ตามที่กล่าวมานี้เป็นกระบวนการทางจิต กล่าวสั้น ๆ คือ ความผูกใจติดอยู่กับเรื่อง (อันเรียกว่าอารมณ์) ที่ทุก ๆ คนประสบพบผ่านมาทางอายตนะ มีตาหู เป็นต้น และความคิดที่ถูกดึงให้คิดไปในเรื่องที่ผูกใจอยู่เสมอ ถ้าเป็นเรื่องของสิ่งที่เป็นที่รักและไม่เป็นไปตามที่ปรารถนาต้องการ ยิ่งคิดไปก็ยิ่งเป็นทุกข์ไป จิตครุ่นคิดไปด้วยเสวยทุกข์ไปด้วย “หยุดคิดได้เมื่อใด ก็หยุดทุกข์ลงเมื่อนั้น”

คำว่าหยุดคิดหมายถึงหยุดคิดถึงเรื่องที่ทำให้เป็นทุกข์ ถ้ากล่าวดังนี้แก่ใครก็น่าจะได้รับการตอบว่า สำหรับหลักการที่ว่ามันไม่เถียง แต่ทำไม่ได้ คือจะห้ามมิให้คิดไม่ได้ ถ้ายังดังนี้ ก็ต้องรับรองว่าห้ามไม่ได้จริง ด้วยเหตุที่ยังมีความผูกใจติดอยู่ในเรื่องนั้น ดังที่ได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า ความผูกใจไว้ นี้เองคอยดึงจิตให้คิดไปในเรื่องที่ผูกไว้ เป็นดังนี้จนกว่าจะปล่อยความผูกนี้ได้ ถ้าว่าดังนี้ ก็น่าจะถูกประท้วงอีกว่าปล่อยไม่ได้เพราะเป็นสิ่งที่นั่นสิ่งนี้ ซึ่งเป็นที่รัก และสามัญชนทั่วไปก็จะต้องมีสิ่งเป็นที่รัก เช่น จะต้องมีพ่อแม่ ลูกหลาน เป็นต้นที่เป็นที่รัก เมื่อมีขึ้นจิตใจก็จะต้องผูกพันที่เรียกว่าความผูกใจ จึงไม่สามารถจะปล่อยไว้ ถ้ามีการประท้วงดังนี้ ก็ตอบชี้แจงได้ว่า รับรองว่าสามารถแน่ ถ้าวลองปฏิบัติดูตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะความผูกพันแห่งจิตใจนี้เป็นกิเลส เพื่อที่จะชี้ให้เห็นหน้าตาให้ชัดขึ้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในธรรมบท แปลความรวมกันว่า “ความโศก ความกลัว เกิดจากความรัก ความยินดี ความใคร่ (กาม) ความอยาก (ตัณหา) สำหรับผู้ที่พ้นแล้วจากรัก ความยินดี ความใคร่ (กาม) ความอยาก (ตัณหา) จะไม่มีความโศก ความกลัว จักมีแต่ที่ไหน”

สิ่งอันเป็นที่รักของชีวิต

คนทั่วไปนั้นย่อมมีความรัก ความยินดี ความใคร่ ความอยาก ว่าถึงความรักเพียงข้อเดียวก่อน ทุก ๆ คนก็มีอยู่ในบุคคลและในส่วนต่าง ๆ มาก เช่น บุตรธิดารัก มารดาบิดา มารดาบิดาก็รักบุตรธิดา สามีกีรักภรรยา ภรรยาก็รักสามี แต่มักจะลืมนึกถึงอีกผู้หนึ่งซึ่งเป็นที่รักของตนเองอย่างลึกซึ้งคือตนเอง คือลืมนึกรักตนเอง คิดดูให้ดีจะเห็นว่าตนเป็นที่รักยิ่งของตนเองอยู่แล้ว ดังที่มีเรื่องเล่าว่า

ครั้งหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามพระนางมัลลิกาเทวีของพระองค์ว่าใครเป็นที่รักของพระนางยิ่งกว่าตนเอง (ของพระนาง) พระนางกราบทูลว่าไม่มีแล้วกราบทูลถามพระราชาเช่นเดียวกันว่า ใครเป็นที่รักของพระองค์ยิ่งกว่าพระองค์เอง ตรัสตอบว่าไม่มีเช่นเดียวกัน พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลข้อที่ตรัสโต้ตอบกันนี้ พระพุทธเจ้าตรัสอุทานขึ้นในเวลานั้นว่า “ตรวจดูด้วยใจไปทุกทิศแล้ว ก็ไม่พบผู้ที่เป็นรักยิ่งกว่าตนในที่ไหน ตนเป็นที่รักมากของคนอื่น ๆ อย่างนั้น เพราะเหตุนี้ ผู้รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น”

พระพุทธอุทานนี้ตรัสสอนให้คิดถึงใจเราเทียบกับใจเขา ดังที่กล่าวกันว่าน่าใจเขามาใส่ใจเรา เพื่อจะได้สังวรจากการทำที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น แต่ก็เป็นอันทรงรับรองข้อที่พระนางมัลลิกากราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลนั้นว่าไม่มีใครจะเป็นที่รักของตนยิ่งกว่าตน และพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในพระธรรมบทว่า “ถ้ารู้ว่าตนเป็นที่รักพึงรักษาตนไว้ให้ดี บัณฑิตพึงประคับประคองตนตลอดยาม (คือวัย) ทั้งสามยามใด

ยามหนึ่ง” นี่เป็นพระพุทธโอวาทตรัสเตือนไว้เพื่อมิให้หลงลืมตนเองไปเสีย หน้าทีของตนนั้นจะต้องรักษาประคับประคองตนเองไว้ให้ดี

ควรสังเกตว่า พระพุทธองค์มีได้ตรัสสอนว่า จงรักตนหรือควรรักตนหรือต้องรักตน เพราะตนเป็นที่รักของตนอยู่แล้วแก่ทุก ๆ คน คือทุก ๆ คนต่างรักตนเองอยู่ด้วยกันแล้ว และรักยิ่งกว่าสิ่งอื่นหรือใครอื่นทั้งหมด เมื่อมีความจริงอยู่ดังนี้ จึงไม่จำเป็นจะต้องตรัสสอนให้รักตนซ้ำอีก แต่ตรัสสอนให้ทำความรู้ดังกล่าวและให้รักษาตนให้ดี

คิดดูอีกสักหน่อย เมื่อเกิดมาก็มาตนผู้เดียว คราวจะตายไปก็คงไปตนผู้เดียวอีกเหมือนกัน บุคคลและสิ่งทั้งปวงแม้จะเป็นที่รักยิ่งนักก็เกิดขึ้น หรือมาพบกันเข้าในภายหลัง และมีอยู่เฉพาะในชีวิตนี้ ไม่มีที่จะไปด้วยกันกับตนในภพหน้า สิ่งที่จะไปด้วยคือบุญหรือบาปที่ทำไว้เอง แม้ในชีวิตนี้ก็มิใช่ว่าจะร่วมสุขร่วมทุกข์ไปด้วยกันทุกอย่าง เช่น ถึงคราวเจ็บก็ต้องเจ็บเอง ใครจะเจ็บแทนกันหาได้ไม่ ตนเองเท่านั้นต้องร่วมสุขทุกข์กับตนเองตลอดไป ในคราวเกิด แก่ เจ็บ ตาย ในโลกนี้ โลกหน้า ในมนุษย์ ในนรก ในสวรรค์ ตลอดถึงนิพพาน ก็เป็นเรื่องของตนเองผู้เดียวทั้งหมด พิจารณาให้ตระหนักในความจริงดังนี้ จะช่วยถอนความผูกใจเป็นทุกข์ออกได้บ้างไม่มากก็น้อย

ในครั้งพุทธกาล เมื่อพระเจ้ามหาภิณหากับปิณฑระทรงสละราชสมบัติ เสด็จออกจากรัฐของพระองค์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงขออุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ประทานอุปสมบทให้เป็นภิกษุแล้ว ฝ่ายพระเทวีของพระองค์มีพระนามว่าโนชาได้เสด็จติดตามไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทรงสอดสายพระเนตรหาพระราชาวาจะประทับอยู่ที่ไหน ในหมู่พระพุทธรูปที่นั่งแวดล้อมพระพุทธองค์อยู่นั้น เมื่อไม่ทรงเห็นก็กราบทูลถามพระพุทธองค์ว่า ได้ทรงเห็นพระราชาวาบ้างหรือ พระพุทธองค์ได้ตรัสถามว่า ทรงแสวงหาพระราชาวาประเสริฐหรือว่าแสวงหาพระองค์เอง (ตน) ประเสริฐ พระนางทรงได้สติกราบทูลว่า แสวงหาตนประเสริฐ ทรงสงบระงับพิธีพิธีได้ ครั้นทรงสดับธรรมไป ก็ทรงเกิดธรรมจักขุคือดวงตาเห็นธรรม ที่เรียกว่าธรรมจักขุนี้มีแสดงไว้ในที่อื่นว่า คือ เกิดดวงตาเห็นธรรมขึ้นว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา” ได้แก่ เห็นธรรมดาที่เป็นของคู่กัน คือ เกิด และดับ จะกล่าวว่าเห็นความดับของทุกสิ่งที่เกิดมาก็ได้

ชีวิตนี้เรียกได้ว่าเป็นความเกิดสิ่งแรก ซึ่งเป็นที่เกิดของสิ่งทั้งหลายในภายหลัง ก็ต้องมีความดับ สิ่งที่ได้มาพร้อมกับชีวิตก็คือตนเอง นอกจากตนเองไม่มีอะไรทั้งนั้น สามีภริยาบุตรธิดาทรัพย์สินเงินทองไม่มี ทั้งนั้น เรียกว่าเกิดมาตัวเปล่า มาตัวคนเดียว พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ตนแลเป็นคติ (ที่ไปหรือการไป) ของตน” ในเวลาดับชีวิต ก็ตนเองเท่านั้นต้องไปแต่ผู้เดียวตามกรรม ทั้งทุกสิ่งไว้ในโลกนี้ แม้ชีวิตร่างกายนี้ ก็นำไปด้วยไม่ได้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “บุคคลผู้จะต้องตาย ทำบุญและบาปทั้งสอง อันใดไว้ในโลกนี้ บุญบาปทั้งสองนั้นเป็นของผู้นั้น ผู้นั้นพาเอาบุญบาปทั้งสองนั้นไป บุญบาปทั้งสองนั้นติดตามผู้นั้นไปเหมือนอย่างเงาที่ไม่ละตัว”

ก็เมื่อตนเองเป็นผู้มาคนเดียวไปคนเดียว เมื่อมาก็มาตามกรรม เมื่อไปก็ไปตามกรรม ถึงผู้อื่นก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะใครทั้งนั้น คือจะเป็นสามีภริยา เป็นบุตรธิดา เป็นญาติมิตร หรือแม้เป็นศัตรูต่างก็มาคนเดียวตามกรรมไปตามกรรม ฉะนั้น ก็ควรที่จะต้องรักตนสงวนตน แสวงหาตนมากกว่าที่จะรักจะสงวนจะแสวงหาใครทั้งสิ้น

คำว่า แสวงหาตน เป็นคำมีคติที่ซึ่ง คิดพิจารณาให้เข้าใจให้ดี จะบังเกิดผลดี ยิ่งนัก แต่ที่จะเริ่มแสวงหาตนได้ก็ต้องได้สติย้อนมานึกถึงตนในทางที่ถูกที่ควร และ คำว่าแสวงหาตนหาได้มีความหมายว่าเห็นแก่ตนไม่ เพราะผู้เห็นแก่ตนหาใช้ผู้ที่แสวงหาตนไม่ กลายเป็นแสวงหาสิ่งที่มีใช้ตนไปเสีย

แง่คิดเกี่ยวกับชีวิต

อันเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้นแก่ชีวิต มีอยู่เป็นอันมากที่บังเกิดขึ้นโดยไม่รู้ไม่คิดมาก่อน แต่เมื่อเป็นเหตุการณ์ที่จะต้องเกิดก็เกิดขึ้นจนได้ ถ้าหากใครมองดูเหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านั้นอย่างของเล่น ๆ ไม่จริงจัง ก็ไม่เกิดทุกข์เดือดร้อน หรือจะเกิดบ้างก็เกิดอย่างเล่น ๆ ถ้าจะหนีเหตุการณ์เสียบ้าง ก็เหมือนอย่างหนีไปเที่ยวเล่น หรือไปพักผ่อนเสียครั้งคราวหนึ่ง

คนเรานั้นเมื่อเห็นว่าที่ใดมีทุกข์ ก็จะต้องหนีไปให้พ้นจากคนหรือเหตุการณ์ที่ก่อทุกข์ให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ถ้าแต่ละคนได้ระลึกถึงข้อนี้ก็ควรจะไม่ประพฤติหรือกระทำการก่อทุกข์ให้แก่กัน ทั้งนี้ด้วยมีความสำนึกตน และประพฤติดตนให้อยู่ในขอบเขตที่สมควร

เรื่องอะไรสมควรอะไรไม่สมควรนั้น ถ้าคนเรามีสติ รู้จักตน ตามเป็นจริง ไม่หลงตนไม่ลำเอียงแล้ว ก็จะได้โดยไมยาก บางทีหลอกคนอื่นได้แต่หลอกตนเองหาได้ไม่ เช่น คนที่รู้ที่อยู่ว่าตนเองเป็นอย่างไร แต่เที่ยวพูดโอ้อวดคนอื่นว่าวิเศษต่าง ๆ บางทีหลอกตนเองให้หลงไปสนิทแต่หลอกคนอื่นไม่ได้ เช่น คนที่หาได้มีความวิเศษอันใดไม่ แต่เข้าใจตนเองว่าวิเศษแล้วแสดงตนเช่นนั้น ส่วนคนอื่นเขารู้ว่าเป็นอย่างไร จึงหัวเราะเอา หากได้มองดูความเป็นไปต่าง ๆ กันของคนในทางที่นำหัวเราะดังนี้ก็น่าจะมีทุกข์น้อยลง การมองดูคนอื่นนั้นสู้มองดูตนเองไม่ได้ เพราะตนเองต้องรับผิดชอบต่อตนเองโดยตรง ส่วนคนอื่นเขาก็ต้องรับผิดชอบต่อตัวเขาเอง เรื่องความรับผิดชอบนี้ บางทีก็หนีไปไม่ออกกว่าได้ทำอะไรไว้ จึงต้องรับผิดชอบเช่นนั้น เช่น ต้องรับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิต

ในฐานะเช่นนี้ ผู้เป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมใช้ศรัทธาความเชื่อ ในกรรม และผลของกรรม ทำกรรมที่ผิดไว้ก็ต้องรับผิดต่าง ๆ ทำกรรมที่ชอบไว้ก็ต้องรับชอบต่าง ๆ จะเลือกเอาอย่างใดอย่างหนึ่งหาได้ไม่ เมื่อยอมรับกรรมเสียได้ดั่งนี้ก็จะมิใจกล้าหาญ เป็นอะไรก็เป็นกัน ไม่กลัวต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และเมื่อเหตุการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นจะแก้อย่างไร ศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมแก้ด้วยสติและปัญญา เพื่อให้เป็นผู้ชนะด้วยความดี

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “พึงชนะคนตระหนี่หรือความตระหนี่ด้วยการให้” นี่เป็นวิธีเอาชนะวิธีหนึ่ง ใครเป็นคนมีความตระหนี่และความโลภ ก็คือตัวเราเอง หรือคนอื่นก็ได้ ถ้าเป็นตัวเราเองก็ต้องเอาชนะด้วยการให้ พยายามให้ตัวเราเองเป็นผู้ให้ ถ้าเป็นคนอื่นก็อาจเอาชนะเขาด้วยการให้ได้เหมือนกัน เช่น ให้สิ่งที่เขาต้องการเขาก็พอใจ แล้วให้สิ่งที่เราต้องการ บางทีก็ซื้อเขาได้ด้วย การให้ทรัพย์ ผู้ที่มีจิตใจสูงบางคนสละให้ยิ่งกว่าเขาขอ เป็นทานอย่างสูง ที่ทำให้เป็นที่พิศวงแก่คนอื่น ๆ ว่าทำไมจึงให้ได้

คนย่อมปฏิบัติตามระดับของจิตใจ ไม่สามารถจะทำให้ต่ำกว่าระดับของตนได้ แต่คนดีนั้นพระย่อมรักษา ดังภาษิตว่า “ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” ศิษย์ของพระพุทธเจ้าย่อมมีศรัทธาอยู่อย่างมั่นคง ดั่งนี้ และย่อมปฏิบัติตนเป็นผู้หลีกเลี่ยงอยู่เสมอ โดยเฉพาะเป็นผู้หลีกเลี่ยงทางใจ จึงไม่เป็นทุกข์

อันเรื่องของชีวิต บางคราวก็ดูเป็นของเปิดเผยง่าย ๆ บางคราวก็ดูลึกลับ เพราะเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแก่ชีวิตบางอย่างก็เกิดตามที่ตนต้องการให้เกิด บางอย่างก็เกิดขึ้นโดยตนมิได้เจตนาให้เกิด แต่ผลทุก ๆ อย่าง ย่อมมีเหตุ ถ้าได้รู้เหตุก็เป็นของเปิดเผย ส่วนที่ลึกลับก็เพราะไม่รู้เหตุ ลุ่ม ๆ ก็เกิดผลขึ้นเสียแล้ว เช่น ไม่ได้คิดว่าพรุ่งนี้จะไปข้างไหน ครั้นถึงวันพรุ่งนี้เช้า ก็ต้องไปด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นบัดเดี๋ยวนั้น ว่าถึงคนทั่วไปแล้ว เรื่องของพรุ่งนี้เป็นเรื่องลึกลับ เพราะต่างก็ไม่รู้พรุ่งนี้ของตนเองจริง ๆ ถึงวันนี้เองก็รู้เฉพาะปัจจุบันคือเดี๋ยวนี้ แต่อนาคตหารู้ได้ไม่ว่าต่อไปแม้ในวันนี้จะเกิดอะไรขึ้นบ้าง

คนเรามีความคาดหวังกันไป ซึ่งจะคิดอย่างไรก็คิดได้ และก็อาจจะทำให้ได้ผลตามที่ตั้งใจ แม้คนที่คิดทุจริตทำทุจริตก็อาจได้ผลจากการทำทุจริต คนที่ประทุษร้ายมิตรหรือคนดีคนบริสุทธิ์ก็อาจได้รับผลจากการทำนั้น เช่น ได้ทรัพย์สินเงินทอง วันนี้นั้นแต่พรุ่งนี้มันมีขึ้น ขวณให้เคลิบเคลิ้มไปไม่น้อย และคนเป็นอันมากก็ดูเหมือนจะเคลิ้มไปในผลที่ล่อใจเช่นนี้ง่าย จนถึงบางทีคนที่เคยตรงก็กลับคด เคยเป็นมิตรก็กลับเป็นศัตรู เพราะมุ่งแต่จะได้เป็นประมาณ เพราะความกลัวต่อวันพรุ่งนี้หรือโลกต่อวันพรุ่งนี้ บางทีก็เพื่อตนหรือเพื่อผู้อื่นที่ตนรักใคร่ วันพรุ่งนี้อาจจะรวยขึ้นจริง แต่วันพรุ่งนี้ไม่มีให้มีเพียงวันเดียว ผู้ที่คิดให้ยาวออกไปอีกหลาย ๆ พรุ่งนี้จึงน่าจะสะดุดใจ และถ้าใช้ความคิดให้มากสักหน่อย เช่นว่าน่าละอายไหมที่ไปช่วงชิงของของผู้อื่น ยิ่งถ้าผู้อื่นนั้นเป็นคนดีคนบริสุทธิ์ก็ยิ่งน่าละอายใจ เพราะคนดีอย่างที่เรียกว่าใจพระนั้น ย่อมถือว่า “แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร” จึงเป็นผู้ยอมให้แก่ผู้ที่ต้องการ แม้จะต้องเสียจนหมดสิ้น ก็ยังดีกว่าจะเป็นทุกข์ใจมาก เพราะเหตุที่จะต้องแก่งแย่งจะคิดเอาเปรียบนั้นไม่ต้องพูดถึง เพียงคิดให้พอเสมอกันก็ไม่ประสงค์จะได้เสียแล้ว คนดีที่มีใจเช่นนี้ไม่มีประทุษร้ายจิตต่อใครเลยแม้แต่น้อย ใครต้องการจะเอาเปรียบเมื่อใดก็ได้เปรียบเมื่อนั้น แต่ข้อที่สำคัญ หากไปกระทบคนดีมีใจพระนั้น มิใช่จะได้เปรียบอย่างง่ายดายอย่างเดียว ยังได้กรรมที่หนักด้วย คือได้บาปหนักหนา คิดเอาเปรียบคนที่คิดเอาเปรียบด้วยกันยังบาปน้อยกว่าเพราะมีใจเป็นอกุศลเสมอกัน ข้อที่ว่าเป็นบาปหนักหนานั้นคือ กตระตับแห่งจิตใจของตนเองลงไปให้ต่ำทราม ไม่จำเป็นต้องไปพูดถึงนรกหรือผลอะไรที่คอยจะค้ำอยู่

ระดับของคนแม้เพียงคนสามัญย่อมมียุติธรรมตามควร ไม่ต้องการเสียเปรียบ ไม่ต้องการเอาเปรียบใคร ไม่รังแกข่มเหงผู้อื่น ไม่ต้องพูดถึงมิตรหรือผู้มีคุณมีอุปการะแก่ตน ซึ่งจะต้องมีความซื่อตรงต่อมิตร มีความกตัญญูต่อผู้มีคุณโดยแท้ คนบาปหนักก็คือคนที่มีระดับแห่งจิตใจต่ำลงไปกว่านี้ พระพุทธเจ้าทรงปรารภคนที่มีระดับจิตใจต่าง ๆ กันนี้ จึงตรัสว่า “ความดีอันคนดีทำง่าย แต่คนชั่วทำยาก ส่วนความชั่วอันคนชั่วทำง่าย แต่คนดีทำยาก”

เมื่อนั่งรถไปตามถนนสายต่าง ๆ ถึงตอนที่มิสัญญานไฟเขียวแดง จะพบว่าถูกไฟแดงที่ต้องหยุดรถมากกว่าไฟเขียวซึ่งแล่นรถไปได้ นานกว่าการดำเนินทางชีวิต

ของทุกคน มักจะต้องพบอุปสรรคที่ทำให้การทำงานต้องชะงัก หากเทียบกับทางโปร่ง น่าจะต้องพบความติดขัดมากกว่าที่จะปลอดโปร่งไปได้ทีเดียว บางครั้งอาจต้องประสบเหตุที่น่าตกใจว่าจะล้มเหลวหรือเสียหายมาก คล้ายอุบัติเหตุของรถที่วิ่งไปในถนน คนที่อ่อนแอยอมยอมแพ้อุปสรรคง่าย ๆ ส่วนคนที่เข้มแข็งยอมไม่ยอมแพ้ เมื่อพบอุปสรรคก็แก้ไขไป รักษาการงานหรือสิ่งที่มุ่งจะทำได้ด้วยจิตใจที่มุ่งมั่น ถือเป็นอุปสรรคเหมือนอย่างสัญญาณไฟแดงที่จะต้องพบเป็นระยะ ถ้ากลัวจะต้องพบสัญญาณไฟแดงตามถนนซึ่งต้องหยุดรถก็จะไปข้างไหนไม่ได้ แม้ในการดำเนินทางชีวิตก็ฉนั้น ถ้ากลัวจะต้องพบอุปสรรคก็ทำอะไรไม่ได้ ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้แปลความว่า “คนพึงพยายามร่ำไปจนกว่าจะสำเร็จประโยชน์ที่ต้องการ”

ความสำเร็จและความพิบัติต่าง ๆ อาจมีได้เหมือนกัน เมื่อได้ใช้ความพยายามเต็มที่แล้วไม่ได้รับความสำเร็จก็ไม่ควรเสียใจ ควรคิดปลงใจลงว่าเป็นคราวที่จะพบความไม่สำเร็จในเรื่องนี้ ทั้งไม่ควรจนปัญญาที่จะคิดแก้หรือทำการอย่างอื่นต่อไป เพราะการงานที่จะพึงทำให้เกิดผลนั้นมีอยู่เป็นอันมาก ดังคำว่า “ทรัพย์นี้มีไกลใครปัญญาไว้ หาได้ไม่นาน” วิสัยคนมีปัญญาไม่อับจนถึงกับไปคิดแย่งทรัพย์ของคนที่ยากลำบากโหมแย่งชิง หรือทำทุจริตเพื่อให้ได้ทรัพย์ ล้วนเป็นคนอับจนปัญญาที่จะหาในทางสุจริตทั้งนั้น ส่วนความพิบัติต่าง ๆ นั้นเมื่อไม่ประมาทยังต้องพบก็แปลว่า ถึงคราวหรือที่เรียกว่าเป็นกรรม เช่น ถูกไฟไหม้หรือถูกเสียหายต่าง ๆ

เรื่องของกรรมที่หมายถึงกรรมเก่า เป็นแรงดันที่สำคัญอย่างหนึ่ง กรรมเก่าที่ทำไว้ไม่ดีย่อมเป็นแรงดันให้พบผลที่ไม่ดี กรรมเก่าที่ทำไว้ดีเป็นแรงดันให้พบผลที่ดี แต่ยังมีแรงดันอีกอย่างหนึ่งที่ส่งเสริมหรือต้านทาน คือกรรมใหม่ที่ทำในปัจจุบัน ถ้ากรรมปัจจุบันไม่ดีเป็นแรงดันได้แรงดันของกรรมดีเก่า ส่งเสริมแรงดันของกรรมเก่าที่ไม่ดีด้วยกัน ถ้ากรรมปัจจุบันดีก็เป็นแรงดันได้แรงดันของกรรมเก่าที่ไม่ดี ส่งเสริมแรงดันของกรรมเก่าที่ดีด้วยกัน ความที่จะได้กันหรือส่งเสริมกันได้เพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับแกระดับของกำลังที่แรงหรืออ่อนกว่ากันเพียงไร

คติทางพระพุทธศาสนาแสดงว่า “บาปกรรมที่บุคคลใดทำไว้แล้ว บุคคลนั้นย่อมละได้ด้วยกุศล” ฉะนั้น ผู้ที่มีศรัทธาในกรรมหรือในบุญบาป จึงทำกรรมที่ดี

อยู่เสมอ และมีจิตใจเด็ดเดี่ยวกล้าหาญ เพราะได้เห็นแล้วว่า บุญช่วยได้จริงและช่วยได้ทันเวลา ผลที่เกิดขึ้นในระยะเวลาต่าง ๆ กันเป็นเครื่องพิสูจน์ความจริงเรื่องบุญบาป ซึ่งจะเห็นกันได้ในชีวิตนี้

ชีวิตของทุก ๆ คนที่ผ่านพ้นไปในรอบปีหนึ่ง ๆ นับว่าเป็นลาภอย่างยิ่ง เมื่อถึงวันเกิด บรรดาผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาจึงถือเป็นปรารภเหตุทำบุญน้อยหรือมาก เพื่อฉลองอายุที่ผ่านมาและเพื่อความเจริญอายุ พร้อมทั้งวรรณะ สุขะ พละ ยิ่งขึ้น ความเจริญอายุ วรรณะ สุขะ พละ เป็นพรที่ทุก ๆ คนปรารถนา แต่พรเหล่านี้หาได้เกิดขึ้นด้วยลำพังความปรารถนาเท่านั้นไม่ ย่อมเกิดขึ้นจากการทำบุญ ฉะนั้นคนไทยเราส่วนมากจึงยินดีในการทำบุญ และยินดีได้รับพรอนุโมทนาจากพระสงฆ์หรือผู้ใหญ่ ยินดีรับประพรมน้ำพระพุทธมนต์ในที่สุดแห่งการทำบุญ ถือว่าเป็นสิริมงคล

พิจารณาถึงพฤติกรรมในเรื่องนี้โดยตลอดแล้ว จะเห็นว่าพึงเป็นสิริมงคลจริง เพราะสาระสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ว่าได้ทำบุญแล้ว คำอวยพรต่าง ๆ จึงตามมาทีหลัง สนับสนุนกันให้จิตใจมีความสุขขึ้นในปัจจุบันทันที ความสุขอันบริสุทธิ์นี้แหละคือบุญ ดังมีพุทธภาษิตตรัสไว้แปลความว่า “ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อแห่งความสุข” หมายถึงความสุขที่บริสุทธิ์ คือความสุขอันเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์ ซึ่งก็เรียกว่าบุญเช่นเดียวกัน

อีกแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “ผู้ที่ได้ทำบุญไว้ บันเทิงเบิกบานเพราะเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน ผู้ที่ได้ทำบาปไว้อัปเศร้า เพราะเห็นความเศร้าหมองแห่งกรรมของตน” อันกรรมที่บริสุทธิ์เกิดจากจิตใจที่บริสุทธิ์ เพราะสงบความโลภโกรธหลง ประกอบด้วยธรรม มีเมตตากรุณา เป็นต้น จะเห็นได้จากจิตใจของผู้ที่ทำการบริจาคในการบุญต่าง ๆ ของผู้ที่รักษาศีลและอบรมจิตใจกับปัญญา

ใคร ๆ ที่เคยทำทาน รักษาศีล และอบรมจิตกับปัญญาดังกล่าว ย่อมจะทราบได้ว่ามีความสุขอย่างไร ตรงกันข้ามกับจิตใจที่เราร้อนด้วยกิเลสต่าง ๆ และแม้จะได้อะไรมาด้วยกิเลส มีความสุขตื่นเต้น ลองคิดดูให้ดีแล้วจะเห็นว่าเป็นความสุขจอมปลอม เพราะเป็นความสุขของคนทีหลงไปแล้ว เหมือนความสุขของคนที่ถูกเขาหลอกลวงนำไปทำร้ายด้วยหลอกให้ตายใจและตีใจด้วยเครื่องล่ออย่างใดอย่างหนึ่ง คนที่ตายใจเสีย

เพราะเหตุนี้ คือคนที่ประมาทไปแล้ว ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “คนประมาทแล้วเหมือนคนตาย” ไม่อาจเห็นสิ่งจริงตามธรรมชาติของพระพุทธเจ้า อาจคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ อย่างที่คิดว่าตนฉลาด ไม่มีอะไรจะช่วยบุคคลประเภทนี้ได้ นอกจากการทำบุญ เพราะการทำบุญทุกครั้งไป ย่อมเป็นการพอกชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ สะอาดขึ้นทุกที เหมือนอย่างการอาบน้ำชำระร่างกาย ซึ่งทำให้ร่างกายสะอาดสบาย เมื่อจิตใจมีความสะอาดบริสุทธิ์ขึ้นตามสมควรแล้ว จะมองเห็นได้เองว่าความสุขที่บริสุทธิ์ แท้จริงนั้นเกิดจากกรรมที่บริสุทธิ์เท่านั้น จะได้ปัญญาซาบซึ่งถึงคุณพระทั้งสามว่า “ความเกิดขึ้นของพระพุทธรูปทั้งหลายให้เกิดสุขจริง การแสดงพระสัทธรรมให้เกิดสุขจริง ความพร้อมเพรียงของสงฆ์คือหมู่ให้เกิดสุขจริง ความเพียรของหมู่ที่พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุขจริง”

ผู้ที่มีจิตใจ ธรรม และความสุขที่บริสุทธิ์ดังนี้ ชื่อว่าผู้มีบุญอันได้ทำแล้วในปัจจุบัน เป็นผู้ที่มีความมั่นคงในตนเองอย่างที่ใคร ๆ หรืออะไรจะทำลายมิได้และจะเจริญพร คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละยิ่ง ๆ ด้วยเดชบุญ

ความเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์ส่วนตัวและส่วนรวม ตลอดถึงที่เรียกว่าเหตุการณ์ของโลกได้เกิดขึ้น บางทีก็รวดเร็วอย่างไม่นึกถึงกับทำให้คนทั้งปวงพากันตะลึงงันก็มี เหตุการณ์ในวันนี้เป็นอย่างนี้ แต่วันพรุ่งนี้เล่ายากที่จะคาดว่าจะเป็นอย่างไร วันนี่ยังอยู่ดี ๆ พรุ่งนี้มีข่าวออกมาว่าสิ้นชีพเสียแล้วก็มี เมื่อวานนี้ระเบิดกันตมตามอยู่ วันนี้ประกาศออกไปว่าหยุดระเบิดส่วนใหญ่ก็มี วันพรุ่งนี้จะเป็นอย่างไรอีกก็ยากที่จะทราบความเปลี่ยนแปลงของโลกดังนี้ ผู้ที่ศึกษาธรรมะของพระพุทธเจ้าย่อมไม่เห็นเป็นของแปลก ถ้าโลกจักหยุดเปลี่ยนแปลงนั้นแหละจึงจะแปลก ซึ่งไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ เพราะขึ้นชื่อว่าโลกแล้วต้องเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ที่เรียกว่าความเปลี่ยนแปลงนั้น คือ เหตุการณ์อย่างหนึ่งดับไป เหตุการณ์อีกอย่างหนึ่งก็เกิดขึ้นแทน ฉะนั้น ความเปลี่ยนแปลงก็คือ ความดับ-เกิด หรือความเกิด-ดับของสิ่งทั้งหลาย นี่เป็นวิบากคือเป็นผล ถ้าเป็นผลที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ก็มีคำเรียกว่าปรากฏการณ์ตามธรรมชาติ ซึ่งจะยกไว้ไม่พูดถึงในที่นี้ จะพูดถึงแต่ที่เกี่ยวกับบุคคลคือที่บุคคลก่อขึ้นเอง

อันเหตุการณ์ที่คนก่อให้เกิดขึ้นนั้น นับว่าเป็นกรรมของคน หมายความว่า การที่คนทำขึ้นไม่ใช่หมายความว่ากรรมเก่าอะไรที่ไม่รู้ กรรมคือการทำที่รู้ ๆ อยู่แน่แหละ เมื่อก่อขึ้นด้วยกิเลสก็เป็นเหตุทำลายล้าง แต่เมื่อก่อขึ้นด้วยธรรมก็เป็นเหตุเกื้อกูลให้เกิดความสุข เหตุการณ์ส่วนใหญ่ของโลกนั้นมีขึ้นด้วยกิเลส หรือกรรมของคน ไม่มากคนนัก แต่มีผลถึงคนทั้งปวงมากมาย

ถ้าจะถามว่า กิเลส ซึ่งนับว่าธรรมกับธรรมนั้น ก่อให้เกิดเหตุการณ์ต่างกัน ตรงกันข้าม ใคร ๆ ก็น่าจะมองเห็น แต่เ็นจริงยังใช้กิเลสกันอยู่ พระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น ๆ จะช่วยให้คนใช้ธรรมกันให้มากกว่านี้ไม่ได้หรือ

ถ้ามีคำถามมาดังนี้ ก็น่าจะมีคำถามย้อนไปบ้างว่า เมื่อเป็นสิ่งที่น่ามองเห็นกัน ง่ายดั่งนั้น ทำไมใคร ๆ จึงไม่สนใจที่จะปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้ากันให้มากขึ้นเล่า พระพุทธศาสนาพร้อมที่จะช่วยทุก ๆ คนอยู่ทุกขณะ แต่เมื่อใครปิดประตูใจไม่เปิดรับ ธรรม พระพุทธศาสนาก็เข้าไปช่วยไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ โลกจึงต้องปราบกันลงไปด้วย กำลังต่าง ๆ แม้ฝ่ายถูกก็ต้องใช้กำลังแก่ฝ่ายผิด นับว่าเป็นเรื่องของโลก ซึ่งมีุ่นวาย มีสงบ สลับกันไป และมนุษย์เรานั้นแม้มีกำลังกายด้อยกว่าช้างม้า เป็นต้น แต่มีกำลัง ปัญญาสูงกว่า กำลังปัญญานี้เองที่สร้างแสนยานุภาพได้ยิ่งใหญ่ ทั้งสร้างระบอบธรรม อย่างดีวิเศษขึ้นด้วย ฉะนั้น ในขณะที่มีจิตใจได้สำนึก ได้สติขึ้น แม้จะหลังที่ตีกันมา พักใหญ่แล้ว ก็จะเป็นโอกาสที่มีปัญญามองเห็นธรรม และกลับมาใช้ธรรมสร้างความ เจริญและความสุขกันต่อไป

จุดหมายของชีวิต

ชีวิตอันอุดม เป็นจุดหมายที่พระพุทธเจ้าสอนให้ทุกคนปฏิบัติให้ถึง ถ้าจะตั้งปัญหาว่าอะไรคือชีวิตอันอุดม ก็น่าจะต้องพิจารณากัน คำว่าอุดม แปลว่าสูงสุด ชีวิตอันอุดมคือชีวิตที่สูงที่สุด ผลที่ปรารถนาจะได้อย่างสูงสุดในชีวิตใช้ใหม่เป็นชีวิตอันอุดม ถ้าถือเอาความปรารถนาเป็นเกณฑ์ดังนี้ ก็ตอบได้ว่าไม่ใช่เกณฑ์จัดระดับชีวิตของพระพุทธเจ้าแน่นอน เพราะแต่ละคนย่อมมีความปรารถนาต่าง ๆ กัน ทั้งเพิ่มความปรารถนาขึ้นได้เสมอ จนถึงมีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “*แม่น้ำเสมอด้วยตันทหา (ความอยาก) ไม่มี*” เช่น บางคนอยากเรียนให้สำเร็จปริญญาชั้นนั้นชั้นนี้ บางคนอยากเป็นเศรษฐี บางคนอยากเป็นเจ้าเมือง อยากเป็นอธิบดี อยากเป็นผู้แทนราษฎร อยากเป็นรัฐมนตรี อยากเป็นนายกรัฐมนตรี เป็นต้น แต่คนมีความอยากดังนี้ จะประสบความสำเร็จดังที่อยากได้สักกี่คน ตำแหน่งต่าง ๆ เหล่านี้ ย่อมมีจำนวนจำกัด จะเป็นด้วยกันทุกคนหาได้ไม่ บางทีคนที่ไม่ได้คิดปรารถนาว่าจะเป็นก็ได้เป็น บางคนคิดอยากจะชวนชวายเป็นต่าง ๆ มากมาย ก็ไม่ได้เป็น ต้องไปเป็นอย่างที่ไม่อยากก็มีอยู่มาก

ฉะนั้น ผลที่ได้ด้วยความอยากอันเป็นตันทหา จึงมิใช่เป็นเกณฑ์จัดว่าเป็นชีวิตอันอุดม เช่นว่าเมื่อได้เป็นอย่างนั้น ๆ แล้วก็อันได้ถึงขีดชีวิตอันอุดม ในทางโลกอาจจะเข้าใจกันเช่นนั้น เช่นที่พูดว่ากำลังรุ่งเรือง หมายถึงอยู่ในตำแหน่งสูง มีทรัพย์ มีบริวารมาก ก็ว่าชีวิตขึ้นถึงขีดสูงสุด แต่แต่ละคนย่อมมีขีดสูงสุดต่างกัน ขีดสูงสุดของผู้ใดก็เป็นชีวิตอันอุดมของผู้นั้น แต่ความขึ้นถึงขีดสูงสุดของชีวิตแบบนี้ ตามสายตา

ของท่านผู้รู้ ย่อมว่าเป็นเหมือนอย่างความขึ้นของพลุหรือความขึ้นของปรอทคนเป็นไข
คือเป็นของชั่วคราว บางทีในขณะที่ชะตาชีวิตขึ้นสูงสุดนั้น กลับมีชีวิตไม่เป็นสุข
ต้องเป็นทุกข์มากเสียอีก บางคนอาจจะไม่ต้องการตำแหน่งอะไรสูงนัก แต่อยากเรียน
ให้รู้มาก ๆ ให้สำเร็จชั้นสูง ๆ สิ่งอื่น ๆ ไม่สำคัญ แต่ความมีวิชาสูง (ทางโลก)
จะหมายความว่าชีวิตสูงขึ้นด้วยหรือไม่

อันวิชาย่อมเป็นปัจจัยอุดหนุนชีวิตขึ้นอย่างหนึ่ง แต่จะต้องมีปัจจัยอื่นร่วม
สนับสนุนอีกหลายอย่าง ดังจะเห็นตัวอย่างคนที่เรียนนามีวิชาสูง ๆ แต่รักษาตัวไม่รอด
หรือรักษาตัวให้ดีตามสมควรไม่ได้ ทั้งไม่ได้รับความนับถือจากคนทั้งหลายก็มีอยู่
ไม่น้อย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้จึงได้ทรงวางเกณฑ์ของชีวิตไว้ว่าชีวิตมี
๓ อย่างก่อน คือ *ทุกข์ชีวิต* *ชีวิตชั่วร้าย* หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตทำกรรมชั่วร้ายต่าง ๆ
โมฆชีวิต *ชีวิตเปล่า* หมายถึงคนที่ปล่อยให้ชีวิตล่องไปเปล่าปราศจากประโยชน์ และ
สุขชีวิต *ชีวิตดี* หมายถึงคนที่ใช้ชีวิตประกอบกรรมที่ดีที่ชอบต่าง ๆ และชีวิตดีนี้เอง
เมื่อมีมาก ๆ ขึ้นจะกลายเป็นชีวิตอุดมในที่สุด

ชีวิตอันอุดมคือชีวิตอันสูงสุด ในแง่ของพระพุทธศาสนา คือชีวิตที่ดี อันเรียกว่า
วิสุทธิชีวิต หมายถึงความดีที่อาศัยชีวิตทำขึ้น ชีวิตของผู้ที่ทำความดี จึงเรียกว่าชีวิตดี เมื่อทำ
ดีมาก ชีวิตก็สูงขึ้นมาก ทำดีที่สุดชีวิตก็สูงสุด

ที่เรียกว่าชีวิตุดมนั้น องค์ประกอบของสิ่งที่เรียกว่าความดีในชีวิตมี ๔ ประการ
คือ *กรรม* *วิชา* *ศีล* และ *ธรรม* อธิบายสั้น ๆ *กรรม* คือการงานที่ทำ หมายถึง
การงานที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ *วิชา* คือ ความรู้ในศิลปวิทยา *ศีล* คือ ความประพฤติ
ที่ดี *ธรรม* คือ คุณสมบัติที่ดีในจิตใจ ชีวิตที่ดีจะต้องมีองค์คุณทั้ง ๔ ประการนี้
ชีวิตจะสูงขึ้นเพียงไร ก็สุดแต่องค์คุณทั้ง ๔ นี้จะสูงขึ้นเท่าไร

นึกดูถึงบุคคลในโลกที่คนเป็นอันมากรู้จัก เรียกว่าคนมีชื่อเสียง ลองตรวจดู
ว่าอะไรทำให้เขาเป็นคนสำคัญขึ้น ก็จะได้เห็นว่าข้อแรกก็คือ กรรม การงานที่เขาได้
ทำให้ปรากฏเป็นการงานที่สำคัญในทางดีก็ได้ ในทางเสียทางร้ายก็ได้ ในทางดี
เช่น คนที่ได้ทำอะไรเป็นสิ่งเกื้อกูลมาก ในทางชั่ว เช่น คนที่ทำอะไรที่เลวร้ายเป็น
ข้อฉกรรจ์ เหล่านี้เกี่ยวแก่กรรมทั้งสิ้น

ไม่ต้องคิดออกไปให้ไกลตัว คิดเข้ามาที่ตนเอง ก็จะทำให้การทำงานของตนเองเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต คนเราทุกคนจะเป็นอะไรขึ้นมา ก็เพราะการทำงานของตนเอง เช่น จะเป็นชวานาก็เพราะทำนา กลีกรกรรมเป็นการงานของตนเองของผู้ที่เป็นชวานา จะเป็นพ่อค้าก็เพราะทำพาณิชย์การ คือการค้า จะเป็นหมอก็เพราะประกอบเวชกรรม จะเป็นนักเรียนนักศึกษา ก็เพราะทำการเรียนการศึกษา จะเป็นโจรก็เพราะทำโจรกรรม ดังนี้ เป็นต้น

กรรมทั้งปวงนี้ไม่ว่าดีหรือชั่วย่อมเกิดจากการทำ อยู่เฉย ๆ จะเป็นกรรมอะไรขึ้นมาหาได้ไม่ จะเป็นกรรมชั่วมก็เพราะทำ อยู่เฉย ๆ กรรมชั่วมไม่เกิดขึ้นมาเองได้ แต่ทำกรรมชั่วอาจรู้สึกว่าการทำได้ง่าย เพราะมักมีความอยากจะทำ มีแรงกระตุ้นให้ทำ ในเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “กรรมชั่วม คนชั่วมทำงานง่าย แต่คนดีทำงานยาก”

ฉะนั้น ใครที่รู้สึกตนว่าทำชั่วมได้ง่าย ก็ต้องเข้าใจว่าตนเองยังเป็นคนชั่วมอยู่ในเรื่องนั้น ถ้าตนเองเป็นคนดีขึ้นแล้วจะทำชั่วมในเรื่องนั้นได้ยาก หรือทำไม่ได้เอาทีเดียว ชีวิตชั่วมเกิดจากการทำชั่วมนี้แหละ

ส่วนกรรมดีก็เหมือนกัน อยู่เฉย ๆ จะเกิดเป็นกรรมดีขึ้นมาเองหาได้ไม่ แต่อาจรู้สึกว่าการทำกรรมดียาก จะต้องใช้ความตั้งใจความเพียรมาก แม้ในเรื่องของกรรมดี พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ว่า “กรรมดีคนดีทำงานง่าย แต่คนชั่วมทำงานยาก”

ฉะนั้น ใครที่ทำดียากในข้อใด ก็พึงทราบว่าคุณเองยังไม่ดีพอ ต้องส่งเสริมตนเองให้ดีขึ้นอีกด้วยความพากเพียรทำกรรมดีนี้แหละ ถ้าเกียจคร้านไม่ทำกรรมดีอะไร ถึงจะไม่ทำกรรมชั่วม ชีวิตก็เป็นโมฆะชีวิต คือ ชีวิตเปล่าประโยชน์ ค่าของชีวิตจึงมิได้ด้วยกรรมดี ทำกรรมดีมากค่าของชีวิตก็สูงมาก

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับกรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่า ทั้งที่เป็นกรรมใหม่ จะกล่าวว่าชีวิตเป็นผลของกรรมก็ได้

คำว่า กรรมเก่ากรรมใหม่ นี้ อธิบายได้หลายระยะ เช่น ระยะไกล กรรมที่ทำแล้วในอดีตชาติเรียกว่ากรรมเก่า กรรมที่ทำแล้วในปัจจุบันชาติ เรียกว่ากรรมใหม่ อธิบายอย่างนี้อาจจะไกลมากไป จนคนที่ไม่เชื่ออดีตชาติ เกิดความคลางแคลง

ไม่เชื่อ จึงเปลี่ยนมาอธิบายระยะใกล้ ว่าในปัจจุบันชาตินี้แหละ กรรมที่ทำไปแล้วตั้งแต่เกิดมาเป็นกรรมเก่า ส่วนกรรมที่เพิ่งทำเสร็จลงไปใหม่ ๆ เป็นกรรมใหม่ แม้กรรมที่กำลังทำหรือที่จะทำก็เป็นกรรมใหม่

ความมีชีวิตดีหรือช่วยย้อมขึ้นอยู่แก่กรรมที่ทำแล้วนี้ กล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ความขึ้นหรือลงแห่งชีวิตย้อมแล้วแต่กรรม แต่ก็อาจจะกล่าวว่า ย้อมแล้วแต่บุคคลด้วย เพราะบุคคลเป็นผู้ทำกรรม เป็นเจ้าของกรรม สามารถที่จะละอกุศลกรรมด้วยกุศลกรรมได้ คือ สร้างกุศลกรรมขึ้นอยู่เสมอ เมื่อกุศลกรรมมีกำลังแรงกว่า อกุศลกรรมจะตามไม่ทันหรือจะเป็นอโหสิกรรมไป

แต่ในการสร้างกุศลกรรมนั้นย้อมขึ้นอยู่แก่จิตใจเป็นประการสำคัญ คือจะต้องมีจิตใจประกอบด้วยสัมมาทิฐิคือความเห็นชอบ ตั้งต้นแต่เห็นว่าอะไรเป็นบาปอกุศล อะไรเป็นบุญกุศล ตลอดถึงเห็นในเหตุผลแห่งทุกข์ และความดับทุกข์ตามเป็นจริง ความเห็นชอบดังนี้ จะมีขึ้นก็ต้องอาศัยวิชา ที่แปลว่าความรู้

อันคำที่หมายถึงความรู้มีอยู่หลายคำ เช่น วิชา ปัญญา ญาณ เฉพาะคำว่าวิชาหมายถึงความรู้ดังกล่าวก็ได้ หมายถึงวิชาที่เรียนรู้ ดังที่พูดกันว่าเรียนวิชานั้นวิชานี้ก็ได้ ในที่นี้หมายถึงรวม ๆ กันไป จะเป็นความรู้โดยตรงก็ได้ จะเป็นความรู้ที่เรียนดังที่เรียกว่าเรียนวิชาก็ได้ เมื่อหมายถึงตัวความรู้โดยตรงก็เป็นอย่างเดียวกับปัญญา

วิชาเป็นองค์ประกอบสำคัญแห่งชีวิตอีกข้อหนึ่ง และเมื่อพิจารณาดูแล้วจะเห็นว่า กรรมทุก ๆ อย่างย่อมต้องอาศัยวิชา ถ้าขาดวิชาเสียจะทำกรรมอะไรหาได้ไม่ คือจะต้องมีวิชาความรู้จึงจะทำอะไรได้ ทุกคนจึงต้องเรียนวิชาสำหรับใช้ในการประกอบกรรมตามที่ประสงค์ เช่น ผู้ที่ประสงค์จะประกอบกสิกรรมก็ต้องเรียนวิชาทางกสิกรรม จะประกอบอาชีพทางตุลาการหรือนายความก็ต้องเรียนวิชากฎหมาย ดังนี้เป็นต้นนี้เป็นวิชาความรู้ทั่วไป วิชาอีกอย่างหนึ่ง คือวิชาที่จะทำให้เป็นสัมมาทิฐิดังกล่าวมาข้างต้น ซึ่งจะเป็นเหตุให้ละอกุศลกรรมด้วยกุศลกรรม และที่จะเป็นเหตุให้ละความทุกข์ที่เกิดขึ้นทางใจได้ วิชาละอกุศลธรรมและวิชาละความทุกข์ใจนี้ เป็นวิชาสำคัญที่จะต้องเรียนให้รู้ และเป็นวิชาของพระพุทธเจ้าโดยตรง ถึงจะรู้วิชาอื่นท่วมทับ แต่ขาดวิชาหลังนี้ ก็จะรักษาตัวรอดได้โดยยาก

ความเข้าใจเรื่องจิต

จิตคืออะไร ?

จิตวิทยา คือ ความรู้เรื่องจิตทางพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องควรศึกษาให้รู้ เพราะการปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมเนื่องด้วยจิตเป็นข้อสำคัญ พระพุทธทวณะที่สั่งสอนเกี่ยวกับจิตเป็นส่วนใหญ่ จึงจะได้กล่าวถึงเรื่องจิต จากคำสอนในพระพุทธศาสนาไปโดยลำดับ

จิตกับกายเป็นของมีอยู่เป็นคู่กันแก่ทุก ๆ คนตั้งแต่ถือกำเนิดเกิดมาจนตาย จิต หมายถึง สิ่งที่เรียกกันว่าจิตใจของทุก ๆ คน กาย ก็หมายถึงร่างกายนี้ เพราะจิตเป็นสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุที่จะมองเห็นได้ด้วยตา เป็นต้น จึงได้มีความเห็นในปัญหาว่า จิตคืออะไร อยู่ที่ไหนกันต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์เก่าก่อนมาจนถึงปัจจุบัน เช่นว่า จิต เป็นธรรมชาติที่ให้สำเร็จ ความคิดนึก เป็นความคิดนึก เป็นธาตุรู้ เป็นที่ก่อเก็บกิเลสกรรมต่าง ๆ จนถึงว่าเป็นอาการของมันสมอง ส่วนที่เกี่ยวข้องแก่ที่อยู่ก็มี ความเห็น เช่นว่า จิตอาศัยอยู่ที่หทัยคือเนื้อหัวใจที่เด่นสุดชนิดโลหิตอยู่ที่นี่ อยู่ที่มันสมอง เพราะเป็นงานของมันสมองนั่นเอง ถึงจะมีความเห็นและว่าต่าง ๆ กันอย่างไร แต่ทุก ๆ คนก็ยอมรับตรงกันว่า จิตใจมีอยู่จริง และย่อมรู้ว่าจิตนี้เป็นดวงชีวิตที่เดียว ดับจิตเสียเมื่อใด ชีวิตนี้ก็ดับเมื่อนั้น และร่างกายก็จะเนาเปื่อยผุพังไปสิ้น เมื่อจิตดำรงอยู่ ชีวิตจึงดำรงอยู่ด้วย ร่างกายนี้จึงกุมอยู่ และปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ ได้ เช่น ตามองเห็น หูฟังได้ยิน คือ ประสาทต่าง ๆ ทำหน้าที่ของตนได้ คนจึงนึกคิดอะไรได้ รู้อะไรได้ทาง

ประสาททั้งปวง แต่ถ้ำร่างกายบกร่องเสียหาย จิตก็ประสบความขัดข้องเหมือนกัน เช่น ถ้าตาบอดหูหนวกเสีย จิตก็ออกมาเห็นมาฟังรู้อะไรทางประสาทที่เสียไปนั้นมิได้ ถ้ำร่างกายส่วนกายประสาทเสีย เช่น เป็นอัมพาตไป หรือถูกฉีดยาชาที่เช่นเดียวกัน ถ้าถูกกระทบอย่างแรง เช่น ประสบอุบัติเหตุถึงวิสัญญีภาพสลบไป ก็คือร่างกายเกิดขัดข้อง จิตจึงขัดข้องที่จะแสดงความรู้ อะไรออกมาทางกายในขณะนั้น ถ้ำร่างกายชำรุดอย่างมาก จนถึงที่เรียกว่าแตกทำลาย จิตก็ต้องดับ หรือออกจากร่างที่แตกทำลายนั้น สุดแต่จะเห็นกันว่ากัน เพราะจิตไม่ใช่เป็นวัตถุตั้งกล่าวข้างต้น จึงได้มีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับจิต ถ้าเป็นวัตถุก็คงจะไม่เกิดปัญหาเช่นนี้ สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นวัตถุนั้น คือ เป็นรูปที่มองเห็นได้ด้วยตา เป็นเสียงที่ฟังได้ด้วยหู เป็นกลิ่นที่สูดดมได้ด้วยจมูก เป็นรสที่ลิ้มได้ด้วยลิ้น เป็นสิ่งถูกต้องที่ถูกต้องได้ด้วยกาย

จิตไม่ใช่เป็นวัตถุตั้งนี้ก็จริง แต่ก็เป็นสิ่งที่มีอยู่โดยแน่นอนในทุก ๆ คน ทุกคนต่างมีสิ่งที่เรียกว่าจิตใจนี้อยู่ด้วยกัน ถ้าจะลองตั้งปัญหาว่ารู้อะไรอย่างไรว่ามี เพราะไม่ใช่วัตถุ ก็ตอบได้ว่ารู้อด้วยจิตนี้เอง ทุกคนมีจิตที่ไม่ใช่วัตถุอยู่ในตนแล้ว จึงรู้อจิตของตนได้ด้วยจิตนี้แหละ ถ้าไม่มีจิตอยู่ในตัวนั้นแหละ จึงจะรู้อไม่ได้ และรู้อไม่ได้ทุกอย่าง

ในพระธรรมบท ซึ่งเป็นพระพุทธรวณะ ได้กล่าวไว้ว่า *จิตไม่มี สรรีระหรือไม่ใช่ สรรีระ (อสรีระ) มีคฺหาเป็นที่อาศัย (คฺหาสย) เทียวไปไกล เทียวไปผู้เดียวหรือดวงเดียว* ตามลักษณะดังนี้ จิตจึงมิใช่มันสมองซึ่งเป็น สรรีระ และคำว่า คฺหาในคำสามัญแปลว่า ถ้ำ เช่น ถ้ำของภูเขา แต่ในเรื่องจิตนี้พระอาจารย์ผู้กล่าวอธิบายได้กล่าวอธิบายไว้อย่างกว้าง ๆ ว่าคือกายนี้ จึงให้คำแปลโดยความว่ามีกายนี้เป็นที่อาศัย ซึ่งไม่ผิดแน่แบบคำว่ากำบังนุบดิน แต่ในคัมภีร์อธิบายอื่น เช่น คัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อธิบายอภิธรรม ได้ระบุเหตุยวัตถุคือเนื้อหทัยที่เด่นชัดคิดโลหิตอยู่นี้ว่า เป็นที่อาศัยแห่งวิญญาณธาตุนั้นหมายถึงจิต ตามอธิบายนี้ จิตจึงอาศัยอยู่ที่หทัยวัตถุ มาถึงสมัยปัจจุบัน แพทย์ผ่าตัดเปลี่ยนเนื้อหัวใจของคนได้สำเร็จแล้ว คือ ตัดเนื้อหัวใจของคนไข้ออก นำเอาเนื้อหัวใจของคนตายแล้วมาเปลี่ยนให้ จึงเกิดปัญหาขึ้นถึงจิตของคนไข้วว่าจะพลอยถูกตัดออกไปหรือไม่ถ้าจิตอาศัยอยู่กับเนื้อหนึ่งดังกล่าวนั้น และจะมีจิตอะไรของใครมาแทน จะว่าจิตของคนตายที่เป็นเจ้าของเนื้อหัวใจที่ถูกนำมาเปลี่ยน

ให้ก็คงไม่ได้ เพราะคนนั้นตายไปแล้ว อันหมายถึงว่าดับจิตไปแล้ว (เรียกเต็มว่าดับจิตตสังขาร) แต่ผลที่ปรากฏ คนไข้ที่ถูกเปลี่ยนเนื้อหัวใจแล้ว ก็เป็นผู้ที่มีจิตของตนเองอย่างเก่า นั่นเอง ไม่ได้เปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น จึงน่าจะจะต้องคิดว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตอาศัยอยู่ที่ไหน

เรื่องนี้ไม่จำเป็นต้องไปคิดให้มากไปถึงไหน คิดถึงที่คำนี้เพียงคำเดียวก็พอ คือคำว่ามีคูหาเป็นที่อาศัยดังกล่าว ว่าคูหา นั่นคือกายนี้ ก็ยุติปัญหานี้ลงได้ เพราะไม่มีโอกาสผิดแน่ แต่คนเรานั้นไม่ค่อยจะชอบยุดิเรื่องอย่างกว้าง ๆ แม้ไม่ผิดเสมอไป ยังอยากที่จะค้นหาอีกว่าอยู่ที่ส่วนไหนของกายกันแน่ จึงลองจับศัพท์ขึ้นมาวิจารณ์กันก่อนว่า คูหาหรือถ้าในความหมายทั่วไปนั้น มีลักษณะเป็นโพรง มีเพดานโค้งไปตามธรรมชาติ ลองค้นหาในร่างกายของคนว่าส่วนไหนมีลักษณะดังนั้น น่าจะได้พบในที่สองแห่งคือกะโหลกศีรษะ และส่วนหน้าอก ที่ประกอบด้วยกระดูกซี่โครง และกระดูกสันหลังส่วนหลังนี้มีลักษณะเป็นโพรงเหมือนกัน ซึ่งมีเนื้อหัวใจ ปอด ตับ เป็นต้น รวมอยู่ในโพรงแห่งกระดูกหลายชิ้นนี้ แต่ไม่เหมือนส่วนแรกคือกะโหลกศีรษะ ซึ่งมีลักษณะเป็นคูหามากกว่า ทั้งที่เป็นที่อาศัยของมันสมองซึ่งเป็นส่วนสำคัญเกี่ยวแก่ความรู้ ความคิด ความจำต่าง ๆ ตามที่ศึกษาทราบกันในปัจจุบัน จึงน่าจะจะต้องตั้งฐานแห่งความคิดขึ้นใหม่ว่า หรือจิตจะอาศัยอยู่ในคูหาส่วนนี้ คือ อาศัยอยู่ที่มันสมองในกะโหลกศีรษะ

ในอาการของร่างกายที่จำแนกออกเพื่อพิจารณาทางกรรมฐาน เดิมจำแนกไว้ ๓๑ ไม่มีมันสมอง อาการเหล่านี้ท่านสันนิษฐานว่าคงได้จากตำราแพทย์ในสมัยโบราณ แพทย์ในสมัยนั้นคงจะให้เห็นมันสมองในกะโหลกศีรษะแล้ว แต่น่าจะยังไม่รู้ลักษณะหน้าที่พิเศษของมันสมอง จึงจัดรวมไว้ในอาการข้อหนึ่งใน ๓๑ ข้อเหล่านั้น ซึ่งน่าจะเป็นข้อเยื่อในกระดูก ต่อมาจึงได้แยกมันสมองออกเป็นข้อหนึ่งต่างหาก เรียงอันดับต่อจากเยื่อในกระดูก จึงเป็นอาการ ๓๒ ถ้าจิตมีคูหาเป็นที่อยู่อาศัย คือ อาศัยอยู่กับมันสมอง ก็จะต้องแก้ปัญหาระเบิดการผ่าตัดเปลี่ยนเนื้อหัวใจได้ง่ายเข้า และเรื่องราวการผ่าตัดต่อไปนี้จะสนับสนุนในข้อนี้คือ ได้มีข่าวพร้อมทั้งภาพ ในหนังสือพิมพ์ไลฟ์ (LIFE) เมื่อหลายปีมาแล้วว่า

นายแพทย์รัสเซียได้ตัดศีรษะสุนัขตัวหนึ่งมาต่อเข้ากับสุนัขอีกตัวหนึ่ง เป็นสุนัขตัวเดียวแต่มีสองศีรษะ มีชีวิตอยู่ได้นานเท่าไรจำไม่ถนัด ศีรษะสุนัขตัวเดิมแสดงอาการของตนอย่างหนึ่ง ศีรษะสุนัขที่มาต่อเข้าใหม่แสดงอาการของตนอีกอย่างหนึ่ง คือ ต่างแสดงเหมือนอย่างเป็นสุนัขสองตัว แสดงว่าจิตใจของสุนัขได้มากับศีรษะ เพราะว่ายูที่ศีรษะมิได้อยู่ที่หัวใจที่เด่นอยู่นั้น และในบัดนี้ได้เกิดมีปัญหาว่า *คนเราจะตายจริงเมื่อไร ได้ยินว่าแพทย์ผู้หนึ่งลงความเห็นว่า ไม่ใช่เมื่อหัวใจหยุดเต้น แต่เมื่อสมองหยุดทำงาน* ความเห็นของคนโดยมากตั้งแต่โบราณกาลมา น่าจะว่าตายเมื่อหยุดลมหายใจ หรือดับลม ถือว่าลมหายใจเป็นตัวชีวิต ดังคำว่า ปาโน หรือ ปาณ แปลว่า สัตว์มีชีวิต คือ มีปราณหรือลมหายใจนั่นเอง ฉะนั้น เมื่อดับลมปราณ ก็เป็นการดับชีวิตไปด้วย

แต่เรื่องนี้มีกล่าวไว้ในธรรมบางหมวด ที่น่าหยิบยกขึ้นมาพิจารณา ว่าทางพระพุทธศาสนามีแสดงไว้ว่าชื่อว่าตายแน่เมื่อไร ในหมวดสังขาร ๓ คือ *กายสังขาร* (เครื่องปรุงกาย) ได้แก่ ลมหายใจเข้าออก เพราะปรุงกายให้ดำรงชีวิตให้เกิดเวทนา *วจีสังขาร* (เครื่องปรุงวจีคือวาจา) ได้แก่ วิตกวิจารณ์ เพราะเป็นเครื่องปรุงให้พูด *จิตตสังขาร* (เครื่องปรุงจิต) ได้แก่ สัญญาเวทนา เพราะเป็นเครื่องปรุงจิตให้คิดไป ท่านแสดงว่า *เมื่อคนจะตายวจีสังขารดับไปก่อน คือ ดับวิตกวิจารณ์ที่จะพูด ต่อจากนั้นดับกายสังขารคือลมหายใจเข้าออก แล้วจึงดับจิตตสังขารคือสัญญาเวทนาเป็นที่สุด* ตามลำดับนี้ ดับจิตตสังขารจึงตาย เมื่อจิตอาศัยอยู่กับมันสมอง ดับ จิตตสังขารกล่าวได้ว่าดับมันสมอง คือ มันสมองหยุดทำงาน และในอภิธรรมแสดงยกจิตเป็นข้อสำคัญสำหรับในเวลาตาย คือ จุติจิต จึงอยู่ในระดับเดียวกันกับเหตุผลที่กล่าวมานั้น *รวมความว่าจะตายแน่ต่อเมื่อดับจิตตสังขาร หรือถึงจุติจิต จะตรงกับที่เรียกว่าสมองหยุดทำงานก็ได้กระมัง* เพราะยากที่จะรู้เรื่องจิตกับมันสมองเช่นเดียวกับยากที่จะรู้ว่าสมองหยุดทำงานเมื่อไร

เรื่องจิตกับมันสมอง เมื่อดูตามลักษณะที่แสดงไว้ในธรรมบทว่า จิตไม่ใช่หรือไม่มีสรีระ ก็กล่าวได้ว่าจิตไม่ใช่มันสมอง หรือไม่ใช่อาการของมันสมอง เพราะมันสมองเป็นสรีระอย่างหนึ่ง

คราวนี้มาลองคิดดูเอาเอง ถึงลักษณะหลายอย่างที่แตกต่างกันในเรื่องต่อไปนี้ คืออาการอาหาร โรค เป็นต้น อาการของจิตใจเช่น เบิกบาน ผ่องใส เศร้าหมอง อาการของมโนสมอง เช่น แจ่มใส ปวดมึน อาการเหล่านี้ บางที่ขัดกัน เช่น บางคราวใจแจ่มใสอยากจะทำงานต่อไป แต่สมองปวดมึน บางคราวสมองโปร่ง แต่ใจท้อแท้ไม่มีกำลังจะทำ *แม้อาการดังกล่าวนี้ แสดงว่าจิตกับมโนสมองต่างกัน*

อาหารก็เหมือนกัน อาหารของจิตใจคืออารมณ์ ได้แก่ เรื่องที่จิตคิด ที่จิตดำริ ที่จิตครุ่นคิดถึงต่าง ๆ อันส่งเสริมกำลังให้แกจิต อาหารของมโนสมอง ได้แก่ อาหารของร่างกายที่บริโภคอยู่โดยปกติ บางคราว ร่างกายได้รับอาหารเพียงพอ ซึ่งหมายความว่าสมองได้รับบำรุงด้วยอาหาร มีกำลังเรียวแรงที่จะใช้ทำงานได้ แต่จิตใจขาดอาหาร คือขาดเรื่องเป็นเครื่องบำรุงใจให้มีกำลัง บางคราวจิตใจไม่ขาดเรื่องบำรุงใจ เป็นจิตใจที่มีกำลัง แต่สมองขาดอาหารอ่อนเพลียไม่มีกำลังที่จะทำงาน *แม้เรื่องอาหารดังกล่าวนี้ ก็แสดงว่าจิตกับมโนสมองต่างกัน*

โรคก็เช่นเดียวกัน คือ ต่างกันอีก เช่น โรคของจิตใจคือกิเลส ได้แก่ เครื่องเศร้าหมองของจิตใจต่าง ๆ เช่น ความโลภอยากได้ ความโกรธแค้น ขัดเคือง ความหลงใหล ส่วนโรคของสมองคือความเจ็บป่วยทางสมอง จนถึงเป็นผู้เสียจริต นับว่าเป็นโรคทางร่างกายนั่นเอง เมื่อโรคต่างกันดังนี้ สมุฏฐานของโรคก็ต่างกัน อารมณ์เป็นสมุฏฐานของโรคทางจิต กล่าวตามโหราศาสตร์ทางศาสนาว่า อารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ ก็เป็นสมุฏฐานแห่งโรคทางจิต คือ ความโลภ เป็นต้น ส่วนสมุฏฐานของโรคทางสมองนั้น ก็มีดังที่กล่าวไว้ในตำราแพทย์ คนเป็นบ้าเกี่ยวกับความวิปริตของประสาทสมอง บางคนเรียกว่าโรคจิต เรียกดังนี้ไม่ถูก ควรเรียกว่าโรคสมอง ถูกกว่า โรคจิตตามความหมายในอริยวินัยของพระพุทธเจ้า ฟังหมายถึงกิเลส คนมีกิเลสชื่อว่าเป็นโรคจิตด้วยกันทั้งนั้น โรคสมองเยียวยาแก้ไขด้วยยาของแพทย์ โรคจิตเยียวยาด้วยธรรมของพระพุทธเจ้า ธรรมจึงเป็นยาแก้โรคจิต และพระพุทธเจ้าจึงทรงชื่อว่าเป็นแพทย์ผู้รักษาคนเป็นโรคนี้ให้หายได้อย่างเด็ดขาด *แม้เรื่องโรค สมุฏฐานของโรค ยาแก้โรค ตลอดจนถึงแพทย์ผู้รักษาที่ต่างกันดังกล่าว ก็แสดงว่าจิตกับมโนสมองต่างกัน*

ข้อที่จิตและมันสมองต่างกันดังกล่าวนี้ มิได้หมายความว่า ทั้งสองนี้ไม่ต้องอาศัยกัน ไม่ต้องเนื่องกัน เพราะต้องอาศัยกันเนื่องกันอยู่มากอาการ อาหาร และโรคของอย่างหนึ่ง อาจเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้อีกอย่างหนึ่งเกิดความกระทบกระเทือนขึ้นได้ด้วย เช่น ความโลภ ความโกรธเกิดขึ้นรุนแรง แม้เป็นโรคทางจิต แต่ก็ทำให้ร่างกายเกิดเป็นโรคทางกายขึ้นได้

จิตกับกายต้องอาศัยกัน

ในการศึกษาเพื่อทราบเรื่องจิตวิทยานี้ นอกจากควรทราบเรื่องกายและจิตตามคติทางพระพุทธศาสนาว่าอาศัยกันแต่ต่างกันอย่างใด กล่าวโดยเฉพาะจิตมีลักษณะอย่างไรแล้ว ก็พึงทราบอีกว่า ข้อที่ว่าอาศัยกันนั้นคือความมีอยู่ด้วยกันทั้งสองอย่าง ซึ่งเป็นความหมายรวม กับความหมายแยก คือ กายอาศัยจิต และจิตอาศัยกาย ตามความหมายรวม ความมีอยู่ด้วยกันทั้งสองอย่างเป็นเหตุให้มีความเป็นบุรุษบุคคล คือที่เรียกว่าเป็นบุคคล หรือเป็นคน คนเรานี้ ต้องมีกายและจิตอาศัยกันอยู่ ถ้ามีแต่กายปราศจากจิต ความเป็นบุคคลก็สิ้นไป

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ (ในธาดุวิภังคสูตร) ว่า บุรุษนี้มีธาตุ ๖ คือ ปรฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) อากาสธาตุ (ธาตุอากาศคือช่องว่าง) วิญญานธาตุ (ธาตุรู้) ดังนี้ เมื่อจะจัดสรูปเข้าไปในกายและจิต ธาตุ ๕ ข้างต้นเป็นกาย ธาตุที่ ๖ เป็นจิตหรือเป็นอาการของจิต เป็นเรื่องของจิต ในธาตุ ๕ ข้างต้นนั้น ธาตุ ๔ ข้างต้นเป็นวัตถุ ส่วนธาตุที่ ๕ หมายถึงช่องว่างในกายนี้ ถ้าหมายถึงช่องว่างจริง ๆ ซึ่งไม่มีอะไร เป็นความว่าง (space) ก็ไม่ใช่เป็นวัตถุ ถ้าหมายถึงสิ่งละเอียดมองไม่เห็นที่มีอยู่ในช่องว่างนั้น เช่น ที่เรียกว่า ออกซิเจน ไฮโดรเจน (ที่ในคำพูดภาษาไทยเรียกกันว่า อากาศอย่างหนึ่ง ๆ เหมือนกัน) ก็เป็นวัตถุละเอียดอย่างหนึ่ง ตามรูปศัพท์ อากาส แปลว่าที่ที่ไถหรือขีดมีรอยไม่ได้ เพราะเป็นที่ว่าง ดังที่มีพระพุทธภาษิตว่า “รอยเท้าไม่มีในอากาศ” ตรงกันข้ามกับคำว่า โอกาส ที่แปลว่า ที่ที่ไถหรือขีด ให้มีรอยได้ อันหมายถึงพื้นพิภพ เป็นต้น

ทั้งสองคำนี้มาจากธาตุศัพท์เดียวกันกับคำว่า กสิ ในคำว่ากสิกรรม กสิ แปลว่า การไถ หมายถึงการ ทำนา ตามอรรถคือความหมายอากาศที่กล่าวถึงในธาตุ ๖ นี้ หมายถึง ช่องว่างในกายนี้ตามกล่าวแล้ว ดังที่ยกแสดงในพระสูตรนั้นว่า ช่องที่เนื้อ และที่เลือดไม่สัมผัสกัน เช่น ช่องหู ช่องจมูก ช่องปาก ช่องที่อาหารที่กลืนเข้าไป ช่องที่อาหารเก่าออกไปภายล่าง ผู้ศึกษาวิชาสรีรวิทยาในปัจจุบันนี้ บางคนกล่าวว่า ในร่างกายนี้มีช่องว่างใหญ่เล็กอยู่มากมาย เมื่อดูด้วยกล้องขยายอย่างละเอียดแล้ว จะเห็นร่างกายนี้มีช่องเป็นโพรงไปทั่ว และกล่าวว่าเมื่อยุบรวมส่วนที่เป็นเนื้อเข้าทั้งหมด ไม่ให้มีช่องว่างหรือโพรงเหลืออยู่เลยแล้ว จะเหลือก้อนเล็กนิดเดียว ฉะนั้น อากาศธาตุ จึงหมายถึงช่องว่างดังกล่าว เรียกว่าเป็นธาตุอย่างหนึ่ง เพราะเป็นส่วนประกอบอยู่ในกายนี้ ทำให้กายนี้ดำรงสภาพอยู่อย่างปกตินี้ได้ ไม่ยุบรวมตัวกันเป็นก้อนเล็ก ๆ ดังกล่าวนั้น

ร่างกายของคนเรานี้ เมื่อส่องดูด้วยกล้องจุลทรรศน์หรือด้วยอะไรที่ละเอียดกว่านั้น จะได้พบช่องว่างพรุนไปหมดทั้งตัว ส่วนที่ไม่ใช่ช่องว่าง ก็คงเป็นสิ่งที่เรียกว่า ธาตุดินบ้าง ธาตุน้ำบ้าง ธาตุไฟบ้าง ธาตุลมบ้างประกอบกันอยู่ ปรากฏเป็นร่างที่นำ จะเป็นอย่างแมงกะพรุนหรือร่างแหนั้นแหละ แต่เพราะสายตาปกติของคนเราเห็นได้ อย่างหยาบไม่ละเอียด จึงมองเห็นเป็นร่างที่เรียบร้อย แต่ถึงเช่นนั้นที่คลุมเป็นร่างอยู่ ได้ก็เพราะมีจิตใจรวมอยู่ด้วย คือ ส่วนร่างนั้นเป็นกาย ซึ่งจะไม่มีความรู้สึกระไรเลย ถ้าไม่มีจิตใจ ในทางตรงกันข้าม ถ้าร่างกายไม่คุมกันอยู่ ต้องแตกทำลาย เหมือนอย่าง ผู้ที่ต้องประสบอุบัติเหตุ เช่น ถูกรถยนต์ทับร่างกายย่อยยับ จิตใจก็อยู่ไม่ได้ เพราะจิตก็ต้องอาศัยร่างกายเป็นที่สถิต ตกว่าทั้งสองต้องมีอยู่ด้วยกัน ความเป็นบุคคล หรือสภาพเป็นบุคคลจึงมีอยู่ ความมีอยู่ด้วยกันทั้งสองอย่าง หรือจะเรียกว่า เอกภาพ หรือสามัคคีภาพ ของทั้งสองอย่างหมดไปเมื่อใด สภาพเป็นบุคคลก็สิ้นไปเมื่อนั้น ดังที่เรียกว่าความตาย

ปัญหาว่า *ความตายมีเมื่อไร* ได้ทราบว่าการแพทย์ปัจจุบัน ได้มีความเห็นว่ามีเมื่อสมองหยุดทำหน้าที่โดยสิ้นเชิง ดังที่มีข่าวว่าคณะกรรมการพิจารณาปัญหา การหมดหน้าที่ของคลื่นสมองมนุษย์ เพื่อกำหนดจุดเริ่มต้นของความตายที่แท้จริง ได้เปิดเผยผลสรุป โดยให้หลักเกณฑ์ไว้ว่า ๑. *สมองจะต้องหยุดทำงานโดยสิ้นเชิง*

๒. การหยุดทำงานของสมองนั้นจะต้องเป็นลักษณะที่สมองหมดหน้าที่โดยไม่มีทางคืนกลับมาทำงานได้อีก ๓. หน้าที่ของสมองต้องพิจารณาทั้งสมองซีกหน้าและสมองส่วนล่าง ๔. คลื่นสมองจะเป็นเครื่องกำหนดว่าสมองยังทำหน้าที่อยู่หรือไม่ ทั้งนี้โดยพิจารณาจากคลื่นสมองจากทุกส่วนสมอง ในขณะนี้ ยังแจ้งด้วยว่าการชี้ขาดว่าหน้าที่ของสมองสิ้นสุดแล้วหรือไม่นั้นเป็นการยาก โดยเฉพาะการจะวินิจฉัยคลื่นสมองของสมองส่วนล่าง

เรื่องความตายมีเมื่อไรนี้ ได้มีแสดงไว้ในพระพุทธานุชาสนาในเรื่องสังขาร ๓ นั้นแล้ว คือ ดับวีสสังขาร เครื่องปรุงวาทา อันหมายถึงวิตกวิจารณ์ก่อน ต่อไปดับกายสังขาร เครื่องปรุงกาย อันหมายถึงลมอัสสาสะ ปัสสาสะ (ลมหายใจเข้าออก) แล้วจึงดับจิตตสังขาร เครื่องปรุงจิต อันหมายถึงสัญญาเวทนาเป็นอันถึงจิตดวงที่สุด เรียกในอภิธรรมว่าจุติจิต เป็นจุดถึงความตายที่แท้จริง หลักเกณฑ์เรื่องความตายทางพระพุทธานุชาสนานี้ แม้แสดงในทางจิตเป็นสำคัญ แต่ก็ต้องอาศัยกายดังกล่าวข้างต้นนั้น และอวัยวะของกายส่วนที่จิตต้องอาศัยสำคัญที่สุดก็คือสมอง ฉะนั้นสัญญาเวทนาซึ่งเป็นอาการของจิตก็ต้องอาศัยสมอง แต่สมองส่วนไหนเป็นที่อาศัยของสัญญาเวทนา และจิตกับสมองส่วนนั้นหรือทุกส่วนต่างอาศัยกันอย่างไร จะหยุดอาศัยกันอย่างไร เมื่อไรเป็นปัญหาที่จะต้องศึกษากันต่อไป เรียกได้ว่าเป็นข้อยากที่จะรู้

คนเรามีกายและจิตอาศัยกันอยู่ จะกล่าวว่ากายก็ต้องอาศัยจิต หรือจิตก็ต้องอาศัยกายดังนี้ก็ได้อีก ลองคิดว่ากายต้องอาศัยจิตอย่างไรก่อน กายหมายถึงรูปกาย แบ่งออกตามอภิธรรมเป็น ๒ อย่าง คือ มหาภูตรูป และอุปาทายรูป อธิบายง่าย ๆ ว่า ในรูปกายนี้ เมื่อดูรวม ๆ โดยเป็นหมวดใหญ่ ๆ ก็แบ่งออกได้เป็น ๔ หมวด คือ หมวดแห่งส่วนที่แข็งแข็ง เรียกว่า ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) หมวดที่เอิบอาบเหลว เรียกว่า อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) หมวดที่อบอุ่นเรียกว่า เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ส่วนที่พัดไหว เรียกว่า วาโยธาตุ (ธาตุลม) รูปที่จัดหมวดโดยวิธีนี้เรียกว่า มหาภูตรูป แปลว่า รูปที่เป็นส่วนใหญ่

คำว่า ภูต ไทยเราเรียกควบกับผีว่าภูตผีปีศาจก็มี จึงมักเข้าใจกันว่าผี แต่ตามความหมายในธรรมโดยทั่วไปหมายถึงสัตว์โลกที่เกิดมานี้ทุกจำพวก แปลตามศัพท์ว่า

ผู้เป็นแล้วหมายถึงมีภพชาติแล้ว ไม่ว่าจะ เป็นภพชาติอะไร เมื่อได้ภพชาติขึ้นแล้ว ก็เรียกว่าภุตได้ เช่น มนุษย์ทุกคนผู้เกิดมาแล้ว เรียกว่าภุต สัตว์ดิรัจฉานทุกอย่าง แม้มดตำมดแดงเกิดมาเป็นมด แล้วก็ เป็นภุต ถึงจะเกิดเป็นเทพ หรือเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นเปรต อสุรกาย ก็ เป็นภุตอย่างหนึ่ง ๆ แต่มีอีกคำหนึ่งว่า สัมภเวสี แปลว่าผู้แสวงหา สมภพ คือที่เกิด หมายถึงผู้ที่ยังไม่มีภพชาติที่แน่นอน ยังเร่ร่อนอยู่ จึงยังไม่เรียกว่า ภุต พุดตามปากตลาดว่าวิญญูณที่เร่ร่อน อาจจะปรากฏแก่ญาติ เป็นต้น ดังที่เรียกว่าผีในขณะที่ยังมีชีวิตไปจากโลกนี้ไม่นานนัก ยังเร่ร่อนอยู่ชั่วขณะหนึ่ง ในขณะดังกล่าว นี้เรียกสัมภเวสี ครั้นได้ภพชาติที่แน่นอนแล้วก็ เป็นภุต แต่บางอาจารย์อธิบายต่าง ออกไปว่า สัมภเวสี ได้แก่ คน สัตว์ทั่ว ๆ ไปที่ต้องเกิดอีก เพราะยังต้องแสวงหา ภพชาติกันต่อไป ส่วนภุต ได้แก่ พระอรหันต์ อธิบายนี้ไม่ค่อยใช้อธิบายกัน มักใช้ ตามที่กล่าวมาข้างต้น

มหาภุต หมายถึงรูปส่วนที่เป็นใหญ่ อาจหมายถึงว่าเป็นไม่ใช่ตายก็ได้ เพราะแม้รูปที่เป็นส่วนใหญ่นั้นก็เป็นรูปที่เป็น คือไม่ใช่ตายด้วยเหตุที่มีจิตอยู่

ส่วน อุบาทหารูป แปลว่า “รูปอาศัย” คืออาศัยอยู่กับรูปส่วนใหญ่นั้นเอง พุดอย่างง่าย ๆ ก็คือ เมื่อดูแยกแยะออกไปในมหาภุตรูปนั้น ก็อาจจำแนกเป็นรูป ย่อย ๆ ออกไปในลักษณะต่าง ๆ ได้อีกมาก เช่น ปสาทรูป (รูปคือประสาท) ๕ ได้แก่ จักขุ (ประสาทตา) โสตะ (ประสาทหู) ฆานะ (ประสาทจมูก) ชิวหา (ประสาทลิ้น) กาย (ประสาทกาย) เป็นต้น แม้รูปเหล่านี้ก็เป็นรูปเป็นไม่ใช่ตาย เพราะอาศัยจิต เช่นเดียวกัน

ตกว่ารูปกายทั้งหมดต้องอาศัยจิตจึงเป็นรูปเป็นอยู่ได้ แม้โดยปกติจะรู้สึก เหมือนอย่างทำหน้าที่ของตนอย่างอิสระก็ตาม เช่น หัวใจสูบฉีดโลหิต ถึงดังนั้น ถ้าไม่มีจิต หัวใจก็ต้องหยุดเต้น และเมื่อว่าถึงกรรมที่ทำให้ อาศัยรูปเหล่านี้ ก็ต้องอาศัย จิตที่บังเกิดมีเจตนา (ความจงใจ) ขึ้นก่อน จึงจะทำการกรรมซึ่งต้องใช้รูปกายนั่นเอง กล่าวได้ว่า จิตเป็นผู้ใช้เหมือนนาย กายเหมือนบ่าว

จิตนำโลก

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “โลกอันจิตย่อมนำไป” แต่จิตแม้จะเป็นผู้นำโลก ก็ต้องอาศัยกายนี้เป็นเรือนอยู่และเป็นที่ทำงานต่าง ๆ เพราะจิต โดยปกติอาศัยอายตนะ (ที่ต่อ) ภายในรับอายตนะภายนอก อายตนะทั้งสองนี้มีเป็นคู่กัน คือ ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโณภูมิลัพพะ (สิ่งที่กายถูกต้อง) มนะ (ใจ) กับธรรม (คือเรื่องของรูปเสียง เป็นต้น ที่ได้ประสบพบผ่านแล้วในอดีต) อายตนะที่ คู่กันนี้ อันแรกเป็นภายใน อันหลังเป็นภายนอก เป็น ๖ คู่ ๑๒ ข้อ อายตนะภายใน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทวาร” (ประตู ช่องทาง) เมื่อเรียกว่าทวาร ก็เรียก อายตนะ ภายนอกที่คู่กันว่า “อารมณ” จึงเป็นทวาร ๖ อารมณ ๖ สำหรับอายตนะภายในนั้น ๕ ข้อแรกก็คือ ปสาท ๕ ซึ่งเป็นอุปาทายรูป (รูปอาศัยอยู่กับมหาภูตรูป) ส่วนข้อที่ ๖ ได้แก่ มนะ (ใจ) อธิบายกันมาแต่เก่าก่อนว่าไม่ใช่รูป แต่มีปัญหว่าเป็นอันเดียวกับจิตหรือไม่ ในคัมภีร์ อธิบายแสดงว่าเป็นอันเดียวกันกับจิต แต่ในพระสูตร แสดงฐานะแห่งธรรมต่างกัน เช่น แสดงว่าอายตนะทั้งปวงรวมทั้งมนะด้วย ไม่เที่ยง ต้องแปรปรวนเกิดดับ และแสดงให้บุคคลพิจารณา ครั้นพิจารณาจนเกิดปัญญาเห็นชอบแล้ว จิตก็วิมุตติหลุดพ้นจากอัสวกิเลส ตามฐานะแห่งธรรมที่แสดงนี้ มนะจึงเป็นส่วนที่ถูกยกขึ้นพิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นต้น ส่วนจิต แม้จะไม่ได้แสดงไว้โดยตรงว่า เป็นผู้พิจารณา ก็พึงเห็นว่ามีฐานะเป็นผู้พิจารณา จึงวิมุตติได้ ทั้งเมื่อฟังความตามที่ จัดเป็นอายตนะ ก็เห็นได้ชัดว่ามนะมีหน้าที่เป็นอายตนะหรือเป็นทวารข้อหนึ่ง ฉะนั้น มนะจึงไม่ใช่จิต เป็นเพียงอายตนะหรือทวารข้อหนึ่งของจิต เช่นเดียวกับอายตนะ หรือทวารข้ออื่น ๆ

ขอบเขตอำนาจหน้าที่ของอายตนะทุกข้อมีแสดงไว้ในพระสูตรโดยเรียกชื่อว่า อินทรีย์ แปลว่าเป็นใหญ่ ก็หมายถึงอำนาจหน้าที่นั่นเอง มีแสดงไว้ว่าอย่างนี้ อินทรีย์ ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย มีวิสัยการรับอารมณ์ต่าง ๆ กัน ไม่รับอารมณ์ของกัน และกัน คือ มีอารมณ์เฉพาะตน เช่น ตาก็มีวิสัยรับได้แต่รูป หูก็มีวิสัยรับได้แต่เสียง เพราะตาจะฟังหูจะดูแทนกันนั้นไม่ได้ ส่วนอินทรีย์ข้อที่ ๖ คือมนะ เป็นที่พึ่งอาศัยของ อินทรีย์ ๕ เหล่านั้น และมีวิสัยรับอารมณ์ของอินทรีย์ ๕ เหล่านั้นได้ด้วย โดยอธิบาย ในพระสูตรดังนี้ มนะจึงมีขอบเขตอำนาจหน้าที่ครอบคลุมอายตนะข้ออื่น ๆ และ รักรูปเสียงกลิ่นรสโณภูมิจึงเป็นวิสัยของอายตนะนั้น ๆ ได้ด้วย

ข้อที่ ๖ (คือมนะ) นี้ มีปัญหาทางการชี้ตัวว่าคืออะไร แต่ไม่มีปัญหาทาง ความมุ่งหมาย อันประสาทที่เป็นรูปชัด ๆ ปรากฏวัตถุเป็นที่รับรองกันทั่วไปคือ ๕ ข้อข้างต้น แต่ก็จะมีอีกข้อหนึ่งซึ่งทำให้ ๕ ข้อ ข้างต้นทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น เสียงที่มากกระทบกับโสตประสาท บางคราวก็ฟังได้ยิน บางคราว (ที่ควร จะฟังได้ยิน) ก็ฟังไม่ได้ยิน เพราะเสียงนั้นมากกระทบแน่และหูก็ไม่หนวก เช่น ขณะฟังเทศน์ ฟังคำสอน เสียงที่เทศน์ที่สอนดังแจ้ว ๆ อยู่ตลอดเวลา นั้น บางคราวฟัง ไม่ได้ยิน ไม่ได้ยินเป็นตอน ๆ ก็มี สังเกตว่าเพราะอะไร จะจับได้ว่าเพราะใจ คือ ถ้าตั้งใจฟังจะฟังได้ยิน ถ้าไม่ตั้งใจฟัง ใจคิดถึงเรื่องอื่น ๆ ต่าง ๆ เพลินไปอยู่ จะฟัง ไม่ได้ยิน เสียงคงมากกระทบหูอยู่นั้นแหละแต่ฟังไม่ได้ยิน ฉะนั้น พุดง่าย ๆ ว่าใจต้อง ฟังด้วย ใจจึงต้องประกอบอยู่กับประสาททั้ง ๕ ทุกข้อนี้แหละ ที่เรียกว่ามนะ ที่เป็น ข้อที่ ๖ ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสว่ามีขอบเขตอำนาจหน้าที่ครอบคลุมอายตนะข้ออื่น ๆ และรักรูป เสียง กลิ่น รส โณภูมิจึงเป็นวิสัยของอายตนะข้อนั้น ๆ ด้วย

กิริยาที่ทำให้ใจรับรู้รับฟัง เป็นต้น เรียกว่า “มนสิการ ความทำไว้ในใจ” คือทำเรื่องรูปเสียงเป็นต้นไว้ในใจด้วย หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ทำใจไว้ในเรื่อง เหล่านั้น คือรับเรื่องเหล่านั้นด้วย มีอธิบายในอภิธรรมว่ารูปเป็นต้นที่มาประจวบกับตา เป็นต้น ต้องประจวบกับมนะที่เป็นข้อที่ ๖ คู่กันไปด้วย จึงจะสำเร็จกิริยาที่เห็นรูป เป็นต้น ระยะเวลาที่ประจวบถึงสองอย่างนี้เร็วมาก เหมือนอย่างนกจับที่ยอดไม้ เงามของนกทอดถึงพื้นดินทันที

เรื่องมณะนี้ ใน *วิปัสสนาสกถา* พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยา-
วชิรญาณวโรรส อธิบายว่า แต่ครั้งโบราณ อาจารย์ทั้งหลาย ทั้งในฝ่ายวิชาแพทย์
ทั้งในฝ่ายศาสนาเข้าใจว่ามณะคือสิ่งที่เกิดจิตและเจตสิกนั้น ได้แก่ หทัยคือเนื้อหัวใจ
อันตั้งอยู่ในท่ามกลางอก แต่ในชั้นหลัง อาจารย์ในฝ่ายวิชาแพทย์ลงสันนิษฐานว่า
มณะนั้นได้แก่ มัตถลุงค์ (ก้อนมันในขมมวงคือมันสมอง) หาใช่หทัย (เนื้อหัวใจ) ไม่
ด้วยเหตุเส้นประสาทโยงจากทวารทั้ง ๕ เข้าไปถึงมัตถลุงค์ หาได้เกี่ยวกับหทัยไม่
และเส้นประสาทเหล่านี้วิบัติ ความรู้ทางทวารนั้นก็ไม่มี มัตถลุงค์พิการ เช่น ของคนบ้า
ความคิดอ่านก็ฟั่นเฟือน เขาได้ลองตัดของสัตว์ เช่น นกพิราบแบ่งออกเสีย สัตว์นั้น
ก็มีอาการเนือยผิตจากเดิม คนแก่ผู้หลงก็ว่าเป็นเพราะมัตถลุงค์เล็ก สิบลงไป เด็กอ่อน
ยังไม่มีความคิดก็ว่าเป็นเพราะมัตถลุงค์ยังไม่บริบูรณ์ ส่วนหทัยนั้นว่าเป็นแต่อวัยวะ
มีหน้าที่เฉพาะฉีตโลหิตดำเข้าปอดและรับโลหิตแดงจากปอดฉีตไปทั่วสภนธกายเท่านั้น
อย่างไรก็ดี ความเพี้ยนกันก็เฉพาะวัตถุ ความเกิดแห่งจิตและเจตสิกก็ต้องกัน

ทำไมต้องสนใจเรื่องจิต

ในพระพุทธศาสนาแสดงเรื่องกายและจิต ซึ่งทั้งสองนี้ต่างต้องอาศัยกัน กายต้องอาศัยจิต และจิตก็ต้องอาศัยกาย เหตุการณ์ดังกล่าวนี้ เป็นเรื่องธรรมชาติธรรมดา ที่เรียกในภาษาธรรมว่าเป็นสภาวะธรรม ซึ่งแปลว่าเป็นธรรมดาที่มีภาวะ (ความมีความเป็น) ของตนเอง ดังจะเห็นได้ว่าทุก ๆ คนที่เกิดมาก็มีกายและจิตซึ่งต้องอาศัยกันเป็นธรรมชาติธรรมดาอยู่ด้วยกัน โดยที่ทุก ๆ คนไม่ต้องรับรู้ก็ได้ แต่มีเรื่องทุกอย่าง ๆ คนจะต้องรับรู้ ก็คือการบำรุงเลี้ยงกายและจิตใจให้ดำรงอยู่และมีความสุข คือจะต้องบำรุงเลี้ยงกายด้วยเครื่องอาศัยต่าง ๆ ที่จำเป็น เช่น อาหาร ผ้านุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยาแก้ไข้ ที่เรียกว่า บัจจย (เครื่องอาศัย) ๔ กับเครื่องบำรุงร่างกายต่าง ๆ ทั้งจะต้องบำรุงเลี้ยงจิตใจด้วยเหมือนกัน ด้วยเครื่องบำรุงจิตใจต่าง ๆ เช่น เครื่องที่ทำให้จิตใจเจริญสุข

คนบางพวกกล่าวว่า เมื่อร่างกายสบาย จิตใจก็สบาย คำกล่าวนี้ยังไม่ถูกต้องสมบูรณ์ เพราะบางที่ร่างกายสบาย แต่จิตใจไม่สบายก็มีอยู่บ่อย ๆ จึงต้องบำรุงเลี้ยงจิตใจอีกด้วย

บางคนกล่าวว่าพระพุทธศาสนาไม่เอื้อเพื่อต่อร่างกาย สอนแต่ให้สงวนรักษาจิตใจ ทั้งร่างกายเสีย แต่ความจริงท่านไม่ได้สอนให้ทิ้งขว้าง เพราะจะปฏิบัติทางจิตใจได้ก็ต้องมีร่างกายปราศจากโรคที่ทำให้ทุพพลภาพ ไร้สามารถ

ตามพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าเมื่อก่อนแต่ได้ตรัสรู้ยังเป็นพระโพธิสัตว์ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาคือทรมานพระกายให้ลำบากต่าง ๆ จนถึงอดพระกระยาหาร ในที่สุด

ทรงเห็นว่าไร้ประโยชน์ เพราะการทำเช่นนั้นไม่เป็นการอบรมจิตใจให้ดีขึ้นได้อย่างไร จึงทรงเลิกการทรมานร่างกาย เริ่มเสวยพระกระยาหาร บำรุงพระกายให้กลับมีกำลัง ขึ้นอีก แล้วก็ทรงเริ่มบำเพ็ญความเพียรทางจิตต่อไป ครั้นได้ตรัสรู้แล้วก็ทรงบำรุงพระกายด้วยเครื่องอาศัยดังกล่าวที่สมควรแก่สมณะจะบริโภค เวลาประจวบก็ทรงระงับด้วยขันติคือความอดกลั้นหรือด้วยให้แพทย์เยียวยา เสวยพระโอสถตามควรแก่โรค นั้น ๆ เมื่อตรัสรู้แล้วใหม่ ๆ ท่านว่ามารมาทูลอาราธนาให้เสด็จปรินิพพานก็ไม่ทรงรับ ทรงอธิษฐานพระทัยดำรงสังขารคือร่างกายชีวิต เพื่อทรงประกาศพระพุทธศาสนา ประดิษฐานพุทธบริษัทให้ตั้งลงมั่นคงในโลก คือยังทรงรักษากายนี้ไว้นั่นเอง เพื่อทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่โลกต่อไปก่อน

เรื่องนี้แสดงว่าไม่ได้ทรงทอดทิ้งกาย ทรงรักษาไว้และจะต้องบำรุงกายให้มีกำลังจึงจะปฏิบัติธรรมได้ ดังที่กล่าวกันในบัดนี้ว่า บำรุงสุขภาพ ทางกาย แต่คติทางพระพุทธศาสนานั้น มีสุขภาพทางกายก็เพื่อปฏิบัติ อบรมจิต หรือที่กล่าวกันในบัดนี้ว่าเพื่อปฏิบัติให้มีสุขภาพทางจิต มิใช่ว่า เมื่อมีสุขภาพทางกายแล้ว สุขภาพทางจิตจะมีตามขึ้นมาเองด้วย จะต้องมียุวิธีปฏิบัติอีกส่วนหนึ่งต่างไปจากวิธีบำรุงกาย จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษา

ทางพระพุทธศาสนามีได้ถือว่า เมื่อร่างกายสบายมีสุขภาพดีแล้ว จิตจะมีสุขด้วย และมีได้ถือว่าเพียงแต่ใจพลอยสบายไปตามร่างกายที่สบาย ชื่อว่าจิตมีสุขแล้วจริงอยู่ ร่างกายและจิตใจย่อมเนื่องกัน อาศัยกัน ถ้าร่างกายไม่สบาย จิตก็ย่อมจะรับมาไม่สบายด้วย คนทั่วไปยากที่จะแยกจิตออกไปได้ เช่น ร่างกายอ่อนเพลีย จิตใจจะเหี่ยว ร่างกายเจ็บไข้ จิตใจก็เหมือนเจ็บไปด้วย จะคิดอ่านทำการงานอะไรก็ไม่ได้ ในทางตรงกันข้าม เมื่อร่างกายสบาย จิตใจก็ต้องเป็นทุกข์เพราะร่างกายที่เนื่องกัน ชื่อว่าสบายไปด้วยกันในทางดังกล่าว แต่จิตใจที่สบายเนื่องไปกับร่างกายดังนี้ ไม่ควรเรียกว่าจิตมีสุข ควรจะเรียกว่าร่างกายมีสุขภาพแต่อย่างเดียว ส่วนความสุขของจิตควรจะแยกกล่าวอีกส่วนหนึ่ง เพราะมีลักษณะที่แตกต่างออกไป

ก่อนที่จะกล่าวถึงลักษณะที่แตกต่างกันนั้น จะลองนึกดูถึงฝ่ายที่ถือว่า เมื่อร่างกายสบายจิตก็สบาย ว่าจะเป็นอย่างไร ฝ่ายที่เห็นดังนั้นก็จะต้องหน้าบำรุงแต่ร่างกายด้วยอาหารนาชนิด เครื่องนุ่งห่มที่งดงาม ที่อยู่อาศัยที่สุขสบาย พร้อมด้วย

เครื่องใช้เครื่องบำรุงความสุขความสวยงามต่าง ๆ สิ่งทั้งปวงเหล่านี้ล้วนเป็นวัตถุที่คิดสร้างคิดจัดหาและเปลี่ยนไปอยู่เสมอ เพราะร่างกายเป็นวัตถุ สิ่งเครื่องบำรุงร่างกายก็ต้องเป็นวัตถุด้วยกัน ฝ่ายที่เห็นดังนี้จึงเป็นฝ่ายวัตถุนิยม ต้องการที่จะสร้างวัตถุสำหรับบำรุงกายเป็นข้อสำคัญหรือเป็นข้อหลัก ทางจิตใจเป็นข้อรอง บางพวกไม่ถือเป็นสำคัญเอาทีเดียว เพราะเมื่อกายเป็นสุข จิตก็เป็นสุขด้วย แล้วจะต้องมาคำนึงถึงจิตใจทำไมกัน เมื่อไม่คำนึงถึงจิตใจเช่นนี้ก็เลยไม่คำนึงถึงศาสนา หรือธรรมหรือหลักปฏิบัติทางจิตใจทั้งปวง บางพวกนอกจากไม่คำนึงถึงแล้วยังต้องการทำลาย เพราะเห็นว่าขัดแย้งหรือเป็นอันตรายต่อหลักทางวัตถุ ด้วยเหตุที่เห็นสุดโต่งไปกว่าวัตถุเพื่อร่างกายเท่านั้น

ฉะนั้น คำที่พูดกันว่าเมื่อร่างกายเป็นสุขจิตก็เป็นสุขนั้น หากคิดทบทวนดูแล้ว จะเห็นว่าความเห็นนี้เป็นมูลฐานแห่งความนิยมวัตถุ ตั้งแต่ชั้นปกติสามัญทั่ว ๆ ไป จนถึงขั้นรุนแรงที่สุด เพราะเท่ากับปฏิเสธความสำคัญของจิตใจ ถือว่าร่างกายเป็นสำคัญเป็นข้อนำ ฝ่ายที่ถ้อยอย่างสุดโต่งไปนั้น อาจลืมนึกไปว่าคนเรามีจิตใจอยู่ด้วย และจิตใจนี้เองเป็นตัวผู้คิดทำนั่นทำนี่ต่าง ๆ ทุกอย่าง เป็นตัวผู้เห็นไปต่าง ๆ แม้ที่เห็นว่าอย่างนั้นก็จิตใจนี้เองเป็นตัวผู้เห็นไป แต่เขาอาจจะไม่รู้จัก ไม่เข้าใจจิตใจอย่าง ที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาเข้าใจกัน เขาอาจเข้าใจว่าเป็นเรื่องของมันสมองซึ่งก็เป็นร่างกายนั่นเอง ไม่มีจิตใจที่ไหน ผ่าร่างกายนี้ออก คนก็จะไม่พบจิตใจได้เลย พบแต่มันสมองกับประสาทต่าง ๆ เมื่อไม่เข้าใจจิตใจ ไม่เห็นว่าจิตใจมี จึงไม่มีจิตใจที่จะลืมนึกที่กล่าวนั้น น่ายินดีที่เมืองไทยเป็นเมืองพระพุทธศาสนา จึงพูดเรื่องจิตใจกันพอเข้าใจ ไม่เช่นนั้น น่าจะลำบากกันยิ่งกว่านี้อีกมาก

มีพระพุทธภาษิตบทหนึ่งในหมวดพระธรรมบทว่า "ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้ายแล้ว พุตก็ตาม ทำก็ตาม ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนดังล้อเกวียนไปตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจมองใสแล้ว พุตก็ตาม ทำก็ตาม สุขย่อมไปตามเขา เพราะเหตุนี้ เหมือนดังเงาไม่ละตัวบุคคล ฉะนั้น"

ข้อความข้างต้นนี้แสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นความสำคัญของจิตใจว่าเป็นเบื้องต้นของกรรม (การงานที่ทำ) ทั้งปวง และด้วยเหตุนี้ จึงถือว่าเป็นเบื้องต้นแห่งความดีความชั่ว และแห่งสุขทุกข์ที่เป็นผลทุกอย่าง และอะไรคือจิตใจในแง่แห่งพระพุทธศาสนา มิใช่เป็นปัญหาทางสรีรวิทยา ที่จะยกขึ้นค้นหาคำตอบว่าเป็นมันสมองหรือมิใช่ ทั้งมิใช่เป็นปัญหาทางความสัมพันธ์กันของทางกายและจิตประเด็นต่าง ๆ แต่เป็นปัญหาทางปฏิบัติโดยตรง ที่ทุก ๆ คนจะตอบได้ง่าย ๆ ด้วยกำหนดดูตัวความคิดของตนเอง และกำหนดดูราคะ (ความติดความยินดีพอใจ) หรือโลภะ (ความโลภอยากได้) โทสะ (ความโกรธแค้นขัดเคือง) โมหะ (ความหลงเข้าใจผิด) หรือภาวะที่ตรงกันข้าม อาการเหล่านี้เป็นอาการของจิตใจ จะเรียกว่า “ใจคิด” หรือ “ใจมีราคะโทสะโมหะ” ก็ได้

ใจที่มีลักษณะดังนี้คนทั้งปวงก็เข้าใจกัน มีคำเรียกกันทุกชาติทุกภาษา เช่น ภาษาไทยว่า “ใจ” ภาษาบาลีมคธว่า “จิต มโน หรือมนะ” ภาษาอังกฤษว่า “Mind” เป็นต้น ไทยเรายังมีคำพูดเกี่ยวแก่ใจอีกมาก “เช่น ใจดี ใจร้าย ใจดำ ใจจิต ใจโอบอ้อมอารี” เป็นต้น

ทางพระพุทธศาสนาไม่ประสงค์จะไปตั้งปัญหาค้นคิดกันต่าง ๆ ดังที่กล่าวมาข้างต้น แต่ต้องการให้ปฏิบัติเกี่ยวแก่ใจตามที่รู้ที่เข้าใจกันนี้แหละ กล่าวคือ ทุกคนมี “ใจ” ดังกล่าวเช่นเดียวกับมีร่างกายทุกส่วนอยู่ด้วยกันแล้ว ใจจะเป็นมันสมองหรือมันสมองจะเป็นใจอย่างไร ไม่ต้องไปสนใจ ต้องการให้สนใจแต่ในประเด็นว่า ใจเป็นใจดี ใจเป็นใจร้าย ใจเป็นใจโลก โกรธ หลง หรือเป็นใจที่สงบโลก โกรธ หลง อย่างไร “พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ในพระสูตรว่าด้วยการตั้งสติว่า “ตั้งสติตามดูจิตในจิตดังนี้ จิตมีราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้ จิตปราศจาก ราคะ โทสะ โมหะ ก็รู้” เป็นต้น

ในหลายพระสูตร พระพุทธเจ้าไม่ตรัสเรียกว่า จิต แต่ตรัสเรียกว่า วิตก ที่แปลว่า “ความคิด” โดยตรัสสอนให้รู้จักความคิดของตนเอง คิดดีก็รู้ คิดชั่วก็รู้ ตรัสให้ปันความคิดออกเป็น ๒ ส่วน ดีส่วนหนึ่ง ชั่วส่วนหนึ่ง ถ้าคิดชั่วไม่ได้ ก็ให้รู้ว่านี่เรากำลังคิดเป็นอกุศล ถ้าคิดดีก็ให้รู้ว่านี่เรากำลังคิดดีเป็นกุศล จะคิดอะไรก็คิดไป แต่ให้รู้ประเภทของความคิดว่านี่ประเภทชั่ว นี่ประเภทดี เท่ากับปันความคิดออกเป็น ส่วนอยู่ในตัว

จิตต้องมีการพัฒนา

พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ประภัสสร คือผุดผ่อง แต่ว่าจิตนั้นเศร้าหมองไปเพราะอุปกิเลส (เครื่องเข้าไปทำให้เศร้าหมอง) ที่จรมา ปุถุชน (คนกิเลสหนา) มิได้สดับข้อนั้นย่อมไม่รู้ตามเป็นจริง เพราะฉะนั้น เรากล่าวว่าจิตตภาวนา(ความอบรมจิต)ไม่มีแก่ปุถุชนผู้มีได้สดับนั้น” และพระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในทางตรงกันข้ามว่า “ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้ประภัสสร (ผุดผ่อง) และจิตนั้นพ้นจากอุปกิเลสที่จรมา ศิษย์ของพระอริยะสดับข้อนี้ ย่อมรู้ตามเป็นจริง เพราะฉะนั้น เรากล่าวว่าจิตตภาวนามีแก่ศิษย์ของพระอริยะผู้ได้สดับนั้น” พระพุทธภาษิตทั้งสองตอนนี้ แสดงธรรมชาติของจิตว่า ประภัสสร (ผุดผ่อง) และแสดงกิเลสว่าเป็นสิ่งจรมาเหมือนอย่างอาคันตุกะหรือแขก มิใช่เป็นเนื้อแท้ของจิตเอง เหมือนอย่างมิใช่เป็นเจ้าของบ้าน เป็นเพียงแขก กิเลสแปลว่าเครื่องเศร้าหมองของจิต หมายถึงอาการที่เกิดขึ้นในจิต ซึ่งทำให้จิตเศร้าหมองไม่ผ่องใส ไม่เกิดปัญญาที่จะเปิดเผยให้เห็นความจริง เช่น ความโลภอยากได้ ความโกรธแค้นขัดเคือง ความหลงใหล เมื่อเกิดขึ้นก็ทำให้จิตตี้นรณกวัดแกว่ง มัว ชุ่น ทึบ จึงเรียกว่า กิเลส และเพราะเป็นสิ่งที่เข้าไปในจิต อันหมายถึงว่าเป็นของนอกจิต แต่เข้าไปในจิต จึงเรียกว่าอุปกิเลส คำว่า “อุป” แปลว่า “เข้าไป” ใช้นำหน้า คำนี้เพื่อชี้ว่าเป็นของจรดังกล่าว และที่ต้องเศร้าหมองไปก็เพราะไม่มีจิตตภาวนา ผู้ไม่มีจิตตภาวนาคือปุถุชนผู้มีได้สดับคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่จิตนี้วิมุตติ (หลุดพ้น) จากอุปกิเลสที่จรมาได้เพราะมีจิตตภาวนา (ความอบรมจิต) ผู้มีจิตตภาวนาก็คือศิษย์ของพระอริยะผู้ที่ได้สดับแล้วนั่นเอง โดยนัยนี้

จิตตภาวนาจึงเป็นข้อสำคัญทางจิตใจ ถ้าไม่มี จิตที่รับอุปกิเลสเข้าไปทำให้เศร้าหมอง อยู่เสมอ ถ้ามีก็หลุดพ้นจากอุปกิเลสนั้นได้

จึงควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับจิตแตกแขนงออกไปอีกว่า พระพุทธศาสนาแสดงว่าชำระจิตให้บริสุทธิ์ได้จากกิเลสทุกชนิดด้วยจิตตภาวนา ปฏิบัติอย่างไรเรียกว่าจิตตภาวนา ได้มีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงทำสมาธิภาวนา คือ อบรมสมาธิ ให้มีขึ้น ผู้มีจิตตั้งมั่น (เป็นสมาธิ) แล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริง” ฉะนั้น กล่าวโดยย่อ จิตตภาวนาก็คือ สมาธิภาวนา ตลอดถึงปัญญาภาวนา ฟังทราบว่าเป็น “ภาวนา” แปลว่า “ทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น” คือปฏิบัติ มิใช่หมายความว่าพร่าบ่นบสวดด้วยปากหรือ ด้วยจิต

ฉะนั้น จึงสรุปได้หัวข้อใหญ่ไว้ก่อนว่า จิตตภาวนามี ๒ คือ สมาธิภาวนา (อบรมสมาธิ) และ ปัญญาภาวนา (อบรมปัญญา) หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า สมถภาวนา (อบรมสมถะ) และ วิปัสสนาภาวนา (อบรม วิปัสสนา) พระพุทธโอวาทตอนต้นที่ว่า “ท่านทั้งหลายจงอบรมสมาธิ” เป็นการตรัสสอนให้ทำสมาธิภาวนาหรือสมถภาวนา พระพุทธโอวาทตอนหลังที่ว่า “ผู้มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ ย่อมรู้ตามเป็นจริง” เป็นการทรงแสดงถึงปัญญาภาวนาหรือวิปัสสนาภาวนา

คำว่า “ภาวนา” แปลในที่นี้ว่า “อบรม” แต่ตามพยัญชนะแปลว่า “การทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น” มักจะแปลกันตามอรรถ (เนื้อความ) ว่า “อบรมเจริญ” ซึ่งมีความหมายถึงการปฏิบัตินั่นเอง

คำว่า “สมาธิ” แปลว่า “ความตั้งจิตมั่น” ตรงกันข้ามกับความคิดฟุ้งซ่าน คำว่า “สมถะ” แปลว่า “ความสงบจิตใจ” ตรงกันข้ามกับความไม่สงบ ทั้งสองคำนี้ หมายถึงภูมิปฏิบัติแห่งจิตชั้นเดียวกัน ซึ่งมีคำเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “จิตตสิกขา” แปลว่า “ศึกษาในจิต” เพราะว่าจิตจะตั้งมั่นได้ ต้องเป็นจิตที่สงบ หรือจิตที่สงบจะต้องเป็นจิตที่ตั้งมั่น ฉะนั้น ภาวะแห่งจิตที่เป็นสมาธิและจิตที่เป็นสมถะ ต้องรวมอยู่ในขณะเดียวกัน

ถ้าจะถามว่าทำไมจึงเป็นเช่นนั้น ก็ตอบได้ว่า เพราะจิตนี้มี นิสรรณํ แปลว่า “เครื่องกัน” ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ๕ ประการคือ ๑. กามฉันทํ ความพอใจ

รักใคร่ในกาม (สิ่งที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลาย) ๒. *พยาบาท* (ความโกรธแค้น ขัดเคือง) ๓. *ถีนมิทธะ* (ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม) ๔. *อุทธัจจกุกกุจจะ* (ความฟุ้งซ่าน รำคาญใจ) ๕. *วิจิกิจฉา* (ความเคลือบแคลงสงสัย) อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ เรียกว่า *นิรวรณ* คือเครื่องกั้น ก็เพราะเป็นเครื่องกั้นจิตไว้ไม่ให้สงบตั้งมั่นลงได้ ยกตัวอย่างสามัญธรรมดา เช่น จะอ่านหนังสือตำราเรียนหรือจะทำงาน ใจจะต้องตั้งมั่นอยู่ในเรื่องที่ทำหรือในการงานที่ทำ แต่ถ้าใจมีนิรวรณข้อใดข้อหนึ่งอยู่ เช่น ใจไปผูกพันอยู่ในเรื่องอื่นที่ชอบ หรือกำลังโกรธหงุดหงิด หรือว่องเหงาหาวนอน หรือคิดอะไรฟุ้งซ่านไป หรือลังเลสงสัยอะไรอยู่ นิรวรณเหล่านี้ก็กั้นจิตไว้ให้ไม่สามารถจะอ่านหนังสือให้รู้เรื่องได้ หรือกั้นจิตไว้ให้ไม่สามารถทำการงานได้ ที่อยู่ในภาวะดังนี้ เรียกว่า ไม่มีสมาธิหรือไม่มีสมถะ เป็นใจที่ไม่มีกำลัง ไร้ความสามารถที่จะทำการงานทุกอย่าง ที่เรียกว่าไม่ควรแก่การงาน จะต้องสงบหรือระงับใจจากนิรวรณด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ตั้งใจไว้ในเรื่องที่เลือกขึ้นสำหรับตั้งใจสักเรื่องหนึ่ง จนถอนใจออกจากเรื่องที่เป็นแรงกระตุ้นแห่งนิรวรณเสียได้ นิรวรณจะสงบ ใจจึงจะเกิดมีสมาธิ คือสงบตั้งมั่นแน่วแน่อยู่ในหนังสือที่อ่าน หรือในการงานที่ทำ ใจดังนี้เป็นใจที่มีกำลัง มีสมรรถภาพควรแก่การงาน จึงสมควรอบรมสมาธิโดยแท้ จะอ่านหนังสือหรือจะทำงาน เมื่อจิตมีสมาธิจึงจะอ่านหรือทำได้ดี จิตจะมีสมาธิได้ต่อเมื่อไม่มีนิรวรณมารบกวน ฉะนั้น สมาธิจิตจึงเป็นข้อสำคัญที่จะต้องมี และควรจะต้องรู้วิธีทำสมาธิจิตด้วย

จิตที่สงบจากนิรวรณได้เรียกว่าเป็นจิตมีสมาธิ แต่โดยปกติมักจะมีเรื่องมาทำให้เกิดนิรวรณอยู่เสมอ โดยที่จิตมักจับเรื่องดังกล่าวมาเป็นนิรวรณ ก็คือเรื่องที่ผ่านมาทางทวารทั้ง ๖ ของจิตนั่นเอง ได้แก่ เรื่องรูปที่ผ่านเข้ามาทางทวารตา เรียกเป็นคำบาลีว่า *รูปารมณ* เรื่องเสียงที่ผ่านเข้ามาทางทวารหู เรียกว่า *สัททารมณ* เรื่องกลิ่นที่ผ่านเข้ามาทางทวารจมูก เรียกว่า *คันธารมณ* เรื่องรสที่ผ่านเข้ามาทางทวารลิ้น เรียกว่า *รสารมณ* เรื่องสิ่งถูกต้องกายที่ผ่านเข้ามาทางทวารกาย เรียกว่า *โณภูฐัพพารมณ* เรื่องรูปเป็นดังกล่าวที่ประสบพบผ่านมาแล้ว ที่ยังปรากฏอยู่ทางทวารมโน (ใจ) เรียกว่า *ธัมมารมณ* เรื่องเหล่านี้เองที่จิตยังจับยึดอยู่ เรื่องที่ล่วงมาแล้วก็ไม่ปล่อยให้ล่วงไปยังเก็บเป็นอารมณ์ค้างอยู่ในจิต เรื่องที่ยังไม่มาถึงก็ไปหวังเอามาเป็นอารมณ์หวังอยู่ในจิต ทั้งห้วนไหวอยู่ในเรื่องทีประสบเฉพาะหน้า เหตุที่เป็นดังนี้ โดยย่อที่สุด

มีข้อเดียวที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงไว้ คือ “อโยนิโสมนสิการ การทำไว้ในใจโดย ไม่แยกกาย” หมายถึงความขาดปัญญาเป็นข้อสำคัญ ข้อนี้เรียกว่าเป็น “อาหาร” ของนิเวศน์ทุกอย่าง

แต่ก็ควรทราบเหตุเฉพาะของนิเวศน์แต่ละข้อด้วย คือ *ศุภนิमित* เครื่องกำหนด หมายว่างาม เป็นเหตุก่อให้เกิดกามฉันท์ เพราะเมื่อจิตกำหนดหมายลงไปในส่วนไหน ของกาย เป็นต้นว่างาม กามฉันท์ก็ย่อมเกิด *ปฏิกุณนิमित* เครื่องกำหนดหมายเป็นเหตุ กระทบกระทั่ง เป็นเหตุก่อให้เกิดพยาบาท *ความไม่ยินดี ความเกียจคร้าน ความชบเซา ความเมามัถร ความท้อแท้แห่งใจ* เป็นเหตุก่อให้เกิดถีนมิทธะ *ความไม่สงบแห่งใจ* เป็นเหตุก่อให้เกิดอุทธัจจกุกกุกจะ *เรื่องเป็นที่ตั้งแห่งความลึงเลสงสัย* เป็นเหตุก่อให้เกิดวิจิกิจฉา เหตุเฉพาะดังกล่าวนี้จะต้องประกอบด้วยอโยนิโสมนสิการด้วยทุกข้อ จึงจะสำเร็จเป็นอาหารของนิเวศน์ ยกตัวอย่าง บุรุษ สตรีเห็นกันและกันว่างามหรือ ไม่งามย่อมมีเป็นปกติสามัญ ดังที่พูดกันว่า คนนั้นสวยงาม คนนี้ไม่สวยงาม ก็หมด เรื่องกันเพียงเท่านั้น แต่ถ้าจิตใจไปจดจ่ออย่างขาดอโยนิโสมนสิการ คือ ขาดความรู้จัก ควรไม่ควร ก็ย่อมจะเกิดกามฉันท์ขึ้นในที่ไม่ควรเกิดหรือในเวลาไม่ควรเกิด เรื่องกระทบ กระทบกันก็เหมือนกัน ก็ย่อมจะต้องมี ยิ่งอยู่ใกล้กันอย่างลิ้นกับฟัน ก็ยังมีโอกาสที่จะ เกิดกระทบกระทั่งกันได้ด้วยเรื่องแม่เล็กน้อย แต่ถ้ามีอโยนิโสมนสิการอยู่ ก็จะทำให้เกิด ความยับยั้งไม่โกรธ หรือโกรธบ้างก็หายเร็ว ไม่ถึงก่อเรื่องทะเลาะวิวาท

ผู้ให้สุขและผู้แสวงสุขที่แท้จริง

คนเรานั้นเมื่อเห็นประโยชน์และเกิดความต้องการสิ่งใด ย่อมจะเกิดความพยายามแสวงหาเพื่อให้ได้สิ่งนั้น แม้เป็นสิ่งที่ได้ตัวยากก็พยายาม อยู่ใต้ดินก็พยายามขุดค้นขึ้นมาจนได้ อยู่ในน้ำก็มเอาขึ้นมาให้ได้ อยู่บนอากาศก็พยายามสอยลงมา หรือหาทางให้ได้มา ฉะนั้น โฉนสิ่งที่อยู่ในจิตใจตนเองจะพยายามทำให้ได้มาไม่ได้ คือธรรมที่เป็นเครื่องบำรุงใจให้เป็นสุข อาจทำให้ได้มาโดยไม่ต้องไปหาเครื่องมือที่ไหน เพียงแต่ปฏิบัติทำจิตตภาวนาตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น สละเวลาวันหนึ่งเพียงครึ่งชั่วโมง หรือหนึ่งชั่วโมงมาทำ ไม่ใช่มากมายอะไร ทั้งบัดนี้ตำรับตำราที่แสดงเรื่องจิตตภาวนา หรืออาจารย์ที่บอกสอนเรื่องนี้ได้ก็มีอยู่เป็นอันมาก ถ้าจะว่าอ่านหนังสือหรือฟังคำสอนเรื่องนี้ไม่ค่อยเข้าใจ ดิตศัพท์แสงเป็นอันมาก ทั้งถ้อยคำสำนวนก็ฟังยาก อ่านฟังได้สักหน่อยก็เบื่อเสียแล้ว ต้องวาง ขีนอ่านหรือฟังก็ปวดศีรษะ ก็อาจจะเป็นจริงแต่นึกถึงการขุดหาทองหาเพชรเป็นการยากเพียงไร ทำไม่จึงทำกันได้ เมื่อเห็นคุณค่ามีความต้องการ จะเป็นการยากอะไร เพียงแค่ศัพท์หรือถ้อยคำไม่กี่คำ คำที่เป็นปริศนาแบบบอกให้แปลเอาเอง ยังพยายามแปลกันออกไปจนถูกได้ก็มี เพราะต้องการจะได้ขโมยย่องเบาไม่รู้ว่าทรัพย์เจ้าของเก็บไว้ที่ไหน ยังพยายามขึ้นค้นจนพบก็มีเป็นอันมาก จึงมีคำกล่าวเป็นกลาง ๆ ว่า “ความพยายามอยู่ที่ไหน ความสำเร็จก็อยู่ที่นั่น” เมื่อลองคิดดูดังนี้แล้ว เรื่องคำศัพท์แสงหรือถ้อยคำสำนวนไม่ใช่เป็นปัญหาที่ยากที่หนักเลย ถ้าหากจะเห็นคุณค่าของธรรมเหมือนอย่างเพชรทองของที่ปรารถนา ปัญหาที่แท้จริง จึงอยู่ที่การเห็นประโยชน์หรือที่เรียกว่าคุณค่าของธรรม ซึ่งเกี่ยวกับปัญญาของคน

คุณค่าของวัตถุที่เป็นสิ่งภายนอกเห็นได้ง่ายเพราะปรากฏแก่ตา บางสิ่งก็เกื้อกูลให้เกิดความสุขน้อยหรือมาก บางสิ่งก็สวຍงามน่ารักน่าชม จึงชวนใจให้เกิดความปรารถนาต้องการ เกิดมีค่าขึ้นตามความต้องการ และตามที่ตนเองกำหนดขึ้น และข้อสำคัญทำให้เกิดความเข้าใจ “วัตถุที่นำใคร่นำปรารถนาทั้งหลายดังกล่าวเป็นตัวผู้ให้ความสุข” มองข้ามความจริงไปเสียว่า “จิตใจต่างหากเป็นตัวผู้ให้ความสุขและเป็นตัวผู้เสวยสุข” และ “จิตใจที่จะเป็นผูให้ความสุขได้นั้นต้องเป็นจิตที่ไม่เป็นทาสของตัณหา (ความอยากที่ผิด)” และ “จิตใจเช่นนั้นจะต้องประกอบด้วยธรรม เช่น สติ สมาธิ ปัญญา อันเกิดจากจิตตภาวนา”

คนที่มีธรรมในจิตใจจะมีสุขเพราะจิตใจเองเป็นตัวผู้ให้สุขในฐานะทั้งปวง จะมั่งมีหรือจะยากจน จะมียศสูงหรือมียศต่ำก็มีสุข ทั้งจะรักษาความดีไว้ได้ เพราะไม่เป็นทาสแห่งฐานะดังกล่าว แต่เป็นนายที่จะใช้ฐานะทั้งปวงให้เป็นประโยชน์ ข้อความที่กล่าวนี้เป็นตัวอย่างของคำว่า โยนิโสมนสิการ (ทำไว้ในใจโดยแยบคาย)

ความเข้าใจเรื่องกรรม

ชีวิตเนื่องด้วยกรรม

ชีวิตของทุกคนเกี่ยวข้องกับกรรม ทั้งที่เป็นกรรมเก่า ทั้งที่เป็นกรรมใหม่ จะกล่าวว่าชีวิตเป็นผลของกรรมก็ได้ คำว่ากรรมเก่ากรรมใหม่นี้อธิบายได้หลายระยะ เช่น ระยะไกล กรรมที่ทำแล้วในอดีตชาติเรียกว่า กรรมเก่า กรรมที่ทำแล้วในปัจจุบัน ชาติเรียกว่ากรรมใหม่ อธิบายอย่างนี้ อาจจะไม่ไกลมากไป จนคนที่ไม่เชื่ออดีตชาติเกิดความคลางแคลงไม่เชื่อ จึงเปลี่ยนมาอธิบายระยะใกล้ว่าในปัจจุบันชาตินี้แหละ กรรมที่ทำไปแล้วตั้งแต่เกิดมาเป็นกรรมเก่า ส่วนกรรมที่เพิ่งทำเสร็จลงไปใหม่ ๆ เป็นกรรมใหม่ แม้กรรมที่กำลังทำหรือที่จะทำก็เป็นกรรมใหม่ เพราะฉะนั้น การที่จะเข้าใจเรื่องชีวิตได้ดี จำต้องทำความเข้าใจเรื่องกรรมให้ดีด้วย

คำว่า *กรรม* มีใช้ในภาษาไทยมาก เช่น กรรมกร กรรมกร กรรมธิการ แต่ในภาษาที่พูดกันเคราะห์ร้ายมักตกอยู่แก่กรรม เคราะห์ดีมักอยู่แก่บุญ ดังเมื่อใครประสบเคราะห์ร้าย คือทุกข์ภัยพิบัติต่าง ๆ ก็พูดว่า เป็นกรรม แต่เมื่อใครประสบเคราะห์ดีมักพูดว่าเป็นบุญ และมีคำพูดคู่กันว่า บุญทำกรรมแต่ง เถนถนให้กรรมเป็นฝ่ายดำ ให้บุญเป็นฝ่ายขาว ความเข้าใจเรื่องกรรม และคำที่ใช้พูดกันในภาษาไทยจักเป็นอย่างไรเห็นได้ไว้อ่อน ควรทำความเข้าใจให้ถูกต้องตามความหมายในพระพุทธศาสนา

คำว่า *กรรม* แปลว่า *กิจการที่คนกระทำ* คำว่า *ทำ* หมายถึง ทั้งทำด้วยกาย อันเรียกว่า *กายกรรม* ทั้งทำด้วยวาจา คือพูด อันเรียกว่า *วจีกรรม* ทั้งทำด้วยใจคือคิด อันเรียกว่า *มโนกรรม* บางทีเมื่อพูดกันว่าทำ ก็หมายถึงทำทางกายเท่านั้น ส่วนทาง วาจาเรียกว่าพูด ทางใจเรียกว่าคิด แต่เรียกรวมได้ว่าเป็นการทำทุกอย่าง เพราะจะพูด ก็ต้องทำ คือทำการพูด จะคิดก็ต้องทำ คือทำการคิด จึงควรทำความเข้าใจว่า ในที่นี้ คำว่าทำใช้ได้ทุกอย่าง เมื่อได้ฟังว่าทำทางกายก็เข้าใจว่าทำอะไรด้วยกายที่เข้าใจอยู่แล้ว เมื่อได้ฟังว่าทำทางวาจา ก็ให้เข้าใจว่าพูดอะไรต่าง ๆ เมื่อได้ฟังว่าทำทางใจ ก็ให้เข้าใจ ว่าคิดอะไรต่าง ๆ ก็การฟังคำพูดอธิบายหลักวิชาอาจขวางหูอยู่บ้าง แต่เมื่อเข้าใจ ความหมายแล้วก็จักสิ้นขัดขวาง กลับจะรู้สึกว่สะดวก เพราะเป็นคำที่มีความหมาย ลงตัวแน่นอน

คำว่า *กรรม* มักแปลกันง่าย ๆ ว่า การทำ แต่ผู้เพ่งศัพท์และความแปลว่า กิจการที่บุคคลทำ ดังกล่าวแล้ว ถ้าแปลว่าการทำ ก็ไปพ้องกับคำว่า *กิริยา* คำว่า กิริยาแปลว่าการทำโดยตรง ส่วนคำว่ากรรมนั้น หมายถึงตัวกิจหรือการงานที่กระทำ ดังคำที่พูดในภาษาไทยที่ถูกต้อง เช่น กสิกรรม พาณิชยกรรม และคำอื่นที่ยกไว้ ข้างต้น คำเหล่านี้ล้วนหมายถึง กิจการอย่างหนึ่ง ๆ ที่สำเร็จจากการทำ (กิริยา)

กรรมคืออะไร

กรรมแปลว่าอะไรได้กล่าวแล้ว แต่ *กรรมคืออะไร* จำต้องทำความเข้าใจให้ลึกซึ้งเข้าไปอีก พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แปลความว่า “เรากล่าวเจตนา (ความตั้งใจ) ว่าเป็นกรรม เพราะคนจงใจ คือมีใจมุ่งแล้ว จึงทำทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง” ฉะนั้น กรรมคือกิจที่บุคคลจงใจทำหรือทำด้วยเจตนา ถ้าทำด้วยไม่มีเจตนาไม่เรียกว่ากรรม อย่างเช่นไม่มีเจตนาเหยียบมดตาย ไม่เป็นกรรมคือปาณาติบาต ต่อเมื่อเจตนาจะเหยียบให้ตายจึงเป็นกรรม คือปาณาติบาต แต่เมื่อจัดอย่างละเอียด สิ่งที่ทำด้วยไม่มีเจตนา ท่านจัดเป็นกรรมชนิดหนึ่ง เรียกว่ากรรมสักว่าทำ เพราะอาจให้โทษได้เหมือนกัน เหมือนอย่างที่ถูกหมายถือว่าผิดในฐานประมาท

กรรมเกี่ยวกับคนเราอย่างไร กรรมเกี่ยวกับคนเรา หรือคนเรานั้นแหละเกี่ยวกับกรรมอยู่ตลอดเวลา เพราะคนเรานั้น ตั้งแต่ตื่นนอนขึ้น จนถึงหลับไปใหม่ ก็มีเจตนาทำอะไรต่าง ๆ พูดอะไรต่าง ๆ คิดอะไรต่าง ๆ อยู่เสมอ โดยปกติไม่มีใครหยุดนิ่งอยู่เฉย ๆ ได้ ถึงมือไม่ทำ ปากก็พูด ถึงปากไม่พูด ใจก็คิดถึงเรื่องต่าง ๆ การต่าง ๆ ที่ทำนี้แหละ เรียกว่า กายกรรม คำต่าง ๆ ที่พูดนี้แหละ เรียกว่าวจีกรรม เรื่องต่าง ๆ ที่คิดนี้แหละ เรียกว่า มโนกรรม

กรรมนั้นดีหรือไม่ดี กรรมจะดีหรือไม่ดีก็สุดแต่ผลที่เกิดขึ้นจากกรรมนั้น ๆ ถ้าให้เกิดผลเป็นคุณแก่ตนเองและผู้อื่น ก็เป็นกรรมดี เรียกว่า กุศลกรรม แปลว่ากรรมที่เป็นกิจของคนฉลาด หรือ บุญกรรม กรรมที่เป็นบุญคือความดี

เป็นเครื่องชำระล้างความชั่ว เช่น การรักษาศีล ประพฤติธรรมที่คู่กับศีล หรือแม้กิจการที่ดีที่ชอบ ที่เป็นตามที่ได้แสดงมาแล้ว ที่เป็นสุจริตต่าง ๆ เช่น การตั้งใจช่วยมารดาบิดา ทำการงาน การตั้งใจเรียน การตั้งใจประพฤติตนให้ดี การช่วยเหลือเกื้อกูลมิตรสหาย การทำสาธารณสงเคราะห์ต่าง ๆ ส่วนกรรมที่ทำให้เกิดผลเป็นโทษ เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นกรรมชั่ว ไม่ดี เรียก อกุศลกรรม แปลว่า กรรมที่เป็นกิจของคนไม่ฉลาด บาปกรรม กรรมที่เป็นบาป เช่น การประพฤตินิโคตศีลธรรม ประพฤติทุจริตต่าง ๆ ที่ตรงกันข้ามกับกุศลกรรม

ตัวอย่างของกรรมดีและกรรมไม่ดี ข้างต้นนั้น กล่าวตามแนวพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกแสดงเป็นทางปฏิบัติไว้ชัดเจน เรียกว่า กรรมบถ แปลว่า ทางของกรรม เรียกสั้น ๆ ว่า ทางกรรม ทรงชี้แจงไว้เพียงพอและเข้าใจง่ายว่า ทางไหนดี ทางไหนไม่ดี คือ

กายกรรม (กรรมทางกาย) นั้น ข่าเขา ๑ ลักของเขา ๑ ประพฤติผิดในทางกาม ๑ เป็นอกุศลไม่ดี เว้นจากการทำอย่างนั้นและอนุเคราะห์ เกื้อกูลเขา ๑ เลี้ยงชีพในทางที่ชอบ ๑ สังวรในกาม ๑ เป็นกุศล เป็นส่วนดี

วจีกรรม (กรรมทางวาจา) นั้น พุดมฺสา ๑ พุดส่อเสียดเพื่อให้เขาแตกกัน ๑ พุดคำหยาบด้วยใจมีโทสะเพื่อให้เขาเจ็บใจ ๑ พุดเพ้อเจ้อเหลวไหล ๑ เป็นอกุศลไม่ดี เว้นจากการพูดอย่างนั้น และพุดแต่คำจริง ๑ พุดสมฺครสมาน ๑ พุดคำสุภาพ ระรื่นหูจับใจ ๑ พุดมีหลักฐานถูกต้อง ชอบด้วยกาลเทศะ ๑ เป็นกุศล เป็นส่วนดี

มโนกรรม (กรรมทางใจ) นั้น คิดเฟงเล็งอยากได้ของเขามาเป็นของของตนเอง ๑ คิดพยาบาทมุ่งร้ายเขา ๑ เห็นผิดจากคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีไม่ได้ดีทำชั่วไม่ได้ชั่ว ๑ เป็นอกุศลไม่ดี ไม่คิดอย่างนั้น และคิดเผื่อแผ่ ๑ คิดแผ่เมตตาจิตให้เขาอยู่เป็นสุข ๑ คิดเห็นชอบตามคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ๑ เป็นกุศล เป็นส่วนดี

คนที่เว้นจากทางกรรมเป็นอกุศล ดำเนินไปในทางกรรมที่เป็นกุศล เรียกว่า *ธรรมจारी* แปลว่าผู้ประพฤติธรรม *สมจारी* แปลว่าผู้ประพฤติ เรียบร้อยสม่ำเสมอ

ความประพุดิฉันนี้เรียกว่า *ธรรมจริยาหรือธรรมจรรยา สมจริยาหรือสมจรรยา* สมจริยาดังนี้แหละ คือ *หลักสมภาพในพระพุทธศาสนา* สมภาพคือความเสมอกันนั้น อาจทำให้เสมอกันได้ ในทางที่อาจจะทำได้ แต่ไม่อาจทำให้เสมอกันได้ในทางที่ไม่อาจจะทำ ในทางที่ไม่อาจจะทำนั้น เช่นคนเกิดมามีเพศต่างกัน มีรูปร่างสูงต่ำดำขาว ต่างกัน เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ใครจะทำให้เสมอกันได้ เช่น ทำให้สูงต่ำเท่ากันหมด แม้ในคนเดียวกันนี้ทั้ง ๕ ก็ไม่เท่ากัน จะทำให้เท่ากันได้อย่างไร สิ่งที่ไม่อาจจะทำให้เท่ากันได้ ถ้าใครไปพยายามจัดทำเข้าก็เหมือนกับนิทานเรื่องเปรตจัดระเบียบ

เรื่องมีอยู่ว่ามีคนเดินทางหลายคนเข้าไปนอนพักอยู่ในศาลาซึ่งเป็นที่พักของคนเดินทางหลังหนึ่ง เมื่อพากันนอนหลับแล้ว มีเปรตเจ้าระเบียบตนหนึ่งเข้าไปในศาลา เห็นคนนอนอยู่เป็นแถว จึงไปตรวจดูทางเท้า ก็เห็นเท้าของคนนอนหลับไม่เสมอกัน จึงดึงเท้าของคนเหล่านั้นลงมาให้เสมอกัน ครั้นตรวจดูเห็นเท้าเป็นแถวเสมอกันเรียบร้อยดีแล้ว ก็ไปตรวจดูทางด้านศีรษะ เห็นศีรษะของคนเหล่านั้นไม่อยู่ในแถวเสมอกันอีก จึงดึงศีรษะให้ขึ้นมาเสมอกันเป็นแนวเดียวทั้งหมด แล้วก็ย้อนกลับไปตรวจดูทางเท้าอีก ก็เห็นเหลื่อมล้ำไม่เสมอกันอีก ก็ดึงเท้าให้เสมอกันใหม่อีก คนก็ไม่เป็นอันได้หลับได้นอนเป็นสุข เพราะต้องถูกดึงเท้าบ้าง ดึงศีรษะบ้าง ขึ้น ๆ ลง ๆ ไม่รู้จักแล้ว ทั้งเปรตเจ้าระเบียบนั้นก็ไม่สามารถจัดให้เสมอกันได้

การจัดให้เสมอกันในทางที่ไม่อาจจะจัดได้เช่นนี้ เป็นการจัดที่ไม่สำเร็จ รังแต่จะให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายไม่สงบสุขอย่างเดียว ส่วนการจัดให้เสมอกันในทางที่อาจจัดได้นั้น พระพุทธเจ้าทรงจัดด้วยหลักสมจริยานี้ คือ เว้นจากทางกรรม ฝ่ายอกุศล ดำเนินในทางกรรมฝ่ายกุศล ตามที่ทรงสั่งสอนไว้นั้น

คราวนี้มาพิจารณาดูว่า เมื่อปฏิบัติในสมจริยานั้น เป็นสมภาพได้อย่างไร สมภาพ แปลว่าความเสมอกัน คือ ตัวเราเองกับผู้อื่น หรือผู้อื่นกับตัวเราเองเสมอกัน ตัวเราเองรักสุขเกลียดทุกข์ ผู้อื่นก็รักสุขเกลียดทุกข์ เหมือนกัน ตัวเราเองไม่ปรารถนาให้ผู้อื่นมาก่อกรรมที่ไม่ดีแก่เราทุก ๆ ข้อ พอใจแต่จะให้เขามาประกอบกรรมที่ดีแก่เราทั้งนั้น ถึงผู้อื่นก็เหมือนกัน เขาก็ไม่ประสงค์ให้เราไปก่อกรรมที่ชั่วร้ายแก่เขา ประสงค์แต่จะให้เราไปประกอบกรรมที่ดีแก่เขาเท่านั้น เมื่อทั้งเราทั้งเขาต่างมีความชอบ

และไม่ชอบเสมอกันอยู่เช่นนี้ ทางที่จะให้เกิดสมภาพได้โดยตรงก็คือ ทั้งสองฝ่ายต่างดำเนินเข้าหาจุดที่เสมอกันนี้ คืองดเว้นจากทางกรรมที่ชั่วร้าย ซึ่งต่างก็ไม่ชอบให้ใครมาทำแค้นด้วยกัน และดำเนินไปในทางกรรมที่ดีซึ่งเกื้อกูลกันที่ต่างก็ชอบจะให้ใครมาทำแค้นด้วยกัน เมื่อประพุดัตังนี้ สมภาพที่ถูกตองก็เกิดขึ้น และเป็นสมภาพคือเป็นความเสมอกันจริง ๆ และเมื่อมีสมภาพดั่งนี้ ภราดรภาพ คือ ความเป็นพี่น้องกันหรือเป็นญาติที่คุ้นเคย iva วางใจกันได้ก็เกิดขึ้น เสรีภาพ คือ ความมีเสรีอันที่จะไปไหน ๆ ได้ ทำอะไรได้โดยที่ไม่ถูกใครเบียดเบียนและไม่เบียดเบียนใครด้วยก็เกิดขึ้น สมจริยาของพระพุทธเจ้า อันยังให้เกิดสมภาพ ภราดรภาพ เสรีภาพ ดังกล่าวมานี้เป็นธรรมจรรยา ความประพุดัตธรรมประกอบอยู่ด้วยหลักยุติธรรม และศีลธรรมต่าง ๆ บริบูรณ์

ถ้ามีปัญหา ประพุดัตธรรมคือประพุดัตอย่างไร ก็ตอบได้ว่า ประพุดัตให้เป็นสมจริยาดังกล่าวนั่นเอง และเมื่อเข้าใจความดั่งนี้แล้ว คำว่า สมจริยาจะแปลว่า ความประพุดัตเรียบร้อยสม่าเสมอกันได้ ความประพุดัตสมควรหรือเหมาะสมก็ได้ ความประพุดัตโดยสมภาพก็ได้ เป็นคำแปลที่ถูกตองกับความหมายทั้งนั้น ดั่งนี้แหละเป็นธรรมจรรยา

ฉะนั้น หลักธรรมจรรยาของพระพุทธเจ้า ก็เป็นหลักที่เป็นแม่บทของหลักทั้งหลายแห่งความสุขสงบของชุมชนชนทั่วไป ถ้าไม่อยู่ในแม่บทนี้ แล้วจะเกิดความสุขสงบไม่ได้ สมภาพ ภราดรภาพ เสรีภาพก็จักมีขึ้นไม่ได้ จะมีได้ก็เช่นเสรีภาพของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และผู้ที่จัดทำไปนอกแม่บท ก็จะเป็นเหมือนเปรตจัดระเบียบดังกล่าแล้ว ซึ่งต้องจัดกันไม่รู้จักเสร็จ ทั้งเป็นการก่อกบฏ ก่อเวร ก่อศัตรูและความวุ่นวายเดือดร้อน จัดกันไปจนโลกแตกก็ไม่เสร็จ

กรรมตามที่กล่าวมานี้ ที่ชี้ระบุงลงไปว่า กรรมคืออะไร และทำอย่างไรเป็นกรรมดี ทำอย่างไรเป็นกรรมไม่ดี เป็นทางกรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้วก็พอประมวลเป็นหลักใหญ่ ๆ ได้เป็น ๓ ข้อ คือ

๑. พระพุทธศาสนาแสดงว่ามีกรรม ใครทำดีก็เป็นกุศลกรรมติดตัวอยู่ ใครทำชั่วก็เป็นอกุศลกรรมติดตัวอยู่

๒. พระพุทธศาสนาแสดงว่ามีกรรมวิบาก คือผลของกรรม ผลที่ดีเกิดจากกรรมที่ดี ผลที่ชั่วเกิดจากกรรมที่ชั่ว ไม่สับสนกัน เหมือนอย่างผลมะม่วงเกิดจากต้นมะม่วง ผลขนุนเกิดจากต้นขนุน หว่านพืชเช่นไรก็ได้ผลเช่นนั้น

๓. พระพุทธศาสนาแสดงว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน คือตัวเราเองทุก ๆ คน เป็นเจ้าของกรรมที่เราทำ และเป็นเจ้าของผลกรรมนั้น ๆ ด้วย เมื่อตัวเราเองทำดี ก็มีกรรมดีติดตัว และต้องได้รับผลดี เมื่อตัวเราเองทำไม่ดี ก็มีกรรมชั่วติดตัว และต้องได้รับผลชั่วไม่ดี จะปิดกรรมที่ตัวเราเองทำให้พ้นตัวออกไป และจะปิดผลของกรรมให้พ้นตัวออกไปด้วยหาได้ไม่ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อกรรมของตนเอง

เมื่อหลักกรรมของพระพุทธศาสนามีอยู่ดังนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้ทุก ๆ คนหมั่นนึกคิดอยู่เสมอ ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นกรรมทายาท คือเป็นผู้รับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัยเฉพาะ (ตนเป็นคน ๆ ไป) นอกจากนี้ พระพุทธเจ้ายังได้ตรัสไว้ว่า *กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและดีต่าง ๆ กัน เป็นต้น*

หลักกรรมนอกพระพุทธศาสนา

ส่วนในลัทธิอื่น บางลัทธิปฏิเสธกรรมเสียเลย บางลัทธิรับรองหลักกรรมบ้าง ปฏิเสธบ้าง แต่การระบุว่าทำอะไรเป็นกรรมดี ทำอะไรเป็นกรรมไม่ดี ก็มีกล่าวไว้ต่าง ๆ กัน ลัทธิที่ปฏิเสธหลักกรรมเสียเลยนั้นคือ ปฏิเสธว่ากรรมดีชั่วไม่มี ผลของกรรมดีชั่วไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีกรรมเป็นของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของกรรม เพราะเมื่อใครทำอะไรทำแล้วก็แล้วไป ไม่เห็นมีอะไรที่เรียกว่ากรรมเหลือติดตัว และที่ว่าดีไม่ดีนั้นก็เป็นการว่าเอาเอง ใครชอบก็ว่าดี ใครไม่ชอบก็ว่าไม่ดี เหมือนอย่างฝนตกแดดออก ใครชอบก็ชม ใครไม่ชอบก็ติ โดยที่แท้เป็นเรื่องของดินฟ้าอากาศ เป็นไปตามธรรมชาติ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีผลอะไร กรรมอะไร ส่วนผลต่าง ๆ ที่ได้รับนั้นเกิดขึ้นตามคราวตามสมัย เหมือนอย่างผลไม้ต่าง ๆ ถึงคราวจะมีผล ก็มีผลขึ้นตามชนิด

ลัทธิที่รับบ้างปฏิเสธบ้าง เช่น รับว่าเมื่อทำอะไรไป ก็เป็นบุญเป็นบาป ทำนองรับรองว่ากรรมมี แต่เมื่อคราวจะต้องรับผลของกรรม ก็อยากจะได้รับแต่ผลของกรรมดี ไม่อยากรับผลของกรรมชั่ว จึงแสดงวิธีทำให้หายบาป เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้ทำเองจึงมิใช่เป็นเจ้าของของกรรมที่ทำอย่างแน่นอน แต่มีเจ้าของอยู่อีกส่วนหนึ่งซึ่งอาจเป็นผู้บันดาลผลอะไรให้เกิดแก่ใครก็ได้ อาจเป็นผู้ยกบาปเพิ่มบาปให้ก็ได้

มีเรื่องเล่าไว้ในพงศาวดารลังกาว่า ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๒ โอรสของเจ้าผู้ครองรัฐที่อยู่กลางเกาะ นามว่าราชสิงหะ ได้ทำปิตุฆาต (ปลงพระชนม์พระบิดา)

แล้วเกิดกลัวบาป จึงได้ประชุมพราหมณ์ถามหาวิธีล้างบาป ฝ่ายภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาตอบว่า เป็นอนันตริยกรรม (กรรมหนักที่ให้ผลในอันดับสืบไปทีเดียว ไม่มีอะไรมาคั่นได้) ไม่มีทางจะล้างบาปได้ พวกพราหมณ์ตอบว่า มีวิธีล้างบาป ราชสิงหะ จึงขัดเคืองภิกษุสงฆ์ ไปนับถือศาสนาพราหมณ์ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างของคนที่ยากจะรับแต่ชอบ ไม่อยากรับผิดชอบของตน

อนึ่ง ลัทธิใด ๆ แม้จะรับรองหลักกรรมอยู่บ้าง แต่ก็แสดงว่าทำอะไรดี อะไรไม่ดีต่าง ๆ กัน เพราะถือหลักต่าง ๆ กัน เหมือนอย่างการฆ่าสัตว์ที่ทางพระพุทธศาสนาแสดงว่าเป็นบาป แต่ลัทธิอื่นแสดงว่าเป็นบุญก็มี

หลักในการชี้ว่า อะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาป ในทางพระพุทธศาสนานั้น ควรทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่า คือ หลักธรรมจรรยา สมจรรยา ดังกล่าวแล้วข้างต้น หรือหลักเมตตา หลักยุติธรรม ฉะนั้น ที่พูดว่าทุกลัทธิศาสนาสอนให้คนละชั่ว ทำดี จึงนับถือได้เหมือน ๆ กัน อาจจะเป็นคำพูดเพื่อประนีประนอม หรือเพื่อแสดงมรรยาทว่าไม่ยกตนข่มท่าน เจตนาที่ดีอยู่ แต่ถ้าจะต้องนับถือกันจริง ๆ และต้องพิจารณา ดูแล้ว ก็จะทำให้เห็นว่าไม่เหมือนกัน ปฏิบัติไปคนละอย่าง เพราะเห็นว่าเป็นการถูกผิด เป็นบุญบาป หรือดีชั่วกันไปคนละอย่าง เหมือนอย่างการฆ่าสัตว์ดังกล่าวแล้ว

ได้ทราบข่าวคราวหนึ่ง สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้รับสั่งถาม ท่านเจ้าคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันท) วัดบวรนิเวศ ว่า เห็นว่าฆ่าสัตว์บุชายัญ ไปสวรรค์เป็นสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) หรือมิจฉาทิฐิ (เห็นผิด) ท่านเจ้าคุณอุบาลีฯ ตอบว่า เป็นสัมมาทิฐิแท้กตังนี้ ท่านตอบเพียงเท่านี้ จะพูดกลับอีกทีหนึ่งก็ว่าเป็นมิจฉาทิฐิทางพระพุทธศาสนา เรื่องนี้เป็นตัวอย่างว่ามีได้นับถือได้เหมือนกันจริง

ไม่ต้องกล่าวถึงผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น แม้พุทธศาสนิกชนเองซึ่งมีศรัทธา ในกรรมอยู่บ้าง ก็ยังคลางแคลงกันอยู่โดยมากกว่า ผู้ทำกรรมจะได้รับผลเมื่อไร เพราะตามที่ปรากฏเห็นกันอยู่บางคนทำดีแต่ไม่เห็นว่าได้ดี บางคนทำชั่วแต่ไม่เห็นว่าได้ชั่ว บางทีกลับได้ผลตรงกันข้าม จะมีอะไรมาพิสูจน์ให้เห็นได้ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตามที่แสดงไว้ในพระพุทธศาสนา

จะพิสูจน์กรรมได้อย่างไร

เดี๋ยวนี้เมื่อพูดว่าอะไรเป็นอะไร ก็มักจะถูกถามว่าพิสูจน์ได้หรือไม่ เหมือนอย่างวิธีพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ อันทุก ๆ สิ่งที่ปรากฏขึ้น หรือดังที่เรียกว่าปรากฏการณ์นั้น ต้องเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้แน่ ในเมื่อมีเครื่องพิสูจน์ที่เพียงพอ แต่จะเป็นเครื่องพิสูจน์ชนิดไหน ก็สุดแต่สิ่งที่จะพิสูจน์ ถ้าสิ่งที่พิสูจน์นั้นเป็นวัตถุหรือสสาร ก็ฟังพิสูจน์ด้วยเครื่องพิสูจน์สำหรับวัตถุหรือสสารนั้นทางวิทยาศาสตร์ ดังนี้เป็นต้น ถ้าสิ่งที่พิสูจน์เป็นอย่างอื่น จะใช้เครื่องพิสูจน์สำหรับวัตถุหรือสสารนั้นก็หาได้ไม่ ถ้าจะฟังใช้เครื่องพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ดังกล่าวได้ทุกอย่างแล้ว ศาลหลวงก็ไม่ต้องตั้งขึ้น เพราะเมื่อใครถูกกล่าวหาฟ้องร้องว่าทำผิด ก็จับตัวมาเข้าห้องวิทยาศาสตร์พิสูจน์ ไม่ต้องขึ้นศาล ในบัดนี้แม้จะมีเครื่องจับเท็จก็ใช้เป็นเพียงเครื่องมือประกอบเท่านั้น ใช้เป็นเครื่องวินิจฉัยเด็ดขาดหาได้ไม่ ฉะนั้น จะพิสูจน์อะไรก็ต้องมีเครื่องพิสูจน์ที่ควรกัน กล่าวอย่างสรุป เมื่อสิ่งที่พิสูจน์เป็นวัตถุหรือสสาร ก็ใช้เครื่องพิสูจน์ในทางนั้น เมื่อสิ่งที่พิสูจน์เป็นความจริงที่นอกไปจากวัตถุหรือสสาร ก็ต้องใช้เครื่องพิสูจน์อย่างอื่นที่จะชี้ถึงความจริงนั้น ๆ ได้ ดังวิธีที่ทั่วโลกก็ใช้กันอยู่แล้ว เป็นต้นว่า

การพิสูจน์ความผิด เมื่อบุคคลถูกกล่าวหาฟ้องร้องว่าทำผิดกฎหมาย ก็ต้องพิสูจน์กันตามวิธีที่บัญญัติไว้ในกฎหมาย เช่น สืบสวน สอบสวน ใต้สวน พิจารณา วินิจฉัยโดยยุติธรรมตามกฎหมาย

การพิสูจน์ภูมิรัฐสติปัญญา เรื่องนี้จะชั่งตวงวัดอย่างวัตถุ หรือจะคำนวณด้วยวิธีคณิตศาสตร์ ให้อ่านใครมีภูมิรัฐสติปัญญาเท่าไรหาได้ไม่ เพราะมิใช่เป็นสิ่งที่มีส่วนกว้าง บางทีนึกหนักเบาอย่างสิ่งของ ฉะนั้น จึงต้องใช้วิธีให้แสดงออก เหมือนอย่างในครั้งโบราณ ผู้ที่เรียนสำเร็จศิลปศาสตร์มาแล้ว ก็แสดงศิลปศาสตร์นั้นในที่ประชุมชน ในบัดนี้ก็ใช้การสอบต่าง ๆ ตั้งข้อสอบให้ตอบ เมื่อตอบได้ตามกฎเกณฑ์ก็รับรองว่าสอบได้ มีภูมิรัฐขั้นนั้น ขั้นนี้ แม้การวัดภูมิรัฐสติปัญญาที่เรียกว่า ไอคิวของฝรั่ง ก็เป็นวิธีตั้งปัญหาให้ตอบเช่นเดียวกัน แล้วก็ตัดสินว่ามีสติปัญญาขนาดนั้นขนาดนี้ วิธีพิสูจน์ด้วยการสังเกตจากการแสดงออกนี้ ก็คล้ายเป็นการทำนายอย่างหมอดู ซึ่งทำนายไปตามหลักเกณฑ์ ไม่ใช่เป็นความจริงอย่างเต็มที่เหมือนอย่างรู้ด้วยญาณ (ความหยั่งรู้จริง) แต่เรียกว่าเป็นญาณสมมติก็พอได้ คือต่างว่าเป็นญาณ เมื่อใช้วิธีซึ่งเป็นที่ยอมรับกันแล้วเช่นวิธีสอบดังกล่าว ก็เป็นใช้ได้

การพิสูจน์มतिและจิตใจ เมื่อต้องการจะรู้ว่าใครมีความคิดเห็นอย่างไร จะใช้เครื่องชั่งตวงวัดเป็นต้นก็ไม่ได้เหมือนกัน ต้องใช้วิธีให้แสดงออกมาในทางการเมือง เช่น ออกเสียงเลือกตั้ง ออกเสียงประชามติ ในการประชุม เช่น การอภิปราย การลงมติ และในส่วนปลีกย่อย เฉพาะเรื่อง เฉพาะบุคคลก็ใช้วิธีเหยยให้บุคคลนั้นแสดงออกมา และสังเกตจากอาการที่เขาแสดงออกมานั้น แต่ถ้าเขาไม่แสดงอาการอะไรออกมาแล้ว ก็จะไม่รู้ได้ เว้นไว้แต่จะมีญาณหยั่งรู้จิตใจของเขาเท่านั้น

การพิสูจน์ต่าง ๆ ตามที่กล่าวมานี้ แสดงว่าเครื่องพิสูจน์นั้นมีต่าง ๆ เมื่อเป็นวัตถุก็นำเข้าห้องวิทยาศาสตร์ เมื่อเป็นความผิดก็นำเข้าโรงศาล เมื่อเป็นภูมิรัฐก็นำเข้าสอบไล่ เมื่อเป็นจิตใจก็เหยยให้แสดงออก ดังนี้เป็นต้น คราวนี้เป็นกรรม จะนำเข้าวิธีไหน? จะนำเข้าโรงศาล หรือจะนำเข้าห้องสอบไล่ ดังกล่าวแล้วเป็นต้น ก็คงไม่ได้ผล จึงต้องนำเข้าพิสูจน์ตามหลักเหตุผล อันเป็นเหตุผลอย่างธรรมดาสามัญ ที่สามารถจะเข้าใจได้ด้วยสามัญสำนึกของทุก ๆ คน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

ทุก ๆ คนเมื่อตากแดดก็ร้อน เมื่ออาบน้ำก็เย็น เมื่อได้รับความร้อน เย็นตามที่ต้องการก็เป็นสุข เมื่อได้รับเกินต้องการก็เป็นทุกข์ สิ่งที่ทำให้เป็นสุขหรือเป็นทุกข์เหล่านี้เรียกว่าเหตุ ส่วนความสุขหรือทุกข์ที่ได้รับเรียกว่าผล ถ้าเป็นเหตุผลในทางให้

เกิดสุขก็เรียกว่าดี ถ้าเป็นเหตุผลในทางให้เกิดทุกข์ ก็เรียกว่าชั่วร้าย เหตุผลที่เกิดจากการทำของบุคคลก็เช่นเดียวกัน เช่น เมื่อผู้ใดมารังแกตัวเราให้เดือดร้อน เราก็เห็นว่าคนนั้นไม่ดี เกเร เมื่อมีผู้ใด มาช่วยเหลือเกื้อกูลตัวเราให้เป็นสุขสบาย เราก็เห็นว่าคนนั้นเป็นคนดี เป็นคนมีคุณเกื้อกูล ตัวอย่างง่าย ๆ ดังกล่าวนี้เป็นเครื่องแสดงว่า ทุก ๆ คนต่างก็มีสามัญสำนึกบอกตัวเองอยู่ว่าความดีและความชั่วมีจริง เพราะเรารู้สึกตัวของเราเองว่า คนนั้นทำดีแก่เรา คนโน้นทำชั่วร้ายแก่เรา และในทำนองเดียวกันตัวเราเองก็มีความรู้สึกเหมือนกันว่า ตัวเราเองทำดีหรือไม่ดีอย่างไร จนถึงบางทีรู้สึกภูมิใจในความดีของเรา หรือเสียใจในความชั่วของเรา ในเมื่อเกิดรู้สึกตัวขึ้น

อันความดีหรือความชั่ว ที่ตัวเราเองทำ หรือที่คนอื่นทำ ซึ่งปรากฏในความรู้สึกของเรานั้น คืออะไรเล่า? ก็คือกรรมนั่นเอง เป็นกุศลกรรม (กรรมดี) บ้าง เป็นอกุศลกรรม (กรรมชั่ว) บ้าง ฉะนั้น กรรมจึงมีจริง และมีตัวอยู่จริง เพราะติดอยู่ในความรู้สึก ในจิตใจของตัวเราเอง ท่านผู้ทำความดีให้แก่เรา เช่น มารดาบิดา และผู้มีอุปการคุณทั้งหลาย พระคุณของท่านเหล่านี้ย่อมติดอยู่ในจิตใจของตัวเรา เกิดเป็นความกตัญญู (รู้พระคุณที่ท่านได้ทำ) และกตเวทิตี (ประกาศพระคุณที่ท่านได้ทำแล้ว คือการตอบแทนพระคุณท่าน) ในทางตรงกันข้าม เมื่อใครทำไม่ดีต่อเราก็มักจะติดใจตัวเรา กลายเป็นผูกเวรกันต่อไปได้เหมือนกัน กรรมของคนอื่นยังติดใจตัวเราเองอยู่ได้ถึงเช่นนี้ ฉะนั้นกรรมของเราเองจะติดใจตัวของเราเองอยู่ไม่ได้ เราไม่สามารถจะแก่งลั้มกรรมของเราได้ ถึงจะลั้มไปแล้วก็ยังฝังอยู่อย่างลึกซึ้งในจิตใจ เพราะกรรมเกิดจากเจตนาของเรา จึงเป็นรอยจารึกของจิตใจ

เมื่อรู้สึกว่ากรรมมีจริง ทำดีเมื่อใดเป็นกรรมดีเมื่อนั้น ทำไม่ดีเมื่อใดเป็นกรรมชั่วเมื่อนั้น ปัญหาต่อไปจึงมีว่า กรรมวิบากคือผลของกรรมมีหรือไม่และมีอย่างใด คิดดูง่าย ๆ ในเวลาสอบไล่ เมื่อได้รับข้อสอบ คิดออก ตอบได้ สอบไล่ได้ การที่ตอบได้สอบไล่ได้เป็นผลดี เกิดจากความตั้งใจเรียนดีนี้แหละ คือกรรมดี ทำให้เกิดผลดีคือสอบไล่ได้ ถ้าตรงกันข้าม เรียนอย่างเหลวไหล จนถึงสอบไม่ได้นี้เป็นกรรมชั่ว ทำให้เกิดผลชั่วคือสอบตก ฉะนั้นผลของกรรมจึงมีอยู่จริง และมีตามชนิดของกรรม คือผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว เพราะกรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้

ผลชั่วเสมอ ไม่สับสนกัน เหมือนอย่างต้นมะม่วงให้ผลเป็นมะม่วง ต้นขนุนให้ผลเป็นขนุนเป็นไปตามชนิด

แต่ยังมีปัญหาต่อไปอีก *กรรมและกรรมวิบากนั้นเป็นของใคร* คิดดูง่าย ๆ อย่างการเรียนการสอบดังกล่าวแล้ว คนไหนเรียนคนนั้นรู้ คนไหนไม่เรียนคนนั้นไม่รู้ ถ้าไม่เรียนใครจะมาบันดาลให้ใครรู้ขึ้นเองหาได้ไม่ ฉะนั้น กรรมและกรรมวิบากจึงเป็นของคนที่ทำกรรมนั่นเอง ผู้ใดทำกรรมอย่างไร ก็ย่อมได้ผลกรรมอย่างนั้น เหมือนอย่างหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ทุก ๆ คนจึงต้องรับผิดชอบต่อกรรมของตนเอง จะปாயไปให้คนอื่นไม่ได้ คนที่ทำดี เช่น ประพฤติตนเรียบร้อย ช่วยทำกิจที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น จะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ก็ตาม ก็เป็นคนดีขึ้นเพราะกรรมของตน ใครจะรู้จะชมหรือไม่ก็ตาม ตัวผู้ทำเองก็รู้สึกตัวเองว่าทำดี คนที่ทำไม่ดี เช่น ประพฤติตนเกะกะ ธาราน เป็นคนหัวขโมย เป็นต้น ก็เป็นคนชั่วขึ้นเพราะกรรมของตน ใครจะรู้จะติหรือไม่ก็ตาม ตัวผู้ทำเองก็รู้สึกว่าตัวของตัวทำชั่ว อาจจะไปความผิดให้ผู้อื่นด้วยการหลอกให้คนอื่นเข้าใจผิด แต่จะหลอกตัวเองไม่ได้ ตัวเองย่อมรู้สึกสำนึกตัวเองอย่างเต็มที่ ฉะนั้น เมื่อทำดี ทำชั่วแล้ว จึงปิดตาบัดชั่วมออกไปให้พ้นตัวเองไม่ได้ เพราะรู้สึกตัวเองอยู่ทางจิตใจของตน ใครจะแย้งดีไป จะใส่ชู้ให้ก็ไม่ได้นอกจากจะหลอกให้คนอื่นเข้าใจผิดเท่านั้น ซึ่งไม่เป็นความจริง

สรุปความว่า เมื่อคิดพิสูจนด้วยสามัญสำนึกตามเหตุผลอย่างง่าย ๆ ในเรื่องความดีความชั่วทั่ว ๆ ไปที่มีอยู่เฉพาะหน้า ก็จะเห็นได้แล้วว่า

๑. กรรมมี คือ มีความดีความชั่วในการทำของทุก ๆ คน
๒. กรรมวิบากมี คือ มีผลดีของความดี มีผลชั่วของความชั่ว
๓. กรรมเป็นของผู้ทำ คือ ใครทำกรรมอย่างใดก็ได้รับผลอย่างนั้น

เมื่อกล่าวเฉพาะตัวของเราเองแล้วเมื่อเป็นกรรมของเราเองยิ่งพิสูจนได้ง่าย คือนำเข้าพิสูจนในห้วงใจของเราเอง เพราะเรารู้ตัวเราเองได้ดี แต่ข้อสำคัญเราต้องมียุติธรรม คือไม่ลำเอียง เหมือนอย่างการพิสูจนวัตถุหรือสสารในห้องวิทยาศาสตร์ เครื่องพิสูจนต้องใช้ได้ หรือการพิสูจนความผิดในโรงศาล โรงศาลก็ต้องสถิตยุติธรรม

คำเก่า ๆ มีกล่าวว่า "ถึงคนไม่เห็นเทวดาก็เห็น"เดี๋ยวนี้อาจเห็นว่าทันสมัย แต่ถ้ารู้จักคิด คำนี้ก็ยังใช้ได้ คือ เทวดาในดวงใจของเราเอง หมายความว่าความมีหิริ (ละอายใจ) และโอตตปปะ (เกรงบาป) ซึ่งท่านเรียกว่าเป็นเทวดาธรรม (ธรรมของเทวดา หรือธรรมที่ทำให้เป็นเทวดา) ใจที่มีละอาย มีเกรงบาปคือความซื่อสัตย์ต่าง ๆ นี้แหละ คือเทวดา แต่ใจกระด้าง ด่ามัน หยาบซ้า แข็งกร้าว ซ้วร้าย อาจมองไม่เห็น ภาสิตมอญมีกล่าวว่า "เมื่อกัจจที่ใบต้นหญ้า ด้วยคิดว่าไม่มีใครเห็น ถึงกระนั้นก็มี ผู้เห็นอยู่ถึงสองเป็นอย่างน้อย" ผู้เห็นทั้งสองในภาสิตมอญนี้คือใคร ขอให้คิดเอาเอง ถ้าคิดไม่เห็นก็ให้สองหน้าในกระจกก็จะเห็นผู้ที่เห็นกา แม้พระพุทธรูปภาสิต ก็มิกล่าว ไว้วว่า "ชื่อว่าที่ลับย่อมไม่มีแก่ผู้ทำชั่ว"

แนวคิดเรื่องกรรม

ในมหาโพธิชาดกตอนหนึ่งเล่าว่า พระราชาแห่งรัฐหนึ่งมีอำมาตย์อยู่ ๔ คน เป็นผู้แสดงลัทธิต่าง ๆ แก่พระราชา อำมาตย์คนที่ ๑ แสดงลัทธิว่า ผลทุกอย่าง ไม่มีเหตุ อำมาตย์คนที่ ๒ แสดงลัทธิว่า พระอิศวร (พระเป็นเจ้า) สร้าง อำมาตย์คนที่ ๓ แสดงลัทธิว่า ทุก ๆ อย่างเป็นเพราะบุญกรรม (กรรมในปางก่อน) อำมาตย์คนที่ ๔ แสดงลัทธิว่า ชาดสุญ ยังมีชีปะขาวอีกคนหนึ่งซึ่งพระราชาเคารพนับถือ ประารถนาจะโต้ว่าทักกับอำมาตย์เหล่านั้น จึงไปขออนุญาตจากชาวบ้านมาตากทำให้ หมดกลืนให้เรียบร้อยดีแล้ว จึงนุ่งห่มหนังวานรและใช้เป็นอย่างผ้าพาดบ่าเข้าไปใน พระอุทยาน พระราชาได้ทรงทราบ ได้เสด็จพร้อมกับอำมาตย์ทั้ง ๔ ทอดพระเนตร เห็นท่านชีปะขาวกำลังนั่งสนใจอยู่กับหนังวานร จึงตรัสถาม ชีปะขาวก็ทูลตอบว่า วานรนี้มีอุปการะแก่อาตมามาก ช่วยนำน้ำมาให้บ้าง กวาดที่ให้อยู่บ้าง ทำการปฏิบัติ ให้ต่าง ๆ อาตมาจะไปไหนก็ขึ้นหลังวานรนี้ไป แต่คราวหนึ่งอาตมาเกิดมีจิตใจทราวม จึงกินเนื้อของวานรนั้น นำหนังมาตากให้แห้ง ใช้นุ่งห่มตลอดถึงปฐมนั่งนอน เพราะคิดถึง บุญคุณว่ามีอุปการะแก่อาตมามาก ฝ่ายอำมาตย์ทั้ง ๔ ได้ยินดังนั้น ก็พากันกล่าว เย้ยหยันว่า ตาชีปะขาวนี้เป็นคนอกตัญญู ทรยศต่อมิตร ทำปาณาติบาต

ฝ่ายชีปะขาวจึงกล่าวโต้แก่อำมาตย์คนที่ ๑ ซึ่งถือลัทธิทุก ๆ อย่าง ไม่มีเหตุ ว่าเมื่อผลทุก ๆ อย่างไม่มีเหตุ เกิดขึ้นเอง ความชั่วอะไร ๆ จะมีได้อย่างไร เพราะว่า ตามลัทธิของท่านย่อมไม่มีเหตุที่จะทำให้ใคร ๆ ในโลก เศร้าหมองหรือบริสุทธ์ โลกนี้ เป็นไปตามคติและภาวะของตนเอง แปรปรวน วิวัฒนาการไปเอง มีสุขมีทุกข์ไปเอง

จะทำอะไรก็ทำไปไม่จำเป็นต้องประสงค์ จะทำดีหรือทำชั่ว ทำ ๆ ไปก็แล้วกัน ทำอะไรก็ทำได้ เมื่อเป็นเช่นนี้จะมีใครทำบาป หรือทำบุญอะไรเล่า ฉะนั้น ถ้ำลัทธิของท่านเป็นจริง ถึงว่าอาตมาจะฆ่าวานรกินเนื้อเสีย อาตมาก็ไม่มีโทษไม่มีบาป อำมาตย์คนที่ ๑ เมื่อถูกโต้เช่นนั้นก็นิ่ง

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อำมาตย์คนที่ ๒ ซึ่งถือลัทธิพระเป็นเจ้าสร้างว่า ถ้าพระเป็นเจ้าสร้างชีวิตแก่โลกทั้งหมด เทียวจัดแจงให้คนนี้ทำกสิกรรม ให้คนนั้นเลี้ยงโค เป็นต้น เป็นผู้สร้างความเจริญความเสื่อม ความดีความชั่วทั้งปวง เป็นผู้บันดาลสิ่งทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้ ใครทำบาปก็ทำเพราะพระผู้เป็นเจ้าสั่งให้ทำ พระเป็นเจ้าจึงต้องรับบาปนั้นไปเอง ถึงอาตมาจะฆ่าลิงหรือใครจะทำบาปอะไร ๆ ก็ไม่ต้องรับบาปเพราะทำตามคำสั่งของพระเป็นเจ้าต่างหาก อำมาตย์คนที่ ๒ ถูกโต้ดังนั้นก็นิ่งไป

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อำมาตย์คนที่ ๓ ซึ่งถือลัทธิกรรมในปางก่อนว่า ถ้าใคร ๆ พากันถึงสุขทุกข์เพราะกรรมในปางก่อนเป็นเหตุเท่านั้นแล้ว ใคร ๆ ที่ต้องได้รับทุกข์ในบัดนี้ เช่น ถูกเขาฆ่า ถูกเขาลักขโมยทรัพย์ ถูกเขาเบียดเบียนต่าง ๆ ก็เพราะกรรมในปางก่อนของตนเอง เหมือนอย่างกู่หนึ่งเขามาแล้วก็ใช้หนึ่งเขาไป ฉะนั้น ถ้ำลัทธิของท่านเป็นจริง วานรนี้ก็คงเคยฆ่าอาตมามาแล้วในชาติปางก่อน เหมือนอย่างเป็นหนึ่งอาตมาอยู่ มาชาตินี้อาตมาจึงฆ่าเสียบ้าง ลิงนี้จึงถูกฆ่าเป็นการใช้หนึ่งกรรมเก่าให้สิ้นไป อาตมาซึ่งเป็นผู้ฆ่าจึงเท่ากับเป็นผู้ช่วยลิงนี้ให้พ้นจากหนึ่งจึงไม่เป็นบาปอะไร กลับจะเป็นการช่วยไปเสียอีก และใคร ๆ จะฆ่าหรือทำร้ายใคร เมื่ออ้างว่าเป็นกรรมเก่าของเขา เขาก็ทำได้ทั้งนั้น และอาจอ้างเอาบุญคุณเสียอีกก็ได้ ว่าช่วยฆ่าเขาเป็นการช่วยเปลื้องหนึ่งกรรมให้แก่เขา อำมาตย์คนที่ ๓ ถูกโต้เช่นนั้นก็นิ่งไป

ชีปะขาวจึงกล่าวโต้อำมาตย์คนที่ ๔ ซึ่งถือลัทธิขาดสูญว่า ถ้าใคร ๆ ขาดสูญเสียหมด คือตายสูญไปเลยไม่ต้องเกิดอีก จะทำอะไรก็มุ่งประโยชน์เดี๋ยวนี้เท่านั้น แม้ว่าจะต้องทำมาตุฆาตพิตุฆาตเพื่อประโยชน์ของตนก็ทำได้ ไม่มีภายหน้าที่จะต้องรับผล ฉะนั้น ถ้ำลัทธิของท่านดังกล่าวเป็นจริง แม้ว่าอาตมาจะฆ่าวานรก็ไม่เป็นบาปอะไรที่จะต้องไปรับ ตัวเราเองก็ขาดสูญ บาปและสิ่งทั้งหลายก็ขาดสูญไปด้วยกัน อำมาตย์คนที่ ๔ เมื่อถูกโต้ดังนั้นจึงเงียบไป

ชีปะขาวที่ท่านกล่าวว่าเป็นพระโพธิสัตว์ จึงถวายโอราบทพระราชา มิให้เชื่อถือ ลัทธิของอำมาตย์ทั้ง ๔ เหล่านั้น และให้ทรงประพฤติธรรม ปกครองแคว้นแคว้น โดยธรรม

เรื่องในชาดกที่เล่ามานี้แสดงว่าแม่ผู้ถือลัทธิว่าไม่มีความดีความชั่ว ก็ยังมี สามัญสำนึกอยู่ในความดีความชั่ว ซึ่งเป็นหลักความจริง จึงได้กล่าวตำหนิชีปะขาว โพธิสัตว์ไปโดยที่ไม่ทันนึกถึงลัทธิของตนที่ถืออยู่ ฉะนั้น เรื่องของกรรมจึงเป็นเรื่อง ของความจริงที่เป็นไปอยู่โดยธรรมดาสามัญ พระพุทธเจ้าก็ทรงยกเอาความจริงนี้แหละ มาสั่งสอน มิได้ทรงแต่งเรื่องของกรรมขึ้นเอง ทั้งมิได้ทรงยกย้ายเปลี่ยนแปลงบิดผัน ไปจากความจริง ทรงชี้แจงแสดงเปิดเผยไปตามหลักความจริงเท่านั้น

ข้อที่กล่าวย่ำอีกก็คือ มักจะเข้าใจกันอีกอย่างหนึ่งว่า เรื่องของกรรมเป็นเรื่อง อดีตคือล่วงมาแล้ว ในปัจจุบันเรามักมีหน้าที่ปล่อยตนให้เป็นไปตามกรรม ที่เรียกกันว่า ยถากรรม เท่านั้น จึงไม่คิดจะทำอะไร ถ้าเห็นดังนี้เป็นความเห็นผิด ดั่งลัทธิของ อำมาตย์ที่ถืออะไร ๆ เกิดเพราะกรรมปางก่อน (ปุพเพกตเหตุ) ดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้า ก็ทรงสอนมิให้เชื่อลัทธินี้ ถือว่าเป็นลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา และตรัสยกเวทนา สุข ทุกข์ ที่ทุก ๆ คนได้รับอยู่เป็นตัวอย่าง ว่าเกิดเพราะโรคต่าง ๆ ในปัจจุบันก็มี เกิดเพราะกรรมเก่าก็มี ฉะนั้น เมื่อโรคเกิดขึ้นก็ต้องเยียวยา และต้องป้องกันรักษาตัว ไม่ให้เกิดโรค ในด้านความประพฤติต่าง ๆ ก็เช่นเดียวกัน ให้ละกรรมที่ชั่วทำกรรมที่ดี กรรมปัจจุบันนี้แหละเป็นข้อสำคัญแห่งชีวิตของทุก ๆ คน คือ การที่เราทำอยู่เดี๋ยวนี้ ถ้อยคำที่เราพูดอยู่เดี๋ยวนี้ เรื่องที่เราคิดอยู่เดี๋ยวนี้ เป็นหน้าที่ของเราก็ต้องคอยตรวจดู ให้ตัวเราเองทำพุดคิด แต่ในทางที่ถูกต้อง ก่อให้เกิดคุณประโยชน์โดยส่วนเดียวเท่านั้น อย่าเอาเรื่องกรรมเก่ามาเป็นเครื่องตำหนิคุณประโยชน์ มาทำให้นอนรอโชคกลาง ดั่งมีเรื่องเล่าเป็นคติไว้ว่า

มีชาย ๒ คน ไปให้หมอดู หมอทำนายทายคนหนึ่งว่าจะได้เศรษฐี ทำนาย อีกคนหนึ่งว่าจะลำบาก ชายคนที่ได้รับทำนายว่าจะได้เศรษฐีก็ดีใจ นั่งนอนรอไม่ทำ มาหากินอะไร ในที่สุดก็สิ้นทรัพย์สมบัติ ไปนอนเจ็บอยู่อย่างอนาถที่ปากกลางทุ่ง มีพระฤๅษีเดินผ่านมาพบเข้า มีจิตสงสารจึงเอากลดไปปักให้ ชายผู้นั้นก็สิ้นใจในกลด

ของพระรูดงค์ ก็ได้เสวตฉัตรเหมือนกัน เพราะคำว่าเสวตฉัตรแปลว่าร่มขาว กลดของพระรูดงค์ก็เป็นร่มขาวชนิดหนึ่ง ส่วนชายอีกคนหนึ่งซึ่งได้รับทำนายว่าจะลำบาก เกิดความกลัวลำบากจึงตั้งหน้าชวนขวยพากเพียรทำมาหากิน เก็บออมทรัพย์สินอยู่เรื่อย ๆ มา จึงมีหลักฐานเป็นสุขสบายขึ้นโดยลำดับ แต่ก็ลำบากมาก่อนเป็นอันมาก เรื่องนี้เป็นคติสอนใจว่า หน้าที่ของเราทุก ๆ คน ก็คือทำกรรมปัจจุบันนี้แหละ ให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปแล

เพราะเหตุไร จึงไม่เชื่อเรื่องกรรม

ในจิตใจที่มีสามัญสำนึกของทุก ๆ คน ย่อมมีความรู้สึกว่ามีคุณค่า ความดี มีผลของความดีความชั่ว และผู้ทำนั่นเอง เป็นผู้มีความดีความชั่วติดตัวอยู่ เพราะใคร ทำกรรมอันใดกรรมนั้นย่อมจารึกอยู่ในจิตใจ และผู้ทำนั่นเองต้องเป็นผู้รับผล คือ รับผิดชอบต่อการกระทำของตน ความพิศดารในเรื่องนี้ได้แสดงแล้ว แต่การที่คน ไม่น้อยยังไม่มี ความเชื่อตั้งมั่นลงไป ในกรรมตามหลักที่กล่าว ซึ่งรวบรัดโดยย่อว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ก็เพราะเหตุ ๒ ประการ คือ

๑. ความลำเอียงเข้ากับตนเอง หรือถือเอาแต่ใจตน
๒. ไม่เห็นผลสนองที่สาสมทันตาทันใจ

ความลำเอียงเข้ากับตนเองนั้น คือ มุ่งประโยชน์ตน หรือมุ่งจะได้เพื่อตน เท่านั้น ไม่คำนึงถึงความเสียหายทุกข์ยากของผู้อื่น ดังเช่น เมื่อโกรธขึ้นมา ก็ทำร้ายเขา เมื่ออยากได้ขึ้นมา ก็ลักของเขา เมื่อทำได้สำเร็จดังนี้ ก็มี ความยินดีและอาจเข้าใจว่าทำดี แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่อยากให้ใครมาทำร้ายตัวเรา มาลักของเรา ถ้าใคร มาทำเข้าเราก็ต้องว่าเขาไม่ดี ถึงเราจะไปยั่วให้เขาโกรธ เมื่อเขาโกรธขึ้นมาทำร้าย ร่างกายเรา เราก็ยังว่าเขาไม่ดียุ่่นั่นเอง การกระทำอย่างเดียวกัน จะดีบ้างไม่ดีบ้าง อย่างไรได้ เหมือนอย่างการทำร้ายร่างกาย การลักทรัพย์ เมื่อเราทำแก่เขาได้ก็เป็นดี แต่ถ้าเขาทำแก่เราเป็นไม่ดี จะเป็นดังนี้หาถูกต้องไม่ เพราะเป็นการที่เรา พูดยเอาเอง อย่างไม่ยุติธรรม

แต่การลำเอียงเข้ากับตนเอง ข้อนี้แหละเป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่ง ที่ทำให้คนเป็นอันมากยังประกอบกรรมชั่ว เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือประโยชน์แก่ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับตน ถึงจะมีกรรมศรัทธาอยู่อย่างผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนามีอยู่ทั่ว ๆ ไปก็ตาม เมื่อความมุ่งจะได้ (โลภะ) ความโกรธแค้นขัดเคือง (โทสะ) ความหลงผิด (โมหะ) มีกำลังแรงกล้ากว่ากำลังศรัทธา คนก็ประกอบกรรมที่ชั่วที่สุดแต่ใจที่อยากได้ที่โกรธ ที่หลง จะจุดชักนำไป ที่เป็นเช่นนี้ไม่ใช่เพราะไม่มีความรู้สึกสำนึกในความคิดชั่ว ก็มีความรู้สึกสำนึกเหมือนกัน แต่ไม่มีกำลังใจในฝ่ายสูงที่จะห้ามกำลังใจในฝ่ายต่ำ จึงยับยั้งตนเองไว้ไม่ได้ มีคนเป็นอันมากเมื่อทำไปแล้วเกิดเสียใจในภายหลัง ดังเช่นเมื่อทำอะไรลงไปในขณะที่อยากได้หรือรักชอบอย่างจัดในขณะที่โกรธจัด ในขณะที่หลงจัด อย่างที่เรียกว่าหลงอย่างไม่ลืมหูลืมตา หรือในขณะที่กำลังเมาสุราอันเรียกว่าหลงเหมือนกัน ครั้นเมื่อสร้างรัก สร้างชัง สร้างหลง สร้างเมาแล้ว ก็กลับเสียใจในกรรมที่ตนได้ประกอบไปแล้ว

ในขณะที่ใจวิปริตเช่นนั้น บางทีทำให้เป็นรอยแผลจารึกอยู่ในจิตใจ คอยสะกิดใจให้เจ็บซ้ำเดือดร้อนอยู่ตลอดเวลา และทำให้เกิดความเกลียดตนเอง หรือรังเกียจตนเองจนถึงต้องหลบหน้าเพื่อนฝูงมิตรสหายไปก็มี แต่ถึงจะหลบหน้าคนอื่นเป็นส่วนใหญ่ได้ แต่หลบตนเองไม่พ้น เมื่อเกิดความเกลียดหรือรังเกียจตนเองมากขึ้น จนไม่สามารถจะทนอยู่ในโลกได้ ต้องพยายามทำลายตนเองไปก็มี ฉะนั้น เมื่อเกิดแผลในใจขึ้นก็มักเป็นชนิดโรคเรื้อรังที่รักษาหายยาก สู้ป้องกันไม่ให้มีขึ้นไว้ก่อนไม่ได้ ทั้งนี้ด้วยวิธีปลูกกรรมศรัทธาคือความเชื่อกรรมนี้แหละ ให้ตั้งมั่นขึ้นในใจ ให้มีเป็นกำลังใจจนพอที่จะเชื่อใจได้ว่าจะไม่ประกอบกรรมที่ชั่วที่ผิดอะไร ๆ ถ้ายังกลางแคลงสงสัยไม่เชื่อใจตนเองจะยับยั้งใจไว้ได้ ก็ต้องเว้นจากสิ่งชั่วร้าย เย้าแหย่ต่าง ๆ ฉะนั้นทางบิดามารดาหรือผู้ปกครอง และทางโรงเรียนจึงได้คอยแนะนำสั่งสอนห้ามปรามไม่ให้อ่านหนังสือบางชนิด ไม่ให้ดูภาพยนตร์บางชนิด ที่เป็นเครื่องยุแหย่ยั่วเย้าให้ประพาศผิดศีลธรรมและวัฒนธรรมอันดี คำแนะนำห้ามปรามนั้น ก็สมควรที่จะเชื่อฟังและปฏิบัติตาม เป็นการป้องกันตัวเราเองไว้ตั้งแต่เบื้องต้น

ท่านผู้ใหญ่ที่กรุณาให้คำแนะนำตักเตือนก็ดี พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนก็ดี ท่านก็ได้แต่เป็นเพียงผู้บอกกล่าวแนะนำ ส่วนความเชื่อฟังเป็นหน้าที่

ของเราเอง เพราะเป็นสิ่งที่มืออยู่ในใจของเรา ถ้าใจของเราเกิดติดขัดแย้งไม่เชื่อฟังเสียแล้ว คำแนะนำตักเตือนต่าง ๆ ก็ไม่มีประโยชน์หรือมีประโยชน์น้อยมาก ฉะนั้นจึงควรที่จะคอยตรวจดูใจของเราเองว่า มีความเชื่อฟังต่อคำแนะนำสั่งสอนอยู่เพียงไร มีความติดขัดแย้งอยู่เพียงไร และคิดต่อไปว่าเพราะเหตุไร เมื่อหมั่นคิดอยู่ดังนี้แล้ว จะเห็นผลเทียบเคียงได้เอง หรือถ้ายังไม่เห็นได้เองก็ต้องซักถาม และท่านผู้แนะนำอบรมก็มักจะ ชี้แจงให้รู้ให้เข้าใจ ถ้าคิดตั้งใจฟังคำชี้แจงของท่าน ไม่ตั้งบ้อมติดขัดเสียก่อนแล้ว ก็คงจะได้ความกระจ่างในคำแนะนำของท่าน และจะได้ความซาบซึ้งในเมตตากรุณาของท่าน

การหัดมีความเชื่อฟังอย่างมีเหตุผลนี้ เป็นวิธีแก้ความลำเอียงเข้ากับตนเอง ที่เป็นเหตุให้ทำอะไรตามใจตนเองโดยส่วนเดียว ผู้ใหญ่ที่ดีจึงไม่ต้องตามใจเด็กในทางที่ผิด คอยแนะนำห้ามปราม หรือแม้ต้องปราบเอาบ้างตามสมควร เป็นการหัดไม่ให้ลำเอียงเข้ากับตนเองหรือถือเอาแต่ใจตนเองมาตั้งแต่อ่อน เข้าในคำว่าดัดไม้ตั้งแต่อ่อน เพราะดัดเมื่อแก่นั้นเป็นการตัดยาก เมื่อเป็นเช่นนี้จึงเป็นการสั่งสอนให้เป็นคนรู้ผิดรู้ถูกอย่างมีเหตุผลในเรื่องที่เกี่ยวข้องทุก ๆ วัน ทำให้รู้จักเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อว่ามีถูกมีผิด มีเหตุมีผล ซึ่งเมื่อเป็นความผิดแล้ว ตัวเราเองทำก็ผิด คนอื่นทำก็ผิด เมื่อเป็นความถูกแล้ว ตัวเราเองทำก็ถูก คนอื่นทำก็ถูก *ข้อนี้แหละเป็นกรรมศาสตร์* ที่ผู้ใหญ่สมควรปลูกฝังให้แก่เด็กมาตั้งแต่ต้น และผู้ใหญ่ก็ควรเว้นจากการกระทำสิ่งที่ไม่เหมาะสมไม่งามให้เด็กเห็นและอ้างได้ว่าทำไมผู้ใหญ่ทำได้ เช่น ห้ามไม่ให้เด็กเล่นการพนันเที่ยวเตร่ แต่ผู้ใหญ่เล่นการพนันเที่ยวเตร่ ห้ามไม่ให้เด็กทะเลาะวิวาทกัน แต่ผู้ใหญ่เมาสุราทะเลาะวิวาทกันเหล่านี้ เป็นต้น เมื่อทำให้เห็นเป็นตัวอย่างไม่ดี ก็ทำให้เด็กอยากเอาอย่าง ทำให้น้ำหนักในคำอบรมห้ามปรามน้อยลงไปจนเกือบจะไม่มี ความหมายอะไร และจะเข้าทำนองคำที่ว่า จงทำตามคำที่ฉันพูด แต่อย่าประพฤติ อย่างที่ฉันทำ

ไม่เห็นผลสนองที่สาสมทันตาทันใจ โดยมากต้องการเห็นผลของกรรม เกิดสนองให้เห็นอย่างสาสมทันตาทันใจ เช่น เมื่อทำกรรมดีก็อยากเห็นกรรมดีให้ผล เป็นรางวัลอย่างมากมายทันตาทันใจ เมื่อเห็นหรือทราบ ว่าใครทำกรรมชั่วและไม่เห็นว่าเขาเสื่อมเสียอย่างไรหรือกลับเจริญรุ่งเรือง ก็สงสัยว่าทำชั่วไม่ได้ชั่วจริงกรรมง

อันที่จริงกรรมดีต้องให้ผลดี กรรมชั่วต้องให้ผลชั่ว ตามที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้อย่างไม่ผิดโดยแน่นอน และผลที่สนองนั้นจะเรียกว่าเป็นผลที่สาสมก็ได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เป็นตัวอย่างในพระสูตรหนึ่งว่า กรรม ย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลาย (หมายถึงทุกคนทั้งดิรัจฉานเป็นต้นที่เกี่ยวข้องอยู่ในโลกทั้งหมด) ให้เลวและดีต่าง ๆ กัน คือ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ทำให้มีอายุสั้น การเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตทำให้มีอายุยืน การเบียดเบียนเขา ให้ลำบากทำให้มีโรครามาก การไม่เบียดเบียนเขาให้ลำบากทำให้มีโรคน้อย ความมักโกรธหุนหันซึ่งเคียดเคี้ยวแค้นช้ำเคืองกระแงำกระงอดทำให้ผิวพรรณเศร้าหมองไม่งดงาม ความไม่มักโกรธเคียดแค้นทำให้ผิวพรรณผ่องใสงดงาม ความมักริษยาผู้อื่นทำให้มีศักดิ์ต่ำต้อยน้อยหน้า ความไม่ริษยาทำให้มีศักดิ์สูงใหญ่ ความไม่เฝือแ่เจื้อจานทำให้มีโภคสมบัติน้อย ความเฝือแ่เจื้อจานทำให้มีโภคสมบัติมาก ความแข็งกระด้างถือตัวดูหมิ่นท่านทำให้เกิดในสกุลต่ำ ความไม่แข็งกระด้างถือตัวดูหมิ่นท่าน มีความอ่อนน้อมเคารพนับถือผู้ที่ควรอ่อนน้อมนับถือทำให้เกิดในสกุลสูง ความไม่เข้าหานักปราชญ์หรือผู้รู้ศึกษาได้ถามทำให้มีปัญหาทรม การเข้าหานักปราชญ์หรือผู้รู้ศึกษาได้ถามทำให้มีปัญหามาก

ผลที่สาสมกันของกรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นตัวอย่างดังที่กล่าวมานี้ เป็นผลของกรรมเก่าคือกรรมที่ทำไว้แล้วในอดีตกาล ส่วนกรรมใหม่คือกรรมที่ทำในปัจจุบันนี้ ท่านแสดงว่าจักให้ผลในชาติปัจจุบัน เหมือนอย่างในวันนี้ ในเดือนนี้ ในปีนี้ เองก็มี จักให้ผลในชาติหน้า เหมือนอย่างในวันพรุ่งนี้ ในเดือนหน้า ในปีหน้าก็มี จักให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป เหมือนอย่างในวันมะรืนนี้ หรือในเดือนโน้น ในปีโน้นเป็นต้น ก็มี ฉะนั้น การให้ผลของกรรมจึงเกี่ยวแก่กาลเวลาเป็นสำคัญ การกระทำทุก ๆ อย่างที่ให้ผลนั้นต้องเกี่ยวแก่กาลเวลาทั้งนั้น เช่น การปลูกต้นไม้ไม่มีผล ก็มีชื่อว่า ต้นไม้นั้นจะให้ผลทันที ต้องรอจนต้นไม้เจริญเติบโต และถึงฤดูกาลให้ผลจึงจะให้ผลตามชนิด การเรียนหนังสือก็มีชื่อว่า จะเรียนให้สอบไล่ได้ในวันนี้เดียว ต้องเรียนเรื่อยไปจนถึงกำหนดสอบไล่จึงเข้าสอบไล่ บางทีต้องเรียนซ้ำอีกครั้งหนึ่ง เมื่อไม่ละความพยายามก็อาจจะสอบไล่ได้ การทำการค้าประกอบการอุตสาหกรรมต่าง ๆ รัฐบาล หรือประกอบอาชีพทุกอย่างก็เหมือนกัน จะได้รับผลก็อาศัยกาลเวลาทั้งนั้น และผลที่ได้รับนั้นจะดีหรือไม่ดีอย่างไร จะรวดเร็วหรือช้าอย่างไรก็สุดแต่สถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การให้ผลของกรรม

แม้ในเรื่องกรรมให้ผล ท่านก็แสดงว่าเกี่ยวแก่สถานการณ์ ๔ อย่าง คือ (๑) คติ (๒) อัตภาพ (๓) กาลสมัย (๔) การประกอบกรรม

(๑) คติ คือที่ไป แสดงในปัจจุบัน คือไปทุก ๆ แห่ง จะไปเที่ยว ไปพักอาศัย ชั่วคราว หรือไปอยู่ประจำก็ตาม คนที่ทำดีมาแล้ว ถ้าไปในที่ที่ไม่ดี ความดีที่ทำไว้ ก็อาจจะยังไม่ให้ผล เหมือนอย่างนักเรียนที่เรียนมัธยม ๖ มาแล้วจากต่างจังหวัด เรียกว่าได้ทำความดีมาแล้วถึงขั้นนั้น และเข้ามาเรียนต่อในกรุงเทพฯ แต่ไปอยู่ในหอพักที่ไม่ดี เมื่อควรจะไปโรงเรียนก็ไม่ไป แต่ไปเถลไถลเสียที่อื่น อย่างนี้เรียกว่ามีคติ ที่ไปไม่ดี ความดีเท่าที่ทำไว้ คือ ที่เรียนมาจนจบมัธยม ๖ ในต่างจังหวัด ก็ไม่ส่งเสริม ให้เจริญวิद्यฐานะขึ้นต่อไป ส่วนนักเรียนที่เรียนมาไม่สู้ดี ไม่จบถึงชั้นไหน แต่เกิดความตั้งใจดี ไปพักอาศัยอยู่ในที่ดีและไปเรียนกวดวิชาอย่างจริงจัง ก็อาจจะสอบขึ้นชั้นสูงได้ ตัวอย่างนี้เป็นเพียงตัวอย่างเฉพาะเรื่องเท่านั้น เมื่อกกล่าวโดยส่วนรวมแล้ว คนที่มีกรรมเก่าไม่ดี แต่ว่ามีคติใหม่คืออย่างที่เราเรียกว่า กลับตนดำเนินทางใหม่ คือ เว้นจากทางไม่ดีเก่า ๆ ที่เคยดำเนินมา มาเปลี่ยนดำเนินทางใหม่ที่ตรงกันข้าม กรรมชั่วที่ทำไว้แล้วแต่ก่อนก็อาจยังไม่ให้ผล ได้ในคำว่า *มีดมาสว่างไป* ถ้าทางเก่า ก็ไม่ดี ทางใหม่ก็ไม่ดี ได้ในคำว่า *มีดมามีดไป* ก็เป็นอันเอาดีไม่ได้เลย ส่วนคนที่ทำความดีมาแล้ว เรียกว่าเดินทางถูกมาแล้ว แต่ต่อมากลับไปเดินทางผิด กรรมดีที่ทำไว้แล้วก็อาจยังไม่ให้ผลไม่ได้ ได้ในคำว่า *สว่างมามีดไป* ฝ่ายคนที่มาดี คือเดินทางมาถูกแล้ว และก็เดินทางถูกต่อไป เป็นอันว่าความดีที่ทำไว้ สนับสนุนให้ดีต่อไปไม่ขาดสาย ได้ในคำว่า *สว่างมาสว่างไป*

ฉะนั้น คดีที่ไปหรือการไป คือทางที่ทุก ๆ คนดำเนินอยู่ในปัจจุบันนี้แหละ สำคัญมาก ในส่วนที่ล่วงมาแล้วจะผิดหรือถูกเราก็ได้ดำเนินมาแล้ว ฉะนั้น ให้ถือว่าเป็นอันแล้วไป หรือให้ถือเป็นบทเรียน ถ้าเดินทางดีมาแล้ว ก็จึงเดินทางดีนั้นต่อไป ถ้าทางที่เดินมาแล้วไม่ดีก็เปลี่ยนทางใหม่ เลือกเดินไปในทางที่ดี นับว่าเป็นผู้ที่กลับตัวได้ เข้าในคำว่ามีดวงสว่างไป พระพุทธเจ้าโปรดปรานบุคคลเช่นนี้ ดังเช่นองค์สิริมาโลโจรเป็นตัวอย่าง เพราะทุก ๆ คนย่อมผิดพลาดมาแล้วมากบ้างน้อยบ้าง ยิ่งผ่านชีวิตมามาก ยิ่งมีโอกาสมิพลาดได้มาก จนถึงมีคำพังเพยว่า ความผิดพลาดของเรื่องมนุษย์ ข้อสำคัญจึงอยู่ที่เมื่อทำผิดไปแล้วก็ให้รู้ตัวว่าทำผิด และตั้งใจไม่ทำผิดอีก เป็นอันนำตัวให้เข้าทางที่ถูก นี่แหละคือคดีที่ดีของชีวิตปัจจุบัน

(๒) *อัตรภาพ* หมายถึงความมีร่างกายสมบูรณ์ประกอบด้วยพละนามัย สามารถทำสิ่งที่ควรทำได้ตามต้องการ พละนามัยของร่างกายนี้เป็นสิ่งสำคัญ ความดีจะให้ผลเต็มที่ต่อเมื่อร่างกายสมบูรณ์ด้วย เช่น เรียนหนังสือมาได้ถึงชั้นใดชั้นหนึ่ง นับว่าได้ทำความดีมา จะเรียนต่อไปได้จนสำเร็จก็ต้องมีร่างกายสมบูรณ์ที่สามารถจะเรียนต่อไปได้ ถ้าป่วยเป็นโรคกระเสาะกระแสะ การเรียนต่อก็ขัดข้องไม่สะดวก หรือคนที่กำลังทำงาน ถ้าล้มป่วยลงความเจริญก็ชะงัก ในทางตรงกันข้าม คนที่เคยประพฤติดีผิดพลาดเหลวไหลมาแล้ว แต่ต่อมาได้คดีของชีวิตที่ดีดังกล่าวแล้วในคดี ก็อาจประกอบกรรมที่ดีสืบต่อไปได้ ความเหลวไหลที่แล้วมาก็อาจยังไม่มีโอกาสให้ผล ความมีอัตรภาพร่างกายสมบูรณ์เป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิตทุกอย่าง เพราะเครื่องบั่นทอนต่าง ๆ นั้นมีเป็นอันมาก กล่าวโดยเฉพาะในทางการแพทย์ปัจจุบันนี้ก็แสดงว่ามีเชื้อโรคต่าง ๆ ในที่ต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกโดยรอบร่างกายมากมายหลายชนิด เมื่อร่างกายมีกำลังต้านทานเชื้อโรคเพียงพอก็ไม่เกิดอาการเจ็บป่วย ร่างกายอ่อนแอลงเมื่อใดเชื้อโรคก็ได้ช่องเมื่อนั้น ฉันทใดก็ดี กรรมดีกรรมชั่วต่าง ๆ ที่บุคคลทำไว้ในปางหลังก็มีมากมาย ถ้าเราตั้งตัวไว้ดี กรรมชั่วก็อาจไม่มีโอกาสให้ผล กรรมดีมีโอกาสนั่งเสริม แต่เมื่อเปลี่ยงพล้างเมื่อใด กรรมชั่วก็มีโอกาสให้ผลซ้ำเติมเมื่อนั้น

(๓) *กาลสมัย* หมายถึงว่าในกาลสมัยที่สมบูรณ์ มีผู้ปกครองดี มีหมู่ชนที่ดี กรรมดีก็มีโอกาสให้ผลได้มาก กรรมชั่วก็อาจสงบผลอยู่ก่อน เพราะในกาลสมัยเช่นนี้จะพากันยกย่องอุดหนุนคนดี ไม่สนับสนุนคนชั่ว ทำให้คนดีมีโอกาสปราภภูตัว ประกอบ

กรรมที่ดีอำนวยความสะดวกแก่ส่วนรวมยิ่งขึ้น แต่ในกาลสมัยที่บกพร่อง มีผู้ปกครองไม่ดี มีหมู่ชนไม่ดี กรรมดีที่ตนทำไว้ก็ไม่มีโอกาสให้ผล กรรมชั่วกลับมีโอกาสให้ผลเพราะเป็นกาลสมัยที่กตคนดี ยกย่องคนชั่ว นับว่าเป็นกาลวิบัติอีกอย่างหนึ่งในกาลสมัยที่มีการกดขี่ เบียดเบียนกัน จนถึงทำสงครามกัน ดังเช่นสงครามโลกที่แล้ว ๆ มา คนในโลกได้รับภัยสงครามกันเป็นอันมาก นี้เรียกว่าเป็นโอกาสที่กรรมชั่วซึ่งต่างได้กระทำไว้ในอดีตให้ผล ทำให้ประสบภัยต่าง ๆ ตลอดถึงความทุกข์ยากขาดแคลนกันทั่ว ๆ ไป แต่ในกาลสมัยที่มีความสงบเรียบร้อยก็เป็นไปตรงกันข้ามต่างไปเล่าเรียนศึกษาประกอบการงานกันตามปกติ

(๔) การประกอบกรรม หมายถึง การประกอบกระทำในปัจจุบัน ถ้าประกอบกระทำความดีที่ชชอบอยู่ในปัจจุบัน กรรมชั่วที่ทำไว้ในอดีต ก็อาจยังระงับผล หรือแม้กำลังให้ผลอยู่แล้วก็อาจเบาลงได้ ดังเช่น ผู้ที่ถูกกักขังจองจำ เมื่อประพฤติตัวดีก็ย่อมได้รับผ่อนผัน และลดเวลากักขังจองจำนั้นให้น้อยเข้า ถ้ากรรมเก่าดีอยู่แล้วก็ยิ่งจะส่งเสริม เหมือนอย่างนักเรียนที่ตั้งใจเรียนดีมาแล้ว และตั้งใจเรียนดีอยู่ในปัจจุบัน ก็ช่วยกันให้เรียนดียิ่งขึ้น แต่ถ้าในปัจจุบันนี้ประกอบกรรมที่ชั่วเสียหาย ก็จะต้องผลของกรรมดีที่เคยทำมาแล้วด้วย เหมือนอย่างข้าราชการที่ทำงานมาโดยสุจริตแล้ว แต่มาทำทุจริตขึ้นก็อาจตัดผลของความดีที่ทำมาแล้ว ในเมื่อการทำทุจริตในหน้าที่นั้นปรากฏขึ้น

การให้ผลของกรรม ย่อมเกี่ยวแก่กาลเวลา ประกอบกับสถานการณ์ทั้งสิ้น ดังกล่าวมานี้ ท่านเล่าเรื่องเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบไว้ว่า เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้หนึ่งรับราชการ ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองแห่งหนึ่ง แต่บุรุษผู้นั้นมิได้ปฏิบัติหน้าที่โดยชอบไปชมชู้ถือเอาทรัพย์ต่าง ๆ ของประชาชนในเมืองที่ปกครองโดยพลการ แต่ก็ยังไม่มีการฟ้องร้องว่ากล่าวเพราะกลัวอำนาจ บุรุษผู้นั้นกำเริบยิ่งขึ้น ถึงกับไปผิดในบุคคลที่เป็นใหญ่กว่าตน มีอำนาจยิ่งกว่าตน จึงถูกจับไปเข้าเรือนจำ และมีประกาศให้ประชาชนที่ถูกข่มเหงร้องทุกข์กล่าวโทษ จึงมีเสียงร้องทุกข์ กล่าวโทษขึ้นตั้งร้อยตั้งพัน บุรุษนั้นจึงถูกลงโทษไปตามความผิด เรื่องนี้พึงเห็นความเปรียบเทียบดังนี้ เวลาที่บุรุษนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองกำลังรุ่งเรือง ก็เท่ากับเวลาตั้งอยู่ในคดีคือตำแหน่งมีอำนาจประกอบด้วยมีฐานะของตนสูง ทำอะไรได้ตามต้องการ อยู่ในสมัยที่ตนมีอำนาจ

ทั้งอยู่ในหน้าที่ เป็นโอกาสให้ประกอบกระทำอะไรได้ อกุศลกรรมจึงยังไม่มีโอกาสจะให้ผล ต่อเมื่อถูกจับเข้าเรือนจำ เสียงร้องทุกข์กล่าวโทษเกิดขึ้นตั้งร้อยตั้งพันเรื่อง ก็เท่ากับถึงกาลวิบัติของตน สถานการณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวที่เคยดีก็กลับเลวลง เข้าในค่าน้ำตาลต่อผูด อกุศลกรรมที่ตนทำไว้จึงมีโอกาสให้ผล

รวมความว่า ทุก ๆ คน ทำกรรมใด ๆ ไว้ กรรมนั้น ๆ ย่อมให้ผลในปัจจุบันบ้าง ในภายหน้าบ้าง ในเวลาต่อ ๆ ไปบ้าง ตามแต่กรรมนั้น ๆ จะหนักเบาอย่างไร ท่านเปรียบเหมือนอย่างยืนอยู่บนที่สูงและโยนสิ่งต่าง ๆ มีก้อนหิน ก้อนดิน กิ่งไม้ ใบหญ้า เป็นต้นลงมา ของที่มีน้ำหนักมากย่อมตกลงสู่พื้นดินก่อน ส่วนของที่มีน้ำหนักน้อยกว่าก็ตกถึงพื้นดินภายหลัง โดยลำดับ กรรมก็ฉนั้นนั้น กรรมที่หนักให้ผลก่อน ส่วนกรรมที่หนักน้อยกว่าหรือเบากว่าก็ให้ผลตามหลัง การให้ผลของกรรมจึงเกี่ยวกับกาลเวลา ประกอบกับสถานการณ์ ๔ อย่าง คือ (๑) คติ (๒) อัตภาพ (๓) กาลสมัย (๔) การประกอบกรรมในปัจจุบัน แต่กรรมย่อมให้ผลแน่นอนตามพระพุทธานุชาธิว่า

กल्याณการี	กल्याณั	ทำดีได้ดี
ปาปการี	จ ปาปกั	ทำชั่วได้ชั่ว

กรรมเวร

“ผากไว้ก่อนเถิด รอให้ถึงที่เราบ้าง” นาย ข คิดผูกใจไว้เมื่อถูก นาย ก ช่มเหงคะเนงร้าย ต่อเมื่อนาย ข ได้โอกาสก็ทำร้ายนาย ก ตอบแทน นาย ก ก็ทำร้าย นาย ข ตอบเข้าอีก แล้วต่างก็ทำร้ายตอบกันไปตอบกันมา ตัวอย่างนี้แหละเรียกว่าเวร บางรายผูกเวรกันไปชั่วลูกชั่วหลาน บางรายผู้ใหญ่ผูกเวรกันแล้วยังห้ามไม่ให้บุตรหลาน ของตนผูกมิตรกันอีกด้วย ถือว่าไปผูกมิตรกับลูกหลานศัตรู มิใช่แต่ต้องร้ายแรง จึงเรียกว่าเวร ถึงรายย่อย ๆ ดังการตอบโต้กันในวงด่าวงชกต่อยก็เรียกว่าเวร เช่น นาย ก ด่า นาย ข ชกต่อยนาย ข ก่อน นาย ข ก็ด่าตอบ ชกต่อยตอบ แล้วต่าง ก็ด่าและต่างก็ชกต่อยกันอูตลุต บางทีวงวิวาทขยายออกไป คือ เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เปลี้ยงพล้ำ ก็ไปบอกพรรคพวกร่วมคณะ ร่วมโรงเรียนให้พลอยโกรธ แล้วยกพวกไป ชกต่อยต่อสู้กัน ขยายเวรออกไป บางรายเด็กทะเลาะกันแล้วไปฟ้องผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ ทั้ง ๒ ฝ่ายเข้ากับเด็กที่เป็นบุตรหลานของตน ก็ออกต่อว่าต่อปากคำวิวาทกัน เวงวงเล็กก็ขยายออกเป็นเวรวงใหญ่ เรื่องเล็กกลายเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องทะเลาะวิวาท กันรายใหญ่ ๆ มิใช่น้อยที่เกิดจากมูลเหตุที่เล็กน้อย ดั่งนิทานเรื่องน้ำผึ้งหยดเดียว ทำให้เกิดสงครามกลางเมือง

วงเวรในระหว่างบุคคลให้เกิดความเสียหายในวงแคบ ส่วนวงเวรในระหว่างหมู่ คณะให้เกิดความเสียหายในวงกว้างออกไป ยิ่งวงเวรในระหว่างประเทศชาติ ในระหว่าง ค่ายของชาติทั้งหลาย ยิ่งให้เกิดความเสียหายอย่างกว้างขวางตลอดจนถึงทั่วโลก เหล่านี้เป็นเรื่องของเวรทั้งนั้น ฉะนั้น จึงควรทำความเข้าใจควบคู่กันไปกับเรื่องกรรม

เวรคือความเป็นศัตรูกันของบุคคล ๒ คน คือ ๒ ฝ่าย เพราะฝ่ายหนึ่ง ก่อกรรมเสียหายแก่อีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่ได้รับความเสียหายนั้นก็ผูกใจเจ็บและคิดแก้แค้น ตอบแทน เวรจึงประกอบด้วยบุคคล ๒ คน หรือ ๒ ฝ่าย คือ ผู้ก่อความเสียหาย ๑ ผู้ได้รับความเสียหาย ๑ บุคคลที่ ๒ นี้ผูกใจเจ็บแค้น จึงเกิดความเป็นศัตรูกันขึ้น นี้แหละ คือเวร

เวรเกิดจากความผูกใจเจ็บแค้นของบุคคลที่ ๒ คือ ผู้ได้รับความเสียหาย พระพุทธเจ้าตรัสแสดงไว้ว่า “ชนเหล่าใดผูกอยู่ว่า คนนี้ได้ตำเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา ได้ลักของเรา เสรของชนเหล่านั้นไม่สงบ” ดังนี้ ทั้งนี้เพราะลำพังบุคคลที่ ๑ ฝ่ายเดียวก็ยังไม่เป็นเวรสมบูรณ์ ต่อเมื่อบุคคลที่ ๒ ผูกใจเจ็บไว้จึงเกิดเป็นเวรโดยสมบูรณ์ แต่ถ้าบุคคลที่ ๒ นั้นไม่ผูกใจเจ็บ ก็ไม่เกิดเป็นเวรขึ้นเหมือนกัน ฉะนั้น ความเกิดเป็นเวรขึ้นจึงเพราะบุคคล ที่ ๒ เป็นสำคัญ เห็นอย่างง่าย ๆ ในเรื่อง เสรสามัญ เมื่อมีใครมาทำความล่วงเกินอะไรเล็ก ๆ น้อย ๆ ต่อเรา เมื่อเราไม่ ผูกอาฆาต เขาและเราก็ไม่เกิดเป็นศัตรูกัน คือไม่เกิดเป็นคู่เวรกันนั่นเอง เหมือนอย่าง ตบมือข้างเดียวไม่เกิดเสียง

เวรระงับเพราะบุคคลที่ ๒ ไม่ผูกอาฆาตดังกล่าวแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ โดยความว่า “ส่วนชนเหล่าใดไม่ผูกอยู่ว่า คนนี้ได้ตำเรา ได้ฆ่าเรา ได้ชนะเรา ได้ลัก ของเรา เสรของชนเหล่านั้นย่อมสงบระงับ เสรไม่ระงับด้วยเวรในกาลไหน ๆ เลย แต่ย่อมระงับลงด้วยความไม่ผูกเวร” ดังนี้ น่าคิดว่าเมื่อเป็นเช่นนี้ บุคคลที่ ๒ เป็นผู้ที่ น่าดีมากกว่าบุคคลที่ ๑ เพราะทำให้เป็นเวรขึ้น ในเรื่องเวรก็เป็นความจริงอย่างนั้น ยกตัวอย่างง่าย ๆ เหมือนอย่างเป็นความกันใจในโรงศาล เมื่อมีใครเป็นโจทก์ฟ้องใคร เป็นจำเลยขึ้นจึงเกิดความ คดีถึงที่สุดหรือโจทก์ถอนฟ้องเสียเมื่อใดความก็ระงับเมื่อนั้น แต่ถ้าจำเลยไม่เป็นตัวการก่อกรรมเสียหายแก่โจทก์ เมื่อกกล่าวโดยปกติมิใช่แก่งกันแล้ว โจทก์ก็คงไม่ฟ้อง ฉนั้นใดก็ดี บุคคลที่ ๑ นั้นเองเป็นมูลเหตุของเวร เพราะเป็นตัวการ ก่อกรรมเสียหายขึ้นก่อน

เวรเกี่ยวกับกรรมของบุคคลที่ ๑ ซึ่งทำความเสียหายให้แก่บุคคลที่ ๒ และเกี่ยวกับกรรมของบุคคลที่ ๒ ซึ่งทำตอบด้วย ดังเช่น นาย ก ฆ่า นาย ข ลักทรัพย์ของนาย ข นาย ข จึงผูกใจอาฆมาต เกิดเป็นเวรกันขึ้น นี้ก็เพราะกรรมของนาย ก นั้นเอง ซึ่งทำแก่นาย ข และนาย ข ก็ผูกใจทำตอบ ฉะนั้น เวรจึงเกี่ยวแก่กรรมของบุคคลนั่นเอง ที่ยังให้เกิดความเสียหายเจ็บแค้นแก่คนอื่น กรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ละไว้ใน สิล ๕ คือการฆ่าสัตว์ ๑ การลักทรัพย์ ๑ การประพฤติผิดประเพณีในทางกาม ๑ การพูดเท็จ ๑ การดื่มน้ำเมา ๑ เรียกว่าเวร ๕ หรือภัย ๕ อย่าง เพราะเป็นกรรมที่ก่อเวรก่อภัยทั้งนั้น เช่น การฆ่าสัตว์ ก็มีผู้ฆ่าฝ่ายหนึ่ง ผู้ถูกฆ่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นคู่เวรคู่ภัยกัน การลักทรัพย์ก็มีผู้ลักฝ่ายหนึ่ง ผู้ถูกลักอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นคู่เวรคู่ภัยกัน ดังนี้เป็นตัวอย่าง เมื่อกล่าวโดยรวบรัด *เวรเกิดจากกรรมที่ก่อความเสียหายให้แก่ใคร ๆ นั้นเอง*

ผลของกรรมได้แสดงแล้วว่า ผลดีต่าง ๆ เกิดเพราะกรรมดี ผลชั่วต่าง ๆ เกิดเพราะกรรมชั่ว ส่วนผลของเวรคือความทุกข์ที่บุคคล ๒ ฝ่าย ผู้เป็นศัตรูคู่เวร ก่อให้แก่กัน กรรมเมื่อให้ผลแล้วก็หมดไป เหมือนอย่างผู้ต้องโทษครบกำหนดแล้วก็พ้นโทษ ส่วนเวร เมื่อบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นยังผูกใจเป็นศัตรูกันอยู่ตราบใด ก็ยังไม่ระงับตราบนั้น แต่เมื่อบุคคลทั้ง ๒ ฝ่าย เลิกเป็นศัตรูกันเมื่อใด เวรก็ระงับเมื่อนั้น ฉะนั้น เวรจึงอาจยาวก็ได้ สั้นก็ได้ สุดแต่บุคคล ๒ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง สัตว์บางชนิดพบกันเข้าไม่ได้ เป็นต้องทำร้ายกัน เช่น กากับนกเค้า บัณฑิตผู้ฉลาดในการสอนยกเป็นตัวอย่างของเวรที่ผูกกันยืดยาวไม่รู้จบ เหมือนกับผูกกันมาตั้งแต่ปฐมกาล และผูกกันไปไม่สิ้นสุด ในหมู่มนุษย์บางชาติบางเหล่าก็คล้าย ๆ กันอย่างนั้น

นิทานเรื่องระงับเวร

ท่านเล่าเป็นเรื่องสอนให้ระงับเวร ดังจะเล่าโดยย่อต่อไป มีเรื่องที่เคยเกิดขึ้นแล้วว่า พระเจ้าพรหมทัตครอบครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี ในรัฐกาสิ ได้เสด็จกรีธาทัพไปย่ำยีพระเจ้าที่ซิติ แห่งแคว้นโกศล พระเจ้าที่ซิติทรงประมาณกำลังเห็นว่า จะต่อสู้ไม่ได้ จึงทรงพาพระมเหสีเสด็จหนีออกจากพระนคร ปลอมพระองค์เป็นปริพาชก (ชีปะขาว) ไปทรงอาศัยอยู่ในบ้านของนายช่างหม้อที่ชานเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นนครของราชศัตรู ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตก็ทรงยกทัพเข้าครอบครองแคว้นโกศล

ต่อมาพระมเหสีของพระเจ้าที่ซิติทรงพระครรภ์ เกิดอาการแพ้พระครรภ์ ด้วยทรงอยากทอดพระเนตรกองทัพประกอบด้วยองค์ ๔ คือ กองช้าง กองม้า กองรถ และกองราบในเวลาอาทิตย์ขึ้น และอยากจะทรงดื่มน้ำล้างพระขรรค์ จึงกราบทูลพระราชสวามี พระเจ้าที่ซิติพระราชสวามีได้ตรัสห้าม พระนางก็ตรัสยืนยันว่า ถ้าไม่ทรงได้ก็จักสิ้นพระชนม์

ครั้งนั้น พราหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าพรหมทัตเป็นพระสหายของพระเจ้าที่ซิติ พระเจ้าที่ซิติจึงเสด็จไปหาตรัสเล่าความให้ฟัง ฝ่ายพราหมณ์บุโรหิตก็ขอไปเฝ้าพระเทวก่อน พระเจ้าที่ซิติทรงนำไปยังบ้านที่พักอาศัย พราหมณ์บุโรหิตได้เห็นพระมเหสีของพระเจ้าที่ซิติเสด็จดำเนินมาแต่ไกล ก็ยกมือพนมมอบน้อมไปทางพระนาง เปล่งวาจาขึ้นว่า “พระเจ้าโกศล ประทับอยู่ในพระนคร” แล้วกล่าวรับรองจะจัดการให้พระนางได้ทอดพระเนตรเห็นกองทัพทั้งสิ้นเหล่า และได้ดื่มน้ำล้างพระขรรค์ พราหมณ์บุโรหิตจึงเข้าเฝ้าพระเจ้าพรหมทัตกราบทูลว่า ได้เห็นนิมิตบางอย่าง ขอให้ทรงจัดกองทัพสี่เหล่า

ให้ยกออกตั้งขบวนในสนามในเวลารุ่งอรุณวันพรุ่งนี้ และให้ล้างพระขรรค์ พระเจ้าพรหมทัต ทรงอำนวยการตาม พระมเหสีพระเจ้าที่ซิติจึงได้ทอดพระเนตรกองทัพและได้ทรงตีมน้ำ ล้างพระขรรค์สมอาการที่ทรงแพ้พระครรรภ์

ต่อมาได้ประสูติพระโอรส ตั้งพระนามว่า ทีฆาฑู เมื่อทีฆาฑูกุมารเติบโตขึ้น พระเจ้าที่ซิติทรงส่งออกไปให้ศึกษาศิลปศาสตร์อยู่ภายนอกพระนคร เพราะทรงเกรงว่าถ้าพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบก็จักปลงพระชนม์เสียทั้ง ๓ พระองค์

ต่อมานายช่างกลบของพระเจ้าที่ซิติซึ่งมาอาศัยอยู่ในราชสำนักของพระเจ้าพรหมทัต ได้เห็นพระเจ้าที่ซิติที่ขานพระนครก็จำได้ จึงไปเฝ้ากราบทูลพระเจ้าพรหมทัต ให้ทรงทราบ พระเจ้าพรหมทัตจึงมีรับสั่งให้จับพระเจ้าที่ซิติพร้อมทั้งพระมเหสีมาแล้วรับสั่งให้พันธนาการ ให้โกนพระเศียร ให้นำตระเวนไปตามถนนต่าง ๆ ทั่วพระนคร แล้วให้นำออกไปภายนอกพระนคร ให้ตัดพระองค์เป็นสี่ท่อน ทิ้งไว้สี่ทิศ พวกเจ้าพนักงานได้ปฏิบัติตามพระราชบัญชา

ในขณะที่เขานำพระเจ้าที่ซิติกับพระมเหสีตระเวนไปรอบพระนครนั้น ทีฆาฑูกุมาร ได้ระลึกถึงพระราชมารดาบิดาจึงเข้ามาเพื่อจะเยี่ยม ก็ได้เห็นพระราชมารดาบิดากำลังถูกพันธนาการ เขากำลังนำตระเวนไปอยู่จึงตรงเข้าไปหา ฝ่ายพระเจ้าที่ซิติทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรสกำลังมาแต่ไกล ก็ตรัสขึ้นว่า “พ่อทีฆาฑู เจ้าอย่าเห็นยาว อย่าเห็นสั้น พ่อทีฆาฑู เหวี่ยงหลายย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่ยอมระงับด้วยความไม่ผูกเวร” พอพวกเจ้าหน้าที่เหล่านั้นได้ยินพระดำรัสนั้นก็พากันกล่าวว่า พระเจ้าที่ซิติเสียพระสติรับสั่งเพื่อไป พระเจ้าที่ซิติก็ตรัสว่า พระองค์มิได้เสียสติ ผู้ที่เป็นวิญญูจักเข้าใจ แล้วได้ตรัสซ้ำ ๆ ความอย่างนั้นถึง ๓ ครั้ง เมื่อพวกเจ้าหน้าที่นำตระเวนแล้วก็นำออกนอกพระนคร ตัดพระองค์ออกเป็นสี่ท่อน ทิ้งไว้สี่ทิศ แล้วตั้งกองรักษา

ทีฆาฑูกุมารได้นำสุราไปเลี้ยงพวกกองรักษาจนเมาพุบหลับหมดแล้ว เก็บพระศพของพระมารดาบิดามารวมกันเข้าถวายพระเพลิง เสร็จแล้วก็เข้าป่า ทรงกันแสงคร่ำครวญจนเพียงพอแล้วก็เข้าสู่กรุงพาราณสี ไปสู่โรงช้างหลวง ฝากพระองค์เป็นศิษย์นายหัตถาจารย์

ในเวลาใกล้รุ่ง ที่ฆาตุกรรมเมื่อตื่นบรรทมขึ้น ทรงขับร้องด้วยเสียงอันไพเราะ และดีดพิณ พระเจ้าพรหมทัตได้ทรงสดับเสียง รับสั่งถาม ทรงทราบแล้วตรัสให้หา ที่ฆาตุกรรมเข้าเฝ้า ครั้นทอดพระเนตรเห็นที่ฆาตุกรรมก็โปรดให้เป็นมหาดเล็กใน พระองค์ ที่ฆาตุกรรมได้ตั้งหทัยปฏิบัติ พระเจ้าพรหมทัต เป็นที่โปรดปรานมาก ในไม่ช้าก็ได้รับการแต่งตั้งให้อยู่ประจำในตำแหน่งเป็นที่วางพระราชฤทัยในภายใน

วันหนึ่งพระเจ้าพรหมทัตเสด็จทรงรถออกไปทรงล่าเนื้อ ที่ฆาตุกรรมเป็น นายสารถีรภพที่หนึ่ง ได้นำรถพระที่นั่งแยกทางไปจากพวกทหารรักษาพระองค์ ครั้นไปไกลมากแล้ว พระเจ้าพรหมทัตทรงเหน็ดเหนื่อย มีพระราชประสงค์จะบรรทมพัก จึงโปรดให้หยุดรถ แล้วทรงบรรทมหนุนบนเพลลา (หน้าตัก) ของที่ฆาตุ ครู่เดียว ก็บรรทมหลับ ฝ่ายที่ฆาตุคิดถึงเวรขึ้นว่า “พระเจ้าพรหมทัตนี้ ได้ทรงประกอบกรรม ก่อความเดือดร้อนให้เป็นอันมาก จนถึงปลงพระชนม์พระราชมารดาบิดาของตน บัดนี้ถึงเวลาจะสิ้นเวรกันเสียที” จึงชักพระขรรค์ขึ้นจากฝัก ในขณะนั้น พระดำรัสของ พระราชบิดาก็ผุดขึ้นในหทัยของที่ฆาตุกรรม เตือนให้คิดว่าไม่ควรละเมิดคำของ พระราชบิดา จึงสอดพระขรรค์เข้าฝัก ครั้นแล้วความคิดที่เป็นเวรก็ผุดขึ้นใหม่เป็น ครั้งที่ ๒ ที่ฆาตุกรรมก็ชักพระขรรค์ขึ้นจากฝัก แต่เมื่อระลึกถึงพระดำรัสของพระราชบิดา ก็สอดพระขรรค์เก็บอีก ในครั้งที่ ๓ ก็เหมือนกัน ที่ฆาตุกรรมชักพระขรรค์ขึ้นแล้ว ด้วยอำนาจเวรจิต แล้วก็สอดพระขรรค์เก็บด้วยอำนาจดำรัสของพระราชบิดา

ในขณะนั้น พระเจ้าพรหมทัตทรงสะดุ้งเสด็จลุกขึ้นโดยฉับพลัน มีพระอาการ ตกพระทัยกลัว ที่ฆาตุกรรมจึงกราบบังคมทูลถาม จึงรับสั่งเล่าว่าทรงพระสุบินเห็น ที่ฆาตุกรรมโอรสพระเจ้าทีฆิติแห่งพระองค์ให้ล้มลงด้วยพระขรรค์ ทันทันนั้นที่ฆาตุกรรม ก็จับพระเศียรของพระเจ้าพรหมทัตด้วยหัตถ์ซ้าย ชักพระขรรค์ออกด้วยพระหัตถ์ขวา ทูลว่า “เรานี้แหละคือที่ฆาตุกรรม โอรสของพระเจ้าทีฆิติ ซึ่งพระองค์ได้ทำความทุกข์ ยากให้อย่างมากมาย จนถึงปลงพระชนม์พระราชมารดาบิดาของเรา บัดนี้ถึงเวลา ที่เราจะทำให้สิ้นเวรกันเสียที” พระเจ้าพรหมทัตจึงหมอบลงขอชีวิต “ข้าพระองค์อาจ จะถวายชีวิตแก่พระองค์ได้อย่างไร พระองค์นั่นเองพึงประทานชีวิตแก่ข้าพระองค์” “พ่อที่ฆาตุ ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงให้ชีวิตแก่เรา และเราก็ให้ชีวิตแก่เจ้า” พระเจ้าพรหมทัต

และที่ฆาตกรรมทั้งสองจึงต่างให้ชีวิตแก่กันและกัน ต่างได้ทำการสวดสาบานว่าจะไม่คิดทรยศต่อกัน ครั้นแล้วพระเจ้าพรหมทัตก็เสด็จขึ้นประทับรถ ที่ฆาตกรรมก็ขับรถมาบรรจบพบกองทหารแล้วเข้าสู่พระนคร

พระเจ้าพรหมทัตรับสั่งให้ประชุมอำมาตย์ ตรัสถามว่า ถ้าพบที่ฆาตกรรมโอรสพระเจ้าที่ฆิตติจะพึงทำอย่างไร อำมาตย์เหล่านั้นกราบทูลว่าให้ตัดมือตัดเท้าตัดหูตัดจมูกบ้าง ให้ตัดศีรษะบ้าง พระเจ้าพรหมทัตจึงตรัสว่า “ผู้นี้แหละคือที่ฆาตกรรมโอรสพระเจ้าที่ฆิตติ แต่ใครจะทำอะไรไม่ได้ เพราะว่าฆาตกรรมนี้ให้ชีวิตแก่เราแล้ว และเราก็ให้ชีวิตแก่ฆาตกรรมนี้แล้ว” แล้วทรงหันไปตรัสขอให้ที่ฆาตกรรมอธิบายพระดำรัสของพระราชบิดาในเวลาที่จะสิ้นพระชนม์

ที่ฆาตกรรมจึงกราบทูลอธิบายว่า “คำว่าอย่าเห็นยาว คืออย่าได้ทำเวรให้ยาว คำว่าอย่าเห็นสั้น คืออย่าด่วนแตกกับมิตร คำว่าเวรทั้งหลาย ย่อมไม่ระงับด้วยเวรเลย แต่ย่อมระงับด้วยความไม่ผูกเวร คือถ้าข้าพระองค์ คิดว่าพระองค์ทรงปลงพระชนม์ พระราชมารดาบิดาของข้าพระองค์ จึงปลงพระชนม์ของพระองค์เสีย พวกคนที่จงรักภักดีต่อพระองค์ก็จะพึงปลงชีวิตของข้าพระองค์ ส่วนพวกคนที่ชอบข้าพระองค์ก็จะพึงปลงชีวิตพวกคนเหล่านั้น เวรจึงไม่ระงับลงได้ด้วยเวรอย่างนี้ แต่ว่าบัดนี้พระองค์ได้ประทานชีวิตแก่ข้าพระองค์ และข้าพระองค์ก็ได้ถวายชีวิตแก่พระองค์แล้ว เวรนั้นจึงเป็นอันระงับลงด้วยความไม่ผูกเวร” พระเจ้าพรหมทัตตรัสสรรเสริญแล้วพระราชทานคืนราชสมบัติของพระเจ้าที่ฆิตติ และได้พระราชทานพระราชธิดาแก่ที่ฆาตกรรม เรื่องนี้สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ทรงพระนิพนธ์เป็นคำฉันท์ไว้เรียกว่า ที่ฆาตุคำฉันท์

นิทานเรื่องระงับเวรที่เล่านี้เป็นเรื่องโบราณ ยังมีนิทานเรื่องระงับเวรในระยะเวลาใกล้ ๆ นี้ คือ ในสงครามโลกคราวที่แล้ว เมื่อญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทย จับฝรั่งเศสมาเป็นเชลย กำหนดให้ทำงานต่าง ๆ คนไทยก็พากันสงสารเชลยฝรั่งและแสดงเมตตาจิตสงเคราะห์ จนเห็นพวกชาวบ้านหาบคอนผลไม้ไปคอยให้ พากันช่วยเจือจานต่าง ๆ ไม่ได้ถือว่าเป็นคูเวร คู่ศัตรู ครั้นเมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามกลับเป็นเชลย คนไทยก็กลับสงสารญี่ปุ่น อานาจเมตตาจิตของคนไทยส่วนรวมนี้อีกกันว่า เป็นเครื่องผูกมิตร

ในจิตใจของทั้งฝรั่งทั้งญี่ปุ่น ซึ่งได้ช่วยประเทศไทยไว้อย่างมากมาย ถ้าคนไทยมีนิสัยผูกเวรมากกว่าผูกมิตรแล้ว เหตุการณ์ก็น่าจะไม่เป็นเช่นนี้

อาศัยการปฏิบัติตามคำที่ทุกคนคงได้ฟังจนคุ้นหู คือ “ขออภัย” กับคำว่า “ให้อภัย” เมื่อใครทำอะไรล่วงเกินแก่คนอื่นก็กล่าวคำขออภัยหรือขอโทษ ฝ่ายที่ถูกล่วงเกินก็ให้อภัยคือยกโทษให้ คนเราต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ คือ ร่วมบ้านเรือน ร่วมโรงเรียน ร่วมประเทศชาติ เป็นต้น ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ก็อาจจะประพดิล่วงเกินกันบ้าง เพราะความประมาทพลั้งเผลอต่าง ๆ ถ้าต่างไม่รู้จักขออภัยและไม่รู้จักให้อภัยแก่กันและกัน แล้วก็จะทะเลาะวิวาทกัน แดกญาติ แดกมิตร แดกสหายกัน ไม่มีความสุขสงบนี้แหละคือเวร อันได้แก่ความเป็นศัตรูกัน หรือที่เรียกอย่างเบา ๆ ว่า ไม่ถูกกันนั่นเอง

อนึ่ง จะคิดว่าล่วงเกินเขาแล้วก็ขอโทษเขาได้ดังนี้แล้ว ไม่ระมัดระวังในความประพดิตของตนก็ไม่ถูก เพราะโดยปกติสามัญยอมให้อภัยกัน ในกรณีที่ควรให้อภัยซึ่งผู้ประพดิล่วงเกินแสดงให้เห็นได้ว่าทำไปด้วยความประมาท หรือด้วยความโง่เขลาเบาปัญญา และให้โทษไม่มากนัก คนที่มีจิตใจสูงเป็นพิเศษเท่านั้นจึงจะให้อภัยในเรื่องที่ร้ายแรงได้ ซึ่งก็เป็นส่วนน้อย และถึงแม้จะให้อภัยในส่วนตัว แต่กฎหมายของบ้านเมืองไม่ยอมอภัยให้ก็มี และโดยเฉพาะเมื่อเป็นบาป หรืออกุศลกรรมแล้ว กรรมที่ตนก่อขึ้นไม่ให้อภัยแก่ผู้ก่อกรรมนั้นเลย ฉะนั้น ทางที่ดีจึงควรมีสติระมัดระวัง มีขันติคือความอดทน มีโสรัจจะคือความสงบเสงี่ยม คอยเจียมตน ประหยัดตน ไม่ให้ก่อเหตุเป็นเวรเป็นภัยแก่ใคร พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า

“สญฺญมโต เวรํ น จียติ ผู้ระมัดระวังอยู่ยอมไม่ก่อเวร”

ชีวิตจะเป็นสุขได้อย่างไร ?

ฟิ่งผิตที่ ชีวิตย่อมนมีภัย

ภัยของชีวิตโดยตรงคือกิเลส กล่าวอย่างสามัญ คือโลภะ ความอยากได้ โทสะ ความขัดเคือง โมหะ ความหลง เรียกกันสั้น ๆ ว่า โลกโกรธหลง สำหรับภูมิคุณหัสถ์ หมายถึง ที่เป็นมูลให้ประพตชั่ว เรียกว่า *กิเลสภัย ๑* อุกุศลทุจริตบาปกรรม เรียกว่า *ทุจริตภัย ๑* ทางดำเนินที่ชั่ว ประกอบด้วยทุกข์เดือดร้อน เรียกว่า *ทุกข์ภัย ๑* ทั้ง ๓ นี้เป็นเหตุผลเนื่องกัน คือกิเลสเป็นเหตุให้ประกอบทุจริต ทุจริตก็ส่งไปสู่ทุกข์ภัย เหล่านี้บุคคลนั้นเองก่อขึ้นแก่ตน คือก่อกิเลสขึ้นก่อนแล้วก็ก่อกรรม ก่อทุกข์เดือดร้อน ทั้งนี้เพราะระลึกละเล่นไปผิต จะกล่าวว่าถึงสรณะผิตก็ได้ คือถึงกิเลสเป็นสรณะ ได้แก่ ระลึกละเล่นไปถึงสิ่งที่เป็นเครื่องก่อโลกโกรธหลง เช่น แก้วแหวนเงินทองลาภยศ เป็นต้น ที่ไม่ควรได้ควรถึงแก่ตน จะกล่าวว่าถึงลาภยศเช่นนั้นเป็นสรณะก็ได้ ด้วยจำแนกออกเป็นสิ่ง ๆ และระลึกละเล่นไปถึงบุคคลผู้มีโลกโกรธหลงว่าผู้นั้นเป็นอย่างนั้นผู้นี้เป็นอย่างนี้ และถือเอาเป็นตัวอย่าง ถึงกรรมที่เป็นทุจริตเป็นสรณะ คือระลึกละเล่นไปเพื่อฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เพื่อลักขโมยฉ้อโกง เพื่อประพตผิตในทางกาม เพื่อพูดเท็จ เพื่อตีมน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท หรือระลึกละเล่นไปในทางอบายมุขต่าง ๆ เมื่อจิตระลึกละเล่นไปเช่นนั้น ก็เป็นผู้เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตนั้น ๆ ด้วยจิตก่อน แล้วก็เข้านั่งใกล้ด้วยกายด้วยประพตทุจริตนั้น ๆ ทางกาย วาจา ใจ ทางดำเนินของตนจึงเป็นทุกตตั้งแต่เข้านั่งใกล้กิเลสทุจริตในปัจจุบันนี้ทีเดียว คนเป็นผู้ก่อภัยขึ้นแก่ตนด้วยตนเอง เพราะถึงสรณะที่ผิตจะนี้ และเพราะมีกิเลสกำบังปัญญาอยู่ จึงไม่รู้ว่าเป็นภัย ส่วนผู้ที่ถึงพระพุทเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ ที่ระลึกละเล่นไปของจิต ตลอดถึงนากายเข้า

นั่งใกล้เป็นอุบาสกอุบาสิกาของพระพุทธเจ้า ย่อมเป็นผู้ไม่ก่อภัยเหล่านี้ เพราะพระรัตนตรัยเป็นที่ระลึกที่ไม่ก่อภัยทุกอย่างจึงเป็นผู้ละภัยได้

อนึ่ง ผู้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์เป็นสรณะ เข้านั่งใกล้พระรัตนตรัย ย่อมเป็นผู้ใคร่ปรารถนาธรรม ที่เรียกว่าธรรมกามบุคคล จึงเป็นผู้พอใจชวนชายและตั้งใจระดับฟังธรรม จึงได้ปัญญาธรรมยิ่งขึ้นโดยลำดับ *ความรู้ธรรมนั้น กล่าวโดยตรง ก็คือรู้สัจจะ สภาพที่จริง กล่าวอย่างสามัญ ได้แก่ รู้ว่าอะไรดีมีคุณมีประโยชน์ เป็นบุญเป็นกุศล เป็นทางเจริญ อะไรชั่วเป็นโทษไร้ประโยชน์ เป็นบาปเป็นอกุศลเป็นทางเสื่อมเสีย อะไรเป็นวิธีที่จะละหลักทางเสื่อมเสีย นั้น ๆ ดำเนินไปสู่ทางเจริญ กล่าวอีกนัยหนึ่ง ก็คือรู้ริยสัจจ์ แปลว่าของจริงของพระอริยะ คือรู้จักทุกข์ รู้จักเหตุเกิดทุกข์ รู้จักความดับทุกข์ รู้จักทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หลักอริยสัจจ์นี้อาจนำมาใช้เพื่อแก้ทุกข์ในโลกได้ทั่วไป และเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนแก่ผู้ที่ยังเกลือกกลั้วอยู่ด้วยทุกข์ และมีความปรารถนาเพื่อจะเปลื้องทุกข์ออกจากตน เพราะหลักอริยสัจจ์เป็นหลักของเหตุผล ผลต่าง ๆ นั้นย่อมเกิดแต่เหตุ เมื่อจะเปลี่ยนแปลงผลก็ต้องเปลี่ยนแปลงเหตุหรือแก้เหตุ ผู้กล่าวว่าไม่ต้องการผลอย่างนี้ ๆ แต่ยังประกอบเหตุ เพื่อให้เกิดผลอย่างนั้นอยู่ ไม่สามารถจะพ้นจากผลอย่างนั้นได้ เช่น กล่าวว่าไม่ต้องการความเสื่อมทรัพย์ แต่ดำเนินไปในอบายมุข มีเป็นนักเลงการพนัน เป็นต้น ก็ต้องประสบความเสื่อมทรัพย์อยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่ต้องการความวิาพาทหมางในระหว่าง แต่ยังประพฤติก่อเหตุวิาทอยู่ ก็คงต้องวิาทกันอยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่ต้องการทุกข์ แต่ยังประพฤติทุจริตอยู่ ก็คงต้องประสบทุกข์อยู่นั่นเอง กล่าวว่าไม่อยากแก่เจ็บตาย แต่ยังยึดถือแก่เจ็บตายเป็นของเราอยู่ ก็ต้องประสบทุกข์เหล่านี้อยู่นั่นเอง ทุกข์ในข้อหลังนี้ พระบรมศาสดาทรงยกแสดงเป็นทุกข์สัจจ์ ในที่ทรงแสดงอริยสัจจ์ทั่วไป และทรงยกต้นเหตุคือความดิ้นรนกระเสือกกระสนของใจ เพื่อได้สิ่งที่ชอบ เพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ เพื่อไม่เป็นนั่นเป็นนี่ว่าเป็นเหตุเกิดทุกข์ ยกทางมีองค์แปดมีความเห็นชอบเป็นต้นว่าเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ความเห็นชอบนั้นก็คือเห็นเหตุผลทั้งสองฝ่ายตามหลักอริยสัจจ์นี้นั่นเอง กล่าวโดยย่อ เมื่อจะละทุกข์ก็ต้องรู้จักทุกข์และปล่อยทุกข์เสีย ด้วยปัญญาที่เข้าถึงสัจจะคือความจริง เมื่อละทุกข์ได้ ก็ย่อมประสบความสงบสุขโดยลำดับ*

ความสุขอยู่ที่ไหน ?

อันความสุขย่อมเป็นที่ปรารถนาของคนทุก ๆ คน และทุก ๆ คน ย่อมเคยประสบความสุขมาแล้ว ความสุขเป็นอย่างไร จึงเป็นที่รู้จักกันอยู่ ในเวลาที่กายและจิตใจอิ่มเอิบสมบูรณ์สบาย ก็กล่าวกันว่าเป็นสุข ความสุขที่เกิดขึ้นที่กายและจิตใจนี้เอง สำหรับกายนั้นเพียงให้เครื่องอุปโภค บริโภคพอให้เป็นไปได้ก็นับว่าสบาย แม้กายสบายดังกล่าวมานี้ ถ้าจิตไม่สบาย กายก็พลอยซบเซาเศร้าหมองด้วย ส่วนกายเมื่อไม่สบายด้วยความเจ็บป่วยหรือด้วยความคับแค้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าจิตยังร่าเริงสบายอยู่ ก็ไม่รู้สึกว่าเป็นทุกข์เป็นร้อนเท่าใดนัก และความไม่สบายของกายก็อาจบรรเทาไปได้ เพราะเหตุนี้ ความสุขจิตสุขใจนั้นแลเป็นสิ่งสำคัญ อันความสุขทางจิตใจนี้ คิด ๆ ดูก็น่าเห็นว่าหาได้ไม่ยากอีก เพราะความสุขอยู่ที่จิตใจของตนเอง จักต้องการให้จิตเป็นสุขเมื่อใดก็น่าจะได้ ใคร ๆ เมื่อคิดดูก็จักต้องยอมรับว่าน่าคิดเห็นอย่างนั้น แต่ก็ต้องยอมรับอีกว่า สามัญชนทำไม่ได้เสมอไป เพราะยังต้องการเครื่องอุปโภคแห่งความสุขหรือเรียกว่าเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุข มีเงินทอง เครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น ถ้าเครื่องอุปโภคแห่งความสุขขาดไปหรือมีไม่เพียงพอ ก็ทำให้เป็นสุขมิได้ นี้เรียกว่ายังต้องปลงใจให้เป็นไปตามเหตุการณ์อยู่ ข้อนี้เป็นความจริง เพราะเหตุฉะนั้น ในที่นี้จึงประสงค์ความสุขที่มีเครื่องแวดล้อมหรือที่เรียกว่า สุขสมบัติ อันเป็นความสุขขั้นสามัญชนทั่วไป

คิดดูเถิน ๆ ความสุขนี้หาจักหาได้ไม่ยาก เพราะในโลกนี้มีเครื่องอุปกรณ์แห่งความสุขแวดล้อมอยู่โดยมาก หากสังเกตดูชีวิตของคนโดยมากที่กำลังดำเนินไปอยู่ จักรู้สึกว่ตรงกันข้ามกับที่คิดคาด ทั้งนี้มีไ้เพราะเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุขในโลกนี้มีน้อยจนไม่เพียงพอ แต่เป็นเพราะผู้ขาดแคลนความสุขสมบัติไม่ทำเหตุอันเป็นศรีแห่งสุขสมบัติ จึงไม่ได้สุขสมบัติเป็นกรรมสิทธิ์ ส่วนผู้ที่ทำเหตุแห่งสุขสมบัตีย่อมได้สุขสมบัติมาเป็นกรรมสิทธิ์ เพราะเหตุนี้ ผู้ปรารถนาสุขจึงสมควรจับเหตุให้ได้ก่อนว่า อะไรเป็นเหตุของความสุข และอะไรเป็นเหตุของความทุกข์ บางคนอาจเห็นว่า เหตุของความสุขความทุกข์อยู่ภายนอก คือสุขเกิดจากสิ่งภายนอก มีเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง บ้านที่สวยงาม เป็นต้น ส่วนความทุกข์ก็เกิดจากสิ่งภายนอกนั้นเหมือนกัน บางคนอาจเห็นว่าความสุขความทุกข์เกิดจากเหตุภายใน จักพิจารณาความเห็นทั้งสองนี้ต่อไป

เงื่อนไขของความทุกข์

สิ่งภายนอกโดยมาก ถ้าเป็นส่วนที่ดี มีเงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น ก็เป็นที่ปรารถนาตรงกันของคนเป็นอันมาก จึงต้องมีการแสวงหาแข่งขันกันโดยทางใดทางหนึ่ง เมื่อได้มาก็ให้เกิดความสุขเพราะสมปรารถนาบ้าง เพราะนำไปเลี้ยงชีพตนและผู้อื่นให้อิ่มหนำสำราญบ้าง สิ่งภายนอกย่อมอุดหนุนความสุขจะนี้ แต่สิ่งภายนอกเป็นไม่ยั่งยืนแปรเปลี่ยนไปอยู่เสมอ ความสุขที่เกี่ยวข้องติดอยู่ก็ต้องแปรเปลี่ยนไปตาม ความทุกข์จึงปรากฏขึ้นติด ๆ กันไปทีเดียว ความสุขเช่นนี้เป็นความสุขที่ลอยไปลอยมา หรือเรียกว่าเป็นความสุขลูกโป่ง และในแสวงหา ถ้าไม่ได้หรือได้สิ่งที่ไม่ชอบก็ให้เกิดความทุกข์ เพราะไม่สมปรารถนา อนึ่ง ถ้าได้สิ่งนั้น ๆ มาด้วยการกระทำที่ไม่ดี การกระทำนั้นก็จักเป็นเครื่องตัดทอนตนเองอีก ส่วนหนึ่งข้อความที่กล่าวมานี้แสดงว่า สิ่งภายนอกอุดหนุนความสุขสำราญให้บ้าง แต่จัดเป็นเหตุของความทุกข์หรือ? ถ้าเป็นเหตุของความทุกข์ ผู้ที่มีสิ่งภายนอกบริบูรณ์ก็จะต้องเป็นทุกข์ทุกคน แต่ความจริงไม่เป็นอย่างนั้น ผู้ที่บริบูรณ์ด้วยสิ่งภายนอกแต่เป็นทุกข์ก็มีถมไป เพราะเหตุนี้ สิ่งภายนอกจึงมิใช่เป็นตัวเหตุของความทุกข์ เป็นเพียงเครื่องแวดล้อมอุดหนุนความสุขดังกล่าวแล้วเท่านั้น บัดนี้ยังเหลืออยู่อีกความเห็นหนึ่งซึ่งว่าทุกข์เกิดจากเหตุภายใน

อันสิ่งภายนอกมี เงิน ทอง ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น อันเป็นอุปกรณ์แก่ความสุข เมื่อคิดดูให้ซึ้งลงไป จักเห็นว่าเกิดจากการกระทำของตนเอง ถ้าตนเองอยู่เฉย ๆ ไม่ทำการงานอันเป็นเหตุที่เพิ่มพูนสิ่งภายนอกเหล่านั้น สิ่งภายนอกนั้นก็จักไม่เกิดขึ้นที่มีอยู่แล้วก็ต้องแปรเปลี่ยนไป ถ้าไม่มีใหม่มาชดเชยก็จักต้องหมดไปเร็วที่สุด

เพราะเหตุฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าสิ่งภายนอกที่เป็นอุปสรรคแก่ความสุขนั้น ก็เกิดขึ้น เพราะการกระทำของตนเองในทางธรรม การประกอบอาชีพ มีกสิกรรม พาณิชยกรรม เป็นต้น ไปตามธรรมดา ไม่เรียกเป็นการงานที่ดีหรือชั่ว แม้ชาวโลกก็ไม่เรียกผู้ประกอบการอาชีพไปตามธรรมดาว่าเป็นคนดีหรือเป็นคนเลว แต่หากว่ามีการทำอย่างอื่นพิเศษออกไป ถ้าต้องด้วยเนตอันงามก็เรียกกันว่าดี ถ้าไม่ต้องด้วยเนตอันงามก็เรียกกันว่าเลวไม่ดี เพราะเหตุฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุขเบื้องต้นจึงสมควรหมั่นประกอบการงานหาเลี้ยงชีพตามทางของตน ๆ โดยไม่ตัดรอนกัน ไม่เฉื่อยชาเกียจคร้าน และแก้ไขใน การงานของตนให้ดีขึ้น ก็จักไม่ต้องประสพความแค้นแค้นขัดข้อง ถ้าไม่หมั่นประกอบการงาน เกียจคร้าน เฉื่อยชา และไม่คิดแก้ไขการงานของตนให้ดีขึ้นปล่อยให้ตามเรื่อง ก็อาจจักต้องประสพความยากจนข้นแค้น ต้องออกห่างเป็นทุกข์ และนั่นเป็นความผิดใหญ่ต่อประโยชน์ปัจจุบันของตนเอง

การทำอย่างหนึ่ง ทางธรรมเรียกว่าดี เป็นวิถีทางของคนฉลาด และทางโลก ยกย่องนับถือว่าดี การทำอย่างนี้ เรียกว่า สุจริต แปลว่า ประพฤติดี ประพฤติดีทางกาย เรียกกายสุจริต ประพฤติดีทางวาจา เรียกว่าวจีสุจริต ประพฤติดีทางใจ เรียกว่า มโนสุจริต กายสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดใน ทางกามประเวณี วจีสุจริต จำแนกเป็น ๔ คือ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำ หยาบ ไม่พูดเพื่อจ้อเหลวไหล มโนสุจริต จำแนกเป็น ๓ คือ ไม่เฟื่องเลี้ยงทรัพย์สมบัติ ของผู้อื่น ด้วยโลภเจตนาคิดจะเอามาเป็นของ ๆ ตน ไม่พยาบาทปองร้าย ไม่เห็นผิดจาก คลองธรรม มีความเห็นว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น รวมเป็น ๑๐ ประการ ส่วน การกระทำที่ตรงกันข้าม เรียกว่าทุจริต แปลว่าประพฤติชั่ว ประพฤติชั่วทางกาย เรียกว่า กายทุจริต ประพฤติชั่วทางวาจา เรียกว่า วจีทุจริต ประพฤติชั่วทางใจ เรียกว่ามโน ทุจริต ทุจริต ๓ นี้มีจำแนกตรงกันข้ามกับสุจริต

คำว่า ประพฤติ มักจะพูดมุ่งหมายถึงการกระทำทางกายและวาจา คำว่า ทำก็มักพูดหมายถึงการทำทางกาย การทำทางวาจา เรียกว่า พูด การทำทางใจเรียกว่า คิด ส่วนทางธรรม การทำ พูด คิด เรียกเป็นอย่างเดียวกันว่า ทำ หรือประพฤติ และมีคำว่ากาย วาจา ใจ กำกับเพื่อให้รู้ว่าทำหรือประพฤติทางไหน

ทุจริต ทางธรรมเรียกว่าไม่ดี เป็นวิถีทางของผู้ไม่ฉลาด ทางโลก ก็เหยียดหยามว่าเลว ไม่ดี โดยนัยนี้จึงเห็นว่า ทั้งทางโลก ทั้งทางธรรม นับถือสิทธิของผู้อื่น หรือเรียกว่ำนับถือขอบเขตแห่งความสงบสุขของผู้อื่น เพราะสุจริตและทุจริตที่จำแนกไว้ อย่างละ ๑๐ ประการนั้น โดยความก็คือ ไม่ประพฤติละเมิดสิทธิ หรือไม่เบียดเบียน ความสงบสุขของผู้อื่น และการประพฤติละเมิดสิทธิและความสงบสุขของผู้อื่นนั่นเอง แต่ทางโลกนับถือสิทธิของบุคคลและสัตว์เดียรัจฉานบางจำพวก ไม่นับถือบางจำพวก โดยอาศัยกฎหมายเป็นหลัก ส่วนทางธรรมนับถือทั่วไปไม่มีแบ่งแยกยกเว้น เพราะทางธรรมละเอียดยุติประณีต

อนึ่ง ทุจริต อยู่เฉย ๆ ประพฤติไม่ได้ ต้องประพฤติด้วยความขวนขวาย พยายามจนผิดแผกแปลกไปจากปกติ จึงจัดเป็นทุจริตได้ ส่วนสุจริตประพฤติได้โดยไม่ต้องลงทุนลงแรง ประพฤติไปตามปกติของตน นั้นแลไม่ต้องตบแต่งเปลี่ยนแปลง ก็เป็นสุจริตได้ เพราะเหตุนี้ เมื่อว่าทางความประพฤติ สุจริตจึงประพฤติได้ง่ายกว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุอะไรทุจริตจึงเกิดขึ้นได้? ข้อนี้เป็นเพราะยังขาดธรรมในใจเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้ง ความประพฤติจึงเป็นไปตามใจของตนเอง ผู้รักษาศีล หรือประพฤติสุจริต หรือแม้ประพฤติกฎหมายของบ้านเมือง ถ้าไม่มีธรรมอยู่ในใจบ้างแล้ว ก็มักจะรักษาหรือประพฤติทำนองหนายว่าความ เพราะการกระทำบางอย่างไม่ผิดศีลตามสิกขาบท ไม่ผิดสุจริตตามหัวข้อ แต่ผิดธรรมมีอยู่ และจะประพฤติหรือรักษาให้ตลอดไปไม่ได้ เพราะเหตุนี้จึงสมควรมีธรรมในใจสำหรับประพฤติคู่กันไปกับสุจริต

ธรรมมีมาก แต่ในที่นี้จักเลือกแสดงแต่ธรรมที่สมควรประพฤติปฏิบัติคู่กันไปกับสุจริต โดยนัยหนึ่ง คือ มีความละเอียดใจในการเบียดเบียน มีความเอ็นดู ขวนขวาย อนุเคราะห์สัตว์ทั้งปวงด้วยประโยชน์ คู่กับการไม่ฆ่าสัตว์ มีความโอบอ้อมอารี เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ เฉลี่ยความสุขของตนแก่คนที่ควรเฉลี่ยให้ด้วยการบริจาคให้ คู่กับการไม่ลักทรัพย์ มีสันโดษยินดีเฉพาะสามีหรือภริยาของตน ไม่คิดนอกใจ สำหรับผู้ที่ยังไม่มีครอบครัว ก็มีเคารพในธรรมนิยมประเพณีที่ดี ไม่คิดละเมิดคู่กับการไม่ประพฤติผิดในทางกาม ประเวณี อนึ่ง มีปากตรงกับใจ ไม่ลดเลี้ยวลบลมคมใน คู่กับไม่พูดปด พูดซัดให้เกิดขึ้นสามัคคี สมานสามัคคีด้วยใจสมาน คู่กับไม่พูดส่อเสียด พูดกันดี ๆ อ่อนหวาน

ตามสมควรแก่ภาษานิยม มิใช่กด มิใช่ยกยอ ด้วยอหยาศัยอ่อนโยนนุ่มนวล ไม่กระด้าง
คู่กับไม่พูดคำหยาบ พุดมีหลักฐานที่อ้างอิง มีกำหนด มีประโยชน์ มีจบอย่างสูง เรียกว่า
มีวาจาสิทธิด้วยความตกลงใจทันที่ มั่นคง ไม่โง่งงเนโนโลเล คู่กับไม่พูดเพื่อเจ้า
เหลวไหล อนึ่ง มีใจสันโดษ ยินดีในสมบัติของตนตามได้ ตามกำลัง ตามสมควร และ
มีใจยินดีด้วยหรือวางใจเฉย ๆ ด้วยความรู้เท่าในเมื่อผู้อื่นได้รับสมบัติ หรือในเมื่อเห็น
สมบัติของผู้อื่น คู่กับไม่เพ่งเล็งทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นด้วยโลภเจตนา คิดจะเอามาเป็น
ของตน มีเมตตาไมตรีจิตในสัตว์ทั้งปวงคู่กับไม่พยายาทปองร้าย ทำความเห็นให้ตรง
เพื่อให้ถูกให้ชอบยิ่งขึ้น คู่กับความเห็นชอบ ธรรมตามที่แสดงมานี้มีอยู่ในบุคคลใด
บุคคลนั้นชื่อว่า ธรรมจारी ผู้ประพฤดิธรรม หมายถึง ความประพฤติเรียกว่า
ธรรมจริยา ส่วนที่ตรงกันข้ามกับที่แสดงมานี้ เรียกว่าอธรรม คู่กับทุจริต สุจริตกับ
ธรรมที่คู่กันเรียกอย่างสั้นในที่นี้ว่า สุจริตธรรม นอกนี้เรียกว่าทุจริตธรรม

สุจริตธรรม เหตุแห่งความสุขที่แท้จริง

สุจริตธรรมให้เกิดผลอย่างไร ทุจริตธรรมให้เกิดผลอย่างไร คิดให้รอบคอบสักหน่อยก็จักเห็นได้ในปัจจุบันนี้เอง ผู้ประพฤติสุจริตธรรมย่อมเป็นคนไม่มีภัย ไม่มีเวร มีกายวาจาใจปลอดโปร่ง นี่เป็นความสุขที่เห็นกันอยู่แล้ว ส่วนผู้ประพฤติทุจริตธรรม ตรงกันข้าม มีกายวาจาใจ หมกมุ่น วุ่นวาย แม้จักมีทรัพย์ ยศ ชื่อเสียงสักเท่าใด ก็ไม่ช่วยให้ปลอดโปร่งได้ ต้องเบียดเบียนทรัพย์ เปลืองสุข ระวังทรัพย์ ระวังรอด้าน นี่เป็นความทุกข์ที่เห็นกันอยู่แล้ว ส่วนในอนาคตเล่า จักเป็นอย่างไร อาศัยพุทธภษิตที่แสดงว่า กลุยาณการี กลุยาณั ผู้ทำดีย่อมได้ดี ปาปการี จ ปาปกั ผู้ทำชั่วย่อมได้ชั่ว จึงลงสันนิษฐานได้ว่า สุจริตธรรมอำนวยผลที่ดีคือความสุข ทุจริตธรรม อำนวยผลที่ชั่วคือความทุกข์ แม้ในอนาคตแน่แท้ อนึ่ง ในที่นี้รวมผลแห่งสุจริตธรรมทั้งสิ้นแสดงรวมยอดอย่างเดียวว่าความสุข เพราะเหตุนี้ สิ่งใดเป็นอุปกรณ์แห่งความสุขหรือเรียกว่าสุขสมบัติ เช่น ความบริบูรณ์ทรัพย์ ผิวพรรณงาม อายุยืน ยศ ชื่อเสียง เป็นต้น สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นผลแห่งสุจริตธรรม

จักแสดงวิธีปฏิบัติสุจริตธรรมสักคู่หนึ่งโดยย่อไว้เพื่อผู้ต้องการต่อไปคือ ไม่พยายาทำกับเมตตา เมื่ออารมณ์ร้ายอย่างเบาคือความหงุดหงิดไม่พอใจ แแรงขึ้นเป็นความฉุนเฉียวร้ายกาจ แแรงขึ้นอีกเป็นพยายาทำ เหล่านี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น ควรทำความรู้จักตัวและพิจารณาโดยนัยว่า นี้เท่ากับทำโทษตน เผาตนโดยตรง

มิใช่ทำโทษหรือแผดเผาผู้อื่นเลย คราวที่ตนผัดใจยังเคยให้อภัย ไม่ถือโทษโกรธแค้น เหตุไฉนเมื่อผู้อื่นทำผัดใจจึงมาลงโทษแผดเผาตนเล่า ผู้อื่นที่ตนโกรธนั้น เขามีได้ทุกข์ร้อนไปกับเราด้วยเลย อนึ่ง ควรตั้งกติกาข้อบังคับสำหรับตนว่า เมื่อเกิดอารมณ์ร้ายมีโกรธเป็นต้นขึ้น จักไม่พูด จักไม่แสดงกิริยาของคนโกรธ หรือตั้งกติกาประการอื่นซึ่งอาจจักษรักษาอารมณ์ร้ายเหล่านั้นไว้ข้างใน มิให้ออกมาเด่นอยู่ข้างนอก และพยายามดับเสียด้วยอารมณ์เย็นชนิดใดชนิดหนึ่ง ด้วยการพิจารณาให้แยบคาย มิให้ลูกกระพือสุ่มอกอยู่ได้

เมตตา มิตร ไมตรี สามคำนี้ เป็นคำหนึ่งอันเดียวกัน เมตตา คือความรักใคร่ปรารถนาจะให้เป็นที่สุข มิตรคือผู้มีเมตตาปรารถนาสุขประโยชน์ต่อกัน ไมตรีคือความมีเมตตาปรารถนาดีต่อกัน ผู้ปรารถนาจะปลูกเมตตาให้ออกงามอยู่ในจิต พึงปลูกด้วยการคิดแผ่ในเบื้องต้นแผ่ไปโดยเจาะจงก่อน ในบุคคลที่ชอบพอ มีมารดาบิดาญาติมิตรเป็นต้น โดยนัยว่า ผู้นั้น ๆ จงเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน ไม่มีทุกข์ มีสุขสวัสดิ์ รักษาตนเถิด เมื่อจิตได้รับการฝึกหัดคุ้นเคยกับเมตตาเข้าแล้ว ก็แผ่ขยายให้กว้างออกไปโดยลำดับดังนี้ ในคนที่เฉย ๆ ไม่ชอบไม่ชัง ในคนที่ไม่ชอบน้อย ในคนที่ไม่ชอบมาก ในมนุษย์และดิรัจฉานไม่มีประมาณ เมตตาจิต เมื่อคิดแผ่กว้างออกไปเพียงใด มิตรและไมตรีก็มีความกว้างออกไปเพียงนั้น เมตตา ไมตรีจิตมิใช่อำนวยความสุขให้เฉพาะบุคคล ย่อมให้ความสุขแก่ชนส่วนรวม ตั้งแต่สองขึ้นไปด้วย คือหมู่ชนที่มีไมตรีจิตต่อกันย่อมหมดความระแวง ไม่ต้องจ่ายทรัพย์ จ่ายสุข ในการระวังหรือเตรียมรุกรับ มีโอกาสประกอบการงาน อันเป็นประโยชน์แก่ตนเองและหมู่เต็มที่มีความเจริญรุ่งเรืองและความสงบสุขโดยส่วนเดียว

เพราะเหตุนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ผู้ทรงมีพระเมตตาไมตรี มีมิตรภาพในสรรพสัตว์ ทอดพระเนตรเห็นการณ์ไกล จึงได้ทรงประทานศาสนธรรมไว้หนึ่งฉันทกาลา แปลความว่า บุคคลพึงประพฤติธรรมให้ เป็นสุจริต ไม่พึงประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต ผู้มีปกติประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุข ในโลกนี้และในโลกอื่นดังนี้

ในข้อว่า ฟังประพฤติธรรมให้เป็นสุจริต ไม่ฟังประพฤติธรรมให้เป็นทุจริต ในฉันทคานานั้น คำว่าธรรม นำจักหมายเอาการงานทั้งปวง ที่ทำทางกาย วาจา และใจ คือ การทำ การพูด การคิด ที่เป็นไปอยู่ ตามปกตินี้เอง ทรงสอนให้ทำ พูด และคิด ให้เป็นสุจริตมิให้เป็นทุจริต ส่วนในข้อว่า ผู้มีปกติประพฤติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุขนั้น คำว่าธรรมหมายความว่าความดี ดังคำว่ามีธรรมอยู่ในใจ ดังที่เข้าใจกันอยู่ทั่วไป ผู้ประพฤติกาย วาจาให้เป็นสุจริต ไม่ประพฤติให้เป็นทุจริต ทั้งประพฤติธรรม คือมีธรรมอยู่ในใจ ย่อมอยู่เป็นสุขในโลกนี้และในโลกอื่น คือในโลกอนาคตอันจักค่อยเลื่อนมาเป็นโลกปัจจุบันแก่ทุก ๆ คนในเวลาไม่ช้า

ความสุข ย่อมเกิดจากเหตุภายในคือสุจริตธรรมด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น ผู้ปรารถนาสุข เมื่อจับตัวเหตุการณแห่งความสุขและความทุกข์ได้ฉะนี้แล้ว ควรเว้นทุจริตธรรมอันเป็นเหตุของความทุกข์ ควรประพฤติสุจริตธรรมอันเป็นเหตุของความสุสุข ถ้าประพฤติดังนี้ ชื่อว่าได้ก่อเหตุการณของความสุสุขสมบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี่เป็นความชอบยิ่งของตนเอง ถ้ากลับประพฤติทุจริตธรรม เว้นสุจริตธรรมเสีย ย่อมชื่อว่าได้ก่อเหตุการณแห่งความทุกข์พิบัติทั้งปวงไว้แล้ว นี่เป็นความผิดของตนเอง

อนึ่ง ถ้ามีปัญหาในชีวิตปัจจุบันของผู้ประพฤติสุจริตธรรม หรือทุจริตธรรมเกิดขึ้น ฟังทราบว่า ในคราวที่สุจริตธรรมที่ได้ทำไว้แล้วกำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพฤติทุจริตธรรมย่อมพร้อมพร้อมด้วยสุขสมบัติและ ความสดชื่นร่าเริง อาจสำคัญทุจริตธรรมดุจ น้ำหวาน และอาจเย้ยหยันผู้ประพฤติสุจริตธรรมได้ แต่ในกาลที่ทุจริตธรรมของตนให้ผล ก็จักต้องประจวบทุกข์พิบัติชบเซาเศร้าหมองดุจต้นไม้ในฤดูแล้ง อนึ่ง ในคราวที่ทุจริตธรรมที่ได้ทำไว้แล้วกำลังให้ผลอยู่ ผู้ประพฤติสุจริตธรรมก็ยังคงประสพทุกข์พิบัติชบเซาอับเฉาอยู่ก่อน แต่ในกาลที่สุจริตธรรมของตนให้ผล ย่อมเกิดสุขสมบัติอย่างน่าพิศวง ดุจต้นไม้ในฤดูฝน แม้สุจริตธรรมจักยังไม่ให้ผล โดยนัยที่กล่าวนี้ กาย วาจา และใจของตนก็ย่อมปลอดโปร่ง เป็นสุขสงบ เป็นผลที่มีประจำทุกทิวาราตรีกาล

พระพุทธศาสนา และการนับถือพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาคืออะไร ?

ถ้าจะตั้งปัญหาว่า *พระพุทธศาสนา*คืออะไร ซึ่งเป็นคำถามรวมทั้งหมด ย่อมตอบให้หมดสิ้นได้ยาก นอกจากจะตอบอย่างว่า “คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า” ได้เคยมีคำถามเช่นนี้มาแล้วในครั้งพุทธกาล และท่านได้เคยตอบกันมาแล้ว เป็นคำตอบ ที่ถูกเหมาะที่สุด ซึ่งมักเป็นคำตอบสั้น ๆ แต่กินความรวบยอด แต่ก็ได้ในทางหรือนัยหนึ่ง ๆ การที่จะตอบให้ถูกเหมาะได้อย่างรวบรัดที่สุด ก็จำเป็นต้องศึกษาให้มีความรู้ พระพุทธศาสนาอย่างทั่วถึง ถึงอย่างนั้นก็ยังมีปัญหาอีกว่า อย่างไรจึงจะเรียกว่ามีความรู้ทั่วถึง อ่านศึกษาจบพระไตรปิฎกอย่างนั้นหรือ ถ้ารับรองอย่างนั้น ก็ยังจะมี คำค้านได้อีกว่า นั่นเป็นเพียงความรู้ตำราเท่านั้น เหมือนอย่างความรู้ ตำราสมุนไพรร แต่ไม่รู้จักต้นไม้ที่เป็นตัวยาสักต้นเดียว ซึ่งก็เป็นความจริง อ่านศึกษาจบพระไตรปิฎก อย่างเดียวเป็นความรู้ขั้นปริยัติ คือ ชั้นเล่าเรียน ท่องบ่นจดจำ ถ้ายังมีได้ปฏิบัติก็ยังไม่มีความรู้ในปฏิบัติ แม้ปฏิบัติไปยังไม่ได้ผลที่เป็นความรู้แจ้งแทงทะลุตลอด ก็ยังไม่รู้ในปฏิเวธ ที่แปลว่า ความแทงตลอด หมายถึงปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอด ถึงดังนั้นก็ยังมี ปัญญาดังกล่าวนี้อีกหลายระดับ

ฉะนั้น *ความรู้พระพุทธศาสนา*ทั่วถึง จะมีได้ต่อเมื่อได้ปฏิบัติจนได้ปัญญาที่เป็นตัวปฏิเวธขั้นสูงสุดแล้วเท่านั้น เมื่อได้ปัญญาถึงขั้นนี้ จึงจะตอบปัญหาข้างต้นได้ อย่างถูกต้อง รวบรัด และแม้เช่นนั้น ก็ตอบได้ทางหนึ่งหรือนัยหนึ่ง ๆ ดังกล่าว

เพราะตามตัวอย่างคำตอบที่ท่านได้ตอบกันมาแล้ว แต่ละท่านก็ตอบไปแต่ละนัย ซึ่งต่างก็ถูกต้องตรงจุดหมายเดียวกัน ด้วยกัน ส่วนผู้ที่ยังมีความรู้ไม่ทั่วถึงตามความหมายที่สมบูรณ์นั้น ถ้าแม่ได้สนใจศึกษาให้มีความรู้ในแบบแผน คือ พระพุทธวจนะ ในพระไตรปิฎก จนถึงพอบ้างทางของพระพุทธศาสนาได้ อันพอตอบให้ถูกแบบก็พอใช้ได้

พระภิกษุสงฆ์ตั้งแต่เก่าก่อนได้ถือกันเคร่งครัดที่จะพูดจะแสดงให้ถูกแบบแผน เพราะเกรงว่าจะเป็นการกล่าวต่อพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า กล่าวตู่^๑นี่คือเช่นที่กล่าวว่ พระพุทธเจ้าตรัสว่าอย่างนี้ อย่างนั้น โดยที่พระพุทธองค์มิได้ตรัสไว้อย่างนี้อ่างนั้นเลย ดังนี้เรียกว่ากล่าวตู่ ฉะนั้น เทศน์ของพระจึงมีการยกพระบาลีขึ้นเป็นแม่บท แล้วอธิบายไปตามแนวความของธรรมในพระบาลี ทั้งเมื่อจะว่าอะไรให้เป็นหลักฐานจริงจังก็ ยังอ้างพระพุทธวจนะอื่น ๆ มาอีก กล่าวได้ว่านี่เป็นธรรมเนียมนิยมในฝ่ายเถรวาท จึงได้รักษาพระพุทธศาสนาสายเดิมไว้ได้เรื่อยมา นี่จะว่าเป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้พูดกันว่า พังเทศน์ไม่รู้เรื่อง แต่พระก็ยังเทศน์ คนก็ยังฟัง ทั้งพระพุทธศาสนาสายเดิมก็ยังดำรงอยู่ต่อไปไม่แปรผันเป็นอย่างอื่น

มีผู้ที่สนใจศึกษาพระพุทธศาสนาหลายคนกล่าวว่า พระพุทธศาสนาไม่ใช่เป็น Religion ที่แปลกันว่าศาสนา แต่เป็น Philosophy ซึ่งไทยเราแปลว่า ปรัชญา เพราะเมื่อเทียบกับศาสนาพราหมณ์ หรือฮินดูที่เขาได้เห็นในอินเดียแล้วต่างกัน ศาสนานั้นเต็มไปด้วยพิธีบูชาต่าง ๆ (Ritual) อันที่จริงคำว่า “Religion” ตำนาคัพทให้ คำแปลไว้ถึงมูลศัพท์ว่า ผูกพันไว้ด้วยกัน หมายถึงกับทเวะในความเชื่อถือ จึงใช้แสดงถึงความเชื่อถือในอำนาจของทเวะที่เหนือมนุษย์ ตลอดถึงอำนาจทั้งหลายที่ฟังเชื่อถือ และบูชา ในฐานะเป็นผู้สร้างผู้ปกครองจักรวาล ทั้งหมายถึงความแสดงความเชื่อถือนี้ ออกไปเป็นการกระทำและพิธีบูชา กำเนิดคำ Religion เกี่ยวแก่ทเวะดังนี้ แต่ก็มาใช้ กว้างขวางออกไปจนถึงระบบพิเศษแห่งศรัทธา การบูชา และความประพฤติ เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องประมวลจริยธรรมและปรัชญา ดังที่เราเรียกในคำไทยว่า ศาสนา เช่น ศาสนา คริสต์ ศาสนาพราหมณ์ ตลอดถึงศาสนาพุทธ เป็นต้น เลยเรียกว่า Religion ไปด้วยกันทั้งหมด เมื่อว่าโดยกำเนิดคำแล้ว ควรใช้เรียกศาสนาที่มีการผูกพันนับถือให้เนื่อง อยู่กับทเวะเท่านั้น ซึ่งไม่พ้นไปจากพิธีกรรมบูชา เพราะจะต้องบูชาทเวะ ซึ่งเชื่อว่าเป็น

ผู้สร้าง เป็นผู้ปกครอง ด้วยวิธีที่จะทำให้ถูกใจเฉพาะตามความ เชื่อถือ ถ้าว่าโดยความวิวัฒนาการของภาษา ซึ่งใช้พิเศษออกไปถึงระบบพิเศษต่าง ๆ ของศรัทธา เป็นต้น ดังกล่าวในศาสนาทั้งปวง จนถึงเลยใช้คำนี้เรียกศาสนาทั้งหลาย ก็ควรใช้ไปกับเขาด้วยได้ จะใช้อย่างอื่นคนก็จะไม่เข้าใจว่าเป็นศาสนา

ในพระพุทธศาสนาเองก็ได้นำเอาคำเก่าของพราหมณ์มาใช้เป็นอันมาก เช่น อรหันต์ นิพพาน ภควา เมื่อนำมาใช้ให้คำอธิบายใหม่ ตามหลักของพระพุทธศาสนาเอง นับว่าเป็นวิวัฒนาการของภาษาได้เหมือนกัน แม้เช่นนั้นก็ควรทราบว่าพระพุทธศาสนามีได้มีความหมายให้มีความผูกพันอย่างนั้น แต่แสดงสัจธรรมเพื่อให้คนได้รู้และปฏิบัติตนเอง เพื่อความเป็นไทแก่ตนเองอย่างสมบูรณ์ และในขั้นสมบูรณ์ย่อมไม่มีความผูกพันด้วยสิ่งใดทั้งสิ้น

คำว่า “ศาสนา” เป็นคำเหมาะที่สุด เราแปลว่า “คำสอน” หรือ “คำสั่งสอน” เพราะพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่บริสุทธิ์ คือ สอนให้ละความชั่ว ให้ทำความดี ให้ชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ ไม่มีที่จะสอนให้ทำชั่ว ให้เพิกเฉยละเลยความดี ให้ทำจิตใจให้หมองมัวแต่น้อย เพียงเท่านั้นก็เห็นได้แล้วว่า เป็นศาสนา คือคำสอนที่บริสุทธิ์

ส่วนที่ว่าเป็น “Philosophy” นั้น ตำราศัพท์ได้แสดงความหมาย กำเนิดคำนี้ไว้ว่า รักรู้ รักฉลาด ใช้หมายถึง การเรียน การสำเหนียก กระบวนการทั้งหลายที่ครอบคลุมความคิดและการกระทำ ตลอดถึงทฤษฎีหรือการสอบสวนค้นคว้าหลักหรือกฎ ซึ่งจะจัดระเบียบจักรวาลโลก เป็นต้น ไทยเราแปลว่า ปรัชญา ซึ่งเป็นคำสันสกฤตตรงกับคำบาลีว่า ปัญญา ซึ่งเป็นคำแปลเพียงครึ่งคำของ Philosophy (Philo = รัก, Sophia = ปัญญา หรือ ปรัชญา) ยังขาดคำว่ารัก และเมื่อได้เติมคำที่ขาดนี้เข้าไปซึ่งหมายถึง เพียงรักค้นคว้า แสวงหาปัญญา ยังเป็นความรู้ที่ยังไม่จบ ทั้งยังยืนยันไม่ได้ว่าถูกต้อง จะเห็นได้ทันทีว่า พระพุทธศาสนามีใช่ Philosophy แน่ เพราะเป็นศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงมีพระปัญญาคุณสมบูรณ์แล้ว

คำสอนของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาบริบูรณ์ด้วยหลักธรรม สำหรับทุกคนจะเลือกปฏิบัติได้ แต่มิใช่หมายความว่า จะปฏิบัติได้ทุกข้อโดยไม่เลือก เหมือนอย่างร้านค้าที่มีสรรพสินค้า สำหรับคนจะเลือกซื้อได้ทุกอย่างที่ต้องการ แต่มิใช่ว่าจะต้องซื้อทุกอย่างโดยไม่ต้องเลือก ใครต้องการสิ่งใดก็ซื้อสิ่งนั้น ตามกำลังทรัพย์ของตน ถ้าต้องการสิ่งที่แพงกว่ากำลังทรัพย์ของตนก็ไม่อาจซื้อได้เหมือนกัน จึงต้องรู้ก่อนว่าตนต้องการอะไร มีกำลังที่จะซื้อได้เพียงไร สรรพธรรมในพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน ควรที่ผู้ปฏิบัติจะต้องรู้ก่อนว่าตนต้องการอะไร มีกำลังที่จะพึงปฏิบัติได้เพียงไร คือต้องรู้จักตนเองโดยฐานะภาวะเป็นต้น เมื่อตนเองเป็นคฤหัสถ์ก็ปฏิบัติธรรมสำหรับคฤหัสถ์ เมื่อตนเองเป็นบรรพชิต ก็ปฏิบัติธรรมสำหรับบรรพชิต จะทำครึ่งคฤหัสถ์ครึ่งบรรพชิตนั้นไม่ชอบ มีมากข้อที่คฤหัสถ์ทำอยู่โดยปกติ พระพุทธเจ้าไม่ตรัสว่าเป็นบาป แต่เมื่อบรรพชิตไปทำเข้าตรัสว่าเป็นบาปทันที ฉะนั้น เรื่องบาปจึงมีอยู่หลายชั้น เรื่องบุญก็เช่นเดียวกัน ยกตัวอย่าง ภิกษุมีสีล ๒๒๗ ข้อ แปลว่ามีบาปอยู่ ๒๒๗ ข้อสำหรับภิกษุถ้าไปละเมิดศีลเหล่านี้ ส่วนคฤหัสถ์มีศีล ๕ ศีล ๘ ก็แปลว่ามีบาปอยู่ ๕ หรือ ๘ ข้อ ถ้าไปทำผิดศีลเข้าบาปของคฤหัสถ์จึงน้อยกว่าบาปของภิกษุมาก ถ้านำเอาบาปของภิกษุไปปรับคฤหัสถ์ด้วยแล้ว ก็จะต้องว่าคฤหัสถ์พากันทำบาปอยู่มากมายทุกวัน แต่ก็ไม่มีใครว่าอย่างนั้น ถ้าคฤหัสถ์ไปทำมีศีลอย่างพระเสียอีกจะถูกว่าใช้ไม่ได้ เช่น ไม่ประกอบอาชีพเที่ยวขอเขา แม้ด้วยอาการอย่างสมณะก็ตาม ถ้าไปทำเข้าก็กลายเป็นบาปสำหรับคฤหัสถ์ไป ส่วนบรรพชิตถ้าไปประกอบอาชีพอย่างคฤหัสถ์เล็กที่เวียนบิณฑบาตก็ใช้ไม่ได้เหมือนกัน

เรื่องของบาป มีความหมายอย่างไรจึงเกี่ยวแก่ภาวะที่เป็นอยู่ของบุคคลด้วย จึงต้องรู้ว่าเดี๋ยวนี้ “เราเป็นอะไร” หรืออย่างที่สุดกันว่าเรายืนอยู่ที่ไหน เราควรจะได้รับบาปบุญในพระพุทธศาสนามาถึงสักเพียงไหน จะยกตัวอย่าง นิจศีล คือศีล ๕ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้สำหรับคฤหัสถ์ ในพิธีบำเพ็ญบุญทุกแห่งย่อมมีการขอสรณะ และศีล ๕ นี้กันโดยทั่วไป ผู้ได้รับศีล ๕ ก็แปลว่าถือบาปบุญไว้ ๕ ข้อ อยู่ในศีลก็เป็นบุญ ทุศีลก็เป็นบาปตามที่รับถือไว้ ถ้ารับศีลไว้ข้อใดข้อหนึ่งก็แปลว่าถือบาปบุญไว้ข้อใดข้อหนึ่ง ถ้าไม่รับเลยก็ไม่ถือไว้เลย คือสุดแต่ศรัทธาที่จะถือเพียงไรของแต่ละบุคคล จึงต้องมีคำขอสรณะและศีล แสดงว่าต้องการ พระก็ให้ตามที่ต้องการ เหตุที่เป็นดังนี้ก็คือ เหตุดังกล่าวแล้ว สรุปลงว่าสุดแต่จะต้องการ พระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนามีได้นำเอาบุญบาปไปยึดยึดให้แก่ใคร ๆ จนเต็มไปหมด หากแต่แสดงไว้พร้อมสรรพตาม สัจจะ (ความจริง)

คนทุกคนถ้ารู้ภาวะของตนและรับเอาบาปบุญมาถือตามควรแก่ภาวะ เช่น รับศีล ๕ มาเท่านั้น หรือรับศีลข้อใดข้อหนึ่งเป็นเวลาสักเท่าไรก็ตาม ก็ถือเพียงเท่านั้น ว่าเป็นบุญหรือบาปของตน นอกนั้นไม่ต้องคำนึงถึง เพราะมิได้รับมาถือก็จะไม่เดือดร้อน เพราะไปคิดถึงบาปบุญในเรื่องมากมายที่ตนมิได้รับมาถือไว้

อนึ่ง พระพุทธศาสนามีลักษณะพิเศษ ที่ควรจะกล่าวในที่นี้ คือ ต้องการให้วิจัยหรือวิจารณ์ ว่าดังนี้มีได้เองหรือไม่ แต่มีข้ออ้างคือบทรธรรม ในโพชฌงค์ว่า “ธรรมวิจัยะ” วิจัยธรรม และมีเป็นบทสอนว่า “พึงเลือกเฟ้นธรรมโดยแยกกายหรือให้ถึงต้นเหตุ” คนที่ศึกษาและมีวิจัยธรรมดีมักจะมีใจความเข้าใจธรรมถูกต้อง ผู้ที่ไม่เข้าใจนั้นเพราะขาดการศึกษาและวิจัย บางทีก็ยังชอบแสดงความเห็นอย่างผิด ๆ ถูก ๆ หรือผิดไปทีเดียว บางคนสนใจศึกษาได้ถามดังที่ได้มีคำถามคำตอบบางเรื่องดังต่อไปนี้

ถามว่า พระพุทธศาสนาสอนเกี่ยวกับเรื่องความเจริญทางวัตถุหรือไม่ ?

ตอบว่า ก่อนอื่นควรเข้าใจว่า พระพุทธศาสนาไม่ใช่เศรษฐศาสตร์ หรือศาสตร์อะไรต่าง ๆ แต่เป็นศาสนาคือคำสั่งสอนที่มุ่งให้ประพฤติปฏิบัติดีในขั้นแรก พระพุทธเจ้าทรงสอนมุ่งไปทางโลกุตรธรรมคือพ้นโลก เพราะทรงสอนแก่นักพรตผู้มุ่งเช่นนั้น ต่อมา

ทรงสั่งสอนธรรมสำหรับผู้ที่ประสงค์อยู่ในโลกด้วย คือ คิทธิธรรม ธรรมสำหรับคฤหัสถ์ ซึ่งมีอยู่ไม่น้อย ทรงสั่งสอนธรรมสำหรับนักปกครองก็มี ยกตัวอย่างเช่น คำสอนเรื่องทิวฐธัมมิกัตถะ “ประโยชน์ปัจจุบัน” และเรื่องสัมปรายิกัตถะ “ประโยชน์ภายหน้า” คือ สิ่งที่ต้องการในปัจจุบันเฉพาะหน้า เช่น ทรัพย์เครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น จะเกิดขึ้นจากความหมั่นขยันเป็นข้อต้น นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่ต้องการในภายหน้าอีก ซึ่งจะเกิดขึ้นจากศรัทธาที่ถูกต้องเป็นข้อแรก ตามที่อ้างมานี้ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้า ทรงสอนให้หาทรัพย์ ให้ใช้ทรัพย์สำหรับตนก่อน แล้วจึงสอนให้ทำทานบริจาคต่าง ๆ ซึ่งนับเข้าในประโยชน์ภายหน้า เพราะถ้าไม่หาให้มีทรัพย์ของตนขึ้นแล้วจะเอาทรัพย์ที่ไหนไปทำทาน และ ก่อนที่จะสอนให้ทำทานก็สอนให้ใช้เลี้ยงชีวิต

ถามว่า เมืองไทยแต่ก่อนไม่เป็นอย่างนี้ เขามาเห็นครั้งนี้เปลี่ยนแปลงไปมาก ทางวัตถุ การดำเนินชีวิตของคนก็เปลี่ยนไป หลายอย่างที่น่ากลัวเป็นอันตราย พระพุทธศาสนา มีคำสอนที่จะยับยั้งบ้างหรือไม่ ?

ตอบว่า ประเทศกำลังพัฒนา พระพุทธศาสนาไม่ขัดขวางการพัฒนาของประเทศ แต่ก็ได้สอนในทางที่ยับยั้งทางที่เป็นอันตรายอยู่ทั่วไป คำสอนเรื่อง ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ในหมวดประโยชน์ภายหน้า เป็นข้อธรรมที่สอนกันแพร่หลาย แต่มีคนไม่น้อยที่ไม่เข้าใจและกล่าวหาว่า พระพุทธศาสนานั้นเหมาะสำหรับคนที่ตายไปแล้ว เพราะมุ่งให้เอาผลในชาติหน้าภพหน้าก็มีความจริงเป็นหลักธรรมสำหรับที่จะยับยั้งการที่จะก้าวไปในทางที่ผิด ดังเช่นศรัทธาความเชื่อของคนนั้น ถ้าเชื่อผิดก็เท่ากับก้าวไปในทางที่ผิดครึ่งทางแล้ว ถ้าเชื่อถูกก็เท่ากับก้าวไปในทางที่ถูกครึ่งหนึ่งแล้วเช่นเดียวกัน ฉะนั้น จึงได้สอนย้ำเรื่องให้เชื่อกรรม หมายถึงความดีความชั่วว่า มีผลที่ผู้ทำจะต้องเป็นผู้รับ เมื่อเชื่อดังนี้แล้วก็จะไม่ก้าวไปในทางชั่วหรือทางอันตรายแน่ คนเรามุ่งก้าวหน้า คือ มุ่งความเจริญไปข้างหน้า หรือหวังอนาคตที่เจริญ หลักธรรมเกี่ยวแก่ประโยชน์ ภายหน้า ก็คือ เป็นหลักธรรมสำหรับสร้างความเจริญมั่นคงของชีวิตอนาคตนั่นเอง ซึ่งอาจจะเป็นชั่วโมงหน้า เดือนหน้า ปีหน้าก็ได้ ฉะนั้น คำสอนของพระพุทธเจ้า เรื่องความเจริญทางวัตถุ จึงเป็นคำสอนที่สมบูรณ์ครบทั้งปัจจุบันทั้งอนาคต

หลักกรรม

คนส่วนมากยังมีความเชื่อว่ามีผู้ดลบันดาล เช่น ดลบันดาลให้เกิดภัย ดลบันดาลให้เกิดโชคลาภ เป็นต้น แต่ทางพระพุทธศาสนาได้แสดงว่า คนมีกรรมเป็นของตน จะมีสุขหรือทุกข์ เพราะกรรม ก็เปลี่ยนให้คนมากลัวกรรมกันอีกเช่นเดียวกับที่เคยกลัวผู้ดลบันดาล เมื่อคิดถึงกรรมก็คิดเห็นไปคล้ายกับเป็นตัวทุกข์มีด ๆ อะไรอย่างหนึ่งที่น่าสะพึงกลัว ผู้เดือดร้อนจะลงโทษ กรรมจึงคล้ายผู้เคราะห์ร้ายที่ถูกเข้าใจในทางร้ายอยู่เสมอ เมื่อได้ดีมีสุขก็กลับกล่าวว่าเป็นบุญบารมี กรรมจึงไม่มาเกี่ยวในทางดีตามความเข้าใจของคนทั่วไป นอกจากนี้ คนจะทำอะไรในปัจจุบันก็ได้ไม่ถึงกรรม เพราะเห็นว่ากรรมไม่เกี่ยว กรรมจึงกลายเป็นอดีตที่น่ากลัวที่คอยแต่จะให้ทุกข์เมื่อไรก็ไม่รู้ ซึ่งไม่สามารถจะป้องกันได้เท่านั้น ดูก็เป็นเคราะห์กรรมของกรรมยิ่งนักที่ถูกคนเข้าใจไปเช่นนี้ อันที่จริงพระพุทธศาสนาหาได้สอนให้คนเข้าใจในกรรมเช่นนี้ไม่ ไม่ได้สอนให้คนกลัวกรรม เป็นทาสของกรรม หรืออยู่ใต้อำนาจกรรม แต่สอนให้รู้จักกรรม ให้มีอำนาจเหนือกรรม ให้ความคุ้มครองกรรมของตนในปัจจุบัน

กรรมคือการอะไรทุกอย่างที่คนทำอยู่ทุกวันทุกเวลา ประกอบด้วยเจตนาคือ ความตั้งใจ ทุกคนจะทำอะไร จะพูดอะไร จะคิดอะไร ย่อมมีเจตนา คือ ความจงใจนำอยู่ก่อนเสมอ และในวันหนึ่ง ๆ ก็ต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ ต้องพูดอย่างนั้นอย่างนี้ไปตามที่ตนเองจงใจจะพูดจะทำจะคิด นี่แหละคือกรรม วันหนึ่ง ๆ จึงทำกรรมมากมายหลายอย่าง หลักกรรมไม่พ้น พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกรรม หลักใหญ่ก็มุ่งให้พิจารณา

ให้รู้จักปัจจุบันกรรมของตนนี้แหละว่า อะไรดีอะไรชั่ว อะไรควรหรือไม่ควร เพื่อที่จะได้เว้นกรรมที่ชั่วที่ไม่ควร เพื่อจะทำกรรมที่ดีที่ควร และพระพุทธเจ้ายังได้ตรัสไว้ว่า บุคคลสามารถที่จะละกรรมที่ชั่วทำกรรมที่ดีได้ จึงได้ตรัสสอนไว้ให้ละกรรมที่ชั่วทำกรรมที่ดี ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่ตรัสสอนไว้ และการละกรรมชั่วทำกรรมดีถ้าให้เกิดโทษทุกข์ ก็จะไม่ตรัสไว้แบบนี้ แต่เพราะให้เกิดประโยชน์สุข จึงตรัสสอนไว้แบบนี้ พระพุทธโอรสาที่แสดงว่า คนมีอำนาจเหนือกรรม อาจควบคุมกรรมของตนได้ แต่ทั้งนี้ต้องไม่ลืมว่าต้องควบคุมจิตเจตนาของตนได้ด้วย โดยตั้งมั่นแน่วแน่อยู่ในธรรม เช่น เมตตา สติ ปัญญา สัจจาริษฐาน เป็นต้น อันเป็นส่วนจิตและศีล อันหมายถึง ตั้งเจตนาเว้น การที่ควรเว้น ทำกรรมที่ควรทำในขอบเขตอันควร

ที่ว่าคนมีอำนาจเหนือกรรมปัจจุบัน ด้วยการควบคุมจิตเจตนาให้เว้นหรือทำกรรมอะไรก็ได้ นั่น ถ้าพูดเพียงเท่านั้นก็ดูไม่มีปัญหา แต่ถ้าพูดถึงกรรมอดีตที่จะส่งผลให้ในปัจจุบัน ก็เกิดปัญหาขึ้นอีกสำหรับผู้ที่เชื่ออดีตชาติว่า กรรมที่ทำไว้ในอดีตชาติ จะส่งผลให้ในชาตินี้อย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น จึงกลัวอำนาจของกรรมอดีต เหมือนอย่างกลัวอำนาจมืดที่จะมาทำร้ายเอาแน่ ในเรื่องนี้พระพุทธศาสนาแสดงไว้อย่างไร สมควร จะพิจารณา

ประการแรก พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลเป็นทายาทรับผลกรรมที่ตนได้ทำไว้แล้ว ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาข้อมาติกา คือ แม่บท ไม่มีผิดเหมือนอย่างที่ว่าโบราณว่า กำปั้นทุบดิน แต่ยังมีกฎประกอบอีกหลายข้อ เหมือนอย่างดินที่ทุบนั้นยังมีปัญหาต่อไปอีกหลายข้อว่าดินที่ตรงไหนเป็นต้น เมื่อกล่าวว่าดินแล้วก็คลุ้มไปทั่วโลก คำว่ากรรม ก็ฉนั้นนั่น คลุ้มไปทั้งหมด เพราะคนทุกคนทำกรรมต่าง ๆ ซับซ้อนกันมากมาย เหลือเกิน กรรมอันไหนจะให้ผลเมื่อไรจึงมีกฎแบ่งกรรมออกไปอีก สรุปลงว่า กรรมหนักหรือกรรมที่ทำบ่อย ๆ ให้ผลก่อนกรรมที่เบากว่า หรือที่ทำไม่บ่อยนัก คนเรานั้นทำมาทั้งกรรมดีทั้งกรรมชั่ว จึงมีสุขบ้างทุกข์บ้างสลับกันไป ผู้ที่มีสุขมาก ก็เพราะกรรมหนักหรือกรรมที่ทำบ่อย ๆ ฝ่ายดีกำลังให้ผล ผู้ที่มีทุกข์มากก็ตรงกันข้าม และในปัจจุบันนี้ใครก็ตามมีความไม่ประมาท ประกอบกรรมที่ดีอย่างหนักหรือบ่อย ๆ กรรมดังกล่าว

นี้จะสนองผลให้ก่อน กรรมชั่วในอดีตหากได้ทำไว้ ถ้าเบากว่าก็ไม่มีโอกาสให้ผล ฉะนั้น ผู้ที่ทำความดีมากอยู่เสมอ ๆ จึงไม่ต้องกลัวกรรมชั่วในอดีตหากจะมีกุศลของตัวจะชูก่อ ช่วยให้มีมีความสุขความเจริญสืบต่อไป และถ้าแผ่เมตตาจิตอยู่เนื่อง ๆ ก็จะระงับคู่เวรอดีตได้อีกด้วย ระวังได้ตลอดถึงปัจจุบัน ทั้งเมื่อได้ดำเนินในมรรคมืองค์ ๘ ของพระพุทธเจ้าเพื่อความสิ้นทุกข์ ก็จะดำเนินเข้าสู่ทางที่พ้นจากกรรมเวรทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ตัณหาเป็นกรรม สมุทัย คือเหตุให้เกิดกรรม มรรคเป็นทางดับกรรม ฉะนั้น จึงไม่ต้องกลัวอดีต แต่ให้ระวังปัจจุบันกรรม และระวังใจตั้งใจให้มั่นไว้ในธรรม ธรรมก็จะรักษาให้มีความสุขสวัสดิ์ทุกกาลทุกสถาน

ชาติไทยเรานับถือพระพุทธศาสนาช้านาน จนกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย คนต่างชาติผู้ไม่รู้จักเมืองไทย มักสงสัยว่า พระพุทธศาสนาได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับอิทธิพลในวงสังคม ในทางการเมือง การเศรษฐกิจ การศึกษาในประเทศไทยอย่างไร

อิทธิพลคืออำนาจหรือพละานุภาพที่จะให้สำเร็จผลขึ้นในทางที่ผู้มียุ่ประสงค์เป็นคำที่มักใช้ในทางการเมืองหรือในทางคติโลก คนโลกหรือคนต่างประเทศก็มักใช้คำนี้กับพระพุทธศาสนาด้วย

ก่อนอื่นควรทำความเข้าใจขั้นมูลฐานว่า บุคคลหรือสิ่งที่มีอิทธิพลยังให้เกิดความจำยอมด้วยความกลัว คนทั้งหลายมีความเกรงกลัวจึงต้องสยบยอมตามคำสั่งหรือความประสงค์ เมื่อสิ้นอิทธิพลหรือสิ้นความกลัวก็เกิดความไม่ยอมขึ้นทันที ศาสนาที่สอนให้กลัวเรียกว่ามีอิทธิพลต่อคนที่กลัวได้

พระพุทธศาสนามีได้สอนชู้ให้กลัว กลับสอนให้ละความกลัว เว้นไว้แต่ความกลัวผิด (โอดดับปะ) ซึ่งมีอธิบายเป็นอีกอย่างหนึ่ง คนที่นับถือจึงนับถือด้วยศรัทธาและปัญญา มิใช่ด้วยความกลัวว่าหากไม่นับถือไม่ทำตามจะถูกสาปแช่ง เชื่อว่าคนไทยผู้นับถือพระพุทธศาสนาย่อมมีความรู้สึกในพระพุทธศาสนาเหมือนอย่างเป็นบิดามารดา ครูอาจารย์ผู้เปี่ยมด้วยเมตตากรุณา ประกอบด้วยความสงบเยือกเย็น หรือจะกล่าวให้ทั่วไปก็เหมือนอย่างทุก ๆ คนที่เป็นมิตร มีเมตตากรุณา บุคคลเหล่านี้ไม่เรียกว่า

ผู้มีอิทธิพล เรียกว่ามีคุณธรรมจะเหมาะกว่า ยังให้เกิดความเคารพนับถือ ยิ่งกว่าที่จะให้เกิดความกลัว

ฉะนั้น จะกล่าวว่าพระพุทธศาสนาไม่มีอิทธิพลอยู่ในวงการดังกล่าวทั้งหมดก็ได้ ดังจะเห็นว่าในวงการสังคม การเมือง การเศรษฐกิจ การศึกษาเหล่านี้ วงการศาสนาจะเป็นวัดกิติ พระสงฆ์กิติ ไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวให้ต้องจัดอย่างนั้นอย่างนี้ในทางที่เรียกว่าใช้อิทธิพล คนไทยจะไม่นับถือผู้ที่ดำรงภาวะฐานะทางศาสนาที่ออกไปแสดงตัวอยู่ ๆ อยู่กับส่วนเหล่านั้น แต่อีกด้านหนึ่ง ธรรมในพระพุทธศาสนาได้ฝังรากลงในจิตใจจนกลายเป็นนิสัยสันดานของคนไทยอยู่ไม่น้อย เช่น ความนับถือผูกพันกันในระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา ครูอาจารย์กับศิษย์ เป็นต้น ตามหลักทศ ๖ ของพระพุทธเจ้า ทำให้เกิดหลักของสังคมที่ตั้งอยู่บนรากฐานของความกตัญญูทศเวท และเมตตากรุณา เป็นต้น การปกครองโดยธรรม ตามหลักทศพิทธาธรรมเป็นต้น เป็นหัวใจของการปกครอง รัฐธรรมนูญเองก็มีธรรมทั้งในชื่อหรือถ้อยคำ ทั้งในความเศรษฐกิจยอมเจริญขึ้น ตามหลักประโยชน์ปัจจุบัน แต่จะไม่ใช่เป็นนายที่จะทำให้เป็นทาสของวัตถุ พระพุทธศาสนาเป็นผู้รักษาคุ่มครองให้เต็มที่ การศึกษานั้นก็ได้มีพระพุทธศาสนาประกอบอยู่ตามส่วน แต่ข้อสำคัญอยู่ที่การใช้ความรู้ที่ได้ศึกษามา ธรรมยอมเข้ามีส่วนมากในขั้นนี้

การนับถือพระพุทธศาสนา

ปัญหาที่อาจจะมีผู้ถามต่อไปก็คือว่า *อย่างไรจึงชื่อนับถือพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ?*

ก่อนอื่นจะขอจำกัดความคำว่า “การนับถือพระพุทธศาสนา” ก่อน การนับถือพระพุทธศาสนา กล่าวกว้าง ๆ ก็ได้แก่ การยอมรับนับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระศาสดาของตน และยอมรับปฏิบัติธรรมที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า การนับถือพระพุทธศาสนาดังกล่าวมานี้ ก็ย่อมเนื่องไปถึงการเคารพนับถือบูชาพระพุทธรูปวัตถุที่เนื่องกับพระพุทธศาสนา เช่น ปูชนียสถาน วัตถุอาราม ตลอดจนการทะนุบำรุงผู้ประพฤติ ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาให้เป็นผู้สามารถปฏิบัติศาสนธรรมได้สะดวกไม่ขัดข้อง นี่เป็นคำกำหนดความหรือจำกัดความคำว่า “การนับถือพระพุทธศาสนา” โดยย่อ

ที่จริงตามที่กล่าวมานี้ ถ้าจะเพ่งดูว่าเราใช้คำว่า “การนับถือพระพุทธศาสนา” นั้นเป็นการเหมาะแล้วหรือยัง ก็จะมีรู้สึกว่ายังไม่เหมาะนัก แต่ว่าอาศัยที่คำนี้เป็นคำที่ใช้กันดาษดื่นเป็นที่เข้าใจกัน ฉะนั้น ก็ไม่ควรจะต้องเปลี่ยนแปลงเป็นคำอื่น ใช้คำนี้ และให้ความหมายให้ถูกต้องกับความประสงค์ดีกว่า

การนับถือพระพุทธศาสนาตามที่กำหนดความหมายมานั้น จะเข้าใจแจ่มแจ้งได้ด้วยการที่พิจารณาประวัติของผู้นับถือพระพุทธศาสนาแต่เดิมว่าได้เป็นมาอย่างไร เพราะว่าผู้นับถือพระพุทธศาสนานี้เองมีส่วนทำให้พระพุทธศาสนาปรากฏขึ้น ตั้งอยู่ได้

เป็นไปได้ในโลก แต่ก็ต้องอาศัยพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรม แล้วทรงแสดงธรรมสั่งสอน เพราะพระพุทธเจ้าเมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ถ้าไม่ทรงแสดงธรรม ทรงอยู่เฉย ๆ ก็คงเป็นพระปัจเจกพุทธะ คือ พระผู้รู้เฉพาะพระองค์เท่านั้น แต่ว่าเพราะทรงแสดงธรรมสั่งสอนและมีผู้ฟังคำสั่งสอนของพระองค์ และรู้ถึงธรรมที่พระองค์ทรงสั่งสอนได้ ฉะนั้นจึง “ปรากฏพระพุทธศาสนาขึ้นในโลก ตั้งแต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมครั้งแรก และตั้งแต่เมื่อมีผู้ฟังที่รู้ถึงธรรมคนแรก”

เมื่อกล่าวมาเช่นนี้แล้ว ก็น่าจะระลึกถึงเรื่องพระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนาแก่พระเบญจวัคคีย์ พระโกณฑัญญะได้รู้ธรรมที่พระองค์ทรงแสดงก่อน พระพุทธเจ้าจึงได้ทรงเปล่งอุทานว่า “โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ” พระโกณฑัญญะซึ่งเป็นผู้รู้ธรรมนี้เอง เป็นพุทธศาสนิกคนแรก ด้วยการที่รู้ธรรมของพระพุทธเจ้า และต่อมาพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงธรรมสอนพระเบญจวัคคีย์รูปอื่นจนได้รู้ธรรมตาม ๆ กันขึ้นไป และทรงแสดงธรรมแก่ผู้อื่นอีก ผู้ที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ารู้ธรรมที่ทรงสั่งสอน และมีศรัทธาเลื่อมใส ก็แสดงตนขอบรรพชาอุปสมบท ถือเพศเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาขึ้น ที่มีศรัทธาปาสาทะ คือมีความเชื่อ ความเลื่อมใสต่ำกว่านั้น ก็แสดงตนถึงพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระธรรม และพระสงฆ์ว่า เป็นสละณะคือที่พึ่งของตน และขอให้พระพุทธเจ้าจำตนไว้ ว่าเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา ที่แปลกันว่าผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย

เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว การนับถือพระพุทธศาสนาในตอนต้น เมื่อกล่าวถึงทางจิต ก็คือการรู้ธรรมของพระพุทธเจ้า ที่ยังไม่สามารถจะรู้ธรรมได้ ก็มีศรัทธามีปาสาทะในพระพุทธศาสนา นี่เป็นส่วนภายใน ส่วนทางกายก็คือ การประกาศตนเป็นภิกษุด้วยการขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ต่อมาก็มีภิกษุณีและสามเณร สามเณรีขึ้นตามเรื่อง หรือที่ไม่ถึงอย่างนั้น ก็ประกาศตนถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสละณะ และแสดงตนเป็นอุบาสกหรืออุบาสิกา นี่เป็นการนับถือพระพุทธศาสนาตั้งแต่ต้นเดิม

พึงเข้าใจว่า ผู้นับถือพระพุทธศาสนาคือผู้รู้ถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนี้เอง คือ พระสงฆ์ ที่เรียกกันเต็มที่ว่า “สาวกสงฆ์” คือ หมู่ของผู้ฟังของพระผู้มีพระภาค

เพราะฉะนั้น ที่ชื่อว่าผู้นับถือพระพุทธศาสนาโดยตรงก็คือว่าผู้เป็นพระสงฆ์นั่นเอง หรือว่าถ้าไม่ถึงอย่างนั้น ก็เป็นผู้ที่นับเนื่องอยู่ในพระสงฆ์ ผู้นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อกล่าวโดยหลักกรรมที่แท้จริงแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นผู้นับเนื่องอยู่ในพระสังฆรัตนะผู้หนึ่ง ๆ ด้วยกันทั้งนั้น ทั้งคุณห้าสัต์ ทั้งบรรพชิต

แต่ว่าต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายออกไป การนับถือพระพุทธศาสนา ได้แปรไปจากเดิม กล่าวคือ ได้กลายเป็นการนับถือ ประจำตระกูล ประจำหมู่ ประจำชาติ จนถึงกับเมื่อเกิดมาในชาติ ในหมู่ หรือในตระกูลที่นับถือก็นับถือด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมักจะถูกเกณฑ์ให้นับถือตั้งแต่เกิด ทั้งที่ยังไม่รู้ว่าพระพุทธศาสนาคืออะไร เมื่อโตขึ้นก็สำคัญตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาทีเดียว บางทีที่ที่ไม่รู้ว่าพระพุทธศาสนาคืออะไร พระพุทธเจ้าคือใคร พระธรรมคือใคร พระสงฆ์คือใคร บางทีก็ไม่ได้ปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ข้าประพุดติบาป อธรรมก็มี แต่ก็สำคัญตนว่า นับถือพระพุทธศาสนา นี่เป็นการนับถือที่ได้แปรมา เพราะเหตุนี้ ถ้าจะถามผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างนี้ ถามผู้ที่ตั้งอยู่ในศีลในธรรม ก็จะมีว่าข้าพเจ้านับถือพระพุทธศาสนา ถามผู้ที่เป็นผู้ร้ายฆ่าคนหรือเป็นโจรปล้นทรัพย์ชาวบ้าน เขาก็จะมีว่าข้าพเจ้านับถือพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน เพราะฉะนั้น เป็นอันว่านับถือพระพุทธศาสนาด้วยกันทั้งนั้น ทั้งคนที่ดี ทั้งคนที่ไม่ดี ทั้งคนที่น่าสนใจปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งคนที่ไม่สนใจปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนา

เพราะฉะนั้น ถ้าเราไม่หยิบยกการนับถือพระพุทธศาสนาของเราขึ้นมาพิจารณา ดูว่า บัดนี้เรานับถือพระพุทธศาสนากันอย่างไร? และนับถือกันไป อย่างที่ฆ่าเขาก็ นับถือ ลักทรัพย์เขาก็ นับถือ ดื่มเหล้าเมายา เอาเรื่องเอาราวอะไรไม่ได้ก็นับถือ ก็จะไปกันใหญ่ ฉะนั้น จึงควรหยิบยกขึ้นมาดูให้รู้ว่า เราควรจะนับถืออย่างไร ควรจะแก้ไขอย่างไร

จริงอยู่ แม้การนับถือพระพุทธศาสนาที่แปรมาดังกล่าวนี จะไม่สำเร็จประโยชน์ เหมือนอย่างตอนต้นก็จริง แต่ก็ยังดี เพราะถึงอย่างไรก็ชื่อว่านับถือในทางวัตถุ ถึงแม้จะไม่นับถือในทางที่เข้าถึงธรรม กล่าวคือ ก็ยังมีความเคารพบูชาสถานและวัตถุที่

ควรเคารพในพระพุทธศาสนาอยู่ ข้อนี้เปรียบเหมือนอย่างว่า ได้ผลไม้ที่มีรสไว้ เช่น เป็นอ้อยหรือมังคุด แม้จะยังไม่บริโภคผลไม้เหล่านั้น ก็เชื่อว่าได้ผลไม้ที่มีรสหวานไว้แล้ว บริโภคเมื่อไร ก็จะได้รสเมื่อนั้น ข้อนี้ก็เช่นเดียวกัน แม้การนับถือของเราจะเป็นอย่างไรก็ตาม ก็เชื่อว่าได้นับถือในวัตถุที่ถูกต้องอยู่แล้ว เมื่อได้พิจารณาถึงวัตถุประสงค์และพยายามที่จะศึกษาให้รู้จักพระพุทธศาสนาและปฏิบัติพระพุทธศาสนาก็ย่อมสามารถจะได้รับประโยชน์แห่งการนับถือนั้นได้ อย่างน้อยก็ย่อมจะทำให้มีความประพฤติปฏิบัติดีขึ้น

เรื่องที่ต้องเข้าใจก่อน

แต่ฟังเข้าใจว่า การนับถือพระพุทธศาสนานั้นจำเป็นจะต้องมีการรับปฏิบัติ
ธรรมของพระพุทธเจ้าตามสามารถอย่างน้อยก็ต้องมีศีล ๕ จะสามารถทำตัวของเรา
ให้เป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาโดยถูกต้อง ต้องอาศัยหลักที่จะนำมากล่าวในที่นี้ ๓
ประการ คือ

๑. การฟังหรือการเรียนรู้ให้รู้จักพระพุทธศาสนา
๒. การปฏิบัติพระพุทธศาสนา
๓. ความรู้ความเห็นธรรม

ในข้อแรกนั้น คือ การฟังหรือการเรียนรู้ให้รู้จักพระพุทธศาสนา ข้อนี้เป็นข้อ
สำคัญในเบื้องต้นเป็นอันมาก แม้พระสงฆ์เองท่านก็แสดงว่า ภควโต สาวกสงโฆ
หมู่แห่งผู้ฟังของพระผู้มีพระภาค แปลว่า ท่านต้องเป็นผู้สดับฟังจึงจะรู้ได้ เพราะฉะนั้น
ในการที่จะทำตนให้เข้าถึงศาสนาในเบื้องต้น จึงจำเป็นที่จะต้องสดับฟังหรือต้องเรียน
ให้รู้จักพระพุทธศาสนาว่าพระพุทธศาสนาสอนอย่างไร แม้โดยย่อพอเป็นทางปฏิบัติ
ของตน

พระพุทธศาสนานั้น เมื่อกล่าวโดยย่อแล้ว ย่อมสอนให้ละความชั่ว
ให้ประพฤติความดี และให้ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผุดผ่องตามหลักที่ทรงแสดงไว้ใน
โอวาทปาติโมกข์ และยังมีหลักที่เราผู้นับถือพระพุทธศาสนา ควรที่จะฟังจะศึกษาให้
รู้ไว้อีก คือหลักในเรื่องกรรม หลักในเรื่องอริยสัจจ์ เหล่านี้เป็นข้อใหญ่ใจความซึ่งเป็น
องค์ประกอบแห่งพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาตามที่กล่าวมานี้ ก็จำเป็นต้องอาศัยภาษาคือคำพูด จะเป็นภาษาบาลีก็ตาม จะแปลมาเป็นภาษาไทยก็ตาม และเราฟัง ก็ฟังภาษา ภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เรียกตรง ๆ เป็นกลาง ๆ ว่า “ภาษาธรรม” เป็นข้อที่เราควรจะต้องทำความเข้าใจ

ภาษาธรรม ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้น ท่านกล่าวว่าปริบูรณ์ บริสุทธิ์ด้วยพยัญชนะคือถ้อยคำ ด้วยอรรถคือเนื้อความ ไม่จำเป็นจะต้องตัด ต้องเพิ่มต้องชำระแก้ไข ทั้งอรรถทั้งพยัญชนะตรงกันสมกัน ถ้อยคำที่ทรงแสดงอย่างไร เนื้อความก็ต้องอย่างนั้น ไม่มีสับสน ไม่เหมือนอย่างคำพูดที่พูดกันเป็นคำปากตลาด ยกตัวอย่างเช่น พูดกันว่า “ทานข้าว” ถ้อยคำ ใช้ว่า “ทานข้าว” แต่หมายความ “กินข้าว” ที่นี้ถ้าจะแปลถ้อยคำ ออก ไปว่า “ทาน” แปลว่า “ให้” เพราะฉะนั้น “ทานข้าว” ก็ต้องแปลว่า “ให้ข้าว” ไม่ใช่แปลว่า “กินข้าว” พูดว่า “ให้ข้าว” แต่หมายความ “กินข้าว” ภาษาที่พูดกัน เป็นรูปนี้เป็นส่วนมาก แต่ภาษาธรรมของ พระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นอย่างนั้น เมื่อท่านพูดว่า “ให้ข้าว” ก็ต้องเป็น “ให้ข้าว” เมื่อท่านพูดว่า “กินข้าว” ก็ต้องเป็น “กินข้าว” ยังมีอีกหลายคำที่เก็บจากภาษาธรรมไปพูดแต่ก็พูดกันผิด ๆ เช่น ถ้าโกรธพูดว่า “โมโห” ความจริง โมโห แปลว่า “หลง” ไม่ใช่โกรธ ถ้าริษยาพูดว่า อิจฉา แปลว่า ความปรารถนา หรือความอยาก แต่ไปหมายความ “ริษยา” ที่นี้ถ้อยคำจึงเป็นอย่างหนึ่ง อรรถเป็นอีกอย่างหนึ่ง แต่ภาษาธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นอย่างนั้น ถ้อยคำก็ต้องอย่างเดียวกับอรรถ คือเนื้อความที่ทรงมุ่ง เพราะฉะนั้น แม้พระพุทธศาสนาจะได้ล่วงมาเป็นเวลาหลายพันปีแล้ว เราจึงสามารถอาศัยพยัญชนะคือถ้อยคำที่ทรงแสดงนั้น สืบหาความหมายของธรรมได้ เพราะภาษากับความหมายไม่สับสนปรับกัน ไม่เหมือนกับ ภาษาที่พูดกันอยู่เป็นพื้น

อนึ่ง จำต้องอาศัยให้รู้จักนิทานของธรรมที่ทรงแสดง นิทานนั้นเรามักเข้าใจกันว่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เล่าอังกั้นมาปรัมปราอะไรต่าง ๆ แต่ว่าในที่นี้หมายความว่า เรื่องที่เป็นมูลเค้าให้ทรงแสดง พระพุทธเจ้าจะทรงแสดงธรรมก็ต้องมีนิทานคือเรื่องที่เป็นมูลเค้าให้ทรงแสดง ไม่ใช่ทรงแสดงเปล่า ๆ เฉย ๆ ยกตัวอย่างดังจะทรงแสดงคาถาหนึ่งก็จะทรงพิจารณาดูเรื่องที่เป็นมูลเค้าว่าเป็นอย่างไร ควรจะแสดงธรรมอย่างไร เช่นที่ท่านแล้วว่า

พระจักษุบาลเถระได้ประพาศความเพียรอย่างหนัก จนถึงกับจักษุบอดทั้งสองข้างจึงได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ เมื่อได้สำเร็จแล้วท่านได้เดินจงกรมในคืนวันที่มีฝนตก ได้เหยียบตัวแมลงเม่าตายไปเป็นอันมาก เพราะท่านจักษุบอดมองไม่เห็น ฝ่ายพวกภิกษุเห็นเข้าเช่นนั้นไม่ทราบว่าเป็นพระอรหันต์ ก็กล่าวหาว่า ในเวลาที่ตายังดีไม่ทำความเพียร พอตายเสียแล้วมาปรารภความเพียร ฆ่าสัตว์ให้ตายไปเป็นอันมาก พระพุทธเจ้าก็ทรงพยากรณ์ว่า ท่านเป็นพระอรหันต์ไม่มีเจตนาที่จะฆ่าสัตว์ จึงได้ตรัสพระคาถาหนึ่งสอนภิกษุทั้งหลายว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจถูกโทษประทุษร้ายแล้ว จะพูดก็ตาม จะทำก็ตาม ความทุกข์ย่อมติดตามผู้นั้น เพราะทุจริตนั้นเหมือนอย่างล้อเกวียนที่ติดตามรอยเท้าของโคที่ลากเกวียนไปฉะนั้น”

นี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงคาถานี้ก็เพราะมีนิทานคือมีเรื่องที่เป็นเหตุ แล้วก็ทรงแสดงธรรมให้เหมาะกับนิทานคือเรื่องที่เป็นเหตุ นั้น ๆ และในธรรมที่ทรงแสดงนั่นเอง ก็มีเหตุมีผลอยู่ในตัวว่าจะอะไรเป็นเหตุอะไรเป็นผลซึ่งสองถึงกัน เพราะฉะนั้น การที่เรียนรู้นิทานคือมูลเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม จึงเป็นข้อที่สำคัญมาก ที่จะทำให้สามารถปฏิบัติพระพุทธศาสนาได้โดยถูกต้องและได้รับผล

การที่มีผู้บ่นว่านับถือพระพุทธศาสนาแต่ไม่ได้รับผลตามที่ต้องการ เช่น รักษาศีลหรือให้ทานก็ยิ่งจะจน ยิ่งจะลำบาก ไม่เหมือนกับผู้ที่ประพาศในทางที่แสวงหาทรัพย์ทั้งโดยตรงทั้งโดยอ้อม เขาไม่มีศีลเขาไม่มีธรรมอะไร แต่เขาก็มีศรีสุขอะไรเหล่านี้เป็นต้น หรือพระพุทธศาสนาเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อมโทรมอย่างนั้น อย่างนี้ นี้ก็เพราะไม่ได้ศึกษาให้รู้นิทาน คือ มูลเหตุที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม นั้น ๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมไว้ แม้โดยตรงจะทรงมุ่งวิมุตติ คือความหลุดพ้นหรือความสละโลก แต่ว่าถ้าผู้ที่ยังไม่สามารถจะสละเช่นนั้นได้ ก็ทรงแสดงให้ประกอบด้วยธรรมที่จะนำไปให้สำเร็จประโยชน์ปัจจุบันบ้าง ให้สำเร็จประโยชน์ภายหน้าบ้างเป็นชั้น ๆ ขึ้นไป และธรรมบางประการก็ทรงแสดงแก่ภิกษุซึ่งได้สละความกังวลในฆราวาสวิสัยแล้ว บางประการก็ทรงแสดงแก่ฆราวาส เพราะฉะนั้น จะปฏิบัติธรรมก็ต้องรู้นิทานคือมูลเหตุที่ทำให้ทรงแสดงนั้นว่า ทรงมุ่งแสดงแก่คนชั้นไหน ทรงปรารภเหตุอย่างไร จึงจะสามารถเลือกปฏิบัติธรรมนั้นให้ได้รับผลดีได้

ลองสมมติดูว่า ถ้าจะทรงแสดงธรรมแก่เรา จะทรงแสดงธรรมอะไร ที่นี้สมมติว่าเรากำลังอยู่ในวัยที่จะเล่าเรียนศึกษา กำลังอยู่ในวัยที่ต้องการประกอบการทำงาน มุ่งความก้าวหน้าในการอาชีพ มุ่งเกียรติ มุ่งชื่อเสียง มุ่งยศ สมมติอย่างนั้น นี่ตัวเราเองเป็นนิทาน คราวนี้จะทรงแสดงธรรมอะไรสอน ถ้าเป็นเช่นนี้ก็ทรงแสดงให้ประกอบด้วยประโยชน์ปัจจุบัน คือให้ถึงพร้อมด้วยความหมั่นแสวงหาทรัพย์เป็นต้น และจะต้องทรงสอนให้ถึงพร้อมด้วยประโยชน์ภายหน้าที่จะทำให้มีความสุขสืบไปตลอดถึงภายหน้า ไม่ใช่ในปัจจุบันเท่านั้น และให้เผื่อแผ่ความสุขนั้นแก่ผู้อื่นต่อไปอีกด้วย กล่าวคือ ให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ ให้ถึงพร้อมด้วยศีลคือความประพฤติดี ดังนี้ เป็นต้น

ที่นี้สมมติว่าเรากำลังประสบความทุกข์ เช่นว่าต้องเสียทรัพย์หรือเสียบุคคลที่เป็นที่รักไป จะทรงสอนอย่างไรเมื่อเหตุเป็นเช่นนี้ ก็ทรงสอนให้ปรารภถึงคติธรรมดาว่าเราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น และใช้การอธิบายเพื่อโน้มน้าวไปให้เห็นคติธรรมดา

เพราะฉะนั้น ถ้าถือเอาตัวเราเองเป็นนิทาน คือว่าถือเอาเรื่องที่เราเป็น ๆ อยู่ประสบอยู่เป็นมูลเค้า และคิดว่าถ้าพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนเรา จะทรงสอนอย่างไร แล้วเลือกเอาคำสอนมาปฏิบัติให้เหมาะแก่นิทาน คือว่าเรื่องของเราแต่ละคนแล้ว เราจะได้รับประโยชน์จากธรรมของพระพุทธเจ้า ไม่มีการเสียประโยชน์เลย การที่เราไม่ได้รับประโยชน์นั้น เพราะเราไปเอาธรรมที่ทรงแสดงเพราะเรื่องของคนอื่น ซึ่งไม่เหมาะกับเรื่องของเราปฏิบัติ นี่เป็นเพราะเหตุนี้

ในการปฏิบัติวิปัสสนาธุระ ก็ต้องให้เหมาะแก่นิทานของแต่ละคนเช่นเดียวกัน ดังจะเล่าเรื่องพระจุฬินทรกถาถกแล้วอีกเรื่องหนึ่ง

พระมหากษัตริย์ผู้ให้พระจุฬินทรกถาเรียนคาถาบทหนึ่งถึง ๔ เดือน ก็ไม่อาจเรียนได้เพราะทึบนัก จึงขับไล่ให้ไปเสีย พระจุฬินทรกถาคิดจะสึก เดินออกไปในเวลาเช้าตรู่ พระศาสดาทรงพบเข้าตรัสถาม ก็กราบทูลให้ทรงทราบ พระศาสดาตรัสปลอบโยน ทรงลูบศีรษะด้วยฝ่าพระหัตถ์ ทรงนำไปพระคันธกุฎีที่ประทับ ทรงสั่งให้นั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ประทานผ้าสะอาดให้ลูบ พลังบรกรรมว่า *โรชโรณ*

รโชหรณ์ “เท่าไคล เท่าไคล” พระจุฬารัตนมงคองดวงอาทิตย์ลูบผ้าบ่อย ๆ ผ้าก็เปื้อนหมอง ก็คิดว่าผ้านี้สะอาดเหลือเกิน แต่อาศัยอัตภาพนี้จึงสกปรกอย่างนี้ จิตก็ดำเนินสู่กระแส วิบัสสนา กำหนดความสิ้นความเสื่อมว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงเป็นต้น บรรลุ พระอรหันต์แล้ว ความสำเร็จผลดีดังนี้ เพราะพระศาสดาทรงทราบนิทานของท่านแล้ว ทรงสอนให้เหมาะ

เพราะฉะนั้น จึงควรศึกษาให้รู้นิทาน คือเหตุที่เป็นมูลเหตุที่พระพุทธเจ้า ทรงแสดงโน้มน้าวนำมาปฏิบัติให้เหมาะกับนิทานคือเรื่องของเรา เราจะได้รับประโยชน์ ไม่มีการเสื่อมประโยชน์จากพระพุทธศาสนาเลย การที่น้อมเอาธรรมมาปฏิบัติให้เหมาะ เช่นนี้แหละชื่อว่าเป็นการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม นี่เป็นข้อที่ควรจะสดับฟังจะศึกษา ให้รู้ข้อแรก

ข้อที่ ๒ คือ การปฏิบัติ เมื่อเรียนธรรมของพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งนิทาน และวิธีปฏิบัติให้สมควรแก่ธรรมดังที่กล่าวมาแล้ว การปฏิบัตินั้น คือการที่น้อมนำเอา ธรรมมาปฏิบัติให้เป็นผู้มีความประพฤติดี คือมีศีล เป็นผู้มีจิตใจดี เป็นผู้มีความเห็นชอบ มีความเห็นตรง อันเป็นตัวปัญญาทางพระพุทธศาสนา

การปฏิบัตินี้จำต้องอาศัยศรัทธา ศรัทธานี้แหละเป็นเหตุชักนำให้ปฏิบัติ ถ้าขาดศรัทธาเสียแล้ว ก็ไม่สามารถจะปฏิบัติธรรมได้ ศรัทธา แปลกันว่าเชื่อ การปฏิบัติบางทีกล่าวว่า ถือ ที่มาจากคำว่า สมทาน ศรัทธา กับ สมทาน แปลรวม กันว่า เชื่อถือ ถือปฏิบัติ เชื่อกับถือปฏิบัตินี้จะต้องคู่กัน การปฏิบัตินี้เองเป็นเครื่อง ส่องถึงความเชื่อในพระพุทธศาสนาว่ามีอยู่อย่างไร อย่างที่พูดถึงคนที่เข้าวัดถือศีล ฟังธรรมหรือให้ทานว่าคนมีศรัทธา นี้ก็ยกเอาการปฏิบัติขึ้นมาว่า แม้ในพระบาลี ก็มีแสดงไว้ คือ ในติกนิบาต พระพุทธเจ้าทรงแสดงองค์ของผู้มีศรัทธาไว้ ๓ ประการ คือ ประสงค์จะเห็นผู้มีศีล ๑ บรรณานาจะฟังธรรม ๑ สละความตระหนี่บริจาคทาน ๑ เมื่อประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้ จึงเรียกว่าผู้มีศรัทธา นี้ก็เอาการปฏิบัติเข้ามาเป็น เครื่องวัดว่ามีศรัทธาหรือไม่ เพราะฉะนั้น ศรัทธาจึงเป็นประการสำคัญมาก เราจะต้อง พยายามทำศรัทธาของเราให้เชื่อถูก ไม่ใช่เป็นการเชื่อเฉไฉหรือเป็นความเชื่อที่คลอนแคลน ไม่ตั้งมั่น

ศรัทธาคือความเชื่อที่เฉฉื่อนี้ เนื่องมาจากการที่ไม่ได้สดับฟังให้รู้จักพระพุทธศาสนา หรือว่าเกิดจากการที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยถือตาม ๆ กันมา ซึ่งหนักไปทางวัตถุไม่ใช่หนักไปในทางที่มุ่งเข้าถึงตัวธรรม ซึ่งเป็นหลักของพระพุทธศาสนาโดยแท้จริง ดังจะเห็นได้ว่าเราสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นเครื่องสักการบูชา เป็นวัตถุที่จงใจให้ระลึกถึงพระพุทธเจ้า เพื่อเกิดความศรัทธาในพระองค์ เพื่อนำเอาธรรมของพระองค์มาปฏิบัติ แต่ว่าต่อมาก็เชื่อเฉฉื่อนไปจนกลายเป็นเครื่องรางซึ่งห่างไปจากหลักเดิม คนดีก็มีเครื่องราง คนร้ายก็มีเครื่องราง แล้วก็ต่างมุ่งให้เครื่องรางนี้คุ้มครองป้องกันตนทั้งในทางทำดี ทั้งในทางทำร้าย เป็นผู้ร้ายจะฆ่าเขาหรือจะปล้นเขาก็มีเครื่องรางคุ้มครองให้เป็นอันตรายในการที่จะทำการร้าย ตลอดถึงตำรวจก็มีเครื่องรางป้องกันไม่ให้เป็นอันตรายในการที่จะจับคนร้าย นี่เป็นความเชื่อที่ได้ห่างไกลออกมา แต่ว่าก็ไม่เชื่อว่าจะเป็นสิ่งที่มีโทษทั้งนั้น ถ้านับถือให้ถูกต้องคือให้เป็นที่พึ่งของจิตใจสำหรับการที่จะกระทำความดีแล้ว ก็ย่อมสามารถที่จะอำนวยความสะดวกให้ได้ตามสมควร แต่ก็ต้องปรับเข้ามาหาหลักว่าถูกอย่างไร ควรอย่างไร ด้วยการที่มาสดับฟังให้รู้จักพระพุทธศาสนาว่าเป็นอย่างไร จนถึงสามารถรู้และปฏิบัติธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ศรัทธาก็จะตรง ความปฏิบัติก็จะตรงตามไปด้วย

เมื่อทำศรัทธาให้ตรงแล้ว ก็จะต้องทำศรัทธาให้ตั้งมั่นด้วย ดังจะเห็นได้ว่าในบางครั้งความคิดว่ามีศรัทธาตั้งมั่น รับผิดชอบตั้งแต่ข้อเว้นจากการปาณาติบาตไปจนถึงข้อเว้นจากการดื่มน้ำเมา แต่ครั้งไปพบสัตว์ที่จะฟังฆ่า ไปพบทรัพย์ที่จะฟังลัก บางทีถ้าน้อย ๆ ก็ไม่ลัก แต่ถ้าบางทีไปพบมาก ๆ หรือบางทีไปพบเพื่อนฝูงที่เป็นนักดื่มสุรา ศรัทธาหายไปเสียแล้ว ก็กลับประพฤตินทางฆ่าสัตว์บ้าง ลักทรัพย์บ้าง ประพฤติผิดในทางกามบ้าง พุดเท็จบ้าง ดื่มสุราเมรัยบ้าง นี่ศรัทธาไม่ตั้งมั่น ฉะนั้น *ต้องทำศรัทธาให้ตั้งมั่น การปฏิบัติจึงจะตั้งมั่นคง*

การที่จะทำศรัทธาให้มั่นคงนี้ ต้องอาศัยมีกำลังใจด้วยการฝึกหัด ช่ม ปม อบรมใจให้เข้มแข็งที่จะประพฤติกความดี พยายามตั้งจิตไว้ในทางที่ดี แข็งใจที่จะทำความดี ไม่อ่อนไปตามความชั่ว นี่แหละเป็นหลักของสมาธิ คือตั้งใจมั่น หมายความว่า *ตั้งใจมั่นไว้ในทางของความดี แข็งใจไว้ในทางของความดี ไม่อ่อนไปตามความชั่ว*

อีกประการหนึ่ง เกี่ยวกับความเห็น คือเพราะเห็นว่าศีลคือความประพฤติดี เช่นนั้น ยังไม่สามารถที่จะอำนวยผลที่ประสงค์ให้ได้ จึงทิ้งศีลเสีย เพราะฉะนั้น คนเราจึงแบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ พวกที่ไม่ถือศีล เพราะเห็นว่าการประพฤติทุจริต ผิดศีลเป็นเหตุให้ได้ผลและได้อย่างเห็น ๆ อีกพวกหนึ่งคือ พวกถือศีล เพราะเห็นว่า ถือศีลเป็นเหตุให้ได้ผลดี

คราวนี้มาพิจารณาดูว่า *ถือศีลได้อะไร เสียอะไร ไม่ถือศีลได้อะไร เสียอะไร*

การไม่ถือศีล เมื่อฆ่าสัตว์ก็สามารถที่จะได้เนื้อมาเป็นอาหาร เป็นต้น หรือได้ ฆ่าสมปรารถนา การลักทรัพย์ได้อะไร ก็ได้ทรัพย์ บางทีได้มาก ๆ จนร่ำรวย การประพฤติผิดในกาม การพูดเท็จ การดื่มสุราได้อะไร ก็ได้ตามที่กระทำนั้น แต่พวกที่ไม่ถือศีลซึ่งประพฤติดังที่ว่านั้น ก็ไม่ใช่ได้อย่างเดียวต้องเสียเหมือนกัน คือ เสียความไม่มีเวรไม่มีภัย คราวนี้เมื่อรักษาศีลเสียอะไร เมื่อเว้นจากการฆ่าสัตว์ ก็ต้องเสียโอกาสที่จะได้ ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ก็เสียโอกาสที่จะได้ทรัพย์ ไม่ประพฤติ ผิดในกาม ไม่พูดเท็จ ไม่ดื่มสุราและเมรัย ก็เสียโอกาสที่จะได้ประกอบกรรมนั้น ๆ แต่เมื่อรักษาศีล ก็ได้ความไม่มีเวรไม่มีภัย ได้ศีลานิสงส์ ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า ศีลให้ถึง สุกคติ ศีลให้โภคสมบัติ ศีลให้ถึงความดับทุกข์ร้อน ปุถุชนสามัญย่อมจะมีความเห็น ๒ อย่างนี้ปะปนกัน และประพฤติไปตามความเห็น จะ*ประพฤติในศีลได้มั่นคง ก็ต้องเห็น คุณศีล เห็นโทษของความไม่รักษาศีล จะเห็นดังนี้ได้จริงต่อเมื่อทำความเข้าใจให้ตรงต่อ คลองธรรม*

ทำความเข้าใจให้ตรงต่อคลองธรรมนั้น จะทำได้อย่างไร ?

ที่แรกต้องพิจารณาสวนที่ได้กับส่วนที่เสียทั้งสองนี้ เปรียบเทียบกันว่าอย่างไรหนืออย่างไรหนือเร็วกว่ากัน และลงความเห็นตัดสินว่าควรยึดถือเอาฝ่ายไหน แต่ต้องไม่ลงความเห็นตัดสินด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง หรือในขณะที่กำลังโลภ โกรธ หลง เพราะในเวลาเช่นนั้น ความรู้จักดีชั่วผิดถูกอันเป็นตัวปัญญาย่อมมีอยู่น้อย หรือหมดไป ไม่อาจลงความเห็นตัดสินอะไรให้ถูกต้องโดยปราศจากอคติไร ๆ ได้ และอาจทำอะไรได้อย่างผิด ๆ ฉะนั้น ต้องลงความเห็นในเวลาสงบ โลภ โกรธ หลง จึงจะถูกต้อง ในข้อนี้มีหลักฐานยืนยัน คือ ย้อนพิจารณาดูตัวเราเอง สิ่งที่เคยเห็นว่าดี หรือไม่ดีนั้น ในขณะที่จิตใจกำลังโลภ โกรธ หลง อยู่เป็นอย่างหนึ่ง ในขณะที่จิตใจ

สงบวิสุทธิเป็นอีกอย่างหนึ่ง ฉะนั้น ต้องพิจารณาด้วยปัญญาที่ปราศจากความโลภ ความโกรธ ความหลง จึงจะเห็นได้ว่า ผลที่ได้เพราะการประพฤติทุจริตผิดศีลนั้นเป็นผลได้ชั่วคราว ส่วนผลเสียหายมีมากกว่า เพราะก่อความมีเวรมีภัยเป็นต้นขึ้น ส่วนการรักษาศีล แม้จะเสียโอกาสที่จะได้ผลบางอย่าง แต่ก็ได้ผลที่ดีกว่า คือ ความสงบแรม สงบภัย ได้ศีลานิสงส์ดังกล่าว

เห็นอย่างนี้แหละจึงเป็นความเห็นที่ตรงที่ถูกคลองธรรม ความรู้จักพิจารณาเทียบเคียงผิดชอบชั่วดีลงความเห็นตัดสินให้ถูก ให้ตรงคลองธรรมนี้ เป็นตัวปัญญาที่ทำให้มนุษย์เป็นสัตว์โลกพิเศษกว่าสัตว์ร่วมโลกเดียวกัน ถ้าขาดปัญญาเหล่านี้เสียแล้วก็ไม่มีอะไรที่ทำให้พิเศษกว่ากัน และเมื่อมีความเห็นตรง ก็สามารถประพฤติความดีขึ้นตามที่มีความเห็นตรงขึ้นได้เพียงไร

อีกประการหนึ่ง *ความรู้ความเห็นธรรม* อันเป็นข้อที่ครบ ๓ ข้อนี้ เป็นข้อสำคัญมาก พุทธศาสนิกชนผู้นับถือพระพุทธศาสนา แม้จะเป็นผู้ที่มีความเห็นตรงในทางปฏิบัติแล้ว ถ้าขาดความรู้ความเห็นธรรมเสียแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิกเพียงครั้งเดียวหรือเพียงส่วนเดียวเท่านั้นยังไม่เต็มที่ จะเป็นพุทธศาสนิกเต็มที่ก็ต้องมีความรู้เห็นธรรม ความรู้เห็นธรรม กล่าวง่าย ๆ ก็คือความรู้ความเห็นในสิ่งที่รวมกันอยู่เป็นกลุ่มเป็นก้อนนี้ว่า มีความเกิดมีความดับเป็นธรรมดา ไม่เห็นแต่เกิดแห่งส่วนที่รวมกันอยู่เท่านั้น มองทะลุเกิดไปให้เห็นดับ อันเป็นความเสื่อมสิ้นแตกสลายแห่งส่วนนั้น ๆ ด้วย เห็นอย่างนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเห็นคติธรรมดา เมื่อทำความเห็นในคติธรรมดานี้ให้มีขึ้นได้แล้ว ก็สามารถบรรเทาความโลภ ความโกรธ ความหลงอันเป็นเหตุให้ประพฤติผิด และเป็นเหตุละความมัวเมาประมาท ความยึดถือให้เบาบางลงไปได้

มีตัวอย่างเล่าว่า พระราชาอนุชาของพระเจ้าอโศกมหาราชตั้งอยู่ในฐานะเป็นพระยุพราช ในคราวหนึ่งได้เสด็จไปล่าเนื้อ ได้เห็นฝูงเนื้อเล่นกันอย่างร่าเริง จึงมาคิดว่าหมู่เนื้อเหล่านี้เพียงแต่กินหญ้าเท่านั้นยังมีความคะนองกันอยู่เช่นนี้ ก็ใฉนพวกภิกษุที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงหะนุบำรุงด้วยประการต่าง ๆ เช่น ให้ได้ฉันอาหารที่ดี ๆ เป็นต้น จะไม่มีความคะนองสนุกสนานบ้างเล่า เมื่อเสด็จกลับจากล่าเนื้อแล้ว จึงได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอโศกมหาราช กราบทูลความคิดนี้ให้ทรงทราบ พระเจ้าอโศกมหาราชทรงหาเหตุทำเป็นเหมือนกริวอย่างมาทแล้ว ก็รับสั่งให้พระอนุชาซึ่งเป็น

พระยุพราชนั้นเสวยราชสมบัติ ๗ วัน พ้นจาก ๗ วันแล้วจักให้นำตัวไปประหารเสีย ฝ่ายพระยุพราชอยู่ในราชสมบัติ ๗ วัน แต่ว่านึกอยู่ว่าอีก ๗ วันเราจะตาย พอล่วงมาได้วันหนึ่งก็นึกว่าอีก ๖ วันเราจะตายเรื่อย ๆ มาเช่นนี้จนถึงอีก ๑ วันเราจะตาย ไม่เป็นอันสรลงสนาน ไม่เป็นอันเสวย ไม่เป็นอันบรรทม ก็ทรงชูปผอมลงไปเป็นลำดับ ฝ่ายพระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงถามว่าก็เธอเสวยราชสมบัติอยู่เช่นนี้ บริบูรณ์ด้วยความสุขต่าง ๆ เป็นอันมาก ทำไมเธอจึงเป็นเช่นนี้ พระอนุชาก็ทูลตอบให้ทรงทราบว่าจะรู้สึกเป็นสุขอย่างไร เพราะมานึกเตือนอยู่เสมอว่าอีก ๗ วัน อีก ๖ วัน อีก ๕ วัน จนถึงอีก ๑ วันจะตาย พระเจ้าอโศกมหาราชจึงได้ตรัสให้ทราบ ว่า ที่มอบให้เสวยราชสมบัติและคาดโทษไว้เช่นนี้ก็เพื่อเป็นการสอนโดยอ้อม เพื่อให้รู้ว่าความคะนองสนุกสนานนั้นไม่ได้เกิดเพราะเหตุที่อยู่ในความแวดล้อมด้วยความสุขต่าง ๆ อย่างพระยุพราชนี้แวดล้อมด้วยความสุขต่าง ๆ ยิ่งกว่าภิกษุเป็นอันมาก แต่ว่าก็หาความสุขไม่ได้เพราะอะไร ก็เพราะนึกถึงความตายที่จะมีแก่ตน เพราะฉะนั้นจึงไม่รู้สึกเป็นสุข ก็พวกภิกษุที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทะนุบำรุงนั้นนึกถึงความตายอยู่เสมอ โฉนจะมีความคะนองสนุกสนานแล้ว

นี้เป็นเรื่องที่สามารถให้เห็นว่า การที่เรามาคำนึงถึงความเกิดความดับอยู่เสมออย่างต่ำก็เป็นเหตุให้เกิดความไม่ประมาท ยับยั้งความคะนองไปในทางประพฤดิชั่วเสียหาย และให้รีบเร่งประพฤดิความดีความชอบให้ทันกาลทันเวลา อย่างสูงก็ให้เข้าถึงธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงว่า โภณทัณฺเฑาะฏะได้รู้แล้วหนอ โภณทัณฺเฑาะฏะได้รู้แล้วหนอ ก็คือ หมายความว่ารู้คติธรรมดานี้เอง ดังที่ท่านแสดงไว้ว่า พระโภณทัณฺเฑาะฏะฟังปฐมเทศนาแล้วก็เกิดธรรมจักขุดวงตาเห็นธรรมว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นความรู้เห็นในคติธรรมดานี้ จึงเป็นหลักสำคัญของพระพุทธศาสนาที่จะทำให้เข้าถึงพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้เป็นพุทธศาสนิกควรที่จะพยายามกระทำให้เกิดขึ้น

รวมหลักเป็นเครื่องนำเข้าไปสู่ความเป็นพุทธศาสนิกเป็น ๓ ประการ คือ การสดับฟังหรือการเรียนให้รู้พระพุทธศาสนา (ปริยัติ) ๑ การปฏิบัติพระพุทธศาสนา (ปฏิบัติ) ๑ ความรู้ความเห็นธรรม (ปฏิเวธ) ๑ เมื่อประกอบอยู่ใน ๓ ประการนี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นพุทธศาสนิก คือผู้นับถือพระพุทธศาสนา

สรุปได้ว่า ในพระพุทธศาสนามีวิธีการนับถือที่ควรทราบไว้ตั้งแต่เบื้องต้น คือ นับถือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ (ที่พึ่ง) ที่เรียกว่า ไตรสรณคัมภ์ (ถึงสรณะ ๓) ฉะนั้น ผู้นับถือพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธาเลื่อมใส จึงมีที่พึ่งใจอันแท้จริงอย่างแน่นอน ไม่เป็นคนอนาถา (ไม่มีที่พึ่ง) ส่วนศาสนาอื่น ๆ โดยมากสอนให้นับถือเทวดาองค์เดียวหรือมากองค์เป็นที่พึ่ง พระพุทธศาสนามีได้ปฏิเสธ เทวดาเสียเลยทีเดียว แต่ไม่ได้สอนให้นับถือเทวดาเหมือนอย่างนั้น เพราะเทวดายังมีกิเลสมีความกลัว เหมือนอย่างสามัญมนุษย์ทั่วไป คือ ยังมีภาวะทางจิตใจเป็นปุถุชน อยู่เหมือนกัน พระพุทธเจ้าทรงสิ้นกิเลสสิ้นความกลัว ทรงเป็นที่พึ่งพ้นภัยของเทวดา และมนุษย์ทั้งปวง ทรงเป็นศาสดาของทั้งสองจำพวก ศาสดาโดยมากสอนให้มนุษย์ ผูกพันเหมือนอย่างเป็นทาสของเทวดา คือ มอบความเชื่อทั้งหมดต่อเทวดาอย่างทาส ต้องเชื่อฟังคำสั่งของนายโดยเด็ดขาด พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาองค์เดียวที่ทรงเลิกทาส ดังกล่าวโดยเด็ดขาดสิ้นเชิง ทรงเป็นมนุษย์ที่นับถือความรู้ความสามารถของมนุษย์ ประกาศอิสราริปไตยและสิทธิของมนุษย์ชนทั่วไป ตลอดถึงสัตว์ดิรัจฉานทั้งหมด เพราะมีใช้แต่มนุษย์เท่านั้นที่พึ่งมีสิทธิในชีวิตและความสุขของตน สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลาย ก็พึ่งมีสิทธิของตนดังกล่าวเหมือนกัน

พระกรุณาของพระพุทธเจ้าแผ่ไปกว้างขวางครอบคลุมโลกครอบจักรวาล ยิ่งกว่า กรุณาของมนุษย์ที่แผ่ไปกว้างขวางในหมู่มนุษย์ด้วยกัน เทวดาจึงกลายมาเป็นเสมอกับ มนุษย์ปุถุชนด้วยกัน และเมื่อเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าก็อาจรู้ธรรมอาจละกิเลสเป็น พระอริยบุคคลได้เหมือนกัน เป็นเทวดาเสียอีกอาจจะละกิเลสได้ยากกว่าเพราะมีสุขมาก จึงมักจะติดสุขไม่อาจเห็นทุกข์ เช่นเดียวกับคนที่มีสุขสมบูรณ์ในหมู่มนุษย์นี้เอง เป็นมนุษย์อยู่ดังนี้แหละ มีโอกาสที่จะรู้ธรรมละกิเลสได้สะดวกกว่า เรื่องเทวดาองค์ เดียวหรือหลายองค์จึงไม่มีความสำคัญในพระพุทธศาสนา ยกเรื่องเทวดาออกเสีย ทั้งหมด พระพุทธศาสนาก็ไม่ขาดสาระอะไรไปเลยแม้แต่น้อย

แต่คนเราจะต้องมีที่เคารพนับถือไม่อย่างนี้ก็อย่างนั้น เมื่อไม่นับถือเทวดาจะ พึ่งนับถืออะไร ก็พึ่งนับถือท่านผู้มีพระคุณสูงสุด อันควรเป็นที่เคารพนับถือของเทวดา ของมนุษย์ได้แท้จริงทั้งหมด คือ พระพุทธเจ้า กับพระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งได้ทรง เลิกทาสให้แก่ตนเองนี้แหละ ด้วยวิธีไตรสรณคัมภ์

ความหมายของสรณะ

ควรเข้าใจว่า ทางพระพุทธศาสนามีได้มุ่งให้นับถือพระพุทธองค์อย่างเทวดา ผู้บันดาล แต่มุ่งให้นับถือพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระพุทฺธะ (ผู้ตรัสรู้ความจริงด้วยพระองค์เองแล้วทรงแสดงสั่งสอน) จริง นับถือพระธรรมว่า เป็นพระธรรม (ที่พระพุทธเจ้าตรัสดี) จริง นับถือพระสงฆ์ว่าเป็นพระสงฆ์ (ผู้ปฏิบัติดี) จริง สรณะทั้งสามนี้เป็นของจริงเป็นที่พึ่งได้จริง เมื่อเป็นเช่นนี้อาจจะมีบางคนสงสัยว่า แล้วการที่พระองค์ตรัสสอนว่าตนเป็นที่พึ่งของตนนั้น จะมีเป็นการค้านกับหลักไตรสรณคมน์หรือ เพราะตามหลักนั้น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง มีคำสวดปฏิเสธและรับรองทีละอย่าง ๆ ว่าไม่มีที่พึ่งอื่น พระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ไม่มีที่พึ่งอื่น พระธรรมเป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ไม่มีที่พึ่งอื่น พระสงฆ์เป็นที่พึ่งอันประเสริฐ ไม่มีที่พึ่งอื่น ตามคำสวดนี้เมื่อฟังเผิน ๆ ก็ดูค้านกันเองอีก แต่ทั้งหมดนี้ไม่ค้านกันเลย

จะว่าถึงวัตถุทั้งสามก่อน แม้จะต่างกันโดยวัตถุว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ก็อันหนึ่งอันเดียวกันโดยเนื้อความ เพราะทั้งสามพรากจากกันไม่ได้ คือ พระพุทธตรัสรู้พระธรรม พระธรรมอันพระสงฆ์ทรงรักษาไว้ พระสงฆ์ก็เป็นสาวกของพระพุทธ จึงเนื่องเป็นอันเดียวกัน เหมือนไม้ ๓ อันตั้งพิงกันอยู่ ฉะนั้น เมื่อถึงวัตถุหนึ่งเป็นที่พึ่ง ก็เป็นอันได้ถึงทั้งสามวัตถุ อีกนัยหนึ่ง พระพุทธเป็นที่พึ่งเอกอุ พระธรรม พระสงฆ์ ก็เหมือนกัน ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละวัตถุ อีกนัยหนึ่ง คำสวดนั้นเป็นสำนวนความง่าย ๆ ว่า ไม่มีที่พึ่งอื่นนอกจากพระพุทธ ไม่มีที่พึ่งอื่นนอกจากพระธรรม ไม่มีที่พึ่งอื่นนอกจากพระสงฆ์ คือ นอกจากทั้งสามนี้ก็ไม่มีที่พึ่งอื่นอีก

คราวนี้จึงถึงปัญหาว่าจะแย้งกับคำสอนที่สอนให้มิตนเป็นที่พึ่งหรือไม่ ? อันที่จริงที่พึ่งคือวัตถุ ๓ ใช้คำว่า สรณะ ที่พึ่งคือตน ใช้คำว่า นาถะ แต่จะไม่วิจารณ์คำจากบาลี คำสอนนี้ไม่ขัดแย้งกันแต่สอดคล้องกันเป็นอย่างยิ่ง ถ้าจะเทียบการดำเนินชีวิตกับการเดินทางที่กล่าวได้ว่า พึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้บอกทาง พึ่งพระธรรมเป็นทาง พึ่งพระสงฆ์เป็นผู้บอกต่อ ๆ มา และพึ่งตนเป็นผู้เดินทางเอง ตนคือตัวเราเองของทุก ๆ คนเป็นสิ่งที่พึ่งไม่ได้ต้องพึ่งตนเองตั้งแต่เกิดมา

คิดดูสักนิดหนึ่งที่ว่า เด็ก ๆ พึ่งตนเองไม่ได้ พ่อแม่ต้องอุปการะทุกอย่างก็เป็นความจริง แต่เด็กก็ต้องพึ่งตนเองในส่วนสำคัญ ตัวอย่าง ผู้อุปการะให้อาหารก็ให้ได้อย่างมากเพียงป้อนเข้าปาก เด็กต้องเคี้ยวกลืนอาหารเอง ร่างกายก็ต้องรับย่อยในการเคี้ยวกลืนอาหารเป็นต้นนี้ เด็กต้องพึ่งตนเอง คือ ตนเองต้องทำ ในการเรียนก็เหมือนกัน เด็กต้องพึ่งผู้ปกครองในการฝากโรงเรียน ค่าเล่าเรียน เป็นต้น แต่เด็กต้องเรียนเอง จะไปพึ่งพ่อแม่ หรือใคร ๆ ให้ช่วยเรียนให้เพื่อให้ตนรู้โดยไม่ต้องเรียนหาได้ไม่ ในการเรียนที่จะให้ความรู้เกิดขึ้นแก่ตนนี้ต้องพึ่งตนเอง คือ อาศัยกำลังร่างกาย กำลังสติปัญญาของตนเล่าเรียนไป นี่แหละเรียกว่าพึ่งตน แต่ไหนจะพึ่งตนเองได้คือ ไม่เกียจคร้านเหลวไหล ก็ต้องปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ตรัสสอนให้มีความขยันหมั่นเพียรพยายาม ก็ตั้งใจพากเพียรพยายามไปจนกว่าจะสำเร็จ นี่แหละเรียกว่าพึ่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือนึกถือพระและปฏิบัติตามพระ พระก็เป็นที่พึ่งได้ และตนก็เป็นที่พึ่งของตนเองได้อย่างแท้จริง

อนึ่ง อาจจะมีปัญหาว่า *เวลานี้พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ไหน?* นักศึกษาพุทธประวัติก็จะตอบว่า เวลานี้มีแต่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงและบัญญัติไว้เมื่อพระองค์ยังทรงมีพระชนม์อยู่ ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะเป็นศาสดาแทนพระองค์พระพุทธเจ้าตามที่ได้ทรงสั่งตั้งไว้เมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน แต่นักศึกษาธรรมก็อาจจะตอบให้แง่คิดว่า พระพุทธเจ้าทรงบรรลุอมตธรรม (ธรรมที่ไม่ตาย) จึงทรงเป็นอมตะ เวลานี้พระพุทธเจ้าก็ยังมิอยู่ และมีอยู่เป็นนิรันดรกาล มีอยู่ในที่ไหน ก็มีอยู่ในอมตธรรมนั้นแหละ นักศึกษาธรรมยังอ้างหลักฐานในพระสูตรอีกว่า พระพุทธศาสนาไม่แสดงว่า พระตถาคตพุทธเจ้าและพระอรหันต์ตายสูญ ตายเกิด หรือทั้งตายสูญทั้งตายเกิด

เพราะสิ่งที่ตายนั้น คือ ชั้นระ หรือ สกัณระ (สกนธกาย) ส่วนพระตถาคตพุทธเจ้า และพระอรหันต์มิใช่ชั้นระ จะเห็นท่านตายสูญหรือตายเป็นอะไรอย่างไรจึงไม่ถูกทุกอย่าง นักศึกษาธรรมยังกล่าวยืนยันต่อไปว่า ตามที่กล่าวว่าพระพุทธเจ้ามีอยู่เป็นอมตะนั้น ไม่ได้อ้างเอาเองอย่างลม ๆ แล้ง ๆ แต่อาจเห็นได้จริง ๆ คือ ถ้าใครต้องการจะเห็นพระองค์ในเวลานี้หรือในเวลาไหน ๆ ก็ตาม ก็ตั้งใจปฏิบัติพระพุทธานุภาพ อบรมจิตใจ ให้เป็นสมาธิ อบรมปัญญาในธรรม ก็จะได้เห็นพระพุทธเจ้าด้วยตนเอง เพราะได้ตรัสไว้แล้วว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” หลักฐานเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันว่า พระพุทธเจ้า ได้ทรงดำรงอยู่ เป็นอมตะและอาจเห็นได้จริง การถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ (ที่พึ่ง) ดังที่กล่าวถึงกันว่า พุทฺธํ สรณํ คจฺจนามิ จึงไม่เป็นการถึงอย่างว่างเปล่า เพราะไม่มีพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว แต่มีพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งเป็นสรณะได้จริง

วิธีปฏิบัติถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะนั้น ให้ตั้งใจระลึกถึงพระพุทธคุณคุณข้อใด ข้อหนึ่ง หรือระลึกถึงโดยสรุปว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้จริง ทรงบริสุทธิ์จริง ทรงมีพระกรุณาจริง พระพุทธเจ้าก็จะปรากฏขึ้นใน พระคุณ ความว่าเหว่หวาดกลัวทุกอย่าง ก็จะหมดไปจากจิตใจ หรือถ้ามีความทุกข์ร้อนหม่นหมองอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งก็จะหายไปสิ้น จะหายความอัดอั้นตันใจ จะเห็นทางออกอย่างดีที่สุด นี่เป็นพุทธานุภาพที่มีจริง ข้อสำคัญให้ตั้งใจถึงพระองค์ให้เป็นสรณะของตนให้จริง พระองค์ก็จะมาเป็นสรณะได้จริง จิตใจที่มีสรณะดังกล่าวจะเป็นจิตใจที่อบอุ่นไม่ว้าเหว่ ที่เข้มแข็งไม่อ่อนแอ ที่กล้าหาญ ไม่สะดุ้งหวาดเสียว ที่ผ่องใสไม่เศร้าหมอง ทำให้เกิดความเห็นที่ถูกต้อง เป็นเครื่องนำชีวิตให้ดำเนินไปในทางที่ถูก ทั้งเมื่อได้อบรมสมาธิปัญญาในธรรมจนได้เห็นธรรม ก็ได้เห็นองค์พระพุทธเจ้าอย่างประจักษ์แจ้ง พระพุทธเจ้าและพระศาสนาของพระองค์ จึงเป็นของจริงแท้ เป็นสรณะที่พึ่งของทุก ๆ คนของโลกได้อย่างแน่นอน

ศีลธรรม คือรากฐานของความสุข

ความจำเป็นของศีล

การอยู่ร่วมกัน บ้านกัน จนถึงอยู่ร่วมประเทศชาติกัน และในวงกว้างก็ร่วมกัน
ทั้งโลกดังนี้ เป็นการอยู่ร่วมกันอย่างหนึ่ง ถ้าเป็นบรรพชิต การอยู่ด้วยกันในเครื่อง
อยู่อาศัย หรือในที่อยู่คือธรรมวินัย ก็เป็นการอยู่ด้วยกันอีกอย่างหนึ่ง และเมื่อมี
ธรรมวินัยเป็นอันเดียวกัน ก็ชื่อว่ามรรคเป็นเครื่องอยู่หรือมรรคเป็นที่อยู่เสมอกัน
นับว่าเป็น “สมภาพ” อย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา

สมภาพ ในพระพุทธศาสนา มีได้หมายความว่า มีความเสมอกันโดยไม่ต้อง
มีพ่อแม่ ไม่มีบุตรธิดา ไม่ต้องมีครูอาจารย์ ไม่ต้องมีศิษย์ ที่จะต้องเคารพนับถือ
ในพระพุทธศาสนาก็คงแสดงว่า มารดาบิดาเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้ทำอุปการะก่อนเป็นบุพการี
บุตรธิดาเป็นต้น ซึ่งเป็นผู้รับอุปการะของท่าน ก็พึงมีความกตัญญูทักท้วง และสอนให้
มีความเคารพนอบนอบต่อท่านผู้เจริญในตระกูล ท่านผู้เจริญด้วยคุณธรรมทั้งหลาย
ความบูชาท่านผู้ควรบูชา และความเคารพนับถือท่านผู้ควรเคารพนับถือเป็นมงคล
คือ เป็นเหตุให้ถึงความเจริญอันอุดม พระพุทธศาสนามิได้สอนให้ตีตนเสมอกัน ผู้น้อย
ไม่ต้องเคารพผู้ใหญ่ แต่สอนให้มีความเคารพนับถือดังกล่าวแล้ว ส่วนความที่พึงมี
สมภาพนั้น ก็มีสอนไว้ในพระพุทธศาสนา ดังสอนให้รู้จักว่า “ทุก ๆ คนต่างรักชีวิต
ของตน” เป็นต้น ซึ่งเป็นสมภาพอย่างหนึ่งที่มีอยู่ทั่วไปแก่สัตว์ทั้งหลาย และสอนให้มี
ความประพฤติดูเหมือนกัน คือการอยู่ด้วยกันในธรรมวินัยอันเดียวกัน หมายความว่า

ทุก ๆ คนต่างประพฤติกปฏิบัติธรรมวินัยสม่ำเสมอ ในการประพฤติกปฏิบัติธรรมวินัย สม่ำเสมอกันนั้น ก็จะต้องเริ่มต้นตั้งแต่ศีล แต่ในที่นี้ มุ่งจะอธิบายให้รู้จักศีลในลักษณะ ทั่วไป ไม่เจาะจงจำเพาะศีลของภิกษุบริษัท หรืออุบาสกบริษัท และมุ่งที่จะกล่าวถึงศีล อันเป็นนิจศีลที่คนทั่วไปพึงรักษาเป็นตัวอย่าง การอธิบายจึงเน้นหนักไปในหลักศีล ทั่ว ๆ ไป และโดยเฉพาะก็สำหรับชนหมู่ใหญ่

การถือศีล นั้น อาจะปฏิบัติในวงกว้างก็ได้ ในวงแคบก็ได้ เช่น ชาวประมง ก็อาจรักษาศีลข้อ ๑ ได้ในวงจำกัด คือ ปาณาติปาตา เวรมณี ยกเว้นสัตว์ที่เป็นอาชีพ ของตน หรือว่างเว้นโดยไม่จำกัดในวันใดวันหนึ่ง เช่น ในธรรมเนียมเก่าของไทยเรา เว้นการฆ่าสัตว์ในวันพระ ในเวลานั้นในชนบทหลายแห่งก็ยังปฏิบัติกันอยู่

เรื่องศีลเป็นข้อปฏิบัติขั้นแรกของพระพุทธศาสนา หรือจะกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ว่า เป็นข้อปฏิบัติของความเป็นคนก็ได้ เพราะฉะนั้น “ศีล” โดยเฉพาะศีลห้า จึงเป็น “มนุษยธรรม” คือเป็นธรรมของมนุษย์ แปลว่า คนเราจะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั้น มิใช่ จะเกิดมาเป็นมนุษย์เท่านั้น จะต้องมีการสำหรับมนุษย์อีกด้วย จนถึงมีภาชิตหิโตปเทศ ที่กล่าวไว้โดยความว่า “คนและสัตว์เดรัจฉานนั้น ย่อมมีการกิน การนอน การสืบพันธุ์ เสมอกัน” แต่สิ่งที่ทำให้คนต่างกับสัตว์เดรัจฉานนั้นก็คือ ธรรม และธรรมที่เป็นเครื่อง สนับสนุนให้มีศีล ๕ ที่เรียกว่า เป็นเหตุอันใกล้ ก็คือ “หิริ” ความละอายแก่ใจ “โอตตปปะ” ความเกรงกลัวต่อความชั่ว หิริโอตตปปะ นี้เป็นเหตุใกล้ของศีล

มีปัญหาบางข้อเกี่ยวแก่การปฏิบัติของศีล เช่น ในข้อที่เว้นจากการฆ่าสัตว์ คำว่า สัตว์ แปลมาจากคำว่า “ปาณะ” ในคำว่า ปาณาติปาตา คำว่า ปาณะ นั้น แปลตามศัพท์ว่า ผู้มีปราณ ปาณะหรือปราณนั้น ได้แก่ ลมหายใจ คือผู้ที่ต้องหายใจ จะเป็นมนุษย์ก็ตามจะเป็นสัตว์เดรัจฉานก็ตาม ได้ชื่อว่าเป็นปาณะในที่นี้ และลมหายใจ นี้เป็นสัญลักษณ์ของชีวิต คือเมื่อมีลมหายใจอยู่ก็แสดงว่ามีชีวิต เพราะฉะนั้น จึงแปล กันตามความหมายว่า สัตว์มีชีวิต ก็เกิดปัญหาขึ้นหลายข้อ เช่นว่าเชื้อโรคต่าง ๆ นับเป็นสัตว์มีชีวิตหรือไม่ จุลินทรีย์ต่าง ๆ ที่ปนอยู่ในน้ำที่บริโภค เป็นต้น เป็นสัตว์มีชีวิตหรือไม่ พิจารณาตามที่ท่านปฏิบัติ สัตว์มีชีวิตใน ลิกขาบทที่ ๑ นี้ ไม่หมายไปถึง เชื้อโรคต่าง ๆ ตลอดไปจนถึงจุลินทรีย์ต่าง ๆ ที่ปนอยู่ในน้ำที่บริโภค เป็นต้น ซึ่งใน

ครั้งก่อนไม่ปรากฏว่าแพทย์รู้จัก แต่ในปัจจุบันมองเห็นด้วยกล้องจุลทรรศน์ เพราะมีพระพุทธานุญาต ให้ภิกษุใช้ยาบำบัดโรคได้ และก็ต้องมีการดื่มน้ำ และมีอนุญาตให้ดื่มน้ำ สำหรับใช้ สำหรับฉันได้ด้วย ฉะนั้น คำว่าสัตว์มีชีวิตในสิกขาบทที่ ๑ จึงไม่หมายถึงจำพวกที่เป็นเชื้อโรคหรือจุลินทรีย์ต่าง ๆ เช่นนั้น ถ้าจะหมายถึงเช่นนั้น แล้วก็อันว่าเป็นสิ่งที่ปฏิบัติไม่ได้ พระพุทธเจ้าทรงสอนธรรมก็ทรงสอนที่ปฏิบัติได้ ไม่ใช่สอนในข้อที่ปฏิบัติไม่ได้

แต่ก็ยังมีปัญหาอีกว่า พวกตัวแมลงต่าง ๆ ตลอดจนถึงลูกน้ำ เป็นต้น จัดเป็นสัตว์มีชีวิตหรือไม่ พวกแมลงต่าง ๆ เหล่านี้บางอย่างก็เป็นพาหะนำเชื้อโรคแก่มนุษย์ ถ้ามนุษย์ไม่ทำลายมันก็จะทำลายชีวิตมนุษย์ แต่พวกแมลงต่าง ๆ เป็นต้นเหล่านี้ก็ต้องนับเป็นสัตว์มีชีวิตที่ต้องห้ามในสิกขาบทที่ ๑

ก็ยังมีปัญหาว่า พวกที่มีอาชีพเช่นเป็นชาวประมง ต้องจับปลามาขายเป็นอาชีพ หรือจำพวกที่เลี้ยงสัตว์ต้องฆ่าเอาเนื้อมาเป็นอาหาร สัตว์เหล่านี้จะนับว่าต้องห้ามด้วยหรือไม่ ก็ตอบว่า พวกปลาในแม่น้ำก็ดี สัตว์บกต่าง ๆ ก็ดี ก็ต้องถือว่าเป็นสัตว์มีชีวิตที่ต้องห้ามในสิกขาบทที่ ๑

ก็มีปัญหาว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น การบัญญัติศีลสิกขาบทที่ ๑ ก็เป็นการขัดกับความประพฤติของคนในโลก อย่างเช่น พวกแมลงต่าง ๆ ก็ต้องมีการทำลายกัน และก็ต้องมีอาชีพ เช่น อาชีพการประมง อาชีพการเลี้ยงสัตว์ ตลอดจนถึงมีการฆ่าสัตว์นำเอาเนื้อมาเป็นอาหาร และคนก็นำเอาเนื้อมาบริโภคเป็นอาหารกัน ตลอดจนถึงพระที่เป็นผู้สอนมิให้เขาฆ่าสัตว์ก็ยังบริโภค ก็เท่ากับว่าเป็นการสนับสนุนให้ฆ่าสัตว์ในทางอ้อม หรือจะเรียกว่าเป็นการร่วมในการฆ่าสัตว์ด้วยก็ได้ ดังที่มีผู้ไม่เห็นด้วยในการที่จะให้พระบริโภคเนื้อสัตว์

ในข้อนี้ก็ตอบได้ว่า การบัญญัติศีลของพระพุทธเจ้านั้น พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มีพระกรุณาในสัตว์ทั้งปวง ไม่ใช่มีพระกรุณาจำเพาะในมนุษย์เท่านั้น เพราะฉะนั้น การบัญญัติศีลของพระองค์จึงทรงบัญญัติ ครอบคลุมไปทั้งหมดเช่นนี้ ก็เป็นพระกรุณาที่เป็นเหตุผล กล่าวคือ บรรดาสัตว์ที่มีชีวิต ไม่ว่าจะมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานจำ

พวกไหน ต่างก็มีความรักชีวิตของตนเอง จนถึงแม้คนเราก็ยังได้จัดเอาว่า ความรักชีวิต ความกลัวตาย เป็นสัญชาตญาณอย่างหนึ่ง และก็มีความรักสุขเกลียดทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น

มีนักสังเกตบางท่านได้แสดงว่า สัตว์จำพวกที่มีความรู้อ่อนมาก รู้แต่กลัวเจ็บ แต่ยังไม่รู้จักกลัวตาย สัตว์ที่รู้จักกลัวตายนั้นเป็นสัตว์ที่มีความรู้สูงขึ้นแล้ว เช่น สัตว์เดรัจฉานชนิดที่มีความรู้สูงขึ้น ตลอดจนถึงมนุษย์ที่มีความรู้จักกลัวตาย แต่แม้ว่าจะไม่รู้จักกลัวตาย เพียงแต่รู้จักกลัวเจ็บ ก็กล่าวได้ว่า ต่างก็รู้จักรักสุขเกลียดทุกข์ คือไม่อยากจะเจ็บด้วยกันทั้งนั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงควรที่จะพิจารณาด้วยอาศัยหลักยุดิธรรม คือ หลักความเสมอกันว่า เรารักชีวิตของตัวเอง เรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด บุคคลอื่นสัตว์อื่นก็มีความรักชีวิต มีความรักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น เราไม่ยอมให้ใครมาฆ่าเราทำร้ายเราฉันใด บุคคลอื่นสัตว์อื่นก็ไม่ยอมให้ใครมาฆ่าเขาทำร้ายเขาฉันนั้น เพราะฉะนั้นเราจึงไม่ควรที่จะไปฆ่าเขา ไปทำร้ายเขา นี่เป็นหลัก “สมภาพ” ในพระพุทธศาสนา

หลัก “สมภาพ” ในพระพุทธศาสนาย่อมมีความหมายดังนี้ และสมภาพในพระพุทธศาสนาเอง คือ *ธรรม* ดังที่เราเรียกกันในปัจจุบันนี้ว่า “ความยุติธรรม” เพราะฉะนั้น จึงมีคำเรียกควบกันว่า “ธรรมจริยา และ สมจริยา” แปลว่า “ความประพฤติธรรม ความประพฤติสม่ำเสมอ” ก็คือประพฤติถูกชอบหรือว่ายุติธรรม คำว่าประพฤติสม่ำเสมอ ก็เป็นอธิบายของคำว่าประพฤติธรรม คือความประพฤติอย่างที่มีสมภาพดังที่กล่าวมาแล้ว เราฉันใด เขาก็ฉันนั้น เขาคือฉันนั้น เราก็ฉันนั้น ความรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา เอาใจเราไปใส่ใจเขา ในลักษณะที่มีความรักชีวิตเสมอกัน มีความรักสุขเกลียดทุกข์เสมอกัน ดังนี้แหละเรียกว่าเป็นสมภาพ

ความหมายของศีล

ความสมภาพนี้ หาได้ในหมู่มนุษย์ด้วยกันเท่านั้นไม่ แต่อยู่ในหมู่เดรัจฉานทั้งหลายก็ย่อมมีสมภาพเช่นนี้ด้วยเหมือนกัน พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติธรรมที่เป็นความยุติธรรมที่เป็นสมภาพอย่างสม่ำเสมอทั้งหมด ไม่มีเลือกที่รักมักที่ชัง ไม่จำกัดเฉพาะมนุษย์ แต่ทั่วทั่วไปทั้งหมด และมีพระกรุณาที่แผ่ครอบคลุมไปทั้งหมด เพราะฉะนั้น การบัญญัติศีลของพระองค์จึงเป็นการบัญญัติอย่างบริสุทธิ์อย่างบริบูรณ์ที่สุด ถ้าจะทรงบัญญัติยกเว้นเสียอีก ก็จะเป็นข้อที่ครหาว่าไม่ยุติธรรม ไม่มีสมภาพหรือไม่เป็นธรรมเสมอไปทั้งหมด เพราะว่าที่ว่าสัตว์จำพวกนี้เป็นอาหาร สัตว์จำพวกนี้นำเชื้อโรค นี่มนุษย์เราว่าเอาทั้งนั้น สัตว์ทั้งหลายแม้เป็นพวกแมลงที่นำเชื้อโรคได้ มันก็ไม่อยากจะนำเชื้อโรค แต่ว่าธรรมชาติของมันเป็นอย่างนั้น ก็เหมือนอย่างคนเราเอง ทุก ๆ คนก็ไม่อยากเป็นโรค แต่แล้วมันก็ต้องเป็น และบางทีมันก็เป็นโรคที่ติดกันได้ เช่น เป็นโรคเรื้อน วัณโรค เป็นต้น ก็ทำไม่เอาพวกนี้ไปทำลายเสียให้หมด เพราะว่าคนจำพวกที่เป็นโรคเหล่านี้ก็เป็นพาหะนำเชื้อโรคเหมือนกัน แต่ว่าคนเราไม่ทำกัน เพราะว่ามีกฎหมายคุ้มครองมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งอยู่ในขอบเขตที่จำกัด แต่ว่าธรรมของพระพุทธเจ้า จะบัญญัติคุ้มครองเฉพาะคนเท่านั้นหาได้ไม่ พระองค์ทรงคุ้มครองทั่วไปหมด เพราะมีพระกรุณาที่แผ่ไปทั้งหมด

และเมื่อเป็นเช่นนี้ก็ปฏิบัติได้อย่างไร ในข้อนี้ก็ตอบได้ว่า การปฏิบัติในศีล และในธรรมของพระพุทธเจ้านั้น ไม่ใช่เป็นการบังคับให้ปฏิบัติ พระพุทธเจ้าเองก็ไม่เคยบังคับให้ใครถือศีล ให้ปฏิบัติธรรม แม้พระสงฆ์สาวกทั้งหลายที่ได้นำพระพุทธ-

ศาสนาสืบต่อมาจากจนถึงในปัจจุบัน ก็ไม่ได้บังคับใครให้ถือศีล ให้ปฏิบัติธรรม ผู้ที่พร้อมจะปฏิบัติในศีลก็ตั้งใจสมาทานศีลขึ้นด้วยตัวเอง และก็รับศีลมาปฏิบัติตามควรแก่เวลา และขอบเขตของตน เพราะฉะนั้น จึงมีธรรมเนียมการขอศีล เช่น มีการขอศีล ๕ มีการขอศีล ๘ ตลอดจนถึงเมื่อต้องการจะปฏิบัติศีลของนักบวช ก็มาสมัครขอบวชเป็นระยะสั้นบ้าง ยาวบ้าง ตามความสามารถ เพราะฉะนั้น เมื่อการปฏิบัติในศีลเป็นไปตามความสะดวกของบุคคลแต่ละคน เมื่อใครพร้อมที่จะรับศีลอย่างไร เมื่อไร ก็รับศีลอย่างนั้น เมื่อนั้นการปฏิบัติศีลในพระพุทธศาสนา จึงเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ เพราะขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลดังที่กล่าวมาแล้ว ไม่ใช่เป็นกฎที่วางไว้อย่างกฎหมายของบ้านเมือง

อีกประการหนึ่ง การปฏิบัติในศีลนั้น ก็สุดแต่บุคคลจะปฏิบัติในแต่ละข้อ เช่นว่า ในข้อที่ ๑ ให้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ชาวประมงก็อาจจะถือศีลข้อนี้ได้ กล่าวคือ สัตว์ที่เป็นอาชีพของตน เมื่อไม่สามารถที่จะเว้นได้ ก็ไม่เว้นสัตว์จำพวกนั้น แต่ว่าถือศีลข้อนี้ โดยเว้นจากการฆ่าสัตว์จำพวกอื่น ดังนี้ เป็นต้น แต่ว่าในศีลข้อ ๑ ก็ยังมีขอบเขตที่อาจจะแบ่งปฏิบัติได้ตามความเหมาะสมของตน ไม่ใช่ว่าทำไม่ได้

ศีลข้อที่ ๒ เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ โดยมีเจตนาคิดจะลัก เรื่องการลักขโมยสิ่งของนี้เป็นกิจที่ไม่ควรทำ ซึ่งเป็นที่รับรองกันทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ก็ดูจะไม่สู้มีปัญหาอะไรทางกฎหมาย และทางศีลธรรม แต่ว่าในทางปฏิบัตินั้นก็ปรากฏว่ายังมีการล่วงละเมิดศีล ข้อ ๒ กันอยู่มาก เรียกว่าเป็นการที่ลักลอบละเมิดก็มีอยู่มาก ศีลข้อที่ ๑ เสียอีกที่ศีลบัญญัติห้าม แต่ว่ากฎหมายไม่ห้าม เช่น เกี่ยวแก่การประมงต่าง ๆ หรือการเลี้ยงสัตว์ที่ใช้เนื้อเป็นอาหารต่าง ๆ กฎหมายไม่ได้ห้าม คนก็ทำโดยที่ไม่ฝ่าฝืนกฎหมายและผู้ที่ต้องการที่จะรักษาศีลก็เว้น ส่วนศีลข้อที่ ๒ นี้ ไม่มีกฎหมายยกเว้นว่าให้ลักทรัพย์บางอย่างได้ ลักทรัพย์บางอย่างไม่ได้ เพราะฉะนั้นในทางปฏิบัติของคน จึงปรากฏว่าได้มีการปฏิบัติละเมิดศีลข้อนี้กันมาก โดยหลบเลี่ยงกฎหมาย หรือโดยวิธีที่กฎหมายเข้าทำโทษไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่าเป็นความทุจริตคอร์รัปชันกันในที่ต่าง ๆ ในวงการต่าง ๆ ซึ่งเป็นการผิดทั้งกฎหมายทั้งศีลธรรม แต่ว่าคนไม่ปฏิบัติ แล้วก็กลับทำตัวอย่างให้พากันทำตาม เพราะกระทำตรงไปตรงมาก็เอาร่ำรวยไม่ได้ ชัดกับอานิสงส์ขของศีล

ที่พระบอกลูกครวญว่า “สีเลน โภคสมุปทา” ถึงพร้อมด้วยโภคะก็ด้วยศีล หรือว่าพุดง่าย ๆ ว่าจะร่ำรวยก็ด้วยศีล แต่ว่าการปฏิบัติที่ตรงกันข้าม คือจะร่ำรวยได้ก็ด้วยการละเมิดศีล ละเมิดกฎหมาย การปฏิบัติของคนแม่ในถิ่นที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็ยังเป็นไปเช่นนี้อยู่โดยมาก นี่เป็นปัญหา แต่ไม่เป็นปัญหาเหมือนอย่างศีลข้อที่ ๑ แต่ว่าเป็นปัญหาเกี่ยวแก่การปฏิบัติของคนที่ไม่ปฏิบัติตามศีล ตามกฎหมาย แม้จะรับรองต่อกัน

สิกขาบทที่ ๓ เว้นจากการประพฤตินอกใจ ในข้อนี้ก็เป็นที่รับรองกันว่าเป็นการไม่สมควร เพราะการทำลายบุตร ภริยา สามี ของเขานั้น เป็นการไม่ควรเป็นการไม่ชอบ แต่ว่าเพราะอำนาจของสิ่งยั่วยวนทั้งหลายชักจูงใจคนให้ประพฤตินอกใจกันมาก ซึ่งจะโทษแต่ฝ่ายชายเท่านั้นก็หาได้ไม่ ก็ต้องโทษฝ่ายหญิงด้วยเหมือนกัน ที่ต่างประพฤตินอกใจ ปฏิบัติตัวในทางเพิ่มพูนความรู้สึกในทางกามกันทางต่าง ๆ มาก ปัญหาจึงมีได้อยู่ที่ตัวศีล แต่ว่าอยู่ที่ทางปฏิบัติของคน

สิกขาบทที่ ๔ การพูดเท็จทำลายประโยชน์ เป็นการหลอกลวงกัน ก็เป็นที่รับรองกันเป็นการไม่ชอบ แต่ว่าเรื่องการพูดเท็จก็มีปัญหาบางอย่างเกี่ยวแก่การปฏิบัติ เพราะบางทีเพื่อป้องกันตนจึงพูดเท็จ ดังนี้ก็มี คือไม่ได้คิดหลอกลวงทำลายประโยชน์ของใคร แต่ต้องการที่จะป้องกันตน แต่ว่าลักษณะเช่นนี้ก็อาจจะมียุบายบ้าง แต่คงจะน้อยส่วนใหญ่นั้นเป็นการพูดเท็จเพื่อทำลายประโยชน์ของกันและกัน ที่เป็นความมุ่งหมาย แต่ถ้าถืออย่างเคร่งก็เป็นกรงดเว้นจากการพูดเท็จทุกอย่าง ทั้งนี้ก็สุดแต่ใครจะถือได้มากแค่ไหน แต่ว่าเมื่อเป็นการทำลายประโยชน์ของผู้อื่น ต้องการจะหลอกลวงผู้อื่น ก็เป็นข้อที่ควรเว้น

เว้นจากการพูดเท็จนี้ มิได้หมายความว่าให้พูดความจริงทุก ๆ อย่าง เพราะว่าความจริงบางอย่างเมื่อพูดออกไปแล้วให้โทษ ดังนี้ก็ควรนิ่ง ไม่พูด แต่ว่าความจริงบางอย่างเมื่อพูดออกไปแล้วเป็นประโยชน์ ก็ควรรู้กาลเวลาที่ควรพูด เหมือนดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในที่แห่งหนึ่งว่า “พระองค์ตรัสวาจาที่เป็นจริงและเป็นประโยชน์ ทั้งทรงรู้กาลเวลาที่ควรตรัส” ดังนี้ รวมความก็คือว่า เว้นจากการพูดที่หลอกลวงกันทำลายประโยชน์กัน แต่พูดในทางที่จะเป็นประโยชน์เกื้อกูล เช่น ก่อให้เกิดความ

สามัคคีกัน สองเข้ามาถึงอัยยาศัยจิตใจที่มีความซื่อตรงต่อกันอันจะทำให้ไว้วางใจกันได้

ในทางปฏิบัติของคนนั้น มักจะปฏิบัติต่อกันในทางที่ไม่ซื่อตรงต่อกัน ทำให้ไว้วางใจกันไม่ได้ คนที่อยู่กันเป็นหมู่ในชนบทบางแห่งมีความซื่อตรงกันไว้วางใจกันได้ แต่เมื่อเกิดความเจริญแบบปัจจุบันเข้าไปสู่ ดังที่เรียกกันว่า ความศิวิไลซ์ เข้าไปถึงก็เลยเกิดความโกลาหลอลหม่าน เมื่อมีผู้ต่างถิ่นเข้าไปอยู่ร่วมด้วยมาก ๆ เข้าเหมือนอย่างในกรุงเทพฯ ฯ นี้ อยู่ใกล้ ๆ กัน ก็ไม่รู้จักกัน แล้วก็ไว้วางใจกันก็ไม่ได้ เพราะไม่รู้ว่าใครจะมีใจคอต่อกันอย่างไร หากความซื่อตรงต่อกันยาก ดังนั้นก็เป็นปัญหาในทางปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง ไม่ใช่ปัญหาของศีล แต่เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องแก่การปฏิบัติของคน

สิกขาบทที่ ๕ เว้นจากน้ำเมา คือสุราเมรัยอันเป็นฐานประมาท ในข้อนี้ การปฏิบัติของคนก็มักจะไม่ถือศีลข้อนี้ ทางบ้านเมืองเองก็อนุญาตให้มีโรงงานต้มกลั่นสุราสำหรับจำหน่ายได้ มีการควบคุมจำเพาะที่ต้มกลั่นเอาเอง ซึ่งเป็นการผิดกฎหมาย แต่เมื่อปฏิบัติถูกกฎหมายแล้วก็ขายกันได้ ต้มกันได้ เมื่อต้มกันแล้วไม่ไปก่อเรื่องวิวาททำร้าย อันเป็นการผิดกฎหมาย ก็ไม่เป็นการผิดกฎหมาย แต่ว่าผู้ที่ต้องการจะถือศีลเว้นจากการดื่มน้ำเมา ก็มาถือศีล เพราะฉะนั้น การปฏิบัติของคนจึงเป็นไปในรูปที่ไม่ได้ถือศีลข้อนี้ แต่ก็มีผู้ที่ถือศีลข้อนี้กันอยู่ และบางทีก็พยายามจะอธิบายให้ตีได้บ้าง เช่นอธิบายว่า ท่านว่าดื่มน้ำเมาที่เป็นฐานประมาท เมื่อไม่ประมาทก็ไม่ได้ผิด ดั้งนี้เป็นต้น แต่ว่าถ้าว่าตามกฎเกณฑ์ของศีลแล้ว ขึ้นชื่อว่าน้ำเมา ต้มเข้าไปก็ต้องเมา เมื่อเมาก็ต้องเป็นฐานประมาท เช่นนั้น ต่างกันแต่ว่าประมาทน้อยหรือประมาทมากเท่านั้น เพราะฉะนั้น แม้ศีลข้อนี้ก็ยังมีปัญหาเกี่ยวข้องแก่การปฏิบัติของคน

รวมความว่า คนเรายังปฏิบัติกันอยู่ในทางที่ตรงกันข้ามกับศีล ซึ่งเรียกว่า เป็นทางโลก การปฏิบัตินั้น เป็นการปฏิบัติโดยชอบด้วยกฎหมายบ้าง เป็นการปฏิบัติโดยไม่ชอบด้วยกฎหมายบ้าง เพราะฉะนั้น ส่วนใหญ่อันเกี่ยวแก่ปัญหาของศีล จึงไม่ใช่อยู่ที่ตัวศีลมีปัญหา แต่อยู่ที่การปฏิบัติของคนที่ยังเป็นไปอีกทางหนึ่งดังกล่าว

ธรรมสร้างสังคม

ธรรมของพระพุทธเจ้า ที่เราได้ศึกษาปฏิบัติอยู่นี้ เป็นสิ่งที่อำนวยการประโยชน์แก่ชาติไทยเรามาตลอดเวลาช้านาน และหลักธรรมของพระพุทธเจ้าได้เข้าไปฝังเป็นนิสัยสันดานของส่วนรวมอยู่เป็นอันมาก และด้วยอำนาจของพระธรรม ทำให้คนไทยเรามีลักษณะที่พิเศษ เป็นต้นว่า ลักษณะที่รวมกันอยู่เป็นครอบครัว และมีบุพการี เช่น ปู่ย่า ตายาย มารดาบิดาเป็นที่เคารพนับถือ และมีบุตรธิดาตลอดจนถึงรุ่นต่อลงไปเป็น กตัญญูกตเวที มีเมตตากรุณา ประพฤติสังคหวัตถุธรรมในกันและกัน ดังนี้ เป็นต้น

ก็ขอให้ท่านทั้งหลายได้พิจารณาเปรียบเทียบดูว่า สิ่งที่เราเรียกว่า สังคมของมนุษย์เรา นี้ ย่อมมีขึ้นโดยธรรมชาติส่วนหนึ่ง และมีขึ้นโดยธรรมอีกส่วนหนึ่ง ที่มีขึ้นโดยธรรมชาตินั้น เป็นต้นว่า ความสืบทอดกัน มาเป็นมารดาบิดา เป็นบุตรธิดา และรุ่นต่อ ๆ กันก็เป็นมารดาบิดาเป็นบุตรธิดาสืบทอดกันมา และนอกจากนี้ก็มี ความสัมพันธ์กันในฐานะเป็นสามีภรรยา เป็นมิตรสหาย จนถึงควบคุมกันเป็นหมู่ก็มี หัวหน้าหมู่ ดังนี้ เป็นต้น ความที่สัมพันธ์กันดังนี้เรียกกันตามสมัยว่า สังคมที่มีขึ้นโดยธรรมชาติ และสังคมโดยธรรมชาตินี้ สัตว์เดรัจฉานก็มีเหมือนกัน เพราะว่าสัตว์เดรัจฉานนั้นก็มีการสืบทอดกันไป มีการครองคู่และมีการเกี่ยวข้องกัน และเมื่อรวมกันเป็นหมู่ ก็มีหัวหน้าโขลง หัวหน้าหมู่เหมือนกัน

คนทั้งหลายถึงสุดดีก็ด้วยศีล สุคติ นั้น แปลว่า คดี คือ ที่ไปหรือการไปที่ดี หมายถึงที่ไปหรือการไปอันประกอบด้วยความสุข ไม่ประกอบด้วยความทุกข์ สุคติ

ดังกล่าวนี้ไม่จำเป็นที่จะต้องคิดถึงชาติหน้า ให้คิดถึงชาตินี้คือปัจจุบันนี้ว่า คดีคือที่ไปที่บัดนี้ การไปที่ดีชาตินี้ก็ด้วยศีล คือ เพราะมีศีลต่อกัน ไม่ทำร้ายเบียดเบียนกัน จึงมีการไปดี และจะไปในที่ไหน เมื่อในที่นั้นคนมีศีลต่อกัน ที่ไปนั้นก็เป็นที่ไปดี ถ้าหากว่าที่ไปนั้นคนไม่มีศีลต่อกัน เบียดเบียนกันอยู่เสมอ นั่นเป็นทุคติ เพราะฉะนั้น ศีลสร้างสุคติให้ในปัจจุบันนี้เอง

โภคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยโภคะคือของกิน อันหมายถึงเครื่องอุปโภคบริโภคต่าง ๆ จัดทำนุบำรุงกาย มีขึ้นก็ด้วยศีล ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า โภคะนั้นคนเราต้องทำขึ้น การที่จะมีโภคะนั้นก็ด้วยอานุกาภาพแห่งศีล ชาวนาทำนาได้ ชาวสวนทำสวนได้โดยปลอดภัย ดังนี้เป็นต้น โภคะต่าง ๆ จึงเกิดพอกพูน และเมื่อทุกฝ่ายต่างประกอบสัมมาอาชีวะอยู่ด้วยกัน ดังนี้แล้ว และก็แลกเปลี่ยนกันกิน ก็จะมีพอกพูน ความอิมท้อง มีความสุขกายทั่วกัน นี้ก็ด้วยอานุกาภาพของศีล ถ้าหากว่าปราศจากศีลเสียแล้ว การที่จะสร้างโภคะขึ้นก็จะเป็นไปไม่สะดวก และยิ่งเมื่อมีการลักขโมย มีการแบ่งส่วนไปโดยทุจริต ทำให้การทำนุบำรุงความเป็นอยู่ของชีวิตไม่สมบูรณ์ ก็ยิ่งเกิดความขัดข้อง แร้นแค้น โภคสัมปทาก็ไม่บังเกิดขึ้น เพราะที่จะชื่อว่า โภคสัมปทานั้น หมายความว่าของกินสมบูรณ์ คือว่าเพียงพอ เพียงพอที่จะเลี้ยงตนเอง เพียงพอที่จะเลี้ยงผู้อื่น ที่ร่วมกันอยู่เป็นส่วนรวม ดังนี้ก็ด้วยอานุกาภาพศีล และก็เป็นที่เกิดปัจจุบันนี้แหละ เพราะโภคสมบัตินี้ต้องอาศัยอยู่ทุกวัน เพราะว่าคนเราต้องกินกันอยู่ทุก ๆ วัน ขาดไม่ได้ จำเป็นที่จะต้องมีการปฏิบัติคือมีของกินให้สมบูรณ์ให้เพียงพอ การที่มีของกินบกพร่อง ไม่เพียงพอ ย่อมเป็นเหตุแห่งความวิบัติต่าง ๆ เป็นอันมาก ทั้งที่เป็นส่วนตัว ทั้งที่เป็นส่วนรวม แต่ว่าโภคสมบัติดังกล่าวจะมีขึ้นได้ก็ด้วยอานุกาภาพของศีล เช่น บุตรธิดา หลาน เป็นต้น เป็นกตัญญูกตเวทิตะ และมีพรหมวิหารธรรม มีเมตตากรุณา เป็นต้น เป็นข้อปฏิบัติต่อกัน นอกจากนี้ ความเกี่ยวพันกัน ก็ยังมีในภาวะที่เป็นสามีภรรยาครองคู่กันเป็นหลักฐาน และในระหว่างมิตรสหายก็มีการปฏิบัติต่อกันฉันท์มิตรสหาย เป็นต้น รวมเข้าก็ต่างประพุดติดัวอยู่ในหลักของสังคหวัตถุธรรมต่อกัน ธรรมเหล่านี้พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้อย่างสมบูรณ์ ดังเช่นที่ท่านได้รวบรวมประมวลไว้ในหมวดคิปปิปฏิบัติ เป็นต้นว่า ทิศ ๖ ที่เป็นหลักของสังคหวัตถุที่ให้ทุก ๆ ฝ่ายต่างมีความสำนึกกับผิตชอบในหน้าที่ที่จะปฏิบัติต่อกันโดยชอบ และพระพุทธเจ้า ก็ได้ทรง

สั่งสอนไว้อย่างละเอียดว่า ทุก ๆ ฝ่ายจะพึงปฏิบัติต่อกันอย่างไร จึงจะเป็นการปฏิบัติโดยชอบ และยังได้ทรงวางหลักที่เป็นหลักปฏิบัติเป็นส่วนรวม เช่น *หลักสังคหวัตถุธรรม* ๔ ประการ คือ

๑. ทาน
๒. ปิยวาจา
๓. อັตถจริยา
๔. สมานัตตตา

และได้ทรงแสดงไว้ในหลักสังคหวัตถุธรรมเหล่านี้อย่างเพลากรถ ซึ่งเมื่อรถมีเพลาจิ้งแล่นไปได้ฉันทใด หมู่ชนในโลกนี้เมื่อมีสังคหวัตถุธรรมต่อกัน จึงดำเนินไปได้ฉันทนั้น และเพราะเหตุนี้ มารดาบิดาจึงได้รับความเคารพนับถือจากบุตรธิดา และบุตรธิดาก็ได้รับความเอื้ออาทร เมตตา กรุณาจากมารดาบิดา อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้น หลักธรรมของพระพุทธเจ้านี้เอง จึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่คนเราได้ปฏิบัติกันมา จนถึงบังเกิดเป็นระบบสังคมที่สร้างขึ้นด้วยธรรมดังกล่าวเหนือระบบสังคมโดยธรรมชาติอย่างสัตว์เดรัจฉาน

เพราะฉะนั้น ก็ให้เราทั้งหลายได้มีความสำนึกในธรรมานุภาพของพระพุทธเจ้า และที่ตั้งใจปฏิบัติอย่างดีที่สุด อย่าไปเอาอย่างระบบสังคมฝรั่งที่เหลวแหลกจนเกือบจะใกล้กับระบบสังคมธรรมชาติของสัตว์เดรัจฉานดังที่กล่าวมาแล้ว และก็อย่าตามใจตนเองตามใจตัวเองนั่นก็คือ ตามใจตัณหา ความดีนันทะยานอยากในใจของตัวเอง เพื่อจะได้มีความประหยัดจากกรรมชั่ว ส่งเสริมคนในกรรมดี เป็นต้นว่าใครที่มีครอบครัวเป็นหลักฐานแล้ว ก็ให้มีความสำนึกในความรับผิดชอบต่อหน้าที่ของสามีภรรยา ดังที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ ไม่ประพฤติดัวเป็นคนเจ้าสำรวย เหมือนอย่างคนที่ชอบปล่อยตัวเองเหมือนอย่างไม้รับผิดชอบอะไรดังนี้ เรียกว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่รับผิดชอบ ไม่เป็นผู้ใหญ่ ไม่ใช่เป็นผู้ปกครองตัวเอง เพราะฉะนั้น ก็อย่าปฏิบัติ แม้ในฐานะอื่นก็เช่นเดียวกัน เมื่ออยู่ในฐานะที่ควรประพฤติตัวอย่างไร มีหน้าที่ที่ควรกระทำอย่างไรรก็กระทำอย่างนั้น ดังนี้แหละจึงจะได้ชื่อว่าได้ปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้า

ศีลคือพื้นฐานของความสุข

ในการที่จะปฏิบัติตามธรรมของพระพุทธเจ้าได้ ดังกล่าวมานี้ ก็จะต้องเป็นไท แก่ตัว ที่เรียกว่าเป็นไทแก่ตัวนี้ ก็คือ ไม่เป็นทาสแห่ง ตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยาก แห่งใจ ตัณหาก็ดังที่ได้ศึกษากันมาแล้ว แบ่งออกไปเป็น กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ก็อย่าได้ให้ตัวเราเป็นทาสของตัณหา คือความอยากในกาม ในภพ ความเป็นนั้นเป็นนี้ ในวิภพ ความไม่เป็นนั้นเป็นนี้ ให้เป็นไทแก่ตัว ศีลของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า “อริยกันตศีล” ศีลที่พระอริยเจ้าใคร่ ศีลที่พระอริยเจ้าปรารถนา คือศีล ๕ นี้แหละ ก็คือศีลที่ได้ประพฤติดจนเป็นไทแก่ตัว ไม่เป็นทาสแห่งตัณหา ศีลจึงจะบริสุทธิ์ ไม่เป็นท่อน ไม่เป็นช่อง ไม่ต่าง ไม่พร้อย เรียกว่า “อริยกันตศีล”

เพราะฉะนั้น เมื่อกกล่าวมาถึงตอนนี้ ก็ควรที่จะย้อนกล่าวไปถึงเรื่องความไม่ ประพฤติศีล ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าคนส่วนใหญ่ที่ไม่ปฏิบัติ อยู่ในศีลทั้ง ๕ ข้อ เมื่อพิจารณาดูให้ดีแล้ว ก็จะเห็นว่าส่วนใหญ่ไม่ใช่ เพราะเป็นเหตุจำเป็นว่ารักษาไม่ได้ ปฏิบัติไม่ได้ จำเป็นที่จะต้องละเมิด จำเป็นที่จะต้องไม่รักษา ส่วนใหญ่ไม่ใช่เป็น เช่นนั้น แต่ว่าส่วนใหญ่เกิดเพราะตัณหาคือความดิ้นรนทะยานอยากแห่งใจนี้เอง คนเราไม่เป็นไทแก่ตัว แต่เป็นทาสแห่งตัณหา เพราะฉะนั้น ตัณหาตัวเองจึงเป็นเครื่อง ชักนำคนให้ไม่พอใจที่จะปฏิบัติในศีล ศีลดำเนินไปในทางหนึ่ง แต่ตัณหาจะทำให้คน ดำเนินไปในทางอีกทางหนึ่ง

คราวนี้เราก็ควรมาพิจารณาดูว่า ส่วนใหญ่ที่ว่าไม่จำเป็น คือ คนเราไม่จำเป็นต้องละเมียดศีล แต่ว่าความละเมียดส่วนใหญ่หรือการไม่ปฏิบัติตามส่วนใหญ่ นั้นเป็นเพราะต้นเหตุอย่างไร และทำให้เกิดผลเสียหายอย่างไร ดังจะพึงเห็นได้ว่า

ประการที่ ๑ ความเจริญต่าง ๆ ความสุขต่าง ๆ ที่มีอยู่แก่ตนเอง และแก่หมู่คณะนั้น เกิดจากอะไร เอาเฉพาะตัวเองก่อน ที่ตัวเราเองอยู่เป็นสุขนี้ เราอยู่เป็นสุขได้ด้วยอานุภาพของอะไร

ข้อนี้กล่าวได้ว่า ด้วยอานุภาพของศีล แม้ตัวเองจะไม่มีศีล ก็ด้วยอานุภาพของศีลของบุคคลอื่น กล่าวคือ ตัวเราเองอยู่เป็นสุขได้นี้ ก็เพราะว่าไม่มีใครมาทำร้ายเรา ไม่มีใครมาลักขโมยของเรา ไม่มีใครมาประทุพติประทุษร้ายตระกูลของเรา ด้วยวิธีประทุพติผิดในทางกาม ไม่มีใครมากล่าวเท็จหลอกลวงชักจูงตัวเราให้เข้าใจผิดเสียประโยชน์ ไม่มีใครมาทำให้ตัวเราเสียสติด้วยวิธีต่าง ๆ ที่ตัวเราเองอยู่ได้เป็นสุขทุกวันทุกเวลา ก็เพราะอานุภาพของศีล แม้ตัวเราจะไม่มีศีล แต่ก็ด้วยอานุภาพแห่งศีลของบุคคลอื่น กล่าวคือ ตัวเราเองอยู่เป็นสุขได้นี้ ก็เพราะว่าไม่มีใครมาทำร้ายเรา และนอกจากตัวเราแล้ว รอบตัวของเรามุ่งของเราอยู่ได้ มีความสุข ปราศจากการถูกเบียดเบียน ก็ด้วยอานุภาพของศีล เพราะไม่มีใครมาทำร้ายเราดังกล่าวแล้ว และการที่บุคคลจะร่วมกันอยู่ได้เป็นหมู่ตั้งแต่หมู่เล็กขึ้นไปตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป จะรวมกันอยู่ได้ก็ด้วยอานุภาพของศีล กล่าวคือ บุคคลที่อยู่ในหมู่นั้นนั่นเองต่างก็มีศีล คือ ไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ลักขโมยซึ่งกันและกัน รวมความว่าไม่ประทุพติเบียดเบียนซึ่งกันและกัน มีธรรมต่อกัน เป็นต้นว่ามีความซื่อตรงต่อกัน จึงรวมกันอยู่ได้

แม้ในหมู่ใจเอง ประพฤติโจรกรรมต่อคนอื่น แต่ก็ต้องมีศีลอยู่ในหมู่ใจด้วยกัน คือไม่ฆ่ากัน ไม่ทำร้ายกัน ไม่ลักขโมยกัน รวมความว่า ไม่เบียดเบียนกัน มีธรรมต่อกัน เช่น มีความซื่อตรง มีความสงเคราะห์กัน มิฉะนั้นก็รวมกันไม่ได้ ถ้าในหมู่ใจด้วยกันไม่มีศีลธรรมต่อกัน หมู่ใจที่จะรวมกันเป็นหมู่อยู่ได้ก็ต้องมีศีลพร้อมทั้งมีธรรมต่อกัน ถ้าหากว่าไม่มีศีลต่อกันก็รวมกันไม่ได้ ต้องแตกกัน

นี่ก็ด้วยอานุภาพของศีลประการหนึ่ง ขอให้พิจารณาดูให้ดีจะเห็นว่า ศีลเป็นความจำเป็นของคนที่จะต้องมีความอยู่สงบสุขมากเพียงไร

ประการที่ ๒ ในทางโภคกิจ หรือที่เรียกว่า เศรษฐกิจอันเกี่ยวข้องกับกิน ดั่งที่เรียกว่าเครื่องบริโภคอุปโภค หรือแม้จะเรียกอย่างอื่นก็ตาม อันแสดงถึงว่า คนเราดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร แม้ในทางพระพุทธศาสนา ก็มีแสดงอยู่ว่า สพเพ สตฺดา อาหารนิสฺสิตา สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร และแม้ในภิกษุบริษัท ก็ยังมีแสดงนิสสัย ๔ เพื่อเป็นเครื่องอาศัยดำรงชีวิตอย่างไม่มีที่สุด และโดยทั่วไปก็ได้แสดงปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานเภสัช

สำหรับที่ทรงสอนแก่คฤหัสถ์ทั่วไปในเบื้องต้น พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงสอนให้รู้จักทำมาหากิน เป็นประการแรก ดั่งที่มีแสดงไว้ใน ติฎฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ปัจจุบัน ๔ ประการ และเพื่อที่จะให้ดำรงตนรักษาทรัพย์ไว้ได้ด้วยดี ก็ได้แสดงสอนให้พ้นจากอบายมุขทั้งหลาย และยังมีสอนอย่างอื่นอีกหลายประการ คำสั่งสอนอันเกี่ยวแก่ประโยชน์ปัจจุบัน หรือเกี่ยวแก่โลกคือว่าโลกนี้ ส่วนใหญ่ก็สอนให้สร้างตนให้มีความสุข โดยที่มีปัจจัยสำหรับอาศัยดำรงชีวิตอย่างเพียงพอ นี่เป็นคำสอนให้สร้างตนให้มีความสุข โดยมีปัจจัยสำหรับอาศัยดำรงชีวิตอย่างเพียงพอ นี่เป็นคำสอนในด้านเศรษฐกิจหรือโภคกิจทั้งนั้น

และการที่บุคคลจะประกอบอาชีพ โดยจะเป็นการทำนาทำสวน การหัตถกรรม หรือว่าการงานอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม กิจการทั้งปวงเหล่านี้ จะเป็นไปได้ก็ด้วยอานุภาพของศีล ชาวนาสามารถไปทำนาได้ ชาวสวนสามารถไปทำสวนได้ ผู้ที่ประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง สามารถไปประกอบอาชีพของตนได้ ก็ด้วยมีความปลอดภัยเกี่ยวแก่ชีวิต ร่างกาย เกี่ยวแก่ทรัพย์สิน เป็นต้น การอาชีพทั้งปวงจึงได้ดำเนินไปได้ นี่ก็อานุภาพของศีล คือต้องไม่มีใครมาเป็นผู้ร้าย ที่จะทำร้ายชีวิตร่างกาย ที่จะมาปล้นลักทรัพย์ เป็นต้น การอาชีพทั้งปวงจึงจะดำเนินไปได้ จะต้องมีและเป็นด้วยอานุภาพของศีล

และความบังเกิดขึ้นของเครื่องอุปโภคบริโภคทุกอย่างย่อมบังเกิดขึ้นด้วยการกระทำของคน เช่นว่าข้าวก็มีขึ้นเกิดขึ้นด้วยการปลูกของคน การทำนาของคน ผลไม้ต่าง ๆ บังเกิดขึ้นก็ด้วยการทำสวนของคน เสื้อผ้าต่าง ๆ ที่นุ่งห่มกันอยู่มีขึ้นก็ด้วยการกระทำของคน ตลอดจนถึงที่อยู่อาศัย วิทยุยกาแก๊ส และทรัพย์สินทั้งปวง ก็เกิดขึ้นด้วยการกระทำของคนทั้งนั้น หาใช่เกิดขึ้นด้วยการลักขโมยไม่

ขอให้คิดว่า ถ้าไม่มีคนประกอบอาชีพต่าง ๆ เหล่านี้ ทุก ๆ คน พวกกันที่จะจ้องขโมย ก็จะไม่มีการขโมยอันใดให้ลักขโมย ข้าวก็จะมีบริโภคน้ำดื่มก็จะมีใช้ เพราะว่ามีใครทำ เมื่อทุก ๆ คนพากันคิดว่าจะลักขโมย เพราะฉะนั้นแม้ผู้ที่ลักขโมย แม้ผู้ที่ประพฤติกุศลทั้งหลาย คอรัปชั่นต่าง ๆ นั้นก็ต้องอาศัยทรัพย์สินที่เขาลงทุนลงแรงและทำขึ้น อาศัยอำนาจของศีลที่ทำให้การประกอบอาชีพต่าง ๆ นั้น เป็นไปได้สะดวก

เพราะฉะนั้น ก็จะพึงเห็นได้ว่า ความประพฤติกุศลดีดีย่อมเป็นเครื่องบ่อนทำลายทรัพย์สิน ทั้งของส่วนตัวและของส่วนรวม คนที่เขาประกอบอาชีพเหนื่อยยาก ได้ทรัพย์สินมาและถ้ามาถูกลักขโมยปล้นสะดม เป็นอาชญากรรมโดยตรง หรือแม้มาเสียภาษีอากรให้หลวงเพื่อที่จะทำนุบำรุงประเทศส่วนรวมให้มีความเจริญก้าวหน้า แม้ความสุขออกไปทั่ว ๆ กัน ก็ยังมาถูกทุจริตคอรัปชั่นของหลวงอีก ก็เป็นเครื่องรื้อถอนการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ประเทศชาติเป็นส่วนรวม ล้วนเป็นการทำลายทั้งนั้น แม้ว่าบุคคลบางคนจะร่ำรวยขึ้นก็ตาม แต่ว่าความร่ำรวยนั้นร่ำรวยขึ้นจากความทุกข์ของคนอื่น โดยที่แย่งเอาสมบัติของเขามา แย่งเอาความสุขของเขามาเพื่อตนและสร้างความทุกข์ให้แก่คนอื่น การที่จะมีความสุขบังเกิดขึ้นเป็นส่วนรวม เช่นว่า มีถนนหนทาง มีน้ำมีไฟใช้สมบูรณ์ และมีความสุขสะดวกต่าง ๆ แต่เมื่อมาถูกแย่งเอาไปทำให้การปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลแก่ส่วนรวมเป็นไปได้ไม่สะดวกต่าง ๆ การกระทำนั้นย่อมเป็นการทำลายความสุขส่วนรวม ความมั่งมีที่บังเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น หาใช่เป็นความดีไม่ แต่เป็นการปฏิบัติของผู้ทำลาย ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ควรจะทำเป็นตัวอย่าง

ถ้าหากว่าต่างก็มีศีลกันอยู่ในทุกระดับ ต่างตั้งใจทำมาหากิน และก็เสียภาษี
แก่หลวง ทางเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ก็นำเอาเงินที่ได้มานั้น มาทำนุบำรุงส่วนรวม ก่อสร้าง
ให้เกิดความสุขความเจริญ ให้มีโรงเรียนสำหรับเรียนหนังสือเพียงพอ ให้มีเครื่องอุปโภค
ต่าง ๆ สำหรับดำรงชีวิตเพียงพอ ความสุขความเจริญก็จะบังเกิดขึ้นโดยทั่วไป
การประกอบอาชีพก็จะสะดวกและเจริญยิ่งขึ้น ความสุขของคนส่วนรวมก็จะมากขึ้น
และก็จะเผื่อแผ่กันไปโดยทั่วถึง แปลว่าจะมีความอิมจะมีความสุขโดยทั่วกัน

ความสุขที่จะแผ่ไปทั่วกันนั้น ก็จะต้องมีความอิมท้องนี้แหละเป็นข้อสำคัญ
แล้วก็เป็นเช่นนี้ ความสุขของส่วนรวมจึงจะบังเกิดขึ้น การที่จะเป็นดังนี้ได้ก็ด้วย
อานุภาพของศีล และเมื่อการที่ความสุขทั้งของส่วนตัว และของส่วนรวมที่มีอยู่นั้น
ก็ด้วยอานุภาพของศีล ถ้าไม่มีศีลคุ้มครองอยู่ แล้วก็จะยิ่งเกิดลึศุด หาความสุขไม่ได้
เพราะฉะนั้น ก็ให้พิจารณาดูให้ดีว่า แม้การดำรงชีพของส่วนรวม การทำมาหากินของ
ส่วนรวมอันรวม ส่วนตัวเขาด้วยนี้ ที่ยังเป็นไปได้ก็ด้วยอานุภาพของศีล เพราะฉะนั้น
ควรชำระศีลให้บริสุทธิ์ ดั่งนี้อานิสงส์ศีลที่พระได้บอกอยู่เสมอนี้ สมควรที่จะพิจารณา
ให้เกิดปัญญาคือความรู้ตามเหตุและผล

แต่คราวนี้ให้เราสังเกตดูว่า ในมนุษยเรานี้มีธรรมเป็นเครื่องผูกพันสังคมอยู่
อีกส่วนหนึ่ง กลายเป็นสังคมที่ตั้งขึ้นโดยธรรม เหนือธรรมชาติ แต่ว่าสังคมของสัตว์
เดรัจฉานนั้น ยังเป็นสังคมโดยธรรมชาติ ให้พิจารณาเทียบเคียงดู ดังจะพึงเห็นได้ว่า
ในสังคมสัตว์เดรัจฉานนั้น เมื่อมีลูก ที่แรกแม่ก็รักลูก แต่ว่าพอนั้นดูเหมือนคล้าย ๆ
ว่าจะไม่รับรองลูก แต่ว่ามีสัตว์บางชนิดที่เป็นพ่อก็จะรับรองรักเลี้ยงดูแลลูกอยู่เหมือนกัน
แต่ว่าความรักของสัตว์เดรัจฉานนี้มีโดยธรรมชาติธรรมดา และมักจะมียู่ในระยะต้น
เท่านั้น ในเมื่อลูกยังเล็กและรักษาตัวเองป้องกันตัวเองไม่ได้ เหมือนอย่างธรรมชาติ
สร้างมาให้สัตว์เดรัจฉานรู้จักรักลูก รับรองลูกในระยะต้นนี้เท่านั้น แต่ครั้นว่าลูกโตใหญ่แล้ว
พอที่จะรักษาตัวเองได้ เลี้ยงตัวเองได้แล้ว ก็เหมือนว่าไม่รู้จักกันไม่รับรองกัน ข้อนั้น
ไม่ต้องพูดถึง โดยมากไม่รับรองลูกมาตั้งแต่เบื่องต้นแล้ว และเมื่อถึงระยะนั้นพ่อแม่
ก็เหมือนอย่างเล็กเป็นพ่อแม่ ลูกก็เหมือนอย่างเล็กเป็นลูก ไม่รับรองกัน ไม่ต้องนับถือกัน
และเมื่ออยู่ด้วยกัน ก็มีการเล่นกันเหมือนอย่างเป็นมิตรสหายกัน แต่ในเวลาที่พบอาหาร

เข้าแล้วแย่งกันกัดกันอย่างสุขุข ปกติก็เหมือนอย่างเป็นทางการเป็นมิตรกัน ในเวลาที่พบอาหารเข้า ความต้องการอาหารมากกว่า แย่งกันกัดกัน เลิกเป็นเพื่อนกันแล้วในขณะที่พบอาหาร และในระหว่างการครองคู่ก็เป็นเหมือนอย่างเป็นทางการเป็นมิตรกัน ในเวลาที่ต้องการขึ้น ก็ปฏิบัติต่อกันในขณะต้องการเท่านั้น แล้วก็เลิกกันเหมือนอย่างไม่มี การนับถือว่าเป็นสามี ภรรยา กัน ทั้งไม่ต้องนึกถึงหิริโอตตปะอะไรทั้งนั้น เพราะไม่มีความรู้ที่จะมีธรรม เหล่านี้ที่เป็นสังคมธรรมชาติ

มนุษย์เราก็เป็นสังคมธรรมชาติ แต่ว่ามีธรรมนี่เองที่เป็นเครื่องสร้างในสังคม เป็นสังคมธรรมอีกส่วนหนึ่งซ่อนอยู่ในสังคมธรรมชาติ เช่น ภาวะของความผูกพันอยู่ ร่วมกันเป็นครอบครัว เป็นตระกูลร่วมกัน โดยที่มีบุพการี เช่น ปู่ย่า ตายาย มารดา บิดา เป็นที่เคารพนับถือ และมีอนุชน

นิพพิติ คือ ความดับทุกข์ร้อนใจ ก็มีด้วยศีล อันนี้เห็นได้ง่าย เห็นได้ชัด เพราะว่าความทุกข์เดือดร้อนต่าง ๆ นั้น บังเกิดขึ้นจากการที่เบียดเบียนกันทำร้ายกัน โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง การเบียดเบียนทำร้ายกันนี้เองเป็นเครื่องสร้างความทุกข์ร้อน เพราะขาดศีล ถ้าหากว่ามีศีลต่อกันแล้ว การเบียดเบียนกันก็จะไม่บังเกิดขึ้น จะมีการดับทุกข์ร้อนใจ มีความสุขสงบอยู่ด้วยกัน เพราะฉะนั้น ก็ให้พิจารณาดูให้ดีจะมองเห็นว่า คนเราแม้ไม่มีศีล มีความสุขอยู่ได้ ก็ด้วยอำนาจของศีลนี้แหละที่คุ้มครองรักษาอยู่

ศิลปะต้องคู่กับธรรม

แต่ก็ควรทราบอีกประการหนึ่งว่า ธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ ไม่ใช่ที่จะทรงสั่งสอนให้ปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่งโดยเฉพาะ การปฏิบัติธรรมของพระพุทธเจ้า จะต้องมีการปฏิบัติหลายข้อประกอบกันไป ดังจะพึงเห็นได้ว่า แม้แต่มรรคยังมีองค์ ๘ ประการ จะต้องมีการปฏิบัติรวมกันไปหลายประการ แม้การปฏิบัติในศิลปะเพียงข้อเดียว ก็จะต้องมีการปฏิบัติธรรม ข้ออื่นประกอบกันไปด้วย คนที่ไม่มี ความเข้าใจธรรม อย่างเพียงพอ หรือตามสมควรดังนี้ จึงได้มีการกล่าวหาต่าง ๆ เช่น กล่าวหาว่ารักษา ศิลปะทำให้จน หรือรักษาศิลปะทำให้เกิดความวิบัติ รักษาศิลปะทำให้เกิดความล้มเหลว ทางเศรษฐกิจต่าง ๆ ดังนี้ เป็นต้น การที่กล่าวหาดังนี้ เพราะความไม่เข้าใจในวิธีปฏิบัติ ตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจึงควรเข้าใจว่า เมื่อเป็นผู้มีศิลปะก็ควรที่จะต้องมีการปฏิบัติธรรมข้ออื่น ๆ ควบคู่กันไป หรือประกอบกันไปด้วย ดังจะกล่าวโดยลำดับพอเป็นข้อสะกิดใจ

ประการที่ ๑ ธรรม ๕ ประการที่คู่กันกับศิลปะ คือ เมตตา ความปรารถนาให้ เป็นสุข กรุณา ความช่วยเหลือเกื้อกูล เมตตากรุณานี้เป็นธรรมที่ควรอบรมให้มีขึ้นใน จิตใจ คู่กันไปกับศิลปะข้อที่ ๑ คือ เว้นจากปาณาติบาต การฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เพราะเมื่อ ได้อบรมให้มีเมตตากรุณาอยู่ในจิตใจ เมตตากรุณานี้เองก็จะเป็นเครื่องเกื้อกูลให้การ ปฏิบัติในศิลปะเป็นไปได้ดีและเป็นไปโดยอัตโนมัติ ที่ว่าเป็นไปได้โดยอัตโนมัติ นั้น คือ เมื่อมีเมตตากรุณาในสัตว์ บุคคลผู้ใดก็ย่อมจะไม่ประพฤติเบียดเบียนสัตว์ บุคคลผู้นั้น

ก็เหมือนอย่างที่มาตราบิดามีความเมตตากรุณาแก่บุตรธิดา ย่อมไม่มีความคิดที่จะเบียดเบียนบุตรธิดา หรือแม้ว่าคนที่เลี้ยงสัตว์มีเมตตากรุณาอยู่ในสัตว์เลี้ยง ก็ย่อมจะไม่ประพฤติเบียดเบียนสัตว์ที่ตัวเลี้ยงนั้นให้ได้รับความลำบาก ดังนี้ เรียกว่า ศิลบงเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ คือโดยอำนาจของเมตตากรุณาที่เป็นธรรมนั่นเอง เพราะฉะนั้นเมตตากรุณาจึงเป็นธรรมที่ควรอบรมให้มีขึ้น คู่กันไปกับศีลข้อที่ ๑

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ เป็นธรรมที่ควรปฏิบัติคู่กันไปกับศีลข้อที่ ๒ คือ เว้นจากการลักทรัพย์ สัมมาอาชีวะนี้เป็นข้อสำคัญ เพราะว่า คนเราจะต้องกินอยู่เสมอขาดไม่ได้ จะได้ของกินมาอย่างไร ก็จะต้องมีอาชีวะคือการอาชีพ ถ้าหากว่าไม่มีการอาชีพให้ได้ของกินมา ก็จะต้องมีผู้ให้ หรือว่าไม่มีผู้ให้ ก็อาจจะต้องลักขโมยเขามากิน เพราะไม่มีจะกิน เพราะฉะนั้น จึงต้องมีอาชีวะ คือการประกอบกิจการงานหาเลี้ยงชีวิต เพื่อให้ได้ของกินมาเลี้ยงตนและครอบครัว และก็พึงเป็นสัมมาอาชีวะ คือ เว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด ประกอบการเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ นี่เป็นธรรมที่คู่กับศีลข้อที่ ๒ และเมื่อมีสัมมาอาชีวะอยู่ ก็จะทำให้การปฏิบัติในศีลข้อที่ ๒ เป็นไปด้วยดี จนถึงการปฏิบัติอันเป็นอัตโนมัติดังกล่าวแล้ว

ความสันโดษ ยินดีพอใจอยู่ด้วยคู่ครองของตน เป็นธรรมที่ควรปฏิบัติคู่กันไปกับศีลข้อที่ ๓ คือความงดเว้นจากความประพฤติดีในกาม เพราะว่าอันชีวิตของฆราวาสนั้นเป็นชีวิตที่เรียกว่า ต้องมีการบริโภคมกาม คือสิ่งที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจทั้งหลาย โดยเฉพาะก็ต้องมีการเป็นสามีภรรยาสำหรับที่จะสืบตระกูลสืบต่อไป แต่ก็ให้มีความยินดีพอใจ อยู่ในคู่ครองของตน และเมื่อเป็นเช่นนี้ ธรรมข้อนี้เองจะป้องกันไม่ให้ล่วงศีล ข้อที่ ๓ ทำให้ศีลข้อที่ ๓ เป็นไปด้วยดี หรือเป็นไปได้โดยอัตโนมัติดังกล่าว

สัจจะ คือความจริง คือการรักษาสัจจะ รวมทั้งความซื่อตรง ความภักดี ไม่ทรยศ ความมีกตัญญูกตเวที เป็นต้น เป็นธรรมที่ควรอบรมให้มีขึ้นคู่กันไปกับศีลข้อที่ ๔ คือเว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการหลอกลวง เมื่อมีธรรมข้อนี้อยู่ในใจ ก็ทำให้ปฏิบัติศีลข้อที่ ๔ เป็นไปด้วยดี จนถึงเป็นไปได้โดยอัตโนมัติ

ความไม่ประมาท คือความมีสติที่รอบคอบ เป็นธรรมที่ควรอบรม ให้มีขึ้นในใจ คู่กันไปกับศีลข้อที่ ๕ คือเว้นจากน้ำเมาคือสุราเมรัย อันเป็นฐานแห่งความประมาท เมื่อมีจิตใจยินดีอยู่ในความไม่ประมาท รักษาความไม่ประมาทเหมือนอย่างทรัพย์สิน อันประเสริฐ ก็ย่อมเหมือนอย่างทำให้การปฏิบัติในศีลข้อที่ ๕ เป็นไปได้ด้วยดี จนถึง เป็นไปได้โดยอัตโนมัติดังกล่าว

เพราะฉะนั้น ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ จึงเป็นกัลยาณธรรม คือ ธรรมที่งดงาม อันควรปฏิบัติคู่กันไปกับศีล ๕ เมื่อมีทั้งศีลทั้งธรรมเหล่านี้ ก็ย่อมจะเป็นผู้ที่มีความประพฤติดีด้วย และเป็นผู้ที่ไม่ขาดตกบกพร่อง ด้วยปัจจัย ด้วยโอกาส อันเป็น เครื่องอาศัยของชีวิตด้วย ศีลกับธรรมจึงเป็นเครื่องที่ช่วยกันส่งเสริมบุคคลให้มีความสุข ความเจริญก้าวหน้าอยู่

ธรรมกั้อาศัยธรรม

ข้อปฏิบัตินั้นไม่ใช่ศีลเพียงข้อเดียว ยังมีข้อปฏิบัติข้ออื่นอีกที่พึงปฏิบัติคู่กันไป และพึงปฏิบัติร่วมกันไปดังที่กล่าวมาตามลำดับ และนอกจากนี้ ข้อปฏิบัติอีกหลายข้อที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้เป็นข้อปฏิบัติ ช่วยในธรรมข้อใดข้อหนึ่งที่ร่วมกับศีล เช่น ช่วยในข้อสัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยชอบ อันคู่กับศีลข้อที่ ๒ เช่น ที่ทรงสอนให้เว้นจากอบายมุขต่าง ๆ ดังที่แสดงไว้ในหนังสือนวโกวาท และมีหมวดธรรมที่ผู้ศึกษาธรรมผู้ต้องการจะดำเนินชีวิตอยู่ในโลกพึงศึกษาให้เข้าใจก็คือ ทิฏฐิธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ปัจจุบันและสัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ภายหน้า

ข้อปฏิบัติทั้ง ๒ หมวดนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนแก่ผู้มากราบทูล ถามว่า ตนต้องการที่จะดำรงชีวิตอยู่ในโลกเป็นศฤงษณ์ผู้ครองเรือน ต้องการจะได้ประโยชน์สุขในการดำรงชีวิต ก็ขอให้ตรัสบอกธรรมสำหรับเป็นข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงประโยชน์สุขดังกล่าว พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนธรรมหมวดที่ ๑ เรียกว่า ทิฏฐิธัมมิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในปัจจุบัน คือ

๑. อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ลุกขึ้นประกอบการงานแสวงหาทรัพย์ เป็นต้น
๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษาทรัพย์ที่แสวงหามาได้ เป็นต้น
๓. กัลยาณมิตตตา คบเพื่อนที่ดีงาม
๔. สมชีวิตา เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้

ประโยชน์ปัจจุบันนี้เป็นข้อปฏิบัติสำหรับที่จะให้ได้รับสุขประโยชน์ในปัจจุบัน ให้สังเกตดูใน ๔ ข้อนี้ ไม่มีสอนให้บริจาคทาน ให้รักษาศีล เป็นต้น แต่ว่าสอนให้มีความขยันหมั่นเพียร ประกอบการงานแสวงหาทรัพย์ เป็นต้น จะได้ทรัพย์มาทางไหน บ้างก็ได้บอกเอาไว้โดยตรง วางเป็นหลักให้ปฏิบัติไว้เป็นกลาง ๆ เพราะว่ามุ่งประโยชน์ปัจจุบันเป็นที่ตั้ง

มาถึงหมวดที่ ๒ *สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในภายหน้า* ทรงสอนให้มี

๑. *สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความเชื่อในวัตถุที่ควรเชื่อ*
๒. *ศีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล*
๓. *จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยจาคะ ความสละบริจาค*
๔. *ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา คือความรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น*

ข้อปฏิบัติ ๔ ข้อนี้ เป็นข้อปฏิบัติตั้งที่เรียกว่า *ทางศีลธรรม*

คราวนี้ก็มีปัญหาว่า จะให้ปฏิบัติธรรมทั้งหมดทั้ง ๒ หมวดนี้พร้อมกัน หรือว่าปฏิบัติในปัจจุบันแต่ประโยชน์ปัจจุบัน ส่วนประโยชน์ภายหน้ายังไม่ปฏิบัติ ไปปฏิบัติเอาข้างหน้า ปรากฏว่าได้มีบางท่านเข้าใจดังนี้ และได้มีบางท่านกล่าวว่า พระพุทธศาสนานั้นเหมาะสำหรับคนที่ตายไปแล้ว แต่ว่าไม่เหมาะสำหรับคนที่ยังดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบัน ก็น่าที่จะเข้าใจว่า พระพุทธศาสนาสอนให้ไปหวังผลเอาข้างหน้าดังสอนให้ทำบุญเพื่อไปสวรรค์ อย่าทำบาปเพราะจะไปนรก สวรรค์นรกนั้น อยู่ชาติหน้า เพราะฉะนั้น จึงเหมาะสำหรับคนที่ตายไปแล้ว อีกอย่างหนึ่งก็ว่าจะเพราะเข้าใจเอาจากประเด็นที่ตั้งขึ้นว่า ประโยชน์ภายหน้านั้นไปปฏิบัติเอาข้างหน้า และ พระพุทธศาสนานั้นก็สอนเรื่องศรัทธาเรื่องศีลเป็นต้นนี้เอง จึงเหมาะสำหรับอนาคต ก็คือชาติหน้า ความเข้าใจและกล่าวดังนี้ไม่ถูกต้อง

ธรรมทั้ง ๒ หมวดนี้ว่าถึงการปฏิบัติ ก็พึงปฏิบัติในปัจจุบันเช่นกัน ถึงมี อุกุณฺฐาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรเป็นต้นในบัดนี้ พึงมีศรัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธาในบัดนี้ คือพึงมีในบัดนี้ด้วยกัน ไม่ใช่ว่าเดี๋ยวนี้ไม่ต้องมีศรัทธา

ไม่ต้องมีศีล รอไว้ข้างหน้าจึงค่อยมีศรัทธา มีศีล ไม่ใช่อย่างนั้น ในบัดนี้ก็พึงมีศรัทธา มีศีล เพราะฉะนั้น การปฏิบัติในธรรม ๒ หมวดนี้ ก็พึงปฏิบัติในปัจจุบันด้วยกันคู่กันไป และเมื่อปฏิบัติคู่กันไปดังนี้ ธรรมที่แสดงไว้ในประโยชน์ภายหน้านี้เองก็มาเป็นเครื่อง จำกัดการปฏิบัติประโยชน์ในปัจจุบัน คือในประโยชน์ปัจจุบันสอนให้มีอุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยขันธ์หมั่นเพียรแสวงหาทรัพย์ แต่ไม่ได้บอกว่าจะให้แสวงหาทางไหน จะไป ขโมยเขาได้ไหม เมื่อปฏิบัติในสัมปรายภพปฏิบัติประโยชน์ ประโยชน์ภายหน้า ก็ย่อมจำกัดว่าจะไปลักเขาไม่ได้ เพราะถึงปฏิบัติอยู่ในศีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล ก็จะต้องงดเว้นในการลักขโมย เพราะฉะนั้น การแสวงหาทรัพย์ก็ต้องแสวงหาในทางที่ชอบ ในสัมมาอาชีพะดังนี้

คราวนี้ที่แบ่งเรียกว่า ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์ภายหน้านั้น ก็เพราะว่าผลที่ได้รับเป็นบุญประโยชน์ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการขันธ์หมั่นเพียร แสวงหา ทรัพย์ก็ย่อมจะได้ทรัพย์มา ในเมื่อการแสวงหาเป็นการกระทำเหมาะๆ กระทำเหมาะสมเมื่อใด ก็ย่อมได้ทรัพย์ขึ้นเมื่อนั้น เป็นปฏิบัติแต่เมื่อไปมีการเว้นเข้าแล้ว ในปัจจุบัน อาจจะเป็นการเสีย แต่ว่าจะไปได้รับประโยชน์ต่อไป เหมือนอย่างว่า อุฏฐานสัมปทา เกิดขยันจนไปขโมยเขาเข้า เพราะมันมีทรัพย์ล่อใจที่จะขโมยได้ง่าย ขโมยเมื่อใดก็ได้ เมื่อนั้น ขยันขโมยก็เป็นอุฏฐานเหมือนกัน แต่คราวนี้ไปผิดศีล เพราะฉะนั้น เมื่อรักษาศีลก็ต้องเว้น เว้นเข้าก็เลยไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงเป็นการขาดไม่ได้ ต้องขยันทำมาหากินไปตามน้ำพักน้ำแรงโดยชอบได้มาวันละ ๑๐ บาท ๒๐ บาทดังนี้ เป็นต้น ขโมยเขาบ้างเดียวบางที่ได้มาพันบาทหมื่นบาท แต่เมื่อมามีศีลเข้าแล้วต้องเว้นทำไม่ได้ นี่ประโยชน์ปัจจุบันขาด แต่ว่าประโยชน์ภายหน้าคือเป็นประโยชน์ที่จะพึงได้ภายหน้า

คราวนี้ก็มีข้ออื่นอีก เช่น จากสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการสละบริจาค สละบริจาค เมื่อใดก็เสียทรัพย์เมื่อนั้น ก็ดูจะขัดกับหลักของการอารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา รักษาทรัพย์ที่หามาได้ ถ้าปฏิบัติตามข้อนี้ข้อเดียว ได้มากก็ใช้ไม่ได้ ต้องรักษาเป็นอันว่าไม่ต้องใช้กัน ถ้าเป็นข้อเดียว เพราะว่าในปัจจุบันเองก็ยังมีข้อ ๔ คือสอนให้เลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ แต่ว่าก็เป็นการสอนให้ใช้เลี้ยงตัวเอง และครอบครัวอยู่ในวงภายใน แต่ว่าสำหรับเป็นประโยชน์ภายหน้า คือ จากสัมปทา

ถึงพร้อมด้วยการสละบริจาด เป็นการสอนให้สละบริจาดแก่ผู้อื่น เป็นการเผื่อแผ่ความสุขแก่ผู้อื่น ในข้อนี้ก็เหมือนกัน ให้เมื่อใดก็เสียเมื่อนั้น ให้มากก็เสียมาก แต่ว่าที่ตรัสสอนว่าเป็นประโยชน์ภายนอกก็เพราะจะให้ประโยชน์บังเกิดขึ้นในเวลาต่อไป

อีกประการหนึ่ง สำหรับในข้อจาคะนี้ ก็ยอมเป็นข้อปฏิบัติเนื่องไปจากประโยชน์ปัจจุบันด้วย คือจะต้องแสวงหาให้ได้ทรัพย์มาก่อน แล้วจึงจะมีทรัพย์สำหรับบริจาด ถ้าตัวเองไม่มีทรัพย์จะเอาอะไรบริจาด เพราะฉะนั้น จาคะจึงต้องมาทีหลัง สิ่งที่จะต้องมาก่อนคือความมีทรัพย์ ความมีทรัพย์นี้ก็เกิดขึ้นจากประโยชน์ปัจจุบัน จึงต้องปฏิบัติในประโยชน์ปัจจุบันก่อน จนถึงต้องมีทรัพย์ขึ้นจึงจะทำการบริจาดได้ นี่เป็นเหตุผลที่ต่อเนื่องกันไปสำหรับในข้อจาคะ

คราวนี้ ศील กับ จาคะ นี่เป็นปัญหาสำคัญว่าจะให้ประโยชน์สุขภายนอกอย่างไร เพราะปัจจุบันนี้ต้องเสีย รักษาศีลก็ต้องเสีย ปฏิบัติในจาคะคือทำทานก็ต้องเสีย เพราะขาดประโยชน์ที่จะได้ดังกล่าว เพราะฉะนั้น จึงต้องมีธรรมอีก ๒ ข้อ คือ *ศรัทธา* เป็นข้อแรก และ *ปัญญา* เป็นข้อท้าย คือจะต้องมีความเชื่อที่ถูกต้องและมีปัญญารู้จักผิดชอบชั่วดี คือ จะต้องมึศรัทธาอันประกอบด้วยปัญญา หรือมีปัญญาอันประกอบด้วยศรัทธาคู่กันไป จึงจะเป็นเหตุให้มีการปฏิบัติในศีล ในจาคะ หรือในทาน เพราะว่าในข้อนี้ดูในเฉพาะปัจจุบันแล้วดูเป็นการตัดรอนหรือเป็นการเสีย แต่ว่าเป็นประโยชน์สุขในภายหน้า

คราวนี้จึงมาพิจารณาถึงปัญหาข้อนี้ว่า เป็นประโยชน์สุขในภายหน้าจริงหรือ และประกอบด้วยประโยชน์สุขภายนอกนั้นเป็นประโยชน์สุขแก่ใคร ในข้อนี้ถ้าพิจารณา ดูให้ดีก็จะมองเห็นว่า

ประการที่ ๑ เป็นประโยชน์สุขถึงคนปัจจุบันนี้แหละ เพราะว่าศีลนั้นเป็นการเว้นอย่างการลักขโมยเป็นต้น ก็เป็นการเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน เพราะฉะนั้น จึงเป็นประโยชน์สุขแก่หมู่ที่อยู่รวมกัน ในปัจจุบันที่เคยกล่าวมาแล้ว และจาคะหรือทานนั้น ก็เป็นการเผื่อแผ่เฉลี่ยความสุขของตนแก่ผู้อื่น ทำให้เกิดความสุขทั่ว ๆ กันไป

ฉะนั้น จึงได้มีบางท่านอธิบายเอาไว้ อันที่จริงสัมปรายิកัตถประโยชน์ ประโยชน์ ภายหน้านั้น หมายความว่า เป็นประโยชน์ที่เนื่องไปถึงผู้อื่น คือเป็นประโยชน์ที่เกิดขึ้น แก่สังคมคนที่อยู่ร่วมกันในปัจจุบัน ดังท่านอธิบายดังนี้ ซึ่งก็เป็นความถูกต้อง และประโยชน์สุขที่พึงได้ร่วมกันในหมู่คนที่อยู่ร่วมกันดังนี้ จะต้องพิจารณาด้วยน้ำใจที่ กว้างขวางสักหน่อยหนึ่งจึงจะมองเห็น และก็เป็นอย่างจริง และนอกจากนี้ยังเป็น ประโยชน์ที่จะพึงบังเกิดภายหน้า ตามที่แสดงไว้ในหมวดธรรมตรง ๆ ด้วย

อยู่ในปัจจุบันแต่อย่าลืมอนาคต

มองดูให้ดีแล้ว อนาคตมากมายกว่าปัจจุบัน ปัจจุบันถ้าดูอย่างละเอียดก็มีนิดเดียว ที่เราพูดกันว่า ภายหน้าคือชาติหน้านั้นมองไกล แต่ถ้ามองเข้ามาให้ละเอียดแล้ว ภายหน้านั้นมีอยู่ในชาตินี้เอง อย่างปีหน้าก็เป็นภายหน้า ละเอียดเข้ามาอีกเดือนหน้าก็เป็นภายหน้า วันพรุ่งนี้ก็เป็นภายหน้า ชั่วโมงหน้าก็เป็นภายหน้า จนถึงนาที่หน้าก็เป็นภายหน้า ดังนี้ เป็นต้น ถ้าแบ่งละเอียดดังนี้แล้ว เกือบจะหาปัจจุบันไม่พบ จะต้องแบ่งให้เล็กลงไปกว่าวินาที ที่ล่วงก็เป็นอดีต ที่ยังไม่มาก็เป็นอนาคต เพราะฉะนั้น ทุกคนจะต้องพบกับภายหน้า

การทำอะไรที่คิดตั้งแต่ปัจจุบัน ที่จริงก็เหมือนจะเป็นธรรมสูง อย่างทำวิปัสสนากรรมฐานให้พิจารณาถึงปัจจุบันธรรม แต่เมื่อมองอีกแง่หนึ่งแล้ว คือในแง่ของสังขกาลเวลาที่เกี่ยวกับชีวิต เป็นความจริงที่ชีวิตบุคคลจะต้องพบกับกาลภายหน้าอีกเป็นอันมาก เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้สอนข้อปฏิบัติไว้สำหรับที่จะปฏิบัติในปัจจุบันนี้ เพื่อที่จะให้พบกับปัจจุบันที่มีความสุขด้วย เพื่อให้พบกับอนาคตที่มีความสุขด้วย ทั้ง ๒ สถาน จะเป็นอนาคตเมื่อใดก็ได้ทั้งนั้น จะเป็นพรุ่งนี้เดือนหน้าชาติหน้าได้ทั้งนั้น

เรามาลองพิจารณาเทียบเคียงดูว่า ทุก ๆ คนได้มีการเตรียมตัวเพื่ออนาคตกันมาตั้งแต่เด็ก ดังเช่นเมื่อเป็นเด็กเข้าโรงเรียนก็เรียนหนังสือ เพื่อจะให้พบความสำเร็จในอนาคตและเพื่อที่จะได้ทำการงาน คราวนี้ถ้าไปดูจำเพาะวัน ๆ ที่เรียนหนังสือ เช่นว่าเป็นเด็กอายุ ๕ ขวบ เข้าโรงเรียนไปวันหนึ่ง ๆ ถ้าจะดูปัจจุบันจำเพาะวัน ๆ แล้ว

จะไม่เห็นว่าได้อะไรขึ้นมา แล้วต้องใช้จ่ายไปเท่าไรเป็นการลงทุน แปลว่าต้องใช้จ่ายในค่าความเป็นอยู่ ค่าเล่าเรียนต่าง ๆ โตะขึ้นก็ยิ่งใช้จ่ายมาก เป็นการลงทุนทั้งนั้น แปลว่าต้องเสียสละทรัพย์เพื่อจะได้วิชาสำหรับอนาคต และในการปฏิบัติในการศึกษานี้ ก็จะต้องมีศีลในการศึกษา มีศีลเพื่อการศึกษา มีจาคะในการศึกษา มีศีลเพื่อการศึกษา ก็คือจะต้องมีการเว้นจากสิ่งที่เป็นอันตรายต่อการศึกษาทั้งหลาย นี้เรียกว่ามีศีลเพื่อการศึกษา จะต้องมีจาคะเพื่อการศึกษาในปัจจุบัน แม้จะมองไม่เห็นผล แต่ว่าผลนี้ก็ต้องมีการสละต่าง ๆ เช่น สละทรัพย์เพื่อการศึกษา ดังนี้ ก็เห็นได้ว่าถ้าจะดูศีล จาคะ เพื่อการศึกษาในปัจจุบันแล้วจะมองไม่เห็นผล แต่ว่าผลนี้จะมองเห็นได้ในอีกหลายปีข้างหน้า เมื่อเด็กสำเร็จการศึกษา นั้นแหละจึงจะเห็นผลของศีล และจาคะเพื่อการศึกษา

เพราะฉะนั้น ในบัดนี้ ทุก ๆ คนที่ทำการปฏิบัติอยู่ทั้ง ๒ อย่าง คือ การปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ปัจจุบัน และการปฏิบัติที่เป็นประโยชน์ภายหน้า ยกตัวอย่าง เช่นการศึกษาที่เป็นเด็กดังก้าว เพราะฉะนั้น ประโยชน์ภายหน้าของพระพุทธเจ้านี้ จึงเป็นธรรมที่มีเหตุผล ซึ่งทุก ๆ คนพึงปฏิบัติตั้งแต่ในปัจจุบันแล้วจะพบสุขประโยชน์ในปัจจุบันด้วย ในภายหน้าด้วย ศีลและจาคะที่ปฏิบัติในปัจจุบันนี้ ถ้ามองกันเฉพาะในปัจจุบันแล้ว ก็จะมีการขาดประโยชน์ พบความเสียดังกล่าวแล้ว แต่ว่าเป็นศีล และเป็นจาคะ เพื่อประโยชน์สุขที่ทุกคนพึงจะพบในอนาคตของตนซึ่งจะต้องพบ เพราะฉะนั้น จึงจะต้องมีการปฏิบัติทั้ง ๒ อย่างนี้ ต้องมีการปฏิบัติธรรมทั้ง ๒ หมวดนี้ควบคู่กันไป จึงจะเป็นผู้ที่พบประโยชน์สุขในบัดนี้ด้วย ในอนาคตด้วย

ไตรสิกขา : การศึกษาเพื่อยกระดับชีวิต

การศึกษาคืออะไร ?

“บุตรที่ยังไม่เกิด ๑ บุตรที่ตายไปแล้ว ๑ และบุตรที่โง่เขลา ๑ บุตร ๒ จำพวกข้างต้นยังดีกว่าจำพวกท้าย เพราะสองจำพวกข้างต้นให้รู้เกิดความทุกข์ชั่วคราว ส่วนจำพวกหลังคือบุตรที่โง่เขลาให้เกิดความทุกข์อยู่ทุกระยะเวลา”

คำข้างบนนี้เป็นคำแปลภษิตในหิโตปเทศ แสดงเป็นพระราชดำริของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง ซึ่งทรงปรารถนาถึงพระราชบุตรผู้ยังมีได้ศึกษา จึงโปรดจัดให้มีพระอาจารย์ถวายการศึกษาแก่พระราชบุตร

การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญของชีวิต ทำชีวิตให้มีคุณค่าขึ้น จนถึงเห็นกันมาตั้งแต่โบราณแล้วว่า ผู้ที่ยังไม่เกิดมาหรือผู้ที่ตายไปแล้วยังดีกว่าผู้ที่ได้รับการศึกษา ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ มารดาบิดาและผู้มีเมตตาทั่วไปจึงอุปการะให้การศึกษาแก่เด็กของตน ถึงจะให้อย่างอื่นไม่ได้ก็พยายามให้การศึกษา เพราะวิชาเป็นทรัพย์ที่ติดตัวทำให้สามารถดำรงตนได้

ในบัดนี้ การศึกษากำลังก้าวหน้ามาก แบ่งเป็นประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา เหมือนอย่างต้นไม้แบ่งเป็นโคนต้น กลางต้น และยอด ทุก ๆ คนกำลังมีศึกษาพฤกษ์ คือต้นไม้การศึกษานี้อยู่ จึงได้รับความรู้ซึ่งแปลกหูแปลกตาแปลกใจขึ้นทุกวัน

การรับความรู้ตามหลักสูตร เป็นสิ่งที่ทางรัฐบาลเลือกสรรแล้ว ตามควรแก่สมัย ส่วนการรับความรู้นอกหลักสูตรหรือนอกโรงเรียนซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก เป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวัง เพราะความรู้บางอย่างเมื่อไปรับมาแล้ว ทำให้เกิดความหลงเข้าใจผิด คิดเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นชีวิตเนื้อหาของชาติ ความรู้บางอย่างทำให้ใจแตก ไม่ประพฤตินอนอยู่ในทางที่ดี ความรู้บางอย่างก็มีประโยชน์

ทางมาของความรู้เหล่านี้มาโดยตรงก็มี มาโดยแอบแฝงก็มี และบัดนี้มีเครื่องสื่อความรู้กันได้อย่างรวดเร็วตลอดทั้งโลก มีวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ มีรถยนต์ พาหนะที่วิเศษต่าง ๆ และมีหลายฝ่ายหลายพวก แต่ละฝ่ายก็ชักจูงให้รับรู้ให้ปฏิบัติกันไปในทางหนึ่ง ๆ เรียกว่า ทิศาปาโมกข์ หรือมีครูมากพวกมากฝ่าย บางพวกก็สอนให้เดินตรงกลาง ผู้ที่เชื่อฟังก็จะพากันเดินชนกันเองกลุ่มไปหมดเท่านั้น เหมือนอย่างในโรงเรียน นักเรียนทั้งหมดมายืนเข้าแถวอยู่กลางสนาม ครูคนหนึ่งบอกให้นักเรียนขวาหัน แล้วบอกหน้าเดินพร้อม ๆ กัน เมื่อเป็นเช่นนี้ลองคิดมองดูภาพ นักเรียนทั้งโรงเรียนจะเดินชนกันอย่างไรยุ่งเหยิงกันไปหมดเท่านั้น เพราะเมื่อยืนเข้าแถวกัน ฝ่ายหนึ่งซ้ายหัน ฝ่ายหนึ่งขวาหัน ก็คือหันหน้าชนกัน แล้วเดินชนกันอย่างอลหม่าน ส่วนฝ่ายที่หันหน้ากลาง ๆ นั้นก็จะพลอยถูกชนด้วย เว้นไว้แต่จะเดินออกไปเสียจากสนาม เมื่อยังอยู่ในสนามแล้วก็ไม่ว่าจะพ้นจากการถูกชนให้รวนเร่ไปในทางใดทางหนึ่ง นี่เป็นตัวอย่างสมมติในสนามโรงเรียน ซึ่งน่าจะยังไม่เคยมี แต่ก็เห็นข้อที่น่าแปลกที่ปรากฏว่ามีในสนามนอกโรงเรียน เช่น ในถนนหนทางในประเทศต่าง ๆ คนหลายคนได้รับความรู้ตามคำสั่งสอนของครูต่าง ๆ ออกมาเดินชนกัน ปะทะกันสับสนวุ่นวายอยู่ตามถนนหนทาง ดังที่ปรากฏในบางประเทศแม้ในเร็ว ๆ นี้

ส่วนในประเทศไทยไม่ปรากฏเหตุการณ์เช่นนั้น เพราะรัฐบาลและประชาชนเคารพยึดมั่นอยู่ใน *หลักไตรรงค์* คือ *ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์* ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แห่งธงชาติ และพากันบำรุงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ทั้งส่วนมากแม้จะได้รับความรู้เป็นอันมาก แต่ก็ยังเคารพนับถือพระพุทธรูปเจ้าว่าเป็นครูที่เยี่ยมยอดเพียงพระองค์เดียว ไม่นับถือว่าครูไหนเยี่ยมยอดกว่า ทั้งมีความรักเคารพในพระมหากษัตริย์เป็นอย่างยิ่ง เมื่อตั้งมั่นอยู่ในหลักไตรรงค์เช่นนี้ จึงไม่หันเหไปทางไหนอื่น นอกจากทางหลักไตรรงค์นี้เท่านั้น จึงควบคุมกันอยู่อย่างสงบเรียบร้อย แสดงว่ามีหลักของตน

คืออยู่ ส่วนผู้ที่รับเอาหลักอื่นให้กว้างไขว่ไขว่ แสดงว่าตนเองไม่มีหลักของตนเองอยู่ ดังที่เรียกว่าคนหลักลอย ไม่เป็นที่นับถือไว้วางใจของใคร ผู้ที่เยาว์ความคิดอาจมีความคิด ผิดทางไปได้ง่าย เป็นเยาวชนอาจจะเยาว์ความคิด เพราะยังเยาว์วัย เป็นผู้ใหญ่อาจ จะเยาว์ความคิด เพราะไม่ฉลาดขาดการศึกษา หรือเพราะหลงเชื่อไปในทางที่ผิด จึงจำต้องวางรากฐานหรือเสริมฐานของหลักไตรรงค์ให้มั่นคงทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ จึงควบคุม กันอยู่โดยสงบสุขเรียบร้อยได้ตลอดไป

วิธีวางรากฐานหรือเสริมฐานหลักไตรรงค์ คืออบรมปลูกความเคารพรักใน องค์กร ๓ นั้นลงไปจิตใจของทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ รักษาธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับองค์กร ทั้งสามนี้ไว้ นับถือเป็นสิ่งสำคัญไม่ทอดทิ้งละเลย เมื่อรักษาส่งเสริมหลักของตนให้ มั่นคงเรียกว่าคนมีหลักร่วมกันอยู่เป็นอันเดียวกัน ก็เกิดความสามัคคีอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นโอกาสให้ได้ศึกษารับความรู้ต่าง ๆ ทันทต่อความรู้และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และรับ ความเจริญในด้านวัตถุต่าง ๆ มาทะนุบำรุงบ้านทะนุบำรุงเมืองให้มั่งคั่งเป็นสุข โดยเฉพาะ เยาวชนก็ตั้งใจเล่าเรียนศึกษาในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ให้มีความรู้ความก้าวหน้า ยิ่งขึ้น เว้นรับความรู้ที่จะชักพาให้เสียหาย เว้นสิ่งเย้ายวนที่เป็นอันตรายแก่การศึกษา และความดี

เมื่อเป็นดังนี้ องค์กรที่เป็นหลักทั้งสามนั้น จึงไม่ขัดอะไรกับความเจริญก้าวหน้า กลับเป็นเครื่องรักษาส่งเสริมให้เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยสวัสดิ เพราะมีหลักเป็นที่พึ่งอาศัย ให้เกษมสวัสดิ ไม่ใช่เจริญก้าวหน้าไปอย่างหลักลอย ซึ่งมีหวังว่าจะล้มลงอย่างง่ายดาย และทำให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อย

ทั้งนี้ เป็นข้อที่ควรภูมิใจได้ว่า ได้มีหลักที่ดีที่เจริญแล้วของตนเอง เป็นที่ยึดเหนี่ยว มาแต่โบราณกาล ถึงจะยังด้อยอยู่ในด้านวัตถุและในด้านความรู้สาขาต่าง ๆ แต่ใน ด้านหลักยึดเหนี่ยวที่ดีทางจิตใจแล้วไม่ด้อยเลย ชื่อว่าเป็นอารยะ คือเป็นคนเจริญได้ ที่เดียว ส่วนผู้ที่หมีนเคลนทอดทิ้งหลักของตนเสียนั้นแหละ แสดงว่าเป็นผู้ที่หมีนตนเอง ไม่ควรแก่การนับถือไว้วางใจ

คำว่า “ศึกษา” ตามปทานุกรมให้ความหมายไว้ว่า “การเล่าเรียนฝึกฝนอบรม” ในตำราศัพท์อีกฉบับหนึ่งให้ความหมายไว้ว่า “การถือเอาวิชา” ทางบ้านเมืองได้วางแผน

การศึกษาของชาติไว้เป็น ๔ ส่วน คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา ตามที่โรงเรียนทั่วไป ได้สอนอยู่แล้ว เมื่อพิจารณากล่าวอย่างสรุป การศึกษาก็เพื่อ

(๑) ให้มีความรู้ความสามารถในการประกอบกิจการงาน และในการสังคมเป็นต้น ได้อย่างดี

(๒) เพื่อให้มีความเป็นคนโดยสมบูรณ์

ความประสงค์ของการศึกษาข้อแรกมีความชัดเจนอยู่แล้ว ส่วนข้อ ๒ หมายความว่า คนที่ถือกำเนิดเป็นคนนั้นยังไม่จัดว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์ เพราะเหตุเพียงที่เกิดมามีรูปร่างเป็นคน ต่อเมื่อมีการปฏิบัติประกอบด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีสมกับความเป็นคน จึงจะเรียกว่าเป็นโดยธรรม เมื่อมีธรรมของคนบริบูรณ์จึงจะชื่อว่าเป็นคนโดยสมบูรณ์ แม้คำในหิตโตปเทศก็กล่าวว่า “การกิน การนอน ความกลัว และการสืบพันธุ์ของคนและสัตว์ดิรัจฉานเสมอกัน แต่ธรรมของคนและสัตว์ดิรัจฉานเหล่านั้นแปลกกว่ากัน เว้นจากธรรมเสีย คนก็เสมอกับสัตว์ดิรัจฉาน”

การศึกษาที่มีความรู้ความสามารถ แต่ขาดธรรม ยังเป็นเหตุใช้ความรู้ความสามารถนั้นไปในทางที่ผิด ดังเช่นเป็นโจรจำพวกต่าง ๆ ดังเรื่องต่อไปนี้

ในสมัยพุทธกาล บุตรของนางพราหมณ์มีนันทานี ภรรยาของพราหมณ์บุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล กรุงสาวัตถี ได้เกิดในราตรีวันหนึ่ง เมื่อเกิดนั้นอาวูธต่าง ๆ ได้สว่างโพล่งขึ้นทั่วพระนคร ตลอดถึงพระแสงหอกพระแสงดาบของพระราชพราหมณ์บุโรหิตออกดูดาวนักษัตร เห็นว่าบุตรของตนเกิดในโจรฤกษ์จึงเข้าไปเฝ้าพระราชกราบทูลถามความผาสุกในการบรรทม พระราชาตรัสว่าจะบรรทมเป็นสุขจากที่ไหน มงคลอาวูธสว่างโพล่งขึ้น ชะรอยจะมีอันตรายแก่พระราชสมบัติหรือแก่ชีวิต พราหมณ์บุโรหิตกราบทูลว่าบุตรของตนเกิด อาวูธเหล่านั้นสว่างโพล่งขึ้นด้วยอาวูธของเด็กนั้น เด็กนั้นจะเป็นโจรต่อไป แต่ว่าจักเป็นโจรผู้เดียว มิใช่เป็นโจรราชสมบัติ ตนจะให้ฆ่าเสีย พระราชาตรัสว่า เมื่อเป็นโจรผู้เดียวจักทำอะไรได้ จงเลี้ยงไว้เถิด ฝ่ายพราหมณ์บุโรหิตพร้อมกับพวกญาติชานานามเด็กนั้นว่า อหิงสกะ แปลว่าผู้ไม่เบียดเบียน ด้วยถือเป็นนิมิตว่าอาวูธทั้งหลายสว่างขึ้นแต่ก็ไม่เบียดเบียนใคร

เมื่ออหิงสกะเติบโตขึ้นถึงวัยเล่าเรียนก็ส่งไปเรียนในกรุงตักศิลา อหิงสกะได้ตั้งใจเรียนศิลปวิทยา และตั้งใจปฏิบัติอาจารย์เป็นอย่างดี จนเป็นที่รักเป็นศิษย์ก้นกุฎีของอาจารย์ ฝ่ายศิษย์อื่นซึ่งพากันด่าต้อยถอย เป็นศิษย์ภายนอกก็พากันริษยา คิดจะทำลายอหิงสกะ จึงปรึกษากันเห็นว่า “จะไปยุแหย่ออาจารย์ว่าอหิงสกะโงะเลาหรือประพฤติไม่ดีหรือว่ามีชาติต่ำต้อยหาได้ไม่ เพราะอหิงสกะมีปัญญา มีความประพฤติ มีชาติดีพร้อม มีอยู่ทางเดียวคือหาวิธียุแหย่ให้อาจารย์กินแหว่งระแวงใจอหิงสกะ” จึงแบ่งกันออกเป็น ๓ พวก เข้าไปหาอาจารย์ที่ละพวก ยุแหย่ว่าอหิงสกะคิดร้าย อาจารย์ ที่แรกอาจารย์ไม่เชื่อ ชับไล่พวกศิษย์ที่มายุแหย่ออกไป พุดส้าทับ ว่า “อย่ามายุให้เราแตกกับบุตรของเราเลย” ครั้นถึงพวกที่ ๒-๓ อาจารย์ ก็ชักแคลงใจ จนถึงเชื่อว่าเป็นความจริง จึงคิดจะฆ่าอหิงสกะเสีย แต่ครั้นจะฆ่าโดยเปิดเผยก็เกรง จะเกิดโทษ เกิดเสื่อมเสียชื่อเสียงและลามผลต่อไป จึงคิดหาวิธีฆ่าให้แนบเนียน ครั้นคิดได้แล้วจึงเรียกอหิงสกะมากล่าวว่า การเรียนศิลปะใกล้จะสำเร็จแล้ว แต่จักเข้าเขตสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อไปฆ่าคนให้ครบพัน คืออาจารย์คิดเห็นทางว่า เมื่ออหิงสกะไปฆ่าคนเป็นอันมาก จักมีคนหนึ่งต่อสู้ฆ่าอหิงสกะเสีย

ฝ่ายอหิงสกะที่แรกตอบปฏิเสธอาจารย์ แต่ครั้นอาจารย์อ้างว่าจะไม่ได้รับผลของศิลปะ ด้วยความรักที่จะได้ศิลปะจึงถืออาวุธไปดักฆ่ามนุษย์อยู่ในดง ครั้นฆ่าได้หลายคนเข้าก็จำไม่ได้ว่ากี่คน เพราะโดยปกติ อหิงสกะเป็นคนมีปัญญาไม่ตั้งจิตไว้ต่อเรื่องปาณาติบาต ฉะนั้น ต่อมาจึงตัดนิ้วไว้หนึ่งหนึ่ง ๆ เก็บได้ ครั้นนิ้วเหล่านั้นหายไปเสียอีก จึงนำมาเสียบเป็นพวงนิ้วแขวนไว้กับตน จึงเกิดเรียกชื่อขึ้นว่า องคฺลิมาล แปลว่า ผู้มีพวงมаланิ้วมือ หรือมีนิ้วเป็นพวงมาลา

ชื่อเสียงขององคฺลิมาลโจรได้กระฉ่อนเป็นที่กลัวเกรงของคนทั่วไป จนไม่มีใครกล้าเข้าป่า องคฺลิมาลโจรจึงเข้าไปจับคนฆ่าในบ้านในตำบล ภายนอกกรุงสวตฺตี ประชาชนต้องอพยพเข้าไปในกรุงสวตฺตี ประชุมกันที่ท้องพระลานหลวง กราบทูลร้องทุกข์

ฝ่ายพราหมณ์ปุโรหิตทราบข่าวจึงกลับไปบอกนางมณฑานีผู้เป็นภรรยาว่า “โจรองคฺลิมาลเกิดขึ้น ไม่ใช่คนอื่นคงเป็นอหิงสกะกุมาร บัดนี้ พระราชาจักปราบปราม จะควรทำอย่างไร” นางมณฑานีบอกว่าตนจะออกไปน่านบุตรกลับ พราหมณ์ปุโรหิตก็กล่าวห้ามมิให้ออกไป อ้างว่าไม่ควรทำวิสาสะคือความไว้วางใจในชน ๔ จำพวก คือ

ไม่ควรไว้วางใจในโจรว่าเป็นสหายเก่า ในเพื่อนว่าเป็นคนซัดซอบมาเก่า ในพระราชาวาทรงนับถือ และในสตรีว่าอยู่ในอำนาจ แต่ใจของมารดาเป็นของอ่อนด้วยความรักในบุตร จึงออกไปจากบ้านเพื่อจะนำบุตรของตนกลับ

เข้าวันนั้น พระพุทธเจ้าทรงตรวจดูโลก ทรงทราบว่าถ้าไม่เสด็จไปโปรดองคุลิมาลก็จะทำมาตุฆาต ถ้าเป็นเช่นนี้ก็จะเป็นผู้ที่โปรดไม่ขึ้น

ครั้นเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ทรงทำภักติกแล้ว จึงเสด็จไปยังที่อยู่ขององคุลิมาลใจ แม้มีพวกคนเลี้ยงโคพวกชวานาเป็นต้นห้ามมิให้เสด็จ ก็คงเสด็จต่อไปโดยอุษณี

ฝ่ายองคุลิมาลใจได้เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกลก็มีความแปลกใจว่าโฉนสมณะนี้มาได้เพียงผู้เดียว คนอื่น ๆ ต้องมากันเป็นพวก ๆ ถึงเช่นนั้น ก็ยังแพ้เราชะรอยว่าจะมาวางข่ม จะต้องปลงชีวิตเสีย จึงวิ่งตามพระพุทธเจ้าอย่างเต็มกำลัง แต่ก็ไม่อาจจะทัน จึงร้องให้พระพุทธเจ้าหยุด พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “เราหยุดแล้ว องคุลิมาล ฝ่ายท่านจงหยุด” องคุลิมาลคิดว่า “สมณะเหล่านี้เป็นผู้พูดจริง แต่พระองค์นี้เดินอยู่พูดว่าหยุด ควรจะต้องถามดู” จึงร้องถามว่าพูดอย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เราวางอาชญาในสัตว์ทั้งปวง จึงชื่อว่าหยุดแล้ว ส่วนท่านยังเที่ยวฆ่าฟันประหารประหาร จึงชื่อว่ายังไม่หยุด” พอองคุลิมาลได้ยินพระพุทธเจ้าดำรัสเป็นคำสะกิดใจ ก็กลับได้สติขึ้นทันที จึงกราบพระบาทของพระพุทธเจ้าทูลขอบวช พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุญาตให้อุปสมบทด้วยตรัสว่า จงเป็นภิกษุมาเถิด องคุลิมาลใจจึงกลับเป็นภิกษุพุทธสาวกตามเสด็จพระพุทธเจ้ากลับสู่พระเชตवनาราม

เมื่อท่านเป็นพระภิกษุแล้วก็ได้รับพระราชทานอภัยโทษ ต่อมาได้บำเพ็ญเพียรจนได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ท่านเป็นตัวอย่างของบุคคลประเภทมีดีมาสว่างไป ซึ่งเป็นผู้ที่เคยผิดไปแล้วกลับตัวได้ และเรื่องนี้เป็นตัวอย่างแสดงว่าเชื่อครุฑที่สั่งให้หันไปต่าง ๆ ก็ทำให้หันไปผิดจนกว่าจะได้พบครุฑที่ถูกต้อง และแสดงว่า การศึกษาให้มีความรู้ความสามารถอย่างเดียว อาจกลายเป็นโจรไปก็ได้ และสามารถทำความชั่วร้ายเสียหายได้มากกว่าคนที่ไม่มีความรู้ความสามารถ ต่อเมื่อได้ศึกษาให้เป็นคนโดยสมบูรณ์อีกส่วนหนึ่ง การศึกษาของตนจึงจะสมบูรณ์ ดังเช่นองคุลิมาลใจ เมื่อพบพระพุทธเจ้า จึงได้พบทางที่ถูกต้องของชีวิต

การศึกษาสามอย่าง

การศึกษาเพื่อให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ ต้องศึกษาธรรมตามหลักศึกษา ๓ ของพระพุทธเจ้า คือ

๑. ศิลศึกษา ศึกษาศิลป์
๒. จิตตศึกษา ศึกษาจิต
๓. ปัญญาศึกษา ศึกษาปัญญา

ดอกไม้ที่จัดไว้ในพานและแจกันอย่างเป็นระเบียบงดงามบนโต๊ะบูชาพระ เมื่อมองดูจะรู้สึกที่เรียบริบเรียงงดงามน่าดูน่าชม ในห้องที่อยู่อาศัย เมื่อวางสิ่งของต่าง ๆ ไว้ตามที่โดยเรียบริบเรียงก็จะดูเรียบริบเรียงงดงาม ได้ประโยชน์ ดังคำว่าของใช้ไว้เป็นที่ หายก็รู้ดูก็งามตา บ้านเรือนเมื่อจัดวางสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นระเบียบ รักษาความสะอาดให้ทั่วถึงตลอดถึงบริเวณบ้าน ก็จะถูกดูงดงามน่าอยู่น่าอาศัย อาหารที่บริโภค ภาชนะสำหรับใช้ ตลอดถึงเครื่องปรุงอาหารต่าง ๆ เครื่องนุ่งห่มต่าง ๆ ที่หลับที่นอน ตลอดถึงที่ทิ้งที่ถ่ายสิ่งที่ไม่สะอาด เมื่อจัดให้เรียบริบเรียงให้สะอาด และถูกต้องด้วยหลักสุขลักษณะอนามัย ก็จะทำให้น่าดูน่าชมให้เกิดความสุข แม้ภายนอกบ้าน ออกมาถนนหนทาง บ้านเรือนทั่วไป ตลอดถึงโรงเรียนและสถานที่ต่าง ๆ ที่ใช้ร่วมกัน เมื่อช่วยกันรักษาความเรียบริบเรียงความสะอาด ไม่ทำให้สกปรกรกรุงรัง ก็จะแลดูเรียบริบเรียงงดงามและให้เกิดความสุขร่วมกันโดยทั่ว ๆ ไป แม้สิ่งของตนเองที่นอกจากนี้ เช่น หนังสือเรียน สมุด ดินสอ ก็รักษาความสะอาดและทะนุถนอม เมื่อจะเขียนก็เขียนเฉพาะเรื่องที่ควร

เขียนลงไปในสมุด และเขียนให้เรียบร้อยให้มีระเบียบและถูกต้อง หนังสือนั้นเขียนสำหรับอ่าน ก็ต้องเขียนให้อ่านออก และสำเนียงกึ่งกตวิธิตัวอักษรสะกดการ์นต์ เพื่อเขียนให้ถูก หนังสือเมื่อเปิดอ่านก็ไม่เปิดพลิกโดยแรงและไม่เปิดแบะเกินไปจะเป็นเหตุให้ฉีกขาดเสียหาย บางทีหนังสือยับไปเสียก่อน เหล่านี้เป็นต้น แม้กริยามารยาทก็เช่นเดียวกัน การพูดจา การแสดงกริยาทางกาย เมื่อใช้วาจาที่ถูกต้องเรียบร้อย จะกิน เดิน นั่ง นอนก็เรียบร้อย มีมารยาทดี รู้จักแสดงความเคารพในผู้ที่ควรเคารพ ไม่แสดงกริยาชนิดไม่มีมารยาทหรือชนิดล่วงเกินต่อผู้ใหญ่และบุคคลทั่ว ๆ ไป ปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีสมบัติของผู้ดีคือสมบัติของคนดี คนที่มีกริยามารยาทดีทั้งทางกายทั้งทางวาจาเช่นกล่าวมานี้ ย่อมเป็นคนเรียบร้อย น่านิยมชมชอบ นี่แหละคือความมีระเบียบ เมื่อมีระเบียบเพราะจัดให้ถูกที่เหมาะสม ก็ย่อมเกิดความเรียบร้อยงดงาม

ความมีระเบียบนี้ ย่อมมีอยู่เดิมโดยธรรมชาติ ดังเช่น มีในต้นไม้ และในร่างกายของสัตว์ดิรัจฉาน ในต้นไม้มีลำต้น กิ่ง ใบ ดอก มีรูปและสีต่าง ๆ ประกอบกัน อยู่ตามที่ ร่างกายของสัตว์ดิรัจฉานเล่า มีรูปพรรณ สันฐาน มีขนสีต่าง ๆ ประกอบกัน อยู่อย่างมีระเบียบ เช่น นกต่างชนิด แม้ร่างกายของคนเราเอง อวัยวะต่าง ๆ ก็ประกอบกันอยู่อย่างมีระเบียบ เช่น ส่วนศีรษะ ส่วนลำตัว ส่วนแขนขา อวัยวะภายในต่าง ๆ เช่น มันทสมอง ประสาทต่าง ๆ หัวใจ ปอด เป็นต้น ก็ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีระเบียบทั่วถึงกัน ถ้าร่างกายประกอบกันไม่ถูกที่ เช่น หู ตา จมูก ปาก ของใครประกอบอยู่ผิดที่ ก็จะดูพิกลพิการพิลึกพิลั่น แปรเปลี่ยนคนไป และเมื่อหัวใจปอด เป็นต้น ไม่ปฏิบัติหน้าที่ไปอย่างมีระเบียบ ก็หมายความว่า เกิดเป็นโรคขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งจะต้องรีบแก้ไขรักษา แม้ธรรมชาติก็ยังมีความเป็นระเบียบเช่นนี้ ถึงส่วนที่ใหญ่กว่านี้ก็มีความเป็นระเบียบเช่นเดียวกัน เช่น การหมุนของโลก ของดวงจันทร์ และของดาวพระเคราะห์ทั้งหลายที่หมุนไปรอบตัวเอง และรอบดวงอาทิตย์ ก็หมุนไปอย่างมีระเบียบเรียบร้อยและมีเกณฑ์ที่แน่นอน ฉะนั้น กำหนดวันเดือนฤดูและปีจึงเป็นไปสม่ำเสมอแน่นอน อาจคำนวณเวลาได้โดยถูกต้อง ถ้าไม่มีระเบียบ เวลาต่าง ๆ ก็คลาดเคลื่อนไปหมด และจะเกิดอันตรายอย่างมหาดล คิดดูง่าย ๆ เฉพาะโลกนี้เท่านั้น ผู้ที่เรียนภูมิศาสตร์ย่อมจะทราบได้ว่าบนพื้นผิวของโลกก็มีบริเวณที่เป็นน้ำมากกว่าพื้นดิน ถ้าโลกหมุนผิดทำไปอย่างไร คือเอียงผิดระเบียบไป นำในมหาสมุทร

ก็จะบ่าพังลงมาท่วมโลกที่เป็นส่วนพื้นดิน ทำลายชีวิตคนและสัตว์ดิรัจฉานที่อาศัยอยู่ ภูผพื้นดินให้หมดไปทั้งโลกก็น่าจะได้ หรือหมุนเข้าไปใกล้ดวงอาทิตย์จนเกินไปก็จะเกิด ไฟไหม้โลกขึ้นได้ หรือมิฉะนั้นถ้าหมุนแคว้งคว้างไปอย่างไม่มีระเบียบก็จะไปชนกับ ดาวดวงอื่น ๆ ที่เป็นโลกแต่ละโลก จนทำให้โลกแตกไปด้วยกัน แต่เหตุการณ์ ดังกล่าวนี้อาจจะไม่เกิดขึ้นในเมื่อโลกหมุนไปอย่างมีระเบียบ ด้วยอำนาจของแรงถ่วงหรือ แรงดึงดูด ซึ่งรักษาความเป็นระเบียบที่เป็นดุลยภาพไว้ได้

มิใช่แต่ในธรรมชาติเท่านั้น แม้ในธรรมดาก็มีความเป็นระเบียบเหมือนกัน เป็นต้นว่าหลักของกรรม คือสัตว์โลกทั้งปวงทั้งมนุษย์และดิรัจฉานย่อมหมุนไปตาม กรรม กรรมเป็นแรงถ่วงหรือแรงดึงดูดให้สัตว์ทั้งหลายเป็นไปในระเบียบเดียวกัน คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว อันนี้แหละเป็นหลักกฤษฎีธรรมหรือดุลยภาพของธรรมดา ทำให้ เกิดระเบียบเป็นอันเดียวกัน ถ้าไม่มีหลักกรรมดังกล่าวก็จะมีดุลยภาพหรือยุติธรรม ในธรรมดา ก็จะเกิดสับสนวุ่นวายดังที่เรียกว่า เป็นไปตามพระมโน (คือใจ) ของใคร ก็ได้ที่เข้าใจว่าเป็นผู้บันดาลต่าง ๆ แต่ความสับสนวุ่นวายอย่างนั้นไม่มี ก็เพราะมีหลัก กรรมทำให้เกิดดุลยภาพดังกล่าว เช่นเดียวกับมีหลักแรงความถ่วง หรือแรงดึงดูดทำให้เกิดดุลยภาพในการหมุนของโลก เป็นต้น ความเป็นระเบียบของสิ่งต่าง ๆ จึงมีอยู่โดยทั่วไป

คนเรามีสติปัญญาสูงกว่าสัตว์ดิรัจฉาน จึงรู้จักสร้างความเป็นระเบียบให้เกิดขึ้นแก่ตนและสังคมยิ่งกว่าพื้นเพเดิม พึงมองเทียบดูกับสัตว์ดิรัจฉาน สัตว์ดิรัจฉาน ตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์มาจนบัดนี้ ไม่มีปัญญาสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้นแก่ตน การกิน การอยู่อาศัย และกิริยาอาการต่าง ๆ เป็นต้น เดิมเป็นอย่างไร บัดนี้ก็เป็นอย่างนั้น ทำอะไรได้เท่าที่ธรรมชาติอำนวยให้มาเท่านั้น ส่วนหมู่มนุษย์มีสติปัญญาปรับปรุงให้ดีขึ้นเจริญขึ้นโดยลำดับ ดังจะเห็นได้ว่าอาหารก็ปรับปรุงให้ดีขึ้น เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เป็นต้นก็จัดสร้างให้เพียงพอแก่ความต้องการ และให้วีจิตรสวยงามให้เป็นสุขสบาย และรวมกันเป็นบ้านเป็นเมืองเป็นประเทศชาติ มีพระเจ้าแผ่นดิน มีรัฐบาล มีโรงเรียน โรงพยาบาล มีอาชีพต่าง ๆ มีเครื่องทะนุบำรุงความสุข ต่าง ๆ มีทหารตำรวจ ตลอดจนถึงมีศาสนาสำหรับเป็นที่พึ่งทางจิตใจ เหล่านี้แหละรวมเรียกว่า วัฒนธรรม

หมายถึงเพาะปลูกความเจริญให้เกิดขึ้น หรือเรียกว่าอารยธรรมหรือนาครธรรม หมายถึงรู้จักสร้างให้เป็นบ้านเมืองที่มีความเจริญเพียบพร้อมด้วยสิ่งต่าง ๆ ตลอดถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม

วัฒนธรรมและอารยธรรมนี้ หาไม่ได้หรือหาได้ยากในหมู่สัตว์ดิรัจฉาน และในพวกคนป่าที่ยังประพตอยู่ตามเดิมอย่างสมัยดึกดำบรรพ์ เมื่อมองหมู่มนุษย์เทียบกับหมู่สัตว์ดิรัจฉานหรือคนป่าแล้ว ย่อมจะเข้าใจความหมายของคำว่าวัฒนธรรมและอารยธรรม เพราะคนเรามีวัฒนธรรมและอารยธรรม จึงเจริญก้าวหน้าไปไกล ต่างจากสัตว์ดิรัจฉานมากมายดังที่เป็นไปอยู่

แต่วัฒนธรรมและอารยธรรมโดยมากมีอยู่เพียงผิวเผินเหมือนอย่างเพียงผิวหนัง พ้นผิวหนังไปแล้วก็ไม่พบวัฒนธรรมหรืออารยธรรม หมายความว่าแม้ภายนอกเท่านั้น ส่วนภายในเต็มไปด้วยหายนธรรม (เหตุของความเสื่อม) หรืออนารยธรรม (ความเป็นป่าเถื่อนไม่เจริญ) ฉะนั้น คนเราโดยมากจึงมีภายนอกและภายในไม่ตรงกัน เช่นภายนอกรักษามารยาทอันดีต่อกัน แต่ภายในคิดไม่ดีต่อกัน คิดทำร้ายประหัตประหารกันหน้าซื่อ แต่ใจคด เรื่องเช่นนี้มีมานานแล้วจนถึงมีคำกล่าวมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ว่า สัตว์ดิรัจฉานอ่านง่าย ส่วนมนุษย์อ่านยากเพราะมีชั้นเชิงมากนัก เหมือนอย่างป่ารกชัฏ ไม่รู้ว่าสังสารสัตว์จะซ่อนอยู่ที่ไหนบ้าง แม้คำกลอนในโลกนิติก็มีว่า

พระสมุทรสุดลิกลั่น	คณนา
สายดิ่งทิ้งทอดมา	หยั่งได้
เขาสูงอาจวัดวา	กำหนด
จิตมนุษย์นี้ไซ้	ยากแท้หยั่งถึง

พระพุทธเจ้าทรงเสริมความมีระเบียบให้เข้าถึงจิตใจ เริ่มด้วยศีลและวินัย ท่านผู้ที่หยั่งจิตมนุษย์ได้โดยถูกต้องและวางหลักการอบรมกาย วาจาพร้อมทั้งจิตใจไว้ อย่างบริบูรณ์ก็คือพระพุทธเจ้า

การศึกษาชั้นปฐม

หลักแรกที่ทรงวางไว้ก็คือ ศิล คำว่า ศิล แปลตามศัพท์ว่า ปกติ หมายความว่า ความเป็นปกติเรียบร้อยอย่างหนึ่ง ความเคยชินลงรูปลงตัวติดอยู่ประจำอยู่เป็นปกติอย่างหนึ่ง ความปกติเรียบร้อยนั้น หมายถึงความปกติเรียบร้อยของความประพฤติ เพราะเว้นการที่ควรเว้น ประพฤติการที่ควรประพฤติ จะเว้นอะไรจะทำอะไร เมื่อกกล่าวโดยทั่วไปก็สุดแต่ระเบียบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ระเบียบของตระกูล ระเบียบของโรงเรียน ระเบียบราชการ ระเบียบของทหาร ดังที่เรียกว่า วินัยข้าราชการ วินัยทหาร เป็นต้น เมื่อเป็นพุทธศาสนิกก็ต้องถือวินัยของพระพุทธเจ้า คือ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติห้ามไว้ ทำตามข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติอนุญาตไว้ ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เหล่านี้แหละเรียกว่า วินัย ซึ่งเป็นคำสั่งคู่กับพระธรรมซึ่งเป็นคำสอนพระธรรมและพระวินัย รวมเป็นพระพุทธศาสนา คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ในชั้นแรก พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระศาสนาเป็น พระธรรม คือคำสอน ต่อมาเมื่อมีพุทธบริษัทขึ้น คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา กล่าวโดยเฉพาะภิกษุบริษัท เมื่อมีผู้เข้ามาบวชมีเชื้อชาติ วรรณะ ตระกูลต่าง ๆ กัน มีศรัทธาต่าง ๆ กัน เพิ่มจำนวนมากขึ้น มีผู้ที่บวชมานานมากขึ้น ไพบูลย์มากขึ้น ลากติ ๆ มากขึ้น ทำให้เกิดความไม่เรียบร้อยในสงฆ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติ พระวินัย คือ คำสั่งเป็นเครื่องปกครองพระสาวก เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยบริสุทธิ์สะอาดเสมอกันในสงฆ์ อำนาจประโยชน์ คือวัตถุประสงค์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นนั้น ก็คือ

เพื่อให้เป็นสงฆ์คือเป็นหมู่กันด้วยดี
เพื่อให้สงฆ์มีผาสุก
เพื่อนิคหะ (ข่ม) บุคคลที่ด้านดี
เพื่อให้ภิกษุที่มีศีลเป็นที่รักอยู่เป็นผาสุก
เพื่อป้องกันมิให้มี ความหมักหมมอยู่ในปัจจุบัน
เพื่อกำจัดความหมักหมมมิให้มีต่อไปภายนอก
เพื่อให้บุคคลผู้ยังไม่เลื่อมใสมีความเลื่อมใสขึ้น
เพื่อให้บุคคลผู้เลื่อมใสอยู่แล้วมีความเลื่อมใสยิ่งขึ้น
เพื่อให้พระสัทธรรมคือพระศาสนาดำรงอยู่
เพื่อช่วยให้มีวินัย ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความบริสุทธิ์เรียบร้อยขึ้นในสงฆ์

วินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสำหรับบรรพชิต (ผู้บวช) เรียก อาศาเรียนวินัย (วินัยของผู้ไม่ครองเรือน) ได้แก่ ศีลของภิกษุสามเณรในบัดนี้ ส่วนศีลของคฤหัสถ์-ฆราวาส คือ ศีล ๕ เรียก อาศารีนวินัย (วินัย ของผู้ครองเรือน)

อันที่จริง ศีลมีจำนวนต่าง ๆ นั้น เรียกตามจำนวนสิกขาบท คือ จำนวนข้อหรือมาตราในพระวินัยนั่นเอง ดังเช่น ปฏิบัติตามวินัยบัญญัติ ๕ สิกขาบท คือ ๕ ข้อ ก็เรียกว่ามีศีล ๕ ๘ ข้อ ก็เรียกว่ามีศีล ๘ ลำพังตัวศีลไม่มีจำนวน เพราะมีลักษณะอย่างเดียวคือความเป็นปกติเรียบร้อยเท่านั้น

เหมือนอย่างกฎหมายมีมากข้อ แต่ก็เพื่อผลรวมกันอย่างเดียวกันนั้น คือ ความสงบสุขเรียบร้อยของประชาชน และเมื่อปฏิบัติเป็นปกติแล้วก็เป็นศีลที่อยู่ตัว คือ งดเว้นได้เป็นปกติทีเดียว ผู้ที่ปฏิบัติได้เป็นปกติดังกล่าว ย่อมไม่รู้สึกอึดอัดลำบาก เพราะทำได้จนอยู่ตัวหรือคงตัวแล้ว ทั้งไม่ต้องคำนึงว่ามีกี่ข้อ แต่ก็อาจปฏิบัติได้โดยไม่ผิด เหมือนอย่างการปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน เมื่อปฏิบัติอยู่เป็นปกติก็ไม่ต้องคำนึงว่าระเบียบมีกี่ข้อ บางทีถูกถามก็ตอบไม่ได้ แต่เมื่อจะทำอะไรก็ไม่ผิดระเบียบหรือผิดเข้าก็รู้ได้ นี่สำหรับผู้ปฏิบัติจนอยู่ตัวแล้ว เมื่อกกล่าวโดยทั่ว ๆ ไป ก็ต้องศึกษาให้รู้วินัยของตนให้ทั่วถึง

ในที่นี้ต้องการจะกล่าวถึงวินัย และประสงค์จะแนะนำให้เข้าใจเรื่องศีลให้กว้างออกไปอีกว่า ถึงความประพฤติเรียบร้อยในทุก ๆ ทางดังที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมด อันแสดงถึงความมีวัฒนธรรมและอารยธรรม รวมเรียกว่าเป็นศีลทั้งหมด

อนึ่ง ควรเข้าใจคำว่าวินัยให้กว้างออกไปด้วยว่า หมายถึงคำสั่งและระเบียบวินัยในทางต่าง ๆ ตลอดถึงกฎหมายบ้านเมืองและขนบธรรมเนียม ประเพณีที่ดั่งงามเหล่านี้ เมื่อตนอยู่ในหมู่ที่มีวินัยอย่างใด ก็เคารพปฏิบัติในวินัยอย่างนั้น เช่น ทุก ๆ คนในฐานะที่อยู่ในตระกูลก็ประพฤติในวินัยของตระกูล ในฐานะที่อยู่ในโรงเรียนก็ปฏิบัติตามวินัยของโรงเรียน เมื่อรับราชการหรือทำงานอะไรก็ปฏิบัติตามวินัยของทางราชการหรือขององค์การนั้น ๆ ในฐานะเป็นพลเมืองก็ปฏิบัติตามกฎหมายของบ้านเมือง ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกก็ปฏิบัติตามวินัยของพระพุทธเจ้า วินัยนี้แล เป็นเส้นบรรทัดของศีล เป็นถนนของศีล ศีลมีวินัยเป็นเส้นบรรทัดหรือเป็นทางดำเนินเหมือนดังยวดยานพาหนะวิ่งไปตามถนน จึงจะให้บังเกิดผลดี คือความมั่งคั่งมั่งคั่งแล้ว

ศีล หรือ วินัย นี้แหละเป็น ปฐมศึกษา คือข้อที่พึงศึกษาเป็นขั้นแรก ศึกษาในเรื่องนี้เรียกว่าศึกษาศีล เมื่อมองดูอย่างกว้าง ๆ ทุก ๆ คนได้เริ่มศึกษามาตั้งแต่เกิด มารดาบิดาได้เริ่มสอนให้ศึกษา คือ ฝึกหัดให้รู้จักใช้ อวัยวะร่างกาย ให้รู้จักใช้ภาษาพูด ให้รู้จักวินัยคือระเบียบมารยาทต่าง ๆ ต่อมาครูอาจารย์เป็นต้น ก็ช่วยให้ศึกษาวินัยต่าง ๆ ควบคู่กันไปกับศิลปวิทยา จนถึงพระพุทธเจ้าทรงให้ศึกษาวินัยในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ เมื่อกล่าวประมวลกันเข้าทั้งหมด ก็เพื่อให้มี

ศีลสมบัติ ถึงพร้อมด้วยศีลคือความประพฤติดี

อาจารย์สมบัติ ถึงพร้อมด้วยมารยาทดี

โคจรสมบัติ ถึงพร้อมด้วยที่เที่ยว คือไปในที่สมควรจะไป

อาชีพสมบัติ ถึงพร้อมด้วยอาชีพ คือหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ

ทิวสมบัติ ถึงพร้อมด้วยความเห็น คือมีความเห็นชอบตามคลองธรรม ทำให้ประพฤติชอบธรรม

นี่แหละคือสมบัติผู้ดี หมายถึงสมบัติคนดี เป็นศีลสิกขา นับเป็นปฐมศึกษา

คนที่มีสมบัติผู้ดีหรือสมบัติคนดีประจำตัว เป็นคนสุภาพไม่หยาบคาย เพราะมีศีลมีวินัย ทำอะไรมีความเป็นระเบียบและสะอาดไม่สกปรก ย่อมเป็นผู้ที่มีสิริหรือศรี คือมีขวัญประจำตนระดับอยู่กับตน เป็นเครื่องดึงดูดให้เกิดความดีและความสุข ความเจริญ อันสิรินี้ใคร ๆ จะขอหรือจะลักไปหาได้ไม่

ดังเรื่องเล่าว่า ในกรุงสวตถีสสมัยพุทธกาล เศรษฐีใจบุญผู้หนึ่งชื่อ อนาถบิณฑิกะ เคยตกยากแล้วกลับมั่งมีขึ้นอีก มีพราหมณ์ผู้รู้ลักษณะสิริคนหนึ่ง จึงคิดจะไปขโมยสิริของเศรษฐีนั้น ได้ไปยังเรือนของเศรษฐี พิจารณาดูว่าสิริอยู่ที่ไหน ก็ทราบว่ายู่ที่หงอนของไก่ขาวเหมือนอย่างสังข์ขัดในกรงทอง จึงกล่าวขอไก่ขาวนั้น ด้วยอ้างเรื่องลวงว่าตนเป็นอาจารย์ บอคมนต์แก่ศิษย์เป็นอันมาก น่ารำคาญไก่ที่มีอยู่ตัวหนึ่งซึ่งขันไม่เป็นเวลา แต่ว่าไก่ตัวนี้ได้ทราบว่าเป็นเวลาจึงมาขอ เศรษฐีก็ให้ ในขณะที่เศรษฐีกล่าวให้นั้น สิริก็ออกจากหงอนไก่ไปอยู่ที่แก้วมณีที่วางไว้เหนือศีรษะ พราหมณ์ขอแก้วมณีเมื่อเศรษฐีกล่าวให้ สิริก็ออกไปอยู่ที่ไม้อาร์กษที่วางไว้เหนือศีรษะ พราหมณ์กล่าวขออีกเมื่อเศรษฐีออกปากให้ สิริก็ออกไปอยู่บนศีรษะของอัครภรรยาของเศรษฐี พราหมณ์ไม่อาจจะขอต่อไปจึงบอกความจริงแก่เศรษฐี และกล่าวว่า “ไม่อาจจะขโมยสิริของท่านไปได้ ของของท่านจึงเป็นของท่านเท่านั้น” เรื่องนี้แสดงว่าความดีและสิริซึ่งเกิดจากความดีย่อมเป็นของจำเพาะตนของผู้ทำความดีทุก ๆ คนแล

การศึกษาชั้นมัธยม

อบรมจิตให้มีระเบียบงดงามเป็นมัธยมศึกษา ความมีระเบียบอันหมายถึงมีศีล (คือความประพฤติปฏิบัติเรียบร้อย หรือประพฤติเรียบร้อยเป็นปกติ) เพราะรักษาวินัย (คือระเบียบสำหรับปฏิบัติให้เกิดเป็นศีลดังกล่าว) รวมถึงทั้งมีวัฒนธรรมอารยธรรม ประมวลเป็นสมบัติผู้ดีคือสมบัติของคนดีดังแสดงแล้ว จำต้องเกี่ยวเนื่องกับจิตใจเป็นส่วนสำคัญ ถ้าจิตใจไม่รักความมีระเบียบ และภาวะของจิตใจก็ยังไม่ระเบียบ อาการภายนอกก็ต้องยังไม่ระเบียบไปด้วย ยากที่จะปกปิดซ่อนเร้นได้ ฉะนั้น จึงควรศึกษา เรื่องการอบรมจิตใจต่อไป พุดง่าย ๆ คือรักษาจิตใจอย่างไรไม่ให้ยุ่งเหยิงแต่มีระเบียบเรียบร้อยให้สงบให้ตั้งมั่นในหน้าที่ซึ่งจะต้องปฏิบัติของตน อันนี้แหละเป็นหลักสูตรใหญ่ของ จิตตสิกขา ศีลสิกขา อันเป็นมัธยมศึกษา ซึ่งจะแสดงในตอนี้ แต่เพื่อเข้าใจง่าย จะสมมติเป็นเรื่องครูสอนนักเรียน

ในห้องเรียนแห่งหนึ่ง ครูกำลังสอนนักเรียนอยู่ แต่สังเกตเห็นนักเรียนหลายคนขาดความตั้งใจฟัง เพราะมีอาการตามที่ครูสังเกตเห็นต่าง ๆ กัน บางคนกำลังนั่งเหม่อ บางคนนั่งหน้าบึ้ง บางคนนั่งโงกหงุดหงิบ บางคนดูกระสับกระส่าย บางคนดูสงสัยไม่เข้าใจ ครูจึงเรียกนักเรียนเหล่านี้ออกมาหน้าชั้น ถามว่ามีจิตใจเป็นอย่างไร ไปหรือสังเกตดูว่าไม่ได้ตั้งใจฟังครูอธิบาย ขอให้บอกตามเป็นจริง ครูจะได้ให้คำแนะนำไปที่ละคน คำบอกเล่าของนักเรียนและคำกล่าวอบรมของครูมีดังต่อไปนี้

นักเรียนคนหนึ่งซึ่งนั่งเหม่อบอกเล่าว่า กำลังคิดเพลินไปถึงละครโทรทัศน์ที่แสดงสนุกสนานเมื่อคืนนี้ และวันนี้ก็นัดจะไปดูภาพยนตร์เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว

ครูกล่าวอบรมว่า เวลาที่กำลังเรียน จะคิดอะไรเพลินเพลินไปอย่างอื่นไม่ถูกต้อง ปล่อยความคิดอื่น ๆ ให้หมด รวมใจมาตั้งใจเรียนเท่านั้นจึงจะถูก สิ่งสนุกสนานสวยงามต่าง ๆ ทุก ๆ คนก็ย่อมชอบใจ แต่ก็ต้องเลือกเฉพาะสิ่งที่เหมาะสมและให้รู้จักเวลา เช่น เล่นในเวลาที่เหมาะสม พักผ่อนในเวลาที่เหมาะสม เรียนในเวลาที่เหมาะสม ทำการบ้านทบทวนวิชาในเวลาที่เหมาะสม ถ้าใช้เวลาดูโทรทัศน์หรือเล่นสนุกเพลินเพลินอะไรเสียหมด ไม่ทำการบ้านทบทวนวิชาอะไรกัน ก็ทำให้การเรียนอ่อนลง ยิ่งในเวลาเรียนยังติดใจมาคิดเพลินไปเสียอีก ก็ยิ่งเป็นโทษอันตรายต่อการเรียนนี้แหละที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า *กามฉันท* แปลว่า *ความพึงพอใจในสิ่งปรารถนา* สำหรับชั้นนี้หมายความว่าพึงใจปรารถนาในสิ่งหรือในเวลาที่ไม่ควรพึงใจปรารถนา ี่แหละเป็น *อสุภะ* คือ *ไม่งาม* เพราะในเวลาที่เราตั้งใจเรียน แต่กลับมานั่งเหม่อคิดถึงละครโทรทัศน์เพลินไปอย่างนี้ก็ไม่งาม เหมือนอย่างเมื่อมาโรงเรียนก็ควรจะต้องแต่งกายนักเรียน แต่กลับแต่งอย่างอื่นมา เป็นการไม่งาม เพราะไม่ถูกต้อง แม้ในเวลาที่เราจะมีความเพลินเพลินพักผ่อน กลับไปคิดจดจ่ออยู่กับตำรับตำราปวดศีรษะก็ไม่งามเหมือนกัน ฉะนั้น ให้รู้จักควรไม่ควร ให้รู้จักเวลา อย่างในเวลาเรียน เช่นนี้อ่าไปคิดอะไรอย่างอื่นเพลินไป จงข่มใจทำความตั้งใจฟังครูอธิบายวิชาแต่อย่างเดียว

นักเรียนคนที่สองบอกเล่าว่า กำลังโกรธ เพราะผู้ปกครองไม่อนุญาตให้ไปเที่ยว ครูกล่าวอบรมว่า ไม่ได้ไปเที่ยวไม่เห็นจะเสียหายอะไร ไปเที่ยวเสียอีกอาจจะต้องเสียหาย ผู้ปกครองจึงไม่อนุญาต ผู้ปกครองท่านมีหน้าที่ปกครองดูแล ท่านต้องรับผิดชอบในเรื่องนี้ ส่วนนักเรียนมีหน้าที่ควรจะต้องเชื่อฟัง ไม่เช่นนั้นก็ไปเป็นผู้ปกครองเสียเอง แต่เป็นยังไม่ได้เพราะยังฟังท่านอยู่ ท่านต้องเลี้ยงดูสั่งเสีย และข้อสำคัญต้องปกครองใจตนเองให้ได้ อย่าเอาแต่โกรธ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า *โกรธ โทสะ* บ้าง *พยาบาท* บ้าง อยู่ด้วยกันมากก็ต้องกระทบกระทั่งกันบ้าง ผิดใจกันบ้าง เมื่อเขาไม่ทำ

ตามใจเรา เราก็อโกรธ ทำไม่ได้ คิดว่าเพราะเราไม่ทำตามใจเขาต่างหาก จะให้เขาเอาใจเราข้างเดียวอย่างนี้ไม่ยุติธรรม ควรหาทางกลางเพื่อปรองดองกัน คือเขาหย่อนใจมาให้เราบ้าง เราก็อหย่อนใจไปให้เขาบ้าง ทุกฝ่ายไม่เอาแต่ใจของตนข้างเดียว ก็จะไม่โกรธกัน และควรคิดตั้งปรารถนาดีต่อกันด้วยความรักความเคารพนับถือกัน พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้แม่เมตตาต่อกันเป็นเครื่องป้องกันความโกรธหรือความพยาบาทเคียดแค้น เฉพาะนักเรียนผู้ซึ่งโกรธผู้ปกครองไม่อนุญาติให้ไปเที่ยว ก็เพราะท่านไม่ทำตามใจทำไมเราจึงไม่ทำตามใจท่านบ้างเล่า อย่างนี้แหละเรียกว่าคิดเอาแต่ใจตนเองข้างเดียว จึงไม่ยุติธรรม โกรธท่านไม่ถูก ท่านมีเหตุผลของท่าน ซึ่งเราควรจะเคารพเชื่อฟัง จงคิดให้เห็นเหตุผล ให้เห็นความรักความเมตตาของท่าน ให้รู้สึกว่าคุณที่แท้ท่านรักเมตตาเราต่างหาก จงคิดระงับโกรธเสียอย่างนี้ มาตั้งใจฟังครูอธิบายดีกว่า

นักเรียนคนที่สามซึ่งนั่งโงกหงุบหงีบบอกแล้วว่า เมื่อคืนดูโทรทัศน์จนดึก

ครูกล่าวอบรมว่า นี่เอาเวลาที่ควรจะไปพักผ่อนไปเพลิดเพลินเสียนั่นเอง และคงจะใช้เวลาที่ควรทำการบ้านทบทวนวิชาไปดูละครเสียอีกเป็นแน่ ร่างกายจำต้องหลับนอนพักผ่อนให้เพียงพอ จึงจะมีสุขภาพอนามัย ให้รู้จักใช้เวลาให้ถูกต้องดังที่สอนคนที่หนึ่งแล้ว ความโงกโง้ง พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า *ถีนะ* เป็นอาการซึมเซาของร่างกาย บางที่ร่างกายไม่เป็นอะไรนัก แต่จิตใจเคลิบเคลิ้มซึมเซาทำอะไรก็เกียจคร้าน พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า *มิตตะ* เรียกรวมกันว่า *ถีนมิตตะ* แปลว่า ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มทำให้ซึมเซาทิบโง่ อย่าปล่อยให้ซึมเซาจะเคยตัว ต้องหัดให้ร่างกายและจิตใจกระปรี้กระเปร่า ว่องไวอยู่เสมอ พระพุทธเจ้าตรัสสอนวิธีแก้ง่วงแก่พระโมคคัลลานะสรุปว่า ให้คิดถึงเรื่องที่จะทำให้หายง่วง ให้ตรึกรตรองถึงสิ่งที่ได้ฟังได้เรียนมาให้อ่านท่องทบทวนให้ยอนหูทั้งสอง ลูบตัวด้วยฝ่ามือ ให้ลุกขึ้นยืน ลูบตาด้วยน้ำ เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวให้คิดทำให้สว่าง กำหนดให้ปรากฏเหมือนอย่างกลางวันในจิตใจ ให้เดินกลับไปกลับมา ส้ารวมใจ ในที่สุดก็ให้นอนพักผ่อน และถ้าเกิดทำอะไรก็เกียจคร้าน ก็อย่ายอม ต้องปรุจใจให้เข้มแข็งชะมัดเข้มข้น เราทุกคนสามารถแก้ไขตนเองได้ เมื่อแก้ง่วงเคลิบเคลิ้มได้แล้วจึงจะมีกำลังตั้งใจฟังครูอธิบายวิชาได้ ไม่เช่นนั้นก็จะซึมเซาทิบโง่ ไม่รู้เรื่องอะไร

นักเรียนคนที่สี่นั่งกระสับกระส่ายบอกเล่าว่า มีเรื่องกลุ้มใจเพราะเรื่องทางบ้าน ได้ไปเที่ยวเขาดินวนาเพื่อเปลี่ยนอารมณ์ เทียวดูสัตว์ต่าง ๆ ก็ตื่นเต้นใจดี แต่ครั้นนึกถึงเรื่องที่ขัดข้องก็กลุ้มใจ

ครูกล่าวอบรมว่า ครูควรจะรู้ต้นเหตุทางบ้าน และบางทีจะต้องปรึกษากับผู้ปกครอง เพื่อแก้ไขหรือป้องกันมิให้มีเหตุเช่นนั้น เหตุทางบ้านที่ทำให้เด็กกลุ้มใจนั้นมีมาก บางทีมิใช่เป็นความผิดหรือบกพร่องของเด็ก และเด็กก็โตขึ้นทุกวัน รู้จักคิดขึ้นทุกวันเหมือนกัน เห็นพฤติกรรมอะไรบางอย่างที่สับสนวุ่นวายเข้าก็กลุ้มใจ แต่บางทีก็เป็นเพราะเด็กเองคิดระแวงมากเกินไป เช่น ระแวงไปว่าตนถูกดูหมิ่นว่าต่ำต้อยอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือน้อยหน้าใคร หรือบางทีก็ตรงกันข้าม ร่าเริงใจมากที่เรียกว่า เหลิง ทำให้คิดฟุ้งซ่านอย่างที่เรียกว่า สร้างวิมานในอากาศ นั่งยิ้มอยู่คนเดียวก็มี ถ้าตรงกันข้ามก็นั่งหน้าเศร้าหรือนั่งร้องไห้อยู่คนเดียว

มีเรื่องในอรรถกถาธรรมบทว่า สามเณรหนุ่มหลานของพระเถระ ผู้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง มีความน้อยใจในพระเถระ เพราะไม่รับผ้าสาฎกที่นำไปถวายด้วยความตั้งใจอย่างยิ่ง ในขณะที่กำลังยืนพาดอยู่ด้วยพัดใบตาลก็คิดว่าจะลาสิกขา และคิดต่อไปว่าจะลาสิกขาไปทำอะไร จึงคิดว่าจะขายผ้าสาฎกที่พระเถระไม่รับนั้น ซื้อแม่แพะสักตัวหนึ่ง แล้วขายลูกของแม่แพะ รวบรวมทรัพย์ไว้ให้มากพอแล้วก็จะจักมีภริยา ภริยาก็จะคลอดบุตรคนหนึ่ง ตนก็จักนำภริยาและบุตรนั่งเกวียนมาเพื่อไหว้หลวงลุง ครั้นมาในระหว่างทางก็จะร้องบอกให้ภริยาส่งบุตรน้อยมาให้ตนอุ้ม ภริยาก็ไม่ยอมส่งให้อุ้มไปเอง แต่มีกำลังไม่พอ บุตรน้อยก็ตกลงไป ถูกล้อเกวียนทับ ตนจึงเกิดความโกรธตีหลังภริยาด้วยด้ามปฏัก สามเณรหนุ่มกำลังยืนพาดพระเถระ คิดปรุงเป็นเรื่องไปถึงตอนตีภริยา ก็ตีศีรษะพระเถระด้วยพัดใบตาล ต่อมาความทราบถึงพระพุทธเจ้าจึงตรัสเรียกไปอบรม และตรัสเป็นพระคาถา แปลความว่า "จิตเป็นธรรมชาติไปไกล ไปดวงเดียว ไม่มีสระ อาศัยอยู่ในอ้ากาย ผู้สำรวมรักษาได้จะพ้นจากเครื่องผูกของมาร"

เรื่องที่คิดไปคล้ายกับเป็นจริงเช่นนี้ โดยมากไม่มีเหตุผลหรือบางทีมีอยู่บ้างก็เพียงเล็กน้อย นี่แหละที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน กุกกุกจะรำคาญใจ อย่างปล่อยให้เกาะกุมใจอยู่ได้ จะทำให้เป็นคนใจลอยหรือทำให้คับใจไม่มีสุข ต้องพยายามสงบใจให้ได้ ด้วยวิธีนับสิบ หรือกำหนดลมหายใจเข้าออก หรือใช้วิธีเปลี่ยน

อารมณ์อย่างอื่น ๆ นั้นก็ที่อยู่เหมือนกัน แต่ต้องรู้จักเลือกเปลี่ยนให้ดี บางทีเปลี่ยนไปหาอารมณ์ที่เร็วกว่า เช่น ไปเที่ยวดื่มสุรา เล่นการพนัน ซึ่งเป็นอบายมุขต่ำลงไปอีก มาโรงเรียนนี้ก็เปลี่ยนอารมณ์เหมือนกัน ไปเปลี่ยนอารมณ์ที่เขาติฉินนินาได้ ก็มาเปลี่ยนอารมณ์ที่โรงเรียนได้ คือ มาตั้งใจฟังครูอธิบายวิชานี้แหละ พักความคิดฟุ้งซ่านต่าง ๆ ไว้เสีย มีเรื่องอะไรครูจะหารื้อกับผู้ปกครองแก้ไขต่อไป

นักเรียนคนที่ ๕ ซึ่งนั่งสงสัยไม่เข้าใจบอกแล้วว่า คิดสงสัยในวิชาที่เรียน และคิดสงสัยไปว่าจะเรียนจบหรือไม่ จึงทำให้ลังเลใจ

ครูกล่าวอบรมว่า อย่าปล่อยความสงสัยไว้ ต้องคิดทบทวนได้ถาม เป็นนักศึกษาต้องมี สุ จี ปุ ลิ สุ. (สุตะ) คือ ฟัง จิ. (จินตนา) คือ คิด ปุ. (ปุจฉา) คือ ถาม ลิ. (ลิขิต) คือ เขียน ต้องเรียนให้เข้าใจตั้งแต่ต้น และมาเรียนสม่ำเสมอ ทำความเข้าใจเพิ่มเติมติดต่อกันตามที่เรียนถึง หรือเตรียมให้เข้าใจล่วงหน้าไปจากที่สอนก็ยิ่งดี

อันที่จริง มีความสงสัยยังแสดงว่ามีความรู้ในเรื่องนั้นอยู่บ้างจึงรู้จักสงสัย ถ้าไม่มีความรู้อยู่เลยในเรื่องใด ก็จะไม่รู้จักสงสัยในเรื่องนั้น ถ้าอย่างนี้ก็ไม่ไหว ต้องตั้งต้นเรียนกันใหม่เหมือนอย่างสอบไล่ตก ฉะนั้น ต้องคอยเร่งกวาดวิชาที่เรียนสงสัยไม่เข้าใจที่ไหนก็ต้องคิดทบทวนได้ถามให้เข้าใจหายสงสัย ไม่พอกความไม่เข้าใจไว้อย่างดินพอกหางหมู หน้าที่ของนักเรียนก็คือตั้งใจเรียนให้ดี ตั้งใจประพฤติให้ดี ทุก ๆ วัน อย่าไปทำลังเล รวนเรไม่แน่นอน พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า วิจิกิจฉา แปลว่า ความลังเลใจไม่แน่นอน เกิดจากความสงสัยต่าง ๆ ตรัสสอนให้ฝึกด้วยความรู้ คือเมื่อสงสัยในเรื่องใดก็ต้องสืบสาวหาความรู้ในเรื่องนั้นจนถึงต้นเหตุ เรียกว่า โยนิโสมนสิการ แปลว่า ใส่ใจคิดสาวหาจนถึงต้นเหตุ โดยความก็คือ ทำไว้ในใจ โดยแยบคาย ข้อสำคัญให้รู้จริง ไม่ใช่หลงว่ารู้ดังคนที่เข้าใจผิดหรือถูกล่อลวงต่าง ๆ มีความสงสัยเสียยิ่งดีกว่าหลงว่ารู้แล้ว เพราะยังมีทางระมัดระวังตัวและค้นคว้าหาความรู้จริงต่อไป ครูจะชี้แจงข้อสงสัยในวิชาต่าง ๆ ให้ และจะติดต่อให้ผู้ปกครองที่บ้านช่วยอีกทางหนึ่ง และจะหารื้อกับผู้ปกครองเพื่อทำให้เด็กของตนมีความมั่นใจในการเรียน ไม่สงสัยรวนเรว่าจะไปไม่ตลอด ซึ่งทำให้ใจท้อ แต่ว่าเฉพาะในบัดนี้ อย่าไปสงสัย ลังเลอะไรอย่างอื่น ให้ตั้งใจฟังครูอธิบายให้เข้าใจวิชาเฉพาะหน้าในบัดนี้ ก่อน สงสัยอะไรก็ให้รับถามทันที

ครูกล่าวสรุปว่า เท่าที่ครูอบรมมานี้ ก็เพื่อให้นักเรียนทำความเข้าใจจากอันตรายของความตั้งใจ เพื่อให้รวมใจ ตั้งใจฟังครูอธิบาย และขอชี้แจงว่าความตั้งใจนี้ ต้องใช้ในกิจที่ทำทุกอย่าง ในเวลาอ่านหรือเขียนหนังสือก็ต้องมีความตั้งใจอ่าน ตั้งใจเขียน จะทำการงานอะไรก็ต้องมีความตั้งใจทำ นี่แหละที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า *สมาธิ* แปลว่า ความตั้งใจมั่น หรือเรียกว่า *สมถะ* ความสงบใจ หมายถึงตั้งใจไว้ให้มั่นในเรื่องที่ทำทุกอย่าง ด้วยความสงบใจจากความคิดยุ่งยากสับสนต่าง ๆ ดังที่ครูได้ชี้แจงมาแล้ว ซึ่งล้วนเป็นอันตรายหรือเป็นโทษของความตั้งใจหรือความสงบใจทั้งนั้น

เครื่องทำให้ยุ่งยากใจเหล่านี้พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า *นิวรณ์* แปลว่า เครื่องกั้นจิตใจ คือกั้นไว้ไม่ให้ตั้งมั่น ไม่ให้สงบ ไม่ให้บรรลุคุณความดี นิวรณ์เหล่านี้ ขอกกล่าวสรุปเพื่อจำง่ายพร้อมทั้งศัพท์ที่เป็นชื่อเรียก คือ

๑. *กามฉันท* ความพึงพอใจในสิ่งปรารถนา ต้องแก้ด้วยคิดเปลี่ยนแปลง ให้เห็นว่า ไม่งาม ไม่ดี ไม่น่าปรารถนา เพราะเป็นอันตรายแก่ความตั้งใจเล่าเรียนให้สำเร็จ เป็นต้น

๒. *พยาบาท* ความโกรธแค้นขัดเคือง แก้ด้วยคิดชะโลมใจด้วยเมตตาไม่ตรีจิต

๓. *ถีนมิทธะ* ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม แก้ด้วยคิดทำให้ตาสว่าง ทำใจให้สว่าง ให้ร่างกายและจิตใจกระปรี้กระเปร่าว่องไวอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ทิ่มทิ่ม

๔. *อุทธัจจกุกกุกจะ* ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ แก้ด้วยวิธีทำให้ใจสงบ ใช้การนับสับหรือกำหนดลมหายใจเข้าออก เป็นการเปลี่ยนอารมณ์ที่ทำให้ใจสงบ

๕. *วิจิกิจฉา* ความลังเลใจไม่แน่นอน ต้องแก้ด้วยศึกษาให้รู้ในเรื่องที่สงสัย ไม่พอกความสงสัยเอาไว้ ทำความมั่นใจให้แก่ตัวเอง

วิธีอบรมจิตใจเหล่านี้ ครูสอนตามหลักของพระพุทธเจ้า ครูก็ได้แต่นำมาสอนเท่านั้น นักเรียนทุกคนต้องรับไปใช้ด้วยตนเอง ถ้านักเรียนไม่รับไปใช้เองแล้ว ครูก็ไม่สามารถจะบังคับให้นักเรียนตั้งใจของนักเรียนได้ ต้องตั้งใจของตนเอง ต้องรวมใจของตนเอง บางคนมักเข้าใจว่า สมาธิของพระพุทธเจ้าใช้ได้เฉพาะผู้ใหญ่ที่ไม่ทำงานอะไร นั่งหลับตามภาวนาอยู่เท่านั้น แต่ที่จริงเข้าใจผิด เพราะสมาธิคือความตั้งใจ ต้องใช้ใน

การทำอะไรทุก ๆ อย่าง แต่จะต้องมีการฝึกหัด เหมือนอย่างการลับมีดที่หिनลับมีด ไม่ใช่หมายความว่าเมื่อลับมีดแล้วก็วางมีดทิ้งไว้บนหिनลับมีดเท่านั้น ลับเพื่อให้มีดคมแล้วจะได้ใช้มีดทำประโยชน์ต่าง ๆ การหัดทำสมาธิคือหัดทำความตั้งใจก็เหมือนกัน ก็เพื่อจะใช้จิตใจที่รวมเข้ามามีพลังดีแล้วไปในการทำอะไรต่าง ๆ

จิตใจของเรานี้ก็เหมือนอย่างดวงไฟ ถ้ามีเครื่องหุ้มห่ออยู่และไม่มีเครื่องรวมแสง ก็จะปรากฏแสงสว่างน้อยและพร่าไป ถ้านำเครื่องหุ้มห่อออกเสียและมีเครื่องรวมแสงสว่างก็จะมากและพุ่งไปทางเดียวกัน อันเทียบกันได้กับความตั้งใจที่แน่วแน่ ไม่มีอันตรายของใจต่าง ๆ มารบกวน ดังที่กล่าวแล้ว คือ ไม่เพลินคิด จิตไม่โกรธ ไม่โงกง่วงซึมเซา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กลัดกลุ้ม ไม่ลึงเลใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตใจก็มุ่งจะไปทางเดียว นี่แหละคือสมาธิ ความตั้งใจพร้อมที่จะใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้ทุกอย่าง จะฟังจะอ่านจะเขียนเล่าเรียนวิชาอะไรก็ได้ทั้งนั้น จะทำงานอะไรก็ได้ทั้งนั้น แต่ขอให้ใช้ในทางที่ดีก็แล้วกัน พระพุทธเจ้าทรงทราบจิตตานุภาพคืออำนาจจิต และทรงแสดงวิชาทางจิตไว้เป็นอันมาก ในบัดนี้ก็มีผู้สนใจมากขึ้น ได้มีนายแพทย์หลายคนศึกษาวิชาสะกดจิต ตามตำราต่างประเทศเพื่อบำบัดโรค และมาทดลองผสมกับวิธีทำสมาธิจนปรากฏอำนาจพิเศษของจิตบางอย่าง เช่น ผูกตาและเปิดหน้าส่วนที่สงสัยว่าจะใช้แทนประสาทตาได้ แล้วให้อ่านหนังสือตามที่มีผู้มาส่งให้อ่านก็ปรากฏว่าอ่านได้ เป็นเครื่องสนับสนุนว่าอำนาจจิตที่นอกเหนือไปจากมันสมองนั้นมีจริง

ในที่สุดครูได้กล่าวว่า เครื่องแวดล้อมของนักเรียนต่าง ๆ นั้นสำคัญมาก คำทางศาสนาเรียกว่า *ฮารมน์* ทางบ้านและทางโรงเรียนจะต้องร่วมมือกันจัดให้นักเรียนได้เครื่องแวดล้อมที่ดี ที่ถูกต้องเหมาะสม และต้องร่วมกันอบรมดูแลอย่างใกล้ชิด เมื่อมีอะไรผิดสังเกตต้องสอบสวนสอบถาม กับให้คำแนะนำในทางที่ถูก ไม่ใช่บังคับกันเรื่อยไป ต้องยกบ้างชมบ้าง ปล่อยโยนบ้าง ปล่อยบ้าง ตามแต่จะควรทำอย่างไรให้พอเหมาะพอดี

เรื่องที่แต่งเล่ามานี้ ที่จริงเป็นเรื่องของทุก ๆ คน และเมื่อแต่ละคนเป็นทั้งนักเรียนเป็นทั้งครูด้วยตนเอง จึงจะแก้ไขภาวะแห่งใจของตนเองได้ดี

การศึกษาชั้นอุดม

การศึกษาทุกอย่างก็เพื่อให้ขึ้นถึงขั้นสูงสุดคือปัญญา *ปัญญาสิกขา* ได้แก่ *ศึกษาปัญญา* จึงเป็น *อุดมศึกษา*ของคน ที่จะแสดงในตอนนี้อยู่ที่ควรทราบก่อนคือ *ปัญญา*ได้แก่อะไร? *ศึกษาปัญญา*นั้นศึกษาอย่างไร?

ปัญญา คือ ความรู้ทั่วถึงความจริงของสิ่งที่ควรรู้ทั้งหลาย คำว่า *ปัญญา* ซึ่งเป็นภาษามคธ กับคำว่า *ปรัชญา* ซึ่งเป็นภาษาสันสกฤต เป็นคำเดียวกัน พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี” เพราะไม่มีแสงอะไรที่จะส่องให้เห็นความจริงทั้งหลายได้เหมือนอย่างแสงปัญญา เพียงแต่จะคิดเลขสักข้อหนึ่ง จะใช้แสงอะไรส่องให้เห็นได้ นอกจากใช้ปัญญาคิด

*ศึกษาปัญญา*อันหมายถึง *ศึกษา*เพื่อให้เจริญ *ปัญญา*นั้น คือ *ศึกษา*ด้วยการเรียน การคิด ๑ การทำ ๑

การเรียน ดังที่เรียกว่า *โสตศึกษา* *ศึกษา*ด้วยการฟังทางหู ดังที่ฟังครูอธิบายหรือฟังเทศน์ *ทัศนศึกษา* *ศึกษา*ด้วยการดูทางตา เช่น ดูหรือเที่ยวดูสิ่งต่าง ๆ โดยมากศึกษาด้วยทางทั้งสองนี้ แต่ก็อาจศึกษาได้ทางอื่นอีก คือ *ขายนศึกษา* *ศึกษา*ด้วยการสูดกลิ่นทางจมูก *สาयনศึกษา* *ศึกษา*ด้วยการลิ้มรสทางลิ้น *มุสนศึกษา* *ศึกษา*ด้วยการถูกต้องทางกาย รวมความว่า *ศึกษา*ด้วยอาศัยประสาททั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่การเรียนอาศัยทางหู ทางตา มากกว่าทางอื่น เพราะบุคคลมีภาษาสำหรับพูดถ่ายทอดความรู้ให้แกกัน มีตัวหนังสือสำหรับเขียนอ่านแทน ภาษาจึงอาจฟังหรือ

อ่านให้เกิดความรู้ขึ้นได้ ปัญญาที่เกิดจากความรู้ดังกล่าวเรียก *สุดมยปัญญา* แปลว่า *ปัญญาที่เกิดจากการฟัง* คือ ยกโสตศึกษาขึ้นเป็นที่ตั้ง เพราะส่วนใหญ่เรียนด้วยการฟัง ถึงจะดูหนังสือนั่น ก็ใช้แทนภาษาที่พูดกันนั่นเอง จึงอาจนับเข้าในโสตศึกษาได้

การคิด คือคนเรามีจิตใจ และมีมันสมองซึ่งเป็นเครื่องมือของจิตใจสำหรับ คิดอ่านต่าง ๆ จึงอาจใช้คิดให้เกิดปัญญาได้ ดังที่มันักคิดพบความจริงต่าง ๆ และตั้ง เป็นศาสตร์ต่าง ๆ มาโดยลำดับ ปัญญาที่เกิดจากการคิดนี้ เรียก *จินตามยปัญญา* แปลว่า *ปัญญาเกิดจากการคิด*

การทำ คือทำให้มีขึ้นทำให้เป็นขึ้น เรียกว่า *ภาวนา* แปลว่า *การทำให้มีให้เป็น* เช่น เมื่อเรียนการคำนวณการทํานาทำสวนมาแล้ว ก็ทำขึ้นเองดังนี้ ก็ได้ความรู้ เกิดจากการที่ลงมือปฏิบัติตนเองโดยลำดับเรียกว่า *ภาวนามยปัญญา* แปลว่า *ปัญญาเกิดจากภาวนา* คือการทำให้มีให้เป็นขึ้น

สรุปวิธีศึกษาให้เกิดปัญญาเป็นสาม คือ *สุตะ การฟังหรือการเรียน ๑ จินตา การคิด ๑ ภาวนา การลงมือทำ ๑ เรียกสั้นว่า สุ จิ ภา*

ได้กล่าวแล้วว่า ปัญญาคือความรู้ทั่วถึงความจริง ฉะนั้น ถ้ายังรู้ไม่ทั่วถึงใน สิ่งใด ก็ถือว่ายังไม่มียปัญญาสมบูรณ์ในสิ่งนั้น ดังที่มีเล่าถึงเด็กผู้เกิดในสกุลที่มั่งคั่ง ๓ คน ซึ่งไม่เคยเห็นการทำนา กล่าวสนทนากันเรื่องที่เกิดของข้าว คนที่หนึ่งกล่าวว่า ข้าวเกิดในยุ้ง เพราะเคยเห็นแต่คนโกยข้าวออกจากยุ้ง คนที่สองกล่าวว่า ข้าวเกิด ในหม้อข้าว เพราะเคยเห็นแต่คนคดข้าวออกจากหม้อ คนที่สามกล่าวว่า ข้าวเกิดจาก ในขามข้าว เพราะเคยเห็นแต่ข้าวในขามที่เขาคดมาตั้งเทียบไว้เสร็จ

อีกเรื่องหนึ่ง เรียกว่าคนตาบอดคลำช้าง คือ มีคนตาบอด ๖ คน พากันไปดู ช้าง แต่เมื่อไม่เห็นจึงใช้มือลูบคลำดู คนที่ ๑ เข้าไปคลำถูกที่สี่ข้าง ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนกำแพง คนที่ ๒ เข้าไปคลำถูกที่งา ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนงอก คนที่ ๓ เข้าไปคลำถูกที่หาง ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนงู คนที่ ๔ เข้าไปคลำถูก ที่เขา ร้องบอกว่า รูปร่างเหมือนต้นไม้ คนที่ ๕ เข้าไปคลำถูกที่ใบหู ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนพัด คนที่ ๖ เข้าไปคลำถูกที่หาง ร้องบอกขึ้นว่า รูปร่างเหมือนเชือก

เรื่องที่เล่ามานี้เป็นตัวอย่างของความรู้ที่ไม่ทั่วถึง รู้เพียงแต่ตอนใดตอนหนึ่ง จึงทำให้เข้าใจผิด คำโบราณก็มีว่า ฟังไม่ได้ศัพท์จับมากระเดียด ต่อเมื่อรู้ทั่วถึง จึงจะเข้าใจถูก ดังเช่นเมื่อมองเห็นช้างทั้งตัวจึงจะรู้ว่าช้างมีรูปร่างเช่นไร ข้อที่ว่ารู้ทั่วถึง ความจริงนั้นยังเป็นคำพูดรวม ๆ อาจจะอธิบายออกไปได้อีกว่า คือ รู้ทั่วถึงความจริง ตามเหตุและผล พูดสั้นว่า รู้เหตุผลนั่นเอง เช่น ในเรื่องการเรียนรู้ ก็มีความรู้ว่า อะไรเป็นเหตุให้การเรียนไม่ได้ผล อะไรเป็นเหตุให้การเรียนได้ผล และไม่ได้ผลหรือ ได้ผลอย่างไร

โดยปกติคนเราย่อมปลูกปัญญาได้เท่าที่มีโอกาสได้เรียนหรือได้ฟัง ได้เห็น เท่าที่สามารถคิดค้น และเท่าที่ได้ลงมือกระทำ เหมือนอย่างเรื่องเด็ก ๓ คนนั้น รู้เรื่องที่เกิดของข้าวเท่าที่ได้เห็นมาเพียงเท่านั้น และเท่าที่คิดได้ในวัยเด็กเพียงเท่านั้น ถึงทุก ๆ คนที่มีปัญญากันอยู่มาบ้างน้อยบ้าง ก็เช่นเดียวกัน คงมีความรู้เท่าที่ได้ฟังได้ เห็นมา เป็นต้นดังกล่าว ฉะนั้น จึงมีสิ่งที่ยังไม่รู้อีกมากมาย เพียงแต่สิ่งที่คนไม่อาจเห็น ได้ด้วยตา ไม่อาจได้ยินได้ด้วยหู โดยปกติก็มีอยู่เป็นอันมาก ไม่ต้องกล่าวถึงสิ่งที่ละเอียด ลึกซึ่งอย่างอื่น เรื่องของความรู้จึงเป็นสิ่งที่เรียนกันไม่จบ ต้องจัดเป็นหลักสูตรไว้สำหรับ เรียนในโรงเรียนเท่าที่ควรจะเรียน เพื่อเป็นหลักวิชาสำหรับออกไปประกอบการทำงาน เพื่อครองชีวิตและเพื่อฝึกให้เกิดความฉลาดสามารถ เป็นต้น

หลักสูตรที่เรียนในโรงเรียนดังกล่าวนั้น ข้อที่ฝึกหัดให้เกิดความฉลาดสามารถ นั้น พูดสั้นว่าเพื่อลบล้างปัญญา เหมือนอย่างลบล้างมืดให้คมเพื่อจะได้ใช้ในการครองชีวิตต่อไป เพราะมีความรู้หลายอย่างที่ไม่นำไปใช้ในการครองชีวิตโดยตรง เช่น วิชาคำนวณ เป็นต้น เรียนไปมิใช่เพื่อว่าจะทำอะไรจะต้องตั้งโจทย์เลขคิดคำนวณไปเสียทุก ๆ อย่าง ทั้งนี้เว้นไว้แต่กิจการที่ต้องใช้หลักวิชาการที่เรียนมาโดยตรง แต่การที่เรียนวิชาต่าง ๆ หลากอย่างก็เพื่อฝึกปัญญา เพื่อฝึกสมองให้เกิดความรู้กว้างขวาง ให้รู้จักใช้ความคิดอ่าน ให้รู้จักเหตุให้มีความสามารถ ให้มีความเฉลียวฉลาด

อันสมองหรือปัญญาก็คล้าย ๆ กับร่างกาย ถ้าไม่มีการบริหารร่างกาย ไม่ใช้ร่างกายให้เคลื่อนไหวตามสมควร ร่างกายก็อ่อนแอและติดขัด สมองหรือปัญญาของคน ก็เหมือนกัน ถ้าไม่บริหารด้วยการให้การศึกษาอยู่เสมอด้วยวิธีดังกล่าว ก็จะมีที่บงไป

ไม่ฉลาดเฉลียว คิดอะไรไม่ค่อยออก รู้อะไรไม่ทันท่วงที การฝึกฝนสมองหรือปัญญา เพื่อให้เกิดความเฉลียวฉลาด จึงเป็นกิจที่ควรทำอยู่เสมอ

ปัญญาที่จะต้องนำไปใช้สำหรับชีวิตโดยตรงนั้น คือ ปัญญาที่สามารถใช้ช่วย ตนได้ในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงแก่ชีวิต คือ สามารถใช้ปัญญาแก้ไขเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ทำความสวัสดิให้เกิดขึ้นแก่ตนและผู้อื่น ในเวลาเช่นนี้ ถ้าไม่สามารถช่วยตนได้ ถึงจะได้ร่ำเรียนมามากก็เข้าลักษณะแห่งคำว่า “ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด” ดังมีเรื่องเล่าเปรียบเทียบว่า

มีนักเรียนนอกผู้หนึ่งเรียนสำเร็จจากต่างประเทศกลับเข้ามาทำงานในที่แห่ง หนึ่งซึ่งต้องข้ามแม่น้ำไปกลับทุกวัน และโดยปกติก็นั่งเรือจ้างของคนแจวเรือจ้างแก่คน หนึ่งเป็นประจำ ในขณะที่นั่งเรือจ้างข้ามฟาก ได้ถามคนแจวเรือจ้างว่า ลุงรู้ภาษาอังกฤษ หรือเปล่า คนแจวเรือตอบว่าไม่รู้ คราวต่อมาก็ถามว่า ลุงรู้ภาษาฝรั่งเศสหรือเปล่า คนแจวเรือตอบว่าไม่รู้ ในคราวต่อมาก็ถามว่า ลุงรู้แอลยิบรา (พีชคณิต) หรือเปล่า รู้ ยีออริเมทรี (เรขาคณิต) หรือเปล่า คนแจวเรือจ้างก็ตอบว่าไม่รู้ ครั้นต่อมาวันหนึ่งเกิด มีคลื่นจัดจนถึงเรือจ้างล่มลง นักเรียนนอกผู้นั้นว่ายน้ำไม่ถนัดก็ร้องขอให้คนแจวเรือ จ้างช่วย คนแจวเรือจ้างจึงตอบว่า ตนไม่มีความรู้อะไรสักอย่าง ให้นักเรียนนอกผู้นั้น เอาอังกฤษฝรั่งเศสมาช่วยซิ นักเรียนนอกผู้นั้นรู้สึกว่าจะจมน้ำตายแน่ก็หมด ความทะนงตน พุดอ่อนวอนขอให้คนแจวเรือจ้างช่วยแล้วจะกราบไหว้ขอโทษ ฝ่ายคน แจวเรือจ้างก็เกิดความสงสาร จึงว่ายน้ำไปช่วยพยุงให้เขามาเกาะเรือจ้างไว้

เรื่องนี้เป็นตัวอย่างแสดงว่า คนเรามีความสามารถในทางต่าง ๆ กันไม่ควรจะ หมิ่นแคลนกัน คนแจวเรือจ้างมีความรู้ความสามารถในทางแจวเรือและในทางว่ายน้ำ อาจจะช่วยตนเองและผู้อื่นได้ในทางนั้น ดังที่อาจช่วยนักเรียนนอกให้พ้นจากการจมน้ำ แม้หนูก็ยังช่วยราชสีห์ได้ในนิทานอีสป และนักเรียนนอกผู้นั้นเมื่อถึงคราวคับขัน ดังกล่าวก็ต้องใช้วิธีขอโทษและวิธีกราบไหว้ ซึ่งเป็นความอ่อนน้อมและอ่อนโยน ซึ่งผู้ ปกครองได้สอนมาแต่เด็ก ๆ นั้นเองเป็นเครื่องช่วยตน

ปัญญาเป็นเครื่องช่วยตนในการดำเนินชีวิตจริง ๆ ดังกล่าว พระพุทธเจ้า ตรัสเรียก *นิปกปัญญา* แปลว่า ปัญญาเป็นเครื่องปกป้องรักษาตน กล่าวโดยทั่วไป ได้แก่ ความฉลาดที่มีลักษณะ ๓ อย่าง คือ

(๑) *ความฉลาดรู้ในทางเจริญ* คือรู้ว่าอะไรเป็นเหตุเป็นผลในทางเจริญ เรียก *อายุโกศล*

(๒) *ความฉลาดรู้ในทางเสื่อม* คือรู้ว่าอะไรเป็นเหตุเป็นผลในทางเสื่อมเสีย เรียก *อุปายโกศล*

(๓) *ความฉลาดรู้ในอุปาย* คือวิธีนำตนเข้าไปสู่ทางเจริญ รอดพ้นจากทางเสื่อมเสีย เรียก *อุบายโกศล*

โกศล คือ ความฉลาดรู้ทั้ง ๓ ในเมื่อมีรักษาตัวอยู่ย่อมจะดำเนินชีวิตไม่ ผิดพลาด แม้เป็นผู้ปกครอง เช่น เป็นมารดาบิดา ก็จำต้องมีให้กว้างขวางออกไป จึงสามารถจะให้คำแนะนำที่ถูกต้องแก่บุตรธิดาเป็นต้นได้ โดยเฉพาะ*โกศล*ข้อ ๓ จำเป็น ต้องมีอย่างยิ่ง เป็นต้นว่าการศึกษาในบัดนี้ สามัญศึกษาจำต้องเรียนทั่วไปทุกคน ส่วนวิสามัญศึกษามีมาก ซึ่งก็ล้วนเป็นทางเจริญทั้งนั้น จึงมีปัญหาว่าจะเรียนต่อไป ทางไหน และจะควรเรียนต่อไปจนถึงอุดมศึกษาหรือไม่ ถ้าเรียนต่อไปได้จะเรียนต่อไป ในสาขาไหน และเมื่อเรียนสำเร็จแล้วจะทำงานอะไร งานที่จะพึงทำก็มีมาก ล้วนเป็น ทางเจริญต่าง ๆ กัน ปัญหาเหล่านี้ต้องใช้*โกศล*ข้อ ๓ ตัดสิน คือ ความฉลาดรู้ ในอุปาย หมายถึงวิธีนำตนเข้าไปหาทางเจริญ โดยความคือความเจริญใด ๆ ก็ตาม ถ้าตนไม่สามารถจะเข้าไปหาได้ ทางเจริญนั้น ๆ ก็ไม่มีประโยชน์แก่ตน ส่วนทางเจริญ ที่เป็นประโยชน์แก่ตนนั้น ก็เฉพาะที่ตนสามารถเข้าไปหาได้เท่านั้น

การนำตนไปหาทางเจริญที่ตนสามารถจะเข้าไปหาได้นี้เรียกว่า *อุปาย* ในที่นี้ แปลว่า *เข้าไปหาทางเจริญ* ฉะนั้น ความฉลาดรู้ในข้อนี้ จึงจำต้องรู้เหตุแวดล้อม เป็นต้นว่า (๑) รู้เหตุ (๒) รู้ผลของเรื่องที่เกี่ยวข้อง (๓) รู้จักตนว่ามีกำลังสามารถ

เท่าไรเป็นต้น (๔) รู้จักประมาณ (๕) รู้จักกาลเวลา (๖) รู้จักประชุมชน หรือหมู่คนที่เกี่ยวข้อง (๗) รู้จักบุคคลที่เกี่ยวข้อง เมื่อมีความรู้เหตุแวดล้อมต่าง ๆ ดังกล่าว จึงจะสามารถตัดสินใจตัดสินใจได้ว่า จะควรเรียนหรือให้เรียนอะไรแค่ไหน จะควรทำงานอะไร ซึ่งเมื่อเรียนและเมื่อทำไปแล้วจะเกิดความสำเร็จและความเจริญ นี้แหละคือ อุปายโกศล

ฉะนั้น ปัญญาที่จะนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตจริง ๆ นั้น จึงต้องเป็นปัญญาประยุกต์ คือ ที่ใช้ได้พอเหมาะแก่ตนและสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ไม่ใช่ว่าทุก ๆ คนจะสามารถทำอะไรไปได้ตามที่อยาก จะทำได้ก็เท่าที่ตนสามารถจะทำได้ ตามที่เหตุต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วอำนวยการ แต่คนที่มีความฉลาดมากย่อมสามารถปรับตนให้เข้ากับเหตุการณ์หรือปรับเหตุการณ์ให้เข้ากับตนได้ดีกว่าคนที่มีความฉลาดน้อย

ที่มาของปัญญา

หลักปัญญาในพระพุทธศาสนา มุ่งให้รู้ตามหลักกว้าง ๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อก้าวโดยเฉพาะก็อาจสรุปได้ว่า

- (๑) มุ่งให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ควรไม่ควร
- (๒) มุ่งให้รู้คติ คือ ความดำเนินไปของธรรมดา
- (๓) มุ่งให้รู้จักความจริงตามเหตุผล หรือรู้เหตุผลตามเป็นจริง ดังที่เรียกว่า รู้สัจจะ คือ ความจริงนั่นเอง
- (๔) มุ่งให้มีความเห็นชอบถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นต้น ว่าให้ทาน รักษาศีลมีผลดีจริง ทำดีได้ผลดีจริง ทำชั่วได้ผลชั่วจริง โลกนี้โลกอื่นมีจริง มารดาบิดามีคุณจริง สัตว์ที่ผูกเกิดตามกรรมมีจริง สมณะที่ประพฤติปฏิบัติชอบจนถึงรู้แจ้ง เห็นจริงดังเช่นพระพุทธเจ้ามีจริง ตลอดถึงคำสั่งสอนของท่านก็เป็นจริง

หลักปัญญาเหล่านี้เป็นหลักที่ควรเชื่อ และควรศึกษาให้เกิดความรู้ทั่วถึง เมื่อยังรู้ไม่ได้เอง ก็เคารพเชื่อฟัง ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น เหมือนอย่างบุตรธิดาเคารพเชื่อฟัง โอรหาของมารดาบิดา หรือนักเรียนเคารพเชื่อฟังครูผู้ประสาทวิชา จะอวดเก่งกล้าไม่เชื่อท่านก็จะกลายเป็นคนดื้อถือรั้นไม่เข้าทาง เมื่อมีความเคารพอยู่ในหลักปัญญา ตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอน ก็จะมีความเห็นและการปฏิบัติเข้าทางที่ถูก ไม่เตลิด ออกไปนอกทาง ใคร ๆ จะมาหลอกหลวงลบล้าง ดังที่เรียกว่าล้างสมองแล้วบรรจุหลักอะไรที่ผิดทางลงไปแทนหาได้ไม่

การศึกษาเพื่อให้เจริญปัญญาดังกล่าว สรุปอย่างสั้นว่า สำเหนียก เพื่อให้มีความรู้เฉลียวฉลาด คือรู้จักเฉลียว ไม่ประมาทไว้วางใจ ดังที่เรียกว่า มีสติเฉลียวใจ และมีความสามารถปกป้องรักษาตนได้ ปัญญาอย่างนี้ ประกอบด้วยสติสูงกว่าความรู้ทั่ว ๆ ไป ผู้ที่มีปัญญาดังกล่าวสามารถปกครองตนและผู้อื่นให้สวัสดิ์ได้ ดังเช่น พระมหากษัตริย์โดยลำดับรัชกาลมา ได้ทรงดำเนินพระราชกุศโลบาย (กุศล + อุบาย คือ อุบายโกศลนั่นเอง) นำประเทศชาติให้ผ่านพ้นอุปสรรคอันตราย รักษาสถาบันทุกอย่างของชาติไว้ได้โดยสวัสดิ์ ดังที่ปรากฏอยู่ในประวัติศาสตร์และในเหตุการณ์ปัจจุบัน

กล่าวเฉพาะในบุคคลแต่ละคน ใครจะเชื่อว่ามีปัญญาหรือไม่ มิใช่พิสูจน์ได้ด้วยใบประกาศนียบัตร แต่พิสูจน์ได้ด้วยเหตุการณ์ในชีวิตของแต่ละคนได้ประสพจริง ๆ คือ เมื่อประสพเหตุการณ์อะไรทุกอย่าง

- (๑) ต้องรู้ว่ามิเหตุผลอย่างไร ผิดหรือถูกอย่างไร ควรหรือมิควรอย่างไร
- (๒) ต้องสามารถหลีกเลี่ยงการที่มีควร ทำแต่การที่ชอบที่ควร
- (๓) ต้องรู้วิธีที่จะปฏิบัติให้บังเกิดผลที่ดี โดยสวัสดิ์เรียบร้อย

ทั้งนี้ต้องอาศัยมีจิตใจตั้งมั่นแน่วแน่ ไม่อ่อนแอคลอนแคลนไปเพราะนิรวณข้อใดข้อหนึ่ง ดังที่แสดงแล้วในตอนต้น ซึ่งสรุปลงในความรัก ความชอบ ความซัง ความหลงนั่นเอง สิ่งใดที่จิตใจมีนิรวณเกี่ยวเกาะอยู่ สิ่งนั้นก็เชื่อว่าเกี่ยวข้องกับตน ทำให้เกิดความลำเอียงไปตามภาวะของจิตใจ ดังเช่น เมื่อมีความชอบในสิ่งใดก็ยอมเห็นว่สิ่งนั้นดี เหมือนอย่างสวมแว่นสีแดงก็เห็นรูปต่าง ๆ เป็นสีแดง เมื่อมีความซังในสิ่งใดก็ยอมเห็นว่สิ่งนั้นชั่ว เหมือนอย่างสวมแว่นสีเขียวก็ยอมเห็นรูปต่าง ๆ เป็นสีเขียว จึงไม่อาจตัดสินได้ถูกต้องตามเป็นจริง ต่อเมื่อสงบใจได้จากนิรวณดังกล่าว มีจิตใจตั้งมั่น ไม่คลอนแคลนแล้วพินิจดูใหม่อีกครั้งหนึ่งจึงจะเห็นความจริงได้โดยถ่องแท้ เหมือนอย่างถอดแว่นสีออกแล้วจึงจะเห็นรูปต่าง ๆ ได้โดยถูกต้อง ท่านสอนให้ทำสมาธิละนิรวณก็เพื่อเหตุนี้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสโอวาทไว้ว่า

สมาธิ ภิกขเว ภาเวถ สมาหิโต ยถาภูตํ ปชานาติ

ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงทำจิตให้ตั้งมั่นเป็นสมาธิ เพราะว่าผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ตามเป็นจริงแล

เมื่อครูอธิบายเรื่องอะไรให้ฟัง จะต้องมีความเข้าใจ บางทีครูก็บอกหัวข้อให้ทราบ เมื่อได้ฟังอธิบายของครูเข้าใจดีแล้วก็จำไว้เพียงหัวข้อเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนให้คนปฏิบัติชอบ ก็มีหัวข้อเป็นที่รวมความ หัวข้อใหญ่ คือ สิกขา ๓ อันเรียกว่า ไตรสิกขา ได้แก่ สीलสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา หรือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา ปัญญาสิกขา ซึ่งนับว่าเป็น ปฐมศึกษา มัชฌิมศึกษา อุดมศึกษา ในพระพุทธศาสนาโดยลำดับ

ธรรมที่พระพุทธเจ้าสอนให้ปฏิบัติทุกประการรวมลงในหลักไตรสิกขานี้ สीलสิกขา เกี่ยวกับความประพฤติทั้งปวง จิตตสิกขา เกี่ยวกับภาวะทางจิตใจทุกอย่าง ปัญญาสิกขา เกี่ยวกับความรู้ความเห็นทุกประการ คนเราทุก ๆ คนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ต้องมีความประพฤติของตน ต้องมีจิตใจของตน ต้องมีความรู้ความเห็นของตน จึงมีหน้าที่หรือมีความสมควรจะฟังศึกษาในเรื่องเหล่านี้ ซึ่งเป็นการศึกษาเรื่องของตนเองแท้ ๆ และต้องศึกษาอยู่เรื่อยไปจึงจะมีความเฉลียวฉลาดต่อตนเองอยู่เสมอ ๆ ไม่เช่นนั้นก็จะโง่เขลาต่อตนเอง ฉะนั้น ไตรสิกขาของพระพุทธเจ้าจึงจำเป็นแก่ชีวิต เหมือนอย่างลมหายใจที่จำเป็นแก่ชีวิตร่างกาย หยุดหายใจเมื่อใดก็ตายเมื่อนั้น หยุดศึกษาเมื่อใดก็ตายจากความดีและความรู้เมื่อนั้น คนตายย่อมไม่มีความรู้สึกตัว คนที่ไม่รู้จักตนเองจึงเหมือนคนตายโดยแท้

หลักความคิดของฝ่ายตะวันตก ในเรื่องของคนและโลก เป็นต้น ดังที่เรียกว่า จริยศาสตร์ (Ethics) จิตวิทยา (Psychology) ปรัชญาหรืออภิปรัชญา (Philosophy หรือ Metaphysics) ก็มีหลักเค้าเดียวกับสิกขา ๓ คือ จริยศาสตร์เค้าเดียวกับ สीलสิกขา จิตวิทยาเค้าเดียวกับจิตตสิกขา ปรัชญา หรืออภิปรัชญาเค้าเดียวกับปัญญาสิกขา แต่ก็ยังเป็นเพียงมีเค้า ๆ เท่านั้น เพราะผู้ที่แสดงหลักเหล่านั้นก็กำลังศึกษาอยู่ บางทีแสดงเรื่องที่ยังศึกษาไม่ถึงจึงแสดงไปอย่างเดา หรือเกินความจริง เหมือนอย่างกำลังเรียนอยู่ชั้นมัธยมหนึ่งแต่ไปแต่งตำราชั้นมัธยมปลาย หรือชั้นอุดมศึกษา ส่วนพระพุทธเจ้าได้ทรงรู้แจ้งแล้ว จึงทรงสั่งสอนวางหลักสิกขาทั้งสามเพื่อให้ชาวโลกศึกษาปฏิบัติ ได้รู้สัจของพระองค์ จึงเป็นหลักที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ และรวบรัดเข้าใจง่ายมีเหตุผลปฏิบัติให้สำเร็จผลได้จริง

หลักในการศึกษาในปัจจุบันอีกอย่างหนึ่ง (อีกนัยหนึ่งจาก ๔ หลัก ที่กล่าวมาแล้ว คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษาและหัตถศึกษา) ในบางสำนักจำแนกไว้ ๗ ข้อ (เรียกว่า ๗ ฮ.) คือ

(๑) *แฮบบิท (Habit)* ฝึกสอนอบรมให้มีนิสัยดีงาม

(๒) *ฮอนเนอร์ (Honour)* ฝึกสอนอบรมให้รู้จักรักเกียรติยศชื่อเสียงของตนเอง ของหมู่คณะประเทศชาติ

(๓) *ฮาร์ท (Heart)* ฝึกสอนอบรมให้มีน้ำใจและอัธยาศัยอันดีงาม เข้าสังคมเป็น

(๔) *เฮด (Head)* ฝึกสอนอบรมให้รู้จักใช้หัว คือรู้จักคิดและใช้สมอง

(๕) *แฮนด์ (Hand)* ฝึกสอนอบรมให้รู้จักใช้มือทำงานให้เป็นประโยชน์มากที่สุด

(๖) *ฮาร์ดแวร์ค์ (Hardwork)* ฝึกสอนอบรมให้มีความอดทนทำงานหนักเป็น เพื่อให้นิสัยที่อ่อนแอหายไป

(๗) *เฮลท์ (Health)* ฝึกสอนอบรมให้เป็นคนดี มีพลานามัยสมบูรณ์ หลักเหล่านี้ก็แสดงปลีกย่อยออกไปจากหลักที่กล่าวมาแล้ว

ที่สุดของปัญญา

ถ้ายังไม่ได้กล่าวถึง *อริยสัจ ๔* ก็รู้สึกว่าจะแสดงเรื่องการศึกษายังไม่จบ โดยเฉพาะยังไม่จบอุดมศึกษา เพราะการศึกษาให้เกิดปัญญาในพระพุทธศาสนานั้นโดยตรงมุ่งให้เกิดปัญญาในอริยสัจ ๔

คำว่า *อริยะ* หรือ *อารยะ* เป็นคำเดียวกัน หมายถึง คนที่ประเสริฐ คนที่เจริญ มีบางคนพูดว่า อารยชน อารยประเทศ บางทีชอบพูดว่า ทำประเทศไทยให้เจริญอย่าง นานาอารยประเทศ ถ้าจะตั้งปัญหาถามว่า นานาอารยประเทศนั้น คือประเทศที่มีความเจริญอย่างไร คำตอบปัญหานี้ เข้าใจว่าน่าจะมีว่า คือเจริญด้วยความรู้ความสามารถในวิชา ในการสร้างสรรค์ประดิษฐ์กระทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งในด้านบำบัดทุกข์บำรุงสุข ทั้งในด้านทำลายล้าง มีความก้าวหน้าจนถึงเป็นผู้จัดการโลกอยู่ในปัจจุบันนี้ อาจทำให้โลกสงบก็ได้ อาจทำให้โลกยุ่งเหยิงจนถึงเป็นสงครามโลกขึ้นก็ได้

อันที่จริง ผู้ที่สามารถบันดาลโลกให้เป็นไปดังกล่าวได้นั้นก็นับว่าเก่งอยู่ เมื่อก่อนนี้ก็มักเข้าใจว่ามีใครหรืออะไรเป็นผู้บันดาล แต่บัดนี้เข้าใจกันทั่วไปแล้วว่ามนุษย์นั่นเอง เป็นผู้บันดาล โดยมากก็ในประเทศที่เราชอบยกย่องว่านานาอารยประเทศนั่นเอง การเรียกคนที่เจริญว่า อารยะ หรือ อริยะ ก็เป็นการใช้เรียกที่ถูกต้องตามประวัติศาสตร์ อยู่ ดังที่เรียกหมู่ชนที่อพยพเข้าไปอยู่ในประเทศอินเดียเมื่อก่อนพุทธกาลว่า อารยัน หมายความว่า เป็นพวกที่เจริญ และยังมี การเรียกว่า อารยะ เพราะเหตุอย่างอื่นอีก ดังที่พระอาจารย์ได้ประมวลแสดงไว้ ๔ ประเภท คือ

๑. อาจารย์ริยะ เป็นอริยะด้วยความประพฤติ
๒. ทัสสนอริยะ เป็นอริยะด้วยความเห็น หรือด้วยมีรูปร่างและอิริยาบถ น่าดูน่าชม
๓. ลิงคอริยะ เป็นอริยะเพศหรือด้วยชาติกำเนิด
๔. ปฏิเวธอริยะ เป็นอริยะด้วยปัญญารู้ทั่วถึงในอริยสัจ

กล่าวคือ เฉพาะในพระพุทธศาสนา นิยมเรียกบุคคลประเภทที่ ๔ นี้ เท่านั้นว่า อริยะ หรือ อารยะ อันได้แก่ พระพุทธเจ้า และพระอริยสาวกทั้งหลาย สัจแปลว่า ความจริง รวมกันเข้าว่า อริยสัจ แปลว่า ความจริงของพระอริยะ หรือ ความจริงที่พระอริยะตรัสรู้หรือความจริงอย่างประเสริฐ อริยสัจนี้ ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาโดยมากมักจะจำหัวข้อได้ คือ

๑. ทุกข์ แปลว่า ความไม่สบาย ก็ได้ แปลว่า ความทนอยู่ไม่ได้ต้องแปรปรวนไปก็ได้ ในภาษาไทยเมื่อพูดว่าทุกข์ ก็มักหมายถึงว่า คือความไม่สบายกายความไม่สบายใจ แต่ในทางพุทธศาสนายังหมายถึง ความที่ทนอยู่คงที่ไม่ได้ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปด้วย ในโลกนี้มีอะไรเล่า ที่ตั้งคงที่อยู่ได้โดยไม่มี การเปลี่ยนแปลง ดวงอาทิตย์และดวงดาวทั้งหลาย ตลอดถึงโลกก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ปีเดือนวันคืนก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ชีวิตก็ไม่หยุดอยู่คงที่ ทุก ๆ คนเกิดมาแล้วก็เติบโตขึ้นเรื่อย เป็นเด็กเล็กเด็กใหญ่ เป็นหนุ่มเป็นสาวโดยลำดับ และก็ไม่ได้หยุดอยู่เพียงเท่านี้ ยังเปลี่ยนแปลงต่อไปเป็นผู้ใหญ่ เป็นคนแก่ จนถึงที่สุดของชีวิต ฉะนั้น พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงชี้ว่า ทุกข์คืออะไร ให้เห็นอย่างประจักษ์ชัด จึงทรงชี้ว่า ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นทุกข์ คือทรงชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของชีวิต หรือของโลก ดังกล่าวมานั่นเอง ข้อนี้เรียกว่าเป็นทุกข์ประจำชีวิต หรือประจำโลก เมื่อยังมีชีวิตหรือยังมีโลกก็ต้องมีทุกข์ คือ ความเปลี่ยนแปลงไปดังกล่าว ไม่ใช่เป็นสิ่งที่แปลกประหลาดอันใด

เมื่อจะสรุปกล่าวให้สั้น ความเกิดแก่เจ็บตายทั้ง ๔ นี้ย่อลงเป็น ๒ คือ ความเกิดและความดับ ซึ่งเป็นสิ่งสกดหน้าสกดหลังของโลกหรือของชีวิตทุกชีวิตนี้แหละเรียก คติธรรมดา แปลว่า ความเป็นไปตามธรรมดา สิ่งที่เป็นไปตามธรรมดา

ดังกล่าวเรียกว่า สภาวะ คือ สภาพ แปลว่า มีภาวะของตนเองหรือเป็นไปเอง หรือจะเรียกว่าสภาวะธรรมก็ได้ ชีวิตร่างกายเรียกว่าเป็นสภาวะทั้งนั้น

อีกอย่างหนึ่ง ความไม่สบายทุก ๆ อย่าง พระพุทธเจ้าก็ทรงชี้ว่าเป็นทุกข์ ทุก ๆ คนคงเคยประสบกับสิ่งไม่เป็นที่รัก พลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รัก ปรรณานิไม่ได้สมหวัง แล้วเกิดความทุกข์โศกต่าง ๆ นี้แหละ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่าเป็นทุกข์ โลกหรือชีวิตประกอบด้วยทุกข์ดังกล่าวมาแล้ว ฉะนั้น ทุกข์จึงเป็นความจริงที่โลก หรือทุก ๆ ชีวิตจะต้องเผชิญ

๒. ทุกขสมุทัย เหตุให้เกิดทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่า ตัณหา คือ ความดิ้นรนทะยานอยาก เป็นเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ตัณหา มี ๓ คือ กามตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อจะได้สิ่งที่รักใคร่ปรารถนาพอใจ ๑ ภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อเป็นนั่นเป็นนี่ ๑ วิภวตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากเพื่อให้สิ่งหรือภาวะที่ไม่ชอบเสื่อมสิ้นไป ๑ ตัณหาดังกล่าวนี เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ใจต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว และเป็นเหตุให้ประกอบกรรมที่เป็นทุจริต ทำให้ประสบความทุกข์เพราะทุจริตอีกส่วนหนึ่ง

๓. ทุกขนิโรธ ความดับทุกข์ พระพุทธเจ้าทรงชี้ว่าดับตัณหาเสียได้เป็นความดับทุกข์

๔. มรรค คือ ทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ ทางสายหนึ่งที่มีองค์ประกอบ ๘ ประการ คือ สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ (คือเห็นอริยสัจ ๔) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ (คือดำริออก ดำริไม่พยายบาท ดำริไม่เบียดเบียน) สัมมาวาจา เจรจาชอบ (คือเว้นจากพูดเท็จ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดเพ้อเจ้อเหลวไหล) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ (คือเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤตินิโคตติ) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ (คือเว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด การทำเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ) สัมมาวายามะ พยายามชอบ (คือเพียรพยายามป้องกันมิให้ความชั่วเกิดขึ้น เพียรละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีให้เกิดขึ้น เพียรรักษาส่งเสริมความดี) สัมมาสติ ระลึกชอบ (คือระลึกไปในที่ตั้งของสติ) สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ (คือตั้งใจให้เป็นสมาธิ จนถึงอย่างแน่วแน่)

มรรคมืองค์ ๘ นี้รวมเป็นทางเดียว ไม่ใช่ ๘ ทาง แต่แบ่งออกเป็นองค์ประกอบเป็น ๘ และสรุปรวมลงได้ในสิกขา ๓ คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ รวมเป็น ปัญญาสิกขา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ รวมเป็น สีลสิกขา สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ รวมเป็น จิตตสิกขา มรรคมืองค์ ๘ หรือไตรสิกขานี้ เป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

อริยสัจจ ๔ ประการนี้ รวมลงเป็นเหตุและผล คือ ทุกข์เป็นผล สมุทัยเป็นเหตุ นี้เป็นฝ่ายทุกข์ นิโรธเป็นผล มรรคเป็นเหตุ นี้เป็นฝ่ายดับทุกข์

การศึกษาอบรมปัญญาโดยตรงมุ่งให้รู้ทั่วถึงอริยสัจจ ๔ เหล่านี้แหละ ที่เรียกว่าปัญญา หรือรู้ทั่วถึงนั้น ต้องรู้ในความจริง ต้องรู้ในกิจคือหน้าที่ที่จะพึงทำ ต้องรู้ในกิจที่ได้ทำไปแล้ว จึงจะเป็นปัญญาสมบูรณ์ การศึกษาก็สมบูรณ์

ความสุขดีของชีวิต

ผลของการศึกษา ในไตรสิกษาดังกล่าวโดยตรง คือ ความสุขดี ได้แก่ ความปลอดภัย ความผ่านพ้นปลอดภัย

ศีลสิกขา ศึกษาปฏิบัติให้เป็นคนมีศีล คือ มีความประพฤติดี ไม่เบียดเบียนใครให้เดือดร้อน ทำให้เกิดความสุขดี คือ ผ่องพ้นจากความเป็นคนชั่วเสียหาย และจากภัยเวร จากความทุกข์เดือดร้อน เพราะความชั่วร้ายเสียหาย

จิตตสิกขา ศึกษาปฏิบัติอบรมจิตให้ตั้งมั่นในความดี ทำให้เกิดความสุขดี คือ ผ่องพ้นจากบรรดาเครื่องกั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี

ปัญญาสิกขา ศึกษาอบรมปัญญา ทำให้เกิดความสุขดี คือ ผ่องพ้นจากความงัวเขลาเข้าใจผิด

ความสุขดีผ่องพ้นดังกล่าว ท่านเรียกว่า วิมุตติ แปลว่า ความหลุดพ้น ปฏิบัติพระธรรมของพระพุทธเจ้าโดยเฉพาะ คือ ไตรสิกขา ดังกล่าวเมื่อใด ก็ได้วิมุตติ คือความหลุดพ้นเมื่อนั้นทันที ดังเช่นทุก ๆ คนเมื่อรักษาศีล เช่น ไม่ลักขโมยใครเมื่อใด ก็หลุดพ้นจากความเป็นขโมยเมื่อนั้นทันที และพ้นจากภัยเวรที่เกิดจากความ เป็นขโมย

ส่วนผลโดยอ้อม คือ ผลดีต่าง ๆ ที่เกิดจากความดีตามคราวที่ความดีนั้น ๆ จะพึงอำนวย ให้เทียบอย่างเมื่อตั้งใจเรียนดี ครูหรือผู้ปกครองก็ให้รางวัลเป็นบางครั้ง บางคราว แต่ความจริงผลของการเรียนดีโดยตรง ก็คือความรู้ที่ได้จากการเรียนนั่นเอง ส่วนรางวัลต่าง ๆ ที่ได้รับเป็นผลโดยอ้อม หรือเป็นผลพลอยได้เท่านั้น

คนโดยมากมักเข้าใจผิดในผลของความดี คือ มักไปเข้าใจผลพลอยได้ว่าเป็นผลโดยตรง และมักไปมุ่งผลพลอยได้เป็นสำคัญ ดังเช่นเมื่อไม่ได้ผลที่เป็นวัตถุประสงค์อะไร ๆ ในเมื่อทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็มักบ่นว่าทำดีไม่เห็นจะได้อะไร รักษาศีลก็ไม่เห็นร่ำรวยอะไร ทั้งนี้เพราะไม่เข้าใจว่าผลของความดีคืออะไร เช่น ความดีดังที่กล่าวแล้ว ผลของศีลก็คือความหลุดพ้นจากภยเวรเพราะความประพฤติชั่ว เป็นต้น วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นหรือความสวัสดิ์ดังกล่าวนี้แหละเป็นผลแห่งความดีดังกล่าวทั้งปวง ผู้ที่ทำความดีได้อย่างมากย่อมแสดงถึงว่าเป็นผู้ที่มีจิตใจหลุดพ้นจากความเห็นแก่ตัว มีจิตใจกว้างขวาง เห็นแก่ผู้อื่นเป็นส่วนรวมที่กว้างขวางออกไปโดยลำดับ และย่อมเห็นว่าการให้สำคัญกว่าการรับ และย่อมบำเพ็ญความดีเพื่อความดี มิใช่เพื่อผลตอบแทนใด ๆ เป็นสำคัญ ดังจะพึงเห็นได้ว่า บรรดาผู้ที่บำเพ็ญประโยชน์ทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่าเป็นผู้มีคุณทั้งสิ้น ล้วนเป็นผู้ให้ เช่น มารดา บิดา เป็นผู้ให้ทุก ๆ สิ่งแก่บุตรธิดา ครูอาจารย์เป็นผู้ให้ศิลปวิทยาแก่ศิษย์ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้ให้การปกครองโดยทศพิธราชธรรม ให้ความปรากฏด้วยเกียรติและศรีสง่า ความเป็นขวัญใจ ความอ่อนใจ และความรวมใจแห่งประชาชน พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ให้แสงสว่างแห่งชีวิต ผู้มีอุปการะอื่น ๆ ก็ล้วนเป็นผู้ให้อย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยจิตใจประกอบด้วย การเสียสละ ท่านผู้ใหญ่เหล่านี้แหละชื่อว่าเป็นผู้มีคุณ ท่านผู้มีคุณทั้งปวงย่อมบำเพ็ญความดีเพื่อความดี อันแสดงถึงจิตใจที่หลุดพ้นหรือผ่องพ้นจากความชั่วตลอดถึงความเห็นแก่ตัวมากหรือน้อยตามภูมิชั้น ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยอบรมปัญญาให้รู้จักเหตุผลทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายก่อทุกข์และทั้งฝ่ายดับทุกข์ เทียบเคียงกันให้ประจักษ์ชัด และให้รู้จักคุณค่าของความดี ให้รู้จักตีราคาของความดีว่าสูงกว่าความชั่วและผลต่าง ๆ ที่จะพึงได้เพราะความชั่ว ให้รู้จักว่าความดีทำให้เกิดเกียรติ การรักษาเกียรติ ก็คือรักษาความดีเอาไว้ ทั้งความดีเสียเมื่อใดก็เป็นอันทิ้งเกียรติเสียเมื่อนั้น เมื่อศึกษาอบรมให้มีความประพฤติ มีจิตใจ มีความรู้ มีความเห็นเข้าทางแห่งเหตุผลที่ถูกต้องดังกล่าว ก็จักบรรลุถึงความเป็นคนโดยสมบูรณ์ ซึ่งเป็นผลสรุปยอดของการศึกษาของพระพุทธเจ้า

คนที่เกิดมาท่านแสดงว่ามีหลายชนิด คือ

มนุสฺสเนรยิก แปลว่า คนนรก หมายถึง คนที่ร้อนรนอยู่เสมอ เพราะมีโลก โกรธ หลง ประกอบทุจริตต่าง ๆ อยู่เป็นอาจณ ซึ่งเหมือนไฟเผาให้ร้อนอยู่เรื่อย บางที

ดูเหมือนเป็นสุขสมบูรณ์ แต่ความจริงถูกเผาอยู่เสมอ ที่แรกอาจเป็นไฟเย็น แต่เมื่อความชั่วปรากฏ ก็เป็นไฟร้อนขึ้นมาทันที

มนุสฺสติรฺจฺฉาน โป แปลว่า คนเดียรัจฉาน คือคนที่ทำอะไรไม่มีความละเอียด ไม่มีความกลัวเกรงต่อความชั่วอะไร ทำชั่วได้อย่างเปิดเผยหรืออย่างหน้าตาเฉย

มนุสฺสเปโต โป แปลว่า คนเปรต คือ คนที่มีโลกอยากได้อยู่ไม่รู้จักก็มิไม่รู้จักพอ มุ่งที่จะอาศัยเบียดเบียนผู้อื่นอยู่เท่านั้น

มนุสฺสมนุสฺโส โป แปลว่า คนมนุษย์ คือคนที่รู้จักการควรการไม่ควร รู้จักละอายใจ รู้จักยับยั้ง และศึกษาอบรมตนให้มีศีลธรรมตามฐานะ

มนุสฺสเทโว โป แปลว่า คนเทวดา คือ คนที่ถึงพร้อมด้วยhiri (ละอาย รังเกียจ ความชั่ว) โอตตปปะ (เกรงกลัวความชั่ว) มีความประพฤตีสะอาด มีความสงบ

มนุสฺสวิสุทฺโธ โป แปลว่า คนผู้บริสุทธิ์แล้ว คือ ท่านผู้ปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ หรือในไตรสิกขาตั้งกล่าว จนดับตัณหาเสียได้ บรรลุถึงความดับทุกข์ ดังเช่นพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกทั้งหลาย

คนนรก คนเดียรัจฉาน และคนเปรต นับว่าเป็นคนบกพร่อง มีความเป็นคนไม่สมบูรณ์ ส่วนคนมนุษย์ คนเทวดา และคนผู้บริสุทธิ์แล้ว เป็นคนสมบูรณ์ มีความเป็นคนสมบูรณ์ โดยลำดับการศึกษาของพระพุทธเจ้ามุ่งให้เป็นคนโดยสมบูรณ์ดังแสดงมา

ประเทศไทยเราเรียกว่าเป็นประเทศนับถือพระพุทธศาสนา แต่ปรากฏว่ามีบุคคลที่บกพร่องอยู่มากไม่น้อย บางประเทศที่มีได้นับถือพระพุทธศาสนาปรากฏว่าคนที่ประพฤตีสวยงามมี เช่น ไม่ลักขโมย ไม่ต้องระวังรักษาสิ่งของกันเท่าไรมีอยู่มาก ดูก็น่าอายเขาอยู่บ้าง แต่ทั้งนี้เพราะไม่ได้ศึกษาและตั้งใจปฏิบัติพระพุทธศาสนาตามสมควร ฉะนั้น แม้จะจัดการกับบุคคลอื่นไม่ได้ ก็ควรจะจัดการกับตนเอง แต่ละคนนี่แหละให้ศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนา ทำตนให้เป็นคนดี ให้เป็นคนสมบูรณ์เท่าที่จะทำได้ ก็จะเกิดความสวัสดิสมกับที่ต้อนรับกันด้วยคำว่าสวัสดิ

หลักการทำสมาธิเบื้องต้น

สมาธินี้มีอยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ในสิกขาสามก็มีศีล สมาธิ ปัญญา* ในมรรคมงคลแปดก็มีสัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้าย และในหมวดธรรมทั้งหลายก็มีสมาธิรวมอยู่ด้วยข้อหนึ่งเป็นอันมาก ทั้งได้มีพระพุทธภาชิตตรัสสอนไว้ให้ทำสมาธิในพระสูตรต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก เช่นที่ตรัสสอนไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงอบรมสมาธิ เพราะว่าผู้ที่มีจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้วย่อมรู้ตามเป็นจริง ดังนี้ ฉะนั้น สมาธิจึงเป็นธรรมปฏิบัติสำคัญข้อหนึ่งในพุทธศาสนา แต่ว่าสมาธินั้นมิใช่เป็นข้อปฏิบัติในทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นข้อที่พึงปฏิบัติในทางทั่ว ๆ ไปด้วย เพราะสมาธิเป็นข้อจำเป็นจะต้องมีในการกระทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นด้านทางการดำเนินชีวิตทั่วไป หรือทางด้านปฏิบัติธรรม ก็มีคนไม่น้อยที่เข้าใจว่าเป็นข้อที่พึงปฏิบัติเฉพาะในด้านศาสนา คือ สำหรับผู้ที่ต้องการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นภิกษุ สามเณร หรือเป็นผู้ที่เข้าวัดเท่านั้น ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง ฉะนั้น ก็จะได้กล่าวถึงความหมายของสมาธิทั่วไปก่อน

* คู่อธิบายเรื่องปัญญา

สมาธินั้น ได้แก่ ความตั้งใจมั่นอยู่ในเรื่องที่ต้องการให้ใจตั้งไว้เพียงเรื่องเดียว ไม่ให้ใจคิดฟุ้งซ่านออกไป นอกจากเรื่องที่ต้องการจะให้ใจตั้งนั้น ความตั้งใจตั้งนี้เป็นความหมายทั่วไปของสมาธิและก็ต้องมีในกิจการที่จะทำทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการเรียน การเล่าเรียนศึกษา หรือว่าการงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ในการเล่าเรียนศึกษา จะอ่านหนังสือก็ต้องมีสมาธิในการอ่าน จะเขียนหนังสือก็ต้องมีสมาธิในการเขียน จะฟังคำสอนคำบรรยายของครูอาจารย์ก็ต้องมีสมาธิในการฟัง ดังที่เรียกว่าตั้งใจอ่าน ตั้งใจเขียน ตั้งใจฟัง ในความตั้งใจตั้งกล่าวนี้ก็ต้องมีอาการของกายและใจประกอบกัน เช่นว่า ในการอ่าน ร่างกายก็ต้องพร้อมที่จะอ่าน เช่นว่าเปิดหนังสือ ตาก็ต้องดูหนังสือ ใจก็ต้องอ่านด้วย ไม่ใช่ตาอ่านแล้วใจไม่อ่าน ถ้าใจไปคิดถึงเรื่องอื่นเสียแล้ว ตาจับอยู่ที่หนังสือก็จับอยู่คาง ๆ เท่านั้น เรียกว่าตาค้าง จะมองไม่เห็นหนังสือ จะไม่รู้เรื่อง ใจจึงต้องอ่านด้วย และเมื่อใจอ่านไปพร้อมกับตาที่อ่านจริงจะรู้เรื่องที่อ่าน ความรู้เรื่องก็เรียกว่าเป็นปัญญาอย่างหนึ่ง คือ ได้ปัญญาจากการอ่านหนังสือ ถ้าหากว่าตากับใจอ่านหนังสือไปพร้อมกัน ก็จะอ่านได้เร็ว รู้เรื่องเร็วและจำได้ดี ใจอ่านนี้แหละคือใจมีสมาธิ คือหมายความว่าใจตั้งอยู่ที่การอ่าน ในการเขียนหนังสือก็เหมือนกัน มือเขียน ใจก็ต้องเขียนด้วย การเขียนหนังสือจึงจะสำเร็จด้วยดี ถ้าใจไม่เขียน หรือว่าใจคิดไปถึงเรื่องอื่น ฟุ้งซ่านออกไปแล้วก็เขียนหนังสือไม่สำเร็จ ไม่เป็นตัว ใจจึงต้องเขียนด้วย คือว่าตั้งใจเขียนไปพร้อมกับมือที่เขียน ในการฟังก็เหมือนกัน หูฟังใจก็ต้องฟังไปพร้อมกับหูด้วย ถ้าใจไม่ฟัง แม้เสียงมากกระทบหู ก็ไม่รู้เรื่องไม่เข้าใจ ใจจึงต้องฟังด้วย ใจจะฟังก็ต้องมีสมาธิในการฟัง คือ ตั้งใจฟัง ดังนั้นจะเห็นว่า ในการเรียนหนังสือ ในการอ่าน การเขียน การฟัง จะต้องมีสมาธิ ในการทำการงานทุกอย่างก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการงานที่ทำทางกาย ทางวาจา แม้ใจที่คิดอ่านการงานต่าง ๆ ก็ต้องมีสมาธิอยู่ในการงานที่ทำนั้น เมื่อเป็นดังนี้จึงทำการงานสำเร็จได้ ตามนัยนี้จะเห็นว่าสมาธิเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีในการทำงานทุกอย่าง นี่เป็นความหมายของสมาธิทั่วไป และเป็น การแสดงว่าจำเป็นต้องมีสมาธิในการเรียน ในการงานที่พึงทำทุกอย่าง

ต่อจากนี้จะได้กล่าวถึงสมาธิในการหัด ก็เพราะว่าความตั้งใจให้เป็นสมาธิ ดังกล่าวนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการหัดประกอบด้วย สมาธิที่มีอยู่ตามธรรมดา เหมือนอย่าง que ทุกคนมีอยู่ยังไม่เพียงพอ ก็เพราะว่ากำลังใจที่ตั้งมั่นที่ยังอ่อนแอ ยังดิ้นรนกวัดแกว่ง

กระสับกระส่ายได้ง่าย โยกโคลงได้ง่าย ห้วนไหวไปในอารมณ์ คือ เรื่องต่าง ๆ ได้ง่าย และทุกคนจะต้องพบเรื่องราวต่าง ๆ ที่เข้าไปเป็นอารมณ์ คือ เรื่องของใจ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ คือ ทางอายตนะทั้ง ๖ อยู่เป็นประจำ เมื่อเป็นดังนี้จึงได้มีความรักใคร่บ้าง ความซึ้งบ้าง ความหลงบ้าง เมื่อจิตใจมีอารมณ์ที่ห้วนไหว และมีเครื่องทำให้ใจห้วนไหวเกิดประกอบขึ้นมาอีก อันสืบเนื่องมาจากอารมณ์ดังกล่าว ก็ยากที่จะมีสมาธิในการเรียนในการทำการงานตามที่ประสงค์ได้ ดังจะพึงเห็นได้ว่าในบางคราว หรือในหลายคราว รวมใจให้มาอ่านหนังสือ เขียนหนังสือ ฟังคำสอน ไม่ค่อยจะได้ เพราะว่าใจพลุ่งพล่านอยู่ในเรื่องนั้นบ้างในเรื่องนี้บ้าง ที่ชอบบ้าง ที่ซึ้งบ้าง ที่หลงบ้าง จนรวมใจเข้ามาไม่ติด เมื่อเป็นดังนี้ก็ทำให้ไม่สามารถจะอ่านจะเขียนจะฟัง ทำให้การเรียนไม่ดี ในการทำงานก็เหมือนกัน เมื่อจิตใจกระสับกระส่ายไปด้วยอำนาจของอารมณ์ และภาวะที่เกิดสืบจากอารมณ์ดังจะเรียกว่ากิเลส คือ ความรัก ความซึ้ง ความหลง เป็นต้นดังกล่าวนั้น ก็ทำให้ไม่สามารถที่จะทำการงานให้ดีได้เช่นเดียวกัน ใจที่ไม่ได้หัดทำสมาธิก็จะเป็นดังนี้ และแม้ว่าจะยังไม่มียोगหรืออะไรเข้ามาบงกชให้เกิดกระสับกระส่าย ดังนั้น ความตั้งใจก็ยังไม่สู้จะแรงนัก ฉะนั้นจึงสู้อหัดทำสมาธิไม่ได้

ในการหัดทำสมาธินั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ อย่างหนึ่งหัดทำสมาธิเพื่อแก้อารมณ์ และกิเลสของใจที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อย่างหนึ่งก็เพื่อฝึกใจให้มีพลังของสมาธิมากขึ้น อย่างแรกนั้นก็ถือว่าอารมณ์และกิเลสของใจในปัจจุบันนั้น บางคราวก็เป็นอารมณ์รัก เป็นความรักซึ่งจะชักใจให้กระสับกระส่าย เสียสมาธิ เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้องหัดสงบใจ จากอารมณ์รัก จากความรักชอบนั้น ซึ่งเป็นอันตรายต่อการศึกษา ต่อการงานที่พึงทำ ตลอดจนถึงต่อกฎหมาย ต่อศีลธรรม นี่เป็นวิธีหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอน คือ ต้องหัดเอาชนะใจให้สงบจากอารมณ์ดังนั้นให้ได้ บางคราวก็เกิดอารมณ์โกรธ ความโกรธ อันทำให้หวั่นไหว กระสับกระส่าย ก็เป็นอันตรายอีกเหมือนกัน เพราะทำให้เสียสมาธิ ฉะนั้น ก็ต้องหัดทำสมาธิ คือ หัดสงบใจจากอารมณ์โกรธ จากความโกรธดังนั้น ในบางคราวก็มีอารมณ์หลง ความหลงซึ่งมีลักษณะเป็นความว่างงุ่น เคลิบเคลิ้มบ้าง มีลักษณะเป็นความฟุ้งซ่านรำคาญใจต่าง ๆ บ้าง มีลักษณะเป็นความเคลือบแคลง สงสัยบ้าง เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้องหัดทำสมาธิ หัดสงบใจจากอารมณ์หลง จากความหลงนั้น ๆ

คราวนี้หลักของการสอนสมาธิทางพระพุทธศาสนา วิธีที่จะทำสมาธิสงบใจจากอารมณ์รัก โกรธ หลง ดังกล่าว ก็จะต้องเปลี่ยนอารมณ์ให้ฝึกใจ คือว่าเป็นที่ทราบแล้วว่าอารมณ์รัก ทำให้เกิดความรักชอบ เมื่อเป็นดังนี้ก็ต้องเปลี่ยนอารมณ์รักนั้นมาเป็นอารมณ์ที่ไม่รักไม่ชอบ ความโกรธก็เหมือนกัน ก็ต้องเปลี่ยนอารมณ์โกรธนั้นมาเป็นอารมณ์ที่ไม่โกรธ หรือให้เปลี่ยนมาเป็นอารมณ์รัก แต่ว่าเป็นความรักที่เป็นเมตตา คือ เป็นความรักที่บริสุทธิ์อย่างญาติมิตรสหายรักญาติมิตรสหาย มารดาบิดา บุตรธิดารักกัน ความหลงก็เหมือนกัน ก็เปลี่ยนอารมณ์หลงมาเป็นอารมณ์ที่ไม่หลง เพราะว่าภาวะของใจจะเป็นอย่างไรนั้น สุดแต่หัวใจตั้งอยู่ในอารมณ์อะไร เมื่อใจตั้งอยู่ในอารมณ์รัก ความรักชอบก็เกิดขึ้น ถ้าใจไม่ตั้งอยู่ในอารมณ์รัก แต่ว่าตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ตรงกันข้าม ก็เกิดความสงบ ใจโกรธก็เหมือนกัน ก็เพราะตั้งอยู่ในอารมณ์โกรธ เมื่อเปลี่ยนอารมณ์ให้ใจตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ตรงกันข้าม โกรธก็สงบ หลงก็เหมือนกัน เมื่อตั้งอยู่ในอารมณ์ที่ไม่หลง ความหลงก็สงบ พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสชี้เอาไว้ว่า อารมณ์เช่นไรควรจะหัดใจให้ตั้งไว้ในเวลาไหน เมื่อเป็นดังนี้แล้ว การที่หัดไว้ก็จะทำให้รู้ลู่วางที่จะสงบใจของตนเอง อย่างนี้ก็จะทำให้สามารถสงบใจของตนเองได้ ดังนี้เป็นข้อมุ่งหมายของการทำสมาธิอย่างหนึ่ง ที่จะต้องหัดเอาไว้

ประการที่ ๒ หัดทำสมาธิเพื่อให้เกิดพลังใจที่ตั้งมั่นมากขึ้น คือให้มีพลังขึ้นก็เหมือนอย่างการที่ออกกำลังกายเพื่อให้กายมีกำลังเรียวแรง เมื่อหัดออกกำลังกายอยู่บ่อย ๆ กำลังร่างกายก็จะดีขึ้น จิตใจก็เหมือนกัน เมื่อหัดทำสมาธิอยู่บ่อย ๆ แล้วโดยที่ปฏิบัติอยู่ในหลักของสมาธิข้อใดข้อหนึ่งเป็นประจำ สำหรับที่จะหัดใจให้มีพลังของสมาธิเพิ่มขึ้นก็จะทำให้พลังของสมาธินี้มากขึ้นได้ เช่นเดียวกับการออกกำลังกายทำให้พลังทางกายเพิ่มมากขึ้นได้ นี่คือนิยามในการฝึกหัด

คราวนี้สมาธิในการใช้ก็มี ๒ อย่างเหมือนกัน อย่างหนึ่งก็เพื่อใช้ระงับอารมณ์ระงับกิเลสที่เป็นปัจจุบันดังกล่าวข้างต้น ผู้ที่ได้ฝึกหัดทำสมาธิตามสมควรแล้วจะสามารถระงับใจได้ดี จะไม่ลุ่มลุ่มของอารมณ์ ของกิเลสที่เป็นความรัก ความขัง ความหลงทั้งหลาย จะสามารถสงบใจตัวเองได้ รักษาใจให้สวัสดิ์ได้ อารมณ์และกิเลสเหล่านี้จะไม่มาเป็นอันตราย ต่อการเรียน ต่อการงาน ต่อกฎหมาย ต่อศีลธรรมอันดีงาม และอีกอย่างหนึ่งก็ต้องการเพื่อใช้สำหรับประกอบการทำงานที่จะพึงทำทั้งหลาย

ตั้งต้นด้วยในการเรียน ในการอ่าน ในการเขียน ในการฟัง จะมีพลังสมาธิในการเรียน ในการทำงานดีขึ้น และเมื่อเป็นดังนี้จะทำให้เรียนดี จะทำให้การทำงานดี นี่คือนิยามสมาธิในการใช้

ตามที่กล่าวมานี้ เป็นการที่แสดงให้เห็นหลักของการทำสมาธิทั่ว ๆ ไป และก็ตั้งต้นแต่ความหมายทั่วไปของสมาธิ การหัดทำสมาธิและการใช้สมาธิจะได้ให้วิธีทำสมาธิย่อ ๆ ข้อหนึ่ง ก็คือว่า ท่านสอนให้เลือกสถานที่ทำสมาธิที่สงบจากเสียงและจากบุคคลรบกวนทั้งหลาย เช่น ในป่า โคนไม้ เรือนว่าง มุ่งหมายก็คือว่า ที่ที่มีความสงบพอสมควรที่จะฟังได้และเข้าไปสู่สถานที่นั้น นั่งขัดบัลลังก์หรือที่เรียกว่า ขัดสมาธิ เท้าขวาทับเท้าซ้าย มือชนกัน หรือว่ามือขวาทับมือซ้าย ตั้งตัวตรง หรือว่า จะนั่งพับเพียบก็ได้ สุดแต่ความพอใจ หรือตามที่จะมีความผาสุก ดำรงสติจำเพาะหน้า คือ หมายความว่ารวมสติเข้ามา กำหนดลมหายใจเข้าออก หายใจเข้าก็ให้รู้ หายใจออกก็ให้รู้ หากจะถามว่ารู้ที่ไหนก็จะตอบได้ว่า จุดที่รู้ง่ายนั้น ก็คือว่าปลายกระพุ้งจมูก หรือริมฝีปากเบื้องบนอันเป็นที่ลมกระทบเมื่อหายใจเข้า ลมหายใจเข้าก็จะมากระทบที่จุดนี้ ในขณะเดียวกันท้องก็จะพองขึ้น ลมหายใจออกออกที่จุดนี้ ในขณะเดียวกันท้องก็จะยุบลงหรือว่ายุบลงไป เพราะฉะนั้น ก็ทำความรู้ลมหายใจเข้าจากปลายกระพุ้งจมูกเข้าไปถึงนาภีที่พอง หายใจออกก็จากนาภีที่ยุบถึงปลายจมูก ก็ลองทำความรู้ในการหายใจเข้าหายใจออกดูดังนี้ก่อน หายใจเข้าก็จากปลายกระพุ้งจมูกเข้าไปถึงนาภีที่พอง ออกก็จากนาภีที่ยุบจนถึงปลายจมูก นี่ท่านเรียกว่าเป็นทางเดินของลมในการกำหนดทำสมาธิ คราวนี้ก็ไม่ต้องดูเข้าไปจนถึงนาภีดังนั้น แต่ว่ากำหนดอยู่เฉพาะที่ปลายจมูก แห่งเดียว หายใจเข้าก็ให้รู้ว่าเราหายใจเข้า หายใจออกก็ให้รู้ว่าเราหายใจออก รวมใจเข้ามาให้รู้ดังนี้ และในการตั้งสติกำหนดนี้ จะใช้นับช่วยด้วยก็ได้ หายใจเข้า ๑ หายใจออก ๑ หายใจเข้า ๒ หายใจออก ๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ แล้วก็กลับ ๑-๑ ๒-๒ ๓-๓ ๔-๔ ๕-๕ ๖-๖ ๗-๗ ๘-๘ ๙-๙ ๑๐-๑๐ แล้วก็กลับ ๑-๑ ถึง ๕-๕ ใหม่ แล้วก็ ๑-๑ ถึง ๖-๖ ใหม่ ดังนี้หลาย ๆ หนจนจิตรวมเข้าหาได้ดีพอควร ก็ไม่ต้องนับคู่ แต่นับ ๑๒๓๔๕,

๑๒๓๔๕๖ เป็นต้นไป เมื่อจิตรวมเข้ามาดีแล้วก็เลิกนับ ทำความกำหนดรู้อยู่ที่ปลาย จมูกหรือที่ริมฝีปากเบื้องบนเท่านั้น วิธีนับดังนี้เป็นวิธีนับที่พระอาจารย์ท่านสอนมา ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค แต่ว่าจะใช้วิธีอื่นก็ได้ เช่น นับ ๑-๑ จนถึง ๑-๑๐ ที่เดียว แล้วก็กลับใหม่ หรือว่าจะเลย ๑๐-๑๐ ไปก็ได้เหมือนกัน แต่ว่าที่ท่านสอนไว้แค่ ๑-๑๐ นั้น ท่านแสดงว่าถ้ามากเกินไปแล้วจะต้องเพิ่มภาระในการนับมาก จะต้องแบ่ง ใจไปในเรื่องการนับมากเกินไป ฉะนั้น จึงให้นับอยู่ในวงที่ไม่ต้องใช้ภาระในการนับมากเกินไป อีกอย่างหนึ่งพระอาจารย์ท่านสอนให้กำหนด หายใจเข้า พุท หายใจออก โธ พุทโธ พุทโธ หรือ ธัมโม ธัมโม หรือว่า สังโฆ สังโฆ ก็ได้ เมื่อใจสงบดีแล้วก็เลิก กำหนดอย่างนั้น ทำความรู้อเข้ามาให้กำหนดอยู่แต่ลมที่มากกระทบเท่านั้น ให้ทำดังนี้ จิตรวมเข้ามาให้แน่นได้นาน ๆ นี้เป็นแบบฝึกหัดขั้นต้นที่ให้ในวันนี้ ท่านที่สนใจ ก็ขอให้นำไปปฏิบัติต่อไป

สพเพ สตดา อเวรา โหนตุ

สุชิตา โหนตุ นิพภยา

อธิบายเรื่องปัญญา

“ปัญญาเป็นรัตนะของนรชน” นี้เป็นพระพุทธานุญาต เพราะนรชนคือคนเรามี รัตนะ คือ ปัญญาติดตัวมาตั้งแต่เกิดเป็นพิเศษกว่าสัตว์ร่วมโลกทั้งหลาย จึงได้ชื่อว่า เป็นมนุษย์ และสามารถอบรมปัญญาให้มากขึ้นได้ด้วย ฉะนั้น คนเราจึงมีความฉลาด สามารถเปลี่ยนภาวะจากความเป็นคนป่ามาเป็นคนเมือง มีความเจริญด้วยอารยธรรม วัฒนธรรม มีบ้านเมือง มีระเบียบการปกครอง มีศาสนา มีเครื่องบำรุงความสุขทาง กายทางใจต่าง ๆ สิ่งทั้งปวงเหล่านี้สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายหาไม่มี ทั้งนี้ด้วยอำนาจของ ปัญญา นี้เอง พระรัตนตรัยคือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็เกิดขึ้นด้วยอำนาจ ของปัญญา แต่ปัญญาที่เป็นรัตนะของนรชนดังกล่าวมานี้ ฟังทราบว่าจะต้องเป็นปัญญา ที่ชอบ มีลักษณะเป็นความฉลาดรู้ ความชัดเจน การวินิจฉัยถูกต้อง สามัญสำนึกดี มีเหตุผลในสิ่งทั้งหลาย ปัญญาที่ชอบดังกล่าวเป็นผลสืบมาจากปัญญาที่มีเป็นพื้นฐาน อันได้มาแต่กำเนิดของนรชน อันเรียกว่า สุชาติปัญญา และจากการศึกษาอบรมที่

ถูกชอบ อันสุชาติปัญญานั้นมีพลังอำนาจที่ทำให้ประจักษ์ เรียนรู้ เข้าใจ และตระหนัก เป็นพลังใจทางปัญญาของบุคคล ถ้าอบรมศึกษาในทางที่ผิด ก็จะเพิ่มความรู้ในทาง ฉลาดแกมโกง ในทางทำความชั่วร้าย ในทางเบียดเบียนต่าง ๆ ฉะนั้น จึงตรัสสอนไม่ให้ประมาทปัญญา คือ ใช้ปัญญาพิจารณาอบรมศึกษาให้เข้าถึงความจริงตามเหตุและผลในสิ่งทั้งหลาย เพื่อให้บรรลุถึงความชอบถูกต้องในทุก ๆ สิ่ง รวมเข้ากันในมรรคมืดองค์ ๘ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาจนได้ตรัสรู้พระธรรม และทรงสั่งสอนไว้นั่นเอง คือ สัมมาทิฐิ ความเห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ (รวมเข้าเป็น ปัญญาสิกขา) สัมมาวาจา เจรจาชอบ สัมมากัมมันตะ การงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ (รวมเข้าเป็นศีลสิกขา) สัมมาวายามะ เพียรชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ (รวมเข้าเป็นจิตตสิกขา หรือสมาธิ) มรรคมืดองค์ ๘ นี้ ก็เท่ากับ ปัญญา ศีล สมาธิ นั่นเอง อันแสดงว่า ปัญญาเป็นหัวหน้า แต่ที่แสดงไว้เป็นข้อปฏิบัติ โดยลำดับทั่วไปว่า ศีล สมาธิ ปัญญา พระพุทธเจ้าได้ตรัสรับรองไว้ด้วยว่าสัมมาทิฐิ เป็นหัวหน้า เพราะเมื่อมีสัมมาทิฐิก็ย่อมรู้เห็นทุก ๆ อย่างว่าผิดหรือถูกอย่างไร และเมื่อมีความเพียรชอบ ความระลึกชอบเข้าประกอบ ก็จะทำให้มีความเพียร มีสติ ละทุกสิ่งผิด ทำทุกสิ่งที่ถูกให้เกิดขึ้น จนถึงเป็นความถูกต้องสมบูรณ์ แต่ทั้งนี้ ก็ต้องอาศัยสมาธิเป็นหลักเป็นที่ตั้งแห่งทุก ๆ ข้อ เพราะจิตที่ไม่มีสมาธิย่อมดิ้นรน กระสับกระส่ายไม่อาจที่จะใช้ปัญญาอบรมปัญญาที่มีอยู่ให้เจริญขึ้นได้ เหมือนอย่าง ไฟฉายที่แกว่งไปแกว่งมา ไม่อาจจะส่องอะไรให้มองเห็นชัดเจนได้ จึงต้องทำจิตให้สงบ ด้วยสมาธิเป็นหลัก ก็จะปฏิบัติให้มรรคทุกข้อแวดล้อมเข้ามา

ปัญญาสูงสุด

เรื่องกรรมฐานสำหรับแก่นิรวรณ์ เก็บจากคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจากที่มาจากต่าง ๆ และข้อที่ตรัสกำชับไว้ให้มีเป็นประจำในการปฏิบัติแก่นิรวรณ์ทุกข้อ หรือในการปฏิบัติกรรมฐานทุกคราว คือ โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาให้ทราบตระหนักแน่ถึงเหตุผลในการปฏิบัตินั้น ๆ ตามเป็นจริง เมื่อใช้ปัญญาดังนี้จึงจะไม่ปฏิบัติผิดพลาด ทั้งจะไม่หลงตัว ลืมตัว การใช้ปัญญาจึงเท่ากับเป็นการใช้เกราะป้องกันอันตรายอันอาจเกิดขึ้นจากความหลงถือเอาผิดดังกล่าว และการใช้ปัญญาก็เป็นการศึกษารรณนั้นเอง การฝึกหัดปฏิบัติสมาธิอย่างขาดโยนิโสมนสิการ หรือขาดการใช้ปัญญา ก็เท่ากับไม่เป็นการศึกษารรณ อาจหลงไปผิดพลาด เช่น หลงติดอยู่กับนิมิตที่พบเห็นในสมาธิ หรืออานาจาบางอย่างที่ได้จากสมาธิ ทำให้กรรมฐาน (ที่ถูก) หลุด หรือหลุดจากกรรมฐานได้ง่าย

พระพุทธเจ้าตรัสไว้อีกด้วยว่า "ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก" การใช้ปัญญาอบรมเพิ่มเติมปัญญาให้ส่องสว่างยิ่งขึ้นโดยลำดับจึงเป็นเหตุให้มองเห็นสัจจะ คือ ให้รู้แจ้งเห็นจริง ให้บรรลุสุขประโยชน์ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุด เพราะปัญญาขั้นสูงสุดคือ ปัญญาที่สมบูรณ์เต็มที่ ย่อมทำให้จิตประภัสสร คือ ผุดผ่องสว่างเต็มที่ ทำให้รู้แจ้งเห็นจริงและบรรลุสุขประโยชน์สูงสุด เหมือนดังพระพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสเตือนไว้ว่า "อย่าประมาทปัญญา" คือ ให้ใช้ปัญญานั้นเอง การฝึกฝนใช้ปัญญาจนรู้แจ้งเห็นจริงแล้ว ย่อมปฏิบัติตนไปในทางที่ถูกที่ควรตลอดเวลา โดยปราศจากกิเลสตัณหา เป็นไปโดยอัตโนมัติ

นิรวรณและกรรมฐานสำหรับแก้

จิตที่ไม่มีสมาธิ ก็เพราะมีนิรวรณทำให้ไม่ได้ความสงบ ไม่ใช่ปัญญา จึงจะแสดงนิรวรณ และกรรมฐาน สำหรับแก้เพิ่มเติม ดังต่อไปนี้

๑. ความพอใจไม่ถึงด้วยอำนาจกิเลสกาโม เรียกว่า กามฉันทะ แก้ด้วยเจริญอสุภกรรมฐานพิจารณาซากศพ หรือเจริญกายคตาสติ พิจารณาร่างกายอันยังงเป็นให้เป็นของน่าเกลียด

๒. ความงุ่นง่านด้วยกำลังโทสะ เรียกรวมว่า พยาบาท แก้ด้วยเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา หัดจิตในทางหัดคิดให้เกิดเมตตา สงสาร กรุณา ช่วยเหลือ เมื่อมีความสามารถ เกิดความพลอยยินดี ไม่ริษยา เกิดความปลอ่ยวางหยุดใจที่คิดโกรธได้

๓. ความท้อแท้ หรือคร้าน และความหดหู่ ง่วงงุน เรียกว่า ถีนมิทธะ แก้ด้วยเจริญอนุสติกรรมฐาน พิจารณาคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ บ้าง พิจารณาความดีของตนบ้าง เพื่อให้จิตเบิกบาน และมีแก้ไขจนอุตสาหะ หรือทำอาโลกสัญญา กำหนดหมายแสงสว่างให้จิตสว่าง

๔. ความฟุ้งซ่าน หรือคิดพล่าน และความจิตจางเร็วหรือความรำคาญ เรียกว่า อุทธัจจกุกกุกจะ แก้ด้วยเพ่งกสิณ กำหนดลมหายใจเข้า ออก หัดผูกใจไว้ในอารมณ์เดียว หรือเจริญมรณสติ อันจะทำให้ใจสงบ ด้วยสังเวช

๕. ความลังเลไม่แน่งได้ เรียกว่า วิจิกิจฉา แก้ด้วยเจริญธาตุกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อกำหนดรู้สภาวะธรรมที่เป็นอยู่ตามเป็นจริง

อีกอย่างหนึ่ง ทำความกำหนดรู้จิตที่มีนิรวรณ และนิรวรณที่มีในจิต กับทั้งโทษเมื่อเกิดปัญญาความรู้จักนิรวรณและโทษของนิรวรณขึ้น นิรวรณก็จะสงบหายไป

หลงตัว ลืมตัว

อนึ่ง ความหลงที่กล่าวข้างต้น มีลักษณะเป็นความงมงวนเคลิบเคลิ้มเป็นต้น นั้น เป็นความหลงที่เป็นนิเวศของจิตที่พึงระงับได้ด้วยสมาธิ ยังมีความหลงที่สำคัญ ยิ่งขึ้นไปกว่า คือ หลงตัว ลืมตัว มีความอวดดีว่าตนเก่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากความประมาท ไม่ใช้ปัญญา ฉะนั้น ผู้ที่เห็นโทษของความหลงตัว ลืมตัว จึงควรรู้จักใช้ปัญญา กับ ทั้งสติรักษาจิตของตนไว้ให้ดีเป็นนิจ มิให้หลงไหลไปในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ในโลก ทั้งหลาย เพราะจะทำให้หลงตัว ลืมตัว เป็นอันตรายต่อความดีทุกอย่าง เมื่อได้อะไร มีลาภ เป็นต้น ก็ให้รู้ว่าได้สิ่งที่มีเกิด มีดับ เมื่อมีการได้ก็ต้องมีการเสีย มีการประจวบ ก็ต้องมีการพลัดพราก แม้ชีวิตร่างกายของคน เมื่อได้มากก็ต้องเสียไปในที่สุด เมื่อมี ปัญญา รู้ความจริง เมื่อได้ลาภยศ เป็นต้นมา ก็จะไม่หลงไหลในสิ่งทั้งปวงเหล่านี้ จะไม่ หลงตัว ลืมตัว และจะใช้ลาภยศ เป็นต้น ในทางที่ถูก เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเอง และผู้อื่น เมื่อถึงคราวจะเสียก็ไม่เสียใจ ไม่ทำลายตัว จะสามารถรักษาความดีและ จิตใจให้มีความสงบ มีสุข ได้อย่างสม่ำเสมอ

ของฝาก-ขวัญ “ปีใหม่”

เทศนาพิเศษ

ศาสนา และทศพิธราชธรรม

ความเจริญผาสุกหรือความเสื่อมทรามเลวร้าย ในประเทศเราปัจจุบันนี้ การวิจัยออกมาแล้วว่า “ข้าราชการ” เป็นองค์กรสำคัญอย่างหนึ่ง

ข้าราชการดีมีศีลธรรมหรือมี “ทศพิธราชธรรม” เป็นหลักในการปกครองแล้ว ประชาชนจะอยู่เย็นเป็นสุข

หากข้าราชการไร้ศีลธรรม ปกครองประชาชนนอกกลุ่มนอกแนว “ทศพิธราชธรรม” ประชาชนจะเดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า ต้องเข้าป่าถือน้ำพระพรมาพินันท์ จงล้าง จงผลาญไม่สิ้นสุด

สมเด็จพระญาณสังวร แห่งวัดบวรนิเวศวิหาร ท่านกล่าวถึงหลักในการปกครอง ของข้าราชการ และทศพิธราชธรรม อันหมายถึงธรรมสำหรับพระราชาหรือนักปกครอง ได้อย่างไพเราะจับใจ ควรที่ข้าราชการ และผู้ปกครองทุกระดับจะรับไว้เป็นสติปัญญา และสิริมงคลแห่งตนเนื่องในวันปีใหม่ ทั้งควรใช้เป็นหลักปฏิบัติสืบต่อไป เพื่อความ ผาสุกทุกฝ่าย

สมเด็จพระญาณสังวรกล่าวถึงความสำคัญของทศพิธราชธรรม และศาสนาไว้ อย่างชวนคิดว่า สิ่งไหนที่เรามีอยู่สมบูรณ์ เรามักจะไม่เห็นความสำคัญ ตัวอย่างเช่น ลมหายใจเข้า ออก เราไม่รู้สึกลงถึงลมหายใจเลยว่าเป็นอย่างไร เช่นเดียวกับศาสนาอัน เปรียบเหมือนเส้นชีวิตเส้นหนึ่งในการดำรงชีวิต แต่ไม่ค่อยได้สนใจกันตามควร

ศาสนา แปลเป็นข้อยุติกันว่า คือคำสั่งสอน ทุกคนจะต้องมีการสั่งสอนใจของตนเองอยู่เสมอหรือบางครั้ง

ศาสนา แปลว่า ปกครอง ทุกคนต้องมีการปกครองใจตนเอง ปกครองตนเองอยู่เสมอ

นอกจากนี้ เรายังต้องมีผู้ปกครองภายนอก ส่วนใหญ่ก็คือท่านผู้ใหญ่ที่ปกครองลงมาตามลำดับ เช่น ที่ทำงาน ครอบครัว โรงเรียน วัด ฯลฯ

ขณะเดียวกัน เราต้องมีการปกครองใจของตัวเองด้วย เราต้องรู้จักสั่งสอนใจตัวเอง อบรมตัวเอง

ตัวเราเองมิใช่มีความรู้ความสามารถตามที่เรียนมาแล้วจะดีเสมอไป คนเรามีส่วนไม่ได้อยู่ในตนหลายประการ ทางพระเรียกว่า "กิเลส" หมายถึง ความรัก โลภ โกรธ หลง ความดิ้นรนปรารถนาทั้งหลาย ความไม่รู้ หลงถือเอาผิด มีสิ่งต่าง ๆ คอยยั่วเย้าให้เกิดกิเลส

เพราะฉะนั้น ประการแรกจึงไม่ควรที่จะประมาทว่า ตัวเรามีความรู้ ความสามารถอย่างเดียวกันเพียงพอ

เมื่อมีตำแหน่งหน้าที่ ต้องไม่ประมาท ต้องสำนึกกว่ายังเป็นผู้ใหญ่ เป็นคนโตมากเท่าใด สิ่งที่จะมาชักชวนให้เป็นไปในทางที่ผิดยิ่งมีมากขึ้น

ตัวใหญ่ เงาก็ใหญ่

เงา...คือสิ่งผิดที่จะมาชักชวนให้ทำผิด

ถ้าเราไม่มีศาสนาเป็นเครื่องอบรมสั่งสอน แนะนำปกครองตัวเองให้รู้จักเว้นในทางที่ควรเว้น ประพฤติในทางที่ควรประพฤติ ความที่ใหญ่จะทำให้กล้าในทางที่ผิดมากยิ่งขึ้น

มากกว่าคนเล็ก เพราะเขายังมีผู้ใหญ่คอยสอดส่องดูแล ส่วนผู้ใหญ่ ไม่มีใครดูแลเพราะเป็นใหญ่เสียแล้ว

แต่ถ้าเรามีศาสนา จะไม่ประพาศิต ผิด ถึงแม้จะไปอยู่แห่งไหนก็จะประพาศิต คนดีไม่กล้าทำผิด ทั้งคนใหญ่คนเล็กจะไม่กล้าไปในสิ่งที่ผิดง่าย ๆ แม้จะอยู่ผู้เดียว โดยไม่มีผู้ใดดูแลว่ากล่าว

เพราะมีศาสนาเป็นหลักใหญ่คอยดูแลว่ากล่าว อบรมสั่งสอน เป็นหลักปกครองใจ ทุกคนจึงต้องมีศาสนาประจำตัว แต่มีใช้เพียงแค่เรียนรู้นับโตะหนังสือ หรือเพียงฟังเทศน์ฟังธรรมตามวัดวาอารามเท่านั้น เพราะนั่นเป็นเพียงเสมือนกับฟังสินค้าทางโฆษณา การที่จะมีศาสนาประจำตัวจริง ๆ ต้องรับเอาเข้ามาเป็นหลักยึดเหนี่ยวในทางประพาศิต ปฏิบัติ เป็นสิ่งเตือนสติปัญญาให้เจริญยิ่งขึ้น

สำหรับ “ทศพิธราชธรรม” นั้น เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการปกครอง ตั้งแต่คนส่วนใหญ่ถึงคนส่วนน้อย

เป็นธรรมสำหรับพระราชา หรือนักปกครอง ๑๐ ประการ ซึ่งนำมาแจกเป็นข้อ ๆ โดยสังเขป

๑. ทาน หมายถึงการให้ เป็นการช่วยผู้ที่ต้องการช่วย เพราะมีความขัดข้อง แร้นแค้นนั้น ๆ เช่น ผู้ที่ขาดอาหารก็ให้อาหารช่วย ขาดเสื้อผ้าก็ให้เสื้อผ้าช่วย ขาดที่อยู่อาศัยก็ให้ที่อยู่อาศัยช่วย ขาดหูกยารักษาโรคก็ให้หูกยารักษาช่วย รวมความว่าเกิดความแร้นแค้นด้วยสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือที่ใดที่หนึ่งก็ให้สิ่งที่ต้องการนั้น ๆ ช่วย ดังนี้ เรียกว่า ทาน

๒. ศีล คือ ความประพฤติ ต้องเว้นจากความชั่วร้ายทั้งหลาย ความประพฤติ อันใดที่เป็นความชั่วร้ายก่อให้เกิดเวร ใ้หงัดความประพฤติอย่างนั้น ไม่ทำสิ่งที่เป็นความชั่วร้ายนั้น ไม่พูดสิ่งที่เป็นความชั่วร้ายนั้น รวมความว่าเว้นการที่ควรเว้นต่าง ๆ ทั้งทางกายวาจา

๓. ปริจาคะ การสละ อันหมายความว่า สละสิ่งที่มีประโยชน์น้อยแก่สิ่งที่มีประโยชน์มาก ยกตัวอย่างเช่นว่า สละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะร่างกาย เช่น เจ็บป่วยที่อวัยวะร่างกายก็ยอมสละทรัพย์รักษา สละอวัยวะร่างกายเพื่อรักษาชีวิต ในเมื่อต้องการที่จะรักษาชีวิตไว้ก็ยอม และสละได้ทุก ๆ อย่างทั้งทรัพย์ อวัยวะร่างกายตลอด

จนถึงชีวิต ในเมื่อประพัตริธรรมคือความถูกต้องหรือหน้าที่อันต้องปฏิบัติเช่นทหาร ย่อมสละทุกอย่างเพื่อปฏิบัติหน้าที่รักษาประเทศชาติ ดังนั้นเรียกว่าบริจาคหรือสละ

๔. *อาชชวะ* ความซื่อตรง คือ ความประพัตริซื่อตรง ไม่คิดทรยศต่อเพื่อน มิตรสหาย ต่อหน้าที่การงาน ตลอดจนถึงประชาชน

๕. *มัททวะ* ความอ่อนโยน คือ ความมีอาการทางกายวาจาอ่อนโยน สุภาพ ไม่แสดงความแข็งกระด้าง มิใช่หมายความว่าอ่อนแอ แต่ว่าอ่อนโยนสุภาพ ไม่แสดงความแข็งกระด้าง แสดงการยกตนเหนือคนอื่น มีความอ่อนโยน สุภาพทางกาย ถึงวาจา พูดจาอะไรก็อ่อนโยน สุภาพ

๖. *ตปะ* ความเพียร เป็นผู้กล้าหาญในการทำสิ่งที่ควรทำ ไม่กลัวเกรงในการทำดังกล่าว ไม่มีความเกียจคร้าน ปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างสม่ำเสมอไม่บกพร่อง มีความเป็นผู้กล้า มีความเพียร ไม่อ่อนแอย่อท้อ เข้มแข็ง ถ้าทำดังนี้จะเป็นที่ยาเกรงของบุคคลที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย ไม่กล้าที่จะละเมิด

๗. *อโภระ* ความไม่โกรธ หมายถึงว่า ความมีจิตที่ประกอบด้วย เมตตา มุ่งที่จะปรารถนาดีเป็นที่ตั้ง ไม่เป็นคนใจน้อยหงุดหงิดง่าย แต่มีใจหนักแน่น ไม่คิดจะเอาแต่โทษใคร รู้จักให้อภัยและมีเมตตา

๘. *อวิหิงสา* ความไม่เบียดเบียน คือ การไม่ทำอะไรที่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อนทั้งทางตรงและทางอ้อม มีจิตประกอบด้วยกรุณาคือช่วยเหลือและทำการช่วยเหลืออยู่เสมอ

๙. *ขันติ* ความอดทน คือ รู้จักอดทนต่อความตรากตรำต่าง ๆ เช่น รู้จักอดทนต่อหนาวร้อน หิว กระจาย ทนต่อสิ่งที่ไม่เป็นสุข ไม่สนุกต่าง ๆ อดทนต่อเวลาที่ต้องพบความทุกข์ ตลอดจนถึงเวลาเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องมีน้ำอดน้ำทน รู้จักอดทนต่อความเจ็บใจ ต่อถ้อยคำที่เขามาว่ากล่าวในบางครั้งบางคราว อันจะทำให้เกิดความเจ็บใจ ข้ำใจ ก็ให้มีความอดทน

๑๐. *อวิโรธนะ* ความไม่ผิด เมื่อรู้ว่าอะไรผิดก็ไม่ทำ เพราะทุกคนย่อมต้องมีความผิดบ้างไม่มากก็น้อย ด้วยสิ่งที่ไม่รู้ซึ่งมีอยู่มากหรืออาจจะพลั้งเผลอทำให้ผิด

อยู่บ้าง แต่ว่าอะไรที่รู้ว่าผิดก็ไม่ควรทำ คือไม่ทำผิดทั้งที่รู้ ควรรอบคอบในสิ่งที่จะทำทั้งหลาย ระมัดระวังไม่ให้ผิดหรือจะผิดก็แต่น้อย อีกอย่างต้องรักษาความเที่ยงธรรม ความยุติธรรม ในเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ต้องไม่ลำเอียงเพราะความชัง ความหลง ความกลัวทั้งหลาย ดังนั้นคือความไม่ผิด

ทศพิธราชธรรม หรือธรรม ๑๐ ประการ สำหรับพระราชานักปกครองนี้ บัณฑิตทั้งหลายในอดีตมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น ได้ยกขึ้นมาสั่งสอนพระราชานักปกครองให้ใช้หลักธรรม ๑๐ ประการปกครองประเทศ เมื่อพิจารณากันให้ถ่องแท้แล้ว ธรรม ๑๐ ประการนี้เป็นหลักปกครองทั่วไป ผู้ที่มีหน้าที่ปกครองทั้งหลายพึงประพฤติปฏิบัติด้วย

แม้แต่ผู้อยู่ใต้ปกครอง หรือใต้บังคับบัญชา ตลอดจนถึงราษฎรทั่วไป ก็ต้องปฏิบัติตามธรรมทั้ง ๑๐ ประการ ต่อผู้ปกครองและผู้บังคับบัญชาด้วยเช่นกัน

เช่น เมื่อผู้ปกครองมีทานให้ ผู้อยู่ใต้ปกครองก็ต้องมีทานตอบสนอง

ยกตัวอย่างง่าย ๆ เช่น ฝ่ายปกครองหรือรัฐบาลใช้จ่ายทรัพย์ทำนุบำรุงประเทศและอาณาประชาราษฎรทั่วไป ฝ่ายประชาราษฎรก็ต้องเสียภาษีอากรให้แก่รัฐบาลเพื่อนำเงินนั้นมาใช้จ่าย เรียกได้ว่ามีทานต่อกัน

นอกจากนี้ต้องมีศีลต่อกัน มีบริจาครต่อกัน มีความซื่อตรง อ่อนโยน ความเพียร ความไม่โกรธ เมตตาจิตต่อกัน มีความไม่เบียดเบียน ประกอบด้วยกรุณาต่อกัน มีความอดทนต่อกัน มีความประพฤติไม่ผิดต่อกัน เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว จะเกิดความสุขสมบูรณ์เรียบร้อย

ธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ กล่าวได้ว่า เป็นหลักศาสนาซึ่งเป็นหลักใหญ่ที่ผู้ปฏิบัติหน้าที่ราชการทุกคนจะต้องพึงยึดถือปฏิบัติ อันเป็นความสุขความเจริญแก่ตนเองแก่ประชาชนส่วนรวม

ขอให้ผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ทุกคนทุกฝ่ายทุกระดับ นำทศพิธราชธรรมนี้ไปพิจารณาและใช้เป็นหลักประพฤติปฏิบัติตามสมควร ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย จงดุ้มครองแก่ทุก ๆ ท่านที่อยู่ในทศพิธราชธรรมให้มีความสุขความสวัสดิ์ตลอดปีใหม่นี้ทั่วกันเทอญ

วิธีสร้างบุญบารมี

ความหมายของบุญและบารมี

คำว่า บุญ แปลตามศัพท์ว่า ชำระ ฟอก ล้าง ท่านแสดงว่า แบ่งเป็น ๒ ก่อน คือ บุญที่เป็นส่วนเหตุ ได้แก่ ความดีต่าง ๆ เรียกว่าเป็นบุญ เพราะเป็นเครื่องชำระ ฟอกล้างความชั่ว ๑ บุญที่เป็นส่วนผล คือความสุข ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ท่านทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย เพราะคำว่าบุญนี้เป็นชื่อของความสุข” ดังนี้ ๑

คำว่า บารมี มาจากคำบาลีว่า “ปารมี” มีคำแปลที่นักภาษาศาสตร์ได้ให้ไว้ หลายอย่าง จะแสดงแต่บางอย่าง คือ แปลว่า อย่างยิ่ง มาจากคำว่า “ปรมะ” ที่ภาษาไทย เรามาใช้ว่า บรม และคำว่า บรม ที่แปลว่าอย่างยิ่งนี้ ก็มีใช้ทั้ง ๒ ทาง คืออย่างยิ่ง ก็บรม หรือไม่ตัวอย่างยิ่งก็บรม เช่นคำว่า นิพพาน เป็นบรมสุข คือสุขอย่างยิ่ง สังขาร ทั้งหลาย เป็นบรมทุกข์ คือทุกข์อย่างยิ่ง จึงเป็นคำกลาง ๆ ใช้ได้ทั้ง ๒ ทาง ดังนี้ คำว่า บารมี มาจากคำว่า ปรมะ แล้วมาเป็น ปารมี ไทยเรียกว่า บารมี แต่ว่ามีความหมายถึงส่วนที่ดีเท่านั้น ไม่หมายเป็นกลาง ๆ เหมือนอย่างคำว่า ปรมะ

เพราะฉะนั้น คำว่า ปารมี จึงมีความหมายที่แปลว่า เลิศอย่างยิ่ง ประเสริฐ หรือแปลอีกอย่างหนึ่งว่า ถึงฝั่ง อันหมายความว่า นำให้ถึงฝั่ง คือจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น อันหมายความว่านำจากฝั่งนี้ คือ โลก ไปสู่ฝั่งโน้น คือ โลกุตตระเหนือโลก พ้นโลก อันหมายถึงนิพพาน

บุญเป็นเหตุแห่งความสุข

พระพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า

“ผู้ใคร่ประโยชน์ ฟังศึกษาบุญนั้นแล อันมีผลเลิศต่อไป ซึ่งมีสุข เป็นกำไร คือ ฟังเจริญทาน ๑ ความประพฤติสงบ ๑ เมตตาจิต ๑ บัณฑิตครั้งเจริญธรรม ๓ ประการ อันเป็นเหตุแห่งความสุขเหล่านี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกอันไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุข”

พระพุทธภาษิตที่มีมาในบุญสูตรนี้ ตรัสสอนให้ทุกท่าน ทุกคน ผู้ใคร่ประโยชน์ศึกษาบุญอันเป็นส่วนเหตุให้เกิดผลเลิศต่อไป มีสุขเป็นกำไร เป็นเหตุให้เกิดความสุข คือ ให้เจริญทาน สมจรรยา ความประพฤติสงบ และเมตตาจิต รวม ๓ ประการ

คำว่า “บุญ” แปลตามศัพท์หรือพยัญชนะว่า ชำระ ฟอก ล้าง โดยย่อหมายถึง บุญส่วนเหตุ ๑ บุญส่วนผล ๑

บุญส่วนเหตุ นั้น หมายถึงศึกษา คือ ฟัง เรียนให้รู้ และดำรงมั่น เสพปฏิบัติ เจริญกุศลธรรมทั้งหลาย เช่นปฏิบัติเจริญธรรม ๓ ประการ ดังที่กล่าวแล้วนั้น และในพระบาลี ไวยากรณ์ภาษิตอีกแห่งหนึ่ง ได้ตรัสไว้ตอนหนึ่งแปลความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรานั้นดำริว่า บัดนี้ เราเป็นผู้มีฤทธิ์มากอย่างนี้ มีอำนาจมากอย่างนี้ เพราะผลวิบากแห่งกรรม ๓ ประการของเรา คือ ทาน ๑ ทมะ (ฝึกอินทรีย์ มีจักขุ เป็นต้น และข่มกิเลส มีราคะ เป็นต้น) ๑ สัญญมะ (สำรวมกายและวาจา) ๑”

อนึ่ง ได้ตรัสบุญส่วนเหตุไว้ในนิกคณสูตรว่า “นิธิ (ขุมทรัพย์คือบุญ) เป็นสิ่งอันสตรีหรือบุรุษฝังไว้ดีแล้ว ด้วยทาน ๑ ศีล ๑ สัญญมะ ๑ และทมะ ๑”

บุญส่วนเหตุทั่วไปก็ได้แก่กุศลเจตนา ดังที่ได้ตรัสไว้ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ (ที่ตั้งแห่งการทำบุญ) ๓ เหล่านี้ คือ บุญกิริยาวัตถุ สำเร็จด้วยทาน ๑ บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยศีล ๑ บุญกิริยาวัตถุ สำเร็จด้วยภาวนา ๑

บุญส่วนผลนั้น หมายถึงผลวิบากของบุญส่วนเหตุนั่นเอง ดังที่ตรัสไว้ใน
ปุณฺณสูตรตอนต้นว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่าได้กลัวต่อบุญเลย คำว่าบุญนี้เป็นชื่อ
แห่งความสุข อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ”

ในธรรมบทตรัสแสดงบุญส่วนผลไว้ว่า

“ผู้มีบุญอันทำแล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้วย่อมบันเทิง ในโลกทั้งสอง
เขาเห็นความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน ย่อมบันเทิงทั่ว”

ในนิกายกัณฺฐสูตร ตรัสแสดงผลวิบากแห่งบุญนิธิโดยพิสดารไว้ว่า นิธิคือบุญนี้
อันบุคคลพึงไว้ดีแล้ว อันใครชนะไม่ได้ มีปกติไปตาม ละไป ย่อมถือเอาบุญนิธินั้นไป
ในที่พึงไปทั้งหลาย ไม่ทั่วไปแก่ชนเหล่าอื่น บุญนิธิโจรนาไปไม่ได้ นิธินั้นให้สิ่งที่ใครจะ
ได้ทั้งปวงแก่เทพและมนุษย์ทั้งหลาย เทพและมนุษย์ทั้งหลาย ปรารถนาสิ่งใด ๆ สิ่ง
นั้นทั้งหมดอันผู้มีบุญนิธิย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น ความมีผิวพรรณงาม ความมีเสียงไพเราะ
สัณฐานทรวดทรงงาม ความมีรูปงาม ย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น ความเป็นใหญ่ บริวาร
ย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น รัชสมบัติแห่งประเทศ ความเป็นใหญ่ จักรพรรดิสุข อันเป็นที่
รัก แม้รัชสมบัติแห่งเทพในทิพย์ทั้งหลาย ย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น สมบัติอันเป็นของ
มนุษย์ ความยินดีในเทวโลก และนิพพานสมบัติ ย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น ความที่บุคคล
อาศัยสัมปทาคือมิตรแล้ว ถ้าประกอบโดยอุบายที่แยบคาย มีความชำนาญในวิชาและ
วิมุติ ย่อมได้ด้วยบุญนิธินี้ ปฏิสัมภิกา (ปัญญาแตกฉานเฉพา) วิโมกข์ (ความหลุดพ้น)
และสาวกบารมี ปัจเจกโพธิ พุทธภูมิ ย่อมได้ด้วยบุญนิธินั้น สัมปทานั้น คือบุญสัมปทา
(ความถึงพร้อมด้วยบุญ) เป็นไปเพื่อประโยชน์ใหญ่อย่างนี้ เพราะเหตุนี้ บัณฑิต
ทั้งหลายผู้ทรงปัญญา จึงสรรเสริญความเป็นผู้มีบุญอันทำแล้ว

กล่าวโดยย่อ บุญส่วนเหตุ ได้แก่กุศลเจตนา กุศลกรรม สุจริต กุศลธรรม
บุญกิริยาวัตถุทั้งปวง ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

บารมี คือ พุทธบารมี ปัจเจกโพธิบารมี สาวกบารมี มรรคมืองค์แปด และที่
ตรัสยกขึ้นไว้ในปุณฺณสูตรตอนที่เป็นไวยากรณ์ภาษิตว่า ทาน ๑ ทมะ ๑ สัจจมะ ๑
และในนิคมคาถาว่า ทาน สมจริยา เมตตาคจิต ซึ่งล้วนเป็นเครื่องชำระ ฟอกล้าง
กิเลสอวระทั้งปวง

ส่วนบุญส่วนผล ก็สรุปเข้าไปในมนุษย์สมบัติ เทวสมบัติ นิพพานสมบัติ สรุปเข้าอีกเป็นความสุขที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ ตลอดถึงบรมสุข คือนิพพาน อันเกิดจากกรรมวิสุทธิ ความบริสุทธิ์แห่งกรรมของตน ทำให้บริสุทธิ์กาย บริสุทธิ์วาจา บริสุทธิ์ใจ โดยเฉพาะทำให้จิตบริสุทธิ์จากกิเลสสวะไปโดยลำดับจนถึงทั้งหมด

ในรตนัตถยัปภาวาทิยาจนคาถา พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๔ แสดงไว้ว่า พระรัตนตรัย คือพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ บริสุทธิ์สูงสุด ประเสริฐสุดในโลก ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งแก่ผู้เลื่อมใสแล้ว ใคร่ปรารถนาความบริสุทธิ์แห่งตน ปฏิบัติอยู่โดยชอบ ความบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง เป็นความดับจากทุกข์ทั้งหลาย นิพพานเป็นบรมสุข คือว่างอย่างยิ่ง (จากกิเลสสวะทั้งหมด) เป็นบรมสุข คือสุขอย่างยิ่ง

และได้มีอีกคาถาหนึ่งแสดงอธิบายนิพพานว่า ความบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งปวง เป็นความดับจากทุกข์ทั้งหลาย ความดับนั้นเป็นสันติ คือความสงบแห่งใจ เรียกว่า นิพพาน

ในปุณฺณสูตร ตรัสแสดงบุญส่วนผลก่อนคือ สุขพร้อมทั้งสุข สมบัติ แล้วตรัสบุญส่วนเหตุ คือ ทาน ทมะ (ฝึกอินทรีย์มีตาเป็นต้น ช่มกิเลส) สัจญฺมะ (สำรวมกาย และวาจา) ส่วนในนิคมคาถาของพระสูตรนี้ แสดงบุญส่วนเหตุ คือ ทาน สมจรียา เมตตาคจิต แม้ชื่อธรรมต่างกันบ้าง ส่วนใจความก็เป็นอันเดียวกัน

ทาน คือการให้ การบริจาคพัสดุต่าง ๆ มีข้าน้ำเป็นต้น เกื้อกูลผู้รับตามที่ต้องการ ตามที่ควรให้ พระสุตตตรัสสรรเสริญ การเลือกให้ ได้มีแบ่งทานเป็น ๒ คือ อามิสทาน ให้อามิสสิ่งของ ธรรมทาน ให้ธรรม สั่งสอนหรือสอนแนะนำ การตั้งโรงเรียนก็จัดเข้าในข้อนี้ ทานข้อนี้จัดเข้าในข้อทานมัยบุญกิริยาวัตถุ

สมจรียา ความประพฤติสงบ ความประพฤติสมควร ความประพฤติสม่ำเสมอ ก็ได้แก่ ศีล ความสำรวมระวังกายวาจา ด้วยความตั้งใจ งดเว้นกรรมที่ก่อภัยเวรต่าง ๆ เป็นต้นที่ควรงดเว้น เช่นงดเว้นตามหลักศีล ๕ ข้อนี้จึงตรงกับสัจญฺมะ ความสำรวม กายวาจาด้วยความตั้งใจที่หมายถึงศีล ข้อนี้จัดเข้าในศีลมัยบุญกิริยาวัตถุ

เมตตาคจิต จิตมีเมตตา รักใคร่ผูกเอื้อโย ปรารถนาให้เจริญสุข มีความรู้สึกเป็นมิตร ดังที่เรียกว่ามีมิตรจิต มิตรใจ เมตตามีอันเป็นไปในอาการให้ประโยชน์เกื้อกูล เป็นลักษณะ มีการทำสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลเป็นรส คือ เป็นกิจหน้าที่พึงทำ มีการ

ปลดเปลื้องโทสะ พยาบาท อาฆาต เป็นเครื่องปรากฏ มีการแสดงความพอใจของสัตว์ทั้งหลายเป็นปฏิฐาน ความสงบพยาบาทเป็นสมบัติของเมตตา ความมีเสน่ห์หาคะเป็นวิบัติของเมตตา เมตตาจิตนี้เป็นทมะประการหนึ่ง เพราะเป็นการฝึกจิตให้เป็นเมตตาจิต มิให้เป็นจิตพยาบาท เพราะเป็นการช่มกิเลส มีโทสะ พยาบาท อาฆาต เป็นต้น ทั้งเมตตานี้เป็นเหตุให้ทำทาน ให้สมทานศีล หรือสมจริยา หรือสัจญมะ ด้วยเมตตาจิตข้อนี้จัดเข้าในภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ

บุญส่วนเหตุ ๓ ข้อนี้ ให้เกิดผลเป็นบุญส่วนผลทั้งปวง คือความสุข ตามที่ตรัสไว้ในนิคมคคาถาว่า มีผลเลิศต่อไป มีสุขเป็นกำไร เป็นเหตุแห่งสุข เข้าถึงโลกอันไม่มีความเบียดเบียนเป็นสุขทั้งโลกนี้โลกหน้า จึงตรัสสอนมิให้กลัวต่อบุญ เพราะบุญเป็นชื่อแห่งความสุข

ทุกชีวิตอาศัยบุญ

ทุก ๆ คนที่มีความสุขความเจริญอยู่ ดังเช่นที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้ เพราะได้รับความดีจากท่านผู้มีความมุ่งดีทั้งหลาย เป็นต้นว่า ได้รับการบำรุงเลี้ยงด้วยความรักทะนุถนอมของมารดา บิดาหรือของญาติ หรือของผู้รับอุปการะตั้งแต่เกิดมาโดยลำดับ ได้รับการสั่งสอนอบรมศีลวิทยาจากครูอาจารย์ ได้รับการปกครองเป็นส่วนรวมจากประเทศชาติ ท่านผู้เกี่ยวข้องเหล่านี้ ล้วนได้ประกอบความดีให้แก่ตัวเราทุก ๆ คน ทำให้เราทุก ๆ คนสามารถดำรงชีวิตเติบโตขึ้นมามีความสุขความเจริญจนถึงเพียงนี้ได้ ถ้าท่านเหล่านี้ล้วนก่อความชั่วร้ายเสียหายให้ หรือแม้ไม่ก่อให้เพียงแต่หยุดอยู่เฉย ๆ ไม่ได้ทำความดีให้ตัวเรา ทุก ๆ คนเกิดมาแล้ว ก็คงไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้ หรือแม้ดำรงชีวิตอยู่ได้ ก็คงไม่ได้รับการศึกษาให้ได้ความรู้เป็นอันขาด ทางที่จะให้เกิดความเจริญ ฉะนั้น จึงกล่าวได้อย่างเต็มที่ว่าทุก ๆ คนเป็นหนี้ความดีของท่าน ซึ่งได้ประกอบก่อเกื้อให้แก่ตนมาโดยลำดับ ความดีและความชั่วที่ตรงกันข้าม จึงเป็นสิ่งที่มิได้อยู่จริง และความดีของคนดีทั้งหลายเป็นเครื่องเกื้อกูลตัวเราทุก ๆ คน ความชั่วก็เป็นเครื่องตัดรอนตัวเราทุก ๆ คน เฉพาะตัวเราเองนี้แหละสำคัญนัก ถ้าทำดีก็เป็นความดีเป็นศรีมงคลแก่ตัว ถ้าทำชั่ว ก็เป็นความชั่วเป็นกาลกิณี เป็นอัปมงคลแก่ตัว เมื่อกล่าวให้กว้างออกไป โลกต้องพึ่งความดีของคนดีทั้งหลาย จึงเกิดความสุขความเจริญ ส่วนความชั่วของคนชั่วทั้งหลาย เป็นเครื่องทำลายโลก

วิธีสร้างบุญ

ความดีดั่งที่กล่าวมานั้น คือ บุญ ส่วนความชั่วที่ตรงกันข้าม คือ บาป บุญที่เป็นส่วนเหตุคือ ความดีนั้น เกิดจากการกระทำ ถ้าอยู่เฉย ๆ ไม่ทำก็ไม่เกิดเป็นบุญขึ้น การกระทำบุญ เรียกว่า บุญกิริยา จำต้องมีวัตถุคือสิ่งเป็นที่ตั้ง หรือเรื่องของการกระทำซึ่งเรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ แปลว่า สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการกระทำบุญหรือเรื่องแห่งการกระทำบุญ ทางพระพุทธศาสนาท่านแสดงไว้โดยย่อ ๓ อย่างคือ

- (๑) ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน
- (๒) สีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
- (๓) ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภavana

บุญคือความดีทั้ง ๓ ข้อนี้ เรียกว่าเป็นบุญ เพราะเป็นเครื่องชำระล้างความชั่วตลอดถึงรากเหง้าของความชั่ว รากเหง้าของความชั่วนั้น เรียกว่า อกุศลมูล (รากเหง้าของอกุศล) มี ๓ อย่าง คือ โลภะ ออยากได้ ๑ โทสะ คิดประทุษร้ายเขา ๑ โมหะ หลงไม่รู้จริง ๑ ชำระล้างได้อย่างไร จักแสดงต่อไปโดยย่อ

สร้างบุญด้วยการให้ทาน

ทาน แปลว่า เจตนาเป็นเหตุให้ก็ได้ การให้ก็ได้ สิ่งของที่ให้ก็ได้ การให้ทานทางพระพุทธศาสนา ประสงค์ให้รู้จักเลือกให้ คือเลือกบุคคลผู้รับว่าเป็นผู้สมควร

เลือกวัตถุสิ่งของให้เหมาะสม และตั้งเจตนาให้ดีว่าเพื่อบูชาหรือเพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์ และให้รู้จักประมาณให้เกิดความสุขทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ มิใช่ว่าเมื่อให้ไปแล้ว ผู้ให้เองกลับขาดแคลนเป็นทุกข์ หรือให้สิ่งที่มีโทษไป ผู้รับไปใช้อาจทำให้เป็นทุกข์ เดียวนี้เมื่อพูดกันว่าให้ทานมักเข้าใจกันว่า คือ ให้แก่คนขอทานต่าง ๆ เมื่อให้แก่พระหรือแก่ทางศาสนาหรือแก่วัด เรียกว่าทำบุญ ความจริงก็เป็นการให้ทานทั้งนั้น การให้ทานมีความหมายอย่างกว้าง ๆ ว่าการสละบริจาคสิ่งอะไรแก่ใคร ๆ หรือแก่องค์การอะไร ๆ ด้วยการให้เปล่า มิใช่เป็นการซื้อขายแลกเปลี่ยนหรือให้เช่า และมีความหมาย ตลอดถึงการให้กำลังใจ กำลังวาจา กำลังใจ กำลังความคิด ความรู้ ช่วยในทางต่าง ๆ สรุปลงแล้วก็มี ๒ อย่าง คือ *อามิสทาน* ให้พัสดุสิ่งของ อันเป็นกำลังทรัพย์และกำลังภายนอกต่าง ๆ ๑ *ธรรมทาน* ให้ธรรม อย่างบอกศิลปวิทยาให้บอกทางของความดีความชั่วต่าง ๆ ให้ ๑ ตามความหมายนี้ ทานจึงมีครอบคลุมอยู่โดยทั่ว ๆ ไป มารดาบิดาได้ให้ชีวิต เลือดเนื้อและการอุปการะเลี้ยงดูบุตรธิดามาโดยลำดับ ครูอาจารย์ได้ให้ศิลปวิทยาแก่ศิษย์ พระมหากษัตริย์พร้อมทั้งรัฐบาลได้ให้การปกครองบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาราษฎร์ พระพุทธเจ้าได้ให้พระธรรมแก่โลก และในทางตอบสนอง บุตรธิดาก็ให้แก่มารดาบิดา ด้วยการปฏิบัติตอบแทนพระคุณท่านต่าง ๆ ศิษย์ให้แก่ครูอาจารย์ ด้วยการตั้งใจเรียนดีประพฤติดี และตอบแทนอย่างอื่น ๆ ตามโอกาส ประชาราษฎร์ก็ให้ภาษีอากรถวายเป็นราชพลีและประพฤติตนให้ชอบด้วยหน้าที่ของพลเมืองดี มีความซื่อสัตย์สุจริต จงรักภักดีในพระมหากษัตริย์และประเทศชาติ พุทธศาสนิกชนก็บริจาคอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และปฏิบัติพระพุทธศาสนาตามสามารถ เมื่อทุกฝ่ายต่างให้แก่กันและกัน ในทางที่ชอบ จึงเกิดความสุขความเจริญ การให้ทานนี้ ชัดกับโลกะ ความอยากได้ และมัจฉริยะ ความตระหนี่เหนียวแน่น เพราะความโลภเป็นเหตุให้รวบรวมเข้ามา ความตระหนี่เป็นเหตุให้หวงแหนไว้ ถ้าทุก ๆ ฝ่ายต่างรวบรวมเข้ามาและหวงแหนไว้แต่อย่างเดียว ก็เกิดความขาดแคลนอย่างยิ่งแก่ผู้ที่ไม่สามารถซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก แต่การขาดแคลนนั้นจักหายไป ในเมื่อทุก ๆ ฝ่ายต่างให้ทานแก่กันและกันตามฐานะ และการให้ทานนั้น ก็แสดงว่าเป็นการชนะใจ คือชนะความโลภ ความตระหนี่ ให้ทานออกไปคราวหนึ่ง ก็ชำระล้างความโลภ ความตระหนี่ในสิ่งทีให้นั้นได้คราวหนึ่ง

การให้ทานที่ได้บุญมาก

ความดีที่ควรทำมีอยู่เป็นอันมาก รวมเป็นข้อใหญ่ได้ ๓ อย่าง คือทาน ศีล ภาวนา ทานคือการให้ ไม่ใช่มีความหมายแคบ ๆ เพียงให้เงินทองข้าวของแก่ภิกษุ สามเณรหรือคนยากไร้ขาดแคลนเท่านั้น **ทานที่สำคัญที่สุดคืออภัยทาน** ทาน คือการ **ให้อภัย** การให้ทานไม่ว่าจะเป็นข้าวของเงินทอง จุดมุ่งหมายที่แลเห็นชัด ๆ คือเพื่อช่วยเหลือผู้อื่น แต่จุดสำคัญที่ควรเข้าใจก็คือเพื่อชำระกิเลสจากใจ กิเลสตัวนั้นคือ โลภะ ผู้ที่ให้ทานโดยมุ่งชำระกิเลสนั้นแหละถูก ให้ทานโดยมุ่งผลตอบแทนเป็นลาภ ยศ สรรเสริญ ไม่ถูก ขอให้อย่าลืมความสำคัญประการนี้ มีสติระลึกไว้ให้เสมอว่า การให้ทานแต่ละครั้ง ไม่ใช่เพื่อช่วยทุกข์ผู้อื่นอย่างเดียว แต่ต้องมุ่งเพื่อละกิเลสกอง โลภะด้วย อย่าคิดจะช่วยทุกข์ผู้อื่นไปพร้อมกับที่คิดว่าจะได้รับผลตอบแทน เป็นความ มีลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จากการให้นั้นด้วย แล้วดีใจว่าการให้ทานของตนเป็นการยิ่ง นกที่เดียวได้สองตัว ได้ทั้งผู้อื่นและจะได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ของตนด้วย ถ้าจะ ดีใจว่ายิ่งนกที่เดียวได้สองตัว ก็ให้เป็นสองตัวคนละอย่าง คือตัวหนึ่งเป็นการช่วยบำบัด ทุกข์ของผู้อื่น อีกตัวหนึ่งเป็นการละกิเลสในใจตนไปพร้อมกัน ให้อภัยเช่นนี้นับว่าใช้ได้ เป็นการไม่ผิด

การให้อภัยทานสำคัญกว่าให้ทานด้วยทรัพย์สินสิ่งของ อภัยทานนี้เป็นเครื่องละ กิเลสกองโทสะโดยตรง เมื่อมีผู้ทำให้ไม่ถูกใจแทนที่จะโกรธเกลียดก็ให้อภัยเสีย นี่คือ อภัยทาน เมื่อมีเหตุมาทำให้โกรธแล้วกลับไม่โกรธ อภัยให้ เช่นนี้ไม่ใช่ ผู้ใดจะได้รับ ผลดีของอภัยทานก่อนเจ้าตัวผู้ให้เอง โกรธเกลียด อะไรเหล่านี้ทำให้จิตใจเร่าร้อน ไม่แจ่มใสเป็นทุกข์ เลิกโกรธเกลียดเสียได้เป็นอภัยทาน เป็นเหตุให้ไม่เร่าร้อน ให้แจ่มใส เป็นสุข ถ้าผู้ใดไม่เคยได้รับรสแห่งความสุขที่เกิดจากอภัยทานก็ลองดูได้ เพื่อให้ได้รับ รสนั้นได้ลองกันได้ในทันทีนี้แหละ เพราะคงจะมีที่นี้กษัตริย์ โกรธเกลียดใครอยู่บ้าง ในขณะนี้ พิจารณาดูใจตนว่า เมื่อรู้สึกเช่นนั้นใจเป็นสุขแจ่มใส หรือพิจารณาให้เห็นจริง ก็ให้เห็นว่าใจชุ่มมัวมากหรือน้อยเท่านั้น น้อยก็เพียงชุ่ม ๆ มากก็จะถึงร้อน เมื่อพิจารณา เห็นสภาพเช่นนั้นของใจที่มีความไม่ชอบใจ หรือความโกรธความเกลียดแล้ว เพื่อลอง รับรสของความสุข จากอภัยทาน ก็ให้คิดให้อภัยผู้ที่กำลังถูกโกรธถูกเกลียดอยู่ใน

ขณะนั้น ต้องคิดให้อภัยจริง ๆ เลิกโกรธละ อภัยให้จริง ๆ ละ ถ้าอภัยได้จริง เลิกโกรธเกลียดได้จริง แล้วให้ย้อนพิจารณาดูใจตนเอง จะรู้สึกถึงความเบาสบายแจ่มใส ผิดกับเมื่อครู่ก่อน อย่างแน่นอน อภัยทานนี้จึงมีคุณยิ่งนักแก่จิตใจ

อย่าคิดว่าคนนั้นคนนี่ทำผิดมาก ต้องโกรธ ต้องไม่ให้อภัย เรื่องอะไรจะไปให้อภัยในเมื่อร้ายกับเราถึงเพียงนั้นเพียงนี้ คิดเช่นนี้แล้วก็ไม่ยอมอภัยให้ มีหน้าซ้ำกลับมาหาเหตุมาทำให้โกรธมากขึ้นกว่าเดิม การคิดเช่นนี้อย่าเข้าใจว่าเป็นการลงโทษผู้ที่มาว่าร้ายกับตนมากจนไม่ต้องการให้อภัย ความจริงเป็นการทำโทษตัวเองต่างหาก เมื่อใจตัวเองต้องร้อนร่ำเพราะความไม่อภัย จะเรียกว่าเป็นการทำโทษผู้อื่นจะถูกต้องอย่างไร ต้องเรียกว่า เป็นการทำโทษตัวเองนั่นแหละถูก ผู้มีปัญญาพึงใช้ปัญญาเพียงพอให้เห็นประจักษ์แก่ใจถึงคุณของอภัยทาน และโทษของการไม่ยอมอภัย

รู้จักให้ทำให้ความโกรธมลาย

การให้มีคุณ ผู้ให้สบายใจกว่าผู้รับ แม้คนโลกจะอยากได้นั้นได้นี้ของคนนั้น คนนี้อยู่เสมอ เวลาได้ไปก็ยินดีพอใจ แล้วก็อยากได้ต่อไป ความสบายใจของคนโลก หรือผู้รับย่อมไม่มีอยู่นาน ประเดี๋ยวเดียวที่สบายใจในการได้ แล้วก็ร้อนใจต่อไปอีก เพราะความอยากได้อย่างอื่นต่อไปอีก ความอยากได้ของผู้รับที่ไม่มีเวลาหยุดนั่นเอง ที่ทำให้ผู้รับไม่เป็นสุขเหมือนผู้ให้ ผู้ให้โดยเฉพาะผู้ที่ให้ด้วยความเต็มใจ ยินดีที่จะอนุเคราะห์ สงเคราะห์ ย่อมมีความสบายใจที่ได้ทำสิ่งที่ปรารถนา

ผู้ให้ก็ยังมีความสบายใจ ย่อมมีความสุขที่ได้เป็นผู้ให้ ผู้ไม่เคยเป็นผู้ให้ย่อมไม่เคยรู้สึกของการเป็นผู้ให้ อันนี้ไม่ได้หมายเพียงการให้ทรัพย์สินเงินทองสิ่งของเท่านั้น การให้อภัยทานก็รวมอยู่ด้วย ทั้งการให้อภัยทานยังให้ความสุขแก่จิตใจเป็นพิเศษอีกด้วย คนโกรธมีความร้อน คนไม่โกรธไม่มีความร้อน นี้ก็ดูเพียงเท่านี้ก็พอจะเข้าใจว่าอภัยทานมีคุณเพียงไร

อภัยทาน คือ การทำใจให้หายโกรธ ผู้ใดทำให้โกรธ ถ้าให้อภัยเสียก็หายโกรธ เขาจะรู้หรือไม่รู้ เราผู้โกรธแล้วให้อภัยจนหายโกรธนั่นแหละ เป็นผู้รู้ว่าจิตใจของเรา

ขณะเมื่อยังไม่ได้ให้อภัย กับเมื่อให้อภัยแล้วแตกต่างกันมาก ร้อนเย็นผิดกันมาก ชุ่นมัวแจ่มใสผิดกันมาก

วิธีที่จะทำให้หายโกรธที่ได้ผลแน่นอนก็คือให้ทำใจให้สงบเป็นขั้นแรก เมื่อใจสงบ ซึ่งจะต้องอาศัยวิธีให้ใจถอนจากเรื่องที่ทำให้โกรธอยู่กับเรื่องอื่น ผู้ปฏิบัติธรรมทางพุทธศาสนา ใช้วิธีท่องพุทโธ หรือธัมโม สังโฆ จนใจสงบ เมื่อใจอยู่กับพุทโธ หรือธัมโม สังโฆ ถอนจากเรื่องที่เป็นเหตุให้โกรธ ความไม่คิดถึงเรื่องที่ทำให้โกรธก็จะเกิดขึ้นในขณะนั้น แม้เพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งก็ยิ่งดี เมื่อใจสงบเช่นนั้นแล้ว ให้คิดเปรียบเทียบดูว่า เวลาที่กำลังโกรธกับเวลาที่หยุดโกรธแม้เพียงชั่วครู่ชั่วยาม มีความเย็นใจในเวลาไหน เวลาโกรธหรือเวลาหายโกรธ ย่อมจะได้คำตอบที่ถูกต้องแน่นอน และถ้าไม่ได้อจนเกินไป ก็คงจะพยายามรักษาความเย็นใจไว้ อาจจะท่องพุทโธต่อไปให้นานเท่าที่มีเวลาจะทำได้ก็ได้ หรืออาจจะพยายามคิดว่าความโกรธไม่เป็นคุณอย่างใดเลย เป็นโทษเท่านั้น และความโกรธจะหายไปไม่ได้ ถ้าไม่อภัยให้ผู้เป็นเหตุแห่งความโกรธเสีย

ที่ว่าความโกรธจะหายไปไม่ได้นั้นหมายความว่า ความโกรธที่จะต้องดับไปแน่นอนตามธรรมดาของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ที่เมื่อมีเกิดต้องมีดับ แต่การที่ความโกรธดับไปเองตามหลักธรรมดาจะไม่หมดไปจากใจ จักฝังอยู่เป็นความมัวหมองของใจ แม้จะสังเกตเห็นไม่ได้ในขณะที่ดับ แต่เมื่อถึงเวลาเกิดขึ้นอีกจะเพิ่มมากขึ้น คนที่อะไรนิดอะไรหน่อยก็โกรธนั้น เป็นผู้ที่มีความโกรธฝังสะสมอยู่ในใจแล้วเป็นอันมาก ความโกรธนั้นเกิดขึ้นทีหนึ่ง แม้ดับไปแล้วก็จะไม่หายไปไหน แต่จะฝังอยู่ในใจ เป็นพื้นแห่งความเศร้าหมองไม่บริสุทธิ์ผ่องใส แต่ถ้าหาเหตุผล ให้เกิดความรู้สึกไม่ถึงโกรธคือให้อภัยเสียได้ในทันที ไม่ปล่อยให้ดับไปเองตามหลักธรรมดา นั้นแหละจึงจะทำให้ความโกรธในเรื่องนั้น ๆ ไม่ฝังลงเป็นพื้นใจต่อไป แต่จะหมดสิ้นไปได้เลย เหมือนสีที่หยดลงพื้น ถ้าใช้น้ำมันเช็ดเสียให้สะอาดหมดจดทันทีก็จะไม่ฝังลงในเนื้อ แต่ถ้าไม่เช็ดให้หมดจดทิ้งไว้แม้จะแห้งไม่ติดมือติดเท้า แต่ก็จะเป็นรอยมลทินติดอยู่อย่างแน่นอน แม้จะขูดขีดในภายหลังก็ยากที่จะสะอาดได้จริง สู้ทำความสะอาดเสียทันทีที่มันยังไม่อภัยทานเปรียบเหมือนการทำมาสะอาดในทันทีนั่นเอง

องค์ประกอบของทานที่สมบูรณ์

องค์สมบัติของทานนั้นตรัสไว้ว่ามี ๓ อย่างคือ *เจตนาสมบัติ* ถึงพร้อมด้วยเจตนา หมายความว่า มีเจตนาดีในกาลทั้ง ๓ คือ ก่อนให้ กำลังให้ และให้แล้ว *วัตถุสมบัติ* ถึงพร้อมด้วยวัตถุ คือมีวัตถุที่สมควรจะให้ อันจะเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ *ปฏิคาหกสมบัติ* ถึงพร้อมด้วยผู้รับ คือมีผู้รับที่สมควร

เจตนาสมบัติข้อแรก ถ้าคิดดูสักหน่อยก็จะเห็นว่ามีความสำคัญเป็นประการแรก เพราะถ้าไม่มีเจตนาจะให้เกิดขึ้น การให้ก็เกิดขึ้นไม่ได้ หรือมีเจตนาจะให้เหมือนกัน แต่มิใช่ให้ในทางเป็นบุญ ให้ในทางเป็นสินบนเป็นต้นก็ไม่เรียกว่าเป็นเจตนาสมบัติ เมื่อมีเจตนาที่จะสละบริจจาค เพื่อสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชาแก่ผู้ที่มีความสมควร เช่นนั้น จึงจะเป็นเจตนาสมบัติ

วัตถุสมบัติก็มีความสำคัญ เพราะจะต้องมีวัตถุอันสมควร หมายถึง วัตถุที่เป็นของตน อันเกิดจากการแสวงหาได้มาในทางที่ชอบ ทั้งเป็นสิ่งที่จะเป็นประโยชน์แก่ผู้รับ เช่น ถ้าผู้รับขาดแคลนอาหารก็ให้อาหาร ผู้รับขาดแคลนยา ก็ให้ยาเป็นต้น สมบัติข้อนี้จึงได้แก่ผู้ที่มีทรัพย์สิ่งของ ถ้าไร้ทรัพย์ก็ไม่อาจจะทำทานได้

ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนให้แสวงหาทรัพย์ก่อน ดังที่มีในหลักธรรมว่า ด้วยประโยชน์ปัจจุบัน และเมื่อแสวงหาได้ทรัพย์มาแล้ว ยังทรงสอนให้แบ่งทรัพย์ออกเป็นส่วน ๆ เช่นได้ตรัสสอนไว้ในพระสูตรหนึ่งว่า “พึงแบ่งโภคะออกเป็น ๔ ส่วน คือ บริโภคใช้สอยส่วนหนึ่ง ประกอบการงานสองส่วน เก็บไว้ส่วนหนึ่งสำหรับคราวอันตราย” ส่วนปฏิคาหกสมบัติ ข้อทำยก็มีความสำคัญ เพราะจะต้องได้ผู้ที่เหมาะสมจะรับ มิใช่ว่าจะควรให้โดยไม่เลือก

ได้มีสุภาษิตกล่าวว่า

“ทานที่เลือกให้ ไม่ใช่ให้โดยไม่เลือก พระสุคตทรงสรรเสริญ” ทานที่ประกอบด้วยองค์สมบัติทั้ง ๓ นี้ เป็นทานที่ถูกต้องในพระพุทธศาสนา

สร้างบุญด้วยการรักษาศีล

ศีล แปลว่า ปกติ หมายถึง ปกติกาย ปกติวาจา ปกติใจ เพราะมีใจคิดงดเว้นจากโทษทางกาย ทางวาจาที่ควรงดเว้น ดังเช่นที่ระบุไว้ในศีล ๕ ศีลจึงสำเร็จด้วยวิริติเจตนา แปลว่า เจตนาคิดงดเว้น คำว่า วิริติ กับคำว่า เวมณี แปลว่า งดเว้นเหมือนกัน วิริติโดยทั่วไปมี ๓ คือ

๑. **สัมปัตตวิริติ** ความเว้นจากวัตถุที่จะพึงล่วงได้ อันมาถึงเฉพาะหน้า คือไม่ได้รับถือศีลมาก่อน แต่เมื่อได้พบสัตว์มีชีวิตที่จะฆ่าได้ ไปพบทรัพย์ที่จะลักได้ แต่ก็ไม่ฆ่า ไม่ลัก เป็นต้น ความคิดงดเว้นได้อย่างนี้ก็เป็นศีลเหมือนกัน แต่ถ่างงดเว้นเพราะไม่ได้โอกาส ไม่จัดว่าเป็นศีล

๒. **สมათานวิริติ** ความงดเว้นด้วยอำนาจการถือเป็นกิจวัตร การรับถือศีลที่เรียกว่า สมათานศีล เพราะคำว่าสมათาน แปลว่าการรับถือ จะสมათานด้วยตนเอง คือตั้งใจว่าจะงดเว้นจากโทษข้อนั้น ๆ เองก็ได้ จะสมათานด้วยรับจากผู้อื่น ซึ่งเป็นผู้มีศีลเช่นจากพระภิกษุสามเณรก็ได้ ถึงแม้จะรับจากผู้อื่นก็มีใช้จะรับแต่ปาก ต้องตั้งใจรับจึงจะได้ศีล ก่อนแต่รับศีลจากผู้มีศีล มีธรรมเนียมของสภระและศีลดังกล่าวแล้ว

๓. **สมุจเจตวิริติ** ความเว้นด้วยตัดขาดมีอันไม่ทำอย่างนั้นเป็นปกติ ตามภูมิของคนผู้ปฏิบัติ ท่านกล่าวว่าเป็นวิริติของพระอรหันต์ แต่เมื่อจะอธิบายให้ฟังทั่ว ๆ ไปก็อาจอธิบายได้ว่า คือเว้นจนเป็นปกติของตนจริง ๆ

สรุปเบญจศีล คือ

๑. เว้นจากการฆ่าสัตว์มีชีวิต
๒. เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยจิตคิดลัก
๓. เว้นจากการประพฤติผิดในกาม
๔. เว้นจากการกล่าวเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มเมาเมาคือสุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

เบญจธรรม แปลว่า ธรรม ๕ ประการ คำว่า ธรรม แปลว่าทรงไว้หรือดำรงรักษาไว้ ในที่นี้หมายถึงส่วนที่ดี จึงมีความหมายว่า ทรงคือรักษาไว้หรือดำรงรักษาไว้ ๕ ประการ ในที่นี้หมายถึงธรรมที่คู่กันกับศีล ๕ เรียกว่า กัลยาณธรรม แปลว่า ธรรมงาม เป็นเครื่องบำรุงจิตใจให้งดงาม สร้างอภยาศยานิสัยที่ดี ศีลเป็นเหตุให้งดเว้นไม่ทำสิ่งที่เป็นโทษ ถ้ามีเพียงศีลก็มีเพียงงดเว้นได้จากโทษ แต่ก็ยังมีได้ทำคุณความดี ต่อเมื่อมีธรรมอยู่ด้วยจึงจะเป็นเหตุให้ทำคุณความดี ยกตัวอย่าง เช่น รักษาศีล ไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เดินไปพบคนนอนหลับอยู่ในทางรถไฟ มีรถไฟแล่นมาแต่ไกล ควรจะปลุกบอกเขาได้แต่ไม่ปลุกบอก อย่างนี้ศีลไม่ขาดเพราะมิได้ไปฆ่าเขา แต่ขาดธรรม คือเมตตา ต่อเมื่อปลุกให้เขารีบหลีกเลี่ยงออกจากรางด้วยเมตตา จิตจึงจะชื่อว่า มีธรรม ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัส ทั้งศีลทั้งธรรมคู่กันไว้ในที่หลายแห่งว่า “มีศีลมีกัลยาณธรรม” ดังนี้

๑. เมตตากรุณา	คู่กับศีลสิกขาบทที่ ๑
๒. สัมมาอาชีวะ	คู่กับศีลสิกขาบทที่ ๒
๓. ความสำรวมในกาม	คู่กับศีลสิกขาบทที่ ๓
๔. ความมีสัจจะ	คู่กับศีลสิกขาบทที่ ๔
๕. ความมีสติรอบคอบ	คู่กับศีลสิกขาบทที่ ๕

เบญจธรรมนี้ไม่ต้องขออย่างขอศีล ให้ปฏิบัติอบรม บ่มเพาะปลุกให้มีขึ้นประจำจิตใจด้วยตนเอง ได้มีพุทธภาษิตตรัสไว้ ที่แปลความว่า “พึงประพฤติสุจริตธรรม ไม่ประพฤติทุจริตธรรม ผู้ประพฤติธรรมโดยปกติย่อมอยู่เป็นสุข ทั้งโลกนี้ ทั้งในโลกอื่น”

ศีล เป็นความดีที่สูงกว่าทานขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง มีความหมายกว้าง ๆ ว่า ความประพฤติงดเว้นจากการเบียดเบียนกันและกันให้เดือดร้อน เรียกว่าอภัยทาน แปลว่าให้อภัย คือให้ความไม่มีเวรมีภัยแก่ใคร ๆ เรียกว่าเป็นบุญ เพราะเป็นเครื่องชำระล้างโทษะ คือ ความคิดประทุษร้าย เพราะศีลคือความเว้นจากความประทุษร้ายเขา เมื่อรักษาศีลไว้ได้ ก็เป็นอันชำระใจในข้อนี้

สร้างบุญด้วยการภาวนา

คำว่า ภาวนา ไม่ใช่หมายถึงการท่องบ่นอะไรเบา ๆ ในใจอย่างไม่รู้เรื่อง ดังที่เข้าใจกันอยู่โดยมาก ตามศัพท์แปลว่า การทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น จึงมีความหมายถึงการปฏิบัติ ให้บังเกิดผลได้อย่างจริงจัง เหมือนอย่างเรียนมาแล้วทำไม่ได้ ไม่เรียกว่าภาวนา ต่อเมื่อมาปฏิบัติหรือทำให้มีขึ้น ให้เป็นขึ้น จึงเรียกว่า ภาวนา คำว่า ภาวนา จึงมีความหมายแข็งแรง เป็นภาคปฏิบัติโดยตรง ในที่นี้หมายถึง การอบรมจิตใจให้ตั้งมั่น จัดเป็นจิตตสิกขา หรือสมาธิ ๑ อบรมความรู้ความเห็น ที่ถูกชอบให้มีขึ้น จัดเป็นปัญญาสิกขา ๑ รวมความแล้ว อบรมใจให้บริสุทธิ์สะอาด ให้สว่างไสวด้วยสมาธิ และปัญญา เรียกว่าเป็นบุญ คือความดีที่สูงกว่าศีลขึ้นมา เพราะเป็นเครื่องชำระล้างโมหะ คือความหลงไม่รู้จริงให้หมดไป

ผลของบุญ

บุญ คือความดี อันได้แก่ทาน ศีล และภาวนา ดังกล่าวมานี้เป็นบุญส่วนเหตุ ให้บังเกิดผล คือความสุข ซึ่งท่านจัดเป็นบุญอีกเหมือนกัน เรียกว่าบุญส่วนผล ซึ่งเกิด จากความบริสุทธิ์ใจ จิตใจที่กลุ่มรวมอยู่ด้วยอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ โมหะ เป็นจิตใจ บาบ เมื่อจิตใจเป็นบาปเสียแล้ว ก็เป็นเหตุให้ทำบาปต่าง ๆ ส่วนจิตใจที่ชำระ โลภะ โทสะ โมหะ ออกเสียได้ หรือจะพูดว่าเป็นจิตใจที่ประกอบด้วยอโลภะ ไม่อยากได้อโทสะ ไม่คิดประทุษร้ายเขา อโมหะ ไม่หลง ก็ได้ เป็นจิตใจบุญ เมื่อมีจิตใจเป็นบุญ ก็เป็นเหตุให้ทำบุญต่าง ๆ อโลภะ อโทสะ อโมหะ ทั้ง ๓ นี้ ท่านเรียกว่า กุศลมูล แปลว่ารากเหง้าของกุศล ตรงกันข้ามกับอกุศลมูล โดยความคือจิตใจบาปและจิตใจบุญ นั้นเอง กุศล แปลว่ากิจของคนฉลาด หมายถึงความดี เช่นเดียวกับบุญ อกุศล แปลว่า กิจของคนไม่ฉลาด หมายถึงความชั่วเช่นเดียวกับบาป สรุปความว่า ผลของบุญคือความดีนั้น คือความสุขที่เกิดจากความบริสุทธิ์ใจ เพราะการทำบุญคือ ความดี โดยตรง มุ่งชำระพอกล้างจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาดจากโลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นอกุศล ดังกล่าวมาแล้ว นี้เรียกว่า ทำบุญ เพื่อบุญ หรือทำความดี เพื่อความดี แต่ละคน ถ้าวางหัดทำบุญ เพื่อบุญดังกล่าว จะได้ความสุขอันเกิดจากความบริสุทธิ์ใจ ซึ่งเป็นความสุขอย่างบริสุทธิ์ในปัจจุบันที่ตนเอง ทางพระพุทธศาสนามุ่งผลดีที่เป็นปัจจุบัน เช่นนี้ มิใช่มุ่งผลแก่คนที่ตายไปแล้วคือผลในโลกหน้า แต่ความดีทั้งหลายนั้น ย่อมให้ผลยั่งยืน ดังเช่นความดีที่บรรพบุรุษบรรพสตรีของชาติได้บำเพ็ญมาแล้วในอดีต ก็ยังอำนวยผลแก่คนรุ่นเราในปัจจุบันนี้ ถ้าคนรุ่นเราในปัจจุบันนี้ไม่ช่วยกันทำลายความดี

ที่ท่านสร้างไว้ ช่วยกันสร้างความดีสืบต่อไป ไม่เอาแต่ โลก โกรธ หลง ซึ่งเป็น
อกุศลมูลขึ้นหน้า ก็จะได้ความสุขแต่ละคน และจะสืบความสุขต่อไปถึงอนุชนภายหน้า
ไม่ต้องเสียชื่อว่าเสื่อมสันติ ยังมีความดีให้คนรุ่นต่อไปประลึกและนับถือ

ผู้ที่ทำบุญทำกุศลทำคุณงามความดีเพราะรู้ว่าเป็นสิ่งควรทำนั้นถูกต้อง จักไม่
เกิดผลไม่ดีอย่างใด แต่ผู้ที่ทำบุญทำกุศล ทำคุณงามความดีเพราะรู้ว่าจะได้รับผล
ตอบแทนที่ดีต่าง ๆ เช่นนี้ไม่ถูกต้องสมบูรณ์ เพราะมีทางจะก่อให้เกิดโทษได้ ไหน ๆ
จะทำบุญทำกุศลทำดีกันทั้งนี้ ก็ควรเข้าใจและควรทำใจให้ถูกต้อง เพื่อจักได้เสวยผล
แห่งการงานนั้นเต็มบริบูรณ์เป็นอานิสงส์

ถ้าจะปล่อยนกลปล่อยปลาสักทีก็ขอให้ทำใจให้ได้ว่า เพื่อให้ชีวิตแก่สัตว์ ไม่ใช่
เพื่อให้ตัวเองหายเจ็บหายไข้ มีอายุมันขวัญยืน ถ้าจะให้เงินให้ทองคนยากจนเมื่อใดก็
ขอให้ทำใจให้ได้ว่า เพื่อช่วยบรรเทาความลำบากยากไร้ของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ไม่ใช่
เพื่อไม่ให้ตัวเองขาดแคลน หรือถ้าเกิดขาดแคลนขึ้นเมื่อใดขอให้มิผู้มาช่วย ถ้าจะสวดมนต์
ภาวนาก็ขอให้ทำใจให้ได้ว่า เพื่อให้ใจเกิดสมาธิ หรือให้ใจน้อมนึกถึงคุณพระรัตนตรัย
ไม่ใช่เพื่อให้เกิดผลอย่างอื่น

ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้เพียงส่วนน้อย ยังมีการทำบุญ ทำกุศลทำความดีอีก
หลายอย่างที่ผู้ทำควรทำใจให้ถูกต้อง ทำใจเสียให้ถูกแล้วผลที่เกิดขึ้นจะดีเอง จะปราศจาก
โทษเอง เพราะผลดีผลร้ายนั้นไม่ได้เกิดจากใจมุ่งมาดปรารถนา ผลเกิดแต่เหตุเท่านั้น
เหตุสมควรแล้วผลต้องเกิดแน่ การไปมุ่งผลแม้ทำเหตุสมควรแก่ผลที่มุ่งนั้นก็ไม่ต้อง
แท้จริง

การอธิจาริษยา น้อยเนื้อต่ำใจ ทะเยอทะยาน รวมทั้งความโลภ โกรธ หลง
ทั้งหลาย เกิดได้จากการทำใจไม่ถูก เมื่อทำบุญทำกุศลทำคุณงามความดี อธิบาย
เช่นนี้อย่าคิดผิดหนักยิ่งขึ้นไปว่า ถ้าเช่นนั้นก็อย่าทำบุญกุศลเสียเลยดีกว่า การทำบุญ
ทำกุศลทำคุณงามความดีเป็นสิ่งดีแน่ ดีแท้ ควรทำด้วยกันทุกคน แต่เมื่อทำแล้วทั้งนี้
ก็ควรพยายามทุกอย่างที่จะให้ได้ผลบริสุทธิ ปราศจากมลทินเครื่องเศร้าหมอง

ขอให้ทุกคนลองดูแต่บัดนี้ แล้วสังเกตดูจิตใจตนให้เห็นผลชัดแจ้ง ว่าเมื่อทำบุญ ทำกุศลทำคุณงามความดีด้วยการทำให้ถูกต้องกล่าว จะสบายใจกว่าหรือไม่ จักได้รับผลดีเพิ่มขึ้น หรือว่าน้อยลง ขอให้ทุกคนตั้งใจไว้ให้ดี ทำใจให้ถูกต้องทุกครั้งที่จะทำบุญทำกุศล ทำคุณงามความดี ซึ่งทุกคนมีโอกาสทดลองด้วยกันทั้งนั้น ออกจากบ้านไปพบขอทาน สักคน หยิบเงินออกส่งให้ ทำใจให้ถูกต้องว่าเพื่อช่วยให้เขาขาดแคลนน้อยลง ทำใจให้เกิดความรู้สึกเช่นนั้นให้ได้จริง ๆ พยายามทำให้ได้ทุกครั้ง ไม่ว่าจะให้อะไรใครก็ตาม แล้วจะพบความรู้สึกอย่างใหม่ในใจ เป็นความรู้สึกที่มีค่าเกินกว่าค่าของการบริจาคเป็นอันมาก ผู้ที่ยังบริจาคทำบุญทำกุศลมากเพียงไร ยิ่งจำเป็นต้องทำใจให้ถูกต้องมากเพียงนั้น ไม่เช่นนั้นแล้ว บุญกุศลที่ทำโดยตั้งใจไว้ไม่ถูกต้องจะพาไปให้ต้องเป็นทุกข์ในภพภูมิต่อไป เพราะจะพาให้ต้องเกิดนั้นเอง บริจาคแล้วก็วางเสีย อย่าไปยึดมันเอาไว้ ว่าได้ทำนั้น บริจาคนี้มากมายจะมีวิมานในเมืองฟ้าใหญ่โตมโหฬารยิ่งขึ้นทุกที อย่าทำไปโดยยึดมันไปเป็นอันขาด จะได้พ้นทุกข์สิ้นเชิงในวันหนึ่ง ความพ้นทุกข์สิ้นเชิงนี้เป็นที่พึงปรารถนาอย่างยิ่ง และก็อย่าเห็นว่าการปรารถนาความพ้นทุกข์สิ้นเชิงเป็นโลภะ โลภานั้น หมายถึงปรารถนาต้องการในสิ่งที่พาให้เกิดกิเลส เช่นยึดอยู่ หลงอยู่ ปรารถนาต้องการ ความบริสุทธิ์หลุดพ้น หาได้เป็นโลภะไม่

บุญกับกุศล

มีคำอยู่สองคำที่พูดถึงกันอยู่เนื่อง ๆ โดยเฉพาะผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะพูดคำทั้งสองนี้กันเป็นประจำแทบทุกคน คำทั้งสองนี้ ก็คือคำว่า “บุญ” กับคำว่า “กุศล” และปกติก็พูดคู่กันไปว่าบุญกุศล เช่นทำบุญทำกุศล แต่ก็คงจะมีไม่น้อย ที่ไม่เข้าใจคำว่าบุญและกุศลนี้ถูกต้องเพียงพอ ขออธิบายให้ฟังพอสังเขป เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง

ทำบุญเป็นเรื่องของกาย เช่นให้ทาน เป็นเรื่องของวัตถุ ที่หยิบยกให้กันได้ แต่ทำกุศลเป็นเรื่องของใจ เป็นการอบรมใจให้ตรงตามร่องไรห่างไกลจากกิเลสโดยควร บุญกุศลเป็นของคู่กัน ไม่ควรแยกจากกัน คือไม่ควรเลือกทำแต่บุญ หรือไม่ควรเลือกทำแต่กุศล ควรต้องทำทั้งบุญและกุศลควบคู่กันไป จึงจะสมบูรณ์ เหมือนกินข้าวแล้ว

ก็ต้องกินน้ำ ไม่เช่นนั้นจะไม่รู้สึกว่ายเพียงพอแล้ว กินแต่ข้าวไม่กินน้ำเรียกว่าบริโภคอาหารอิมเรียบร้อย ต้องกินทั้งสองอย่างเรียบร้อยจึงจะเรียกว่า บริโภคอาหารมือนั้น เสร็จเรียบร้อย ทำบุญจึงต้องทำกุศลด้วย

ทำบุญจึงต้องทำกุศลด้วยก็คือ เมื่อให้ทานทั้งหลาย รวมทั้งการถวายอาหารพระ ให้อาหารเป็นทานแก่ผู้ต้องการ หรือให้เงินทองแก่ผู้ขาดแคลนเหล่านี้เป็นต้น เมื่อให้ทานดังกล่าวแล้วควรต้องทำกุศลด้วย คืออบรมใจตนเองให้มีกุศล กุศล หมายถึง ความฉลาด อบรมใจให้มีกุศลก็คืออบรมใจให้ฉลาด ให้มีปัญญาสามารถพาดนให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนทางใจให้ได้ การอบรมใจให้ฉลาดนี้แหละ คือการทำกุศล

อย่างไรก็ตาม บางทีบุญและกุศลก็เกี่ยวพันกันอยู่อย่างแยกกันไม่ออก เช่น การทำทาน บางครั้งก็เป็นเรื่องของบุญ แต่บางครั้งก็เป็นเรื่องของกุศล เช่นอภัยทาน อภัยทานนี้เป็นเรื่องของกุศลได้ เป็นเรื่องของบุญก็ได้ ถ้าผู้ใดมีโทษต่อตน เช่น ทำให้ตนโกรธแค้นขัดเคือง แม้ว่าจะอภัยโทษให้อย่างเสียไม่ได้ นั่นก็เรียกว่าเป็นบุญได้ แต่ไม่เรียกว่าเป็นกุศล แต่ถ้าใจมีเหตุผล มีเมตตา แล้วอภัยโทษให้ เป็นการอภัยโทษด้วยความเต็มใจ ด้วยใจที่ประกอบด้วยเหตุผลอันใคร่ครวญแล้ว นั่นเป็นกุศล เป็นการทำกุศล ทั้ง ๆ ที่เป็นการอภัยโทษหรือเป็นอภัยทานด้วยกัน แต่ก็แยกจากกันได้ในเรื่องเป็นบุญหรือเป็นกุศล จึงเห็นได้ชัดว่าเรื่องของกุศล ถ้าใจสว่างขึ้น มีปัญญาขึ้น นั่นเป็นกุศล ถ้าใจไม่เกิดผล เป็นความใส ความสว่าง ความมีปัญญาอย่างใดเลย นั่นก็เป็นเรื่องของบุญเท่านั้น

ที่ประณีตยิ่งกว่านั้นก็คือ แม้ว่าจะไม่สามารถให้อภัยทาน ที่เป็นบุญได้ แต่ถ้าใจไม่ถือโทษเพราะสว่างแล้วด้วยปัญญา ด้วยเหตุผล ด้วยเมตตา นั่นก็เป็นอภัยทาน นั่นก็เป็นกุศล

บุญกับกุศล สิ่งใด ที่ไหน มีความสำคัญกว่ากัน ยกข้อนี้ขึ้นพิจารณาก็น่าจะเห็นว่า กุศลสำคัญกว่า กุศลเปรียบเทียบเหมือนข้าว บุญเปรียบเหมือนน้ำ อิมข้าวแล้วไม่ได้กินน้ำ แม้จะรู้สึกไม่อิ่มสมบูรณ์ แต่ก็ยังดีกว่าไม่ได้กินข้าวเลย กินแต่น้ำเท่านั้น อิมแบบกินแต่ข้าวกับอิมแบบกินแต่น้ำ แตกต่างกันอย่างไรรู้ เข้าใจความนี้แล้ว

ก็จะเข้าใจได้ด้วยว่า ทำแต่กุศลกับทำแต่บุญ แตกต่างกันอย่างไร ดังนั้นแม้เมื่อเป็นไปได้แล้ว ทุกคนจึงควรทำทั้งบุญและกุศลไปพร้อมกัน แต่ถ้าจะต้องเลือกระหว่าง ทำบุญกับทำกุศล คือไม่ทำทั้งสองอย่างได้พร้อมกันก็ต้องเลือกทำกุศล กุศลเป็นสิ่งที่ทำได้เสมอ เพราะเป็นเรื่องเฉพาะตัวของทุกคน ไม่เกี่ยวกับผู้อื่น อุปสรรคอื่นไม่อาจห้ามการทำกุศลของใครได้เลยโดยเด็ดขาด ตัวเองเท่านั้นที่จะทำให้ตัวเองไม่ได้ทำกุศล ฉะนั้นจึงควรพิจารณาในเรื่องนี้ให้รอบคอบ และอย่าปล่อยให้ตัวเองเป็นอุปสรรคกีดขวางตนเองไม่ให้ทำกุศล คือการอบรมใจให้สว่าง สะอาด ฉลาด พร้อมด้วยสติ ปัญญา เมตตา กรุณา เป็นต้น

บุญก่อกุศล บำป่อก่อกุศล

ใครเคยเห็นหน้าตาของความดีและความชั่วบ้างว่าเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ หญิงหรือชาย มีบ้านเรือนภูมิลาเนาอยู่ที่ไหน อันความดีความชั่วนั้นไม่มีตัวตน แต่มีคนทำดีหรือทำชั่ว และมีผลของการทำ เหมือนอย่างความร้อนความหนาวไม่มีตัวตน ความหิวกระหาย ความอึดหน้ำสาธาณู ไม่มีตัวตน แต่มีคนที่ร้อนหรือหนาว มีคนที่หิวกระหาย หรืออึดหน้ำสาธาณู คนที่ร้อนเพราะมีความร้อน คนที่หนาวเพราะมีความหนาวฉนั้นใด คนดีจะเป็นเด็กชายดี เด็กหญิงดี นายดี นางดีก็ตาม เพราะมีความดี คนชั่วจะเป็นเด็กชายชั่ว เด็กหญิงชั่ว นายชั่ว นางชั่วมก็ตาม เพราะมีความชั่ว ฉนั้นนั้น ฉนั้น ผู้ต้องการจะเห็นหน้าตาของความดี จะดูหน้าตาของคนดีแทนก็ได้ ต้องการจะเห็นหน้าตาของความชั่ว จะดูหน้าตาของคนชั่วแทนก็ได้

คนดีเพราะมีความดีนั้น คือคนที่ทำดีต่าง ๆ ทั้งแก่ตน และส่วนรวม ส่วนคนชั่วเพราะมีความชั่วนั้น คือคนที่ทำชั่วต่าง ๆ ทั้งเกี่ยวกับตนเองและส่วนรวม ยกตัวอย่างตัวของเราเองทุก ๆ คน เมื่อช่วยทำการในบ้านในโรงเรียนหรือการที่เป็นประโยชน์ทั่วไปต่าง ๆ ก็เป็นที่สรรเสริญยกย่อง เพราะการทำนั้นก่อให้เกิดสุขประโยชน์ นี้คือความดีที่มีอยู่ที่ตัวเราเอง ซึ่งเป็นคนดีขึ้นเพราะทำดี เมื่ออยากจะดูหน้าตาของความดี ก็จงส่องกระจกดูหน้าของตัวเราเอง จะรู้สึกถึงความภาคภูมิใจที่แฝงอยู่ในใบหน้าใน

สายตา อันส่องเข้าไปถึงจิตใจที่ดี อาจมีความอึดใจในความดีของตนเป็นอย่างมากก็ได้ แต่ถ้าตัวเราเองทุก ๆ คนทำไม่ดีต่าง ๆ ในบ้านบ้าง ในโรงเรียนบ้าง ในที่ต่าง ๆ บ้าง ทำให้เกิดความทุกข์ร้อนเสียหายแก่ใคร ๆ ก็เป็นที่ติฉินนินทา เพราะการทํานั้นก่อให้เกิดโทษ นี่คือการความชั่วที่มีอยู่ที่ตัวเราเองซึ่งเป็นคนชั่วขึ้นเพราะทำชั่ว เมื่ออยากจะดูหน้าตาของความชั่ว ก็จงส่องกระจกดูหน้าของตัวเอง จะรู้สึกถึงความอัปยศอดสู ความปิดบังซ่อนเร้นที่แฝงอยู่ในใบหน้า ในสายตาอันส่องเข้าไปถึงจิตใจที่ไม่ดี อาจมีความสร้อยเศร้า ต่ำหนืดตนเอง รังเกียจตนเองเป็นอย่างมาก เพราะรู้สึกสำนึกขึ้นบ้างก็ได้ สรุปความว่า การกระทำทุกอย่างที่น่านิยมชมชอบ ก่อให้เกิดสุขประโยชน์แก่ตนเองแก่ผู้อื่น คือความดี การกระทำทุกอย่างที่น่าตำหนิติเตียน ก่อให้เกิดทุกข์โทษแก่ตนเองแก่ผู้อื่น คือความชั่ว

วิธีการเพื่อความสุขของชีวิต

พระพุทธศาสนสุภาษิตบทหนึ่งกล่าวไว้แปลความว่า

“ละเหตุทุกข์ได้ เป็นสุขในที่ทั้งปวง” ความหมายโดยตรง และโดยง่ายของ พุทธภาษิตนี้ก็คือ ไม่ทำเหตุที่จะนำให้เกิดความทุกข์ ก็จะไม่มีความทุกข์ ก็จะเป็นสุข ไม่ว่าจะอยู่แห่งหนตำบลใดก็จะเป็นสุข ก็จะเป็นสุข ที่จริงแล้วก็ไม่มีอะไรที่จะทำให้เกิด ปัญหาขัดแย้งได้ เป็นสัจจะที่เห็นได้ถนัดชัดเจนแล้ว ไม่ทำเรื่องให้เกิดทุกข์ ก็ไม่มีทุกข์ ก็มีแต่สุขเหมือนไม่ให้ท้องว่างก็ไม่หิว ไม่ซุบซิบข่าวลงในน้ำสีดำ ผ้าก็ไม่ดำ การไม่ปล่อย ให้ท้องว่าง คือการละเหตุที่จะทำให้ท้องเป็นทุกข์คือหิว การไม่ซุบซิบข่าว ลงในน้ำสีดำ คือ การละเหตุที่จะทำให้ผ้าเป็นสีดำ

เหตุนี้มีความสำคัญยิ่งนักเพราะเป็นสิ่งเดียวที่จะให้ผล ผลจะดีจะร้ายก็อยู่ที่เหตุ ไม่ได้อยู่ที่อะไรรอื่น และผู้จะได้รับผล ก็ต้องเป็นผู้ทำเหตุ ผู้ไม่ได้ทำเหตุจะไม่ได้รับผล การกล่าวเช่นนี้ว่าที่จริงแล้วมีทางให้เกิดปัญหาได้แย้งได้มากมาย ดังที่มีปรากฏอยู่เสมอ ไม่ว่างเว้น เกิดมาไม่เคยทำบาปทำกรรม ทำไม่ถึงต้องมารับทุกข์อย่างนั้นอย่างนี้ นี่เป็นตัวอย่างที่ปรารถนาปรารถมภ์ คร่ำครวญกันอยู่มากมาย ซึ่งคิดหรือมองแต่เพียง ผิวเผินก็น่าเชื่อเช่นนั้น คนบางคนทำดีให้เห็นอยู่ไม่เคยทำไม่ดีให้เห็นเลย แต่ก็ไม่ปรากฏว่าได้รับผลดีอย่างไร ยากจนแสนสาหัสก็มี ทุกข์ร้อนด้วยเรื่องร้อยแปดก็มี เหตุแห่ง ทุกข์ที่ท่านให้ละ จึงไม่ใช่เหตุที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันเท่านั้น เหตุที่เห็น ๆ อยู่ หรือ เป็นเหตุในภพชาติปัจจุบัน บางครั้งบางคราวก็ให้ผลใหญ่ยิ่ง ไม่เสมอกับเหตุที่แล ไม่เห็น หรือเหตุที่พ้นไปจากภพชาติปัจจุบัน แล้วเหตุที่ไม่ได้ละกันในอดีตที่แลไม่เห็น

รู้ไม่ถึง ก็มีผล ไม่ใช่ว่าไม่มี และก็มีผลมาถึงปัจจุบันได้ด้วย ไม่ใช่ว่าไม่ได้ และผลก็ตรงตามเหตุเสมอด้วย เป็นจริงเป็นจังด้วย ไม่มีคลาดเคลื่อน แม้เล็กน้อยเพียงไร

ทุกคนอยากเป็นสุข ยิ่งสามารถเป็นสุขในที่ทั้งปวง หรือทุกเวลานั่นเอง ยิ่งจะยินดียิ่งนัก จึงควรต้องเข้าใจว่า เมื่ออยากเช่นนั้นเป็นผล ก็ต้องทำเหตุให้ตรงกับผลเช่นนั้น

เป็นสุขในที่ทั้งปวงไม่หมายความว่าเฉพาะเป็นสุขในชาตินี้ภพนี้ หมายถึงเป็นสุขในชาติหน้าภพหน้าด้วย บางที่ชาตินี้ภพนี้ เราจะต้องเสวยผลของเหตุในชาติอดีตภพอดีตที่ตามมาทัน สุขในที่ทั้งปวงก็คือสุขทั้งภพหน้าด้วย ชาตินี้เป็นสุขก็ต้องระวังอย่าให้ชาติหน้าเป็นทุกข์ ต้องละเหตุที่จะให้เป็นทุกข์ทั้งหมด

เหตุทุกข์คือความไม่ดีทุกประการ อันความไม่ดีทุกประการเกิดจากใจ เช่นเดียวกับความดีทุกประการก็เกิดจากใจ ท่านจึงว่าความทุกข์เกิดจากใจ ความสุขก็เกิดจากใจ หรืออีกอย่างหนึ่งก็ว่าความทุกข์เกิดจากความคิด ความสุขก็เกิดจากความคิด ความคิดหรือใจจึงเป็นความสำคัญที่สุดสำหรับทุกคน จะมีสุขหรือทุกข์ก็อยู่ที่ใจ อยู่ที่ความคิดของใจ ใจคิดให้ละเหตุทุกข์ การพูดการทำกรรมทั้งปวงก็จะเป็นการละเหตุทุกข์ ความทุกข์ ย่อมไม่มี ย่อมมีความสุข ย่อมเป็นสุข ละเหตุทุกข์ได้เพียงไร ย่อมมีสุขเพียงนั้น

ความคิดใครในสิ่งที่น่าปรารถนาพอใจ ความอยากมี อยากเป็น ความอยากไม่มีไม่เป็น นี่เป็นความคิดที่เป็นเหตุทุกข์ ทำความคิดนี้ให้เบาบางเพียงไร ความทุกข์จะลดน้อยลงเพียงนั้น ความสุขจะมีมากเพียงนั้น แม้ปรารถนาจะละเหตุแห่งทุกข์เพื่อเป็นสุขในที่ทั้งปวง ทั้งในภพนี้และในภพหน้า ต้องละความคิดดังกล่าว ซึ่งจะสามารถละได้ก็ต่อเมื่อใช้สติพิจารณา ความรู้สึกในใจ ให้เห็นความอยากที่เกิดขึ้นดังกล่าว ทั้งอยากได้สิ่งน่าใคร่ที่น่าปรารถนาพอใจ ทั้งอยากมีอยากเป็น อยากไม่มี ไม่เป็น ดูให้เห็น เห็นอย่างรู้ ว่านั่นเป็นเหตุทุกข์ ต้องการละเหตุทุกข์ ต้องละความอยากเหล่านั้นให้ได้ ละให้ได้ทุกครั้งที่แลเห็น ที่รู้ว่าเป็นความอยาก พยายามดูใจตนเองให้เห็นดังกล่าว พยายามดับสิ่งที่เห็นเหตุทุกข์ดังกล่าว ทำไปเรื่อย ๆ จะมีสุขในที่ทั้งปวงได้แน่นอน

เสปียงเพื่ออนาคต

พระพุทธองค์ทรงสอนไว้อย่างหนึ่งที่เป็นคุณอย่างยิ่งแก่ผู้ปฏิบัติ คือทรงสอนให้อยู่กับปัจจุบัน ๑ ไม่ให้อาลัยอดีต ๑ ไม่ให้เพ้อฝันถึงอนาคต ๑ ทั้ง ๓ ประการนี้ไม่ได้หมายถึงที่เป็นโทษ แต่หมายถึงที่เป็นคุณประโยชน์เท่านั้น

ที่ว่าไม่ให้อาลัยถึงอดีตก็มีความหมายตรงตัว คืออะไรที่เกิดขึ้นแล้ว ผ่านไปแล้ว แม้เป็นความสุข ความชื่นชอบยินดี ก็อย่าไปผูกใจอาลัยถึง อย่ากให้กลับมาดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งเป็นไปไม่ได้ เมื่อเป็นไปไม่ได้ แม้ไปอาลัยอาวรณ์ปรารถนาให้เป็นไปให้ได้ ก็ย่อมจะต้องได้รับความทุกข์เพราะความไม่สมหวัง ถ้าเป็นความทุกข์ความไม่ชื่นชอบยินดีพอใจ ก็อย่าไปผูกใจอาวรณ์ถึง แต่จงปล่อยเสีย การนำใจไปผูกไว้กับเรื่องราวที่เป็นทุกข์เป็นความเศร้าหมอง ย่อมทำให้ต้องเป็นทุกข์เดือดร้อนไม่สิ้นสุด ความทุกข์ร้อนควรจะหมดสิ้นไปพร้อมกับอดีตที่ล่วงไปแล้ว ผู้มีปัญญาพึงปฏิบัติตามที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้ เมื่อคิดถึงอดีตให้หยุดเสีย ให้พยายามลืมอดีตเสีย จะได้พ้นจากทุกข์โทษของอดีต อย่างไรก็ตาม ที่ให้วางอดีตเสียนั้น ไม่ได้หมายความว่าให้ลืมอะไร ๆ ทั้งหมดที่เกิดแล้ว ความลืมกับความปล่อยวางไม่เหมือนกัน พระพุทธองค์ไม่ทรงสอนให้ลืมทุกสิ่งทุกอย่าง แต่ทรงสอนให้ลืมสิ่งที่ควรจำ คือจำสิ่งที่ เป็นคุณประโยชน์ ที่ไม่เป็นกิเลส แต่ทรงสอนให้ลืมสิ่งที่ เป็นกิเลส ที่ก่อให้เกิดกิเลสโทษทุกข์ทุกอย่าง ไม่มี ยกเว้นว่าให้อาลัยอดีต เรื่องนี้เพราะมีความสำคัญเป็นพิเศษ อดีตเป็นทุกข์ เป็นกิเลส ทุกอย่างต้องลืมให้หมด ปล่อยให้หมด วางให้หมด

อนาคตก็ไม่ให้เพ้อฝันถึง คือไม่ให้คาดคะเนว่าอนาคตจะได้ลากได้ยศอย่างนั้น อย่างนี้ เพราะการคาดคะเนล่วงหน้าเช่นนี้ทำให้ใจฟุ้งซ่านไม่สงบสุขในปัจจุบันด้วย และในอนาคต ถ้าไม่เป็นไปตามคาดคิดก็จะเสียใจเพราะผิดหวัง สู้้อยู่อย่างไม่คาดคิดถึงอนาคตอย่างมีกิเลสจะเป็นสุขสงบกว่า อยู่กับปัจจุบันได้มากเพียงไร ก็จะมีสุขได้มากเพียงนั้น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า การทำอะไรไม่ต้องตระเตรียมเพื่ออนาคต

การเตรียมอนาคตที่สำคัญมากอย่างหนึ่งก็คือการเตรียมอนาคตในภพชาติ
เบื้องหน้า ทุกคนจะมีชีวิตอยู่ในชาตินี้อย่างมาก ก็ประมาณร้อยขวบปีเท่านั้น จะทุกข์
จะสุขในภพชาตินี้ก็จะชั่วระยะเวลาที่ไม่นานเท่าไร โดยเฉพาะผู้ผ่านพ้นวัยเด็กมา ศึกษา
ธรรมอยู่แล้วในขณะนี้ ย่อมมีเวลาในภพชาตินี้ก็ไม่นานเลย ได้ความมั่งมีศรีสุข ลาภ
ยศ สรรเสริญ ในภพชาตินี้สักเพียงไร ก็ไม่อาจรักษาไว้ได้นาน แต่ภพชาติในอนาคต
นั้นนานนักหนา นับปีนับชาติไม่ได้ จึงควรเตรียมภพชาติในอนาคตมากกว่า ที่ท่าน
เรียกว่าเตรียมเสบียงเดินทางไว้สำหรับภพชาติข้างหน้า คือเตรียมบุญกุศลไว้ให้พร้อม
ให้เพียงพอแก่ทางที่ไกลแสนไกล จนประมาณไม่ได้ บุญกุศลที่จะเป็นเสบียงเดินทาง
นั้นต้องประกอบด้วย ทาน ศีล ภาวนา การทำจิตทำให้ผ่องแผ้ว บริสุทธิ์จากโลภ
โกรธ หลง จำเป็นที่สุด สำคัญที่สุด และก็มีโอกาสจะทำได้มากที่สุด เพราะไม่ต้อง
ประกอบด้วยอะไรอื่นเลย ใจมีอยู่กับตัวเราเองแล้ว ก็เลสก็อยู่กับใจนั่นเอง ถอดถอน
ออกเสียให้เสมอทุกเวลานาที ทุกอิริยาบถ ย่อมได้รับผลเป็นเสบียงที่พึงปรารถนาของ
นักเดินทางที่สุด

ความหมายของบารมี

บารมีนำไปสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า

คำว่าบารมีนี้ ท่านแสดงว่าพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีมาโดยลำดับตลอดเวลาช้านาน และบารมีที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญนั้น เมื่อบำเพ็ญมาก ๆ เข้า ก็เป็นบารมีที่สูงขึ้น ๆ หรือบริบูรณ์ขึ้น เพราะฉะนั้น จึงจัดเป็น ๓ ชั้น เรียกว่า บารมีอุปบารมี ปรมัตถบารมี ที่เรียกว่าบารมี ในเมื่อแบ่งเป็น ๓ ชั้น ดังนี้ ก็หมายถึงเป็นบารมีสามัญ อุปบารมี ก็หมายถึงบารมีที่มากยิ่งขึ้น จนถึงใกล้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ปรมัตถบารมี บารมีที่เป็นปรมัตถ์ คือ ให้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ก็หมายถึงบารมีที่สมบูรณ์ นำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

บารมีคือคุณธรรมผู้มุ่งดี

คำว่า บารมี ที่แปลว่าอย่างยิ่ง หรือที่มีความหมายว่า เลิศ ประเสริฐ ก็หมายถึงถึงธัมมะ หรือภูมิชั้นของธัมมะที่เป็นคุณธรรม ที่เป็นความดีในจิตใจ ซึ่งได้สั่งสมเพิ่มเติมให้ยิ่งขึ้น ๆ คือ ให้เป็นอย่างยิ่ง คือให้ยิ่งขึ้นอยู่เสมอ จนถึงบริบูรณ์เต็มที่ในที่สุดอย่างยิ่งก็คือว่าคุณธรรมที่สั่งสมอบรมให้เป็นอย่างยิ่ง คือยิ่งขึ้น ๆ ดังกล่าว และที่หมายถึงว่าเลิศหรือประเสริฐ ก็โดยที่คุณธรรมที่เป็นอย่างยั้งนั้นเป็นของเลิศ เป็นของประเสริฐ เป็นของดีที่สุด และที่แปลว่าให้ถึงฝั่งนั้น ก็หมายถึงคุณธรรม ที่นำไปปฏิบัติ

ให้ออกจากฝั่งนี้ จนพ้นจากฝั่งนี้ไปถึงฝั่งโน้น เป็นความหมายทางรูปธรรม หมายถึงฝั่ง ๒ ฝั่งที่มีมหาสมุทร มีห้วงน้ำลึก มีทะเลหลวงคั่นอยู่กลาง แล้วก็เปรียบสัตว์โลกว่า เหมือนอย่างผู้ที่ข้ามจากฝั่งนี้คือโลก หรือว่าความทุกข์ หรือว่ากิเลส ซึ่งนับว่าเป็นฝั่งนี้ เพราะว่าที่ชื่อว่าโลก ๆ นี้ ตามความหมายในทางธรรมก็หมายถึงว่า ที่ ๆ เป็นทุกข์ มีกิเลส มีทุกข์ สัตว์โลกอยู่ฝั่งนี้ก็ต้องประกอบด้วยกิเลส ประกอบด้วยความทุกข์ จะพ้นจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น อันหมายถึง *โลกุตตระ* พ้นโลกคือ *นิพพาน* ก็ต้องอาศัย คุณธรรมที่ได้สั่งสมอบรมยิ่งขึ้น ๆ ที่เป็นอย่างยี่งั้น เหมือนอย่างเป็นเรือสำหรับโดยสารข้ามไปจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น แล้วก็คุณธรรมที่เหมือนอย่างเรือที่ทำให้ข้ามพาก ได้นั้น ก็คือบารมี ที่แปลว่าให้ถึงฝั่งโน้น ให้ถึงฝั่ง ก็หมายถึงคุณธรรมนั่นเอง

บารมีสร้างได้ด้วยกรรม

บารมีนี้ก็มาจาก กรรม คือการงานที่บุคคลกระทำทางกาย ทางวาจา ทางใจ ประกอบด้วยเจตนาคือความตั้งใจ กรรมที่บุคคลกระทำนั้น กรรมดีก็มี กรรมชั่วก็มี กรรมดีก็ให้ผลดี กรรมชั่วก็ให้ผลชั่ว ดังที่มีพระพุทธรูปชาติตรัสสอนไว้ที่แปลความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เพราะว่าบุคคลมีเจตนาคือ ความตั้งใจแล้ว จึงกระทำการกรรม ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง ดังนี้

เพราะฉะนั้น กรรมที่บุคคลกระทำนี้เอง ถ้าเป็นกรรมดี ก็เป็นบุญกรรม กุศลกรรม ถ้าเป็นกรรมชั่ว ก็เป็นบาปกรรม อกุศลกรรม สุจริตก็จัดเข้าในกรรมดี ทุจริตก็จัดเข้าในกรรมชั่ว กรรมที่ทุกคนได้กระทำนี้ ย่อมให้ผลในปัจจุบันก็มี ในภพหน้า ก็มี ในเวลาที่ถัดไปจากภพหน้านั้นไปก็มี เหมือนอย่างว่าให้ผลในวันนี้ ให้ผลในวันพรุ่งนี้ ให้ผลในวันที่ถัดจากวันพรุ่งนี้ไป ให้ผลในภพนี้ ให้ผลในภพหน้า ให้ผลในภพ ที่ถัดไปจากภพหน้า กรรมย่อมให้ผลต่าง ๆ กันดังนี้ แต่ว่าเมื่อกรรมให้ผลแล้ว ก็เป็น อโหสิกรรม คือว่ากรรมที่ได้ให้ผลเสร็จไปแล้ว เพราะฉะนั้น กรรมซึ่งเป็นเหตุ และ ผลของกรรมซึ่งเป็นตัวผล จึงมีเวลาที่เสร็จสิ้น แต่ว่าเมื่อทำกรรมดีไว้บ่อย ๆ ก็ย่อมมีความคุ้นเคยอยู่ในความดี มีความดียังติดอยู่ ดังที่เรียกว่าเป็นนิสัย เป็นอุปนิสัย

เป็นวาสนา ยังไม่หมดไป ความคุ้นเคยในทางดี ความดีที่ยังเหลืออยู่ติดอยู่ ไม่หมดสิ้นไปได้เหมือนอย่างกรรมนี้แหละ เรียกว่า บารมี เป็นความคุ้นเคยในทางดี อันมาจากกรรมดีที่ประกอบกระทำ และความดีที่เหลือติดอยู่เป็นความคุ้นเคยในทางดี ดังกล่าวนี ก็เป็นสิ่งที่สั่งสมเพิ่มเติมขึ้นได้อยู่เสมอ คือ ยิ่ง ๆ ขึ้นไปอยู่เสมอ เพราะฉะนั้น บารมีจะหมายถึงว่าเก็บดีหรือเก็บถูกไว้ก็ได้ เก็บดี เก็บถูกไว้ในจิตใจ ไม่หมดสิ้นไป

ทุกคนควรสร้างบุญบารมี

หากว่าจะสรุปเข้าใน *มัชฌิมาปฏิปทา* มรรคมีองค์ ๘ ก็สรุปเข้าได้ ก็มรรคมีองค์ ๘ นั้นเองคือ บารมี ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติมาจนถึงได้ตรัสรู้ ปฏิบัติที่แรก ก็เป็นบารมี ยิ่งขึ้น ๆ ก็เป็นอุปัชฌาย์ จนถึงยิ่งที่สุดก็เป็นปรมาตถบารมี ก็ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

มรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทานี้ ไม่ใช่คำว่า บารมี แต่เป็นผู้ปฏิบัติ ผู้ศึกษาธรรมก็พึงต้องเข้าใจเอาว่าบารมีนั้นเองมาเป็นมรรคมีองค์ ๘ มรรคมีองค์ ๘ นั้นก็มาจากบารมีต่าง ๆ ที่ทรงบำเพ็ญมานั่นเอง มาประกอบกันเข้าเป็นมรรคมีองค์ ๘ ฉะนั้น เมื่อมาเป็นมรรคมีองค์ ๘ แล้ว ทรงปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ นี้บริบูรณ์ จึงได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า นี่เป็นอันว่ามรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง เป็นข้อสรุปของบารมีทั้ง ๑๐ นั้น มาเป็นมรรคมีองค์ ๘

บารมีทั้ง ๑๐ มี

๑. ทาน การให้ การเสียสละ
๒. ศีล การรักษา กาย วาจา ใจ ให้เรียบร้อย
๓. เนกขัมมะ การออกบวช ออกจากกาม
๔. ปัญญา ความรอบรู้ เหตุผล
๕. วิริยะ ความเพียร
๖. ขันติ ความอดทนมาก

๗. สัจจะ ความจริง
๘. อธิษฐาน ตั้งใจมั่น
๙. เมตตา รักใคร่
๑๐. อุเบกขา วางใจเป็นกลาง

เพราะฉะนั้น เมื่อจัดตามภูมิธรรมที่ปฏิบัติ ฟังเห็นได้ดังนี้ ข้อสรุปก็เป็นไปตามการวิจารณ์ธรรม

ทุกคนพึงปฏิบัติในบารมีตามควรแก่ฐานะ

บารมีธรรมนี้ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า เป็นหลักธรรมที่ทุก ๆ คนต้องปฏิบัติด้วยกันทั้งนั้น จึงจะอยู่ด้วยกันเป็นสุข และเมื่อเป็นผู้นับถือพุทธศาสนา แม้ไม่ตั้งความปรารถนาจะเป็นพระโพธิสัตว์ไม่ปรารถนาพระโพธิญาณ ก็พึงปฏิบัติตามหลักบารมีเหล่านี้ ก็จะเป็นบุญบารมี เป็นบุญนิธิ ชุมทรัพย์คือบุญ ซึ่งทุกคนปฏิบัติเท่าไรก็ได้เท่านั้น และชื่อว่าเป็นผู้ที่ปฏิบัติพระพุทธศาสนา เข้าถึงพระพุทธศาสนาด้วย เพราะฉะนั้น เมื่อว่าตามหลักธรรมแล้ว จึงเป็นของกลางทั่วไป ซึ่งทุกคนควรปฏิบัติตามควรแก่ฐานะของตน

คำสั่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖
ที่ ๔/๒๕๕๖

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖

.....

ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๙๙/๒๕๕๕ ลงวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๕ เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๔๓/๒๕๕๖ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ เรื่อง แต่งตั้งที่ปรึกษาและกรรมการรองประธานกรรมการ และกรรมการ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ เพิ่มเติมซึ่งคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ มีอำนาจหน้าที่ในการแต่งตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ หรือคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่เห็นสมควร นั้น

คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษาสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ ในคราวประชุมครั้งที่ ๑/๒๕๕๖ เมื่อวันที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๖ ได้มีมติให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ

ดังนั้น อาศัยอำนาจหน้าที่ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี และมติที่ประชุมคณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ ดังกล่าว จึงให้แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุ งานฉลองพระชันษา ๑๐๐ ปี สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖ โดยมีองค์ประกอบและอำนาจหน้าที่ดังนี้

๑. องค์ประกอบ

๑.๑	รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม	ประธานกรรมการ
๑.๒	ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม	รองประธานกรรมการ
๑.๓	ปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ

๑.๔	ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	กรรมการ
๑.๕	อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑.๖	ผู้อำนวยการสำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี	กรรมการ
๑.๗	นางสายไหม จบกมลศึก	กรรมการ
๑.๘	นางสาวทรงสรรค์ นิลกำแหง	กรรมการ
๑.๙	นายประสพโชค อ่อนกอ	กรรมการ
๑.๑๐	ผู้แทนวัดบวรนิเวศวิหาร	กรรมการ
๑.๑๑	อธิบดีกรมศิลปากร	กรรมการ และเลขานุการ
๑.๑๒	ผู้อำนวยการสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ
๑.๑๓	ผู้อำนวยการสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร	กรรมการ และผู้ช่วยเลขานุการ

๒. อำนาจหน้าที่

- ๒.๑ ดำเนินการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย
- ๒.๒ กำหนดหลักเกณฑ์และพิจารณาถ้อยคำของหนังสือที่ระลึกของหน่วยงาน
ที่เสนอขอร่วมจัดทำ
- ๒.๓ แต่งตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานเพื่อช่วยเหลือการปฏิบัติงานตามที่
เห็นสมควร
- ๒.๔ รายงานผลการดำเนินงานให้คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฯ เพื่อทราบ
- ๒.๕ ดำเนินการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๓ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๖

(นางสาวยິงลักษณ์ ชินวัตร)

นายกรัฐมนตรี

ประธานกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองพระชันษา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ๑๐๐ ปี ๓ ตุลาคม ๒๕๕๖